

Трохи про приватне право

Трохи про приватне право в судовій практиці 2023

Василь Крат

Трохи про приватне право в судовій практиці 2023

**ТРОХИ ПРО
ПРИВАТНЕ ПРАВО**

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с.

Збірка є продовженням серії «Трохи про приватне право» започаткованої в 2021 році та створена за матеріалами публікацій В. І. Крата в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік. Для зручності користування всі посилання на судові рішення Верховного Суду доповнені QR-кодами. Також додані посилання на первинні публікації в телеграм-каналі «Трохи про приватне право», завдяки чому читач може ознайомитись із живим публічним обговоренням відповідних судових рішень Верховного Суду. Звісно, що збірка містить короткий витяг із окремих судових рішень Верховного Суду. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Для суддів, адвокатів, нотаріусів, юристів-практиків, науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, та всіх хто цікавиться приватним правом.

Зауваги до збірки

В 2021 році [на власній сторінці в Facebook](#) мною було розпочато серію публікацій витягів з судових рішень Верховного Суду дотичних до тих чи інших питань із сфери приватного права. Такий формат забезпечив можливість швидкого інформування представників юридичної спільноти та всіх хто цікавиться проблематикою приватного права про практику Верховного Суду в цій сфері.

Результатом цієї роботи стала [збірка «Трохи про приватне право в судовій практиці», яку я презентував в грудні 2021 року](#), а сам формат комунікації як з правниками, так і суспільством загалом, виявився цікавим та ефективним. Тому в 2022 році я створив [телеграм-канал «Трохи про приватне право»](#), в якому продовжено роботу щодо аналізу та узагальнення судової практики касаційного суду, наслідком чого стала [збірка «Трохи про приватне право в судовій практиці 2022»](#), а сам телеграм канал став сучасним «Записником цивіліста» про зручність якого свідчить як зростання кількості читачів, які цікавляться телеграм-каналом, так і публікацій в ньому.

Ця збірка є продовженням серії «Трохи про приватне право в судовій практиці», яка покликана систематизувати результати мого аналізу судової практики Верховного Суду в 2023 році, допомогти читачам швидко та ефективно працювати з практикою Верховного Суду, а також стати своєрідним навігатором в тій судовій практиці та іншій правовій інформації, яка публікувалася в [телеграм-каналі «Трохи про приватне право»](#).

Цілком умовно публікації згруповані по окремим параграфам: загальні положення; особисті немайнові права; об'єкти, речі, речові права; виключні права; зобов'язальне та договірне право; спадкове право; сімейне право; трудове право; процесуальні питання, розділами з моїми статтями, інтерв'ю, виступами. публічними лекціями, а також іншою цікавою та корисною інформацією.

Вже традиційно, для зручності користування майже всі посилання в збірці доповнені QR-кодами (для перегляду публікації чи повного тексту судового рішення достатньо скористатись камерою смартфона).

З повагою,
Василь Крат

§ 1. Загальні положення.....	25
§ 1.1. Принципи приватного права.....	25
Трохи про цивільне право	25
Трохи про валюту боргу та платежу, «валютне застереження», тлумачення <i>favor contractus</i> та <i>contra proferentem</i> (початок)	25
Трохи про валюту боргу та платежу, «валютне застереження», тлумачення <i>favor contractus</i> та <i>contra proferentem</i> (продовження)	26
Трохи про давність і карантин	28
Трохи про суперечливу поведінку і кондикцію.....	29
Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (<i>non reformatio in peius</i>)	30
Трохи про <i>contra proferentem</i> в практиці ВП ВС	31
Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (<i>non reformatio in peius</i>)	32
Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (<i>non reformatio in peius</i>)	33
Трохи про доктрину <i>venire contra factum proprium</i>	34
Трохи про римські максими і Ульпіана	36
Трохи про доктрину приватного права (початок)	36
Трохи про доктрину приватного права (продовження)	38
Трохи про принципи приватного права	40
Трохи про правову традицію	42
Принцип розумності вже й в публічному праві.....	43
Трохи про <i>favor contractus</i> , <i>venire contra factum proprium</i> та аналогію закону.....	44
§ 1.2. Акти цивільного законодавства.....	46
Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (початок)	46
Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (продовження)	47
Трохи про «старий» ЦК та проценти за договором позики укладеним набрання чинності ЦК 2003 року	49
Трохи про пріоритетність норм ЦК України та інструкцію	50
Трохи про звернення стягнення та набрання чинності актом цивільного законодавства	51
Трохи про статтю 1264 ЦК, статтю 74 СК та їх дію в часі.....	53
Чи має пункт 27 «Перехідні положення» ЗК України в редакції Закону від 24 березня 2022 року № 2145-IX зворотну дію в часі.....	54
Чи є Кодекс систем розподілу актом цивільного законодавства	56

Трохи про статтю 126-1 ЗК, статтю 33 Закону «Про оренду землі» і дію їх в часі.....	57
§ 1.3. Юридичні факти.....	58
Трохи про встановлення факту постійного проживання на території України	58
Трохи про новацію	59
§ 1.4. Зловживання правом	61
Трохи про добру совість і зловживання правом в трудовому праві.....	61
Трохи про <i>azione revocatoria</i> в Італії.....	61
§ 1.5. Правочини та недійсність правочину.....	63
Трохи про статтю 514 ЦК України та недійсність договору.....	63
Трохи про оспорення майнових дій на шкоду кредиторам в конкурсному процесі.....	64
Трохи про удаваність та запобігання корупції.....	65
Трохи про значення нікчемності правочину	67
Трохи про додаток і додаткову угоду.....	68
Трохи про модель згоди, уповноваження та недійсність правочинів при існуванні правового режиму спільної власності	69
Чи є нікчемним договір про внесення змін в нотаріально посвідчений договір оренди без нотаріального посвідчення	70
Трохи про право на захист, позовну давність та визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню	72
Трохи про позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів.....	74
Трохи про фраздаторність оплатного договору та інших кредиторів боржника	75
Трохи про наслідки недотримання письмової форми правочину, договір постачання енергетичними ресурсами та односторонню зміну умов договору.....	76
Трохи про недійсність договору купівлі-продажу акцій в процедурі «бейл-ін»	77
Трохи про неукладеність, статтю 241 ЦК і ефективність позову про оспорювання правочину	79
Трохи про фраздаторність безоплатного договору.....	80
Трохи про фраздаторний правочин та його наслідки	82
Трохи про згоду співвласника та належного відповідача за позовною вимогою про визнання договору недійсним.....	83
Трохи про різні відмови в приватному праві	84
Трохи про недійсність договору іпотеки та добру совість іпотекодержателя	86
Трохи про наслідки виконання недійсного правочину і ефективність позову про оспорювання правочину	87
Трохи судової практики про вимоги на які поширюється чи не поширюється позовна давність у різних приватних відносинах (стаття 268 ЦК України).	89

Трохи про представника (не адвоката) та конструкцію «довіреності в електронній.....	96
Трохи про залишення позову без розгляду та принципи	98
Трохи про ЦК, ГК підстави недійсності і наслідки виконання недійсного правочину	99
Трохи про статтю 241 ЦК України.....	101
Трохи про призначення недійсності правочину	102
Чи переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки поданням позову про стягнення боргу за основним зобов'язанням	104
Трохи про недійсність торгів, мораторій, віндикацію і добру совість	105
Трохи про процесуальний і матеріальний договір, підстави недійсності процесуального договору і залежну недійсність	106
Трохи про переривання перебігу позовної давності за вимогою про визнання недійсним договору.....	107
Який початок перебігу позовної давності за вимогами про застосування наслідків недійсного правочин	108
Трохи про недійсність правочину, її призначення для захисту приватних прав та статтю 217 ЦК України	110
Трохи про помилку і суб'єкта, який може оспорювати правочин на підставі помилки.....	111
Трохи про наслідки недійсності кредитного договору, вчиненого зі споживачем на несправедливих умовах	112
Трохи про відмову від одностороннього правочину та коли така відмова породжує наслідки	114
Трохи про кваліфікацію відмови від позову як фродаторного правочину.....	115
Трохи про дрібний побутовий правочин, згоду іншого з подружжя на вчинення договору позики позикодавцем та оспорювання договору позики іншим з подружжя	116
Трохи про дрібний побутовий правочин, згоду іншого з подружжя на вчинення договору позики позикодавцем та оспорювання договору позики іншим з подружжя (закінчення)	118
Трохи про нікчемність правочину та частину п'яту статті 719 ЦК.....	119
Трохи про удаваний правочин, переважне право купівлі частки і переведення прав та обов'язків.....	121
Чи може Національний Банк України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину як відмова від договору банківського вкладу.....	122
Чи може бути кваліфікована відмова від прийняття спадщини як фродаторний правочин ..	123
§ 1.6. Особи.....	125
Трохи про оспорення рішення наглядової ради акціонерного товариства.....	125
Трохи про оспорення рішень загальних зборів товариства	126
Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення	127

Трохи про позов про визначення розміру статутного капіталу товариства	129
Трохи про юридичну особу, директора як відповідача і закриття провадження в справі	130
Трохи про частину третю статті 92 ЦК України	131
Трохи про виділ і реорганізацію	133
Трохи про особу, яка може ініціювати процес про визнання фізичної особи недієздатною	134
Трохи про спори членів релігійної громади	136
Трохи про конструкцію юридичної особи, встановлення факту недостовірності інформації та її спростування	137
Трохи про статтю 71 ЦК України	139
Трохи про конструкцію юридичної особи (початок)	140
Трохи про конструкцію юридичної особи (закінчення)	142
Трохи про реорганізацію, виділ та компенсацію моральної шкоди	144
Чи допускається призначення піклувальника для повнолітньої дієздатної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки	145
Хто є належними відповідачами в позові про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкування	147
Чи є виділ формою реорганізації	148
Трохи про аналогію закону, розумне тлумачення, рішення про збільшення статутного капіталу та наслідки його невиконання	149
Трохи про рішення загальних зборів товариства як регулятор цивільних відносин	151
§ 2. Особисті немайнові права	153
Трохи про частину третю статті 277 ЦК України	153
Трохи про використання чужого фото (зокрема, в соцмережах) (початок)	154
Трохи про використання чужого фото (зокрема, в соцмережах) (продовження)	156
Чи допускається видалення статті з мережі Інтернет	157
Чи може юридична особа звертатися з заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування	158
§ 3. Об'єкти. Речі. Речові права	160
Трохи про статтю 389 ЦК України	160
Трохи про звернення стягнення на рухоме майно	161
Трохи про статтю 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»	162
Трохи про віндикацію і продаж майна в процедурі банкрутства	164
Трохи про статтю 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»	165

Трохи про суперфіцій.....	166
Трохи про витребування земельної ділянки шляхом знесення об'єкта нерухомості.....	167
Трохи про припинення права власності на земельну ділянку внаслідок її нецільового використання.....	168
Трохи про модель згоди та уповноваження в статті 369 ЦК України.....	170
Трохи про добросовісного набувача і «колізію» судових рішень.....	171
Трохи про надання права на знесення.....	172
Трохи судової практики про транспортний засіб в різних приватних відносинах (зокрема, купівлі-продажу, оренди, представництва, відшкодування шкоди).....	173
Трохи про правові режими майна юридичної особи.....	190
Трохи статтю 334 ЦК України і момент набуття права власності на транспортний засіб.....	191
Трохи про договір, статтю 334 ЦК та автомобіль.....	193
Трохи про момент виникнення права власності на комбайн, визнання права, відновлення становища та захист права зобов'язального.....	194
Трохи про довіреність на користування транспортним засобом.....	195
Трохи про припинення права на частку, визнання права та судове рішення.....	197
Трохи про використання майна цивільних осіб у військових цілях.....	198
Трохи про витребування частки в праві спільної власності з чужого незаконного володіння.....	199
Трохи про частку в праві спільної часткової власності, річ та принцип спеціалітету.....	201
Трохи про право на приватизацію земельної ділянки фермером і добру совість.....	202
Трохи про заборону на безоплатну передачу земель комунальної власності у приватну власність і виконавче провадження.....	204
Трохи про належний спосіб захисту права на земельну ділянку АТ «Українська залізниця»..	205
Трохи про витребування частки в праві спільної часткової власності.....	206
Трохи про розгляд Міністерством юстиції України скарги на рішення державного реєстратора за наявності спору щодо нерухомого майна.....	208
Трохи про конфіскацію in rem необґрунтовані активи та солідарність.....	209
Трохи про витребування авто у добросовісного набувача.....	211
Трохи про пункт 3 частини першої статті 388 ЦК України.....	213
Трохи про пам'ятки.....	214
Трохи про здійснення державної реєстрації на підставі рішення суду про витребування майна з чужого незаконного володіння.....	216
Трохи про оборот майнових прав.....	217
Чи застосовується стаття 152 ЖК при вирішенні спору співвласників про поділ спільного майна або про виділ з нього частки.....	219

Чи є належними вимоги про скасування рішення (запису) про реєстрацію права власності, про припинення права власності для захисту власника земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво	220
Чи може орган місцевого самоврядування визнати недійсним державний акт про право власності на землю	222
Трохи про механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ та добру совість	223
Чи є відсутність звіту про оцінку майна підставою для скасування рішення про державну реєстрацію права власності за іпотекодержателем	224
Коли починається початок перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою	225
Трохи про пункт 3 частини першої статті 388 ЦК України	226
§ 4. Виключні права	228
Трохи про право на торговельну марку та спільне сумісне майно подружжя	228
Трохи про емодзі і торговельну марку	229
Трохи про штучний інтелект і право інтелектуальної власності	230
Трохи про авторське право та штучний інтелект	230
Трохи про право на торговельну марку та спільне сумісне майно подружжя	231
Трохи про право на торговельну марку та спільне майно подружжя	232
Трохи про спільність прав на торговельну марку та наслідки вчинення ліцензійного договору одним із співсуб'єктів (закінчення)	235
§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право	237
Трохи про зміну договору	237
Трохи про джерело підвищеної небезпеки та шкоду (початок)	243
Трохи про джерело підвищеної небезпеки та шкоду (продовження)	245
Трохи про статтю 625 ЦК	246
Трохи про статтю 1177 ЦК України	248
Трохи про способи захисту при зверненні стягнення на іпотечне майно у позасудовому порядку	249
Трохи про статтю 1168 ЦК України	250
Трохи про статтю 598 ЦК України	252
Трохи про статтю 661 ЦК України (початок)	253
Трохи про статтю 661 ЦК України (продовження)	254
Трохи про «подвійне відступлення»	255
Трохи про статтю 1005 ЦК України	257
Трохи про відшкодування шкоди	258

Трохи про правонаступництво і обов'язок компенсувати моральну шкоду та витрати	271
Трохи про компенсацію моральної шкоди пожежникам та членам їх сімей (початок)	273
Трохи про компенсацію моральної шкоди пожежникам та членам їх сімей (закінчення)	274
Трохи про комісії та тлумачення норм	275
Трохи про зберігання	277
Трохи про абзац 1 пункту 36.3 статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»	285
Трохи про договір про надання правової допомоги та законодавство про захист прав споживачів	287
Трохи про частину третю статті 631 ЦК України (початок)	288
Трохи про частину третю статті 631 ЦК України (закінчення)	290
Трохи про електросамокат і джерело підвищеної небезпеки	292
Трохи про позику і банкрутство	293
Трохи про поновлення договору оренди земельної ділянки	295
Трохи про юридично-значимі повідомлення, їх регулювання договором і позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки	296
Трохи про заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду)	297
Трохи про «подвійну» оренду, відсутність підстав для недійсності другого договору оренди і віндикацію	299
Трохи про статтю 620 ЦК України (початок)	300
Трохи про статтю 620 ЦК (продовження)	302
Трохи про порушення еквівалентності зустрічного надання	303
Трохи про припинення договору довічного утримання (догляду) внаслідок відмови спадкоємців від прийняття майна	304
Трохи про заміну набувача, згоду відчужувача на заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду) та розірвання договору	305
Трохи про сутність права оренди (початок)	306
Трохи про сутність права оренди (закінчення)	307
Трохи про непідписану розписку	309
Трохи про момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови	310
Чи підлягає договір найму транспортного засобу за участі ФОП нотаріальному посвідченню	311
Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання	313
Трохи про статтю 625 ЦК України, прострочення і збитки	314

Трохи про статус іпотекодержателя, визнання права на частку та співіпотекодавців	315
Трохи про статтю 661 ЦК та наслідки евікції товару.....	317
Трохи про частину четверту статтю 882 ЦК України.....	318
Трохи про оспорювання договору іпотеки та ефективний/належний (неналежний, неефективний) спосіб захисту	320
Трохи про обов'язок гаранта	321
Трохи про статтю 625 ЦК, правонаступництво і МТСБУ	322
Трохи про частину першу статті 523 ЦК, спадкування і припинення поруки та іпотеки	324
Трохи про преклюзивні строки існування поруки та непоширення на них норм про позовну давність.....	325
Трохи про поширення позовної давності на вимогу про визнання додаткової угоди укладеною, речовий договір та триваюче порушення.....	326
Трохи про спосіб захисту для іпотекодавця	328
Трохи про «подвійну» оренду, відсутність підстав для недійсності другого договору оренди і віндикацію	329
Трохи про квазіделікти та actio popularis	331
Чи підлягає договір найму транспортного засобу за участі ФОП нотаріальному посвідченню	332
Трохи про статтю 625 ЦК і кондикцію.....	334
Трохи про вимогу компенсувати моральну шкоди в справі за скаргою на рішення, дії або бездіяльність виконавця	335
Трохи про статтю 617 ЦК України (початок).....	336
Трохи про статтю 617 ЦК України (продовження).....	337
Трохи про неустойку, карантин та пункт 15 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України	339
Трохи про узгодження розміру та способу здійснення страхового відшкодування	340
Трохи про форму договору позики для юридичної особи-позикодавця і призначення платежу	341
Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору (початок)	343
Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору (продовження)	344
Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору (закінчення)	346
Трохи про кондикцію і солідарність	347
Трохи про обов'язкове страхування відповідальності та «обов'язок» кредитора (потерпілого)	348

Чи поширюється позовна давність на вимоги вигодонабувача за договором страхування до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).....	349
Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання, купівлю-продаж і попередню оплату, право продавця стягнути з покупця попередню оплату, якщо продавець не передав товар (початок)	350
Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання, купівлю-продаж і попередню оплату, право продавця стягнути з покупця попередню оплату, якщо продавець не передав товар (закінчення).....	352
Трохи про співвідношення статті 681 ЦК та частини 8 статті 269 ГК	353
Трохи про факторинг та відступлення права грошової вимоги	355
Трохи про факторинг та відступлення права грошової вимоги (закінчення)	356
Трохи про юрисдикцію, повернення сплаченого штрафу, розмежування кондиції та деліктів	358
Як розмежовується договір про надання послуг та договір підряду.....	359
Трохи про відшкодування шкоди за неможливість користуванням авто.....	360
Трохи про зменшення неустойки і статтю 551 ЦК	362
Чи впливає зупинення досудового розслідування на визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди перебування під слідством	363
Трохи про припинення іпотеки, аналогію закону та встановлення факту припинення іпотеки (початок)	364
Трохи про припинення іпотеки, аналогію закону та встановлення факту припинення іпотеки (закінчення).....	366
На які вимоги вкладника не поширюється позовна давність.....	367
Трохи про дрібний побутовий правочин та позику	368
Трохи про електровелосипед і обов'язкове страхування відповідальності	369
Трохи про іпотеку в банкрутстві та курсову різницю.....	370
Трохи про статтю 625 ЦК і державу-боржника	372
Договір про надання майданчика для паркування для експлуатації, утримання та облаштування є договором найму чи про надання послуг	373
Трохи про частину третю статті 614 ЦК України.....	375
Трохи про частину третю статті 614 ЦК України (закінчення).....	376
Трохи про право на відмову від дистанційного договору	377
Трохи про договірне представництво та обов'язки представника	378
Трохи про відшкодування упущеної вигоди завданої відмовою в укладенні договору про надання правової допомоги.....	380
Трохи про штучний інтелект.....	381
Трохи про визнання відсутнім права оренди.....	382

Чи можна відступати право вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору будь-якій особі.....	383
Трохи про відступлення права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, фізичній особі.....	384
Коли вважається укладеним договір оренди земельної ділянки.....	386
§ 6. Спадкове право.....	388
Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (початок).....	388
Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (продовження).....	389
Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України.....	390
Трохи про розірвання спадкового договору.....	392
Трохи про усунення від права на спадкування (початок).....	393
Трохи про усунення від права на спадкування (закінчення).....	395
Ще трохи про усунення від права на спадкування.....	397
Трохи про спеціальний строк на прийняття спадщини.....	398
Трохи про спадкування права на нерухоме майно, якщо спадкодавець на час смерті проживав за межами України.....	399
Трохи про розірвання спадкового договору.....	400
Трохи роздумів про множинність кредиторів в спадковому праві.....	401
Трохи про статтю 1264 ЦК, статтю 74 СК та перехідні положення.....	401
Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України.....	403
Трохи про сімейні, спадкові, корпоративні відносини та юрисдикцію.....	404
Чи є незнання спадкоємцем за законом про смерть спадкодавця поважною причиною пропуску строку на прийняття спадщини.....	405
Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні.....	407
Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні (продовження).....	408
Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні (закінчення).....	410
Трохи про втрату чинності заповітом.....	411
Чи спадкується право на розірвання договору купівлі-продажу.....	412
§ 7. Сімейне право.....	414
Трохи зміну розміру аліментів.....	414
Трохи про оспорювання батьківства.....	415

Трохи про нікчемність дошлюбних умов про відмову від аліментів.....	416
Трохи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу і юрисдикцію.....	417
Трохи про самочинне будівництво і поділ майна подружжя.....	418
Трохи про контакт дитини з батьком.....	420
Трохи про статтю 199 СК України.....	421
Трохи про статтю 74 СК України та договір позики при поділі майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.....	423
Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання дитини.....	424
Трохи про погашення боргів за кредитним договором, вчиненим до шлюбу, під час шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя та наслідки.....	425
Трохи про позов про оспорення запису в книзі записів народжень.....	426
Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання дитини.....	428
Трохи про позов про відібрання дитини.....	429
Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання дитини.....	431
Трохи про оспорювання батьківства, статтю 137 СК і аналогію закону.....	432
Трохи про тимчасовий мораторій на пред'явлення позову про розірвання шлюбу (початок)	433
Трохи про тимчасовий мораторій на пред'явлення позову про розірвання шлюбу (закінчення)	435
Чи поширюється позовна давність на вимогу про визнання шлюбу недійсним.....	436
Чи можна шлюбний договір кваліфікувати як фраздаторний (вчинений на шкоду кредитору)	437
Чи допускається затвердження мирової угоди за позовом про розірвання шлюбу.....	438
Які правові наслідки якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, а на час ухвалення рішення досягла повноліття.....	439
Трохи про ст. 65 СК і ст. 369 СК України під час виконавчого провадження.....	440
Трохи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу та юрисдикцію.....	441
Трохи про встановлення факту самостійного виховання дитини.....	442
Трохи про визначення місця проживання дитини у разі її проживання закордоном.....	444
Трохи про аліменти.....	445
Трохи про аліменти (продовження).....	447
Чи є обов'язковим для застосування статті 74 СК України пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу.....	449

Трохи про звільнення сумісника	450
Трохи про оспорення актового запису про народження дитини, вчиненого до 01 січня 2004 року	452
Трохи про «зворотну дію» в часі рішення суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю	453
Чи завжди потрібний висновок органу опіки і піклування при вирішенні сімейного спору	454
§ 8. Трудове право	456
Трохи про пункт 5 частини першої статті 41 КЗпП України.....	456
Трохи про COVID-19 і відсторонення.....	457
Трохи про юрисдикцію спору про припинення трудових відносин директора ТОВ на підставі статті 38 КЗпП.....	459
Трохи про підстави звільнення працівника-сумісника	460
Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення	461
Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення (закінчення)	462
Трохи про пункт 6 частини першої статті 41 Кодексу законів про працю.....	464
Трохи про гарантії для педагогічних чи науково-педагогічних працівників призваних на військову службу за призовом під час мобілізації	465
§ 9. Процесуальні питання	468
Трохи про електронний суд та понижуючий коефіцієнт для судового збору.....	468
Трохи про скасування постанови виконавця	469
Трохи про профспілку і юрисдикцію.....	470
Трохи про судовий збір і залишення позову без розгляду.....	471
Трохи про фермерське господарство і юрисдикцію	473
Трохи про необґрунтовані дії позивача і судові витрати.....	474
Трохи про повітряну тривогу та відкладення розгляду справи	475
Трохи про повернення апеляційної скарги.....	476
Трохи про набрання законної сили ухвалою	477
Трохи про пункт 5 частини першої статті 150 ЦПК.....	478
Трохи про направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.....	479
Трохи про роздруковки та скрін-шоти електронної пошти та месенджерів як докази.....	480
Трохи про звичай, електронні листи та докази	481
Трохи про встановлення факту і юрисдикцію	483
Трохи про повернення виконавчого документа без прийняття до виконання	484
Трохи про судовий збір і передачу справи за підсудністю	486

Трохи про поновлення строку на апеляційне оскарження.....	487
Трохи про касаційне оскарження та закриття касаційного провадження.....	489
Трохи про забезпечення позову і співмірність.....	490
Трохи про нотаріальні дії з посвідчення правочину, засвідчення справжності підпису на документах та згоду.....	492
Трохи про статтю 8 Закону України «Про судовий збір».....	493
Трохи про перегляд судового рішення за виключними обставинами для особи, за конституційною скаргою якої закон було визнано неконституційним.....	495
Трохи про арбітраж, підсудність, відмову у відкритті і статтю 532 ЦК України.....	496
Трохи про оскарження судового рішення виконавцем.....	498
Трохи про підписання/непідписання апеляційної/касаційної скарги.....	499
Трохи про скарги на дії виконавців та позовні вимоги.....	500
Трохи про повернення виконавчого документу при не набранні законної сили рішенням суду.....	502
Трохи про межі апеляційного перегляду і ухвали, які перешкоджають подальшому провадженню у справі.....	503
Трохи про витрати на професійну правничу допомогу.....	505
Трохи про пункт 13 частини першої статті 353 ЦПК щодо оскарження в апеляційному порядку ухвали про залишення позовної заяви (заяви) без руху в частині визначення розміру судових витрат окремо від рішення суду.....	506
Трохи про закриття провадження в справі та розумність відступу.....	508
Трохи про кваліфікацію вимоги про визнання права іпотекодержателя як майнової чи немайнової вимоги.....	509
Трохи про забезпечення позову, пунктом 6 частини 1 статті 137 ГПК і недійсність торгів.....	511
Трохи про криптовалюту та юрисдикцію.....	512
Трохи про допустимість/недопустимість окремого позову про визнання недійсним арбітражного застереження.....	513
Трохи про забезпечення позову в касаційному суді.....	515
Трохи про закриття апеляційного провадження при відновленні справи лише в частині рішення суду першої інстанції.....	516
Трохи про закриття апеляційного провадження при відновленні справи лише в частині рішення суду першої інстанції.....	517
Трохи про роздруківки та скрін-шоти електронної пошти та месенджерів як докази.....	519
Трохи про арбітраж, підсудність, відмову у відкритті.....	521
Трохи про машиномісце в паркінгу та юрисдикцію.....	522
Трохи про стандарт ДСТУ 4163-2003 і його непоширення на процесуальні відносини.....	524

Трохи про державного реєстратора як відповідача.....	524
Трохи про обов`язок суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат (початок).....	526
Трохи про обов`язок суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат (продовження).....	527
Трохи про податки і судові рішення в цивільній справі.....	528
Трохи про поширення дії арбітражного застереження на осіб, які його не підписували.....	530
Трохи про правові наслідки перевищення суми стягнення за виконавчим документом мінімального розміру страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця.....	531
Трохи податки, цивільний суд та приватно-правовий інструментарій.....	533
Трохи про добру совість, віндикацію, статтю 388 ЦК, початок перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою, і кількісний критерій виключної проблеми.....	534
Трохи про дії виконавця у разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги на рішення суду, за яким видано виконавчий документ, або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду.....	536
Чи відноситься час, витрачений адвокатом на прибуття до суду та очікування початку судового засідання, до видів правничої допомоги, витрати за яку підлягають відшкодуванню.....	537
Трохи про надсилання судового рішення на електронну пошту учасника справи.....	539
Трохи про надсилання судового рішення на електронну пошту учасника справи (закінчення).....	540
Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги.....	541
Трохи про застосування рішення КСУ та строки звернення до суду з 19 липня 2022 року.....	542
Трохи про реквізицію та юрисдикцію.....	544
Трохи про Гаазьку конвенцію та закриття провадження в справі.....	545
Трохи про відшкодування витрат за проведення експертизи до відкриття провадження в справі.....	547
Трохи про триденний строк для виконавця на передання клопотання про затвердження мирової угоди.....	548
Трохи про звернення до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом.....	549
Трохи про юрисдикцію при оспоренні рішення сільської ради про реорганізацію школи.....	551
Чи є вимога про визнання права іпотекодержателя майновою чи немайновою.....	552
Трохи досудовий порядок урегулювання спору та повернення позову.....	553

Трохи про апеляційний перегляд і часткове відновлення втраченого провадження	554
Чи може бути відповідач звільнений від сплати судового збору	556
Чи належать витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення у справі щодо розподілу судових витрат відносяться/не відносяться до витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи	557
Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги	558
Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги (закінчення)	560
Трохи про звільнення від сплати судового збору і приватного виконавця	561
Трохи про приватного виконавця і судові витрати	564
Чи оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвала суду першої інстанції щодо поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання	565
Трохи про оскарження в касаційному порядку ухвали про залишення апеляційним судом заяви без розгляду	566
Трохи про способи захисту і секундарне право	568
Що має довести позивач при оспорюванні правочину на підставі статті 225 ЦК України	569
Чи має частина друга статті 83 ЦПК України застосовуватися до випадків подання заяви про визнання фізичної особи недієздатною	570
Чи підлягає виконавче провадження закінченню при частковому визнанні таким, що не підлягає виконанню виконавчого документа	571
Чи обов'язок в учасника справи надавати докази надсилання іншим учасникам справи копій заяв та клопотань з процесуальних питань	572
Чи відшкодовуються витрати за проведення експертизи, зробленої до відкриття провадження в справі	573
Чи може бути відповідач звільнений від сплати судового збору	575
Чи є запровадження на всій території України карантину є підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП	576
Трохи про видачу дубліката виконавчого документа	577
Чи є постанова апеляційного суду про забезпечення позову виконавчим документом	578
§ 10. Трохи статей про приватне право	580
Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі	580
Трохи про недійсність торгів (початок)	580
Трохи про недійсність торгів (продовження)	581

Про принципи права у практиці Верховного Суду	582
Конструкції ретроспективного та перспективного застосування висновків касаційного суду.....	591
Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці	595
Трохи про пріоритет права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки (початок)	604
Трохи про пріоритет права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки (продовження)	605
Пріоритет в спадковому праві.....	606
Трохи написав про спільність прав на торговельну марку в практиці Верховного Суду.....	607
§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право	617
Принцип розумності був загальним трендом при вирішенні іпотечних спорів останнім часом	617
Трохи відео з Іпотечних читань 2022.....	619
Трохи відео про недійсні правочини: проблемні аспекти судової практики із Круглого столу III «Реформування Цивільного кодексу України: правочини і договори» 29 листопада 2022 року	619
Спір між Стівеном Тейлором та реєстраційним органом з приводу можливості зазначити винахідником патенту машину «DABUS»	621
Трохи про недійсність таємного заповіту і його перекваліфікацію.....	622
Експертне обговорення «Оновлення цивільного законодавства: досвід правозастосування» (презентація).....	622
В рамках Школи практичного права поговорили трохи про принципи приватного права	624
Перспективи запровадження групових позовів в Україні.....	624
Поговорили трохи про добросовісність та venire contra factum proprium.....	625
Трохи поговорили про конструкцію заповіту в судовій практиці на вебінарі організованому видавництвом «Екус»	626
Про заборону на спадкування права на компенсацію моральної шкоди	626
Категорії спадкового права крізь призму практики Верховного Суду (презентація)	626
Василь Крат розповів про конструкцію заповіту в судовій практиці.....	628
Трохи з виступу 17.02.2023 щодо процедури внесення конституційних подань Верховним Судом.....	629
Поговорили трохи про фраздаторні конструкції.....	630
Трохи поговорили з Цивілістичною платформою щодо захисту інтересів територіальної громади (презентація).....	631
Трохи поговорили в Школі суддів про заповіт (презентація)	633

Відео з онлайн-семінару суддів Касаційного цивільного суду із судьями місцевих та апеляційних судів, ВАКС «Проблемні питання правозастосування у цивільних справах»	633
Про арбітраж і закон про санкції на розширеному засіданні Президій МКАС і МАК при ТПП України (презентація)	634
Трохи про приватну сутність санкцій	634
Онлайн-семінар із судьями місцевих, апеляційних судів, ВАКС (10 березня 2023 року)	635
Про окремі категорії цивільних справ під час війни (презентація)	635
Судді ВС розповіли про застосування норм процесуального і матеріального права в цивільних справах під час війни	635
Трохи поговорили в Школі суддів про недійсність правочинів та позаконкурсне оспорювання (презентація)	636
Судді Верховного Суду розповіли про судову практику ВС у справах щодо спадкового права	637
Навіяно публічними дискусіями в соціальних мережах Космічної Держави щодо новітніх нормотворчих ініціатив	637
Судді ВС розповіли про особливості визнання договорів недійсними та правові наслідки недійсності	638
Суддя ВС Василь Крат виступив із доповіддю на тему «Строки в приватних відносинах: окремі ремарки в контексті судової практики»	639
Про ефективні способи захисту (презентація)	640
Судді ВС розповіли про ефективні способи захисту порушених прав та інтересів	640
Трохи обговорили цивілістичний аспект санкцій (презентація)	641
Трохи обговорили солідарність в судовій практиці (презентація)	642
Судді Верховного Суду розповіли про актуальну судову практику в цивільних і кримінальних справах у межах підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, організованої Національною школою суддів України.	642
Василь Крат розповів студентам про застосування принципів приватного права в судовій практиці	643
Презентація тому 3 науково-практичного коментаря за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої	643
Про судову практику в контексті поділу майна, кредиторів та зловживання правом (презентація)	644
Судді ВС Василь Крат і Ольга Ступак виступили під час вебінару, організованого Комітетом з цивільного, сімейного та спадкового права Асоціації правників України.	644
Трохи відео з вебінару про кредит і поділ майна, недійсність правочинів, кредитори і борги подружжя, солідарність і борги подружжя, зловживання правом, добру совість і поділ майна.	645
Відбулося перше засідання робочої групи Науково-консультативної ради при ВС	646

На цьому тижні суддя ВС Василь Крат завітав до КНУ імені Тараса Шевченка. Користуючись нагодою, студенти Інституту права розпитали, на що варто звертати увагу сучасному правнику та чи впливають цифрові тренди на роботу судді	647
Трохи поговорили про автомобіль в різних приватних правовідносинах (відео).....	647
Судді Верховного Суду стали співавторами монографії про способи захисту права власності	648
Трохи поговорили на вебінарі, організованому журналом "Право України", про компенсацію моральної шкоди.....	649
Трохи поговорили на вебінарі, організованому школою адвокатури, про специфіку захисту в сфері спільної власності	649
Як «поживає» римське право?!	650
Трохи поговорили про матеріальні та процесуальні аспекти довіреності (презентація).....	651
Трохи відео про довіреність	651
Трохи про емодзі та підписання договору	651
На вебсайті European Commission опубліковано дослідження щодо пошуку та повернення активів боржника в межах банкрутних процедур.	652
Презентація тому 4 науково-практичного коментаря за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої	652
Обговорення про добросовісного іпотекодержателя (презентація)	654
Поговорили зі студентами трохи про право іпотеки крізь призму судової практики (презентація).....	654
Добра совість має враховуватися при набутті права іпотеки – Василь Крат.....	654
Законодавча і судова правотворчість: чи є підстави для конфлікту? (презентація)	655
Відео заходу 22 вересня 2023 року, «Добросовісність іпотекодержателя»	656
Користь судового активізму та його межі: приклади із судової практики.	656
Про зміни до Регламенту щодо звернення до Конституційного Суду України.....	657
Законодавче регулювання укладення, виконання та визнання недійсними договорів іпотеки обговорили на засіданні НКР при ВС.....	658
Цікавий кейс розповідає The Guardian про «великих дітей», яких в Італії називають «bamboccioni».	659
Трохи поговорили на вебінарі, організованому журналом "Право України", про категорії спадкового права (презентація).....	659
Трохи відео про категорії спадкового права	660
Трохи поговорили на круглому столі про добру совість в практиці касаційного суду (презентація).....	660
Трохи відео про добру совість в практиці касаційного суду.....	660
Про сім'ю, шлюб та недійсність шлюбу (презентація)	660

§ 1. Загальні положення

§ 1.1. Принципи приватного права

Трохи про цивільне право

<https://t.me/glossema/1159>

Ухвала ВП ВС від 10.08.2023 у справі № 927/561/21

26. Велика Палата Верховного Суду зазначає що цивільне право є динамічним, як живий організм воно розвивається, видозмінюється в нинішніх умовах, з метою якнайповнішого врегулювання спорів між учасниками цивільних правовідносин. Так само динамічно працює судова система, вирішуючи правові проблеми, які перед нею виникають в ході розгляду справ.

Трохи про валюту боргу та платежу, «валютне застереження», тлумачення *favor contractus* та *contra proferentem* (початок)

<https://t.me/glossema/763>

Постанова ОП КЦС від 05.12.2022 в справі № 753/8945/19

§ 1. Загальні положення

Недійсною є та угода, що не відповідає вимогам закону, в тому числі ущемлює особисті або майнові права неповнолітніх дітей (частина перша статті 48 ЦК Української РСР).

На час укладення договору купівлі-продажу передбачалося правило про оплату грошових зобов'язань в національній валюті; невідповідність договору вимогам закону була підставою для визнання його недійсним на підставі рішення суду (див. пункт 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 квітня 1978 року № 3 «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними»), а не для нікчемності договору.

Традиційним в доктрині приватного права та судовій практиці є розмежування валюти боргу та валюти платежу як елементів грошового зобов'язання. Валюта боргу – це грошові одиниці, в яких обчислена сума зобов'язання (що дозволяє визначити його ціннісне значення). У свою чергу, під валютою платежу розуміються грошові знаки, які є засобом погашення грошового зобов'язання і в яких повинне здійснюватися його фактичне виконання.

За загальним правилом при наявності «валютного застереження», тобто визначення грошового еквіваленту в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом. Інші правила визначення суми платежу можуть встановлюватися, зважаючи на прямий припис в частині другій статті 533 ЦК України, тільки договором, законом чи іншими нормативно-правовими актами (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2019 року в справі № 755/9348/15-ц).

Тлумачення правочину – це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів змісту (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 червня 2019 року в справі № 126/3476/16-ц).

Трохи про валюту боргу та платежу, «валютне застереження», тлумачення *favor contractus* та *contra proferentem* (продовження)

<https://t.me/glossema/764>

[Постанова ОП КЦС від 05.12.2022 в справі № 753/8945/19](#)

З урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності (див.: [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17](#)).

Contra proferentem (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* – слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. Це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені» (*not individually negotiated*), але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін» (*under the dominant influence of one of the party*).

Contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в невігідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність. *Contra proferentem* спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань). *Contra proferentem* застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. У разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17](#)).

При передачі справи на розгляд ОП КЦС, в ухвалі від 26 квітня 2022 року колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду вказувала на необхідності відступити від правових висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених в постановках Верховного Суду у складі колегій суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 вересня 2019 року у справах № [753/9563/14 \(провадження № 61-16578св18\)](#) та № [753/9564/14 \(провадження № 61-16575св18\)](#). З огляду на висновки, зроблені за результатами касаційного перегляду цієї справи, ОП КЦС вважає, що відсутні підстави для відступлення від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, зроблених у зазначених постановках Верховного Суду.

У зв'язку із висновками, зробленими в цій справі, ОП КЦС відступає від [висновку, викладеного Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 11 листопада 2020 року у справі № 753/11009/19](#) щодо незастосування у справі з подібними фактичними обставинами до умов укладеного правочину правила тлумачення *contra proferentem*.

Трохи про давність і карантин

[Ухвала КГС ВС від 16.11.2022 у справі № 910/18489/20](#)

73. КГС у постанові від 25.08.2021 у справі №914/1560/20 дійшов висновку, що з огляду на приписи статей 256, 258, п.12 Прикінцевих та перехідних положень ЦК та встановлені судами обставини, а саме, звернення позивача із позовом до суду 18.06.2020 та вимоги позивача про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства від 29.03.2019, річна позовна давність щодо цих вимог позивачем не пропущена.

74. При розгляді цієї справи (№910/18489/20) колегія суддів з'ясувала, що КЦС у постанові від 01.12.2021 у справі №373/651/20 дійшов до висновку, який суперечить висновку із постанови від 25.08.2021 у справі №914/1560/20, зазначивши, що оскільки останнім днем для звернення до суду з позовом у межах позовної давності було 01.04.2020, а Закон №540-IX набрав чинності 02.04.2020, з огляду на встановлені з 12.03.2020 карантинні обмеження, які діяли на час закінчення позовної давності, вимоги ст. 257, ч.5 ст. 267 ЦК, п.12 Прикінцевих та перехідних положень ЦК та встановлені судами обставини, обґрунтованим є висновок про поважність причин пропуску позивачем позовної давності.

75. Таким чином, існує суперечлива судова практика щодо питання чи продовжуються строки, які мали б спливати під час дії карантину, запровадженого Постановою №211, але до набрання чинності Законом №540-IX, тобто у період з 12.03.2020 по 02.04.2020.

111. До набрання чинності Законом № 540-IX не існувало норм щодо можливості продовження позовної давності (в тому числі встановленої статтями 257, 258 ЦК) у зв'язку з запровадженням карантину через пандемію COVID-19. Тобто цей Закон містить нову норму, яка врегульовує суспільні відносини, що не були раніше унормовані і фактично виникли лише із запровадженням карантину відповідно до Постанови №211. Тому відсутній ризик виникнення конфлікту норм, які регулюють однакові суспільні відносини.

112. Закон №540-IX містить пряму вказівку на продовження позовної давності - на строк дії карантину, який, відповідно до Постанови №211, починається саме з 12.03.2020.

113. При цьому правовий режим та суспільно-економічні наслідки карантину, що виник через пандемію COVID-19 та тривав з 12.03.2020 до 02.02.2020 (до набрання чинності Законом №540-IX),

фактично не відрізнялись від тих, що існували після зазначеної дати. Тому позиція щодо можливості продовження позовної давності лише у разі, якщо сплив такої позовної давності мав настати з 02.04.2020, унеможлиблює звернення інших осіб до суду лише на тій підставі, щодо позовна давність стосовно їх вимог мала спливати у період з 12.03.2020 до 02.04.2020.

114. У зв'язку з цим колегія суддів вважає, що відсутні підстави пов'язувати можливість продовження позовної давності саме з датою набрання чинності Законом № 540-IX, а не датою введення карантину.

115. Колегія суддів вважає, що для досягнення єдності практики необхідно відступити саме від правової позиції, викладеної колегією суддів [КЦС у постанові від 01.12.2021 у справі №373/651/20](#).

Трохи про суперечливу поведінку і кондикцію

<https://t.me/glossema/771>

[Постанова КЦС ВС від 11.01.2023 в справі № 548/741/21](#)

Загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18) зазначено, що: «добросовісність (пункт б статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі- «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них».

§ 1. Загальні положення

Не підлягає поверненню безпідставно набуті: 1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача; 2) інше майно, якщо це встановлено законом (стаття 1215 ЦК України).

При визначенні того чи підлягають безпідставно набуті грошові кошти потерпілій особі слід враховувати, що акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад, зокрема, добросовісності. Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводиться суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

Апеляційний суд не звернув уваги, що безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню, якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, оскільки вказана особа поводиться суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

У справі, яка переглядається, ОСОБА_1 сплатив ОСОБА_2 кошти, знаючи, що між ним та відповідачем відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) з повернення коштів, а тому поведінка позивача є суперечливою (тобто, потерпіла особа вільно і без помилки погодилася на настання не вигідних для себе наслідків). Отже, відсутні підстави для задоволення позовних вимог стягнення коштів у розмірі 794 900,00 грн. За таких обставин апеляційний суд зробив правильний висновок про відмову в задоволенні позову, однак помилився щодо мотивів такої відмови.

Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (*non reformatio in peius*)

<https://t.me/glossema/838>

Принцип заборони повороту до гіршого відомий ще з часів римського права та існував у зв'язку із іншим правилом - *tantum devolutum quantum appellatum* (скільки скарги, стільки і рішення).

Правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судові рішення. Тобто, особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги.

Цікавий кейс розглядав в рішенні [від 13 січня 2023 року Верховний Суд Нідерландів](#) щодо *reformatio in peius*.

§ 1. Загальні положення

Боржник звернувся із касаційною скаргою, в якій вказував про те, що рішення суду апеляційної інстанції суперечить принципу, згідно з яким особа не може бути поставлена в гірше становище внаслідок своєї скарги (*reformatio in peius*).

Касаційний суд вказав, що обсяг апеляції був обмежений рішенням суду щодо заборгованості за аліментами, які ще не були виплачені, та скасування списання заборгованості у разі недотримання цього зобов'язання. Таким чином, суд не повинен був самостійно погіршувати позицію заявника скарги в тій частині, в якій рішення суду не було оскаржене.

Трохи про *contra proferentem* в практиці ВП ВС

<https://t.me/glossema/934>

Постанова ВП ВС від 05.04.2023 у справі № 910/4518/16

121. Принципи справедливості, добросовісності та розумності передбачають, зокрема, обов'язок особи враховувати потреби інших осіб у цивільному обороті, проявляти розумну дбайливість і добросовісно вести переговори (див. пункт 6.20 постанови Великої Палати Верховного Суду від 19.05.2020 у справі № 910/719/19). Отже, сторони повинні сумлінно та добросовісно співпрацювати з метою належного виконання укладеного договору. Кредитор у зобов'язанні має створити умови для виконання боржником свого обов'язку, для чого вчиняє не тільки дії, визначені договором, актами цивільного законодавства, але й ті, які впливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (див. частину першу статті 613 ЦК України). [Вказаного висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 13.07.2022 у справі № 363/1834/17 \(пункт 57\).](#)

122. Для вирішення подібних спорів важливим є тлумачення умов договорів, на яких ґрунтуються вимоги кредиторів, для з'ясування того, чи мали на увазі сторони встановити нарахування процентів як міри відповідальності у певному розмірі за період після закінчення строку кредитування. Для цього можуть братися до уваги формулювання умов про сплату процентів, їх розміщення в структурі договору (в розділах, які регулюють правомірну чи неправомірну поведінку сторін), співвідношення з іншими положеннями про відповідальність позичальника тощо. У разі сумніву слід застосовувати принцип *contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem*, тобто слова договору тлумачаться проти того, хто їх написав).

123. Установивши, що умова договору передбачає нарахування процентів як міри відповідальності після закінчення строку кредитування, тобто за період прострочення виконання грошового зобов'язання, слід застосовувати як статтю 625 ЦК України, так і інше законодавство, яке регулює наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання.

Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (*non reformatio in peius*)

<https://t.me/glossema/1004>

[Постанова КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 179/363/21](#)

У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду (частина п'ята статті 11 ЦК України).

Відповідно до статті 3 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» підставами для виділення земельних ділянок у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) є рішення відповідної сільської, селищної, міської ради.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 березня 2023 року у справі № 201/2288/20 (провадження № 61-7154св22) зазначено, що «рішення суду здатне бути джерелом для набуття цивільних прав і обов'язків тільки у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Рішення суду, як правомірна приватно-правова конструкція, не повинно використовуватися учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню для набуття цивільних прав і обов'язків, за відсутності вказівки про це в актах цивільного законодавства».

Касаційний суд зауважує, що принцип заборони повороту до гіршого відомий ще з часів римського права та існував у зв'язку із іншим правилом - *tantum devolutum quantum appellatum* (скільки скарги, стільки і рішення).

Правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судові рішення. Тобто, особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги.

§ 1. Загальні положення

У справі, що переглядається:

ОСОБА_1 просила зобов'язати Магдалинівську селищну раду виділити їй із земельної ділянки площею 6,6 га, кадастровий номер 1222382500:01:001:1166, призначеної для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельну частку (пай) розміром 5,06 умовних кадастрових гектарів;

оскарженою постановою апеляційного суду зобов'язано Магдалинівську селищну раду виділити ОСОБА_1 із резервного фонду земель запасу земельну ділянку площею 5,06 умовних кадастрових гектарів для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

із касаційною скаргою звернулася позивачка ОСОБА_1, яка не погоджується із оскарженою постановою у частині виділення земельної ділянки із резервного фонду земель запасу, оскільки вважає, що така земельна ділянка має бути виділена із земельної ділянки площею 6,6 га, кадастровий номер 1222382500:01:001:1166;

Магдалинівська селищна рада постанову апеляційного суду у касаційному порядку не оскаржила;

касаційний суд зауважує, що особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги.

За таких обставин касаційну скаргу належить залишити без задоволення, а оскаржену постанову апеляційного суду - без змін.

Трохи про принцип заборони повороту до гіршого (non reformatio in peius)

<https://t.me/glossema/1058>

Постанова КЦС ВС від 21.06.2023 в справі № 757/42885/19-ц

Для приватного права апріорі властивою є така засада як розумність.

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

§ 1. Загальні положення

Касаційний суд вже звертав увагу, що принцип заборони повороту до гіршого (*non reformatio in peius*) відомий ще з часів римського права та існував у зв'язку із іншим правилом - *tantum devolutum quantum appellatum* (скільки скарги, стільки і рішення). Правило заборони повороту означає недопустимість погіршення становища сторони, яка оскаржує судові рішення. Тобто, особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 травня 2023 року у справі № 179/363/21 \(провадження № 61-4060св23\)](#)).

У справі, що переглядається:

рішенням Печерського районного суду м. Києва від 14 липня 2020 року позовні вимоги ФОП ОСОБА_1 задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_2 на користь ФОП ОСОБА_1 : за невиконання рішення апеляційного суду Київської області від 24 листопада 2017 року № 370/1226/15-ц 3 % річних у розмірі 582 524, грн та інфляційні втрати у розмірі 1 308 640,45 грн; за невиконання постанови Київського апеляційного суду від 18 липня 2019 року № 752/18635/15-ц 3 % річних у розмірі 4 486,00 грн та інфляційні втрати у розмірі 6 323,61 грн;

рішення Печерського районного суду м. Києва від 14 липня 2020 року оскаржив в апеляційному порядку ФОП ОСОБА_1, який просив скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове судові рішення, яким стягнути з ОСОБА_2 на користь ФОП ОСОБА_1 3 % річних у розмірі 586 639 грн за прострочення виконання рішення апеляційного суду Київської області від 24 листопада 2017 року, збитки заподіяні індексом інфляції у розмірі 1 680 900 грн за прострочення виконання цього ж рішення; три відсотки річних у розмірі 4 485 грн за прострочення виконання постанови Київського апеляційного суду від 18 липня 2019 року та збитки заподіяні індексом інфляції у розмірі 20 682 грн за прострочення виконання цієї ж постанови. Тобто ФОП ОСОБА_1 оскаржував в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції лише у частині відмови у задоволенні його позовних вимог. Рішення суду першої інстанції у частині задоволених позовних вимог позивачем не оскаржувалося;

суд апеляційної інстанції не звернув увагу, що: особа, яка оскаржує судові рішення, не може потрапити в гірше становище, порівняно із тим, що така особа досягнула в попередній інстанції в результаті своєї ж скарги; рішення Печерського районного суду м. Києва від 14 липня 2020 року не оскаржувалося ОСОБА_2 в апеляційному порядку. Тому в апеляційного суду були відсутні підстави для перегляду рішення Печерського районного суду м. Києва від 14 липня 2020 року у частині задоволених позовних вимог за апеляційною скаргою ФОП ОСОБА_1.

Трохи про доктрину *venire contra factum proprium*

<https://t.me/glossema/1020>

Постанова ОП КГС ВС від 07.04.2023 у справі № 910/5172/19

Відповідач-2 зазначає, що позивач станом на час укладення кожного з опорюваних кредитних договорів був одним із трьох членів Наглядової ради Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк»; особисто на засіданнях загальних зборів акціонерів затверджував фінансову та річну звітність відповідача-2, в якій відображалися кредитні зобов'язання перед Національним банком України; позивач особисто на засіданнях Наглядової ради голосував за продовження строків кредитних договорів та погодження предметів забезпечення кредитних договорів.

Доктрина «venire contra factum proprium» (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі - «non concedit venire contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини «venire contra factum proprium» лежить принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них.

Відповідно до частини 3 статті 13 Цивільного кодексу України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Верховний Суд вважає необхідним застосувати до спірних правовідносин принцип заборони суперечливої поведінки, яка базується на тому, що ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці, а також статтю 13 Цивільного кодексу України про заборону зловживання правами.

Позивач, будучи власником істотної участі в банку, брав безпосередню участь у правовідносинах між Національним банком України та Акціонерним товариством комерційний банк «ПриватБанк» щодо видачі стабілізаційних кредитів, надавав відповідне забезпечення цих договорів, а також як член Наглядової ради Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» голосував за продовження строків цих договорів, у зв'язку з чим подальше заперечення ним дійсності кредитних договорів та договорів поруки є зловживанням своїм правом, яке спрямоване на завдання шкоди відповідачам.

Суд вважає, що єдиним мотивом заперечення дійсності цих правочинів було небажання позивача нести відповідальність за зобов'язаннями відповідача-2, на підставі договорів поруки, оскільки повне виконання відповідачем-2 своїх зобов'язань за спірними кредитними договорами відбулося вже під час розгляду цієї справи у суді

Трохи про римські максими і Ульпіана

<https://t.me/glossema/1038>

Ухвала ВП ВС від 09.05.2023 у справі № 911/1278/20

3. Судом встановлено, що під час оформлення мотивувальної частини постанови в останньому реченні пункту 7.7. з технічних причин було допущено описку у викладенні латинською мовою однієї з аксіом римського права, сформульованої давньоримським юристом Доміцієм Ульпіаном, а зокрема, помилково зазначено: «Фактично діє правило римського права: «*nemo potest pluraiura inrem*» - «ніхто не може передати іншому більше прав на річ, ніж має сам».

4. Зазначена описка підлягає виправленню за ініціативою суду шляхом виправлення останнього речення пункту 7.7. мотивувальної частини постанови Великої Палати Верховного Суду від 05 квітня 2023 року та викладення його у такій редакції: «Фактично діє правило римського права: «*nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet*» – «ніхто не може передати іншому більше прав на річ, ніж має сам».

6. Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне виправити допущену у мотивувальній частині постанови описку.

Трохи про доктрину приватного права (початок)

<https://t.me/glossema/1048>

1) [Ухвала КГС ВС від 05.04.2018 по справі № 909/968/16](#)

Так, відповідно до одної правової позиції (Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. - Т.10: Кредитні та розрахункові зобов'язання. Договір комерційної концесії. Договір про спільну діяльність / І.В. Спасибо-Фатеева, В.І. Крат, О.П. Печений та ін.; за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. - Х.: Право, 2015. - 496 с. - (Серія "Коментарі та аналітика"), - с. 209 - 210): таке категоричне тлумачення норм гл. 73 ЦК України навряд чи допустиме. Якщо фактор надає (зобов'язується надати) фінансування клієнту шляхом купівлі за меншу вартість від обсягу права, то відступлення права грошової вимоги саме за меншу суму і служитиме платою для фактора. Адже від реалізації набутого права грошової вимоги він матиме можливість отримати більше, ніж сплатив клієнтові. Договір факторингу як оплатний належить до мінових, комутативних (від лат.- міняти), тобто тих, у яких сторони мають можливість визначити співвідношення благ, що набуватимуться кожним із них за договором на момент його укладення.

2) [Постанова КГС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20](#)

У доктрині приватного права виокремлюються такі ознаки звичаю: звичай представляє собою певне правило поведінки; він не встановлений актами цивільного законодавства; звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

3) [Постанова КГС ВС від 23.08.2022 у справі № 464/4738/20](#)

У доктрині приватного права до умов застосування аналогії права відноситься те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом цивільно-правового

§ 1. Загальні положення

регулювання (статті 1, 9 ЦК); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); застосування аналогії закону неможливе (наприклад, відсутність норм, які регулюють подібні за змістом цивільні відносини, застосування аналогії закону суперечить суті цих відносин тощо); застосування аналогії права не повинно суперечити суті цих відносин; цивільні відносини, що виникли, можуть бути врегульовані відповідно до загальних засад цивільного законодавства (див: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. - Харків : ЕКУС, 2020. -С. 77).

4)Постанова КЦС ВС від 28.09.2022 у справі № 529/201/20

У доктрині приватного права зауважується, що договір найму є оплатним, в якому обов'язку однієї сторони вчинити певну дію з надання певного блага кореспондує такий само зустрічний обов'язок іншої сторони. Тобто наймодавець за надання предмета найму отримує від наймача плату за користування майном. Оплатність договору найму має імперативний характер, що зумовлюється змістом глави 58 ЦК. Плата за користування майном (стаття 762 ЦК) є тим критерієм, що дозволяє відрізнити договір найму від договору позички (стаття 827 ЦК) (див. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. - Х.: Страйд, 2013. - Том 8 : Договори про передачу майна у власність та користування. - С. 346).

Трохи про доктрину приватного права (продовження)

<https://t.me/glossema/1049>

5)Постанова КЦС ВС від 29.09.2022 у справі № 824/293/21

§ 1. Загальні положення

Усталеним як в доктрині приватного права, так і судовій практиці, є те, що під принципами виконання зобов'язань розуміються загальні засади згідно яких здійснюється виконання зобов'язання. Як правило виокремлюється декілька принципів виконання зобов'язань, серед яких: належне виконання зобов'язання; реальне виконання зобов'язання; справедливість добросовісність та розумність (частина третя статті 509 ЦК України). Принцип належного виконання полягає в тому, що виконання має бути проведене: належними сторонами; щодо належного предмету; у належний спосіб; у належний строк (термін); у належному місці. Принцип реального виконання слід розуміти як виконання зобов'язання в натурі, тобто вчинення саме тих дій які складають зміст зобов'язання. За нормально розвитку зобов'язальних правовідносин зобов'язання виконується належно і реально. Особливості прояву принципу реального виконання зобов'язання передбачені ЦК для випадків його порушення. «Порушення зобов'язання» є родовою категорією, яка складається з двох видів: невиконання зобов'язання і неналежного виконання зобов'язання (див., зокрема: Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. - Х.: Право, 2011. - Т. 2. - С. 32 - 50; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. - Х. : Страйд, 2012. - Том 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір. - С. 471; постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц (провадження № 61-18013сво18).

[6\)Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 676/47/21](#)

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45).

[7\)Постанова КГС ВС від 16.06.2023 у справі № 921/575/21](#)

79. Специфіка багатоквартирного будинку як об'єкта права власності полягає в тому, що він визнається таким, що є об'єктом цивільних прав, допоки в його складі не відокремлено як окремий самостійний об'єкт права власності хоча б одну квартиру чи нежитлове приміщення. Зокрема, кооператив, що збудував багатоквартирний будинок і ввів його в експлуатацію як замовник за власні кошти (без отримання від свого члена чи асоційованого члена повного розміру паю, що припадає на відповідну квартиру), набував право власності на цей будинок і міг зареєструвати права власності на будинок у цілому як об'єкт нерухомості. Якщо ж право власності набуває інша особа на окрему квартиру (нежитлове приміщення), то у такому разі багатоквартирний житловий будинок втрачає правооб'єктність і припиняє своє існування. Замість нього виникають інші нерухомі речі - окремі квартири та нежитлові приміщення, а також специфічний майновий комплекс - спільне майно багатоквартирного будинку (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 3: Право власності та інші речові права/ за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої - Харків: ЕКУС, 2023. - С. 551-552).

Трохи про принципи приватного права

<https://t.me/glossema/1079>

Окрема думка від 12.06.2023 в справі № 712/8602/19

Змусити жити за принципами навряд чи можливо. Але коли виникає судовий спір, то учасники цивільного обороту мають розуміти, що їх дії чи правочини можуть бути піддані оцінці крізь призму принципів приватного права.

1. Про що була ця справа?!

1.1. Справа, що переглядалася, в частині стягнення коштів стосувалася принципу диспозитивності в приватних відносинах та свободи правочину.

4. Об'єднана палата в частині стягнення коштів не врахувала, що:

для приватного права априорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин;

по своїй суті згода одного з співвласників щодо розпорядження спільним сумісним майном є одностороннім правочином. При вчиненні такого правочину воля виражається (виходить) від однієї

§ 1. Загальні положення

сторони. Законодавець не передбачив вимог щодо моменту вчинення такого правочину (до чи після розпорядження). Звісно, логічним є те, що, зазвичай, вчинення такого правочину передуює розпорядження спільним сумісним майном. Проте приватне законодавство не містить заборони на вчинення згоди одного з співвласників щодо розпорядження спільним сумісним майном і після розпорядження спільним сумісним майном. Стягнення компенсації в розмірі частки відчуженого спільного майна виключається, якщо розпорядження спільним сумісним майном здійснено за згодою іншого співвласника;

з урахуванням диспозитивності та свободи правочину подружжя не позбавлені можливості домовитися про поділ спільного майна. Тобто, вирішити самостійно численні питання щодо спільного майна (зокрема, виплати компенсації належної одному із подружжя, надання згоди щодо розпорядження спільним сумісним майном) за взаємною згодою. Законодавець передбачає, що коли домовленість подружжя стосується нерухомості, то договір має бути нотаріально посвідчений. У тому разі, якщо домовленість подружжя не стосується нерухомості, то підтвердження такої домовленості може відбуватися і шляхом вчинення одностороннього правочину (наприклад, розписки в якій один із подружжя підтверджує отримання коштів і відсутність претензій щодо поділу майна).

5. У справі, що переглядається:

відповідно до розписки від 16 січня 2019 року від імені ОСОБА_2, остання не заперечує щодо продажу автомобіля Peugeot 407, НОМЕР_2. Підпис на розписці скріплений печаткою ФОП ОСОБА_2. Тлумачення розписки від 16 січня 2019 року свідчить, що ОСОБА_2 вчинила односторонній правочин, яким надала згоду на продаж автомобіля Peugeot 407. Від вказаного одностороннього правочину ОСОБА_2 у подальшому не відмовлялася. Таким чином автомобіль Peugeot 407 відчужено 04 вересня 2018 року, тобто, під час перебування сторін у шлюбі, ОСОБА_1 за згодою ОСОБА_2, що підтверджується розпискою від 16 січня 2019 року. Оскільки автомобіль Peugeot 407 відчужено ОСОБА_1 за згодою ОСОБА_2, то відсутні підстави для стягнення компенсації в розмірі частки відчуженого спільного майна з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2, що відповідає висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеному у постанові від 22 вересня 2022 року у справі № [125/2157/19](#) (провадження № 14-40цс21);

відповідно до розписки від імені ОСОБА_2, остання отримала грошову винагороду (фінансову допомогу) в сумі 63 000 грн як ФОП на свій розрахунковий рахунок від ПП «УКР_ЄВРО АРМАТУРА» де ОСОБА_1 є керівником, претензій щодо розподілу майна не має. Підпис на розписці скріплений печаткою ФОП ОСОБА_2. Тлумачення розписки від імені ОСОБА_2 свідчить, що ОСОБА_2 вчинила односторонній правочин, яким підтвердила отримання коштів у зв'язку із поділом майна сторін і відсутність претензій щодо поділу майна. Від вказаного одностороннього правочину ОСОБА_2 у подальшому не відмовлялася. Тому були відсутні підстави для стягнення коштів, витрачених подружжям на погашення кредиту.

Трохи про правову традицію

<https://t.me/glossema/1310>

Постанова КЦС ВС від 16.05.2018 у справі № 2-59/2006

Твердження ОСОБА_1 щодо необхідності визначення розміру відшкодування моральної шкоди відповідно до кількості порушень (затримання, обшук, виїмка, запобіжний захід та подальше переслідування) не відповідає вимогам цивільного законодавства України та правовій традиції.

Розмір моральної шкоди, завданої позивачу внаслідок незаконних дій органів досудового розслідування, визначений судом з урахуванням глибини його душевних страждань та вимушених змін у житті, пов'язаних з усіма діями відповідачів, здійснених у межах незаконно відкритих кримінальних справ.

Окрема думка судді КЦС ВС від 24.03.2021 у справі № 369/8126/17

Додатково суди мали врахувати, що спір виник у відносинах з іноземним елементом. Сторони є носіями різних культур, зокрема й різних правових культур, що могло вплинути на оцінку їх поведінки та сприйняття поведінки іншої сторони. Культурні традиції, правові традиції визначають та формують правомірні очікування різних сторін, межі дозволеної поведінки та критерії оцінки поведінки іншої сторони. Судом апеляційної інстанції та Верховним Судом не враховано, що позивач, виходячи зі своїх культурних і правових традицій, під час обрання варіанта власної поведінки, чітко та недвозначно розмежував у своїх відносинах з відповідачем, у яких випадках він здійснював дарування, в яких - надавав допомогу, у інших випадках - не визначав таку мету передання грошових коштів, справедливо розраховуючи на їх повернення за першою його вимогою.

Наведене підтверджується відповідними виписками з карткового рахунку позивача від 18 січня 2017 року, відповідно до якого певні трансакції помічені коментарем до платежу про призначення платежу: «Gift for Viktoria and Kari» та «Help with mother and Kira», однак платежі за

§ 1. Загальні положення

спірними грошовими коштами, що були предметом розгляду у цій справі, не відмічені подібними коментарями щодо їх призначення та цілі спрямованості.

Цивільному праву притаманна презумпція правомірності та добросовісності дій (поведінки) усіх учасників цивільних відносин. Переважна частина приватноправових відносин виникають, розвиваються та припиняються відповідно до очікувань сторін у правомірному і добросовісному ракурсі.

Цивільне правопорушення є певним ексцесом, нечастим винятком у переважно правомірному розвитку цивільних відносин. Відповідно, українському національному характерові є притаманні такі риси як прагнення до справедливості та чесності у відносинах. Тож поведінка відповідача не відповідала традиціям як позивача, який є носієм інакшої, аніж українська правової традиції, а так само не відповідає українській правовій традиції.

Окрема думка судді КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 208/4667/20

Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків (частина перша статті 160 СК України). Діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі (частина перша статті 14 Закону України «Про охорону дитинства»).

Отже, є всі підстави вважати, що застосування спільної фізичної батьківської опіки не суперечить традиціям та громадському порядку в Україні, які відображені у нормах позитивного права. Вказані положення національних законів, які відповідають міжнародним договорам, свідчать про існування правого підґрунтя для застосування спільної фізичної батьківської опіки.

Принцип розумності вже й в публічному праві

<https://t.me/glossema/1324>

01 листопада 2023 року Конституційний Суд України ухвалив [Рішення у справі №9-р\(II\)/2023](#) щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів

У Рішенні, зокрема вказано, що:

встановлення в законі абсолютно визначених та/або безальтернативних санкцій має бути розумно поєднане з наданням законом уповноваженому суб'єктові притягнення особи до юридичної

§ 1. Загальні положення

відповідальності варіативності в питанні обрання санкції до правопорушника, щоб уможливити додержання принципів домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності;

принципи домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності в разі притягнення особи до юридичної відповідальності можуть бути забезпечені, зокрема, у спосіб установлення в законі різних видів санкцій за вчинення того самого правопорушення або різних за розміром штрафів, що їх може бути накладено на порушників тієї самої охоронної норми;

оспорюваний припис Закону № 2735 не визначає інших видів санкцій та/або можливості зміни розміру штрафу для врахування суб'єктом накладання адміністративної санкції значущих для процедури притягнення особи до юридичної відповідальності обставин, зокрема майнового стану правопорушника, вартості товарів неналежної якості, що їх було запропоновано для продажу;

унаслідок цього оспорюваний припис Закону № 2735 не створює умов для досягнення під час правозастосування справедливого балансу між вимогами публічного інтересу в забезпеченні високого рівня захисту прав споживачів та захистом права власності особи, оскільки оспорюваний припис Закону № 2735 покладає на особу індивідуальний і надмірний тягар, а отже, є підґрунтям для надмірного втручання держави в гарантоване статтею 41 Конституції України право власності. З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Закону № 2735 суперечить частинам першій, четвертій статті 41 Основного Закону України.

Трохи про *favor contractus*, *venire contra factum proprium* та аналогію закону

<https://t.me/glossema/1404>

Постанова КГС ВС від 11.10.2023 у справі № 902/21/21

6.16. Колегія суддів також зауважує, що виходячи з принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) та з урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності (постанова Верховного Суду від 05.12.2022 у справі № 753/8945/19). Отже, в разі сумніву умови договору слід тлумачити таким чином, щоб вони відповідали законодавству.

6.20. Позивач обґрунтовує свої вимоги тим, що договір про надання послуг укладено у спрощений спосіб, що не суперечить вимогам статті 181 ГК України та статті 205 ЦК України. Нормами чинного законодавства не встановлена обов'язкова вимога щодо письмової форми при укладанні договору надання послуг. Послуги надавались за заявками військової частини НОМЕР_2 за діючими тарифами.

6.21. Суди попередніх інстанцій відхилили ці доводи позивача, посилаючись на те, що матеріали справи не містять будь яких додаткових угод до Договору №1/92-09 від 12.03.2009 чи інших договорів укладених між Державним підприємством "Міжнародний аеропорт "Львів" та Міністерством оборони України чи Збройними Силами України. Суд апеляційної інстанції також зазначив, що порядок внесення змін до письмового договору унормовано, зокрема, статтею 651 ЦК України, статтею 188 ГК України, де йдеться про те, що сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

6.22. Колегія суддів вважає ці доводи помилковими, оскільки, як зазначено вище, Договір №1/92-09 від 12.03.2009 питання оплати аеропортових зборів та послуг з наземного обслуговування державних повітряних суден не регулює, а тому не потребував внесення змін до нього в цій частині. Оскільки форма договору, який укладається юридичною особою з державою, не врегульована законом, слід за аналогією закону застосовувати пункт 1 частини першої статті 208 ЦК України, відповідно до якого правочини між юридичними особами належить вчиняти у письмовій формі. Водночас відповідно до частини першої статті 218 ЦК України недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом, але рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. При цьому судами попередніх інстанцій не враховано, що відповідно до пункту 6 статті 3 ЦК України діє доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки); у праві України зазначена доктрина проявляється, зокрема, у кваліфікації певних поведінкових актів (так званих конклюдентних дій) особи - сторони правочину (наприклад, прийняття оплати за товар за договором купівлі-продажу) як волевиявлення, яке свідчить про вчинення правочину, зокрема про його схвалення (постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.06.2020 у справі № 145/2047/16-ц (пункти 7.36 - 7.37)). Отже, якщо конклюдентні дії сторони свідчать про намір укласти договір (наприклад, звернення до іншої сторони з заявкою на надання послуг, одержання цих послуг), то така сторона не вправі посилатися на неукладеність договору.

§ 1.2. Акти цивільного законодавства

Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (початок)

<https://t.me/glossema/790>

[Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 676/47/21](#)

Доводи касаційної скарги про те, що судами передчасно залучено правонаступників померлої ОСОБА_8 до участі у справі з огляду на те, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється, колегія суддів відхиляє з таких мотивів.

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі - закон). Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України (частина друга статті 4 ЦК).

Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина четверта статті 4 ЦК).

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по

горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45).

Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року в справі № 334/3161/17).

Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (продовження)

<https://t.me/glossema/791>

[Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 676/47/21](#)

Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених

§ 1. Загальні положення

органів суттєвим чином обмежена (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц](#)).

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (стаття 1270 ЦК України).

Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини (пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, свідчить, що:

правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України;

строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України);

для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України);

законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини;

пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.

Трохи про «старий» ЦК та проценти за договором позики укладеним набрання чинності ЦК 2003 року

<https://t.me/glossema/962>

Ухвала КЦС ВС від 05.04.2023 у справі № 175/1814/19

Відповідно до статті 170 ЦК УРСР проценти по грошових та інших зобов'язаннях не допускаються, за винятком операцій кредитних установ, зобов'язань по зовнішній торгівлі та інших випадків, зазначених у законі.

ВСУ у рішенні від 10 грудня 2009 року у справі № 6-22822сво08 скасовуючи рішення Апеляційного суду міста Києва від 24 березня 2008 року та ухвалу Верховного Суду України від 29 вересня 2008 року, зокрема, в частині стягнення з ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 на користь ОСОБА_8 процентів за договором позики та ухвалюючи в цій частині нове рішення про відмову у їх задоволенні виходив з того, що правовідносини, які виникли до 01 січня 2004 року регулюються нормами ЦК УРСР, а саме положеннями статті 374, яка не передбачала права позикодавця на отримання від позичальника процентів за користування грошима.

У зв'язку з викладеним ВСУ зробив висновок про те, що якщо у відповідача не виник обов'язок зі сплати відсотків за користування коштами до 01 січня 2004 року, то не можна вважати, що цей обов'язок продовжував існувати після набрання чинності ЦК України.

У Прикінцевих та перехідних положень ЦК України передбачено, що ЦК України застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності Цивільним кодексом України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності (пункт 4).

До договорів, що були укладені до 01 січня 2004 року і продовжують діяти після набрання чинності ЦК України, застосовуються правила цього Кодексу щодо підстав, порядку і наслідків зміни або розірвання договорів окремих видів незалежно від дати їх укладення (пункт 9 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України).

Висновок судів попередніх інстанцій в частині стягнення процентів за договором позики був зроблений із урахуванням правової позиції, висловленої у постанові ВС від 03 лютого 2021 року у справі № 203/6896/14-ц (провадження № 61-930св20).

§ 1. Загальні положення

У зазначеній постанові ВС за аналогічних правовідносин, врахувавши пункти 4, 9 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, дійшов висновку, що умова договору позики від 19 лютого 1999 року про встановлення процентів за користування позикою не дійсною не визнавалась; до відносин за договором позики від 19 лютого 1999 року із 01 січня 2004 року підлягають застосування положення ЦК України, і позикодавець має право на нарахування процентів з моменту набрання чинності ЦК України до моменту пред'явлення до позичальника вимоги згідно з частиною другою статті 1050 ЦК України.

Разом з тим, правові висновки ВСУ щодо застосування норми права у подібних правовідносинах є протилежними, оскільки ВСУ вважав, що якщо у відповідача не виник обов'язок зі сплати процентів за користування коштами до 01 січня 2004 року, то не можна вважати, що цей обов'язок продовжував існувати після набрання чинності ЦК України. Узгодити правові позиції (відступити/погодитися) з висновком ВСУ є виключним процесуальним повноваженням ВП ВС.

Трохи про пріоритетність норм ЦК України та інструкцію

<https://t.me/glossema/1047>

[Ухвала ОП КЦС ВС від 12.06.2023 в справі № 707/2516/18](#)

Верховний Суд України чітко вказав у постановах: [від 04 грудня 2013 року у справі № 6-130цс13](#), [від 30 вересня 2015 року у справі № 6-286цс15](#), що аналіз зазначених норм права дає підстави для висновку про те, що, незважаючи на те, що будинок не є самочинним, але не підлягають поділу (виділу) об'єкти нерухомого майна, до складу яких входять самочинно збудовані (реконструйовані, переплановані) об'єкти нерухомого майна.

Натомість, у [постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 квітня 2023 року у справі № 511/2303/19 \(провадження № 14-56цс22\)](#) у житловому будинку (літ. «А») зазначено, що у житловому будинку здійснено ремонтно-будівельні роботи (заміна дверних та віконних заповнень, демонтаж внутрішніх не несучих конструкцій, переоснащення внутрішніх систем електропостачання, опалення без втручання в несучі та огорожувальні конструкції, демонтована веранда літ. «а»), що на підставі пунктів 1, 3-5 постанови Кабінету Міністрів України від 07 червня 2017 року № 406 «Про затвердження переліку будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після

§ 1. Загальні положення

яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію» не відносяться до самочинного будівництва. Самочинною є лише житлова прибудова (літ. «А1»), збудована у 2006 році. І робиться висновок про те, що вказане не перешкоджає поділу домоволодіння у натурі.

У мотивувальній частині постанов Верховного Суду України: від 04 грудня 2013 року у справі № 6-130цс13, від 30 вересня 2015 року у справі № 6-286цс15, як і у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 квітня 2023 року у справі № [511/2303/19](#) (провадження № 14-56цс22), у тому числі, здійснено посилання як на ЦК України, так і на Інструкцію щодо проведення робіт з поділу, виділу та розрахунку часток житлових будинків, будівель, споруд, іншого нерухомого майна, затверджену наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України 18 червня 2007 року № 55, як на матеріально-правове регулювання спірних правовідносин, що, як видається і призвело до різного вирішення подібних справ.

Разом з тим, ЦК України є основним актом цивільного законодавства, тому будь-які зміни в регулюванні однопредметних правовідносин можуть відбуватися лише з одночасним внесенням змін до нього відповідно до порядку, встановленого кодексом.

Норми ЦК України - основний регулятор приватних відносин. Згідно зі статтею 4 Кодексу ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їхній юридичній силі (вимір за вертикаллю). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів і, по-друге, на співвідношення Конституції та законів України (як кодифікованих, так і інших - поточних).

У [постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17](#), провадження № 14-188 цс 20, зазначено, що суперечність слід вирішувати на користь пріоритетності норм ЦК України.

З урахуванням викладеного, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду, у тому числі, вважає за необхідне відступити від необхідності посилання на Інструкцію щодо проведення робіт з поділу, виділу та розрахунку часток житлових будинків, будівель, споруд, іншого нерухомого майна, затверджену наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України 18 червня 2007 року № 55, як на матеріально-правове регулювання спірних правовідносин, у наведених вище судових рішеннях Верховного Суду України та постанові Великої Палати Верховного Суду. Узгодити правові позиції (відступити/погодитися) Верховного Суду України і Великої Палати Верховного Суду є виключним процесуальним повноваженням Великої Палати Верховного Суду.

Трохи про звернення стягнення та набрання чинності актом цивільного законодавства

<https://t.me/glossema/1051>

[Постанова ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 718/1816/21](#)

Системний аналіз положень частини першої статті 58 Конституції України, частин першої та третьої статті 5 ЦК України дає підстави для висновку, що іпотекодержатель, звертаючись до державного реєстратора з метою позасудового врегулювання спору, повинен був керуватися тією правовою нормою, сформульованою в законі, яка була чинною на момент вчинення реєстратором відповідної дії, зокрема й звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом реєстрації щодо нього права власності за іпотекодержателем. За умови дотримання вимог позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки, чинних на момент вчинення такої дії, рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності на предмет іпотеки за іпотекодержателем є правомірним та не підлягає скасуванню судом.

Враховуючи, що протягом 21 та 22 квітня 2021 року Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не діяв, за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, іпотекодержатель мав право на звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку без згоди іпотекодавця, адже Закон № 1381-IX не містить застереження про те, що його положення застосовуються до правовідносин не раніше дня його офіційного опублікування, а тому підстав для застосування норм Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» станом на 22 квітня 2021 року не було.

Таке тлумачення пункту 6 статті 3 ЦК України, що дії іпотекодержателя з примусової реалізації предмета іпотеки у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», вчинені з порушенням принципу справедливості, розумності та добросовісності, призводить до унеможливлення задоволення іпотекодержателем вимог за відповідним договором. Подібне тлумачення є несумісним із призначенням інституту забезпечення виконання зобов'язань і суперечить принципам розумності, справедливості та рівності сторін.

Звернення стягнення на предмет іпотеки відповідно до іпотечного застереження за існування відповідних обставин, зокрема невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, що призвело до існування простроченої заборгованості, дотримання процедури примусового звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому порядку у період, коли не діяв Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (21 та 22 квітня 2021 року) та за обставин прийняття 13 квітня 2021 року Верховною Радою України Законів № 1381-IX та № 1382-IX, які опубліковані 22 квітня 2021 року та набрали чинності 23 квітня 2021 року, є правомірним, не свідчить про порушення іпотекодержателем принципів справедливості, добросовісності та розумності.

§ 1. Загальні положення

Обмеження іпотекодержателя у такому праві, з урахуванням існування усіх необхідних для цього умов, є неправомірним та призводитиме до надання переваги одному із учасників спірних правовідносин та порушення принципу рівності сторін у цивільних відносинах.

З огляду на викладене Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає, що немає підстав для відступу від правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 червня 2022 року у справі № 354/467/16-ц (провадження № 61-15833св21), щодо правомірності передачі предмета іпотеки для реалізації 21 квітня 2021 року, коли втратив чинність Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті».

Трохи про статтю 1264 ЦК, статтю 74 СК та їх дію в часі

<https://t.me/glossema/1253>

Постанова ОП КЦС ВС від 18.09.2023 в справі № 582/18/21

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності; із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до спадкових відносин, що виникають з моменту відкриття спадщини, абзацом 1 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України передбачається виняток і допускається застосування ЦК України до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання ним чинності.

Відповідно, п'ятирічний строк, передбачений статтею 1264 ЦК України, повинен виконатися на момент відкриття спадщини і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, у тому числі до набрання чинності цим Кодексом.

ЦК України застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності ЦК України, положення цього Кодексу застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати після набрання ним чинності (пункт 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України).

§ 1. Загальні положення

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постановах: Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 200/21452/15-ц (провадження № 61-18578 св 18) та від 16 грудня 2020 року у справі № 493/915/16-ц (провадження № 61-286 св 20) й Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 травня 2019 року у справі № 346/1178/17 (провадження № 61-48393 св 18).

Аналіз статті 74 СК України та статті 1264 СК свідчить, що:

стаття 74 СК України має спрямованість на урегулювання підстав набуття право на майно жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі;

на відміну від статті 74 СК України, стаття 1264 ЦК України спрямована на регулювання кола осіб, які відносяться до четвертої черги спадкоємців за законом.

Тому Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду підкреслює, що слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини, а саме сімейні та спадкові.

Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими і до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України.

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постановах: Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2021 року у справі № 489/5982/17 (провадження № 61-4452 св 19) та від 12 грудня 2019 року у справі № 466/3769/16 (провадження № 61-5296 св 19).

Чи має пункт 27 «Перехідні положення» ЗК України в редакції Закону від 24 березня 2022 року № 2145-IX зворотну дію в часі

<https://t.me/glossema/1379>

Постанова КЦС ВС від 23.11. 2023 в справі № 685/547/23

§ 1. Загальні положення

Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність. Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року у справі № [554/4741/19](#), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № [520/1185/16-ц](#), постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі № [209/3085/20](#)).

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2145-IX були внесені зміни, зокрема, в ЗК України.

Відповідно до пункту 27 «Перехідні положення» ЗК України під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей:

вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування.

У пункті 1 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 вказано, що «Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року».

Касаційний суд зауважує, що:

законодавець на свій розсуд може встановлювати спеціальні випадки зворотної дії актів законодавства. Зазвичай вони стосуються поширення дії норм нового закону на відносини, що не були врегульовані до його прийняття або регулювалися не повною мірою;

законодавець на рівні пункту 27 «Перехідні положення» ЗК України передбачив спеціальний випадок поновлення договору оренди невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану;

законодавець пов'язує наявність специфіки в регулюванні окремих конструкцій із наявністю правового режиму воєнного стану;

пункт 27 «Перехідні положення» ЗК України має зворотну дію в часі та повинен застосовуватися із 24 лютого 2022 року.

Чи є Кодекс систем розподілу актом цивільного законодавства

<https://t.me/glossema/1398>

Постанова КЦС ВС від 23.11.2023 у справі № 641/8379/21

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45).

Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц (провадження № 61-25815св18).

За своєю сутністю договір про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу є публічним договором. Для вирішення того, які норми підлягають застосуванню (ЦК України чи пункт 4.5.5. Кодексу систем розподілу) потрібно застосовувати статтю 4 ЦК України з урахуванням того, що Кодекс систем розподілу затверджений постановою НКРЕКП, до повноважень

якої не віднесено видання нормативно-правових актів, що регулюють цивільні відносини (стаття 17 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг»).

Оскільки Кодекс систем розподілу не є актом цивільного законодавства, тому він не може регулювати цивільні відносини, зокрема і щодо порядку укладення договорів. Тому до спірних відносин в частині визначення моменту укладення договору про стандартне приєднання до електричних мереж системи розподілу застосуванню підлягають норми ЦК України.

Трохи про статтю 126-1 ЗК, статтю 33 Закону «Про оренду землі» і дію їх в часі

<https://t.me/glossema/1448>

[Постанова СП КГС ВС від 23.11.2023 у справі № 906/1314/21](#)

6.5. 16.01.2020 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» (а відповідні положення пункту 8, з урахуванням прикінцевих та перехідних положень - з 16.07.2020), яким стаття 33 Закону про оренду землі, яка регламентувала порядок поновлення договорів оренди, викладена у новій редакції.

6.16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» істотно змінив редакцію статті 33 Закону про оренду землі, яка тепер стосується лише переважного права орендаря (частини перша-п'ята статті 33 Закону про оренду землі). Поновлення ж договору (частина шоста попередньої редакції статті 33) тепер регулюється статтею 126-1 ЗК.

6.17. Відповідно до абзацу 4 Розділу Перехідні положення Закону України «Про оренду землі» правила, визначені статтею 126-1 ЗК України щодо поновлення договорів оренди землі, поширюються на договори оренди землі, укладені або змінені після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», а поновлення договорів оренди землі, укладених до набрання чинності зазначеним Законом, здійснюється на умовах, визначених такими договорами, за правилами, чинними на момент їх укладення.

6.20. Набрання чинності відповідними законодавчими змінами означає, що вимога про укладення додаткового договору (угоди) в порядку поновлення договору не є належною, адже стаття

§ 1. Загальні положення

126-1 ЗК передбачає для процедури поновлення інший механізм, за якого правочин щодо поновлення не укладається взагалі (натомість договір вважається поновленим, якщо жодна із сторін не заявила до реєстру про виключення відомостей про поновлення).

6.22. З наведеного вбачається, що зміст поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться у абзаці 4 розділу Перехідних положень Закону про оренду землі базується саме на положеннях стаття 126-1 ЗК України, що пов'язує можливість поновлення існуючого договору з наявністю у цьому договорі обов'язкової умови про його поновлення. У разі наявності такої умови договір поновлюється на такий самий строк і на таких саме умовах.

6.23. Натомість укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі), яке передбачене частиною першою статті 33 Закону про оренду землі у редакції, чинній до внесення змін Законом України від 05.12.2019 № 340-IX, базується на встановленому законом переважному праві добросовісного орендаря та надає сторонам при застосуванні цієї процедури можливість змінювати істотні умови договору.

6.24. Тому поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться у абзаці 4 Розділу Перехідні положення Закону про оренду землі та поняття «поновлення договору оренди», яке містилось у Законі про оренду землі у попередній редакції, є змістовно різними.

6.25. Відповідно до правовідносин щодо процедури укладення договору оренди землі на новий строк в порядку реалізації переважного права орендаря на укладення договору оренди на новий строк шляхом судового розгляду такої вимоги не є застосовними положення абзацу 4 Розділу Перехідні положення Закону України «Про оренду землі». Натомість за загальним правилом дії законів у часі застосуванню підлягає стаття 33 Закону про оренду в редакції, чинній на момент звернення з такою вимогою, адже вказівки про інше положення законодавства не містять.

6.26. Як вбачається з матеріалів справи, на час виникнення спірних правовідносин з укладення договору оренди землі на новий строк, звернення позивача з позовом до суду та ухвалення судових рішень у справі діяла нова редакція Закону про оренду землі із внесеними змінами, а тому суд апеляційної інстанції помилково застосував до спірних правовідносин положення Закону про оренду землі в редакції, чинній на момент укладання договору оренди.

§ 1.3. Юридичні факти

Трохи про встановлення факту постійного проживання на території України

<https://t.me/glossema/1309>

[Ухвала ОП КЦС ВС від 13.10.2023 у справі № 161/9609/22](#)

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважала, що, оскільки ОСОБА_1 звернулася до суду із заявою про встановлення факту постійного проживання на території України для набуття громадянства України, то такий факт підлягає встановленню на підставі судового рішення у разі підтвердження відповідними доказами.

У постанові Верховного Суду у складі колегій суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 серпня 2023 року у справі № 756/16751/21 (провадження № 61-5793св23) викладено висновок про те, що заявник у січні 2000 року добровільно набув громадянство російської федерації та добровільно отримав документ, що підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави, тому відсутні підстави для встановлення зазначеного юридичного факту. Встановлення факту постійного проживання заявника на території України не матиме правових наслідків, оскільки в Україні існує єдине громадянство.

Крім того, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 липня 2018 року у справі № 379/775/17-ц (провадження № 61-34784св18) суд касаційної інстанції, залишаючи без змін постанову апеляційного суду, якою відмовлено у задоволенні заяви про встановлення факту проживання на території України станом на 24 серпня 1991 року, зазначив, що заявником не надано доказів звернення його із заявою про припинення громадянства Грузії до компетентних органів, оскільки заявник звернувся до суду з указаною заявою, маючи намір набутти громадянство України.

Враховуючи те, що при вирішенні подібного спору Верховним Судом у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду ([постанова від 07 серпня 2023 року у справі № 756/16751/21 \(провадження № 61-5793св23\)](#)) та Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду ([постанова від 18 липня 2018 року у справі № 379/775/17-ц \(провадження № 61-34784св18\)](#)) застосовано інший підхід щодо застосування положень Закону України «Про громадянство України» та Порядку, а тому виникла необхідність у відступі від висновків щодо застосування вказаних норм права.

Трохи про новацію

<https://t.me/glossema/1054>

Зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом (частина перша статті 598 ЦК України).

В доктрині приватного права припинення зобов'язання обумовлюється дією правоприпиняючих юридичних фактів. Юридичні факти, що зумовлюють припинення зобов'язання, отримали назву підстав припинення. Припинення зобов'язання - це припинення правового зв'язку його суб'єктів, у яких припиняються суб'єктивні права і обов'язки, що складають зміст зобов'язальних правовідносин (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 січня 2023 року в справі № 161/13862/19 \(провадження № 61-7868св21\)](#)).

Зобов'язання припиняється за домовленістю сторін. Зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація). Новація не допускається щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про сплату аліментів та в інших випадках, встановлених законом. Новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором (стаття 604 ЦК України, в редакції, чинній на момент складення розписки від 08 липня 2014 року).

Відповідно до статті 1053 ЦК України за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням. Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики (стаття 1047 цього Кодексу).

Під новацією слід розуміти одну з підстав припинення зобов'язання, яка представляє собою домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 січня 2019 року в справі № 483/2085/16-ц, провадження № 61-33184св18](#)).

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 лютого 2023 року в справі № 465/5980/17 \(провадження № 61-1178св20\)](#)).

Тлумачення частини другої статті 604, статті 1053 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що не виключається за домовленістю сторін заміна первісного зобов'язання, яке виникло на підставі договору позики, новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами.

§ 1.4. Зловживання правом

Трохи про добру совість і зловживання правом в трудовому праві

<https://t.me/glossema/894>

Постанова КГС ВС від 15.03.2023 у справі № 910/17459/20

5.20. Принцип добросовісності в трудовому праві характеризується прагненням суб'єктів належним чином, сумлінно здійснювати трудові права й виконувати обов'язки, передбачені трудовим законодавством та трудовим договором.

5.21. Реалізуючи права і виконуючи обов'язки, суб'єкти трудових правовідносин зобов'язані утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди працівнику, роботодавцю, довкіллю або державі. Не допускаються дії працівника чи роботодавця, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

5.22. Під зловживанням трудовим правом для сторін трудових відносин варто розуміти особливу недобросовісну поведінку, пов'язану з навмисним створенням для працівника та (або) роботодавця ситуації правової невизначеності за межами права, з порушенням принципів справедливості, добросовісності та розумності.

Трохи про *azione revocatoria* в Італії

<https://t.me/glossema/959>

У частині перші статті 2901 Цивільного кодексу Італії передбачено, що кредитор, навіть якщо право вимоги підпорядковане умові чи строку, може вимагати, щоб були оголошені недійсними щодо

нього акти з розпорядження майном, якими боржник завдає шкоди його інтересам, у разі якщо мають місце такі умови:

боржник знав про шкоду, яку акт завдає інтересам кредитора, або, якщо йдеться про акт, що передує виникненню права вимоги, і цей акт був вчинений зловмисно, з метою перешкодити задоволенню права вимоги;

крім того, якщо йдеться про оплатний акт, третя особа знала про шкоду, а у випадку з актом, що передує виникненню права вимоги, була співучасником зловмисного вчинення.

Ревокаторний позов (*azione revocatoria*) в італійському приватному праві по своїй суті є аналогом римського *actio Pauliana* для оспорування фродакторних правочинів.

Цікавий кейс розглядав Касаційний суд Італії про ревокаторний позов і оспорування банком (кредитором) договорів дарування, вчинених між поручителем (дарувальником) та її дітьми (обдаровуваними). Відповідачка, при запереченні проти позову, посилалася на відсутність *scientia damni* (обізнаності про шкоду), як необхідної передумови *actio Pauliana*, оскільки на момент вчинення дарування зобов'язання виконувалося основним боржником належним чином, а тому дарувальник не могла знати, що цими договорами завдає якихось збитків кредитору. З урахуванням того, що йдеться про договори, які передували виникненню права вимоги з договору поруки відсутня й інша передумова *actio Pauliana – consilium fraudis* («злий» намір). Також відсутня і третя передумова позову – *eventus damni* (реальна шкода), оскільки у відповідачки є інше майно, яке може гарантувати виконання нею свого зобов'язання.

Суди попередніх інстанцій та Касаційний суд, зокрема, погодилися з тим, що:

про *scientia damni* свідчить ряд обставин: обдаровувані є близькими родичами (дітьми) дарувальника, які проживають разом з нею; тому відсутні інші підстави вчинення дарування, крім бажання відповідачки вивести своє майно з-під можливого стягнення із сторони кредитора; афілійованість дарувальника-поручителя з товариством – основним боржником;

момент виникнення права вимоги з договору поруки, а також вимоги, забезпеченої порукою, пов'язується з видачею кредиту, а не з порушенням основним боржником своїх зобов'язань. Як наслідок договори дарування слід визнати вчиненими вже після виникнення боргу з поруки, а отже, *consilium fraudis* не вимагається, а достатньою є лише суб'єктивна умова (*scientia damni*);

eventus damni має місце для кредитора не тільки у випадку, коли боржник, здійснивши розпорядчий акт, повністю позбавляється свого майна, але і тоді, коли здійснення права вимоги стає для кредитора взагалі складним чи обтяжливим. При цьому, на боржнику лежить тягар доведення того, що майна, яке залишилося у боржника, достатньо для задоволення вимог кредитора.

§ 1.5. Правочини та недійсність правочину

Трохи про статтю 514 ЦК України та недійсність договору

[Ухвала КГС ВС від 20.12.2022 у справі № 910/19199/21](#)

21. Положення цивільного законодавства не містять норм про відповідальність первісного кредитора при переході його прав до нового кредитора на підставі закону, у разі недотримання положень статті 514 ЦК України. Очевидно, що новий кредитор діє на свій страх і ризик, оскільки довести невиконання первісним кредитором обов'язку з надання інформації про право вимоги є майже неможливим. Така обставина може бути невідома і первісному кредитору (наприклад, у разі перепродажу раніше купленої вимоги). Окремо передбачено відповідальність тільки у разі укладення між новим кредитором та первісним кредитором договору поруки. У такому випадку на первісного кредитора може бути покладена відповідальність за невиконання боржником своїх зобов'язань відповідно до положень ЦК України, що регламентують забезпечення виконання зобов'язання (глава 49 ЦК України).

22. Отже, відповідальність первісного кредитора, передбачена нормою статті 519 ЦК України, чітко не регламентована, а тому не може обмежувати право нового кредитора на вибір способу захисту. До того ж, норма статті 519 ЦК України не визначає чіткого механізму застосування такої відповідальності до первісного кредитора (стягнення сплаченої суми, відшкодування збитків, визнання недійсним правочину та застосування реституції, тощо). Відповідно, право нового кредитора, у разі встановлення факту його порушення, має бути поновлено в ефективний спосіб.

23. Норма частини першої статті 215 ЦК України визначає підставу недійсності правочину у випадку, коли його зміст суперечить ЦК України (частина перша статті 203 ЦК України). Стаття 514 ЦК України передбачає передання тільки дійсної вимоги. Тобто наслідком передання недійсної вимоги буде недійсність і самого правочину.

24. Колегія суддів враховує, що у справі № 910/12525/20 Велика Палата Верховного Суду розглядала питання недійсності договору у справі між новим кредитором і боржником, ефективності обраного способу захисту. Натомість, у цій справі спір розглядається між кредиторами, тобто сторонами договору.

25. У зв'язку з цим, колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норм статей 514, 519 ЦК України у подібних правовідносинах, що було викладено у [постанові КЦС у справі № 947/23885/19](#), а саме: відступлення відсутнього права вимоги не зумовлює недійсність договору між первісним кредитором та новим кредитором, тому що правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором. Тому відсутні підстави для недійсності договору про відступлення прав вимоги.

Трохи про оспорення майнових дій на шкоду кредиторам в конкурсному процесі

<https://t.me/glossema/754>

Постанова КГС ВС від 16.06.2022 у справі № 905/813/20

81. Тлумачення статті 42 КУзПБ свідчить, що закріплені в ній підстави недійсності визначальним критерієм недійсності визначають негативні наслідки виконання боржником/прийняття ним на себе майнових зобов'язань, тобто економіко-правову оцінку дій боржника, що призвели до зменшення його активів (приховування майна) та неплатоспроможності.

82. Тобто "недійсність" за статтею 42 КУзПБ перш за все пов'язується з оцінкою дій боржника, виконання яких мало негативні наслідки для боржника у вигляді зменшення його майнових активів та неплатоспроможності, а її предметом правового регулювання є повернення у ліквідаційну масу майна боржника та унеможливлення боржником зловживаючи своїми правами вчинення дій на шкоду кредиторам.

83. Ретроспективний аналіз положень наведеної норми дає підстави для висновку, що її запровадження законодавцем спочатку в Законі про банкрутство, а згодом у КУзПБ мало за мету формування ефективного правового засобу, спрямованого на збереження майна боржника та недопущення вчинення боржником дій щодо своїх активів зі зловживанням на шкоду кредиторам.

84. За цих умов, буквально тлумачення статті 42 КУзПБ, обмежившись оспоренням й визнанням недійсними за її нормами лише правочинів, які відповідають ознакам визначеним статтями 202, 203 ЦК України фактично надає боржнику можливість зловживаючи своїми правами вчиняти дії щодо свого майна на шкоду кредиторам та не сприяє досягненню легітимної мети закріпленої у КУзПБ, який

одним з основних завдань провадження у справі про банкрутство визначає максимально можливе задоволення вимог кредиторів.

85. Тож очевидно, що інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство, закріплений у статті 42 КУзПБ має характеризуватися своєю ефективністю та якнайповніше забезпечувати захист прав учасників такої справи.

86. Можливість оспорення майнових дій боржника є одним із юридичних інструментів гарантування збільшення ліквідаційної маси боржника та як результат захисту інтересів кредиторів шляхом максимально можливого задоволення їх вимог.

87. З урахуванням наведеного, суд дійшов висновку, що для цілей правового регулювання правовідносин у сфері банкрутства, унеможливлення зловживань зі сторони боржника та захисту інтересів кредиторів, дії боржника (за відсутності укладення договору у спрощений спосіб - у такому разі предметом оспорення є сам правочин), що мають юридичним наслідком зменшення майнових активів боржника (незалежно від кваліфікації такого юридичного факту) можуть оспорюватися та визнаватися недійсними на підставі положень статті 42 КУзПБ, адже є тим способом захисту, який дозволяє з максимальною ефективністю забезпечити відновлення порушених прав внаслідок вчинення боржником дій із використанням права на шкоду.

Трохи про удаваність та запобігання корупції

<https://t.me/glossema/802>

Постанова КЦС ВС від 01.02.2023 в справі № 711/5843/20

З урахуванням принципу розумності, очевидно, що позов про визнання правочину удаваним є приватно-правовою конструкцією, спрямованою на захист приватних (цивільних) прав та інтересів.

Цивільний суд за позовом про визнання правочину удаваним захищає приватні (цивільні) права (інтереси) позивача, які порушені, невизнані або оспорені відповідачем.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину удаваним не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню (зокрема, для унеможливлення застосування до сторони чи сторін відповідного правочину Закону України «Про запобігання

корупції»). При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину удаваним не для захисту цивільних прав та інтересів) не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів, а для унеможливлення застосування до сторони чи сторін відповідного правочину Закону України «Про запобігання корупції», то відсутні порушені, невизнані або оспорені відповідачем приватні (цивільні) права (інтереси) позивача.

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові.

Обміркувавши обставини справи, встановлені судами, та аргументи учасників справи, колегія суддів, зауважує, що:

позивач посилалася на те, що договори дарування порушують інтереси та права ОСОБА_1, оскільки мають наслідком сплату податку на дохід, який позивач фактично не отримувала, оскільки правочини були платними за ціною вище проведеної незалежної оцінки, та створюють ризики притягнення її до адміністративної відповідальності за корупційне діяння, яке вона фактично не здійснювала;

суд першої інстанції відмовив в задоволенні позову, оскільки позивачем не доведено, що між сторонами виникли інші правовідносини, ніж передбачені договорами дарування.

Апеляційний суд, не змінивши в мотивувальній частині рішення суду першої інстанції, вважав, що: позовні вимоги про визнання договорів удаваними неефективні; позивачем не зазначено порушене право; позивачем не доведено підстави удаваності договорів дарування;

суди не врахували, що: приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин; цивільний суд за позовом про визнання правочину удаваним захищає приватні (цивільні) права (інтереси) позивача, які порушені, невизнані або оспорені відповідачем; у разі використання приватно-правового інструментарію (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину удаваним не для захисту цивільних прав та інтересів) не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів, а для унеможливлення застосування до сторони чи сторін відповідного правочину Закону України «Про запобігання корупції», то відсутні порушені, невизнані або оспорені відповідачем приватні (цивільні) права (інтереси) позивача;

встановивши, що відсутні порушені, невизнані або оспорені відповідачем приватні (цивільні) права (інтереси) позивача, суди зробили обґрунтований висновок про відмову в позові. Проте частково помилилися щодо мотивів такої відмови. Тому судові рішення належить змінити в мотивувальній частині, а в іншій частині залишити без змін.

Доводи касаційної скарги про те, що відповідач в суді апеляційної інстанції визнавав позов, та відзиву на касаційну скаргу про те, що відповідач визнає позов в суді касаційної інстанції, колегія суддів відхиляє з таких підстав.

Тлумачення статей 206, 373, 408 ЦПК України свідчить, що визнання позову відповідачем не допускається в суді апеляційної та касаційної інстанції, а можливе на будь-якій стадії провадження у справі в суді першої інстанції.

Трохи про значення нікчемності правочину

<https://t.me/glossema/834>

Постанова КЦС ВС від 08.02.2023 у справі № 359/12165/14-ц

Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

Нікчемний правочин (частина друга статті 215 ЦК України) є недійсним вже в момент свого вчинення (*ab initio*), і незалежно від волі будь-якої особи, автоматично (*ipso iure*).

Нікчемність правочину має абсолютний ефект, оскільки діє щодо всіх (*erga omnes*).

Нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, тобто, не зумовлює переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав ні для кого.

Саме тому посилатися на нікчемність правочину може будь-хто. Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення (*ex officio*), навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

У справі, що переглядається:

ОСОБА_1 послався на порушення вимог щодо форми та посвідчення заповіту, який складений особою, яка не мала на це права, що має наслідком його нікчемним (частина перша статті 1257 ЦК України). Зокрема вказував, що ОСОБА_5 мала фізичні вади у вигляді майже стовідсоткової втрати зору, в зв'язку з чим не могла прочитати та власноруч підписати оспорюваний заповіт, а також що секретар Рогозівської сільської ради Кливник Л. І. не була належним чином уповноважена на посвідчення заповіту;

апеляційний суд уважав, що оскільки змінені підстави позову за заявою ОСОБА_1, поданої у серпні 2020 року, не були предметом розгляду в суді першої інстанції, яка ухвалою Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 28 вересня 2020 року залишена без розгляду, тому не приймаються в суді апеляційної інстанції;

§ 1. Загальні положення

суди не врахували, що суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення (*ex officio*), навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає;

суди встановили, що оспорюваний заповіт від 18 квітня 2013 року особисто підписано заповідачем, а доводи позивача, що ОСОБА_5 не могла власноручно підписати заповіт, спростовуються установленними судами обставинами та дослідженими доказами. З урахуванням встановлених судами обставин справи відсутні підстави для кваліфікації заповітів від 19 червня 2012 року та від 18 квітня 2013 року як нікчемних.

Трохи про додаток і додаткову угоду

<https://t.me/glossema/837>

Постанова КГС ВС від 31.05.2021 у справі № 917/265/18

33. Разом з тим, відмовляючи у задоволенні заяви ТОВ "ФК "Інвестохіллс Веста" про заміну сторони у даній справі, суд апеляційної інстанції зазначив про те, що у договорі №2302/К/1 від 31.08.2020, яким заявник обґрунтовує наявність у нього майнових прав щодо ПП "КремАвто-Плюс", відсутній перелік майнових прав, які були передані ТОВ «ФК «Інвестохіллс Веста», а міститься відсилка до додатку № 1 до цього договору.

34. При цьому, апеляційним судом зауважено, що нотаріально посвідченим є лише текст договору, але не його додаток.

35. Пославшись на те, що відповідно до ст. 654 ЦК України зміна або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту, та зазначивши, що додаток № 1 до договору укладено у простій письмовій формі, апеляційний суд дійшов висновку про те, що такий додаток є нікчемним, а отже матеріали справи не містять доказів набуття новим кредитором відповідних прав.

36. Однак, суд касаційної інстанції не може погодитись з вказаними висновками апеляційного суду, враховуючи наступне.

37. Необхідно розрізняти поняття "додаток до договору" та "додаткова угода до договору".

38. Так, додаток до договору - це документ, який містить доповнення, уточнення, додаткові роз'яснення, пояснення умов договору, перелік конкретних товарів, послуг тощо. Тобто додаток до договору - це документ, який уточнює або більш детально розкриває зміст договірних умов.

39. Водночас додаткова угода - є правочином, що вносить зміни до вже існуючого договору. І саме до додаткової угоди можуть застосовуватись вимоги ст. 654 ЦК України, а також положення про нікчемність.

40. Разом з тим, суд апеляційної інстанції застосував до спірних правовідносин вимоги ст. 654 ЦК України, не з'ясувавши правової природи підписаного між сторонами додатку.

Трохи про модель згоди, уповноваження та недійсність правочинів при існуванні правового режиму спільної власності

<https://t.me/glossema/877>

Законодавець передбачає при розпорядженні майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності, дві моделі як співвласники виражають свою волю: згоди чи уповноваження (видачі довіреності).

Уповноваження на вчинення правочинів породжує відносини представництва. І згода, і уповноваження на вчинення правочину є вираженням волі кожного з співвласників.

Оскільки уповноваження одного із співвласників породжує правовідносини представництва, то він діятиме від імені всіх співвласників і буде стороною відповідного договору. Якщо ж має місце згода, то співвласник діятиме від власного імені. Співвласник, який надає згоду на укладення договору іншим співвласником, не стає стороною договору.

Згода іншого співвласника має значення на стадії укладення договору та є необхідним юридичним фактом для укладення відповідного договору. Відсутність згоди іншого з подружжя може мати наслідком, зокрема, визнання договору недійсним у разі недобросовісності контрагента іншого співвласника. Суб'єкт, який надає згоду на укладення договору іншим співвласником, не стає стороною договору. Саме тому в разі пред'явлення вимоги про визнання недійсним договору належним відповідачем є сторона договору (інший співвласник) ([див. окрему думку судді Крата В. І. від 15 вересня 2021 року у справі № 754/4108/18](#)).

У чинному законодавстві законодавець закріпив дві норми щодо недійсності правочинів стосовно спільного сумісного майна:

а) правочин щодо розпорядження спільним майном, вчинений одним із співвласників, може бути визнаний судом недійсним за позовом іншого співвласника у разі відсутності у співвласника, який вчинив правочин, необхідних повноважень (частина четверта статті 369 ЦК України)

§ 1. Загальні положення

б) дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового (частина друга статті 65 СК України).

Згода та уповноваження (видачі довіреності) є відмінними односторонніми правочинами. Неможливо ототожнювати відсутність необхідних повноважень у співвласника із відсутністю згоди інших співвласників на вчинення правочину зі спільним майном.

Відсутність необхідних повноважень у співвласника слід пов'язувати із відсутністю повноважень, а не згоди.

Алгоритм, яким чином розмежувати сфери дії частини четвертої статті 369 ЦК України та частину другу статті 65 СК України, і, відповідно, підстави недійсності має бути таким:

по-перше, у разі коли титул (право спільної сумісної власності на нерухомість) зареєстровано за всіма спільними сумісними власниками, слід застосовувати модель уповноваження (видачі довіреності). Відсутність такого одностороннього правочину як видача довіреності у цій ситуації свідчить, що співвласник, який вчиняє правочин щодо розпорядження спільним майном, діє за відсутності повноважень. І лише в такому випадку має застосовуватися частина четверта статті 369 ЦК України;

по-друге, якщо титул (право спільної сумісної власності) зареєстровано за одним із співвласників, то має застосовуватися модель згоди. Правовий режим спільної сумісної власності в цьому випадку «прихований» (по суті є виключенням із принципу внесення) для учасників цивільного обороту, їм може бути навіть не відомо хто є іншим співвласником. У такому разі логічним є використання моделі згоди. Тому один із подружжя може оспорювати укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. Втім у такій ситуації «прихованого» правового режиму спільної сумісної власності договір може бути визнаний недійсним, якщо контрагент іншого з подружжя діяв недобросовісно;

по-третє, інші договори щодо розпорядження спільним сумісним майном можуть оспорюватися лише на підставі загальних засад приватного права (стаття 3 ЦК України).

Чи є нікчемним договір про внесення змін в нотаріально посвідчений договір оренди без нотаріального посвідчення

<https://t.me/glossema/895>

[Постанова КЦС ВС від 15.02.2023 у справі № 472/491/19](#)

Суди попередніх інстанцій по різному витлумачили статтю 654 ЦК у системному зв'язку з відповідною нормою Закону України «Про оренду землі» щодо обрання належної форми додаткової угоди, якою вносяться зміни до основного договору оренди землі, якщо на час укладення основного договору була чинною вимога щодо його обов'язкового нотаріального посвідчення, а на час укладення додаткової угоди до цього договору у чинному законодавстві була відсутня обов'язкова вимога нотаріального посвідчення договору оренди.

Результат аналізу змісту статей 205, 654 ЦК дає підстави для висновку, що договір, укладений в письмовій формі (простій чи нотаріальній), може бути змінений чи розірваний шляхом укладення іншого договору також у письмовій формі, водночас вид такої форми (проста чи нотаріальна) значення не має. Нотаріальне посвідчення договору, вчиненого у письмовій формі, залежить від конкретного виду договору, для якого встановлена обов'язковість нотаріального посвідчення (за законом або за домовленістю сторін) на час його укладення.

Станом на 01 лютого 2009 року (дата укладення додаткової угоди) Закон змінив вимоги щодо оформлення договорів оренди землі, зокрема, скасував обов'язкове нотаріальне посвідчення таких договорів.

Зміна умов договору оренди землі від 01 грудня 1999 року можлива за взаємною згодою сторін, повинна бути викладена письмово і є невід'ємною частиною цього договору (пункт 12 договору оренди). Ні Законом, ні договором не встановлено обов'язкового нотаріального посвідчення для додаткової угоди до договору оренди землі на час її укладення, а визначено просту письмову форму, яка і була дотримана сторонами.

[Окрема думка суддів КЦС ВС від 15.02.2023 у справі № 472/491/19](#)

Правило статті 654 ЦК запроваджує загальний принцип, за змістом якого договір про внесення змін до нотаріально посвідченого договору можливо укласти виключно шляхом підписання договору у такій самій формі, як і договір, до якого сторони виявили намір внести зміни. Виняток з такого правила може бути встановлений самим договором (якщо це не суперечить імперативному правилу закону станом на момент укладення саме первісного договору, який сторони мають намір змінити) або іншим законом з окремим застереженням.

§ 1. Загальні положення

Іншим законом не передбачено спеціального правила щодо форми та виду форми договору про особливі умови внесення змін чи розірвання договору оренди землі, який підлягав обов'язковому нотаріальному посвідченню, а тому такий виняток не може бути застосований до спірних правовідносин.

Надаючи оцінку умові договору про внесення змін до договору, потрібно враховувати, що оскільки на момент вчинення договору оренди землі у 1999 році діяла імперативна норма права про те, що договір оренди землі підлягав обов'язковому нотаріальному посвідченню, тому не може застосовуватися до спірних правовідносин умова пункту 12 договору про те, що зміни умов цього договору можливі за взаємною згодою сторін, які повинні бути викладені письмово і є невід'ємною частиною цього договору, оскільки така умова договору суперечить імперативному правилу, встановленому законодавцем, від якого сторони не могли відступити, укладаючи договір оренди землі. До того ж, враховуючи, що відбулися відповідні зміни у законодавстві, не може йтися у спірних правовідносинах і про застосування такого винятку, який впливає зі звичаю ділового обороту.

Оскільки на момент вчинення сторонами договору оренди землі у 1999 року чинне на той час законодавство встановлювало імперативне правило про нотаріальне посвідчення договорів оренди землі, тому й зміни до цього конкретного договору мали бути внесені сторонами у такий самій формі, оскільки винятків із статті 654 ЦК для спірних правовідносин не встановлено.

Апеляційний суд дійшов обґрунтованих висновків, що додаткова угода від 01 лютого 2009 року до договору оренди землі від 01 грудня 1999 року є нікчемною за правилами частини першої статті 220 ЦК України.

Трохи про право на захист, позовну давність та визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню

<https://t.me/glossema/901>

[Постанова ОП КЦС ВС від 13.03.2023 в справі № 554/9126/20](#)

Тлумачення статті 20 ЦК України, з урахуванням принципу розумності свідчить, що здійснення права на захист на власний розсуд означає, що управлений суб'єкт:

§ 1. Загальні положення

має можливість вибору типу поведінки – реалізувати чи не реалізувати своє право на захист;

у випадку, якщо буде обрана реалізація права на захист – має можливість вибору форми захисту, тобто звернутися до юрисдикційного (судового чи іншого) чи неюрисдикційного захисту суб'єктивного цивільного права чи законного інтересу, а також можливість поєднання цих форм захисту;

самостійно обрати спосіб захисту в межах тієї чи іншої форми захисту, а також визначає доцільність поєднання способів захисту чи заміну одного способу захисту іншим.

Водночас така свобода захисту «на власний розсуд» має і зворотну сторону – обрання однієї форми чи певного засобу захисту жодним чином не перешкоджає настанню обставин, які можуть тим чи іншим чином нівелювати корисний ефект від звернення до іншої форми чи способу захисту.

Тлумачення статей 18, 256, 261, 264, 267 ЦК України свідчить, що:

початок перебігу позовної давності за позовами про стягнення заборгованості у зв'язку з невиконанням зобов'язань у договірних правовідносинах з визначеним строком виконання починається зі спливом цього строку. Тобто, цивільне право кредитора є порушеним з моменту невиконання зобов'язання;

вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності, а саме не перериває та не зупиняє її перебіг;

визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності;

визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, саме по собі не є поважною причиною пропуску позовної давності;

звернення до однієї форми (одного способу) захисту жодним чином не впливає на перебіг позовної давності, яка і є однією з тих обставин, що можуть перешкодити захисту в іншій формі чи іншим способом. Особа, яка вдалася до юрисдикційної форми захисту свого права нотаріусом в порядку вчинення виконавчого напису (стаття 18 ЦК України) і пропустила позовну давність для звернення до суду з позовом для захисту цього ж права, не може виправдовуватися тим, що вона захищалася в позасудовому порядку.

Тому ОП КЦС вважає, що існують підстави для відступу від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегій суддів: Першої судової палати Касаційного цивільного суду [від 25 березня 2019 року у справі № 161/19329/13-ц \(провадження № 61-39634св18\)](#), Другої судової палати Касаційного цивільного суду [від 18 грудня 2019 року у справі № 450/18/15-ц \(провадження № 61-17556св18\)](#), Першої судової палати Касаційного цивільного суду [від 14 липня 2020 року у справі № 128/2176/18 \(провадження № 61-11504св19\)](#), Першої судової палати Касаційного цивільного суду [від 09 червня 2021 року у справі № 759/17465/18 \(провадження № 61-12201св20\)](#), Третьої судової палати Касаційного цивільного суду [від 04 серпня 2021 року у справі № 727/7578/16-ц \(провадження № 61-3583св21\)](#), Першої судової палати Касаційного цивільного суду [від 07 червня 2022 року у справі № 759/17465/18 \(провадження № 61-18810св21\)](#) про те, що до часу визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, право позивача щодо задоволення своїх майнових вимог не порушено, а захищено чинним виконавчим написом нотаріуса.

Перебіг позовної давності починається від дня, коли повернуто виконавчий напис нотаріуса (виконавчий документ) або визнано виконавчий напис таким, що не підлягає виконанню.

Трохи про позаконкурсне оспорування фродаторних правочинів

<https://t.me/glossema/915>

Постанова КЦС ВС від 05.04.2023 в справі № 523/17429/20

Необхідно розмежувати конкурсне оспорування та позаконкурсне оспорування фродаторних правочинів.

Недійсність фродаторного правочину в позаконкурсному оспоруванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

Метою позаконкурсного оспорування є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродаторного правочину.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) зроблено висновок, що:

«позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України»

підхід, за яким допускається кваліфікація фродаторного правочину в позаконкурсному оспоруванні як:

фіктивного (стаття 234 ЦК України);

такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України);

такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України).

Трохи про фраздаторність оплатного договору та інших кредиторів боржника

<https://t.me/glossema/918>

[Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 в справі № 754/18852/21](#)

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів. Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року в справі № 523/17429/20 \(провадження № 61-2612св23\)](#)).

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення фраздаторного договору) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили (див. подібний [висновок в постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 листопада 2020 року в справі № 569/6427/16 \(провадження № 61-39814 св18\)](#)).

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника) (див.

постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року в справі № 755/17944/18 (провадження № 61-17511св19).

Кредитор, право вимоги якого виникло пізніше, навіть у разі, якщо його право вимоги «підкорене» умові чи строку, може оспорювати фrawdаторні оплатні договори.

У фrawdаторному оплатному договорі контрагентом боржника може бути інший його кредитор, право вимоги якого виникло раніше. Відповідно в такому разі фrawdаторний договір вчиняється боржником для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди), а його контрагентом (іншим кредитором) - для створення переваг одного кредитора перед іншим, що очевидно нерозумно та відбувається всупереч принципу добросовісності.

Трохи про наслідки недотримання письмової форми правочину, договір постачання енергетичними ресурсами та односторонню зміну умов договору
<https://t.me/glossema/926>

Постанова КЦС ВС від 22.02.2023 у справі № 465/5980/17

За загальним правилом недотримання вимоги норми закону про необхідність письмової форми правочину не зумовлює недійсність правочину. Правочин внаслідок недотримання письмової форми може бути кваліфікований недейсним, якщо про це вказано прямо в нормі закону (наприклад, частина друга статті 547 ЦК України, частина третя статті 719 ЦК України, частина друга статті 1055 ЦК України).

По своїй суті договір, на підставі якого відбувається постачання енергетичних ресурсів (зокрема, електричної енергії) споживачу, є видом договору купівлі-продажу (див. подібний висновок в постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 03 жовтня 2018 року в справі № 529/613/17-ц). Електрична енергія по своїй суті є специфічною споживною річчю, визначеною родовими ознаками.

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «зміна договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою зміну договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. Односторонню відмову від договору, яка стосується зміни договору, в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати

як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на зміну цивільних прав та обов'язків (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 жовтня 2022 року в справі № 761/13409/15-ц](#)).

Зміна договору призводить до зміни зобов'язання в частині, зокрема, предмета, місця, строків виконання (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року в справі № 541/2246/16-ц](#)).

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини поділяються на: суто односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особою. До них, зокрема, належить відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини; такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18](#)).

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, яка стосується зміни договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підставнікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати чи зумовив такий правочин зміну цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює зміну договору. При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) від підстав для односторонньої відмови від договору (див., зокрема, подібний висновок [в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18](#)).

Трохи про недійсність договору купівлі-продажу акцій в процедурі «бейл-ін»

<https://t.me/glossema/929>

Постанова ВП ВС від 15.02.2023 у справі № 910/18214/19

9.28. Спеціальним Законом № 4452-VI передбачено обмеження способів захисту учасника неплатоспроможного банку з метою недопущення реституційних наслідків для інвестора та його майнової відповідальності перед попереднім власником акцій неплатоспроможного банку. Так, відповідно до частини шостої статті 41 цього Закону після укладення договору купівлі-продажу акцій неплатоспроможного банку та їх передачі інвестору інвестор не може бути позбавлений права власності на придбані ним акції банку, та такі акції не можуть бути витребувані в нього на користь попереднього власника; попередній власник акцій банку не має права вимагати від інвестора відшкодування будь-яких збитків, понесених у результаті придбання інвестором акцій банку, з підстав недійсності, скасування або визнання протиправними будь-яких рішень, правочинів або інших дій, прийнятих або вчинених у процесі визнання банку неплатоспроможним та виведення його з ринку. Отже, на час укладення оспорюваних правочинів нормами матеріального права вже було обмежено права колишніх власників (акціонерів) неплатоспроможного банку щодо можливості повернення їм акцій неплатоспроможного банку та на відшкодування попереднім власникам збитків інвестором, яким у спірному випадку виступила держава, з підстав недійсності, скасування або визнання протиправними будь-яких рішень, правочинів або інших дій, вчинених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку.

9.30. Зазначені законодавчі гарантії прав інвестора зумовлювали те, що оспорювання в судовому порядку дійсності договору купівлі-продажу акцій, навіть у випадку констатації судом певних порушень при його укладенні, не призвело б до відновлення стану, що існував до його укладення. Тобто оскарження до суду договору купівлі-продажу акцій, укладеного у процедурі «бейл-ін», не може бути підставою для застосування наслідків недійсності правочину (договору). А тому відповідна позовна вимога в разі її задоволення судом не призведе до відновлення становища, яке існувало до порушення. Отже, така вимога є неефективним способом захисту інтересів акціонера неплатоспроможного банку незалежно від того, чи були законними рішення компетентних органів про виведення неплатоспроможного банку з ринку шляхом обміну його акцій на зобов'язання інвестора.

9.38. Відтак провадження в цій справі за позовними вимогами про недійсність правочинів із придбання позивачем акцій додаткової емісії неплатоспроможного ПАТ «КБ «Приватбанк» та про відчуження на користь держави належної йому частки у складі 100 % акцій неплатоспроможного Банку не здатне поновити прав позивача як колишнього учасника (акціонера) Банку, оскільки як з огляду на правову природу спірних правовідносин, так і в силу частини шостої статті 41 Закону № 4452-VI відновлення становища, яке існувало до вчинення оспорюваних правочинів у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку як наслідок недійсності правочинів не є можливим незалежно від встановлення / невстановлення судом певних порушень при вчиненні таких

правочинів. Єдиним ефективним способом захисту позивача може бути відшкодування йому у грошовій формі завданої шкоди.

9.55. Разом з тим, законом можуть передбачатися винятки з такого загального правила. Застосування процесуального припису пункту 7 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 590-IX до правовідносин, спір стосовно яких перебуває на розгляді господарського суду, і судове провадження не завершено прийняттям остаточного рішення на дату набрання чинності цим Законом, не суперечить положенням статті 6 Конвенції. Воно забезпечує однакові процесуальні наслідки розгляду спорів за позовами учасників (акціонерів) неплатоспроможного банку як тих, що звернулися до суду до набрання чинності змінами до статті 5 ГПК України, і їх спір не завершено розглядом у суді, так і тих, що звернулися після набрання чинності Законом № 590-IX, реалізуючи принцип рівності перед законом і судом, визначений статтею 7 ГПК України.

Трохи про неукладеність, статтю 241 ЦК і ефективність позову про оспорювання правочину

<https://t.me/glossema/930>

Постанова ВП ВС від 01.03.2023 у справі № 522/22473/15-ц

117. Позовні вимоги у цій справі спрямовані на визнання спірних договорів недійсними та відновлення державної реєстрації права власності на нерухоме майно за ТОВ «Альфа-Аркадія» шляхом вилучення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно записів про право власності ОСОБА_1

118. Відповідно до частин першої, другої статті 241 Цивільного кодексу України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим, зокрема, у разі якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

§ 1. Загальні положення

120. За змістом зазначених положень якщо правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, не був схвалений особою (зокрема, юридичною особою в особі органу, уповноваженого надавати згоду на вчинення правочину), то такий правочин не створює, не змінює і не припиняє цивільні права та обов'язки особи в силу закону. Натомість у разі наступного схвалення такого правочину він вважається укладеним з моменту його вчинення.

121. Водночас недійсним може бути визнаний лише укладений правочин. Договір, який не укладено, не може бути визнаний недійсним; наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено; при цьому такий спосіб захисту, як визнання правочину неукладеним, не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом (постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19, пункти 7.18, 7.21).

153. Велика Палата Верховного Суду насамперед нагадує, що такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів, як визнання правочину недійсним, застосовується лише до оспорюваних правочинів. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує висновок щодо нікчемності правочину. Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. Подібні висновки сформульовані в постановках Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 року у справі № 463/5896/14-ц (провадження № 14-90цс19, пункти 53, 54), від 04 червня 2019 року у справі № 916/3156/17 (провадження № 12-304гс18, пункти 74,75) та багатьох інших. Аналогічно позовна вимога про визнання неукладеного правочину нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу.

154. Велика Палата Верховного Суду також звертає увагу, що якщо на виконання спірного правочину товариством сплачені кошти або передане інше майно, то задоволення позовної вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним не приводить до ефективного захисту права, бо таке задоволення саме по собі не є підставою для повернення коштів або іншого майна. У таких випадках позовна вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним може бути ефективним способом захисту, лише якщо вона поєднується з позовною вимогою про стягнення коштів на користь товариства або про витребування майна з володіння відповідача (зокрема, на підставі частини першої статті 216, статті 387, частин першої, третьої статті 1212 Цивільного кодексу України).

Трохи про фраздаторність безоплатного договору

<https://t.me/glossema/954>

[Постанова КЦС ВС від 26.04.2023 у справі № 644/5819/20](#)

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фrawdаторних правочинів. Недійсність фrawdаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фrawdаторного правочину (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року в справі № 523/17429/20 \(провадження № 61-2612св23\)](#)).

Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фrawdаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як:

фіктивного (стаття 234 ЦК України);

такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України);

такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України).

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення фrawdаторного договору) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фrawdаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

До обставин, які дозволяють кваліфікувати безоплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору зокрема, відноситься: безоплатність договору; момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, колишня дружина боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа).

Застосування конструкції «фrawdаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, колишня дружина боржника, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника) (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року в справі № 755/17944/18 \(провадження № 61-17511св19\)](#)).

Трохи про фраздаторний правочин та його наслідки

<https://t.me/glossema/964>

[Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 161/12564/21](#)

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК).

У постанові КЦС від 10 лютого 2021 року в справі № 754/5841/17 зазначено, що: «очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони договору купівлі-продажу від 26 червня 2018 року частки у праві спільної часткової власності на квартиру) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (договір купівлі-продажу від 26 червня 2018 року) використовувався учасниками для унеможливлення звернення стягнення на частку ОСОБА_1 і зумовив для неї настання таких негативних наслідків. Обраний ОСОБА_1 спосіб захисту (відновлення становища яке існувало до порушення, шляхом повернення частки в праві спільної часткової власності ОСОБА_2) передбачений пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК та є ефективним для захисту її порушеного права/інтересу у спірних правовідносинах».

У справі, що переглядається:

суди при задоволенні позовних вимог про визнання недійсними оспорюваних правочинів та їх кваліфікацію як фраздаторних обґрунтовано вважали, що: приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору дарування та купівлі продажу) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. До обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорюваний договір, як фраздаторний, відноситься: ОСОБА_2 було відомо про пред`явлення ОСОБА\_1 цивільного позову в межах розгляду кримінальної справи № 161/9741/18, а також в намаганні її представника забезпечити його арештом (тобто, спірні правочини були укладені у період розгляду кримінальної справи № 161/9741/18 та після пред`явлення позивачкою матеріальної претензії); оспорювані договори від 12 січня 2019 року та визначення розміру часток в спільному майні подружжя та дарування частки в праві спільної часткової власності від 02 лютого 2021 року направлені на недопущення звернення стягнення на

§ 1. Загальні положення

майно в рамках здійснення виконавчого провадження; обидва правочини уклалися між членами сім'ї (із дружиною та із донькою), ОСОБА_2 продовжує проживати у квартирі;

суди зробили обґрунтований висновок про визнання частково недійсним договору про визначення розміру часток в спільному майні подружжя та дарування частки в праві спільної часткової власності на нерухоме майно від 02 лютого 2021 року та визнання недійсним договору купівлі-продажу транспортного засобу від 12 січня 2019 року;

при задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру, суди не звернули, що: метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродакторного правочину; належним способом є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається (див. [постанову КЦС від 18 травня 2022 року у справі № 643/15604/17](#));

тому судові рішення в частині задоволених позовних вимог позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру належить скасувати з ухваленням в цій частині нового рішення про відновлення становища, яке існувало до порушення, шляхом повернення частки у праві спільної часткової власності на квартиру ОСОБА_2.

Касаційний суд акцентує увагу, що постанова Верховного Суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за ОСОБА_2 права спільної часткової власності в розмірі 1/2 на квартиру (див. подібний висновок в [ухвалі КЦС 28 липня 2021 року в справі № 754/5841/17](#)).

Трохи про згоду співвласника та належного відповідача за позовною вимогою про визнання договору недійсним

<https://t.me/glossema/984>

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 у справі № 756/10461/21

§ 1. Загальні положення

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним договору як відповідачі мають залучатись всі сторони правочину, а тому належними відповідачами є сторони оспорюваного договору, а не одна із них (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 вересня 2021 року в справі № 570/1533/20 (провадження № 61-8068св21)).

По своїй суті згода одного з співвласників щодо розпорядження спільним сумісним майном є одностороннім правочином. При вчиненні такого правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони.

Касаційний суд неодноразово звертав увагу на те, що по своїй сутності згода є одностороннім правочином (див., наприклад, постанови Верховного Суду від: 23 червня 2021 у справі № 537/3100/17; 10 листопада 2021 року в справі № 756/2312/18; 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18; 26 січня 2022 року в справі № 754/5554/16-ц; 06 липня 2022 року в справі № 303/2983/19).

Згода іншого з подружжя має значення на стадії укладення договору та є необхідним юридичним фактом для укладення відповідного договору. Відсутність згоди іншого з подружжя може мати наслідком, зокрема, визнання договору недійсним у разі недобросовісності контрагента іншого з подружжя. Суб'єкт, який надає згоду на укладення договору іншим з подружжя, не стає стороною договору. Саме тому в разі пред'явлення вимоги про визнання недійсним договору належним відповідачем є сторона договору (інший з подружжя).

У справі, що переглядається, сторонами оспорюваного договору є ОСОБА_2 та ОСОБА_4 . Оскільки ОСОБА_3 надавав лише згоду на укладення договору купівлі-продажу від 11 червня 2021 року, проте не був його стороною, то він не може вважатися належним відповідачем за вимогою про визнання недійсним оспорюваного договору. За таких обставин, апеляційний суд зробив помилковий висновок про задоволення позову, пред'явленого до неналежного відповідача. Тому постанову апеляційного суду в цій частині належить скасувати та ухвалити нове рішення про відмову у задоволенні позову до ОСОБА_3.

Трохи про різні відмови в приватному праві

<https://t.me/glossema/991>

Одностороння відмова від шлюбного договору не допускається. Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. У такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього (ст. 101 СК України).

Тлумачення як ст. 101, так і інших норм глави 10 СК України свідчить, що розмежовується:

§ 1. Загальні положення

«відмова від шлюбного договору» (ст. 101 СК України) і «розірвання шлюбного договору» (ст. 102 СК України). Розірвання шлюбного договору допустиме тільки на підставі рішення суду. Натомість відмова від шлюбного договору можлива лише в позасудовому порядку;

«одностороння відмова від шлюбного договору» (ч. 1 ст. 101 СК України) і «право подружжя на відмову від шлюбного договору» (ч. 2 ст. 101 СК України). При цьому відмінність проявляється в недопустимості односторонньої відмови від шлюбного договору одного із подружжя.

Під «відмовою від шлюбного договору» варто розуміти домовленість подружжя (чоловіка та дружини), спрямовану на припинення прав та обов'язків, які виникли на підставі шлюбного договору. Тобто відмова від шлюбного договору в сімейному законодавстві фактично охоплює собою розірвання договору за згодою між подружжям.

У науково-практичній літературі в цьому контексті вказується, що «законодавчою підставою для формулювання права на відмову від шлюбного договору була стаття про відмову від правочину, що вперше закріплена у ст. 214 Цивільного кодексу України. Відмова від договору і розірвання договору – це різні правові категорії. Відмова від договору має наслідком двосторонню реституцію, а у разі розірвання договору він втрачає чинність лише на майбутнє» (див. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : Науково-практичний коментар. – К.: ВД «Ін Юре», 2003. – С. 212).

Дійсно, у ст. 214 Цивільного кодексу України передбачено досить «своєрідну» конструкцію – «відмова від правочину».

Системне тлумачення ч. 2 ст. 214 ЦК України в контексті відмови від двостороннього правочину (адже саме таким є шлюбний договір) дає можливість припустити, що дозволяється відмова від правочину:

- умови якого невиконані, виконані частково або ж повністю;
- за взаємною згодою сторін чи у випадках, передбачених законом.

Причому варто зауважити, що в положеннях ст. 214 ЦК України не визначено допустимості для учасників цивільних відносин вчиняти односторонню відмову від двостороннього правочину. Хоча, можливо, як дозвіл потрібно сприймати фразу «у випадках, передбачених законом». Оскільки вона протиставляється відмові від двостороннього правочину за згодою сторін. Проте, звісно, можливе й інше розуміння цього словосполучення.

Наприклад, що вона стосується тих випадків, коли відмова від двостороннього правочину відбувається за згодою сторін при виконанні його умов. Хоча як в ЦК України, так і в інших законах не передбачено таких випадків.

Потрібно підкреслити, що в цивільному законодавстві закріплено й конструкцію «розірвання договору» (статті 651 – 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору:

- за згодою сторін;
- за рішенням суду;
- внаслідок односторонньої відмови від договору.

При цьому презюмується, що розірвання договору відбувається у разі, якщо умови його повністю або частково не виконані сторонами. Водночас це не виключає наявності винятків, встановлених в спеціальних нормах. Наприклад, таким виключенням буде розірвання договору дарування (ст. 727 ЦК України).

§ 1. Загальні положення

Порівняння «відмови від двостороннього правочину» та «розірвання договору» свідчить про їх відмінність, зокрема, в тому що:

відмова від правочину не може відбуватися в судовому порядку;
розірвання договору, як правило, не можливе після виконання його умов.

Трохи про недійсність договору іпотеки та добру совість іпотекодержателя

<https://t.me/glossema/1008>

Ухвала КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 466/3398/21

До загальних засад цивільного законодавства належать справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України).

Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Як у справах № 523/7609/17 та № 200/4037/19, так і в цій справі на момент укладення договору іпотеки іпотекодавець був власником переданого в іпотеку об'єкта нерухомості, договір купівлі-продажу щодо придбання ним спірного майна був правомірний, а право власності зареєстроване в державному реєстрі речових прав.

Разом з тим за наявності рішення суду про витребування позивачем свого майна (предмета іпотеки) з чужого володіння іпотекодавця добросовісність іпотекодержателя не має значення, оскільки за цих умов право іпотеки припиняється і особа (позивач), яка повернула своє майно (предмет іпотеки), не набуває статусу іпотекодавця, так як таке повернення (на підставі рішення суду) власником (позивачем) свого майна унеможлиблює застосування статті 23 Закону України «Про іпотеку», за змістом якої у разі переходу права власності (права господарського відання, спеціального майнового права) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна навіть у випадку, якщо до відома набувача не доведена інформація про обтяження майна іпотекою; особа, до якої перейшло право власності (право господарського відання, спеціальне майнове право) на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права та несе всі його

обов'язки за іпотечним договором в обсязі та на умовах, що існували до набуття такою особою права власності на предмет іпотеки.

Суди попередніх інстанцій в цій справі правильно зазначили, що оспорюваний іпотечний договір та встановлені на його підставі обтяження порушують права і законні інтереси позивача, який є власником майна, переданого в іпотеку, та створюють йому перешкоди в розпорядженні цим майном, що узгоджується з правовим висновком [Верховного Суду у складі колегії судів Першої судової палати КЦС, викладеним у вищезгаданій постанові від 26 жовтня 2022 року у справі № 308/1324/21 \(провадження № 61-8476св22\)](#).

Таким чином, Верховний Суд у складі колегії судів Третьої судової палати КЦС вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування наведених норм матеріального права (стаття 3 ЦК України щодо добросовісності як загальної засади цивільного законодавства, стаття 204 ЦК України щодо презумпції правомірності правочину в їх поєднанні і взаємозв'язку зі статтею 23 Закону України «Про іпотеку» щодо дійсності іпотеки в разі переходу права власності на предмет іпотеки) у подібних правовідносинах, викладеного в постановках Верховного Суду у складі колегії судів Другої судової палати КЦС [від 11 серпня 2021 року у справі № 523/7609/17 \(провадження № 61-15309св19\)](#) та [від 17 листопада 2021 року у справі № 200/4037/19 \(провадження № 61-18471св20\)](#), в порядку, встановленому частиною першою статті 403 ЦПК України, передавши справу на розгляд ОП КЦС.

Трохи про наслідки виконання недійсного правочину і ефективність позову про оспорювання правочину

<https://t.me/glossema/1016>

[Постанова ОП КГС ВС від 26.05.2023 у справі № 905/77/21](#)

22. Положення частини 2 статті 16 ЦК та статті 20 ГК передбачають такий спосіб захисту порушеного права, як визнання недійсним правочину (господарської угоди).

27. ОП КГС зазначає, що визнання правочину недійсним не з метою домогтися відновлення власного порушеного права (та/або інтересу) у спосіб реституції, що застосовується між сторонами такого правочину, а з метою створити підстави для подальшого звернення з іншим позовом або преюдиційну обставину чи доказ для іншого судового провадження суперечать завданням

господарського (цивільного) судочинства, наведеним у частині 1 статті 2 ГПК (частині 1 статті 2 ЦПК). Аналогічні висновки сформульовано в пунктах [5.5- 5.8](#), [5.12](#), [5.29 постанови Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2022 у справі № 908/976/19](#).

28. ОП КГС наголошує, що, фактично уточнюючи висновок, викладений в пункті 5.29 постанови від 21.09.2022 у справі № 908/976/19, [ВП ВС в пункті 154 постанови від 01.03.2023 у справі № 522/22473/15-ц](#) звернула увагу на те, що у разі, якщо на виконання оспорюваного правочину товариством сплачено кошти або передано інше майно, то задоволення позовної вимоги про визнання оспорюваного правочину недійсним не призводить до ефективного захисту права, бо таке задоволення саме по собі не є підставою для повернення коштів або іншого майна. У таких випадках позовна вимога про визнання оспорюваного правочину недійсним може бути ефективним способом захисту, лише якщо вона поєднується з позовною вимогою про стягнення коштів на користь товариства або про витребування майна з володіння відповідача (зокрема, на підставі частини 1 статті 216, статті 387, частин 1, 3 статті 1212 ЦК).

31. ОП КГС не вбачає підстав відступати від висновку, викладеного в раніше ухваленій [постанові ОП КГС від 03.12.2021 у справі № 906/1061/20 зі](#) спору, що виник з подібних правовідносин здійснення публічної закупівлі, однак з урахуванням актуальних правових висновків, сформульованих в постановях ВП ВС від 21.09.2022 у справі № 908/976/19, від 01.03.2023 у справі № 522/22473/15-ц, вважає за необхідне уточнити зазначений висновок в аспекті ефективності визнання недійсним договору про закупівлю у випадку, коли вимогу про проведення двосторонньої реституції не було заявлено одночасно з вимогою про визнання правочину недійсним, сформулювавши свій висновок таким чином:

«Позовна вимога про визнання недійсним договору є належним способом захисту, який передбачено законом. Разом із тим позовна вимога про визнання виконаного/частково виконаного правочину недійсним може бути ефективним способом захисту цивільних прав лише в разі, якщо вона поєднується з позовною вимогою про застосування наслідків недійсності правочину, зокрема, про стягнення коштів на користь позивача, витребування майна з володіння відповідача.

Окреме заявлення позовної вимоги про визнання виконаного/частково виконаного договору недійсним без вимоги про застосування наслідків його недійсності не є ефективним способом захисту, бо не призводить до поновлення майнових прав позивача.

Водночас, у випадку звернення прокурора в інтересах держави з позовом про визнання недійсним виконаного/частково виконаного договору про закупівлю без заявлення вимоги про застосування наслідків недійсності правочину, виключається як необхідність дослідження господарськими судами наслідків визнання договору недійсним для держави як позивача, так і необхідність з'ясування того, яким чином будуть відновлені права позивача, зокрема, обставин можливості проведення реституції, можливості проведення повторної закупівлі товару (робіт, послуг) у разі повернення відповідачем коштів, обов'язку відшкодування іншій стороні правочину вартості товару (робіт, послуг) чи збитків, оскільки обрання позивачем неефективного способу захисту своїх прав є самостійною підставою для відмови в позові».

Трохи судової практики про вимоги на які поширюється чи не поширюється позовна давність у різних приватних відносинах (стаття 268 ЦК України).

<https://t.me/glossema/1036>

1) Постанова ВП ВС від 17.10.2018 по справі № 362/44/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472747>

37. Статті 387 і 388 ЦК України не вказують на те, що приписи про позовну давність не застосовуються до правовідносин, врегульованих приписами вказаних статей, а стаття 268 цього кодексу не передбачає, що вимога про витребування майна з чужого незаконного володіння належить до вимог, на які позовна давність не поширюється. Крім того, **сутність вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння не виключає застосування до неї позовної давності.**

2) Постанова ВП ВС від 23.01.2019 по справі № 210/2104/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958109>

Разом з тим згідно з пунктом 3 частини першої статті 268 ЦК позовна давність не поширюється, зокрема, на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію; на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування). Оскільки зазначений спір стосується **здійснення страхової виплати на відшкодування моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я,** на таку вимогу позовна давність не поширюється.

3) Постанова ВСУ від 16.08.2017 року в справі № 344/7234/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/68337896>

Положеннями Книги другої Цивільного кодексу України передбачено особисті немайнові права фізичної особи, яких вона не може бути позбавлена, зокрема статтею 302 ЦК України встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом.

Ураховуючи зазначене, саме Цивільним кодексом України врегульовано особисте немайнове право особи на інформацію, що також включає в себе право на отримання інформації колишнього працівника щодо істотних умов його праці, тому при вирішенні питання щодо позовної давності в таких судових спорах застосуванню підлягають положення саме Цивільного кодексу України, пунктом 1 частини першої статті 268 якого передбачено, що позовна давність на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав не поширюється.

Відтак, суд касаційної інстанції дійшов неправильного висновку про те, що позовні вимоги ОСОБА_6 про зобов'язання відповідача надати йому інформацію щодо загальної суми заробітної плати, виникли у останнього як у колишнього працівника, а тому позивач звернувся до суду за захистом своїх трудових, а не за захистом немайнових прав.

4) Постанова КЦС ВС від 01.08.2018 у справі № 641/76/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75691297>

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються: (а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимоги, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України) відсутня вимога про стягнення надмірно виплаченої субсидії. (б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги).

Сутність вимоги про стягнення надмірно виплаченої субсидії не виключає застосування до неї позовної давності.

5) Постанова КЦС ВС від 05.09.2018 у справі № 760/3880/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76290908>

Системне тлумачення підпункту 32.3.2 пункту 32.3 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та статей 258, 268 ЦК України дозволяє зробити висновок, що: серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України) відсутня вимога про стягнення пені, передбаченої підпунктом 32.3.2 пункту 32.3 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»;

не можливо стверджувати про опосередковане виключення застосування позовної давності до пені, передбаченої підпунктом 32.3.2 пункту 32.3 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»;

до пені, передбаченої підпунктом 32.3.2 пункту 32.3 статті 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» має застосовуватися скорочена позовна давність в один рік, встановлена пунктом 1 частини другої статті 258 ЦК України.

6) Постанова КГС ВС від 15.04.2019 у справі № 910/4886/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81435286>

5.2.7. Законом визначено строк, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (позовна давність). Відповідно до ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

За загальним правилом, норми про позовну давність поширюються на всі цивільні (господарські) відносини. Статтею 268 ЦК України встановлені винятки із загального правила - вимоги, на які позовна давність не поширюється. Такі винятки зумовлені необхідністю у певних випадках посиленої охорони інтересів боржника в окремих видах зобов'язань, забезпечення інтересів слабшої сторони.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК України позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).

Зважаючи на те, що договір страхування і договір перестрахування мають істотні відмінності як в частині суб'єктного складу учасників страхових правовідносин, так і в частині предмета таких договорів, а також враховуючи особливості законодавчого регулювання вимог, на які позовна

давність не поширюється, Верховний Суд вважає, що відсутні підстави для застосування п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК України до відносин за договором перестраховання. До таких вимог застосовується загальна позовна давність у три роки, встановлена ст. 257 ЦК України.

7) Окрема думка судді КЦС ВС від 02.12.2020 у справі № 487/10119/14-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93505450>

2. У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності.

2.1. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються:

(а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимоги, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України) відсутня вимога про визнання незаконним та скасування правового акту індивідуальної дії, виданого органом місцевого самоврядування (стаття 21 ЦК України).

б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги).

3. По своїй суті вимога про визнання незаконним та скасування правового акту індивідуальної дії, виданого органом місцевого самоврядування (стаття 21 ЦК України) не є такою, що виключає застосування до неї позовної давності.

8) Постанова КГС ВС від 07.03.2018 у справі № 910/3855/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72616789>

Згідно статті 268 частини 1 пункту 5 наведеного Кодексу позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).

Судом апеляційної інстанції у даній справі встановлено, що договір № КК 033/022/13 0000795 добровільного страхування наземних транспортних засобів (АВТОКАСКО) було укладено між позивачем та відповідачем, за умовами пункту 5 договору страхування, вигодонабувачем за даним договором є Публічне акціонерне товариство "Райффайзен Банк Аваль", яке у подальшому передало право вимоги позивачу.

Отже встановивши, що ПАТ "Райффайзен Банк Аваль" як вигодонабувач за договором № КК 033/022/13 0000795 добровільного страхування відступив своє право вимоги позивачу, який і уклав із відповідачем цей договір добровільного страхування, встановивши, що страховик не виконав

зобов'язань за таким договором у повному обсязі, суд апеляційної інстанції неправильно застосував до спірних правовідносин сторін позовну давність, оскільки за приписами статті 268 частина 1 пункт 5 Цивільного кодексу України позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування), а як вже зазначалося інфляційні втрати на суму боргу та три проценти річних від простроченої суми входять до складу грошового зобов'язання.

9) Постанова КЦС ВС від 12.01.2022 у справі № 336/4262/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562368>

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 268 ЦК позовна давність не поширюється, зокрема, на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Суди встановили, що вироком Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 23 грудня 2009 року ОСОБА_2 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 286 КК України, задоволено частково цивільний позов потерпілої ОСОБА_1 та стягнуто з ОСОБА_2 на її користь моральну шкоду у розмірі 188 714,00 грн. За змістом вироку суду відшкодування шкоди присуджено на користь ОСОБА_1 у зв'язку з ушкодженням здоров'я (каліцтвом) внаслідок вчинення злочину.

Оскільки нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних на підставі частини другої статті 625 ЦК входять до складу грошового зобов'язання, вимоги про стягнення якого нараховані та заявлені у зв'язку з невиконанням грошового зобов'язання з компенсації моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я (каліцтвом), висновок апеляційного суду про поширення на зазначені вимоги позовної давності є помилковим.

10) Постанова КЦС ВС від 23.02.2022 у справі № 363/3965/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103886367>

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності, які встановлюються: прямо (стаття 268 ЦК України); опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги).

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу.

Оскільки предметом спору є саме вимоги про стягнення коштів за договорами депозитних вкладів, а нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних на підставі частини другої статті 625 ЦК України входять до складу грошового зобов'язання, вимоги про стягнення якого нараховані та заявлені у зв'язку з невиконанням грошового зобов'язання про видачу вкладу, на зазначені вимоги позовна давність не поширюється.

11) Постанова КЦС ВС від 20.07.2022 в справі № 683/2422/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105533336>

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються: а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України), відсутня вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю; б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги).

Вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю є «вимогою» у розумінні статей 256, 268 ЦК України. З урахуванням того, що оспорювання акту відбувається за волею відповідної особи, законодавець не передбачив конструкцію нікчемності акту, то на таку вимогу має поширюватися позовна давність. Тобто **сутність вимоги про визнання недійсним державного акту про право власності на землю не виключає застосування до неї позовної давності.**

12) Окрема думка судді КЦС ВС від 18.08.2021 у справі № 543/994/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99088107>

2.1. Вимога про встановлення факту спільного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини, заявлена у позовному провадженні, є «вимогою» у розумінні статей 256, 268 ЦК України. **По своїй суті вимога про встановлення факту спільного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини не виключає застосування до неї позовної давності.**

3. Проте в судовій практиці сформувався підхід, згідно якого на вимогу про встановлення факту спільного проживання із спадкодавцем на час відкриття спадщини позовна давність не поширюється.

3.1. В постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 584/639/19 (провадження № 61-10930св20)

зазначено, що «за загальними положеннями про спадкування право на спадщину виникає у день відкриття спадщини, спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Відповідно до частини п'ятої статті 1268 ЦК України незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Цивільним законодавством не передбачено обмеження строку, у який спадкоємець, що прийняв спадщину, може зареєструвати своє право власності у встановленому законом порядку або звернутись до суду за захистом свого права, а тому підстави для застосування позовної давності до спірних правовідносин відсутні».

4. Тому колегії суддів необхідно було постановити ухвалу про передачу справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду у зв'язку із необхідністю відступу від висновків, що зроблені постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 584/639/19 (провадження № 61-10930св20).

13) Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 в справі № 385/321/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106533153>

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину.

В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Положеннями глави 19 ЦК України встановлено загальне правило про поширення позовної давності на всі цивільно-правові вимоги, окрім тих, що як виняток зазначені у статті 268 ЦК України.

У частині першій статті 268 ЦК України законодавець визначив, на які позовні вимоги не поширюється позовна давність. У частині другій статті 268 ЦК України закріплено, що законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність. **Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, немає вимоги про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.**

Водночас у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 січня 2020 року у справі № 396/2046/18 (провадження № 61-13411св19), Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 584/639/19 (провадження № 61-10930св20), суд касаційної інстанції дійшов висновків, що цивільним законодавством не передбачено обмеження строку, у який спадкоємець, що прийняв спадщину, може зареєструвати своє право власності у встановленому законом порядку або звернутися до суду за захистом свого права, а тому підстав для застосування позовної давності до спірних правовідносин немає. **Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає, що існують підстави для відступу від висновків, викладених у**

постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду про те, що цивільним законодавством не передбачено обмеження строку, у який спадкоємець, який прийняв спадщину, може зареєструвати своє право власності у встановленому законом порядку або звернутися до суду за захистом свого права, а тому немає підстав для застосування позовної давності до спірних правовідносин.

14) Окрема думка КЦС ВС від 27.04.2022 у справі № 185/1908/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113147>

7.5. Сутність вимоги про визнання договору удаваним не виключає застосування до неї позовної давності, і на таку вимогу поширюється загальна позовна давність у три роки.

15) Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 554/4064/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/110743271>

Положеннями глави 19 ЦК України встановлено загальне правило про поширення позовної давності на всі цивільно-правові вимоги, окрім тих, що зазначені у статті 268 ЦК України як виняток. У частині першій цієї статті законодавець визначив, на які позовні вимоги не поширюється позовна давність. Також законом можуть бути встановлені інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, немає вимоги про одержання права на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, відповідно до частини другої статті 1259 ЦК України.

Трохи про представника (не адвоката) та конструкцію «довіреності в електронній формі»

<https://t.me/glossema/1056>

Постанова КЦС ВС від 21.06.2023 в справі № 619/1908/23

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена (частина п'ята статті 131-2 Конституції України).

Заява про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана батьками або одним з них, їхніми представниками, членами сім'ї, опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника (абзац 1 частини першої статті 317 ЦПК України).

У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) (частина сьома статті 60 ЦПК України).

Процесуальним законом допускається подання апеляційної скарги представником (не адвокатом) в справі про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства (стаття 317 ЦПК України).

Законодавець передбачив в межах процесуального представництва конструкцію «довіреності в електронній формі», яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

У справі, що переглядається:

при поверненні апеляційної скарги апеляційний суд вважав, що згідно частиною другою статті 62 ЦПК України довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою; апеляційна скарга на ухвалу підписана ОСОБА_2, який начебто діє в інтересах ОСОБА_1. Разом з тим до апеляційної скарги надано довіреність, яка не зареєстрована у передбаченому законом порядку, не містить підпису довірителя;

апеляційний суд не звернув увагу, що процесуальним законом допускається подання апеляційної скарги представником (не адвокатом) в справі про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства (стаття 317 ЦПК України);

законодавець передбачив в межах процесуального представництва конструкцію «довіреності в електронній формі», яка видається відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів);

апеляційний суд не врахував, що до апеляційної скарги поданої через Електронний суд додано довіреність в електронній формі. Тому апеляційний суд зробив передчасний висновок про повернення апеляційної скарги. Як наслідок, оскаржену ухвалу належить скасувати та передати справу до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

Трохи про залишення позову без розгляду та принципи

<https://t.me/glossema/1057>

Постанова КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 285/2961/21

Процесуальні наслідки залишення позову без розгляду та закриття провадження у справі є різними. У разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається (частина друга статті 256 ЦПК), в той час як особа, позов якої залишено без розгляду, після усунення умов, що були підставою для залишення заяви без розгляду, має право звернутися до суду повторно (частина друга статті 257 ЦПК). З огляду, у тому числі, на наслідки закриття провадження у справі, закон надає позивачу право відмовитися від позову на будь-якій стадії судового процесу.

Натомість законодавцем у чинному ЦПК встановлені певні процесуальні запобіжники, спрямовані на унеможливлення використання інституту залишення позову без розгляду для зловживання позивачем процесуальними правами.

Відповідно до пункту 5 частини першої статті 257 ЦПК позивач може подати заяву про залишення позову без розгляду до початку розгляду справи по суті. Тобто залишення позову без розгляду з ініціативи позивача можливе лише на певній стадії судового процесу, а саме до початку розгляду справи по суті. В той же час у подальшому залишення позовної заяви без розгляду за ініціативою суду, здійснюється лише за наявності підстав, зазначених в статті 257 ЦПК, через які справа не може бути розглянута по суті.

§ 1. Загальні положення

Вказане правило є реалізацією вищенаведених принципів цивільного судочинства, спрямоване на дисциплінування сторін, в тому числі й позивача як ініціатора судового розгляду, покликано унеможливити ситуації, коли, наприклад, після початку розгляду справи по суті, особа, яка звернулася до суду, будучи обізнаною із позицією відповідача та наданими ним доказами (показаннями свідків, висновком експерта тощо), порівнюючи їх зі своїми доказами або з огляду на ненадання власних доказів, прогнозує негативний для себе результат вирішення справи і, не користуючись своїм правом на подання заяви про залишення позову без розгляду, штучно створює умови, за яких позов має бути залишений без розгляду за ініціативою суду. При цьому метою таких дій є отримання можливості повторного звернення до суду з приводу того ж самого спору між тими самими сторонами. Вочевидь така ситуація має наслідком порушення принципу процесуального рівноправ'я сторін, оскільки відповідач, не маючи ефективних засобів захисту своїх процесуальних прав та законних інтересів, буде вимушений брати участь у невизначеній кількості судових процесів з вирішення по суті одного спору, ініційованих недобросовісним позивачем або позивачем, який неналежним чином підготувався до судового розгляду.

Залишення позову без розгляду через повторну неявку позивача в судові засідання є негативним наслідком саме для позивача, оскільки змушує його повторно вчиняти дії з метою захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів. В той же час, наведене не може використовуватися на шкоду інтересам відповідача, який належним чином виконав покладений на нього обов'язок щодо доведення обставин, які мають значення для справи і на які він посилається як на підставу своїх заперечень проти позову, через що справа може бути розглянута по суті.

Відповідаючи на ключове питання, яке постало у розглядуваній справі, ВС дійшов висновку, що суд першої інстанції може розглянути справу по суті за відсутності позивача, який будучи належним чином повідомлений про розгляд справи, повторно не з'явився в судові засідання або не повідомив про причини своєї неявки та не подав заяву про розгляд справи без його участі, за сукупності таких умов: а) неявка позивача не перешкоджає вирішенню спору; б) таке вирішення, з урахуванням обставин справи, наявних в матеріалах справи доказів і процесуальної поведінки сторін відповідатиме завданню цивільного судочинства та його основним засадам (принципам); в) відповідач не заперечує проти розгляду справи за відсутності позивача.

Трохи про ЦК, ГК підстави недійсності і наслідки виконання недійсного правочину

<https://t.me/glossema/1062>

[Ухвала КГС ВС від 13.06.2023 у справі № 918/1043/21](#)

26. Закріплення в ч. 1 ст. 216 ЦК норми про те, що правові наслідки, передбачені ч. 1, 2 цієї статті застосовуються, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування не може беззаперечно свідчити про те, що у випадку визнання договору недійсним з підстав невідповідності його інтересам держави і суспільства мають застосовуватись лише наслідки його недійсності, встановлені частиною 3 ст. 228 ЦК, якщо у позові Позивач підставою для стягнення цих коштів зазначив саме ч. 1 ст. 216 ЦК, а не ч. 3 ст. 228 ЦК.

28. Отже, на думку КГС, наявність виключної правової проблеми полягає в застосуванні статті 216 ЦК і частини 3 статті 228 ЦК які містять різні наслідки недійсності договору за умови, що Позивач у позові посилаючись на невідповідність договору інтересам держави і суспільства, просить застосувати наслідки недійсності договору, встановлені саме частиною 1 статті 216 ЦК.

31. Наразі відсутня стала судова практика у застосуванні статті 203 ЦК, частини 3 статті 228 ЦК та частини 1 статті 216 ЦК, частині 1 статті 208 ГК вирішення якої забезпечить сталість розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики у їх застосуванні.

33. Існує необхідність у викладенні однозначного висновку ВП ВС щодо того, хто може звертатись з позовом про визнання правочину недійсним, якщо підставою його недійсності зазначається - порушення інтересів держави і суспільства - органи державної влади, місцевого самоврядування, інші суб'єкти владних повноважень до компетенції яких віднесені відповідні повноваження, а у разі відсутності такого органу - прокурор чи таке право мають і інші суб'єкти цивільних правовідносин, якщо, зокрема обґрунтують наявність порушених прав/інтересів шляхом вчинення правочину, який порушує інтереси держави і суспільства.

50. Чинне законодавство, зокрема стаття 216 ЦК, не передбачає односторонньої реституції.

51. Встановивши недійсність спірного договору, згідно з частиною 1 статті 216 ЦК суд повинен не тільки зобов'язати Відповідача повернути Позивачеві майно, але й стягнути з останнього (в тому числі, за рахунок бюджету) на користь Відповідача сплачені ним за майно кошти. Інше застосування припису частини 1 статті 216 ЦК про взаємні зобов'язання сторін недійсного правочину для їх поновлення у фактичному та юридичному становищі, що існувало до вчинення цього правочину, не можна вважати справедливим стосовно обох його сторін.

52. Запроваджений ВП ВС підхід, викладений у постанові від 20.07.2022 у справі № 923/196/20, фактично нівелює інститут "двосторонньої реституції", закріплений у статті 216 ЦК, а також не відповідає принципу процесуальної економії, оскільки орієнтує Відповідачів у такій категорії справ на те, що їм належить ініціювати окреме провадження для розгляду їх вимоги, яка ґрунтуватиметься на обставинах, вже встановлених у розглянутій справі.

53. Фундаментальне значення цього питання полягає і в тому, що при вирішенні спорів про визнання правочинів недійсними із застосуванням наслідків їх недійсності, за наявності висновків

ВП ВС, викладених у постанові від 20.07.2022 у справі № 923/196/20, призведе до того, що суди попередніх інстанцій, дотримуючись цієї позиції, неправильно застосовуватимуть статтю 216 ЦК, порушуватимуть прав іншої сторони в отриманні того, що вона передала на виконання правочину у випадку визнання його недійсним, що є недопустимим.

57. З огляду на наявність виключної правової проблеми у застосуванні частини 3 статті 228 ЦК з урахуванням статей 203, 216 ЦК, статті 208 ГК, та з огляду на необхідність [відступити від висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 20.07.2022 у справі № 923/196/20 щодо можливості застосування односторонньої реституції](#), КГС вважає за необхідне передати справу на розгляд ВП ВС.

Трохи про статтю 241 ЦК України

<https://t.me/glossema/1078>

[Ухвала КЦС ВС від 28.06.2023 у справі № 547/818/20](#)

Касаційний суд підкреслює, що вказані приклади судової практики касаційного суду підтверджують наявність двох взаємовиключних підходів до тлумачення та застосування статті 241 ЦК України:

Перший підхід - перевищення повноважень представником зумовлює оспорюваність правочину вчиненого з перевищенням повноважень.

Другий підхід - перевищення повноважень представником без їх схвалення особою, яку представляють, призводить лишень до констатації неукладеності договору. Неукладений договір не може бути визнаний недійсним.

«Ми рухаємось в напрямку того, щоб касаційний суд не був джерелом невизначеності судової практики і судові рішення касаційного суду були, розумно передбачуваними. Навіщо потрібна розумна передбачуваність судових рішень? Очевидно, що особа, чи фізична чи юридична, має можливість прогнозувати як буде вирішено її спір. Це одне з основних завдань, яке дозволяє зробити вирішення спору прогнозованим» (див. [Крат В. І. Принцип юридичної визначеності в практиці Верховного Суду // Слово Національної школи суддів України. - 2021. - № 5 \(спеціальний випуск\). - С. 66 - 77](#)).

§ 1. Загальні положення

У зв'язку із наведеним колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановах Верховного Суду України від 27 квітня 2016 року у справі № 6-62цс16, від 12 квітня 2017 року у справі № 6-72цс17, Великої Палати Верховного Суду у постанові від 27 червня 2018 року у справі № 668/13907/13-ц (провадження № 14-153цс18), Верховного Суду у постановах від 25 січня 2018 року у справі № 658/580/16-ц, від 30 січня 2019 року у справі № [127/7798/17](#), від 11 вересня 2019 року у справі № [466/9251/13-ц](#), від 28 травня 2020 року у справі № 608/969/13-ц, постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20 квітня 2023 року у справі № [911/1908/21](#) та від 20 квітня 2023 року у справі № 911/40/22, та вказати, що:

«за змістом стаття 241 ЦК України правочин, вчинений з перевищенням повноважень, створює, змінює і припиняє цивільні права і обов'язки для особи, яку представляють, лише у разі подальшого схвалення такого правочину. Якщо ж схвалення не відбудеться, то такий правочин не створює, не змінює і не припиняє цивільні права та обов'язки особи в силу закону (не є укладеним). Натомість у разі наступного схвалення такого правочину він вважається укладеним з моменту його вчинення.

Водночас недійсним може бути визнаний лише укладений правочин. Договір, який не укладено, не може бути визнаний недійсним; наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено; при цьому такий спосіб захисту, як визнання правочину неукладеним, не є належним способом захисту прав та інтересів.

Обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав чи інтересів є самостійною підставою для відмови в позові».

Трохи про призначення недійсності правочину

<https://t.me/glossema/1089>

Ухвала КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 352/1070/17

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 квітня 2021 року у справі № 352/995/17 (провадження № 61-818св21) за позовом ТОВ «Карпатська нафтова компанія» до ОСОБА_1, ОСОБА_9, ОСОБА_11, Тисменицького районного відділу центру державного земельного кадастру Івано-Франківської області, Реєстраційної

§ 1. Загальні положення

служби Тисменицького районного управління юстиції Івано-Франківської області, ОСОБА_8 про визнання договорів купівлі-продажу земельної ділянки недійсними, скасування державної реєстрації прав та їх обтяжень, скасування державної реєстрації права власності, повернення земельної ділянки до земель запасу сільської ради, зазначено, що:

«вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що оспорюваними договорами купівлі-продажу ОСОБА_8 відчужив ОСОБА_1 , ОСОБА_9 , ОСОБА_11 земельні ділянки, набуті ним на підставі державних актів, визнаних недійсними в судовому порядку, що свідчить про невідповідність таких угод положенням статті 203 ЦК України і є правовою підставою для визнання угод недійсними в порядку статті 215 ЦК України.

Посилання касаційної скарги на обрання позивачем неефективного способу захисту порушених прав, так як права особи, що вважає себе власником майна, підлягають захисту на підставі статті 388 ЦК України, безпідставні, оскільки, як встановлено судами, ТОВ «Карпатська нафтова компанія» є лише власником нерухомого майна колишнього військового містечка АДРЕСА_1 , що розташоване на земельній ділянці, переданій у власність ОСОБА_8 , і, оскільки спір у справі стосується земельної ділянки, на якій розташоване належне позивачу майно, апеляційний суд дійшов обґрунтовано висновку про те, що права особи, яка по суті не має статусу неволодіючого власника, не підлягають захисту шляхом пред'явлення позову до власника земельних ділянок з використанням правового механізму, установленого статтею 388 ЦК України.

Позивач на час розгляду справи у суді не має права власності чи іншого речового права на предмет правочину, тому не може використовувати правовий механізм витребування цього майна з підстав, передбачених частиною першою статті 388 ЦК України».

Колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування статей 16 та 215 ЦК України у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 квітня 2021 року у справі № 352/995/17 (провадження № 61-818св21), та вказівки, що:

«для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину). Правопорядок не може допускати ситуації коли правомірна конструкція (зокрема, конструкція оспорюваного правочину) застосовується не для тієї мети для якої вона призначена та за відсутності умов за яких вона може бути застосована (зокрема, за відсутності порушеного приватного права чи інтересу, чи коли при застосуванні конструкції оспорюваного правочину не здійснюється прискання порушеного приватного права чи/та інтересу або ж їх відновлення)».

Чи переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки поданням позову про стягнення боргу за основним зобов'язанням

<https://t.me/glossema/1095>

Постанова ВП ВС від 14.06.2023 у справі № 755/13805/16-ц

39. ВП ВС, вирішуючи виключну правову проблему, пов'язану із застосуванням позовної давності до основної та додаткової вимог, вважає, що переривання позовної давності за вимогою про стягнення боргу за основним зобов'язанням не перериває перебігу позовної давності за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки.

49. ВП ВС звертає увагу на [висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, викладений у постанові від 8 вересня 2021 року у справі № 750/10899/19](#), про те, що переривання перебігу позовної давності за основним зобов'язанням не перериває її перебігу за іншим зобов'язанням, зокрема забезпечувальним:

50. Аналогічний висновок за подібних спірних правовідносин зробили Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постановях від 14 вересня 2022 року у справі № 522/13957/18, від 18 жовтня 2022 року у справі № 750/11071/20, від 25 жовтня 2022 року у справі № 686/25261/19, Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у постановях від 16 лютого 2022 року у справі № 686/15301/15-ц, від 22 лютого 2022 року у справі № [755/5440/18](#), Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 13 липня 2022 року у справі № [911/1850/18](#). З огляду на вказане для забезпечення єдності судової практики щодо застосування позовної давності до основної та додаткової вимог слід відступити від протилежного висновку, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2018 року у справі № 423/1642/15-ц](#) (про те, що подання позову про звернення стягнення на предмет іпотеки перериває позовну давність за вимогою про стягнення заборгованості за основним зобов'язанням).

51. ВП ВС підтримує висновок, згідно з яким слід розмежовувати вимоги про стягнення боргу за основним зобов'язанням (actio in personam) та про звернення стягнення на предмет іпотеки (actio in rem). Переривання загальної позовної давності за вимогою про стягнення боргу за основним

зобов'язанням не перериває перебігу загальної позовної давності за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки і навпаки

62. Доводи відповідачки про неможливість «повторної» реалізації позивачем права на звернення стягнення на предмет іпотеки після того, як він звертався до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, ВП ВС вважає необґрунтованими та звертає увагу на висновки ОП КЦС, викладені у постанові від 13 березня 2023 року у справі № 554/9126/20. Згідно з цими висновками суб'єкт цивільного права має можливість вибору форми захисту, тобто вдатися до юрисдикційного (судового, іншого) або неюрисдикційного захисту суб'єктивного цивільного права чи законного інтересу, зокрема має можливість поєднання цих форм; звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису є певним ризиком, пов'язаним, зокрема, з пропуском позовної давності; вчинення нотаріусом виконавчого напису не впливає на перебіг позовної давності для звернення до суду, а саме не перериває та не зупиняє її перебіг; визнання судом виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, не впливає на перебіг позовної давності для звернення до суду.

Трохи про недійсність торгів, мораторій, віндикацію і добру совість

<https://t.me/glossema/1117>

Постанова ВП ВС від 04.07.2023 у справі № 233/4365/18

35. Оскільки продаж майна на публічних торгах є правочином, то оскаржити останній можна за певних умов (зокрема, у разі ефективності такого способу захисту для позивача), а не протокол як документ, який засвідчує вчинення цього правочину. Вимоги про визнання недійсними протоколу публічних торгів є неналежним і неефективним способом захисту. Такий самий підхід слід застосовувати і щодо оскарження іншого документа - акта про проведені електронні торги. З огляду на наведене неналежними та неефективними є відповідні дві вимоги позивача.

36. Тому рішення судів попередніх інстанцій у частині відмови у задоволенні вимог про визнання недійсними протоколу й акта про проведені електронні торги слід змінити у мотивувальних частинах, виклавши їх у редакції цієї постанови. Вимогу про визнання недійсними електронних торгів суд може інтерпретувати як позов про визнання недійсним відповідного договору купівлі-продажу.

Проте ця вимога лише за певних умов може бути ефективним способом захисту, наприклад, тоді, якщо позивачем і відповідачем є продавець і покупець за договором купівлі-продажу.

40. Суди попередніх інстанцій для вирішення питання про те, який суб'єкт має право на позов і на який саме (про визнання недійсним договору купівлі-продажу чи про витребування майна), належно не дослідили, чи міг позивач бути власником приміщення готелю за встановленої інформації про те, що воно є у державній власності, та відповідно у який спосіб позивач міг би захистити саме його право на це приміщення у разі порушення останнього.

46. Вирішуючи питання про можливість витребування від відповідача майна, зокрема про наявність або відсутність підстав для застосування статті 388 ЦК України, слід враховувати висновки ВП ВС щодо необхідності оцінювати добросовісність поведінки насамперед зареєстрованого володільця нерухомого, а також висновок про те, що не може вважатися добросовісною особа, яка знала чи могла знати про порушення порядку реалізації майна або знала чи могла знати про набуття нею майна всупереч закону.

48. ВП ВС звертає увагу на те, що придбання майна на публічних торгах не є запорукою добросовісності набувача. Тому питання про добросовісність чи недобросовісність покупця, який набув майно на торгах, слід оцінювати у кожному конкретному випадку окремо.

57. За змістом статті 1 Закону № 1404-VIII державний виконавець має вчиняти виконавчі дії не лише з дотриманням цього Закону, але й інших законів, виконання яких є обов'язковим під час виконавчого провадження.

58. ВП ВС зауважує, що мораторій на відчуження державного майна, запроваджений Законом № 2864-III у відповідній редакції, не стосувався випадків примусового виконання рішень щодо виплати заробітної плати та інших виплат, що належать працівнику у зв'язку з трудовими відносинами. Однак цей виняток не охоплює випадки примусового виконання будь-якого іншого рішення суду, бо під час такого виконання діє передбачена Законом № 2864-III заборона. Тому після проведення публічних торгів на виконання іншого рішення суду, ніж щодо виплати заробітної плати й інших виплат, що належать працівнику у зв'язку з трудовими відносинами, наступне перерахування отриманих від реалізації обмеженого в обороті майна коштів на погашення саме заборгованості за такими виплатами не легалізує ці торги.

Трохи про процесуальний і матеріальний договір, підстави недійсності процесуального договору і залежну недійсність

<https://t.me/glossema/1139>

Постанова КЦС ВС від 26.07.2023 у справі № 824/123/22

Третейський суд може сам прийняти постанову про свою компетенцію, в тому числі стосовно будь-яких заперечень щодо наявності або дійсності арбітражної угоди. З цією метою арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Винесення третейським судом рішення про недійсність договору не тягне за собою в силу закону недійсність арбітражного застереження (частина перша статті 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»).

По своїй суті арбітражна угода (застереження) - це процесуальний договір, хоча й може міститися в приватному-правовому договорі.

Підстави недійсності арбітражної угоди (застереження) визначені Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Для арбітражної угоди (застереження), внаслідок наявності принципу автономності, на відміну від окремих випадків недійсності матеріального договору (наприклад, частина друга статті 548, частина четверта статті 1119 ЦК України), нехарактерна залежна недійсність.

Трохи про переривання перебігу позовної давності за вимогою про визнання недійсним договору

<https://t.me/glossema/1142>

Постанова КГС ВС від 06.07.2023 № 905/2030/19 (905/2258/19)

117. Згідно із частиною другою статті 264 ЦК України позовна давність переривається у разі пред`явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

119. Пред`явлення позову до суду - це реалізація позивачем права на звернення до суду. Саме з цією процесуальною дією пов`язується початок процесу у справі. Відповідно до вимог процесуального законодавства суддя відкриває провадження у справі не інакше як на підставі заяви, поданої і оформленої в порядку, встановленому процесуальним кодексом.

120. Перебіг позовної давності шляхом пред`явлення позову може перериватися в разі звернення позивача до суду, в тому числі й направлення позовної заяви поштою, здійсненого з додержанням вимог процесуального законодавства. Якщо суд у прийнятті позовної заяви відмовив або повернув її, то перебіг позовної давності не переривається. Не перериває перебігу позовної давності й подання позову з недодержанням правил підвідомчості, а також з іншим предметом спору та з іншими матеріально-правовими підставами.

121. У справі, яка переглядається, суд першої інстанції встановив, що позовна давність за заявленими вимогами позову АТ "Банк Кредит Дніпро" на момент його звернення з позовом до суду сплинула, а ПрАТ "Геркулес" (відповідач 2) заявив заяву про застосування позовної давності до вимог позивача.

122. Водночас місцевий господарський суд урахував, що 01.10.2018 до Господарського суду міста Києва надійшла позовна заява АТ "Банк Кредит Дніпро" до ПрАТ "Геркулес" та ТзОВ "Провінція Плюс" про визнання недійсним оспорюваного договору відчуження нерухомого майна з підстав відсутності спрямування договору на реальне настання правових наслідків та його фіктивності (справа № 910/13041/18).

123. З огляду на викладене, суд першої інстанції з посилання на приписи частини другої статті 264 ЦК України дійшов про переривання позовної давності та наявність підстав для захисту порушеного права АТ "Банк Кредит Дніпро".

124. Проте наведений висновок місцевого господарського суду щодо переривання позовної давності у цій справі суд вважає помилковим, зробленим без належного урахування положень частини другої статті 264 ЦК України та матеріально-правових підстав позову про визнання недійсним оспорюваного договору, який був поданий банком до Господарського суду міста Києва у жовтні 2018 року та наведених підстав позову у цій справі.

162. Пред`явленням позову до суду про визнання недійсним оспорюваного договору за інших матеріально-правових підстав у порівнянні з підставами позову у справі, яка розглядається, не перериває позовної давності за заявленими вимогами позивача.

Який початок перебігу позовної давності за вимогами про застосування наслідків недійсного правочин

<https://t.me/glossema/1143>

У ЦК відрізняється початок перебігу позовної давності для вимог про застосування наслідків оспореного та нікчемного правочину.

По-перше, позовна давність за позовами про застосування наслідків нікчемного правочину розпочинається *від дня, коли почалося його виконання* (ч. 3 ст. 261 ЦК). Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред`явлена стороною такого правочину, належить застосовувати частину третю статті 261 ЦК України. Перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред`явлена стороною такого правочину, пов`язується саме з початком виконання нікчемного правочину, незалежно від того, чи був такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Причому такий початок перебігу стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину.

Слід підкреслити, що частина третя статті 261 ЦК України є спеціальною нормою стосовно частини першої статті 261 ЦК України. Законодавець у частині третій статті 261 ЦК України передбачив особливості початку перебігу позовної давності. З урахуванням принципу розумності та справедливості, очевидним є те, що закріплення особливого початку перебігу з початком виконання нікчемного правочин має поширюватися тільки на сторін нікчемного правочину. Оскільки саме сторони (сторона) здійснюють виконання і, зрозуміло, що їм про його здійснення має бути відомо. Тобто, презюмується, що сторони (сторона) нікчемного правочину обізнані про початок його виконання.

Натомість заінтересована особа (не сторона нікчемного правочину), яка пред`являє вимогу про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, вочевидь може й не знати про існування нікчемного правочину, а також про те, що почалося виконання нікчемного правочину. Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред`явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України (див. [постанову КЦС ВС від 21.09.2022 у справі № 638/16768/19](#)).

По-друге, правочин, недійсність якого не встановлена законом (оспорюваний правочин), породжує правові наслідки (права та обов`язки), на які він був направлений до моменту визнання його недійсним на підставі рішення суду. З моменту набрання законної сили рішенням суду сторона оспореного правочину довідується про порушення її цивільних прав або інтересів. У зв`язку з цим, початок перебігу позовної давності про застосування наслідків оспореного правочину розпочинається *від дня набрання законної сили рішенням суду про визнання такого правочину недійсним* (див. Крат В.І. Позовна давність в сфері недійсності правочинів: ремарки до судової практики // Строки. Позовна давність: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2021. – С. 233).

Трохи про недійсність правочину, її призначення для захисту приватних прав та статтю 217 ЦК України

<https://t.me/glossema/1178>

Постанова КЦС від 16.08.2023 в справі № 638/17053/18

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є **недопустимим** (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року в справі № 761/26815/17 \(провадження № 61-16353сво18\)](#)).

Для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред`явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб`єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб`єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину (див. [постанову Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2021 року в справі № 761/12692/17 \(провадження № 61-37390свп18\)](#)).

Очевидно, що позов про визнання правочину недійсним є приватно-правовою конструкцією, спрямованою на захист приватних (цивільних) прав та інтересів.

Цивільний суд за позовом про визнання правочину недійсним захищає приватні (цивільні) права (інтереси) позивача, які порушені, невизнані або оспорені відповідачем.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину недійсним не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію (зокрема, ініціювання позову про визнання правочину недійсним не для захисту цивільних прав та інтересів) не для захисту приватних (цивільних) прав та інтересів, то відсутні порушені, невизнані або оспорені відповідачем приватні (цивільні) права (інтереси) позивача.

§ 1. Загальні положення

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові.

Під змістом правочину (договору) розуміється сукупність умов. У статті 217 ЦК України встановлено правові наслідки недійсності окремих частин правочину. Окремою частиною правочину в контексті статті 217 ЦК України є окрема частина змісту правочину (договору), тобто його умова. При цьому, недійсність окремої частини договору не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо буде встановлено, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними або є нікчемними. Слід враховувати, що при задоволенні позову про оспорювання окремих умов договору потрібно з'ясувати, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними.

Трохи про помилку і суб'єкта, який може оспорювати правочин на підставі

помилки

<https://t.me/glossema/1180>

[Постанова КЦС від 16.08.2023 в справі № 352/1824/16-ц](#)

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України, в редакції, чинній на момент вчинення оспорюваного правочину).

У постанові Верховного суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 грудня 2022 року у справі № 335/15805/17 (провадження № 61-7595св22) зазначено, що: «тлумачення статті 229 ЦК України дозволяє стверджувати, що: під помилкою розуміється неправильне, помилкове, таке, що не відповідає дійсності уявлення особи про природу чи елементи вчинюваного нею правочину. Законодавець надає істотне значення помилці щодо: природи правочину; прав та обов'язків сторін; властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність; властивостей і якостей речі, які значно знижують можливість використання за цільовим

призначенням. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним на підставі статті 229 ЦК України повинна довести, що така помилка дійсно мала місце, а також те, що вона має істотне значення; під природою правочину слід розуміти сутність правочину, яка дозволяє відмежувати його від інших правочинів. Причому природа правочину охоплюватиме собою його характеристику з позицій: а) оплатності або безоплатності (наприклад, особа вважала, що укладає договір довічного утримання, а насправді уклала договір дарування); б) правових наслідків його вчинення (наприклад, особа вважала, що укладає договір комісії, а насправді це був договір купівлі-продажу з відстроченням платежу); помилка, яка істотним чином впливає на формування волі сторони правочину, повинна існувати на момент його вчинення. Схематично вплив обставин, які мають істотне значення можливо відобразити таким чином: «немає істотної помилки - відсутнє вчинення правочину». Незнання закону не включено до переліку помилок, яким надається істотне значення. Це по суті є відображенням ще римського принципу *ignorantia juris nocet* (з лат. - незнання закону шкодить); поза віднесенням до обставин, які можуть бути розцінені як такі, що мають істотне значення, знаходиться мотив правочину. Мотив правочину - це стимул його вчинення і дозволяє встановити, чому саме особа вчинює правочин. Тому мотив, за яким вчинено правочин, правового значення не має. Хоча й законодавець і вказує на допустимість надання мотиву правочину значення істотної помилки у випадках, встановлених у законі. Проте таких випадків на рівні норми закону законодавець не передбачив».

Тлумачення статті 229 ЦК України свідчить, що формально коло осіб, які можуть звернутися до суду з позовом про визнання правочину недійсним як вчиненого внаслідок помилки у статті 229 ЦК України не обмежується. Проте [уявлення про справжню волю може існувати тільки в особі, яка помилялася, а зовнішньому сприйняттю це може бути взагалі недоступно. Тому тільки особа, яка помилялася, і може ставити під сумнів неправильне формування волі за наявності помилки та оспорювати на цій підставі вчинений нею правочин.](#)

Трохи про наслідки недійсності кредитного договору, вчиненого зі споживачем на несправедливих умовах

<https://t.me/glossema/1246>

Рішення Європейського суду справедливості від 15.06.2023 в справі C-520/21

Суд зробив висновок, що у контексті визнання договору іпотечного кредиту недійсним у повному обсязі на тій підставі, що він не може продовжувати існувати після усунення несправедливих умов, Статтю 6(1) і статтю 7(1) Директиви Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року про несправедливі умови в споживчих договорах слід тлумачити як:

що не перешкоджає судовому тлумаченню національного законодавства, згідно з яким споживач має право вимагати компенсації від кредитної установи, що перевищує відшкодування щомісячних платежів та витрат, сплачених на виконання цього договору, разом з виплатою відсотків за встановленою законом ставкою з дати вручення повідомлення, за умови дотримання цілей Директиви 93/13 та принципу пропорційності;

та перешкоджає судовому тлумаченню національного законодавства, згідно з яким кредитна установа має право вимагати від споживача компенсації, що перевищує відшкодування сплаченого капіталу за виконання такого договору разом з виплатою відсотків за встановленою законом ставкою з дати вручення повідомлення.

При цьому Суд зверну увагу, що:

суд, при визначенні наслідків недійсності несправедливого споживчого кредитного договору, повинен розглядати з урахуванням усіх обставин спору, чи відповідає задоволення вимог споживача принципу пропорційності (§ 73);

тлумачення національного законодавства, згідно з яким кредитна установа має право вимагати від споживача компенсації, що перевищує відшкодування сплаченого капіталу за виконання цього договору, а отже, отримуватиме винагороду за користування цим капіталом споживачем, сприяло б усуненню попереджувального ефекту для продавців чи постачальників від недійсності цього договору (§ 78);

банк посилався на те, що за відсутності можливості для продавців або постачальників вимагати компенсації, що перевищує відшкодування сплаченого капіталу за виконання цього договору, а також, у відповідних випадках, виплату відсотків, споживачі отримували б кредит безкоштовно (§ 80). При відхиленні вказаного аргументу суд зазначив, що відповідно до принципу *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* (ніхто не може посилатися на свою власну неправомірність), стороні не може бути дозволено отримувати економічні вигоди зі своєї протиправної поведінки або отримувати компенсацію за збитки, завдані такою поведінкою (§ 81).

Трохи про відмову від одностороннього правочину та коли така відмова породжує наслідки

<https://t.me/glossema/1250>

[Постанова КЦС ВС від 13.09.2023 в справі № 501/1699/17](#)

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (див. [постанову Верховного Суду від 06 липня 2022 року в справі № 303/2983/19](#)).

Касаційний суд неодноразово звертав увагу на те, що по своїй сутності згода є одностороннім правочином.

Одним із ключових питань в цій справі є те, чи може особа, яка вчинила односторонній правочин відмовитися від нього і коли така відмова від правочину породжує правові наслідки.

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини поділяються на: суто односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особою. До них, зокрема, належить відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини; такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору (див., зокрема, [постанову Верховного Суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18](#)).

Особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено права іншої особи, ці права підлягають захисту (частина перша статті 214 ЦК України).

Касаційний суд підкреслює, що:

за загальним правилом, особа, яка вчинила односторонній правочин, може від нього відмовитися;

перешкодою для відмови від одностороннього правочину є заборона, яка визначена нормою закону;

особа, яка вчинила згоду співвласника може від неї відмовитися. Заборони для відмови від такого одностороннього правочину на рівні норми закону не передбачено;

§ 1. Загальні положення

оскільки такий односторонній правочин (відмова від згоди) відноситься до односторонніх правочинів, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, то особа, яка відмовляється від надання згоди, повинна негайно повідомити про це іншого з подружжя (співвласника), якому надана згода на укладення договору щодо розпорядження спільним майном, та відомих їй третіх осіб, але не пізніше моменту укладення договору. Нотаріуси не є учасниками таких приватних відносин і тому їх обізнаність про вчинення відповідного одностороннього правочину не може породжувати правові наслідки для іншого з подружжя (співвласника), якому надана згода на укладення договору щодо розпорядження спільним майном;

укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном, до відома якого не доведена відмова від надання згоди іншого з подружжя (співвласника) на укладення договору, не може бути підставою для визнання такого договору недійсним, оскільки вважається, що такий договір вчиняється за згоди іншого співвласника;

укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном, до відома якого доведена відмова від надання згоди іншого з подружжя (співвласника) на укладення договору, може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що той з подружжя, хто укладає договір, не має згоди на це другого з подружжя.

Трохи про кваліфікацію відмови від позову як фраздаторного правочину

<https://t.me/glossema/1283>

Постанова КЦС від 04.10.2023 в справі № 2-469/1997

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми (договори). Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами (частина перша, друга та третя статті 202 ЦК України).

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року у справі № 357/15284/18 (провадження № 61-13518св21)

§ 1. Загальні положення

вказано, що «правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин. До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном, одностороння відмова від договору. При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони».

За своєю сутністю відмова від позову є одностороннім правочином.

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Апеляційний суд, визнаючи нечинним рішення суду першої інстанції, ухвалене в 1997 році, та закриваючи провадження у справі у зв'язку із відмовою правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 від позову, не врахував, що скасування судового рішення через значний проміжок часу (25 років) й після смерті позивачки у спорі, дестабілізує приватні відносини та порушує публічний порядок.

При наявності рішення, яким за позивачем визнано право власності на майно, навіть і ухваленого з певними процесуальними порушеннями (неналежне повідомлення відповідача про розгляд справи), але яке було чинним протягом 25 років і до смерті позивачки, апеляційний суд надав перевагу зазначеним процесуальним порушенням, не врахувавши, що в такому випадку порушується принцип правової визначеності.

Колегія суддів Верховного Суду вважає, що прийняття заяви правонаступника позивачки ОСОБА_2 - ОСОБА_1 про відмову від позову, який прийняв спадщину після смерті ОСОБА_2, з врахуванням того, що рішення суду було чинним протягом 25 років, власники вільно розпоряджалися власністю, яка була набута на підставі рішення суду, протягом зазначеного часу, а заява про відмову від позову подана після прийняття рішення Дергачівським районним судом Харківської області від 15 червня 2020 року (справа № 619/3466/19) про стягнення з нього на користь ОСОБА_5 грошових коштів свідчить, що такі дії учасниками цивільного обороту використовуються для уникнення звернення стягнення на майно в рахунок погашення боргу.

Трохи про дрібний побутовий правочин, згоду іншого з подружжя на вчинення договору позики позикодавцем та оспорювання договору позики іншим з подружжя

<https://t.me/glossema/1298>

[Постанова ВП ВС від 11.10.2023 у справі № 756/8056/19](#)

На підставі частини другої статті 65 СК дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Особливості дрібного побутового договору визначені у частині першій статті 31 ЦК, за змістом якої правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість. Визначення «дрібний побутовий правочин» має оціночний характер, не має установлених меж грошового виразу (вартості), а тому має для різних видів діяльності, речей і майнового стану учасників цивільних правовідносин різні межі вартості. За загальним правилом такий правочин (дрібний побутовий) має повністю виконуватися сторонами в момент його вчинення, а тому він може вчинятися або усно (частина перша статті 205 ЦК), або шляхом здійснення конклюдентних дій (частина друга статті 205 ЦК).

З ознак дрібного побутового правочину можна виділити: 1) безпосередня спрямованість на задоволення потреб громадянина; 2) моменти укладення та виконання як правило збігаються, або слідує один за одним; 3) невисока вартість. Оскільки поняття дрібного побутового правочину є оціночним, то в разі спору суд виходячи з оцінки фактичних обставин справи має кваліфікувати правочин як дрібний побутовий або як такий, що не відповідає вказаним у чинному законодавстві вимогам.

Юридичний аспект грошей полягає в розумінні поняття грошей як особливого об'єкта правовідносин. У цивільному праві гроші, як і цінні папери, визнаються окремим різновидом речей, причому різновидом родових, замінних речей. Загибель грошових знаків у боржника не звільняє його від обов'язку сплатити кредиторів відповідну грошову суму. Будь-який грошовий знак незалежно від того, чи має він законну платіжну силу чи ні, визначається за такою ознакою: у якому числовому відношенні він перебуває до визначеної рахункової одиниці. Фізичні і ціннісні властивості грошового знака можуть відображатися лише у формі того чи іншого числового відношення цього знака до рахункової грошової одиниці (масштаб, що дає змогу порівнювати відносну вартість). Законодавець, користуючись цією функцією, у разі потреби пов'язує з визначеною абстрактною цінністю деякі юридичні наслідки (наприклад, встановлює мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати).

Оскільки гроші також є майном, сенс необхідності згоди одного з подружжя на укладення другим із подружжя договору, який виходить за межі дрібного побутового, полягає у тому, що кожен з подружжя має право брати участь у розпорядженні грошми, зокрема якщо їх сукупний розмір перевищує визначені законодавцем межі, встановлені для відповідного правочину.

§ 1. Загальні положення

Таким чином, для визначення вартості вчинюваного одним з подружжя правочину (договору позики), з метою його кваліфікації як такого, що виходить за межі дрібного побутового та укладений щодо цінного майна, що у свою чергу потребувало б письмової згоди іншого з подружжя, слід враховувати конкретну межу, встановлену законодавцем у частині першій статті 1047 ЦК України, та брати за основу неоподатковуваний мінімум доходів громадян, перевищення десятикратного розміру якого обумовлює обов'язковість укладення договору позики в письмовій формі.

У частині першій статті 1047 ЦК України законодавець пов'язав обов'язковість укладення договору позики у письмовій формі з умовою, коли його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткового мінімуму доходів громадян, а отже логічним є висновок, що згода іншого з подружжя на укладення такого договору має надаватись також письмово.

Трохи про дрібний побутовий правочин, згоду іншого з подружжя на вчинення договору позики позикодавцем та оспорювання договору позики іншим з подружжя (закінчення)

<https://t.me/glossema/1299>

[Постанова ВП ВС від 11.10.2023 у справі № 756/8056/19](#)

Згода одного з подружжя на укладення договору позики, який виходить за межі дрібного побутового та стосується цінного майна, що перебуває у їх спільній сумісній власності, зокрема, грошових коштів, сума яких не менш, як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ч. 1 ст. 1047 ЦК), має бути надана у письмовій формі.

У випадку недотримання вказаної вимоги другий з подружжя (хто не був стороною правочину) може оспорити договір позики на підставі ч. 2 ст. 65 СК. Відповідно до ч. 2 ст. 369 ЦК та ч. 2 ст. 65 СК при укладенні одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати

про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Вирішуючи виключну правову проблему щодо наслідків укладення договору позики грошових коштів одним з подружжя без згоди на те іншого, ВП ВС зазначає, що приписи ч. 2 та 3 ст. 65 СК розповсюджуються на грошові зобов'язання подружжя щодо передачі спільних коштів у позику; договір позики на суму, яка виходить за межі дрібного побутового правочину, укладений одним із подружжя без письмової згоди іншого з подружжя на його укладення може бути визнаний недійсним у разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Щодо питання про те, чи виникає за таким договором позики грошових коштів у іншого з подружжя (того, хто не був його стороною) право на отримання коштів з чоловіка (дружини) сторони договору, необхідно зазначити таке. Правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як «заінтересовані особи» (статті 215, 216 ЦК). Отже, наслідком недійсності договору позики, укладеного одним з подружжя без згоди на те іншого, є проведення реституції між сторонами недійсного правочину.

Суд апеляційної інстанції не надав оцінки діям ОСОБА_3 як контрагента за цим договором на предмет добросовісності, зокрема не встановив і не перевінив, чи знав відповідач про те, що йому у позику передаються саме спільні кошти подружжя, а не інші кошти, які до спільного майна не відносяться, і що ОСОБА_2 не отримав згоди іншого з подружжя на їх передачу в позику. ОСОБА_3 на стадії апеляційного розгляду справи заявив про пропуск позивачем строку звернення до суду. На обґрунтування заяви посилався на те, що не знав про наявність спору в суді, не був присутнім під час розгляду справи та не був належним чином повідомлений про розгляд справи судом. Проте апеляційний суд, розглядаючи справу, не перевінив, чи був відповідач ОСОБА_3 належно повідомлений судом першої інстанції про час і місце розгляду справи, та, відповідно, і не з'ясував наявність підстав для вирішення поданої ним заяви про застосування позовної давності на стадії апеляційного розгляду. В апеляційній скарзі ОСОБА_3 акцентував увагу суду на тому, що не був повідомлений судом першої інстанції про день, час та місце розгляду справи і справу розглянуто за його відсутності. Вказані обставини є обов'язковою підставою для скасування судового рішення.

Трохи про нікчемність правочину та частину п'яту статті 719 ЦК

<https://t.me/glossema/1359>

Постанова КЦС ВС від 10.11.2023 у справі № 755/12702/22

Аргументи касаційної скарги про те, що апеляційним судом не враховано доводів про дарування ОСОБА_1 грошей ОСОБА_4, які підтверджені належними допустимими доказами, касаційний суд відхиляє з таких підстав.

Нікчемний правочин (частина друга статті 215 ЦК України) є недійсним вже в момент свого вчинення (*ab initio*), і незалежно від волі будь-якої особи, автоматично (*ipso iure*). Нікчемність правочину має абсолютний ефект, оскільки діє щодо всіх. Нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, тобто, не зумовлює переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав ні для кого. Саме тому посилатися на нікчемність правочину може будь-хто.

Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення (*ex officio*), навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

Як нікчемні законодавець, зокрема, кваліфікує договори, вчинені з порушенням вимоги про нотаріальне посвідчення правочину (частина перша статті 220 ЦК України).

У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним (частина перша статті 220 ЦК України).

Тлумачення частини першої статті 220 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що вимога про нотаріальне посвідчення має прямо бути передбачена в тій чи іншій нормі закону, а не слідувати із розширеного її тлумачення і мати імпліцитний характер. Тобто людина розумна і обачна внаслідок аналізу відповідної норми має усвідомлювати існування очевидного обов'язку вчинити відповідний договір в письмовій формі з нотаріальним посвідченням, недотримання якого призводить автоматично (*ipso iure*) до нікчемності.

Договір дарування валютних цінностей фізичних осіб між собою на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню (частина п'ята статті 719 ЦК України, в редакції чинній станом на 30 жовтня 2013 року).

У справі, що переглядається, позивачка наполягала на тому, що як договір дарування має бути кваліфіковане перерахування 30 жовтня 2013 року ОСОБА_4 (дідом позивачки) коштів в розмірі 752 560 грн на рахунок позивачки ОСОБА_1. Із аналізу частини п'ятої статті 719 ЦК України, в редакції чинній станом на 30 жовтня 2013 року, можна зробити висновок, що вимога про необхідність нотаріального посвідчення прямо передбачена в цій нормі для дарування коштів в сумі, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Перераховані кошти в розмірі 752 560 грн перевищували станом на 30 жовтня 2013 року п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. З урахуванням встановлених судами обставин, відсутні підстави стверджувати про дотримання ОСОБА_4 та ОСОБА_1 вимоги про нотаріальне посвідчення правочину. Натомість суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за

власною ініціативою в силу свого положення (ex officio), навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

Трохи про удаваний правочин, переважне право купівлі частки і переведення прав та обов'язків

<https://t.me/glossema/1376>

[Ухвала КГС ВС від 25.10.2023 у справі № 910/1338/21](#)

1. Спир у цій справі стосується визнання удаваним договору дарування частки у статутному капіталі товариства і переведення на позивача, який прагне скористатися переважним правом на придбання частки іншого учасника товариства, прав та обов'язків покупця.

2. Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо встановлення вартості частки у статутному капіталі товариства у справах за позовом про визнання договору дарування частки удаваним та переведення прав покупця такої частки, викладених в постанові Верховного Суду від 23.02.2022 у справі №922/2182/21.

3. Колегія суддів вважає, що таку вартість не можна ототожнювати із номінальною вартістю частки в статутному капіталі товариства, натомість позивач має право вимагати переведення прав покупця саме за ринковою вартістю частки, яку (ринкову вартість) має доводити сам позивач.

4. Також колегія суддів вважає за необхідне уточнити висновки, викладені у постановках від 13.10.2021 та від 03.11.2022 у справі №912/3747/20, від 17.11.2022 у справі №910/5704/21, щодо предмета доказування у таких спорах.

45. Також скажчик, зокрема, зазначив, що не було жодних підстав для дарування сторонній особі 80% частки у статутному капіталі товариства, яке є учасником судових спорів про повернення активу вартістю понад 2 мільярди гривень, у ОСОБА_2, а при розгляді цієї справи суди попередніх інстанцій не вчинили обов'язкової процесуальної дії, передбаченої законом, щодо визначення суми, яку позивач має внести на депозит суду.

53. Колегія суддів вважає, що позивач має право вимагати переведення прав покупця саме за ринковою вартістю частки.

54. Тобто саме позивач, а не відповідач, має замовити і надати суду висновок незалежного оцінювача щодо ринкової вартості частки та внести відповідну суму на депозитний рахунок.

Чи може Національний Банк України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину як відмова від договору банківського вкладу

<https://t.me/glossema/1380>

[Постанова КЦС ВС від 23.11. 2023 в справі № 757/42452/20](#)

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору. При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) від підстав для односторонньої відмови від договору (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18 (провадження № 61-13518св21)).

Сторони в договорі як універсальному регуляторі можуть визначити момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору. у випадку якщо сторони не встановили момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору, то з урахуванням що такий односторонній правочин відноситься до таких, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, і таким моментом має бути моменту одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 травня 2023 року в справі № 756/420/17 (провадження № 61-18833св21)).

§ 1. Загальні положення

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2023 року в справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22)).

Інші органи державної влади України, органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативно-правові акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом (частина п'ята статті 4 ЦК України).

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Національного Банку України регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину як відмова від договору банківського вкладу.

Чи може бути кваліфікована відмова від прийняття спадщини як фраздаторний правочин

<https://t.me/glossema/1435>

Постанова КЦС ВС від 11.10.2023 у справі № 205/2053/22

§ 1. Загальні положення

За своєю сутністю відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином.

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів. Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину ([постанова Верховного Суду від 05 квітня 2023 року у справі № 523/17429/20, провадження № 61-2612св23](#)).

У справі, яка переглядається, з позовом про визнання відмови ОСОБА_3 від прийняття спадщини недійсною звернулися ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як кредитори до боржника, посилаючись на порушення їх прав тим, що, маючи невиконані грошові зобов'язання перед позивачами, відповідач вчинив оспорюваний правочин, що призвело до його неплатоспроможності та завдало шкоди позивачам.

18 червня 2020 року ОСОБА_3 звернувся до нотаріальної контори із заявою про відмову від прийняття спадщини після смерті матері ОСОБА_7, яка померла ІНФОРМАЦІЯ_1, на користь дочки померлої - ОСОБА_4 (т. 2, а. с. 82). ОСОБА_3 з 03 березня 1992 року зареєстрований в квартирі АДРЕСА_1 та на час відкриття спадщини проживав зі спадкодавцем у вказаній квартирі, іншого житла не має.

Підсумовуючи, Верховний Суд зазначає, що, ОСОБА_3, маючи з 2014 року невиконані грошові зобов'язання перед позивачами, та за відсутності інших активів, на які можливо звернути стягнення в рахунок погашення боргу, діючи недобросовісно під час виконання судових рішень про стягнення з нього заборгованості на користь позивачів, відмовився від прийняття спадщини на користь близького родича, внаслідок чого втратив свою платоспроможність перед кредиторами, при цьому, не маючи іншого житла, залишився проживати в квартирі, яка входить до спадкової маси. Враховуючи вищевикладені позиції Верховного Суду, беручи до уваги обставини справи у їх сукупності, воля ОСОБА_3 під час вчинення цього правочину не відповідає зовнішньому її прояву про реальний перехід права власності на нерухоме майно та була направлена на приховання майна від виконання судових рішень про стягнення з нього грошових коштів, тому цей правочин є фраздаторним.

Відмова ОСОБА_3 від прийняття спадщини на користь ОСОБА_4, з урахуванням встановлених обставин, є правочином, який вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України), підлягає визнанню недійсним з підстав, визначених частиною першою статті 215 ЦК України, тому не регулюється положеннями статті 1274 ЦК України, зокрема і її частиною п'ятою, оскільки з позовом до суду звернувся не ОСОБА_3, а заінтересовані особи, права яких порушені оспорюваним правочином.

У правовідносинах, де позивачі, які звернулися до суду із позовом про визнання правочину недійсним, як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та які, як кредитори, мали на меті повернення майна боржнику задля можливості звернення на нього стягнення в рахунок погашення заборгованості, підлягало інше, ніж застосоване судами, правове регулювання, оскільки, з

§ 1. Загальні положення

урахуванням встановлених обставин справ, відповідач, відмовляючись від спадщини на користь близького родича в період примусового виконання судових рішень про стягнення з нього на користь позивачів заборгованості у розмірі 545 557,13 грн, діяв очевидно недобросовісно.

§ 1.6. Особи

Трохи про оспорення рішення наглядової ради акціонерного товариства

<https://t.me/glossema/798>

Постанова СП КГС ВС від 22.12.2022 у справі № 921/67/19

Закон України «Про господарські товариства» не передбачав автоматичного припинення повноважень членів спостережної / наглядової ради акціонерного товариства у зв'язку зі впливом встановленого статутом акціонерного товариства строку таких повноважень, з огляду на що, слід вважати, що ці повноваження продовжуються і після спливу встановленого статутом акціонерного товариства строку, на який вони були обрані. Повноваження членів спостережної ради дійсні до їх припинення загальними зборами акціонерів.

Склад спостережної ради відповідача, обраний та затверджений рішенням загальних зборів акціонерів відповідача від 23 січня 2004 року, повноваження якого не припинялися ні достроково, ні за рішенням загальних зборів акціонерів відповідача, який не переобирався та члени якого не замінювалися, був повноваженим станом на 08 лютого 2016 року для прийняття рішення з підготовки, скликання і проведення загальних зборів акціонерів товариства, прийняття якого належить до виключної компетенції спостережної (наглядової) ради і не може вирішуватися іншими органами товариства, про що правильно зазначили суди попередніх інстанцій.

Особа, яка була обрана до складу спостережної (наглядової) ради акціонерного товариства, як акціонер, залишається повноважним членом наглядової ради і у випадку відчуження належних їй акцій, аж до моменту настання зазначених вище обставин: прийняття загальними зборами рішення про відкликання та / або про припинення повноважень членів спостережної (наглядової) ради та / або про обрання нових членів спостережної (наглядової) ради, відкликання акціонером свого

§ 1. Загальні положення

представника у цьому органі, дострокового припинення повноваження членів наглядової ради з підстав, передбачених статтею 57 Закону України «Про акціонерні товариства», або виникнення додаткових підстав для припинення повноважень, передбачених статутом товариства. Однак, суди попередніх інстанцій у цій справі встановили, що такі обставини, наслідком яких було б припинення повноважень членів спостережної ради відповідача, обраних 23 січня 2004 року, у спірних правовідносинах були відсутні.

Разом з цим, як свідчить практика Верховного Суду, що є усталеною, рішення наглядової ради акціонерного товариства також можуть бути оскаржені в судовому порядку акціонером акціонерного товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення не відповідає вимогам законодавства та порушує права та / або законні інтереси учасника (акціонера) товариства - заявника такого позову (позивача). Відповідачем за таким позовом є саме акціонерне товариство.

Учасники товариства (акціонери), а також інші особи, права та законні інтереси яких порушені рішенням наглядової ради чи виконавчого органу товариства, вправі оскаржити до суду відповідні рішення як акти, оскільки наглядова рада та виконавчий орган товариства є його органами управління, що приймають обов'язкові для виконання рішення. Це відповідає також нормі статті 55 Конституції України.

Акціонер акціонерного товариства, який звертається до суду з таким позовом (про визнання недійсним рішень наглядової ради, загальних зборів акціонерів) має обґрунтувати, яке його право та / або охоронюваний законом інтерес порушене спірними рішеннями органів управління акціонерного товариства та зазначити, які саме дії необхідно вчинити суду для відновлення його порушеного права / інтересу. Однак, суди попередніх інстанцій не встановили факт порушення прав та законних інтересів позивачки спірними рішеннями спостережної ради відповідача, з огляду на що правильно та обґрунтовано відмовили у задоволенні позову у цій справі.

Трохи про оспорення рішень загальних зборів товариства

<https://t.me/glossema/825>

Ухвала КГС ВС від 13.02.2023 у справі № 909/1154/21

§ 1. Загальні положення

Верховний Суд у складі суддів палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду дійшов висновку за необхідне передати справу № 909/1154/21 на розгляд Великої Палати Верховного Суду, оскільки вважає за необхідне відступити від висновку Великої Палати Верховного Суду у постанові від 22.10.2019 у справі № 923/876/16 що порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів, позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах є достатньою підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів товариства.

Такий висновок не завжди є ефективним у правозастосуванні норм ЦК України, ГК України, Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Закону України «Про акціонерні товариства» при вирішенні спорів за позовами учасників (акціонерів) до господарського товариства про оскарження рішень загальних зборів, має загальний характер та потребує конкретизації.

У певних випадках суду варто враховувати «розклад сил» в товаристві. Наприклад, якщо учасники/акціонери, присутні на загальних зборах, сукупно володіють такою кількістю голосів, що присутність чи відсутність дрібного учасника/акціонера, якого не було повідомлено про скликання загальних зборів, не вплинула б на прийняття ними рішень, то і його впливу на це принципово не могло бути. Прийняття через деякий час загальними зборами аналогічного рішення (вже з додержанням всіх вимог про повідомлення дрібного учасника/акціонера) приведе до додаткових витрат товариства, що не узгоджується з принципом розумності. Крім того, в цих випадках необхідно здійснити економічний аналіз права, оскільки постає питання наскільки доцільно скасовувати рішення загальних зборів, щоб через деякий час було прийняте аналогічне за змістом рішення.

Порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів не є безумовною підставою для визнання оспорюваних рішень загальних зборів недійсними, для правильного вирішення спору необхідно дослідити дійсні підстави та мотиви звернення до суду учасника товариства.

Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення

<https://t.me/glossema/828>

Ухвала КГС ВС від 08.02.2023 у справі № 127/27466/20

47. Колегія суддів вважає, що належним та ефективним способом захисту прав та законних інтересів керівника товариства у такому випадку буде не вимога про визнання трудових відносин припиненими (визначення юридичного факту), як визначено у постановах від 24.12.2019 у справі №758/1861/18 та 17.03.2021 у справі №761/40378/18, а вимога припинити такі трудові відносини за рішенням суду, які (трудова відносина) будуть припинені саме з дати набрання судовим рішенням законної сили, адже констатація ретроспективно припинення трудових відносин певною датою у минулому, зокрема через два тижні після написання/подання заяви про звільнення, як у цій справі, по суті зводиться до встановлення факту припинення цих правовідносин з відповідної дати без прийняття загальними зборами товариства відповідного рішення.

При цьому, колегія суддів відзначає, що право на припинення трудових відносин на посаді директора (виконавчого органу) товариства саме за рішенням суду і саме з дати набуття ним (рішенням) чинності враховує можливість товариства доводити інші підстави звільнення, які можуть бути відмінними від підстав звільнення за власним бажанням (за наслідками доведення в суді існування звіту щодо діяльності директора і діяльності товариства, звіту аудитора тощо).

Вбачається, що, враховуючи специфіку реалізації права звільнитися з посади керівника (директора) товариства саме за рішенням загальних зборів товариства, встановлений КЗпП України двотижневий строк може бути недостатнім для вирішення питання зміни керівника та визначення підстав звільнення. Втім він має бути розумним, тобто таким, що надає двом сторонам спірного правовідношення реальну можливість вирішити питання припинення трудових відносин без зловживання правом. Однак вбачається, що помилковим є підхід в усіх випадках констатувати припинення трудових відносин через два тижні після подання/надіслання заяви про звільнення за власним бажанням, якщо на цей час рішення загальними зборами не прийнято.

48. При цьому, оскільки товариство не може діяти без директора (тобто без виконавчого органу), його зміна обов'язково повинна супроводжуватися призначенням нового директора, разом із вимогою припинити трудові відносини повинна заявлятися вимога про визначення особи, яка тимчасово (до прийняття загальними зборами рішення про призначення нового директора) виконуватиме обов'язки керівника товариства. Чинним законодавством це питання не врегульоване. Це може бути особа, яка зазвичай виконує тимчасові обов'язки керівника у випадку його відпустки / хвороби, а за відсутності такої особи або її згоди на таке призначення - учасник товариства, який є його кінцевим бенефіціарним власником.

Крім того прийняття судового рішення з констатацією визнання керівника товариства звільненим ретроспективно з визначеної судом дати та із значним перебігом часу до моменту реєстрації в реєстрі виключення відомостей щодо нього з відповідного державного реєстру (коли

§ 1. Загальні положення

повноваження директора і припиняються для третіх осіб) породжує юридичну невизначеність моменту припинення здійснення повноважень керівника (директора).

49. Ураховуючи, що колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду, викладених в постановах від 24.12.2019 у справі № 758/1861/18 та 17.03.2021 у справі № 761/40378/18, справа №127/27466/20 підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Трохи про позов про визначення розміру статутного капіталу товариства

<https://t.me/glossema/869>

Ухвала КГС ВС від 21.02.2023 у справі № 907/922/21

29. Натомість ухвалення судом рішення про визначення розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю та розмірів часток учасників у такому товаристві відповідає іншому способу захисту - відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), що може мати наслідком перерозподіл, зменшення розміру часток учасників або взагалі виключення учасників, які незаконно (недобросовісно) увійшли до складу учасників. Ухвалення такого рішення судом не є втручанням в господарську діяльність товариства з обмеженою відповідальністю, під якою розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (частина 1 статті 3 ГК України).

30. Не є таке судове рішення й втручанням у виключну компетенцію загальних зборів товариства, які допустили порушення права учасника шляхом його виключення, залучення додаткових вкладів та прийняти до товариства нових учасників з відповідною часткою у статутному капіталі. У такому разі господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб (учасників товариства з обмеженою відповідальністю) у визначений законом спосіб, що є основним завданням господарського судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (частина друга статті 2 ГПК України). Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення (частина друга статті 124 Конституції України).

38. КГС дійшов висновку про необхідність передачі цієї справи на розгляд палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду відповідно до вимог частини 1 статті 302 ГПК України у зв'язку з необхідністю відступити від висновку Верховного Суду, який викладено у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31.08.2022 року у справі № 924/700/21](#), щодо застосування норм права, а саме: статті 89 Господарського кодексу України, статті 97 Цивільного кодексу України, частини 1 статті 58, частини 1 статті 59 Закону України «Про господарські товариства» та частини 1 статті 29, частин 1, 2, 3 статті 30 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", що втрата права власності на частку і статусу учасника за рішенням суду можлива лише у випадках витребування частки із чужого незаконного володіння або переведення на позивача прав та обов'язків покупця частки. Такий спосіб захисту прав позивача як визначення розміру статутного капіталу та часток учасників не може призводити до втрати іншими учасниками товариства права власності на їх частки та статусу учасників (корпоративних прав), тобто до фактичного виключення учасників з товариства (п. 95), з наведених в цій ухвалі мотивів.

39. Оскільки Суд вважає, що належним способом захисту прав позивача, який прагне відновлення становища, яке існувало до прийняття оспорюваних ним рішень загальних зборів учасників товариства є позов про визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства, внаслідок задоволення якого відповідачі (учасники товариства), у випадку набуття такими учасниками права на частку у статутному капіталі товариства у спосіб, що суперечить закону, статуту товариства, із порушенням прав та законних інтересів інших учасників товариства, можуть бути позбавлені своїх часток у статутному капіталі або їх частин у грошовому або відсотковому виразі.

Трохи про юридичну особу, директора як відповідача і закриття провадження в справі

<https://t.me/glossema/912>

Постанова КЦС ВС від 29.03.2023 у справі № 592/584 1/22

Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді (стаття 80 ЦК України).

Позивачем і відповідачем можуть бути, зокрема, фізичні і юридичні особи (частина друга статті 48 ЦПК України).

§ 1. Загальні положення

Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (абзац 1 частини першої статті 92 ЦК України).

Дієздатністю юридичної особи, як і особи фізичної, є її здатність набувати для себе цивільні права та здійснювати їх, а також набувати та виконувати цивільні обов'язки.

Однак якщо для фізичної особи це є природними діями, які вона виконує власне сама, то юридична особа в силу того, що вона є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, набуває прав і обов'язків через, зокрема свої органи управління. Ключовим для дієздатності юридичної особи є діяльність її виконавчого органу. Цей орган може бути одноособовим і колегіальним (наприклад, директор або правління). Директор юридичної особи у разі вчинення правочину юридичною особою виступає в такому разі не як фізична особа, а як орган юридичної особи, тобто є її частиною. Тобто виступ в обороті від імені юридичної особи здійснюється, як правило, її виконавчим органом. При цьому виконавчий орган (наприклад, керівник колегіального виконавчого органу) діє не від свого імені, а від імені юридичної особи (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати від 16 лютого 2022 року в справі № 554/7761/20 \(провадження № 61-16724св21\)](#)).

У справі, що переглядається: суди встановили, що згідно змісту позовної заяви позовні вимоги ОСОБА_1 пред'явлені до директора, як до посадової особи комунальної установи Сумська загальноосвітня школа I-III ступенів № 20, м. Суми Сумської області. Відповідно директор не може бути відповідачем у справі, як фізична особа, оскільки є посадовою особою юридичної особи, від імені якої вона діяла у трудових відносинах з позивачем; висновки судів відповідають висновкам Верховного Суду, викладеним [у постанові від 29 вересня 2021 року у справі № 661/2744/19 \(провадження № 61-77св21\)](#), [від 12 січня 2022 року у справі № 592/6904/21 \(провадження № 61-16798св21\)](#), [від 08 грудня 2022 року в справі № 592/4106/22 \(провадження № 61-8819св22\)](#). За таких обставин, суди зробили обґрунтований висновок про те, що ця справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства та закрили провадження в справі.

Трохи про частину третю статті 92 ЦК України

<https://t.me/glossema/949>

Ухвала КГС ВС від 05.04.2023 у справі № 904/2465/21

Частиною 3 статті 92 ЦК передбачено, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Так, у постанові від 05.07.2022 у справі № [910/2958/20](#) Верховний Суд, розглядаючи спір про недійсність правочину, вчиненого за відсутності рішення зборів учасників про надання згоди на вчинення правочину, якщо вартість робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів Товариства станом на кінець попереднього кварталу, зазначив таке: «...в зв'язку з наведеним господарському суду слід виходити з того, що контрагент знає (або повинен знати) про обмеження повноважень представника юридичної особи, якщо: такі обмеження передбачені законом (наприклад, абзацом другим частини другої статті 98 ЦК України); про відповідні обмеження було вміщено відомості у відкритому доступі на офіційному вебсайті розпорядника Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, або якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилання цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента».

Також 07.12.2022 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в рамках справи № [904/6735/20](#) (624/215/21) зазначив таке: Верховний Суд відзначає, що якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилання цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента.

Розбіжність у правозастосуванні вказує на те, що Верховний Суд у постановях від 20.02.2018 у справі № 906/100/17, від 12.06.2018 у справі №927/976/17, від 02.10.2019 у справі № 910/22198/17, від 05.07.2022 у справі № [910/2958/20](#), від 07.12.2022 в рамках справи № [904/6735/20](#) (624/215/21) не застосував обумовлену частиною 3 статті 92 ЦК презумпцію добросовісності третьої особи, яка, укладаючи з товариством правочин, не знала і не мала знати, що він є значним для товариства.

Приписи частини 3 статті 92 ЦК спрямовані на те, що саме на юридичну особу покладається доведення того, що обмеження повноважень виконавчого органу не перебувало поза межами розумного контролю третьої особи.

Тож за відсутності відповідної законодавчої норми додатковий обов'язок по доведенню добросовісності контрагента суд поклав на самого контрагента.

З огляду на виконання функцій із забезпечення сталості та єдності судової практики, справа № [914/2355/21](#) підлягає передачі на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду згідно із частиною 2 статті 302 ГПК України, оскільки колегія суддів вважає

за необхідне відступити від висновку Верховного Суду, викладеного у постановах від 20.02.2018 у справі № 906/100/17, від 12.06.2018 у справі № 927/976/17, від 02.10.2019 у справі № 910/22198/17, від 05.07.2022 у справі № [910/2958/20](#), від 07.12.2022 в рамках справи № [904/6735/20](#) (624/215/21).

Трохи про виділ і реорганізацію

<https://t.me/glossema/976>

Ухвала КГС ВС від 25.04.2023 у справі № 918/119/21

Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Після прийняття рішення про виділ учасники юридичної особи або орган, що прийняв рішення про виділ, складають та затверджують розподільчий баланс (частина перша, друга статті 109 ЦК України).

Виділ не є різновидом ліквідації або реорганізації юридичної особи, це один із способів створення юридичної особи. Основною відмінністю виділу є те, що в результаті виділу створюється нова юридична особа, яка наділяється певним майном існуючої юридичної особи. При цьому, попередня юридична особа не припиняється.

Наслідком виділу є перехід за розподільчим балансом до нової юридичної особи, що утворилася унаслідок виділу, частини майна, прав та обов'язків юридичної особи, з якої був здійснений виділ, і яка не припиняється, а продовжує функціонувати за зменшеного обсягу активів та пасивів.

Відповідно до частини 3 статті 109 ЦК України, юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ, які згідно з розподільчим балансом не перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок виділу, дві або більше, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно.

§ 1. Загальні положення

Отже виділ, який є переходом за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб (стаття 109 ЦК України), ЦК України не визнається видом реорганізації.

Наразі очевидною є необхідність формування єдиної правозастосовчої практики стосовно комплексного застосування положень статті 28 Закону України "Про кооперацію" та статей 104, 107, 109 ЦК України, визначення виділу, як різновиду (виду) або навпаки реорганізації юридичної особи - кооперативу, а також правонаступництва у разі виділу із кооперативу нової юридичної особи, з метою забезпечення вимог верховенства права, складовою якого є дотримання принципу юридичної визначеності, що обумовлює однакове застосування норми права, недопущення можливостей для її довільного трактування, ураховуючи, що юридична визначеність норми права є ключовою умовою забезпечення кожному ефективного судового захисту незалежним судом.

Крім цього, колегія суддів вважає за необхідне звернути увагу на те, що підходи науковців та суддів Верховного Суду щодо вирішення такої категорії справ різняться.

Так, за висновками науковців, кооператив може бути реорганізовано шляхом виділу, відповідно до положень частини 1 статті 28 Закону № 1087. При цьому, аналізуючи положення Закону України "Про оренду землі", зокрема, статей 13, 25, 32 Закону України "Про оренду землі" право оренди земельної ділянки переходить у разі реорганізації кооперативу, до тієї особи, яка стала правонаступником реорганізованої юридичної особи на підставі передавального акта чи розподільчого балансу (висновок науково-правової експертизи з питань тлумачення та застосування права від 08.04.2021 Національного університету "Острозька академія").

Проте, у постанові Верховного Суду від 14.09.2020 у справі № 291/1009/18, на висновки в якій посилався суд апеляційної інстанції під час ухвалення оскаржуваної постанови, викладено правову позицію про те, що належне орендарю на підставі договору оренди право користування земельною ділянкою не може бути ним відчужено, у тому числі передане при виділі на підставі розподільчого балансу особі, яка виділяється, а виділ не визнається законодавцем видом реорганізації.

Трохи про особу, яка може ініціювати процес про визнання фізичної особи недієздатною

<https://t.me/glossema/1011>

Постанова КЦС ВС від 17.05.2023 у справі № 522/1929/20

§ 1. Загальні положення

Відповідно до частини третьої статті 296 ЦПК України заяву про визнання фізичної особи недієздатною може бути подано членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги.

Сімейний кодекс України регулює зокрема сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком (частина друга статті 2 СК України).

Відповідно до частини першої статті 259 СК України права та обов'язки, встановлені законом для братів та сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри.

У розглядуваній справі ОСОБА_1, звертаючись до суду, зазначав, що є братом неповнолітнього ОСОБА_3, оскільки має із ним спільного батька - ОСОБА_4. Апеляційний суд, вказуючи, що ОСОБА_1 не належить до осіб, які відповідно до частини третьої статті 296 ЦПК України мають право на звернення із заявою про визнання ОСОБА_3 недієздатним та залишаючи зазначену заяву без розгляду, виходив з того, що ОСОБА_1 не є близьким родичом ОСОБА_3. Проте Верховний Суд не погоджується із вказаним висновком апеляційного суду, враховуючи наступне.

Аналіз сімейного законодавства, зокрема частини другої статті 26 та частини першої статті 259 СК України, свідчить, що законодавець до категорії рідних братів та сестер відносить як тих, що мають спільних батьків (повнорідні брати та сестри), так і тих, які мають лише спільну матір або спільного батька (неповнорідні брати та сестри). При цьому у категорію, відмінну від рідних братів та сестер, законодавець виділяє двоюрідних братів та сестер (див. наприклад положення частини третьої статті 26 та частини першої статті 41 СК України, частини четвертої статті 1266 ЦК України).

Щодо врегулювання інших правовідносин братів та сестер, то колегія суддів звертає увагу, що незалежно від того чи є рідні брати та сестри повнорідними або неповнорідними вони після один одного належать до другої черги спадкоємців за законом (статті 1262 ЦК України).

Вказане дає Верховному Суду підстави для висновку, що в розумінні частини третьої статті 296 ЦПК України всі рідні брати та сестри, незалежно від того повнорідні вони чи неповнорідні, є близькими родичами, а отже мають право подати заяву про визнання брата (сестри) недієздатними.

Колегія суддів погоджується з доводами касаційної скарги щодо помилкового посилання апеляційного суду на [висновки Верховного Суду, викладені у постанові від 11 червня 2019 року в справі № 130/2391/18](#), оскільки у цій справі заява про визнання особи недієздатною була подана дядьком.

За таких обставин, апеляційний суд дійшов помилкового висновку про те, що ОСОБА_1 не належить до близьких родичів ОСОБА_3 та з цих підстав не має права на звернення до суду із заявою про визнання свого брата недієздатним.

Трохи про спори членів релігійної громади

<https://t.me/glossema/1063>

Ухвала КГС ВС від 20.06.2023 у справі № 906/1330/21

1. Суть справи полягає у спорі між членами релігійної громади з приводу зміни підлеглості у канонічних та організаційних питаннях з УПЦ на ПЦУ та внесення відповідних змін або доповнень до статуту.

2. Перед Верховним Судом у цій справі постали такі питання:

яким чином має визначається членство в релігійній громаді, якщо статутом не передбачено фіксоване членство та відсутній облік членів релігійної громади?

яким чином визначається правомочність (повноважність) загальних зборів (дві третини від кількості членів релігійної громади) приймати рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту, якщо статутом не передбачено фіксоване членство та облік членів релігійної громади?

чи порушуються прийняттям рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту права керівника (настоятеля) релігійної організації, що не згодний з таким рішенням, якщо він його оскаржує з підстав прийняття неповноважними членами організації?

чи є рішення про зміну підлеглості у канонічних та організаційних питаннях втручанням у право первісної релігійної громади та її настоятеля, що не згодний з рішенням про зміну підлеглості, сповідувати свою релігію спільно з іншими у розумінні статті 11 у поєднанні зі статтею 9 Конвенції? Чи було порушено таке право відповідно до конкретних обставин справи?

72. Беручи до уваги наявність прогалини щодо законодавчого регулювання питання визначення необхідної кількості членів релігійної громади для прийняття рішення про зміну підлеглості та внесення відповідних змін або доповнень до статуту у разі, коли загальна кількість членів не визначена, необхідність вирішення питання застосування аналогії закону чи права у цій справі, а також зважаючи на те, що питання у справі стосується захисту прав людини і основоположних свобод, що гарантуються Конституцією України та Конвенцією, і вирішення правової проблеми необхідне для забезпечення принципу пропорційності, тобто належного балансу між інтересами сторін у справі, Суд вважає, що у межах цієї справи наявні ознаки якісного критерію

виключної правової проблеми у справі, вирішення якої є необхідним для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

75. Аналіз судової практики, здійснений на підставі інформації, що міститься у Єдиному державному реєстрі судових рішень, що значна кількість справ, у спорах, що пов'язані зі зміною підлеглих релігійної громади (в тому числі з "колишніми" керівниками релігійних громад щодо усунення користування будівлями після здійснення зміни підлеглих) розглядаються, як в судах господарської (зокрема, але не виключно справи №№ 910/12018/22, 910/14722/22; 924/356/23; 924/278/23; 906/820/22; [902/1043/21](#); [911/1900/22](#); 903/511/22; 910/13963/21; [727/5571/19](#); [902/1283/21](#); 918/74/22; 910/18406/21; [727/5575/19](#); [910/4517/22](#) та інші), так і цивільної юрисдикції (зокрема, справа № [359/1946/23](#) (рішення від 13 червня 2023 року), справа № [567/1464/22](#) (рішення від 13 червня 2023 року), справа № 167/439/22 (рішення від 14.03.2023) та інші).

76. Наведене є підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду згідно з частиною п'ятою статті 302 ГПК України.

Трохи про конструкцію юридичної особи, встановлення факту недостовірності інформації та її спростування

<https://t.me/glossema/1290>

[Ухвала КЦС від 11.10.2023 в справі 504/4099/16-ц](#)

Товариство з обмеженою відповідальністю звернулося на підставі абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК у порядку окремого провадження із заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в практиці КЦС сформувалося два підходи щодо застосування абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК:

юридична особа може звертатися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування;

юридична особа не може звертатися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування. Із заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування може звертатися тільки фізична особа.

§ 1. Загальні положення

Обміркувавши викладене, касаційний суд зауважує, що:

правоздатність є здатністю особи набувати цивільні права та обов'язки. Правоздатність є базисною правовою категорією, завдяки якій юридична особа може вступати до цивільних правовідносин. Правоздатність є категорією можливостей, які юридична особа протягом свого існування (у процесі своєї діяльності) реалізує;

юридична особа, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, тобто, вона, як і фізична особа, може мати будь-які права й обов'язки, за винятком тих, які по своїй суті можуть належати тільки фізичній особі;

юридична особа має право на ділову репутацію і таке право по своїй суті не може належати тільки фізичній особі;

з метою захисту свого особистого немайнового права, в тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може застосовувати як загальні способи захисту (глава 3 ЦК), так і спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, які передбачені у главі 20 ЦК, зокрема, вимагати спростування поширеної недостовірної інформації, дати відповідь на цю інформацію тощо;

як в доктрині приватного права, так і практиці касаційного суду усталеним є підхід що юридична особа може пред'являти вимогу про спростування недостовірної інформації (див., зокрема, постанову КГС від 13 березня 2019 року у справі № 916/679/18, Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 612);

з урахуванням принципу розумності, абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України. Тобто, оскільки юридична особа, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, юридичній особі належить право на ділову репутацію, то для захисту цього права юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

З урахуванням викладеного, касаційний суд вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, частина перша статті 91 ЦК України, частина перша статті 94 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановвах Верховного Суду: [у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 373/1890/19](#), [у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 серпня 2023 року в справі № 754/311/23](#).

Трохи про статтю 71 ЦК України

<https://t.me/glossema/1327>

Постанова КЦС ВС від 29.06.2022 у справі № 571/1607/20

Опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування: 1) відмовитися від майнових прав підопічного; 2) видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; 3) укласти договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; 4) укласти договори щодо іншого цінного майна. Піклувальник має право дати згоду на вчинення правочинів, передбачених частиною першою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 ЦК).

Правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 цього Кодексу), є нікчемним (частина перша статті 224 ЦК).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

дозвіл органу опіки та піклування по своїй суті є адміністративним актом, який має приватноправову дію та орієнтований на приватне право;

такий дозвіл потрібний для охорони державою інтересів окремих осіб, зокрема, з метою недопущення припинення права, зменшення майна, і тому держава вважає за необхідне в певних випадках «втручатися» в приватноправові відносини батьків (осіб, які їх замінюють, опікунів, піклувальників) та вимагати отримання дозволу;

для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК.

Окрема думка судді КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 2-112/11

§ 1. Загальні положення

Дозвіл органу опіки та піклування по своїй суті є адміністративним актом, який має приватноправову дію та орієнтований на приватне право. Такий дозвіл потрібний для охорони державою інтересів окремих осіб, і тому держава вважає за необхідне в певних випадках «втручатися» в приватноправові відносини батьків (осіб, які їх замінюють, опікунів, піклувальників) і вимагати отримання дозволу. Органи опіки та піклування здійснюють контроль за дотриманням батьками або особами, які їх замінюють житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей в приватноправових відносинах.

В органів опіки та піклування відсутні повноваження щодо здійснення контролю за дотриманням державним (приватним) виконавцем житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей при виконанні судових рішень, які по своїй суті є публічно правовими.

[Постанова КЦС ВС від 29.09.2021 у справі № 761/3977/15-ц](#)

Як нікчемні на підставі частини першої статті 224 ЦК можуть бути кваліфіковані правочини, вчинені саме опікуном або піклувальником без згоди органу опіки та піклування.

Сферою дії статті 71 ЦК не охоплюються правочини, вчинені батьками малолітніх дітей.

[Постанова КЦС ВС від 19.06.2019 у справі № 333/2463/16-ц](#)

За змістом частини першої статті 71 ЦК, частини першої статті 224 ЦК правочин є нікчемним, якщо його вчинено опікуном всупереч інтересам підопічного без дозволу органу опіки та піклування, згода цього органу необхідна лише у випадку, коли підопічний є власником (співвласником), або має право на користування жилим приміщенням, що відчужується.

Трохи про конструкцію юридичної особи (початок)

<https://t.me/glossema/1328>

1) [Постанова КЦС ВС від 16.02.2022 у справі № 554/7761/20](#)

Дієздатністю юридичної особи, як і особи фізичної, є її здатність набувати для себе цивільні права та здійснювати їх, а також набувати та виконувати цивільні обов'язки. Однак якщо для фізичної особи це є природними діями, які вона виконує власне сама, то юридична особа в силу того, що вона є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, набуває прав і обов'язків через, зокрема свої органи управління. Ключовим для дієздатності юридичної особи є діяльність її виконавчого органу. Цей орган може бути одноособовим і колегіальним (наприклад, директор або правління).

Директор юридичної особи у разі вчинення правочину юридичною особою виступає в такому разі не як фізична особа, а як орган юридичної особи, тобто є її частиною. Тобто виступ в обороті від імені юридичної особи здійснюється, як правило, її виконавчим органом. При цьому виконавчий орган (наприклад, керівник колегіального виконавчого органу) діє не від свого імені, а від імені юридичної особи.

2) [Постанова КЦС ВС від 23.02.2022 у справі № 569/693/21](#)

Дієздатністю юридичної особи, як і особи фізичної, є її здатність набувати для себе цивільні права та здійснювати їх, а також набувати та виконувати цивільні обов'язки. Однак якщо для фізичної особи це є природними діями, які вона виконує власне сама, то юридична особа в силу того, що вона є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, набуває прав і обов'язків через, зокрема свої органи управління.

У справі, за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним рішення загальних зборів господарського товариства (акту органу юридичної особи) належним відповідачем є господарське товариство, а не його окремі учасники, оскільки відповідне рішення є результатом волевиявлення не окремого учасника, а загальних зборів учасників як органу товариства.

3) Ухвала КЦС від 11.10.2023 в справі 504/4099/16-ц

Правоздатність є здатністю особи набувати цивільні права та обов'язки. Правоздатність є базисною правовою категорією, завдяки якій юридична особа може вступати до цивільних правовідносин. Правоздатність є категорією можливостей, які юридична особа протягом свого існування (у процесі своєї діяльності) реалізує.

Юридична особа, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, тобто, вона, як і фізична особа, може мати будь-які права й обов'язки, за винятком тих, які по своїй суті можуть належати тільки фізичній особі.

Юридична особа має право на ділову репутацію і таке право по своїй суті не може належати тільки фізичній особі.

з метою захисту свого особистого немайнового права, в тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може застосовувати як загальні способи захисту (глава 3 ЦК), так і спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, які передбачені у главі 20 ЦК, зокрема, вимагати спростування поширеної недостовірної інформації, дати відповідь на цю інформацію тощо.

Трохи про конструкцію юридичної особи (закінчення)

<https://t.me/glossema/1329>

4) Окрема думка судді КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 757/26707/17-ц

У національній як цивілістичній доктрині, так і судовій практиці майже аксіомою є те, що юридична особа і учасники такої юридичної особи є окремими суб'єктами, і відповідно не здійснюють виконання зобов'язання одне одного. Хоча, очевидно, що з урахуванням як світових тенденцій, зокрема, існування та застосування, доктрини пронизування корпоративної вуалі (piercing the veil of

incorporation), і для охорони інтересів добросовісного кредитора юридичної особи, можуть існувати випадки, зокрема зловживання учасником конструкцією юридичної особи, недокапіталізація юридичної особи, «виведення» активів юридичної особи на користь учасника або іншої особи на шкоду кредитором, за яких саме на учасника юридичної особи має покладатися обов'язок виконувати зобов'язання юридичної особи.

5) [Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі № 755/17944/18](#)

Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника.

6) [Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 у справі № 522/14900/19](#)

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання конструкції юридичної особи (зокрема, внесення нерухомості до статутного капіталу юридичної особи, вихід учасника із юридичної особи та отримання при виході), інших правомірних приватно-правових засобів (зокрема, поділ об'єктів нерухомості) з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову.

Застосування приватно-правових конструкцій з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову по своїй суті є недобросовісним та свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту. До обставин, які можуть свідчити про те, що учасники створюють видимість добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову, відноситься, зокрема: момент вчинення правочину чи інших дій; суб'єкти, які вчиняють або з якими вчиняються правочини контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родичі, квазіродичі, пов'язана чи афілійована юридична особа, пов'язані чи афілійовані групи юридичних осіб)

7) [Постанова ОП КЦС ВС від 14.06.2021 у справі № 760/32455/19](#)

Довіреність керівника відокремленого підрозділу має комплексний характер. Від імені юридичних осіб має право виступати тільки керівник відокремленого підрозділу, а не сам підрозділ, адже поміж керівником і юридичною особою існують відносини представництва і його повноваження підтверджуються довіреністю юридичної особи. Процесуальні повноваження керівника відокремленого підрозділу мають бути вказані у довіреності юридичної особи. З урахуванням цивільно-правового статусу філій та представництв недопустимою є участь відокремлених підрозділів у певних процесуальних відносинах, оскільки це суперечить цивільно-правовій природі відокремленого підрозділу, як складової частини юридичної особи, що його створила.

Філії та представництва, які не є юридичними особами, не наділені цивільною процесуальною дієздатністю та не можуть виступати стороною у цивільному процесі. Тому справи, в яких відповідачем виступає філія чи представництво, не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, у зв'язку з відсутністю сторони у цивільному процесі, до якої пред`явлено позов, а отже неможливістю вирішення цивільного спору.

Трохи про реорганізацію, виділ та компенсацію моральної шкоди

<https://t.me/glossema/1334>

[Постанова ОП КЦС ВС від 18.09.2023 в справі № 210/5663/20](#)

Обміркувавши викладене та підстави передання справи на розгляд Об'єднаної палати, з урахуванням принципу розумності, касаційний суд зауважує, що:

реорганізація юридичної особи – це припинення юридичної особи із створенням нової (однієї чи більше) або зміна сукупності прав та обов'язків існуючої юридичної особи в порядку універсального чи парцелярного правонаступництва однієї або більше інших юридичних осіб

§ 1. Загальні положення

(правопередників). Не у всіх випадках реорганізація є припиненням юридичної особи, оскільки при виділі припинення юридичної особи не відбувається;

визначальною ознакою конструкції реорганізації є створення нових юридичних осіб у порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого підходу виділ є формою реорганізації юридичної особи поряд із злиттям, приєднанням, поділом і перетворенням;

виділ може бути визначений як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та немайнових прав у частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників).

Смерть батька та чоловіка позивачів, яка стала підставою для звернення до суду із позовом про відшкодування моральної шкоди, настала 10 серпня 2000 року, тобто мала місце до 01 січня 2004 року, до набрання чинності ЦК України, а тому до спірних правовідносин слід застосовувати положення ЦК Української РСР 1963 року.

У справі, що переглядається:

при вирішенні спору, встановивши фактичні обставини справи, надавши належну правову оцінку наявним у матеріалах справи доказам, суд апеляційної інстанції зробив правильний висновок про те, що ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» як правонаступник КДГМК «Криворіжсталь» також є правонаступником шахти імені Артема ДП «Рудоуправління імені Кірова» в частині компенсації моральної шкоди, заподіяної внаслідок нещасного випадку, під час якого загинув чоловік та батько позивачів;

апеляційний суд установив, що факт заподіяння моральної шкоди позивачам у зв'язку з втратою близької людини підтверджений письмовими доказами;

з урахуванням засад розумності і справедливості, обставин справи, касаційний суд вважає, що апеляційний суд при задоволенні позовних вимог про стягнення грошової компенсації моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи у сумі по 200 000,00 грн кожному з позивачів, обґрунтовано визначив розмір компенсації моральної шкоди, оскільки: позивачі зазнали душевних страждань у зв'язку зі смертю батька та чоловіка, і втрата рідної людини є найвищою немайновою втратою, яка не підлягає відновленню; позивачі позбавлені можливості матеріальної та моральної підтримки батька та чоловіка у подальшому своєму житті; відновити попередній стан життя позивачів неможливо. Такі висновки суду апеляційної інстанції є правильними, відповідають обставинам справи і ґрунтуються на вимогах закону.

Чи допускається призначення піклувальника для повнолітньої дієздатної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки

<https://t.me/glossema/1366>

[Постанова КЦС від 16.11.2023 в справі № 686/15358/23](#)

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (див. [постанову КЦС від 25 січня 2023 року в справі № 676/47/21](#)).

Функціональним призначенням права процесуального є «обслуговування» права матеріального. Не виключається, що в кодексі приватного права (зокрема, ЦК чи СК) міститимуться норми процесуального права, проте це зумовлено відповідними приватно-правовими наслідками (наприклад, стаття 660 ЦК України) (див. [постанову КЦС від 21 червня 2023 року в справі № 619/1908/23](#)).

Обміркувавши викладене, з урахуванням виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, касаційний суд зауважує, що:

в ЦК законодавець визначив коло суб'єктів, для яких може бути призначено піклувальника: неповнолітня особа, якщо вона позбавлена батьківського піклування; фізична особа обмежена в цивільній дієздатності;

в ЦК законодавець не допускає призначення піклувальника для повнолітньої дієздатної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки, як в судовому, так і в позасудовому порядку. Для таких випадків, законодавець закріпив право такої особи на помічника (стаття 78 ЦК);

законодавець як у статті 60 ЦК України, так і в інших нормах ЦК, не передбачає допустимості на рівні підзаконного акту визначати інших суб'єктів, для яких може бути призначено піклувальника;

очевидно, що підпункти 2.3. та 2.2. Правил опіки та піклування, затверджених наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства

§ 1. Загальні положення

охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88, суперечать нормам ЦК, а тому не підлягають застосуванню;

з урахуванням того, що функціональним призначенням права процесуального є «обслуговування» права матеріального, то законодавець на рівні процесуального кодексу перебачив випадок, за якого цивільний суд в порядку окремого провадження може призначити піклувальника: при обмеженні цивільної дієздатності фізичної особи (глава 2 розділу IV ЦПК). Інших випадків, за яких цивільний суд може призначити піклувальника для фізичної особи в порядку окремого провадження ЦПК не містить. Тому фраза «заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства», означає й те, що заява про встановлення піклування та призначення піклувальника для повнолітньої дієздатної особи, яка за станом здоров'я не може самостійно захищати свої права і виконувати свої обов'язки, не підлягає розгляду в порядку окремого провадження.

Хто є належними відповідачами в позові про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкування
<https://t.me/glossema/1374>

[Постанова КЦС від 16.11.2023 в справі № 756/19799/21](#)

За заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї. Рішення про це орган опіки та піклування постановляє на підставі вивчення умов життя батьків, їхнього ставлення до дитини, інших обставин, що мають істотне значення. Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання. Особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини (статті 158 СК України).

У справі за позовом одного з батьків про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування про визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні того з батьків, хто проживає окремо від неї, належними відповідачами є: особа рішення якої стосується (той з батьків, для якого визначено способи участі у вихованні дитини та спілкуванні) та орган опіки та піклування, рішення якого оскаржується (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової](#)

палати Касаційного цивільного суду від 15 вересня 2021 року в справі № 757/39693/20, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 лютого 2022 року в справі № 462/4724/20).

Чи є виділ формою реорганізації

<https://t.me/glossema/1412>

Постанова ВП ВС від 15.11.2023 в справі № 918/119/21

Для виділу притаманна характерна ознака реорганізації - перехід майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, до її правонаступника. При цьому обсяг правонаступництва визначається тим майном, правами та обов'язками, які передаються за розподільчим балансом, тобто має місце парцелярне (часткове) правонаступництво. Отже, виділ є видом реорганізації, який не має наслідком припинення юридичної особи, яка реорганізується, оскільки остання залишається суб'єктом права, однак зі зменшеним обсягом майна, прав та/або обов'язків.

Відтак суперечностей (колізії) між нормами частини першої статті 104 ЦК та частини першої статті 28 Закону № 1087-IV, щодо застосування яких до спірних правовідносин у цій справі слід зробити правовий висновок, немає: норма частини першої статті 104 ЦК визначає види реорганізації юридичної особи, за яких юридична особа припиняється, тоді як норма частини першої статті 28 Закону № 1087-IV установлює способи реорганізації кооперативу безвідносно до збереження юридичною особою (кооперативом), що реорганізується, правового статусу. Визначаючи місце ЦК серед актів цивільного законодавства як основного акта, частина друга статті 4 цього Кодексу установлює, що актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу.

Беручи до уваги наведене, ВП ВС відступає від висновків [ОП КЦС у постанові від 14.09.2020 у справі № 291/1009/18](#) та висновків КГС ВС у [постановах від 11.12.2019 у справі № 904/2251/18](#), від [15.01.2020 у справі № 904/11903/16](#) та [від 21.01.2020 у справі № 904/8538/16](#), що виділ не є способом реорганізації юридичної особи.

Окрема думка судді ВП ВС від 15.11.2023 у справі № 918/119/21

16. Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб (частина перша статті 109 ЦК України).

17. З огляду на ці приписи можна зробити такі висновки: (а) припинення юридичної особи поділяється на два види: реорганізацію та ліквідацію (тобто юридична особа припиняється як унаслідок її ліквідації, так і внаслідок її реорганізації); (б) перелік видів реорганізації юридичної особи є вичерпним; (в) припинення юридичної особи внаслідок реорганізації має наслідком перехід до правонаступників усього її майна, прав та обов'язків, а не лише частини з них; (г) якщо внаслідок прийняття рішення юридичної особи вона не припиняється, а відбувається відчуження частини її майна, прав та обов'язків новоствореній шляхом виділу юридичній особі, то це не є реорганізацією першої і відповідно не є її припиненням.

19. Застосоване ВП ВС у постанові у справі № 918/119/21 тлумачення поняття виділ (виділення) як різновиду реорганізації юридичної особи узгоджується з відповідним правовим регулюванням, яке Україна «успадкувала» від Союзу РСР і Української РСР й частково імплементувала у ГК України. Однак переконаний, що така інтерпретація не є узгодженою з приписами ЦК України.

35. Для обґрунтування того, що виділ є різновидом реорганізації юридичної особи, ВП ВС у постанові помилково застосувала припис ПК України. Фактично тлумачення зазначених вище приписів ЦК України було підпорядковане інтерпретації поняття «реорганізація платника податків» в акті, який цивільні відносини не регулює.

40. З огляду на викладене у ВП ВС не було підстав відступати від висновку про те, що виділ не є способом реорганізації юридичної особи, викладеного у постановах ОП КЦС від 14 вересня 2020 року у справі № [291/1009/18](#) та КГС у справі № 904/11903/16 та від 21 січня 2020 року у справі № [904/8538/16](#).

Трохи про аналогію закону, розумне тлумачення, рішення про збільшення статутного капіталу та наслідки його невиконання

<https://t.me/glossema/1438>

[Постанова СП КГС ВС від 11.12.2023 у справі № 925/200/22](#)

60. Підприємство є товариством з обмеженою відповідальністю, тому спірні правовідносини регулюються нормами права, що регламентують діяльність саме цього виду господарських товариств.

61. З цих підстав Корпоративна палата вважає необґрунтованими доводи касаційної скарги щодо неправильного застосування судами норм статті 8 ЦК України та поширення на відносини, які стосуються збільшення статутного капіталу Підприємства, виключно за аналогією норми ЦК, ГК України, Закону України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII "Про господарські товариства" та Закону України від 06.02.2018 № 2275-VIII "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", які регламентують діяльність товариств з обмеженою відповідальністю.

75. Узагальнено цей висновок полягає у наступному. Закон розрізняє поняття внесення вкладу до статутного капіталу товариства під час його створення та додаткових вкладів, тобто таких, що здійснюються при збільшенні вже складеного статутного капіталу. Учасник товариства зобов'язаний внести первинний вклад до статутного капіталу товариства. Невнесення учасником товариства первинного вкладу до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства тягне за собою наслідки, передбачені статтею 144 ЦК України та статтею 52 Закону України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII "Про господарські товариства". Збільшення статутного капіталу товариства шляхом внесення додаткових вкладів учасниками є їх правом, яке реалізується шляхом прийняття відповідного рішення зборами товариства. Невнесення учасником додаткового внеску не є підставою для виключення учасника з господарського товариства.

76. Корпоративна палата вважає, що такі висновки колегій суддів є таким, що може бути врахований у цій справі *mutatis mutandis* (з урахуванням відповідних відмінностей), підстав для відступу від нього не вбачає.

102. За змістом пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України до загальних засад цивільного законодавства належать розумність і справедливість. Отже, законодавство треба тлумачити так, щоби його застосування на практиці призводило до справедливих і розумних результатів для учасників цивільного обороту.

115. Підсумовуючи викладене, Корпоративна палата висувала:

рішення про збільшення статутного капіталу, що було прийнято до набрання Закону України від 06.02.2018 № 2275-VIII "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", не є підставою для вимог щодо його примусового виконання, оскільки зобов'язання учасника зробити додатковий внесок у статутний капітал - є добровільним зобов'язанням майнового характеру, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку;

§ 1. Загальні положення

якщо учасник не вніс (неповністю вніс) додатковий внесок на виконання такого рішення, він не може бути зобов'язаний до цього судом. Однак він несе солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства перед кредиторами у межах вартості невнесеної частини вкладу, і має обмеження на виплати дивідендів. Цей обов'язок виникає внаслідок того, що рішення про збільшення статутного капіталу було затверджено, а зміни до статуту товариства було зареєстровано без урахування фактично внесених учасниками додаткових вкладів і надалі не приведено у відповідність, що впливає на права та інтереси інших осіб (кредиторів товариства, інших учасників та товариства); стаття 18 чинного Закону України від 06.02.2018 № 2275-VIII "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" не застосовується до рішень загальних зборів про збільшення статутного капіталу, що були прийняті до набрання чинності цим Законом.

Трохи про рішення загальних зборів товариства як регулятор цивільних відносин

<https://t.me/glossema/1444>

Ухвала КЦС ВС від 23.11.2023 в справі № 511/1915/20

Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти (частина перша та друга статті 11 ЦК України).

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (частина перша статті 202 ЦК України).

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року в справі № 761/26815/17 (провадження № 61-16353сво18)).

§ 1. Загальні положення

У приватному праві недійсність може стосуватися або «вражати», зокрема, правочин, рішення загальних зборів учасників товариства (акт органу юридичної особи).

Рішення загальних зборів учасників товариства (акт органу юридичної особи) по своїй суті не є правочином. Як наслідок до конструкції недійсність рішення загальних зборів учасників товариства положення ЦК України та інших законів про правочини, зокрема й норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані.

Рішення загальних зборів садівничого товариства є регулятором цивільних відносин пов'язаних, зокрема, зі сплатою членських внесків та визначення для всіх членів садівничого товариства правових наслідків несплати таких внесків. Аналіз чинного законодавства свідчить, що в ньому не передбачено такої правової конструкції як нікчемність рішення загальних зборів садівничого товариства. Тому у разі наявності заборгованості по сплаті членських внесків у члена садівничого товариства на підставі неоспороного рішення загальних зборів членів садівничого товариства є підстави у садівничого товариства для припинення постачання електричної енергії

Разом із тим, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2018 року в справі № 369/7120/16-ц (провадження № 61-24352св18), у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 грудня 2021 року в справі № 314/2084/17 (провадження № 61-4115св21), у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 травня 2023 року у справі № 450/360/21 (провадження № 61-8932св22) зроблено інший висновок про те, що порядок відключення від електропостачання не регулюється статутом юридичної особи та рішеннями загальних зборів учасників, а визначається іншими нормативно-правовими актами, які мають вищу юридичну силу.

З урахуванням викладеного, касаційний суд вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норм у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2018 року в справі № 369/7120/16-ц (провадження № 61-24352св18), у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 грудня 2021 року в справі № 314/2084/17 (провадження № 61-4115св21), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 травня 2023 року у справі № 450/360/21 (провадження № 61-8932св22).

§ 2. Особисті немайнові права

Трохи про частину третю статті 277 ЦК України

<https://t.me/glossema/783>

Справа «Українська Прес-Група» проти України»

21. Свобода вираження поглядів і свобода засобів масової інформації в Україні, які вже висвітлювалися в експертних звітах та коментарях українських органів влади..., і далі є підставою для серйозної стурбованості...

... 55. Згідно з відомостями, зібраними Делегацією Секретаріату, деякі з норм нового Цивільного кодексу 435-15, що набув чинності на початку 2004 року (тексту якого в розпорядженні немає), здається, так само створюють проблеми щодо свободи вираження поглядів і інформації. Це стосується, зокрема, статті 277, яка встановлює, що «негативна інформація вважається недостовірною», і статті 302, яка передбачає, що «інформація, повідомлена державними органами, вважається достовірною». Ці норми можуть призвести до того, що журналісти вдаватимуться до самоцензури, аби уникнути обвинувачень за цими статтями. Хоча українські суди ще не ухвалювали рішень, спираючись на ці норми, бо новий Цивільний кодекс набрав чинності лише недавно, але цей факт становить ще одну причину для занепокоєння. Конкретні рекомендації: ...Українські органи влади мали б втілити в життя рекомендації Ради Європи, спрямовані на узгодження українських законів у галузі засобів масової інформації з відповідними стандартами Ради Європи. Вони мають забезпечити суворе дотримання стандартів, які зокрема встановлені в статті 10 Європейської конвенції з прав людини, у будь-якому законопроекті, що має відношення до свободи вираження поглядів і інформації».

С. Тиск, політика та преса (витяг зі Звіту Статті 19 щодо свободи преси в Україні)

... Стаття 277 ЦК... що набирає чинності 01.01.2004, встановлює, що «негативна інформація, поширена про особу, є недостовірною». Під «негативною інформацією» розуміється будь-яка форма критики чи змалювання особи в негативному світлі. Ця гарантія є не лише порушенням свободи вираження думки, а й перевертає дійсність із ніг на голову таким чином, що будь-яке правдиве, але негативне твердження вважатиметься недостовірним. Це не може бути виправдане як необхідне, оскільки поширення негативних фактів, так само як і думок про людей, часто-густо буде справою значного громадського інтересу. Наприклад, викриття корупції вимагатиме обох згаданих аспектів.

Справа «ТОВ «Агентство телебачення «Новини» проти України»

32. Підприємство-заявник засуджувало відсутність чітких критеріїв у частині третій статті 277 ЦК та у судовій практиці, за допомогою яких можна було б відрізнити «негативну інформацію» від

«інформації» загалом. На думку підприємства-заявника, саме поняття «негативна інформація» стосувалося особистого сприйняття; воно внесло до правової системи елемент суб'єктивності, що унеможливило для фізичних осіб передбачити, що входило у межі допустимого, а для судів - перевірити, чи було перевищено ці межі. Згідно з твердженнями підприємства-заявника частина третя статті 277 ЦК, яка встановила презумпцію недостовірності «негативної інформації», не відповідає вимозі «встановлені законом» статті 10 Конвенції. Підприємство-заявник додало, що 27 березня 2014 року це положення було виключено, оскільки поняття «негативна інформація» не мало визначення у законодавстві та створило презумпцію недостовірності будь-якої «негативної інформації», що з юридичної точки зору було нонсенсом.

54. У цій справі ч. 3. ст. 277 ЦК України передбачала, що будь-яка поширена про особу негативна інформація мала вважатися недостовірною, а особу, яка її поширила, можна було зобов'язати спростувати її, якщо вона не довела її достовірність. Головний аргумент, на який посилалися підприємство-заявник у своїх доводах Суду, полягав у тому, що поняття «негативна інформація» не мало визначення у національному законодавстві та було занадто нечітким. Суд бере до уваги зауваження підприємства-заявника, що у 2014 році ч. 3 ст. 277 ЦК було виключено, оскільки, *inter alia*, це поняття було визнано проблемним (пункт 32).

Трохи про використання чужого фото (зокрема, в соцмережах) (початок)

<https://t.me/glossema/1124>

Постанова КЦС ВС від 30.01.2019 у справі № 308/5318/15-ц

При встановленні балансу між захистом приватного життя та свободою вираження поглядів Європейський суд акцентує на необхідності враховувати, по-перше, внесок, зроблений фотографією або статтею до обговорення, що має загальний інтерес. Визначення того, що є предметом загального інтересу, залежатиме від обставин справи. Тим не менше, суд вважає відзначити, що він визнавав існування такого інтересу не лише в публікаціях стосовно політичних питань чи злочинності, але також коли воно стосувалось спорту або відомих митців. Проте, чутки про подружні проблеми президента республіки або фінансові труднощі відомого співака не були визнані предметом загального інтересу. По-друге, наскільки широко відомою є відповідна особа і яка тема повідомлення.

Роль або посада відповідної особи і характер діяльності, яка є темою повідомлення і/або фотографії, є іншим важливим критерієм, пов'язаним із попереднім. У зв'язку з цим необхідно розрізняти приватних осіб і осіб, котрі діють в публічному контексті, як політичні або публічні постаті. Отже, в той час як невідома громадськості приватна особа може вимагати особливого захисту свого приватного життя, це не стосується публічних осіб. Існує фундаментальна відмінність між повідомленням фактів, здатних зробити внесок в обговорення у демократичному суспільстві і пов'язаних, наприклад, з політиками, які здійснюють свої офіційні повноваження, і повідомленням подробиць із приватного життя особи, котра не має таких повноважень. По-третє, попередня поведінка відповідної особи. Поведінка відповідної особи до оприлюднення повідомлення або те, що фотографія і пов'язана з нею інформація вже з'являлись у попередній публікації, також є фактором, який слід брати до уваги. Проте, сам факт попереднього співробітництва з пресою не може бути аргументом для позбавлення відповідної сторони усього захисту від оприлюднення спірної фотографії. По-четверте, зміст, форма і наслідки публікації. Спосіб, у який фотографія або звіт оприлюднені, і спосіб, у який відповідна особа зображена на фотографії або у звіті, також може бути фактором, який слід взяти до уваги. Обсяг, у якому було поширено звіт і фотографію, також може бути важливим фактором, залежно від того, чи є газета загальнонаціональною або місцевою, і має велику чи обмежену передплату. По-п'яте, обставини, за яких було зроблено фотографії. Тобто, чи сфотографована особа дала свою згоду на фотографування і на оприлюднення фотографій, або ж це було зроблено без повідомлення її, чи обманом, чи іншими незаконними засобами. Слід також звернути увагу на характер і серйозність втручання і на наслідки для відповідної особи оприлюднення фотографії. Для приватної особи, невідомої для громадськості, оприлюднення фотографії може становити більше втручання, ніж друкована стаття (VON HANNOVER v. GERMANY (No. 2), № 40660/08, 60641/08, § 109-113, ЄСПЛ, 07 лютого 2012 року).

Тлумачення частини першої статті 308 ЦК України свідчить, що, за загальним правилом, фотографія на якій зображено фізичну особу, може бути публічно показана, відтворена, розповсюджена тільки за згодою фізичної особи. Винятком є випадки, за яких: (а) фізична особа позувала авторові за плату; (б) це викликано необхідністю захисту інтересів зображеної фізичної особи або інтересів інших осіб.

У цій справі не викликає сумнівів те, що публікація фотографії позивача з іншою особою тісно переплітається зі сферою її приватного життя. У цій справі опублікована фотографія позивача не робила внеску для суспільного обговорення, оскільки позивач є приватною особою та не виконує публічних функцій. За таких обставин суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок, що розповсюдження відповідачем фотографії із зображенням ОСОБА_1 без її згоди, шляхом розміщення у статті під назвою «Сімейний бізнес» чиновників Чопської влади у газеті «Сила народного контролю» за №2 (3) від 05 березня 2015 року, є порушенням особистих немайнових прав позивача.

Трохи про використання чужого фото (зокрема, в соцмережах) (продовження)

<https://t.me/glossema/1125>

Постанова КЦС ВС від 19.07.2023 у справі № 214/11028/21

Тлумачення статті 308 ЦК України дає підстави стверджувати, що, за загальним правилом, фотографія, на якій зображено фізичну особу, може бути публічно показана, відтворена, розповсюджена тільки за згодою фізичної особи. Винятком є випадки, за яких фізична особа позувала авторові за плату, або ж це викликано необхідністю захисту інтересів зображеної фізичної особи або інтересів інших осіб.

Втім в останньому випадку потрібно враховувати, що використання будь-якої інформації, що посягає на приватність особи, має бути виправдана переважаючим публічним інтересом. Для уникнення неправомірного втручання у приватне життя особи потрібно утриматися від публікації відверто особистих фотографій, якщо тільки це безпосередньо не стосується питання публічного інтересу.

Законодавство не визначає, як має бути оформлена згода фізичної особи на використання фотографії з її зображенням. Тобто, надаючи оцінку існуванню відповідної згоди, потрібно враховувати, що згода може бути надана у письмовому вигляді, усно, а також у формі мовчазної згоди.

Мовчазна згода може проявлятися в тому, що особа знала й бачила, що її знімають на фото чи відеокамеру, але не висловила своїх заперечень щодо проведення зйомок, а також у випадку самостійного розміщення фото чи відеозображення для необмеженого кола користувачів і без зазначення про існування авторських чи суміжних прав на них.

Верховний Суд вважає, що поширення (розміщення) фото у соціальній мережі в Інтернеті без обмеження кола користувачів, які можуть переглядати це фото, є публічним показом фото, яке здійснює ця особа самостійно.

Тож використання таких фото є правомірним, адже попереднє поширення (розміщення) у соціальній мережі було публічним і за згодою особи, яка своїми діями зробила таку інформацію відкритою.

У випадку, якщо фото були відкриті лише для певного кола користувачів, то публічного розповсюдження таких фото не було, а отже, їх використання без згоди особи є неправомірним.

Чи допускається видалення статті з мережі Інтернет

<https://t.me/glossema/1296>

[Постанова КЦС від 11.10.2023 в справі № 756/10624/21](#)

Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопередачі **тощо**, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, - вилучити тираж газети, книги **тощо** з метою його знищення (частина друга статті 278 ЦК України).

Тлумачення частини другої статті 278 ЦК України свідчить, що з метою захисту особистого немайнового права, законодавець допускає застосування різних способів захисту. У разі поширення інформації в мережі Інтернет, яка порушує особисте немайнове право особи, вимога про видалення статті з мережі Інтернет є належним способом захисту. > Трохи про приватне право: Трохи про реквізицію та мобілізацію майна

[Постанова ВП ВС від 13.09.2023 в справі № 757/64569/16-ц](#)

7. Висновок Великої Палати щодо застосування норм права

7.3. Правовою основою примусового відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану є Конституція України, ЦК України, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», інші закони України та указ Президента України про введення надзвичайного чи воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

7.4. За змістом статті 353 ЦК України, статті 1, частини першої статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізацією майна слід вважати надання ЗСУ чи іншим військовим формуванням України під час проведення мобілізації (часткової або загальної) згідно з

мобілізаційними планами майна з наступним відшкодуванням державою його вартості у разі переходу цього майна у власність держави, знищення такого майна чи пошкодження державою Україною.

7.5. Мобілізація майна є різновидом його реквізиції (примусового відчуження) у сенсі ЦК України та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Однак, якщо згідно зі статтею 3 цього Закону примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості і тільки у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості, то у випадку мобілізації майна громадян згідно з частиною першою статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» таке відшкодування може бути тільки наступним.

7.6. Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів, правового режиму надзвичайного стану – протягом одного наступного бюджетного періоду після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за рахунок коштів державного бюджету за умови, що майно було примусово відчужене, а особа відповідно має право на таку компенсацію.

Чи може юридична особа звертатися з заявою про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування

<https://t.me/glossema/1427>

[Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 в справі № 504/4099/16-ц](#)

Правоздатність є здатністю особи набувати цивільні права та обов'язки. Правоздатність є базисною правовою категорією, завдяки якій юридична особа може вступати до цивільних правовідносин. Правоздатність є категорією можливостей, які юридична особа протягом свого існування (у процесі своєї діяльності) реалізує.

§ 2. Особисті немайнові права

Юридична особа, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, тобто, вона, як і фізична особа, може мати будь-які права й обов'язки, за винятком тих, які по своїй суті можуть належати тільки фізичній особі.

Юридична особа має право на ділову репутацію і таке право по своїй суті не може належати тільки фізичній особі.

З метою захисту свого особистого немайнового права, в тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може застосовувати як загальні способи захисту (глава 3 ЦК України), так і спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, які передбачені у главі 20 ЦК України, зокрема, вимагати спростування поширеної недостовірної інформації, дати відповідь на цю інформацію тощо.

Як в доктрині приватного права, так і практиці касаційного суду усталеним є підхід що юридична особа може пред'являти вимогу про спростування недостовірної інформації (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13 березня 2019 року у справі № 916/679/18, Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 612).

З урахуванням принципу розумності, абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України. Тобто, оскільки юридична особа, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, юридичній особі належить право на ділову репутацію, то для захисту цього права юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома. В такій ситуації юридична особа по суті немає іншого правового механізму захисту права на ділову репутацію.

Тому Об'єднана палата відступає від висновку щодо застосування норм права (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, частина перша статті 91 ЦК України, частина перша статті 94 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду: у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду [від 30 вересня 2020 року у справі № 373/1890/19 \(провадження № 61-6525св20\)](#), у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду [від 30 серпня 2023 року в справі № 754/311/23 \(провадження № 61-7239св23\)](#).

§ 3. Об'єкти. Речі. Речові права

Трохи про статтю 389 ЦК України

<https://t.me/glossema/766>

[Постанова КГС ВС від 11.08.2022 у справі № 904/5693/20](#)

47. У нинішній справі спірні відносини виникли щодо цінних паперів, що не змінює загального підходу щодо неприпустимості уникнення застосування статей 387, 388 ЦК України як ефективних способів захисту. У такому випадку виникає право скаржника заявити свої права на векселі як цінні папери до поточного володільця на підставі статті 389 ЦК України.

48. На переконання колегії суддів, скаржник мав би звернутися за процедурою поновлення прав на втрачений цінний папір (Глава 7 Розділу 4 ЦПК України)/витребування цінного паперу (статті 387, 388, 389 ЦК України) з необхідністю встановлення добросовісності/недобросовісності набувача цих цінних паперів.

49. Наведене вище спростовує доводи касаційної скарги щодо неправильного застосування судами попередніх інстанцій положень статей 216, 1212 ЦК України.

[Постанова КГС ВС від 25.02.2020 у справі № 922/748/19](#)

19.1. У вказаному клопотанні відповідач зазначає таке: предметом розгляду цієї справи, з урахуванням положень статті 1212 ЦК України, є вимоги про зобов'язання повернути майно - кошти (віндикація), а не стягнення. Разом з тим, спеціальною нормою, яка регулює порядок витребування грошей і цінних паперів є стаття 389 ЦК України, яка є спеціальною по відношенню до статті 1212 ЦК України, а тому має пріоритет у застосуванні. Таким чином, скаржник зазначає, що гроші не можуть бути витребувані у добросовісного набувача;

52. Скаржник і відповідач не обґрунтували, яким чином до спірних правовідносин відносяться обставини щодо добросовісного набуття відповідачем грошових коштів від контрагентів у результаті здійснення ним господарської діяльності, а відтак і підстав для застосування до спірних правовідносин приписів статті 389 ЦК України, оскільки позовні вимоги у справі № 922/748/19 пред'явлені щодо стягнення безпідставно збережених коштів орендної плати, які фактичний користувач зобов'язаний повернути на підставі частини першої статті 1212 ЦК України, а не про витребування грошей від добросовісного набувача.

[Постанова КГС ВС від 15.08.2019 у справі № 5019/1475/11](#)

24. Захист права власності врегульовано главою 29 ЦК України, яка передбачає наступні способи захисту: право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння (стаття 387 ЦК України), на витребування майна від добросовісного набувача (стаття 388 ЦК України), витребування грошей та цінних паперів (стаття 389 ЦК України), захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння (стаття 391 ЦК України), визнання права власності (стаття 392 ЦК України) тощо.

Трохи про звернення стягнення на рухоме майно

<https://t.me/glossema/775>

[Постанова ВП ВС від 21.12.2022 у справі № 914/2350/18\(914/608/20\)](#)

55. Загальний порядок звернення стягнення на рухоме майно у позасудовому порядку визначений у Законі № 1255-IV.

61. З метою звернення стягнення на предмет застави обтяжувач (заставодержатель, стягувач) повинен неухильно дотримуватись порядку дій, передбаченого спеціальним для цього виду

правовідносин Законом № 1255-IV. Процедура звернення стягнення на заставлене рухоме майно передбачає активні дії заставодателя, який повинен передати предмет обтяження, якщо той перебуває у його володінні.

62. У разі відсутності активних дій заставодателя (передачі предмета обтяження обтяжувачу) звернення стягнення на предмет обтяження відбувається на підставі рішення суду.

63. При цьому в силу положень частини першої статті 29 Закону № 1255-IV набуття обтяжувачем права власності на предмет обтяження неможливе без попереднього одержання ним цього предмета у володіння.

64. Отже, оскільки процедура звернення стягнення на предмет обтяження пов'язана з передачею рухомого майна у володіння, то якщо такої передачі не відбулось - звернення стягнення на це майно не було здійснене.

65. Тобто щоб підтвердити здійснення звернення стягнення на рухоме майно та набуття обтяжувачем права власності на таке майно необхідно встановити факт його передачі від позивача до АТ «Мегабанк». Такого факту суди попередніх інстанцій не встановили. Натомість у відзиві на касаційну скаргу позивач зазначає, що спірне рухоме майно знаходиться у його володінні.

66. Звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження відповідно до рішення АТ «Мегабанк» № 58 від 27.12.2019 про прийняття у власність рухомого майна не відповідає процедурі позасудового порядку звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, встановленій Законом № 1255-IV.

Трохи про статтю 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»

<https://t.me/glossema/777>

Постанова ВП ВС від 21.12.2022 у справі № 914/2350/18(914/608/20)

122. В абзаці третьому частини третьої статті 26 Закону № 1952-IV (у редакції, чинній на момент звернення з позовом), зокрема, встановлювалося, що ухвалення судом рішення про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав допускається виключно

з одночасним визнанням, зміною чи припиненням цим рішенням речових прав, зареєстрованих відповідно до законодавства (за наявності таких прав).

123. ВП ВС звертає увагу, що зазначене положення закону обумовлено тим, що суд вирішує спір про право. Скасування державної реєстрації речових прав повинно бути пов'язано з підставою для проведення такої реєстрації, з одночасним визнанням того, хто набуватиме це право. Сама по собі державна реєстрація не є окремою підставою набуття особою права власності, а є офіційним засвідченням державою набуття особою права власності.

124. Під час розгляду справ цієї категорії суд повинен надати оцінку всім обставинам, які мали місце при зверненні стягнення на іпотечне майно. Тим самим суд визначає: (а) неправомірність дій особи, яка зазначена у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно як власник (адже саме ці дії призвели до внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно цих відомостей); (б) тим самим суд констатує, що ці дії не були здатні призвести до набуття права власності особою, яка позначена в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно як власник, а тому (в) в цієї особи відсутнє право власності, а отже (г) право власності належить позивачеві (якщо позивач доведе всі наведені вище обставини).

125. ВП ВС зауважує, що положення абзацу третього частини третьої статті 26 Закону № 1952-IV (у редакції, чинній на момент звернення з позовом) адресовані насамперед суду, який, задовольняючи позов, зокрема, про скасування рішення державного реєстратора, має чітко визначитися з тим, кому саме і яке речове право внаслідок задоволення такого позову належить.

126. Вирішивши наявний між сторонами спір про право на користь позивача, суд тим самим в мотивувальній частині рішення виснував, що право власності позивача було порушено та підлягає поновленню, правильно застосувавши положення абзацу третього частини третьої статті 26 Закону № 1952-IV (у редакції, чинній на момент звернення з позовом).

151. Пункт 126 цієї постанови свідчить, що обов'язок суду скасовувати рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав виключно з одночасним визнанням, зміною чи припиненням цим рішенням речових прав (обтяжень) слід розуміти як обов'язок суду вирішити наявний спір про право.

153. Таким чином, ВП ВС зазначає, що з урахуванням конкретних обставин справи та положень абзаців другого та третього частини третьої статті 26 Закону № 1952-IV задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності може призвести до відновлення порушених прав особи без застосування додаткових способів захисту, таких як поновлення права власності (за умови, якщо суд, задовольнивши таку позовну вимогу, вирішить тим самим спір про право, наявний між сторонами).

154. На підставі викладеного ВП ВС дійшла висновку про відсутність підстав для відступу від висновку, [викладеного у постанові КЦС від 27.10.2021 у справі № 545/1883/20](#), про те, що задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності призведе до відновлення порушених прав позивача і не потребує для застосування додаткових способів захисту, таких як поновлення права власності.

Трохи про вiндикацiю i продаж майна в процедурi банкрутства

<https://t.me/glossema/814>

Постанова ВП ВС вiд 21.09.2022 у справi № 908/976/19

5.33. ВП ВС у постанові від 15 вересня 2022 року у справі № 910/12525/20 вказала на таке: «отже, торги є правочином. Якщо вони завершуються оформленням договору купівлі-продажу, то оскаржити можна договір, а вимоги про визнання недійсними торгів (аукціону) та протоколу електронного аукціону не є належними та ефективними способами захисту» (пункт 104).

5.34. Інший підхід може спричинити ситуацію, коли суди виходячи з різних підстав дійдуть взаємовиключних висновків про законність (незаконність) результатів аукціону та оформленого договору купівлі-продажу.

5.36. З урахуванням наведеного ВП ВС погоджується з тим, що визнання недійсними результатів аукціону та укладеного за їх наслідками відповідачами спірного договору не призведе до поновлення майнових прав заявниці (до введення її як власниці у володіння квартирою), що свідчить про неефективність означених способів захисту та наявність підстав для відмови в позові у цій частині.

5.58. Прийняття рішення, за наслідком якого добросовісний набувач всупереч приписам статті 388 ЦК України втрачає такий статус, а відтак втрачає майно і сам змушений шукати способи компенсації своїх втрат, є неприйнятним та покладає на добросовісного набувача індивідуальний і надмірний тягар. Адже не може добросовісний набувач відповідати у зв'язку з порушеннями інших осіб (продавця чи осіб, які його представляють у силу вимог закону), допущеними в межах процедур, спеціально призначених для запобігання шахрайству при вчиненні правочинів з нерухомим майном, крім випадків передбачених у статті 388 ЦК України.

5.59. ВП ВС вже звертала увагу на те, що метою реалізації майна на прилюдних торгах є продаж майна за найвищою ціною внаслідок конкуренції покупців; для успішної конкуренції покупців необхідно, щоб добросовісні покупці були впевнені в тому, що в разі перемоги на прилюдних торгах вони отримають майно вільним від обтяжень і вимог інших осіб (постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 червня 2021 року у справі № 922/2416/17, пункт 7.6). Тому в разі якщо право власності належало не боржнику, а іншій особі, це не може бути протиставлене покупцю (навіть якщо майно вибуло з володіння такої особи поза її волею), але лише за умови добросовісності покупця.

5.64. Судові рішення, постановлені за відсутності перевірки добросовісності / недобросовісності набувача, що суттєво як для застосування положень статей 387, 388 ЦК України, так і положень статті 1 Першого протоколу до Конвенції, не можуть вважатися такими, що відповідають вимозі законності втручання у право мирного володіння майном.

5.69. Таким чином, у контексті виключної правової проблеми, вказаної КГС, ВП ВС зазначає, що:

продаж майна боржника під час процедури банкрутства не є продажем у порядку, встановленому для виконання судових рішень, порядок виконання яких визначається Законом України «Про виконавче провадження». Водночас за ознакою наявності (відсутності) волі боржника як власника майна у процедурі банкрутства такий продаж подібний до інших процедур відчуження майна особи з обмеженою правосуб'єктністю;

для витребування майна від набувача не потрібно визнавати недійсним аукціон з продажу майна боржника в процедурі банкрутства, у тому числі в разі якщо перший з договорів, предметом яких було відчуження спірного майна до набуття боржником відповідного права власності на нього, визнано недійсним.

6.5. Ураховуючи висновки, наведені вище в цій постанові, ВП ВС вважає за необхідне відступити від правової позиції, викладеної [у постанові КЦС від 27 червня 2018 року у справі № 201/15400/16-ц](#) у частині висновків щодо неможливості застосування власником для ефективного захисту свого права на мирне володіння майном вимоги про витребування майна після його реалізації від імені третьої особи на аукціоні у процедурі банкрутства, якщо публічні торги не були визнані недійсними.

Трохи про статтю 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»

<https://t.me/glossema/826>

[Постанова КЦС ВС від 01.02.2023 у справі № 316/2082/19](#)

Тобто, стаття 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» є публічною, процедурною нормою і не містить та й не може містити

приватноправових способів захисту і одночасно та всупереч принципу диспозитивності зобов'язувати суб'єкта поєднувати позовні вимоги, яких приватно-правова норма не передбачає.

Трохи про суперфіцій

<https://t.me/glossema/842>

[Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 в справі № 951/933/21](#)

Власник земельної ділянки має право надати її в користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель (суперфіцій). Таке право виникає на підставі договору або заповіту (частина перша статті 413 ЦК України).

По своїй суті суперфіцій - це речове, довгострокове, відчужуване та успадковуване право володіння та користування чужою земельною ділянкою для забудови.

Суперфіцій має своїм об'єктом певну річ - земельну ділянку. Суперфіцій є правом абсолютним і як таке здійснюється його носієм проти кожної особи, включно й власника відповідної земельної ділянки. Обмеженість суперфіцію полягає виключно в тому, що це право на чуже майно.

Суперфіцій характеризується спеціальною метою його встановлення - здійснення забудови земельної ділянки. Через об'єктивну тривалість реалізації такої мети суперфіцій є правом довгостроковим.

Землекористувач має право власності на будівлі (споруди), споруджені на земельній ділянці, переданій йому для забудови (частина друга статті 415 ЦК України).

Особа, до якої перейшло право власності на будівлі (споруди), набуває право користування земельною ділянкою на тих же умовах і в тому ж обсязі, що й попередній власник будівлі (споруди) (частина третя статті 415 ЦК України).

У випадку, коли суперфіціарій здійснює реконструкцію (у тому числі добудову, прибудову чи надбудову) відповідного об'єкта або додатково споруджує несамостійні, такі що є частиною існуючого об'єкта нерухомості, будівлі, відбувається істотна модифікація відповідної нерухомості, а тому право власності на відповідну річ, що утворюється в результаті такої модифікації, має визначатися за правилами статті 332 ЦК України, якщо тільки договором про встановлення суперфіцію не сформульовані з цього приводу певні умови.

Трохи про витребування земельної ділянки шляхом знесення об'єкта нерухомості

<https://t.me/glossema/844>

[Постанова ВП ВС від 18.01.2023 в справі № 488/2807/17](#)

101. Держава, в інтересах якої прокурор звернувся до суду, не є володільцем спірної земельної ділянки, але як власник має право володіння нею (частина перша статті 317 ЦК). Тому може просити про захист цього права шляхом витребування такої ділянки з володіння кінцевої набувачки. Статус володільця у держави буде відновлений у разі задоволення вимог у частині витребування на її користь спірної земельної ділянки та внесення до відповідного державного реєстру запису про право власності держави на цю ділянку. Після того власник може ставити питання про захист прав від порушень, які не пов'язані із позбавленням його володіння спірною земельною ділянкою.

102. Інакше кажучи, не можна розглядати як єдиний позов вимогу витребувати спірну земельну ділянку у кінцевої набувачки «шляхом знесення об'єкта нерухомості», оскільки у такій вимозі поєднані одночасно два способи захисту (віндикаційний і негаторний позови), спрямовані на усунення різних за змістом порушень права власності. Відновлення володіння спірною земельною ділянкою здійснюється не шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості, а шляхом внесення запису (відомостей) про право власності держави на спірну земельну ділянку до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Тоді як усунення володіючому власникові перешкод у користуванні та розпорядженні цією ділянкою може відбуватися, зокрема, шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості.

104. За наявності підстав витребувати спірну земельну ділянку з незаконного володіння кінцевої набувачки суд може у цій частині вимогу, яку заявив прокурор, задовольнити. Відмова в іншій частині вимоги (про знесення спорудженого на тій ділянці об'єкта нерухомості) не перешкоджає державі після її введення у володіння спірною земельною ділянкою заявити позов про демонтаж спорудженого на ній нерухомого майна. У разі відмови у витребуванні спірної земельної ділянки, тобто неможливості введення власника у володіння нею, неможливим є його подальший судовий захист за вимогою про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні цією ділянкою.

105. По-друге, за подання як віндикаційного, так і негаторного позовів позивач зобов'язаний сплатити судовий збір у встановленому законом розмірі. Такий обов'язок має і держава, від імені та в інтересах якої діє прокурор. Оскільки у позовній вимозі «витребувати з незаконного володіння... земельну ділянку... у придатному для використання стані шляхом знесення об'єкта нерухомості, а саме житлового будинку» прокурор поєднав одночасно два способи захисту порушеного права, а сплатив судовий збір лише за одну майнову вимогу, враховуючи принцип диспозитивності цивільного судочинства, апеляційний суд не мав підстав задовольняти цю вимогу як дві окремі: і витребувати спірну земельну ділянку, і знести споруджене на ній нерухоме майно.

106. По-третє, ухвалюючи рішення знести споруджений на спірній земельній ділянці житловий будинок з належними до нього господарськими будівлями та спорудами і парканом, апеляційний суд не перевіряв дотримання принципів правомірного втручання у права на повагу до житла та на мирне володіння цим майном. Аргументація апеляційного суду стосувалася виключно спірної земельної ділянки.

Трохи про припинення права власності на земельну ділянку внаслідок її нецільового використання
<https://t.me/glossema/848>

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 477/2330/18

31. Прокурор, зокрема, просив припинити право власності скаржника на спірну земельну ділянку, отриману останнім для ведення особистого селянського господарства, через її використання не за цільовим призначенням, а саме для видобутку надр. Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив. Апеляційний суд вимогу задовольнив. Вважав застосовними до спірних правовідносини припис пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України. ВП ВС вважає такий висновок обґрунтованим.

36. ВП ВС звертає увагу на те, що формулювання приписів статей 140, 141 і 143 ЗК України частково дублюються, а стаття 143 ЗК України має назву «Підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку», тобто поєднує підстави припинення у судовому порядку як права власності, так і права користування земельною ділянкою.

41. З огляду на вказані приписи і власник, і користувач земельної ділянки зобов'язані використовувати її за цільовим призначенням, зокрема для того, щоби забезпечити збереження землі, її ресурсів, надр і їх законне та раціональне використання. Такий обов'язок не є ілюзорним. Його порушення може тягнути відповідні негативні наслідки. Зміна цільового призначення приватної земельної ділянки з однієї категорії, визначеної частиною першою статті 19 ЗК України, на іншу може здійснюватися на підставі замовленого власником проєкту землеустрою та з дотриманням відповідної процедури.

42. Враховуючи те, що встановлені законом обмеження зміни цільового призначення земельних ділянок однаково стосуються як її користувачів, так і власників, немає підстав вважати, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням зумовлює для її землекористувача припинення права користування, але не тягне таких наслідків для власника земельної ділянки. Інакше кажучи, негативний наслідок самовільного її використання не за цільовим призначенням, зокрема у вигляді припинення права, на якому особа володіє земельною ділянкою, стосується як користувача, так і власника за додержання критеріїв правомірного втручання у його право мирного володіння цим майном.

43. Близькі за змістом висновки щодо застосування припису пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України як підстави припинення права власності на земельну ділянку у випадку її використання не за цільовим призначенням послідовно робили Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постановах від 18 березня 2020 року у справі № 287/584/16-ц, від 18 травня 2020 року у справі № 287/576/16-ц і від 1 липня 2020 року у справі № 287/575/16-ц, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 19 серпня 2020 року у справі № 287/587/16-ц, а також Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у постановах від 3 червня 2020 року у справі № 287/581/16-ц і від 5 червня 2020 року у справі № 287/589/16-ц.

50. З огляду на висновок, який ВП ВС з урахуванням попередньої практики цього суду сформулювала у постанові, вона [відступає від висновку Верховного Суду України](#), викладеного у наведеному вище рішенні, про те, що право власності на земельну ділянку може бути припинене тільки з підстав, визначених у статті 140 ЗК України, а використання земельної ділянки не за цільовим призначенням та неусунення допущених порушень може мати наслідком лише примусове припинення права користування земельною ділянкою. Велика Палата Верховного Суду вважає, що використання земельної ділянки не за цільовим призначенням може бути підставою для припинення в судовому порядку як права власності, так і права користування нею (пункту «а» частини першої статті 143 ЗК України).

Трохи про модель згоди та уповноваження в статті 369 ЦК України

<https://t.me/glossema/857>

Розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників, якщо інше не встановлено законом. Згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена (частина друга статті 369 ЦК України).

Співвласники мають право уповноважити одного з них на вчинення правочинів щодо розпорядження спільним майном (частина третя статті 369 ЦК України).

Тобто, законодавець передбачає при розпорядженні майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності, дві моделі як співвласники виражають свою волю: згоди чи уповноваження (видачі довіреності).

У сучасних умовах функціонування реєстру речових прав при розмежуванні випадків, за яких має застосовуватися модель згоди чи уповноваження при існуванні правового режиму спільної сумісної власності, вочевидь, слід враховувати такі аспекти:

(1) якщо титул (право спільної сумісної власності) зареєстровано за одним із співвласників, то має застосовуватися модель згоди. Правовий режим спільної сумісної власності в цьому випадку «прихований» (по суті є виключенням із принципу внесення) для учасників цивільного обороту, їм може бути навіть не відомо хто є іншим співвласником. Тому в такому разі логічним є використання моделі згоди. Наприклад, при відчуженні нерухомості інший зі співвласників, який розпоряджається спільною річчю, має отримати згоду від співвласника письмову та нотаріально посвідчену;

(2) натомість, коли титул (право спільної сумісної власності) зареєстровано за всіма спільними сумісними власниками, то слід застосовувати модель уповноваження (видачі довіреності). В цьому разі правовий режим спільної сумісної власності «відкритий» (немає виключень із принципу внесення) для учасників цивільного обороту, вони можуть перевірити, хто є суб'єктом права спільної власності та чи має співвласник, який розпоряджається спільною нерухомою річчю, необхідні повноваження;

(3) у випадку, коли титул (право спільної сумісної власності) не підлягає державній реєстрації (наприклад, рухоме майно), то може застосовуватися як модель згоди, так і уповноваження.

Трохи про добросовісного набувача і «колізію» судових рішень

<https://t.me/glossema/871>

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 в справі № 442/3663/20

Тлумачення статті 330 ЦК України свідчить, що виникнення права власності у добросовісного набувача відбувається за таких умов: факт відчуження майна; майно відчужене особою, яка не мала на це права; відчужене майно придбав добросовісний набувач; відповідно до статті 388 ЦК, майно, відчужене особою, яка не мала на це право, не може бути витребуване у добросовісного набувача (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 березня 2019 року в справі № 521/8368/15-ц \(провадження № 61-17779св18\)](#), [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 травня 2019 року в справі № 523/17358/16-ц \(провадження № 61-48373св18\)](#)).

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) з метою створення передумов для позбавлення права власності добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача. Правопорядок не може допускати ситуації коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення «колізії» судових рішень.

Застосування приватно-правових конструкцій для позбавлення права власності у добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача, та нівелювання законної сили судового рішення по своїй суті є недобросовісним і свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту.

У справі, що переглядається:

ключовим питанням, на яке мали відповісти суди в цій справі було те, чи існує приватне (цивільне) право, яке порушене (невизнане чи оспорюване), та підлягає судовому захисту;

суди по суті на це ключове питання не відповіли;

відповідач наполягає на тому, що недійсний правочин не породжує у його сторін прав, а тому в позивача відсутнє порушене право, яке підлягає захисту;

суди не звернули увагу, що виникнення права власності у добросовісного набувача відбувається за таких умов: факт відчуження майна; майно відчужене особою, яка не мала на це

права; відчужене майно придбав добросовісний набувач; відповідно до статті 388 ЦК, майно, відчужене особою, яка не мала на це право, не може бути витребуване у добросовісного набувача;

суди не врахували, що для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання правомірних приватно-правових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) з метою створення передумов для позбавлення права власності добросовісного набувача, у випадку коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача. Правопорядок не може допускати ситуації коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення «колізії» судових рішень;

суди не звернули увагу, що оскільки у справі № 442/4841/17 встановлено, що ОСОБА_1 є добросовісним набувачем спірного нерухомого майна та відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача, то він набув право власності на підставі статті 330 ЦК України.

Трохи про надання права на знесення

<https://t.me/glossema/873>

Постанова КЦС ВС від 15.03.2023 в справі № 202/7582/18

Юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків. Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту (див: [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 \(провадження № 61-51сво18\)](#)).

У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду (частина п'ята статті 11 ЦК України).

Якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній

ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок (частина четверта статті 376 ЦК України).

На вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб (частина п'ята статті 376 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

рішення суду здатне бути джерелом для набуття цивільних прав і обов'язків тільки у випадках, встановлених актами цивільного законодавства;

рішення суду, як правомірна приватно-правова конструкція, не повинно використовуватися учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню для набуття цивільних прав і обов'язків, за відсутності вказівки про це в актах цивільного законодавства;

при існуванні самочинного будівництва власник земельної ділянки може вимагати не надання права на знесення самочинного будівництва на підставі судового рішення, а, зокрема, зобов'язання порушника знести самостійно самочинне будівництво або за його рахунок, чи визнання за власником земельної ділянки на якій здійснено самочинне будівництво, права власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване;

при існуванні самочинного будівництва метою власника земельної ділянки є захист права власності на земельну ділянку, а не набуття на підставі рішення суду права на знесення. Тому вимога про надання права на знесення не є належним способом захисту права.

Трохи судової практики про транспортний засіб в різних приватних відносинах (зокрема, купівлі-продажу, оренди, представництва, відшкодування шкоди)

<https://t.me/glossema/910>

1) Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 в справі № 725/7187/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107476187>

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин. Для приватного права апіорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки

учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм (див: постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року в справі № 209/3085/20 (провадження № 14-182цс21), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16 (провадження № 61-28728сво18), постанову Верховного Суду від 16 червня 2021 року в справі № 554/4741/19 (провадження № 61-7013св20)). Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК). Тобто, якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є не подільною. Прикладом неподільних речей є транспортні засоби, побутова техніка тощо. Особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження»). Тлумачення вказаних норм з урахуванням принципу розумності свідчить, що частина першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі. При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації. У зв'язку з викладеним ОП КЦС вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 жовтня 2021 року у справі № 607/2394/20, постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 520/5753/16-ц.

2) Ухвала КГС ВС від 01.11.2022 у справі № 911/1278/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107215857>

КГС дійшов висновку, що положеннями статті 34 Закону України «Про дорожній рух» та вказаного вище Порядку № 8 регулюються та встановлюються обов'язки власників транспортних засобів та осіб, які використовують їх на законних підставах, зокрема, щодо зняття з реєстраційного обліку, реєстрації транспортного засобу тощо. Однак реєстрація транспортного засобу у відповідних реєстраційних органах не впливає на набуття особою права власності на нього. Нездійснення реєстрації (державної та/або відомчої) транспортного засобу не є підставою для оспорування права власності набувача, зокрема за договором. Відповідно до статті 655 ЦК України за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити

за нього певну грошову суму. Правовий аналіз вказаних норм права свідчить про те, що правостановлюючим документом, який підтверджує набуття права власності, є саме договір купівлі-продажу транспортного засобу. За таких обставин, колегія суддів дійшла висновку про необхідність передачі справи на розгляд ВП ВС у зв'язку з необхідністю відступити від висновку щодо застосування положень статті 334 ЦК України та статті 34 Закону України «Про дорожній рух» у подібних правовідносинах, викладеного у постанові КЦС від 30.10.2019 у справі № 683/2694/16-ц (провадження № 61-17988св18), стосовно того, що право власності на транспортні засоби виникає з моменту реєстрації, перереєстрації у встановленому законом порядку, а не з моменту їх приймання-передачі або з іншого моменту, встановленого в договорі. На думку колегії суддів, застосовуючи положення статей 334 ЦК України та статті 34 Закону України «Про дорожній рух», слід вважати, що реєстрація транспортного засобу у відповідних реєстраційних органах не впливає на набуття особою права власності на нього.

3) Ухвала КЦС ВС від 22.02.2023 у справі № 125/1216/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109712040>

У справі, яка переглядається, у зв'язку з пошкодженням автомобіля ОСОБА_1 як фізична особа-підприємець уклав 05 травня 2020 року з фізичною особою-підприємцем ОСОБА_4 договір найму (оренди) транспортного засобу, за користування яким було сплачено 54 000,00 грн. Договір укладений у письмовій формі без нотаріального посвідчення. Суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, стягуючи з відповідача на користь позивача витрати за найм (оренду) транспортного засобу в сумі 54 000,00 грн, виходили з обґрунтованості таких вимог. Колегія суддів Верховного Суду вважає, що оскільки договір оренди автомобіля від 05 травня 2020 року, укладений між позивачем та ОСОБА_4 як фізичними особами підприємцями, не був нотаріально посвідчений, то він є нікчемний та такий, що юридично не мав місця, не створив будь-яких правових наслідків, окрім тих, що пов'язані з його недійсністю. Нікчемний договір є недійсним разом з усіма його умовами та не створює для сторін зобов'язань, що в ньому закріплені. Водночас при вирішенні справи № 14/5025/1982/11 (провадження № 3-66гс12) Верховний Суд України у постанові від 18 грудня 2012 року зазначив, що договір оренди транспортного засобу, який укладено між фізичними особами-підприємцями, є правомочним і не потребує додаткового нотаріального посвідчення, оскільки ці суб'єкти здійснюють свою діяльність з метою одержання прибутку та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Тому положення частини другої статті 799 ЦК України не можуть бути застосовані до спірних правовідносин, оскільки поняття фізичної особи-підприємця та юридичної особи у цих правовідносинах є однаковими. Законодавець у випадках, коли це зумовлено тими або іншими причинами чи передумовами, визначає обов'язковість статусу суб'єкта підприємницької діяльності або правові наслідки його наявності відповідними формулюваннями. У всіх інших

випадках положення ЦК поширюється на всіх юридичних або фізичних осіб, залежно від того, яке правило містить та чи інша норма. З огляду на це відсутні будь-які передумови для непоширення на ФОП припису ч. 2 ст. 799 ЦК стосовно нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи. КЦС вважає за необхідне передати на розгляд ВП ВС справу, оскільки вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постанові ВСУ від 18.12.2012 в справі № 14/5025/1982/11 (провадження № 3-66гс12) та у постанові КГС від 06.03.2019 в справі № 910/22473/17.

4) Постанова КЦС ВС від 16.02.2022 в справі № 522/6709/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103871585>

Рішенням суду першої інстанції визнано дійсним договір купівлі-продажу, укладений 01 грудня 2012 року, за яким ОСОБА_2 продав, а ОСОБА_1 придбав автомобіль марки HYUNDAI, модель HD 72, 2000 року випуску, номер кузова НОМЕР_1, реєстраційний номер НОМЕР_2, оформлений у вигляді довіреності від 01 грудня 2012 року. Тлумачення статті 235 ЦК України свідчить, що удаваним є правочин, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Тобто сторони з учиненням удаваного правочину навмисно виражають не ту внутрішню волю, що насправді має місце. Відтак, сторони вчиняють два правочини: один удаваний, що покликаний «маскувати» волю осіб; другий - прихований, від якого вони очікують правових наслідків. Формулювання, що його «вчинено сторонами», породжує висновок, що він може бути лише дво- або багатостороннім правочином. Між тим не виключається, що й односторонній правочин буде удаваним. Проте якщо застосовувати конструкцію удаваності до одностороннього правочину, то удаваний та прихований мають бути односторонніми правочинами. У справі, що переглядається, суди при задоволенні позовної вимоги про визнання дійсним договору не врахували, що: нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону; визнання дійсним дво- чи багатостороннього правочину (конвалідація) на підставі частини другої статті 218 ЦК України норми допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми без нотаріального посвідчення зумовлює їх нікчемність); визнання дійсним договору (конвалідація) на підставі частини другої статті 220 ЦК України допускається тільки для нікчемних правочинів (тобто для яких недотримання письмової форми пов'язується саме з відсутністю нотаріального посвідчення і це зумовлює їх нікчемність); якщо застосовувати конструкцію удаваності до одностороннього правочину, то удаваний та прихований мають бути односторонніми правочинами. Тому відсутні правові підстави для задоволення позовної вимоги про визнання договору купівлі-продажу дійсним.

5) Постанова КЦС ВС від 16.06.2022 в справі № 569/20510/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849701>

Презумпція вини особи має бути спростована тільки за умови, якщо буде встановлено, що саме внаслідок дій або бездіяльності конкретної особи завдано збитків. Тому тільки за умови встановлення конкретної особи, яка завдала збитків, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність збитків та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини. За загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі. Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди. Тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи. У справі, що переглядається: суди встановили, що відповідач, отримавши пропозицію провести експертизу якості продукції, ухилився від її проведення, позивач довів обставини продажу відповідачем неякісного газу автомобільного PLUS та завдання цим збитків у зв'язку з необхідністю зливання газу з газового обладнання автомобіля та чистки газового балону автомобіля, доказів на спростування відсутності вини у завданні збитків відповідач не надав. За таких обставин, суди зробили обґрунтований висновок про наявність підстав для стягнення збитків в розмірі 1 500 грн; встановивши, що позивачу завдана моральна шкода, суди, з урахуванням вимог розумності та справедливості, обґрунтовано визначили розмір грошової компенсації моральної шкоди в сумі 1 000 грн.

6) Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі № 127/23781/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173331>

В частині позовних вимог про зобов'язання ФОП ОСОБА_2 передати ОСОБА_1 дві пружини за каталожним номером 546301H020 вартістю 1 586,31 грн. суд апеляційної інстанції послався на статті 662, 663, 693 ЦК України щодо права покупця за договором купівлі-продажу вимагати передання оплаченого товару або повернення суми попередньої оплати. Разом з цим апеляційний суд не звернув увагу, що частиною другою статті 655 ЦК України встановлено, що якщо продавець відмовився передати річ, визначену індивідуальними ознаками, покупець має право пред'явити продавцеві вимоги відповідно до статті 620 ЦК України. Відповідно до статті 620 ЦК України у разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторів у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати цю річ у боржника та вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання. Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо ця річ вже передана третій особі у власність або в користування. Тлумачення статті 620 ЦК України дає підстави для висновку, що вимагати примусового виконання обов'язку боржника передати кредиторі річ як наслідок порушення зобов'язання можливо лише стосовно індивідуально визначеного майна. Тому такий спосіб захисту прав кредитора не може застосовуватись стосовно речей, визначених родовими ознаками, або у разі встановлення відсутності у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками. За таких обставин суди зробили помилковий висновок про зобов'язання ФОП ОСОБА_2 передати ОСОБА_1 дві пружини за каталожним номером 546301H020, вартістю 1 586,31 грн.

б) Постанова КЦС ВС від 04.04.2018 у справі № 522/11377/13-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73195015>

Системний аналіз частини третьої статті 9, частини першої статті 10 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» дозволяє зробити висновок, що у разі відчуження предмета обтяження боржником без згоди обтяжувача, обтяження рухомого майна, що є предметом обтяження, зберігає свою силу для нового власника (покупця) в разі, якщо воно зареєстроване в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Позивач може бути добросовісним набувачем лише за умови, якщо на момент укладення договору купівлі-продажу транспортного засобу був відсутній відповідний запис в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна. Відчуження майна, що є предметом застави, без припинення обтяжень, не припиняє заставу, а тому вона зберігає чинність при переході права власності на предмет застави до іншої особи. Суд апеляційної інстанції встановив, що у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна на підставі договору застави транспортного засобу № 910.17115 від 28 вересня 2012 року приватним нотаріусом Львівського міського нотаріального округу як реєстратором внесено запис про обтяження 29 жовтня 2012 року. Встановивши, що на момент відчуження спірного автомобіля ОСОБА_3 16 квітня 2013 року, у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна було зареєстровано обтяження, апеляційний суд

зробив правильний висновок про відсутність підстав для задоволення позову, оскільки транспортний засіб є предметом застави.

7) Постанова КЦС ВС від 23.10.2019 у справі № 130/168/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85207875>

Судами встановлено, що позивач ОСОБА_1 з 26 лютого 2008 року була власником автомобіля «Rexton II» марки «SsangYong», 2008 року випуску, чорного кольору, номер кузова/шасі НОМЕР_1. 24 липня 2013 року ОСОБА_1 уповноважила ОСОБА_5 або ОСОБА_8 або ОСОБА_9 або ОСОБА_10 або ОСОБА_11 бути її представниками з питань розпорядження (продавати, обмінювати, передавати в позичку, оренду, заставу) належним їй автомобілем марки «SsangYong» «Rexton II», 2008 року випуску, чорного кольору, номер кузова/шасі НОМЕР_1, реєстраційний номер НОМЕР_2. 27 липня 2013 року ОСОБА_5 в порядку передоручення, діючи від імені ОСОБА_1, видав довіреність ОСОБА_2, ОСОБА_12, які діють самостійно, строком до 27 липня 2023 року, якою уповноважив останніх бути представником довірителя з питань розпорядження (продавати, обмінювати, передавати у позичку, оренду, заставу) належним ОСОБА_1 на підставі свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу НОМЕР_3 автомобіля "Ssang Yong Rexton", 2008 року випуску, номер шасі НОМЕР_1, для чого йому надано право серед іншого представляти вказані інтереси у будь-яких установах, підприємствах та організаціях незалежно від їх підпорядкування та форм власності з усіх без винятку питань, пов'язаних з розпорядженням (продажом) транспортного засобу, підписувати договори цивільно-правового характеру щодо розпорядження транспортним засобом, одержувати належні довірителю за результатами згаданих правочинів грошові кошти. У вказаній довіреності право передоручення відсутнє. 24 жовтня 2015 року ОСОБА_2 уклав із ТОВ «АВТО ГЕО» договір доручення № 9/10, згідно якого повірений зобов'язався за дорученням Довірителя за плату вчинити від імені Довірителя, за рахунок Довірителя та в інтересах Довірителя угоду - укласти договір купівлі-продажу належного Довірителю транспортного засобу, зазначеного в Додатку №1 до договору (пункт 1.1). Відповідно до частини першої статті 1000 ЦК України за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя. По своїй суті внаслідок укладання вказаного договору відбулося передоручення повноважень від ОСОБА_2 - ТОВ «АВТО ГЕО». Згідно із частиною другою статті 245 ЦК України довіреність, що видається у порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню, крім випадків, встановлених частиною четвертою цієї статті. На підставі частини першої статті 220 ЦК України у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Отже, договір доручення № 9/1024 укладений 24 жовтня 2015 року між ОСОБА_2 та ТОВ «АВТО ГЕО» є нікчемним.

8) Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 607/11746/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності. Аналіз цивільного законодавства свідчить, що перекваліфікація відповідного договору може мати місце, зокрема, при: (а) недійсності договору (зокрема, удаваності договору); (б) тлумаченні змісту договору. Перекваліфікація договору можлива тільки в тих випадках, коли вона відбувається в межах спору, що стосується такого договору. Саме такий висновок зумовлений тим, що по своїй суті перекваліфікація направлена на з'ясування справжньої волі сторін договору, який перекваліфіковується в інший. А це, відповідно, можливо зробити тільки в рамках спору щодо такого договору. За договором транспортного експедирування одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних з перевезенням вантажу (частина перша статті 929 ЦК України). Згідно статті 1 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» експедитор (транспортний експедитор) - це суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування. Аналіз вказаного визначення свідчить, що експедитором може бути суб'єкт господарювання. За договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента (частина перша статті 1011 ЦК України). У частині першій статті 1021 ЦК України передбачено, що комісіонер відповідає перед комітентом за втрату, недостачу або пошкодження майна комітента. Тлумачення статті 22, 614, 623 ЦК України свідчить, що презумпція вини особи має бути спростована тільки за умови, якщо буде встановлено, що саме внаслідок дій або бездіяльності конкретної особи завдано збитків. Тому тільки за умови встановлення конкретної особи, яка завдала збитків, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність збитків та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини. У справі, що переглядається: при кваліфікації відносин сторін між позивачем та відповідачем суди не врахували, що експедитором за договором транспортного експедирування може бути тільки суб'єкт господарювання. В справі не встановлено, що відповідач є суб'єктом господарювання; установлені судами попередніх інстанцій факти, зміст розписки від 11 вересня 2017 року та тлумачення її змісту (зокрема, з урахуванням намірів сторін, які вони виражали при вчиненні правочину) дозволяють зробити висновок проте, що між ОСОБА_2 (комісіонер) та ОСОБА_1 (комітент) укладено договір комісії на вчинення правочинів по придбанню автомобілів на території Швейцарської Конфедерації;

комісіонер порушив зобов'язання і допустив втрату майна (грошових коштів в розмірі 549 461,51 грн) комітента; комісіонер не довів, що втрата майна відбулася не з його вини; за таких обставин, 549 461,51 грн слід стягнути як реальні збитки, а тому оскаржені рішення належить змінити, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

9) Постанова ОП КЦС ВС від 03.10.2018 у справі № 127/7029/15-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77009144>

Визначаючи розмір грошової компенсації 1/2 вартості автомобіля та автобуса, суд першої інстанції виходив з того, що розмір компенсації за належну частку в майні, яке є спільною сумісною власністю подружжя та відчужене без згоди одного з подружжя, визначається із суми, за яку це майно було продано, а не із вартості аналогічних транспортних засобів на час поділу майна. Змінюючи рішення місцевого суду в частині розміру грошової компенсації, апеляційний суд дійшов висновку про те, що така компенсація підлягає стягненню з відповідача, виходячи з вартості транспортних засобів на час розгляду справи. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду погоджується з таким висновком суду апеляційної інстанції. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у пунктах 22, 30 постанови від 21 грудня 2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», вартість майна, що підлягає поділу, визначається за погодженням між подружжям, а при недосягненні згоди - виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи. У випадку, коли при розгляді вимоги про поділ спільного сумісного майна подружжя буде встановлено, що один із них здійснив його відчуження чи використав його на свій розсуд проти волі іншого з подружжя і не в інтересах сім'ї чи не на її потреби або приховав його, таке майно або його вартість враховується при поділі. Отже, вартість майна, що підлягає поділу, слід визначати виходячи з дійсної його вартості на час розгляду справи. З урахуванням наведеного та відступаючи від правової позиції, висловленої у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2018 року у справі № 201/14044/16-ц, провадження № 61- 189ск17, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що у випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції особі у зв'язку з припиненням її права на спільне майно. Доводи касаційної скарги про те, що дійсна вартість транспортних засобів встановлена довідками-рахунками, а не висновками автотоварознавчих досліджень, не заслуговують на увагу, оскільки вартість майна, що підлягає поділу, у разі

недосягнення згоди між подружжям, визначається на час розгляду справи, а не на час продажу майна одним із подружжя проти волі іншого.

10) Постанова ВП ВС від 22.09.2022 у справі № 125/2157/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706743>

56. З огляду на зазначене, якщо під час розгляду позовних вимог про визнання правочину недійсним суд встановить, що позов пред'явлено не до всіх учасників цього правочину, тобто встановить неналежний суб'єктний склад учасників справи, суд відмовляє в задоволенні позову із зазначеної підстави або за клопотанням сторони спору здійснює заміну відповідача на належного або залучає співвідповідача. 75. Вирішуючи питання ефективності способу захисту порушеного права шляхом пред'явлення позовних вимог про визнання договору недійсним, Велика Палата Верховного Суду виснує, що пред'явлення позову стороною договору або іншою особою (зацікавленою особою) про визнання недійсним договору є ефективним способом захисту порушеного права у разі, якщо такий позов заявлений з метою повернення одному з подружжя, чії права порушено, майнових прав та/або частки в спільному майні подружжя, у тому числі шляхом визнання прав на частку, та/або одночасного виділення частки в порядку поділу майна подружжя або встановлення порядку користування цим майном тощо. При цьому підлягає встановленню добросовісність, насамперед, набувача за таким договором (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі №916/2813/18 (пункт 8.67)). 76. В іншому випадку, у разі якщо сторона договору або інша особа (зацікавлена особа) хоче отримати еквівалент вартості майна, яке було відчужено без її згоди, вона має право подати позов про стягнення компенсації в розмірі частки відчуженого спільного майна, що є ефективним способом захисту без визнання правочину недійсним та застосування реституції. У цьому випадку важливим є встановлення на час вирішення спору ринкової вартості спільного майна, яке було відчужено, а у разі неможливості визначення такої вартості саме цього майна - ринкової вартості майна, подібного за якостями (технічними характеристиками) до відчуженого. 77. Велика Палата Верховного Суду вказує, що не є ефективним способом захисту позов про визнання договору недійсним у разі, якщо особа має на меті отримати лише еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, оскільки такий спосіб захисту не захищає та не відновлює в результаті її порушене право в той спосіб, який вона обрала. 88. Сторони правочинів повинні діяти добросовісно й у випадку порушення цього обов'язку вони позбавляються захисту (стаття 13 ЦК України). Зазначене свідчить, що відчуження одним із подружжя спільного подружнього майна за ціною, нижчою за ринкову вартість цього майна, без згоди на таку вартість іншого з подружжя є порушенням права цього подружжя на мирне володіння своїм майном та отримання за нього справедливої ціни, а також є проявом недобросовісності відчужувача, що позбавляє останнього права виплатити компенсацію саме у визначеному договором розмірі. 89. У випадку відчуження

майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи. 90. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції іншому з подружжя (співвласнику) у зв'язку з припиненням його права на спільне майно. При цьому вартість майна, що підлягає поділу, у разі недосягнення згоди між подружжям, визначається на час розгляду справи, а не на час продажу майна одним з подружжя проти волі іншого. Аналогічний правовий висновок викладено в постанові Верховного Суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 127/7029/15-ц (провадження № 61-9018сво18). Він є сталим при вирішенні вказаного правового питання у спірних правовідносинах. Підстав для відступу від нього немає.

11) Постанова КЦС ВС від 05.08.2020 у справі № 456/881/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90905819>

Умовою застосування частини четвертої статті 1187 ЦК України є заволодіння транспортним засобом внаслідок протиправних дій іншої особи (осіб), тобто поза волею його власника (володільця). При цьому передання власником транспортного засобу з порушенням публічних норм (зокрема, особі, яка перебуває в стані алкогольного сп'яніння) не є його неправомірним заволодінням, з огляду на наявність волі власника.

12) Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 209/3085/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325146>

1. Сторони спору певний час перебували у зареєстрованому шлюбі. Позивачка ініціювала його розірвання та звернулася з позовом до відповідача про поділ набутого ними під час шлюбу автомобіля. Оскільки об'єктом поділу є неподільна річ, просила, зокрема, визнати право власності на автомобіль за відповідачем, за яким він зареєстрований, а їй сплатити грошову компенсацію замість її частки у праві спільної сумісної власності на цю річ. 2. Суд першої інстанції позов задовольнив: визнав автомобіль спільним майном подружжя; припинив їхнє право спільної сумісної власності на цей об'єкт і виділив його у власність відповідача; стягнув з останнього на користь позивачки грошову компенсацію у розмірі 1/2 ринкової вартості автомобіля. 3. Апеляційний суд у межах предмета оскарження відмовив у задоволенні позову в частині вимог про припинення права спільної сумісної

власності подружжя на автомобіль, виділення його відповідачеві у власність і стягнення з нього на користь позивачки грошової компенсації. Вважав, що поділ автомобіля є неможливим без згоди відповідача на викуп у позивачки її частки у спільному майні подружжя та без внесення ним на депозитний рахунок суду відповідної суми. 5. Велика Палата Верховного Суду мала, зокрема, відповісти на питання про те, чи має відповідач внести на депозитний рахунок суду суму компенсації, яку з нього хоче стягнути позивачка за належну їй частку у праві спільної сумісної власності подружжя на неподільну річ. Вирішила, що не має. 41. Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України). 42. Результат тлумачення приватно-правових норм, тобто діяльності зі з'ясування їхнього змісту (сенсу), має бути розумним. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вже звертав увагу на те, що загальні засади (принципи) цивільного права є фундаментальними, й інші джерела правового регулювання, насамперед акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту цих засад (принципів). Останні мають пряму дію, а тому їх слід ураховувати, здійснюючи, зокрема, тлумачення приписів актів цивільного законодавства (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц). 43. Позивачка не претендує на те, щоби автомобіль залишити собі, припинивши право відповідача на частку у праві спільної сумісної власності з компенсацією йому за цю частку. Вона навпаки дала згоду на те, щоби отримати грошову компенсацію за її частку у праві спільної сумісної власності на автомобіль від відповідача. 44. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

13) Окрема думка судді КЦС ВС від 09.02.2022 у справі № 199/6608/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282950>

3.1. Слід підкреслити, що в практиці Верховного Суду України існував усталений підхід, який цілком справедливо базувався на положеннях частини першої статті 12 та частини другої статті 14 ЦК України, без перетворення права потерпілого на його обов'язок, і полягав в тому, що при завданні

шкоди в ДТП потерпілий вільно, на власний розсуд обирає яким чином йому отримати відшкодування: (а) шляхом звернення з вимогою (позовом) до особи, яка завдала шкоди про відшкодування цієї шкоди; (б) чи то шляхом звернення з заявою (позовом) до страховика, в якого застрахована цивільна відповідальність особи, яка завдала шкоди. 5.2. Підхід за якого потерпілий повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди, по-перше, не розрахований на ті випадки, коли страхова компанія позбавлена ліцензії, виключена із МТСБУ, перебуває в стані припинення (банкрутства), фактично не здійснює діяльності. У перелічених випадках підхід за якого потерпілий в будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії є несправедливим. Адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши із такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримує реального відшкодування завданої в ДТП шкоди. Натомість скасування судового рішення, яким стягнуто шкоду безпосередньо з винної особи, в такому разі призведе до неможливості відновлення прав потерпілого. 5.2. По-друге, підхід за якого потерпілий (кредитор) повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії апріорі спрямований на захист інтересів боржника (особи, яка завдала шкоди), а не потерпілого (кредитора), що суперечить принципу розумності. 5.2.1. Очевидно, що підхід коли судова практика кардинально змінюється, причому без вагомих на це причин для захисту інтересів боржника, а не кредитора, не є розумно передбачуваним. Це обумовлено тим, що потерпілий (кредитор) позбавлений можливості обирати вільно, на власний розсуд яким чином йому отримати відшкодування. У разі якщо кредитор отримав все відшкодування від боржника, то боржник набуває право вимоги до своєї страхової компанії, з якою він уклав договір страхування.

14) Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № 442/2458/19
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104517014>

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову. Відсутність у позивача юридичної можливості пред'явити позов про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП є легітимним обмеженням, покликаним забезпечити юридичну визначеність у застосуванні норм процесуального права. Таке обмеження не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційним означеній меті. Остання досягається гарантуванням того, що аргументи учасника ДТП про ступінь вини кожного з учасників ДТП має перевірити суд, за наявності для цього підстав, при розгляді позову про стягнення

коштів (збитків, шкоди) з такої особи. Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП і такі позови не підлягають судовому розгляду. У справі, що переглядається: ОСОБА_1 звернувся з зустрічним позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП, в задоволенні якого суди відмовили у зв'язку із необґрунтованістю; суди не врахували, що ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача у цивільному процесі можливий за умови, що такі права, свободи чи інтереси справді порушені, а позивач використовує цивільне судочинство саме для такого захисту; суди не звернули увагу, що обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову. Аргументи учасника ДТП про ступінь вини кожного з учасників ДТП має перевірити суд, за наявності для цього підстав, при розгляді позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи. Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП і такі позови не підлягають судовому розгляду; суди зробили помилковий висновок про відмову у задоволенні зустрічного позову, судові рішення судів в частині зустрічного позову належить скасувати та а провадження у справі закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

15) Постанова КЦС ВС від 20.11.2019 у справі № 296/2509/16-ц <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836172>

Пішохід, як учасник дорожнього руху (стаття 14 Закону України «Про дорожній рух»), не є особою, на яку розповсюджуються норми статті 1187 ЦК України, і навіть у разі скоєння правопорушення, що потягло за собою заподіяння шкоди власнику транспортного засобу не може вважатись належним суб'єктом відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки (транспортним засобом). В силу імперативних положень частини другої статті 1187 ЦК України на пішохода, який винний у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 124 КУпАП, не може бути покладений обов'язок по відшкодуванню шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Разом із тим, неможливість кваліфікації пішохода в якості належного суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, в порядку, передбаченому статтею 1187 ЦК України, не свідчить про відсутність правових підстав для притягнення пішохода, з вини якого сталася ДТП, до цивільно-правової відповідальності за завдану його неправомірними діями шкоди на загальних підставах. На спірні правовідносини поширюються норми статті 1166 ЦК України, якою врегульовані загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або

юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини.

16) Постанова ВП ВС від 29.06.2022 у справі № 477/874/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264704>

40. ВП ВС зауважує, що такий висновок суду першої інстанції є неточним. Внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки шкода може бути завдана як власникам (володільцям), наприклад, транспортних засобів, так і третім особам, зокрема пасажиром, пішоходам. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, визначені у частині першій статті 1188 ЦК України, а особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки третім особам, - частиною другою цієї статті. Приписи останньої та пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV застосовні у тому разі, якщо декілька осіб є саме відповідальними за завдану шкоду, тобто якщо вони спільними неправомірними діями чи бездіяльністю її завдали. За таких умов не має значення вина кожного з них у завданні шкоди. Останню вони зобов'язані відшкодувати у відповідній пропорції незалежно від вини. 41. Отже, припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний за таких умов: 1) відбулася взаємодія джерел підвищеної небезпеки; 2) потерпілим від неї є інша особа, ніж власники (володільці), наприклад, транспортних засобів; 3) ці власники (володільці) завдали шкоди потерпілому спільно, тобто поведінка кожного із них була неправомірною (зокрема, у разі порушення кожним певних Правил дорожнього руху, що призвело до взаємодії джерел підвищеної небезпеки та завдання внаслідок цього шкоди третій особі). Тоді їхня вина у завданій потерпілому шкоді не має значення, і вони зобов'язані відшкодувати цю шкоду незалежно від такої вини. 48. Суди обох інстанцій по суті правильно вважали, що припис частини другої статті 1188 ЦК України та пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV незастосовні у цій справі. Водій автомобіля, у якому знаходилась позивачка, - хоч і став учасником ДТП, але його поведінка, як встановив апеляційний суд, не була протиправною. Тому не можна вважати, що він спільно зі страхувальником завдав позивачці шкоду. Підстава для його солідарної відповідальності зі страхувальником перед потерпілою незалежно від їхньої вини відсутня. 55. ВП ВС вважає, що з огляду на аргументацію її постанови у цій справі висновки про застосування частини другої статті 1188 ЦК України, сформульовані у постановках ККС ВС від 2 липня 2019 року № 689/1388/16-к і ККС ВС від 3 грудня 2018 року у справі № 715/1586/17, потребують конкретизації таким чином: 55.1. За змістом частини першої статті 614 ЦК України вина як підстава відповідальності за порушення зобов'язання - це невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання, зокрема для запобігання заподіяння шкоди. З огляду на це припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний не тоді, коли встановлена вина кожного з власників (володільців), наприклад, транспортних засобів, внаслідок взаємодії джерел підвищеної

небезпеки яких завдана шкода третій особі (тобто не тоді, коли встановлено невжиття залежних від цих власників (володільців) заходів для запобігання заподіяння такої шкоди), а тоді, коли поведінка кожного із власників (володільців) була неправомірною (зокрема, якщо кожен із них порушував правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, у зв'язку з чим відбулася вказана взаємодія та була завдана шкода третій особі). Встановлення неправомірності діяння кожного з власників (володільців), які спільно завдали шкоди третій особі внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки, достатньо для покладення на цих власників (володільців) солідарного обов'язку з відшкодування шкоди. 55.2. За змістом частини другої статті 1188 ЦК України іншою особою, якій унаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки власники (володільці), наприклад, транспортних засобів спільно завдали шкоди, є будь-яка третя особа. Вона може бути, зокрема, пішоходом або пасажиром транспортного засобу, від зіткнення із яким іншого транспортного засобу завдано шкоди. Іншою, ніж та, яка завдала шкоди, особою може бути і власник транспортного засобу, який передав право керування, а сам був пасажиром.

17) Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України). Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України не вичерпний. Окремі предмети матеріального світу мають одночасно декілька потенційно шкідливих властивостей, через що поводження з такими предметами слід кваліфікувати як змішані джерела підвищеної небезпеки. Змішані джерела підвищеної небезпеки можуть існувати в межах одного об'єкта матеріального світу. Автомобіль є складною технічною системою, під час експлуатації якої використовується механічна, хімічна, електрична енергія, вогнебезпечні, отруйні речовини тощо. Транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України. Транспортний засіб кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки не через його можливість рухатись, а через його конструктивні особливості, що зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення завдання шкоди іншим особам, (зокрема, необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди). Транспортний засіб, який не використовується (зберігається), створює ймовірне

підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку особи у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля). Для відшкодування шкоди володільцем джерела підвищеної небезпеки за правилами статті 1187 ЦК України не має значення, чи використовує він таке джерело за призначенням. Визначальним є те, що відповідні потенційні шкідливі властивості такого джерела проявились і призвели до завдання шкоди іншим особам. Тому підстави для відступу від висновку викладеного в постанові Верховного Суду у складі колеґії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 серпня 2019 року у справі № 308/3620/15-ц (провадження № 61-17064св18) відсутні.

18) Постанова КЦС від 15.03.2023 в справі № 127/5920/22
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109674942>

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (частина перша статті 1187 ЦК України). Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України, не вичерпний (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21)). Джерелом підвищеної небезпеки слід вважати діяльність, що здійснюється з тим чи іншим залученням/використанням предметів матеріального світу та/або природних (фізичних) процесів, які за певних умов часу та місця в силу своїх якісних та кількісних характеристик об'єктивно створюють в процесі володіння ними (незалежно від факту їх експлуатації) підвищену порівняно із звичайними життєвими обставинами небезпеку завдання шкоди. Використання електросамоката чи іншого подібного засобу (моноколеса, сегвея тощо) для переміщення особи як учасника дорожнього руху є джерелом підвищеної небезпеки в розумінні статті 1187 ЦК України, якщо в конкретному випадку такий засіб приводився в рух за допомогою встановленого на ньому електричного двигуна. Для кваліфікації діяльності, пов'язаної з таким використанням електричного самоката, характеристика електросамоката як механічного транспортного засобу з урахуванням потужності електродвигуна, встановленого на ньому, значення не має.

Трохи про правові режими майна юридичної особи

<https://t.me/glossema/916>

Ухвала КГС ВС від 04.04.2023 у справі № 910/12510/21

Проаналізувавши предмет та зміст заявлених позовних вимог, висновки судів зроблених за результатом розгляду цих вимог, доводи скаржника та аргументи сторін щодо скарги, колегія суддів дійшла висновку, що у цій справі є виключна правова проблема та є очевидною необхідність формування єдиної правозастосовної практики у такій категорії справ, оскільки відсутні чіткі законодавчі положення щодо визначення правового режиму майна акціонерних товариств, 100% акцій яких перебуває у державній власності, висновку Верховного Суду з цього приводу немає і ця правова проблема може виникати у невизначеній кількості справ щодо майна таких акціонерних товариств.

Підходи науковців щодо вирішення зазначеної проблеми також різняться.

Частина вважає, що положення нормативно-правових актів, які стосуються приватизації державного майна, дають підстави зробити висновок, що зміна державної форми власності може відбуватися виключно шляхом приватизації. Закон України «Про приватизацію державного майна» не відносить до способів приватизації передання такого майна державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного унітарного підприємства. Тому державне майно, що передане державою до статутного фонду (капіталу) державного унітарного підприємства, корпоратизованого у акціонерне товариство, 100 % акцій якого залишається у власності держави, до моменту завершення процедури приватизації (продажу у приватну власність належних державі акцій такого акціонерного товариства) є державною власністю [Дзера Ю. М. Особливості правового режиму майна, переданого державою до статутного фонду (капіталу) акціонерного товариства у результаті корпоратизації державного унітарного підприємства // Юридична Україна. 2010. № 4. С. 59-63].

Інші вчені (І. В. Спасибо-Фатєєва, В. М. Кравчук, І. А. Селіванова та інші) констатують, що акціонерне товариство, створене у процесі корпоратизації, є власником майна, переданого йому засновником до статутного капіталу, а держава є власником акцій таких товариств до їх відчуження в установленому законодавством порядку [Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій,

Міністерства юстиції науковців, фахівців). Т.3 : Юридична особа / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: Страйд, 2009. С. 600; Спасибо - Фатеева І.В . Про юридичні особи публічного і приватного права // Щорічник українського права. 2017. №9. С. 176-185; Селіванова І.А . Проблеми правового статусу акціонерних товариств, в яких держава є акціонером // Вісник Верховного Суду України. 2009. № 9 (109). С. 44-48; Селіванова І.А. Про різновиди акціонерних компаній, створених за участю держави // Університетські наукові записки. 2007. № 2. С. 214-219].

Дискусійним у юридичній науці є й питання про те, чи може товариство одночасно мати майно на різних правових режимах - праві господарського відання та праві власності. Якщо так, то чи впливає правовий режим майна, переданого до статутного капіталу, на правовий режим майна, самостійно набутого акціонерним товариством у процесі здійснення ним господарської діяльності.

При відсутності усталеної судової практики, з урахуванням існування різних підходів до вирішення спірного питання та наявності великої кількості господарських організацій з корпоративними правами держави, вирішення цієї проблеми має велике значення для функціонування відповідного сектора економіки, а отже окреслена у цій ухвалі правова проблема носить характер виключної.

З огляду на викладене, враховуючи висновок, що справа № 910/12510/21 містить виключну правову проблему, вирішення якої повинно бути здійснене ВП ВС з метою забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики у таких питаннях, КГС вважає за необхідне передати справу на розгляд ВП ВС.

Трохи статтю 334 ЦК України і момент набуття права власності на транспортний засіб

<https://t.me/glossema/920>

Постанова ВП ВС від 05.04.2023 у справі № 911/1278/20

7.7. Найбільш поширеними похідними способами набуття права власності юридичними особами є набуття права власності на підставі правочинів (стаття 334 ЦК) та внаслідок правонаступництва (стаття 107 ЦК). У похідних способах набуття права власності на майно судам необхідно враховувати вірогідність наявності на це майно прав інших осіб - невластників, наприклад,

іпотекодержателя, заставодержателя, орендаря, іншого суб'єкта обмеженого речового права. Ці права зазвичай не повинні втрачатися при зміні власника речі, яка переходить до нового власника, маючи обтяження. Фактично діє правило римського права: «*nemo potest plura iura in rem*» - «ніхто не може передати іншому більше прав на річ, ніж має сам».

7.10. Право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом (частина перша статті 334 ЦК України). На відміну від нерухомого майна, ЦК України не передбачено переходу права власності на рухоме майно за наслідком державної реєстрації переходу права на підставі правочину, навіть якщо реєстрація рухомого майна є обов'язковою виходячи з нормативного регулювання (частина четверта статті 334 ЦК).

7.13. Отже, як положеннями частини першої статті 334 ЦК щодо переходу права власності на рухоме майно, так і спеціальним законодавством, що регулює порядок обліку та реєстрації транспортних засобів, не передбачено в імперативному порядку, що право власності на таке рухоме майно переходить до набувача транспортного засобу з моменту здійснення його державної реєстрації. Порушення приписів про державну реєстрацію великотоннажного та технологічного транспортного засобу має наслідком заборону його експлуатації (користування рухомим майном). Право власності на рухоме майно переходить до набувача відповідно до умов укладеного договору, що узгоджується з принципом свободи договору відповідно до статей 6, 627, 628 ЦК України. Якщо договором не передбачено особливостей переходу права власності у конкретному випадку шляхом вчинення певних дій, воно переходить з моменту передання транспортного засобу.

7.14. ВП ВС не вбачає підстав для відступу від висновків [КЦС від 30 жовтня 2019 року у справі № 683/2694/16-ц](#) про відмову у визнанні права власності на автомобіль та зняття арешту з огляду на неподібність обставин та правового регулювання у зазначеній справі та у справі № 911/1278/20.

7.15. Також ВП ВС погоджується з подібним висновком, викладеним у [постанові КЦС від 16 грудня 2020 року у справі № 278/3640/18 \(провадження № 61-11481св20\)](#), в якій, аналізуючи положення статті 334 ЦК України та статті 34 Закону України «Про дорожній рух», суд зазначив: «...правовстановлюючим документом, який підтверджує набуття права власності, є саме договір комісії транспортного засобу та договір купівлі-продажу транспортного засобу. Видане за результатами проведення реєстраційних дій свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу лише підтверджує проведення реєстраційної процедури та внесення до Єдиного державного реєстру МВС відомостей про транспортний засіб і його власника, проте як самостійний документ право власності у особи не породжує». Подібні правові висновки щодо застосування положень статті 34 Закону № 3353-XII викладено ВС також у постановях від 13 грудня 2018 року у справі № 910/11266/17, від 21 травня 2019 року у справі № [912/1426/18](#) та від 30 липня 2019 року у справі № [905/1053/18](#).

Трохи про договір, статтю 334 ЦК та автомобіль

<https://t.me/glossema/955>

Постанова КЦС ВС від 26.04.2023 у справі № 569/20334/21

Критерієм віднесення речей до рухомих визначається можливість їх вільного переміщення у просторі.

Автомобіль є рухомою річчю.

За загальним правилом, право власності на рухому річ виникає з моменту передання майна.

Винятком із загального правила про те, що право власності на рухому річ виникає з моменту передання майна є вказівка в нормі закону чи в положеннях договору.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть в договорі самі визначити момент виникнення права власності на рухому річ.

Правила частини четвертої статті 334 ЦК України застосовуються до нерухомих речей.

У пункті 7.13 [постанови Великої Палати Верховного Суду від 05 квітня 2023 року по справі № 911/1278/20 \(провадження № 12-33гс22\)](#) вказано, що: «положеннями частини першої статті 334 ЦК України щодо переходу права власності на рухоме майно не передбачено в імперативному порядку, що право власності на таке рухоме майно переходить до набувача транспортного засобу з моменту здійснення його державної реєстрації. Право власності на рухоме майно переходить до набувача відповідно до умов укладеного договору, що узгоджується з принципом свободи договору відповідно до статей 6, 627, 628 ЦК України. Якщо договором не передбачено особливостей переходу права власності у конкретному випадку шляхом вчинення певних дій, воно переходить з моменту передання транспортного засобу».

Трохи про момент виникнення права власності на комбайн, визнання права, відновлення становища та захист права зобов'язального

<https://t.me/glossema/987>

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 у справі № 204/8118/14-ц

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть в договорі самі визначити момент виникнення права власності на рухому річ (див. постанову ВС від 26.04.2023 року у справі 569/20334/21).

Тлумачення п. 1 ч. 2. ст. 16 ЦК свідчить, що по своїй суті такий спосіб захисту як визнання права може застосовуватися тільки тоді, коли суб'єктивне цивільне право виникло і якщо це право порушується (оспорюється або не визнається) іншою особою (див. зокрема, постанову ВС від 05.12.2022 року в справі 233/4580/20).

Відповідно до п.4 ч. 2 ст. 16 ЦК способом захисту цивільних прав та інтересів може бути відновлення становища, яке існувало до порушення. Цей спосіб пов'язаний з застосуванням певних заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи у тому стані, в якому воно існувало до його порушення (див., зокрема, постанову ВС від 15.08.2018 у справі 545/3728/16-ц).

У справі, що переглядається:

відповідно до пункту 2.4 договору купівлі-продажу комбайна від 01.04.2010 право власності на придбаний за цим договором товар виникає з моменту державної реєстрації. Державна реєстрація комбайна на підставі договору від 01.04.2010 не проводилася. За таких обставин право власності на комбайн на підставі вказаного договору у позивача не виникло;

оскільки позивач відповідно до пункту 2.4 договору купівлі-продажу комбайна від 01.04.2010 не набув права власності на комбайн, проте з урахуванням скасування державної реєстрації комбайна, проведеної на підставі договору купівлі-продажу від 02.04.2010, не позбавлений можливості в позасудовому порядку звернутися до реєстратора з заявою про державну реєстрацію транспортного засобу на підставі договору купівлі-продажу від 01.04.2010, що є підставою для набуття права власності на нього, то в задоволенні позовної вимоги про визнання права власності на комбайн слід було відмовити з огляду на відсутність порушеного, невизнаного або оспореного права позивача в цій частині. Апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відмову в задоволенні позовної вимоги про визнання права власності, проте помилився щодо мотивів такої відмови;

внаслідок укладення договору купівлі-продажу транспортного засобу 01.04.2010 в позивача як покупця виникло зобов'язальне право. За встановлених судами обставин перешкодою для набуття позивачем права власності на комбайн є державна реєстрація транспортного засобу, здійснена на підставі іншого правочину, а саме договору купівлі-продажу від 02.04.2010 року, сторонами за яким є не тільки ОСОБА_1 й ПП «Техніка», а й ОСОБА_2. Тому позивач звернувся за захистом свого зобов'язального права як покупця за договором купівлі-продажу від 01.04.2010, порушення якого полягає в неможливості набути право власності на комбайн з огляду на наявність його державної реєстрації, проведеної на підставі невчиненого правочину;

суди встановили, що договір купівлі-продажу комбайна від 02.04.2010 не підписаний покупцями, а тому є неукладеним. При пред'явленні позовної вимоги про скасування державної реєстрації комбайна ОСОБА_1 фактично просить відновити становище, за якого державна реєстрація, вчинена на підставі неукладеного правочину, не існувала, що надасть йому змогу здійснити державну реєстрацію транспортного засобу на підставі укладеного з продавцем комбайна договору купівлі-продажу від 01.04.2010. Оскільки державна реєстрація комбайна відбулася на підставі неукладеного правочину, та порушує права позивача, який за наявності такої реєстрації позбавлений можливості зареєструвати транспортний засіб на підставі договору купівлі-продажу від 01.04.2010, апеляційний суд зробив помилковий висновок про відсутність підстав для задоволення позовної вимоги про скасування державної реєстрації.

Трохи про довіреність на користування транспортним засобом

<https://t.me/glossema/1017>

У побуті давно укорінилося уявлення про допустимість видачі довіреності на користування транспортним засобом. Законодавець же закріпив в 2009 році таку можливість для учасників цивільних відносин в абз. 4 ч. 3 ст. 245 ЦК, виклавши його в [новій редакції](#). Зокрема, довіреність особи, яка проживає в населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління й розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами (абз. 4 ч. 3 ст. 245 ЦК).

Запроваджено цю конструкцію в досить «оригінальний» спосіб, оскільки:

відбулося закріплення категорії «довіреність на користування транспортним засобом» в нормі, що присвячена формі довіреності (ст. 245 ЦК). У цьому контексті виникає закономірне питання про доцільність взагалі такого правового регулювання відносин, пов'язаних з «існуванням» довіреності на користування транспортним засобом. Адже очевидно, що «генератором» необхідності внесення відповідних змін до ст. 245 ЦК були зовсім не ті цивільні відносини, які склалися в

суспільстві й потребували негайного втручання, а потреба як забезпечити доказовість правомірної належності транспортного засобу особі перед органами поліції, причому без оформлення договору найму або ж позички транспортного засобу, так і мінімізації оподаткування;

не здійснено узгодження такої конструкції із загальним поняттям представництва (ч. 1 ст. 237 ЦК).

Довіреність на користування транспортним засобом є нетиповою конструкцією:

за загальним правилом довіреність може видаватися для вчинення представником правочинів (ч. 1 ст. 237 ЦК). У доктрині під користуванням, як складовою змісту права власності, розуміється здобуття з речі її корисних властивостей, привласнення плодів та прибутків, що приносяться річчю. Втім користування з жодних позицій не може бути «розцінене» як правочин;

представник вчиняє правочини від імені особи, яку представляє (ч. 1 ст. 237 ЦК). Як наслідок представник має право або обов'язок вчиняти правочини тільки від імені іншої особи, яку він представляє. Разом з тим, сумнівно, що користування річчю (транспортним засобом) здійснюється від імені іншої особи;

для характеристики особи, яка уповноважена на користування транспортним засобом, навряд чи можна вживати термін «представник».

Наявність конструкції «довіреність на користування транспортним засобом» не відповідає загальноприйнятому розумінню представництва. І досить складно стверджувати, як з формально-логічних, так і з сутнісних позицій про допустимість застосування до цієї конструкції норм, присвячених регулюванню представництва. Сутнісний аналіз «довіреності на користування транспортним засобом» детермінує декілька досить суперечливих та неоднозначних висновків, зокрема:

конструкція представництва або потребує вдосконалення з дозволом охоплювати цим поняттям не тільки: правочини, але й інші як юридичні, так і фактичні дії, представників, але й інших осіб, які вчиняють фактичні дії на свою користь. Або ж, навпаки, усунення невідповідностей у правовому регулюванні із заборобою видавати довіреність на вчинення фактичних дій (користування транспортним засобом) на свою користь;

видача довіреності на користування транспортним засобом зумовлює виникнення відносин квазіпредставництва. Тобто таких, які тільки зовні нагадують відносини представництва (через вживання термінології, характерної для цих відносин, і завдяки місцю розміщення законодавчих положень), але по своїй суті до них не відносяться. Така довіреність виступає підставою для виникнення майнових прав (володіння і користування) для особи, уповноваженої на користування транспортним засобом. Причому такого роду висновок має не лише теоретичний характер. Його практичне значення зводиться до того, що наявність квазіпредставництва безумовно впливає на застосування інших конструкцій або навіть деформує їх.

Трохи про припинення права на частку, визнання права та судові рішення

<https://t.me/glossema/1029>

[Постанова КЦС ВС від 31.05.2023 в справі № 169/740/20](#)

У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду (частина п'ята статті 11 ЦК України).

Способами захисту цивільних прав та інтересів може бути визнання права (пункт 1 частини другої статті 16 ЦК України).

По своїй суті такий спосіб захисту як визнання права може застосовуватися тільки тоді, коли суб'єктивне цивільне право виникло і якщо це право порушується (оспорюється або не визнається) іншою особою (див. зокрема, [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 233/4580/20 \(провадження № 61-12524сво21\)](#)).

У статті 365 ЦК України передбачено, що право особи на частку у спільному майні може бути припинене за рішенням суду на підставі позову інших співвласників, якщо: 1) частка є незначною і не може бути виділена в натурі; 2) річ є неподільною; 3) спільне володіння і користування майном є неможливим; 4) таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї. Суд постановляє рішення про припинення права особи на частку у спільному майні за умови попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду.

Припинення права на частку в одного співвласника одночасно виступає для інших співвласників підставою набуття права на частку.

Рішення суду про припинення права на частку є підставою, з якою закон пов'язує набуття для іншого (інших) співвласника(-ів) права на частку.

Визнання права є способом захисту, що використовується при порушенні. Необхідність у застосуванні цього способу захисту виникає у випадках, коли оспорюється або не визнається право, тобто певне суб'єктивне право.

У співвласника, який тільки пред'являє позов про припинення права на частку, відсутнє суб'єктивне право, яке не визнається або оспорюється. Рішення суду буде лише підставою для правонабуття. У випадку відсутності суб'єктивного права власності неможливо стверджувати й про його порушення, тобто невизнання чи оспорювання, що виступало б передумовою для визнання права.

Недопустими є поєднання конструкції позову про припинення права на частку (стаття 365 ЦК України) та визнання права (пункт 1 частини другої статті 16 ЦК України) одночасно.

Трохи про використання майна цивільних осіб у військових цілях

<https://t.me/glossema/1034>

Ухвала КАС ВС від 15.06.2023 у справі № 640/28113/20

50. Підставою для звернення до суду з вказаним позовом ОСОБА_1 зазначила, що зайняття та використання підрозділами Збройних Сил України її нерухомої власності - квартири без законних на це підстав становить порушення її права власності. Бездіяльність Кабінету Міністрів України та Міністерства оборони України щодо допущення ситуації використання її майна підрозділами Збройних Сил України без законних підстав - є протиправною. У зв'язку з відсутністю порядку компенсації за таке використання майна, належного їй на праві приватної власності, вона зазнала матеріальної та моральної шкоди.

51. Обґрунтовуючи порушене право, за захистом якого позивачка звернулася до суду із цим позовом, посилалася на [положення статті 1 Першого](#) протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

52. Оскільки законодавством не врегульовано питання щодо порядку використання майна цивільних осіб у військових цілях, а також порядку компенсації за таке використання майна, належного позивачу на праві приватної власності, вона зазнала матеріальної та моральної шкоди, яку просила відшкодувати в судовому порядку.

54. У подібних правовідносинах існує судова практика у справах цивільної юрисдикції, де предметом спору є заподіяння шкоди майновим інтересам позивача у результаті мобілізації (примусового відчуження) належного їй на праві власності майна та відшкодування моральної шкоди ([справа №757/14424/20-ц, яка на даний час перебуває на розгляді ВП ВС](#)).

58. При цьому, обставини, якими позивачі обґрунтовують свої вимоги у вказаних справах свідчать, що предмет спору, підстави позову, фактичні обставини та суть права та/або інтересу, за захистом якого звернулися позивачі, заявлені вимоги, характер спірних правовідносин, зміст та юридичної природи обставин у справі, яка розглядається в порядку адміністративної юрисдикції та у

справі №[757/14424/20-ц](#), яка перебуває на розгляді ВП ВС в порядку цивільної юрисдикції, є подібними та пов'язані з компенсаційними виплатами, матеріальним та моральним відшкодуванням.

59. У зв'язку з тим, що законодавцем не затверджено механізму виплати компенсації за використання майна цивільних осіб Збройними Силами України під час проведення АТО/ООС у вказаних у цих справах періодах, а також порядку визначення її розміру у всіх цих справах, постає питання щодо можливості застосування до таких правовідносин загальних норм, зокрема норм статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

61. З огляду на те, що Верховний Суд позбавлений можливості звернення до ВП ВС з підстав порушення правил предметної юрисдикції, визначених положенням частини шостої статті 346 КАС України, оскільки сторони і суди попередніх інстанцій це питання не порушували, питання, які він оцінює як виключну правову проблему у справі №[640/28113/20](#), необхідно також розглядати крізь призму предметної юрисдикції, без вирішення якого неможливе правильне вирішення наявного у цій справі спору.

62. Колегія суддів також звертає увагу, що у зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України на всій території України, починаючи з 24 лютого 2022 року, діє воєнний стан.

63. Така ситуація може призвести до виникнення аналогічних спорів, пов'язаних з використанням майна цивільних осіб для військових потреб у вказаних у цих справах періодах. Отже передача справи на розгляд ВП ВС необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної практики у справах, що, як зазначено в пункті 48 цієї постанови, зачіпає фундаментальне гарантоване конституційне (статті 13, 41 Конституції України) та конвенційне право (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції), що стосуються великої кількості осіб.

64. Враховуючи викладене, колегія суддів суду касаційної інстанції дійшла висновку про необхідність передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду для забезпечення розвитку права і формування єдиної правозастосовчої практики з указаних у цій ухвалі правових питань.

Трохи про витребування частки в праві спільної власності з чужого незаконного

володіння

<https://t.me/glossema/1076>

[Постанова ВП ВС від від 20.06.2023 у справі № 362/2707/19](#)

Реєстрація права власності на нерухоме майно є лише офіційним визнанням права власності з боку держави. Сама державна реєстрація права власності за певною особою не є безспірним підтвердженням наявності в цієї особи права власності, але створює спростовувану презумпцію права власності такої особи (див. [постанову Великої Палати Верховного Суду від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17](#)).

З визнанням того, що державною реєстрацією права власності на нерухоме майно підтверджується володіння цим майном, у судову практику увійшла концепція «книжного володіння».

Як уже зазначалося, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним (стаття 387 ЦК України).

Однією з підстав державної реєстрації права власності на нерухоме майно є рішення суду, яке набрало законної сили, щодо права власності на це майно (пункт 9 частини першої статті 27 Закону № 1952-IV). Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння є таким рішенням і передбачає внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

У разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові. Таке рішення суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване в цьому реєстрі за відповідачем.

Відповідно до статті 361 ЦК України співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності.

Оскільки у справі, що переглядається, заявлено позов про витребування 1/2 ідеальної частки спірного будинку та земельної ділянки, наслідком задоволення позову буде внесення записів про державну реєстрацію за позивачкою права власності на 1/2 спірного будинку та 1/2 земельної ділянки, а за ОСОБА_4 права власності на 1/2 цих житлового будинку та земельної ділянки.

Такий висновок узгоджується з постановою Верховного Суду України від 16 вересня 2015 року у справі № 6-1203цс15, у якій витребувано від відповідача на користь позивачів 54/100 частки квартири без з'ясування, чи є це майно індивідуально визначеним або виділеним в натурі.

Виділ частки з майна, що є у спільній частковій власності, передбачено у статті 364, а поділ майна, що є у спільній частковій власності, урегульовано у статті 367 ЦК України. Вказане уможливується після витребування 1/2 спірного нерухомого майна на користь позивачки.

З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду України, викладеного в [постановах від 02 вересня 2015 року у справі № 6-1168цс15](#) та [від 16 серпня 2017 року у справі № 6-54цс17](#), а також висновку Верховного Суду у

складі колегії суддів Касаційного цивільного суду в постановках від 21 серпня 2018 року у справі № 757/32440/15-ц (провадження № 61-14437св18), від 05 вересня 2018 року у справі № 723/1983/16-ц (провадження № 61-22402св18) та від 20 січня 2021 року у справі № 2-4440/11 (провадження № 61-5464св20) про те, що витребувати можна лише індивідуально визначене майно або майно, яке виділено в натурі.

Трохи про частку в праві спільної часткової власності, річ та принцип спеціалітету

<https://t.me/glossema/1129>

Окрема думка судді КЦС ВС від 27.07.2023 у справі № 688/4167/16-ц

Частка в праві спільної часткової власності відноситься до ідеальних категорій і виражається у вигляді дробу (наприклад, $\frac{1}{2}$ частки в праві спільної часткової власності на будинок). Як наслідок частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі і не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто, право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна.

Частка в праві спільної власності є майновим правом. Ця частка є окремим об'єктом, адже саме як окремий об'єкт вона відчужується (продаж частки в праві спільної власності на нерухоме майно, а не продаж нерухомості). У разі якщо продається частка, то співвласник має право її відчужувати на власний розсуд (з додержання переважного права інших співвласників на її купівлю), а коли продається нерухомість, що належить співвласникам, вони мають спільно прийняти рішення про її продаж. Серед об'єктів, правовий режим яких регулюється в Главі 13 ЦК України, майнове право (частина друга статті 190 ЦК) і нерухома річ (стаття 181 ЦК) є різними об'єктами. Майнове право в різних правовідносинах може мати свої особливості.

Тлумачення статті 387 ЦК України свідчить, що предметом віндикаційного позову може бути лише індивідуально-визначена річ.

Річ є визначеною індивідуальними ознаками, якщо вона наділена тільки її властивими ознаками, що вирізняють її з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи її (абзац 1 частини першої статті 184 ЦК України).

Індивідуалізація речі - це надання певній речі (або ж наявність у неї) відмітних властивостей (рис чи характеристик), що дозволяють в необхідних випадках виділити її з числа подібних. Можливо виокремити три групи речей, визначених індивідуальними ознаками: унікальні речі, тобто єдині у своєму роді; речі, що відрізняються від подібних особливими позначеннями чи характеристиками; речі, індивідуалізовані в процесі вибору або відбору (див., зокрема: Крат В.І. Коментар статті 760 Предмет договору найму // Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Страйд, 2013. – Том 8 : Договори про передачу майна у власність та користування. – С. 348 – 359; [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 серпня 2019 року в справі № 296/8984/14-ц](#)).

Для речового права притаманний принцип спеціальності ([спеціалітету](#)). Принцип спеціальності (спеціалітету) речового права проявляється в тому, що право речове поширюється на конкретну індивідуально-визначену річ як предмет матеріального світу, тобто «тілесну» річ. Неможливо бути власником «безтілесної речі» (зокрема, майнового права, права вимоги чи виключного права). Тому для таких об'єктів як «безтілесна річ» (зокрема, майнове право, право вимоги чи виключне право) виключається встановлення правового режиму речового права (зокрема, і застосування такого речово-правового способу захисту як віндикаційний позов).

Сама по собі конструкція «майно» (частина перша статті 190 ЦК України) є певним чином умовним поняттям, оскільки з урахуванням принципу спеціалітету речового права на нього навряд чи можливо становити речове право.

Трохи про право на приватизацію земельної ділянки фермером і добру совість

<https://t.me/glossema/1130>

Постанова ВП ВС від 20.06.2023 у справі № 633/408/18

8.8. ВП ВС вважає за необхідне сформуванню такий правовий висновок. Член фермерського господарства, який отримав земельну ділянку у користування для створення фермерського господарства і раніше не набув права на земельну частку (пай), може цю (отриману ним) земельну ділянку приватизувати у межах розміру земельної частки (паю) за умови припинення права користування нею фермерським господарством.

Якщо ж член фермерського господарства не отримував у користування земельну ділянку для його створення, а лише увійшов до складу членів цього господарства, він має право отримати у власність земельну ділянку у передбаченому законом розмірі, проте в загальному порядку, зокрема із земель, які не перебувають у власності чи користуванні фермерського господарства.

9.5. ВП ВС вважає за необхідне конкретизувати висновок, викладений у наведених вище [постановах КАС](#), та зазначити, що член фермерського господарства, який отримав земельну ділянку у користування для створення фермерського господарства і раніше не набув права на земельну частку (пай), може цю (отриману ним) земельну ділянку приватизувати у розмірі земельної частки (паю). Якщо ж член фермерського господарства не отримував у користування земельну ділянку для його створення, а лише увійшов до складу членів цього господарства, він має право отримати у власність земельну ділянку у передбаченому законом розмірі, проте в загальному порядку, зокрема із земель, які не перебувають у власності чи користуванні фермерського господарства.

13.9. Апеляційним судом на підставі належним чином оцінених матеріалів справи встановлено, що ОСОБА_1 у заяві не зазначив про наявність у нього як фізичної особи, яка бажає створити фермерське господарство, матеріальних та трудових ресурсів для ефективного здійснення фермерської діяльності. Більше того, ОСОБА_1 після передачі йому у власність спірної земельної ділянки фермерську діяльність не здійснював, а передав останню в оренду ФОП ОСОБА_4. За встановлених у цій справі обставин поведінка ОСОБА_1 щодо спірної земельної ділянки не є добросовісною.

13.11. ГУ Держгеокадастру, передаючи ОСОБА_1 у власність для ведення фермерського господарства земельну ділянку у розмірі частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, в тому числі ріллі площею 4,6902 га (кадастровий номер 6324681000:02:001:1071) на підставі спрощеної процедури, без проведення земельних торгів, не пересвідчилося в дійсності його спроможності та намірах вести фермерське господарство - самостійно виробляти (виросувати) товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією, відповідно до задекларованої у заяві мети, та чи не є така заява штучним використанням процедури отримання земельної ділянки у власність для ведення фермерського господарства поза передбаченим законом обов'язковим проведенням земельних торгів, зокрема для використання цієї ділянки іншими суб'єктами господарювання. Тому поведінка ГУ Держгеокадастру у спірних правовідносинах теж не була добросовісною.

13.12. Апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про те, що передача спірної земельної ділянки у власність ОСОБА_1 із подальшою реєстрацією за ним права власності є незаконними. Втручання у його право на мирне володіння спірною земельною ділянкою ґрунтується на законі, про що зазначено вище. Легітимною метою такого втручання є публічні інтереси у контролі за раціональним використанням сільськогосподарських земель, які є обмеженим природним ресурсом. З огляду на недобросовісність поведінки у спірних правовідносинах як ГУ

Держгеокадастру, так і ОСОБА_1, втручання у право останнього на мирне володіння спірною ділянкою та її повернення у володіння власника будуть пропорційними зазначеній легітимній меті і, враховуючи встановлені обставини справи, не становитимуть для ОСОБА_1 надмірного тягаря.

Трохи про заборону на безоплатну передачу земель комунальної власності у приватну власність і виконавче провадження

<https://t.me/glossema/1144>

Постанова КЦС від 27.07.2023 в справі № 392/856/22

Відповідно до статті 129-1 Конституції України судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Рішенням Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 04 березня 2021 року у справі № 392/779/18, яке залишено без змін постановою Кропивницького апеляційного суду від 15 листопада 2021 року та постановою Верховного Суду від 28 грудня 2022 року, позов ОСОБА_1 задоволено. Зобов'язано Злинську сільську раду Маловисківського району Кіровоградської області виділити у натурі (на місцевості) ОСОБА_1 земельну ділянку у розмірі 4,10 умовних кадастрових гектарів, розташовану на території Злинської сільської ради Маловисківського району Кіровоградської області.

ОСОБА_1 оскаржив бездіяльність державного виконавця щодо невиконання судового рішення про зобов'язання Злинську сільську раду Маловисківського району Кіровоградської області виділити йому в натурі (на місцевості) земельну ділянку у розмірі 4,10 умовних кадастрових гектарів, розташовану на території Злинської сільської ради Маловисківського району Кіровоградської області.

При відмові у задоволенні скарги, суди вважали, що відсутні підстави для її задоволення, оскільки відповідно до підпункту 5 пункту 27 Перехідних положень Земельного кодексу України, під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей, серед яких і безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.

Для приватного права апріорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм.

[Законом України](#) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» доповнено розділ X Перехідних положень Земельного Кодексу України пунктом 27, підпункт 5 якого передбачав, що під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей: безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.

Тлумачення вказаної норми, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що така заборона не поширюється на випадки виконання рішення суду, яке набрало законної сили.

За таких обставин, оскаржені судові рішення слід скасувати, ухвалити нове судове рішення, яким визнати протиправною бездіяльність державного виконавця та зобов'язати вжити заходи примусового виконання судового рішення.

Трохи про належний спосіб захисту права на земельну ділянку АТ «Українська залізниця»

<https://t.me/glossema/1208>

[Ухвала ВП ВС від 17.08.2023 у справі № 446/478/19](#)

Звертаючись із позовними вимогами до суду, АТ «Українська залізниця» зазначала, що частина земельної ділянки площею 0,0974 га, яка надана у приватну власність ОСОБА_1, перетинається із земельною ділянкою смуги відведення залізничного транспорту, що перебуває в користуванні залізниці.

З аналізу судової практики, здійсненого на підставі інформації, що міститься в Єдиному державному реєстрі судових рішень, вбачається, що суди розглянули значну кількість справ за

позовом АТ «Українська залізниця» до фізичних осіб, які набули у власність земельні ділянки, які частково або в цілому накладаються на землі залізничного транспорту.

Велика Палата Верховного Суду вважає мотиви, викладені в ухвалі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 21 червня 2023 року, такими, що містять обґрунтування необхідності вирішення питання про те, чи є ефективним (належним) способом захисту права АТ «Українська залізниця» у подібних правовідносинах:

оскарження (визнання недійсним / незаконним та скасування) рішення органу місцевого самоврядування (сільської / селищної / міської ради) та виданого на його підставі державного акта на право приватної власності (або іншого правовстановлюючого документа) на спірну земельну ділянку та / або

витребування майна із чужого незаконного володіння (спірної земельної ділянки) (віндикаційний позов) або

усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном (спірною земельною ділянкою) (негаторний позов).

Трохи про витребування частки в праві спільної часткової власності

<https://t.me/glossema/1210>

Окрема думка судді ВП ВС від 20.06.2023 у справі № 362/2707/19

Частка нерухомого майна, яка перебуває у спільній власності, є майном у розумінні ЦК. При цьому, у даному випадку таке поняття охоплює виключно майнові права співвласника щодо всього об'єкта, який перебуває у спільній власності, а не володіння його окремою частиною.

ВП ВС, переглядаючи цю справу, висувала, що належна ОСОБА_1 частка нерухомого майна, а саме житлового будинку та земельної ділянки, є майном. Погоджуюсь з висновком ВП ВС, що частка у спільній власності є майном. Вважаю такий висновок обґрунтованим.

Оскільки право володіння майном не втрачається власником внаслідок незаконного заволодіння цим майном іншою особою, то віндикація застосовується законним власником з метою повернення йому володіння майном як матеріальним об'єктом.

Однак частка у праві спільної власності не є частиною матеріального об'єкта й не є правом на частину матеріального об'єкта, а, отже, не є фактичним володінням частиною матеріального об'єкта. Таким чином, частка нерухомого майна, яке перебуває у спільній власності, не може бути об'єктом віндикації.

Витребування частини майна, набутого подружжям у шлюбі можливе після набуття нею статусу окремого матеріального об'єкта, що забезпечується шляхом поділу такого майна відповідно до ст. 367 ЦК. Витребуванню частини майна, набутого подружжям у шлюбі, має передувати поділ такого майна. У разі неможливості виділу частки в натурі співвласник вправі звернутись до суду з позовом про стягнення компенсації вартості цієї частки.

Власник частки у праві спільної часткової власності на нерухоме майно може звернутись до суду з метою захисту права користування та розпоряджання нею з позовом про припинення дії, яка порушує право користування або розпорядження таким майном, встановлення порядку користування спільним майном або визнання права власності на неї.

[Окрема думка суддів ВП ВС від 20.06.2023 у справі № 362/2707/19](#)

Рішення національних судів у аналогічних справах тривалий час сприяли ефективному судовому захисту усіх сторін та належним чином тлумачили положення законодавства. Так, наприклад, у постанові від 02 вересня 2015 року у справі № 6-1168цс15 ВСУ виснував, що: «витребувати можна лише індивідуально визначене майно», без виділу спірного майна в натурі це зробити неможливо. Це й висновок ВСУ підтримав у постанові від 16 серпня 2017 року у справі № 6-54цс17, КЦС 23 червня 2021 року в справі № 676/62/17 (провадження № 61-7083св19), 01 грудня 2021 року у справі № 569/16702/19 (провадження № 61-1826св21), 15 січня 2020 року у справі № 367/758/18 (провадження № 61-45419св18) та ін. У постанові від 21 серпня 2018 року у справі № 757/32440/15-ц (провадження № 61-14437св18) КЦС також виходив із того, що: «витребувати можна лише індивідуально визначене майно, або майно яке виділено в натурі. [...] Визнання за позивачем права власності на 1/4 частини спірної квартири та вселення його в цю квартиру є належним способом захисту його прав на спірну частину квартири, а вимога позивача щодо витребування спірної частини квартири не може бути належним способом захисту його прав з урахуванням того, що 1/4 частина квартири не є індивідуально визначеним нерухомим майном».

Загалом опираючись на наведені правові висновки касаційних судів була сформована стала судова практика, яка забезпечувала дотримання принципу юридичної визначеності та дозволяла сторонам і судам визначатися з належним способом судового захисту. Потрібно звернути увагу й на те, що при примусовому виконанні постанови ВП ВС у цій справі неможливо буде встановити яку саме частину будинку в натурі слід передати позивачеві, яку залишити відповідачеві, а тому існуватимуть перешкоди для виконання. Це у перспективі також призведе до неефективності судового захисту у

численних справах відповідної категорії та поставить під сумнів забезпечення і дотримання законних прав та інтересів усіх учасників судового процесу.

Трохи про розгляд Міністерством юстиції України скарги на рішення державного реєстратора за наявності спору щодо нерухомого майна

<https://t.me/glossema/1245>

[Ухвала КЦС ВС від 20.09.2023 в справі № 752/30324/21](#)

У справі, що переглядається:

при скасуванні рішення суду першої інстанції апеляційний суд в оскарженій постанові застосував висновки, зроблені [в постанові КАС від 06 червня 2018 року у справі № 804/2296/17](#), [постанові КАС від 29 січня 2021 року у справі № 640/12666/19](#), [постанові КАС від 22 лютого 2023 року у справі № 640/28931/20](#);

натомість в касаційних скаргах міститься посилання на висновки, зроблені [в постанові КГС від 31 серпня 2021 року в справі № 910/16115/20](#).

Касаційний суд акцентує, що вказані приклади судової практики касаційного суду підтверджують наявність по суті двох взаємовиключних підходів до тлумачення та застосування пункту 1 частини 2, пункту 4 частини восьмої статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин):

перший підхід - розгляд МЮ України скарги на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав не допускається за наявності будь-якого спору щодо нерухомого майна. При цьому, не має значення нетотожність чи відсутність хоча б одного елемента (ті самі сторони, той самий предмет і ті самі підстави) такого спору;

другий підхід - наявність спору щодо нерухомого майна між тими самими сторонами, з того самого предмета і підстав є підставою для відмови в задоволенні скарги на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав МЮ України.

Навряд чи таке застосування та тлумачення пункту 1 частини 2, пункту 4 частини восьмої статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»

(в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) дозволяє зробити вирішення спору прогнозованим.

Обміркувавши викладене, касаційний суд зауважує, що:

розумний читач, який повністю володіє мовою зрозумів би текст норми так, що в пункті 1 частини 2 статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) передбачена заборона на розгляд скарги на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав за наявності будь-якого спору щодо нерухомого майна. Недотримання заборони, передбаченої в пункті 1 частини 2 статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин), є самостійною підставою для скасування наказу Міністерство юстиції України;

наявність підстав для кваліфікації заборони, встановленої в пункті 1 частини 2 статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) виключає необхідність здійснювати аналіз інформації про судове провадження у зв'язку із спором між тими самими сторонами, з тих самих предмета і підстав (пункт 4 частини восьмої статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин).

З урахуванням викладеного, касаційний суд вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права (пункт 1 частини 2, пункт 4 частини восьмої статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду: у постанові КАС від 06 червня 2018 року у справі № 804/2296/17, у постанові КАС від 29 січня 2021 року у справі № 640/12666/19, у постанові КАС від 22 лютого 2023 року у справі № 640/28931/20, у постанові КАС від 27 червня 2023 року у справі № 640/26706/20.

Трохи про конфіскацію in rem необґрунтовані активи та солідарність

<https://t.me/glossema/1280>

Постанова КЦС від 04.10.2023 в справі № 991/2396/22

Політико-правовий підхід допускає існування різних конструкцій конфіскації. Як наслідок, у світовій практиці сформувалося дві різновиди конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*); проти речі (речова конфіскація, *in rem*). Традиційно зазначені різновиди конфіскації розмежовуються:

процедурою вилучення майна: конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* - в цивільному судочинстві.

стандартами доказування, які застосовуються: для конфіскації *in personam* має застосовуватися кримінально-правовий стандарт «поза розумним сумнівом» (*beyond reasonable doubt*). Натомість в конфіскації *in rem* використовується стандарт «баланс ймовірностей» (*balance of probabilities*).

Касаційний суд зауважує, що українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи», що мають досить нетиповий правовий режим. Такий специфічний правовий режим:

виявляється в досить суттєвих особливостях правового регулювання. Матеріально-правове регулювання конструкції необґрунтованих активів відбувається частково в: ЦК; ЦПК; Законі України «Про запобігання корупції». У ЦК України міститься тільки фрагментарне регулювання певних аспектів позовної давності, кваліфікацію рішення про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як спростування презумпції правомірності набуття права власності та підстави припинення права власності

характеризується суб'єктами, до яких може бути пред'явлений позов про визнання активів необґрунтованими, є публічні особи та «пов'язані» з ними особи (частина четверта статті 290 ЦПК). Тобто правовий режим необґрунтованих активів є свого роду додатковим обмеженням для публічних фізичних осіб. Натомість для звичайних суб'єктів така конструкція нехарактерна і невласлива;

законодавець не здійснює конструювання правового режиму необґрунтованих активів через використання конструкції недійсності. З урахуванням сутності та призначення конструкції недійсності правочину очевидно, що вона не розрахована на її використання при визнанні необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, оскільки в цьому разі достатньо спростувати презумпцію правомірності набуття права власності (частина друга статті 328 ЦК України).

Усталеним як в доктрині приватного права так і практиці касаційного суду є те, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникає часткове зобов'язання. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне (від лат. *solidus* - цілий, увесь) зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦК України) (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 \(провадження № 61-21130сво21\)](#)).

Касаційний суд зауважує, що законодавець окремо не урегулював ті випадки, за яких необґрунтовані активи набуваються двома або більше особами (тобто, має місце множинність осіб). Стаття 541 ЦК України, за відсутності окремого правового регулювання, поширюється на стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Законом не встановлено

випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів.

Трохи про витребування авто у добросовісного набувача

<https://t.me/glossema/1288>

Цікавий кейс про витребування автомобіля розглядав ВС ФРН (рішення від 18.09.2020 в справі № V ZR 8/19).

У серпні 2017 року до позивача, власника автосалону, прийшов чоловік, який зацікавився автомобілем, що використовувався як демонстраційний, вартістю 52 900 євро, і хотів взяти його на тест-драйв. Чоловік пред'явив високоякісні підробки італійського посвідчення особи, свідоцтво про реєстрацію з німецького міста та італійські водійські права і йому вручили ключ від автомобіля з червоним номерним знаком, бортовий журнал і буклет з етикеткою автомобіля, а також копію свідоцтва про реєстрацію, частина I на тест-драйв без супроводу тривалістю одну годину на підставі «договору про використання транспортного засобу». Ймовірний покупець до автосалону не повернувся. Через деякий час позивачу стало, що транспортний засіб пропонується для продажу продавець на інтернет-порталі.

У вересні 2017 року відповідачу стало відомо про те, що транспортний засіб запропонований приватною особою на інтернет-порталі для продажу. Під час зустрічі на головному залізничному вокзалі в Гамбурзі продавець пред'явив свідоцтва про реєстрацію частини I та II, які були видані на його нібито особисті дані та в яких було зазначено ідентифікаційний номер транспортного засобу. Довідки були виготовлені на оригінальних бланках, що викрадені з реєстраційної служби. Відповідач, який не розпізнав підробки, уклав з продавцем договір купівлі-продажу транспортного засобу. На його прохання у бланку договору вказали 46 500 євро замість фактично сплаченої готівкою суми ціни всього 43 500 євро, оскільки продавець заявив, що це «краще для його роботи». Після оплати відповідач отримав транспортний засіб, реєстраційні документи, відповідний ключ та ще один ключ. Відповідальний орган відмовив у реєстрації через заяву про викрадення автомобіля.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні первісного позову про витребування автомобіля, задовольнивши зустрічний позов відповідача про визнання його права власності та повернення оригіналів реєстраційних документів та дублікату ключа. Апеляційний суд задовольнив первісні позовні вимоги. ВС ФРН скасував судові рішення і винесла рішення по суті на користь відповідача.

Касаційний суд, зокрема, вказав, що:

відповідач є добросовісним набувачем автомобіля. Відповідно до § 935 НЦУ право власності не може бути добросовісно набуто, якщо річ була викрадена у власника, загублена або іншим чином

її втрачено. Втрата володіння поза волею виключає можливість безпосереднього володіння та пов'язану з ним презумпцію права власності як основу добросовісного набуття;

втрата власником рухомої речі відбувається, коли він проти своєї волі позбавляється володіння цією річчю. Позивач же не втратив володіння річчю проти своєї волі тільки тому, що очікуваний покупець ввів його в оману щодо своїх справжніх мотивів. Втрата володіння поза волею не настає, якщо вона відбувається в результаті обману. Передача транспортного засобу позивачем (продавцем) зацікавленій у купівлі особі для тест-драйву без супроводу або будь-якого іншого нагляду протягом певного часу є добровільним припиненням володіння.

Касаційний суд, зокрема, зауважив, що:

безпосереднє володіння здійснюється у вигляді фактичного панування над річчю. Фактичне панування над авто, зазвичай, відбувається через володіння його ключем. Щоправда, передача ключа сама по собі лише тоді означатиме передачу володіння, коли фактичне панування над річчю перейшло усвідомлено по волі від особи, що передає володіння, а одержувач ключа набув це панування аналогічним чином (мети тільки огляду автомобіля буде недостатньо);

перехід безпосереднього володіння відбувається і при пробній поїздки протягом однієї години, що здійснюється без супроводу або наявності інших технічних засобів, подібних до супроводу. У цьому випадку з боку продавця як тісна доступність речі у просторі, так і панування над нею стають настільки ефемерними, що виходячи з уявлень цивільного обороту не можна говорити про будь-яку можливість продавця щодо впливу на річ. У той час як водій може будь-яким чином впливати на автомобіль, продавець через дистанцію, яка може виникнути протягом однієї години, позбавлений контролю над транспортним засобом.

наявність державних номерів червоного кольору не може бути підставою для іншого висновку. Автомобілі, з такими державними номерами, можуть використовуватися для транзиту, пробної або екзаменаційної поїздки. Однак з цього не слідує, що водій авто не набув безпосереднього панування над річчю, а став лише його держателем від імені власника, або відбулося тимчасове позбавлення володіння (особливо це очевидно під час транзиту);

апеляційний суд обґрунтовує своє рішення судовою практикою федерального суду щодо вимог належної обачності, яких повинен дотримуватися покупець вживаного автомобіля. Відповідно до цього лише володіння транспортним засобом не є юридичним свідченням, необхідним для придбання добросовісності відповідно до § 932 НЦУ (BGB). Натомість однією з мінімальних вимог для добросовісного набуття вживаного автомобіля є наявність у покупця реєстраційного документа на транспортний засіб або свідоцтва про реєстрацію частина II, надані для перевірки продавця. Навіть якщо продавець володіє транспортним засобом і документами, покупець може бути недобросовісним, якщо він залишив поза увагою особливі обставини, які повинні були викликати його підозру, і він їх ігнорує. Однак покупець не має загального обов'язку проводити перевірку;

купівля вживаного автомобіля на вулиці вимагає особливої обережності, щоб унеможливити ризик купівлі краденої речі. Втім як така покупка на вулиці не вимагає додаткових перевірок, якщо для набувача вона відбулася без будь-яких особливостей, що насторожують. Судами було зроблено висновок про відсутність особливих обставин, які могли б на це вказувати.

апеляційний суд припустився помилки відхиливши зустрічний позов про надання оригіналів реєстраційних документів. Оскільки відповідач добросовісно набув транспортний засіб, як власник

транспортного засобу має право на повернення оригіналу свідоцтва про реєстрацію відповідно до § 985 НЦУ (BGB). Право власності на документи на транспортний засіб слідує за правом власності на транспортний засіб. Апеляційний суд правильно відхилив зустрічний позов про видачу дубліката ключа. Відповідач не може вимагати його передачі від позивача відповідно до § 985 НЦУ (BGB) або з будь-якої іншої законної підстави. Право власності на ключ від транспортного засобу не означає право власності на сам транспортний засіб. Ключ є лише аксесуаром (§ 97 BGB), але не компонентом (§ 93 BGB) автомобіля. Оскільки другий ключ не було передано, відповідач не міг добросовісно набути право власності на нього.

Трохи про пункт 3 частини першої статті 388 ЦК України

<https://t.me/glossema/1295>

Ухвала КЦС ВС від 11.10.2023 у справі № 752/5281/20

Тлумачення частини першої статті 388 ЦК України свідчить, що законодавець допускає витребування власником свого майна від добросовісного набувача, який придбав таке майно за відплатним договором, лише тоді, коли спірне майно вибуло з володіння власника не з його волі. Якщо ж така воля на передачу володіння мала місце і потім відповідна річ була відчужена (неважливо - особою, якій власник передав володіння, чи будь-якою іншою особою), то задоволення віндикаційного позову до добросовісного набувача цієї речі виключається. Цей підхід ґрунтується на давній максимі германського права «Hand muss Hand wahren» (нім.: «рука за руку відповідає»), що означає: лише речі, які буквально вийшли з рук власника проти його волі, можуть бути витребувані. Натомість речі, які були власником добровільно передані особі, яка їх відчужила (чи втратила з подальшим відчуженням іншою особою), не можуть бути витребувані в добросовісного набувача. Власник такої речі може лише позиватися про відшкодування йому збитків особою, якій він передав річ («Wo man seinen Glauben gelassen hat, da muss man ihn suchen» - «у того, кому ввірено, у того й треба шукати»).

У випадку, якщо власник із власної волі передав (вручив) рухому річ іншій особі, що мало наслідком позбавлення можливості впливу на таку річ, таку ситуацію слід кваліфікувати як вибуття рухомої речі з володіння власника за його волею. Касаційний суд підкреслює, що не вважається

вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно у користування) таким, що відбулося не з його волі в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України, якщо власник передав рухому річ іншій особі в користування.

Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року в справі № [243/2282/20](#) (провадження № 61-14197св21) зазначено, що: «надання у тимчасове користування ОСОБА_6 спірного автомобіля не може розцінюватись як передача майна іншій особі у володіння, що мало б значення для застосування застереження, обумовленого у пункті 3 частини першої статті 388 ЦК України».

Касаційний суд вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування положень статті 388 ЦК України в подібних правовідносинах, викладених у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року в справі № 243/2282/20](#) (провадження № 61-14197св21).

Трохи про пам'ятки

<https://t.me/glossema/1345>

[Постанова КЦС ВС від 02.12.2020 у справі № 734/519/15-ц](#)

У абзаці другому частини другої статті 178 ЦК України передбачено, що види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом.

У пункті 3 Прикінцевих положень Закону України «Про охорону культурної спадщини» передбачено, що об'єкти, включені до списків (переліків) пам'яток історії та культури відповідно до Закону Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», визнаються пам'ятками відповідно до цього Закону.

Відповідно до частини другої статті 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини» усі пам'ятки археології, в тому числі ті, що знаходяться під водою, включаючи пов'язані з ними рухомі

предмети, є державною власністю. Такі рухомі предмети підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, обліку та збереженню у порядку, визначеному законодавством.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 487/10128/14-ц (провадження № 14-473цс18) вказано, що «за змістом абзацу другого частини другої статті 178 ЦК України обмежено оборотоздатні об'єкти можуть бути визначені як в окремому законі, присвяченому оборотоздатності об'єктів, так і в інших законах, зокрема кодексах, які визначають правовий режим певних об'єктів».

Пам'ятка археології є об'єктом обмеженим в цивільному обороті, оскільки може перебувати тільки в державній власності.

[Постанова ВП ВС від 12.09.2023 у справі № 910/8413/21](#)

117. Отже, нерухомі об'єкти культурної спадщини, на відміну від іншого нерухомого майна, мають особливу правову природу. Такі об'єкти мають певні характерні властивості, з огляду на які вони мають цінність не тільки як нерухоме майно («матеріальну» цінність), а набувають історико-культурну цінність («нематеріальну», ідеологічну цінність).

118. Така «нематеріальна» цінність культурної спадщини не з'являється одразу після побудови нерухомого майна. Вона формується десятиліттями та століттями, оскільки суспільство може лише успадкувати її від попередніх поколінь.

119. Тому руйнування нерухомого об'єкта культурної спадщини завдасть шкоди не лише його власнику або володільцю (які втратять внаслідок цього нерухоме майно), а і суспільству в цілому (оскільки разом із нерухомим майном буде безповоротно втрачено його «нематеріальну» історико-культурну цінність, що формувалась протягом поколінь).

120. З огляду на це нерухомі об'єкти культурної спадщини потребують особливої охорони, у тому числі - з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, для яких така охорона є одним із пріоритетних напрямків діяльності.

231. Як слідує з визначення поняття «об'єкт культурної спадщини», для таких об'єктів характерними ознаками є цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і збереження своєї автентичності. Зазначене вирізняє, зокрема, нерухомі об'єкти культурної спадщини з-поміж іншого нерухомого майна. Такі об'єкти потребують особливої правової охорони.

232. Отже, як у разі включення певного об'єкта до переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, так і у випадку його включення до переліку пам'яток місцевого, загальнодержавного значення тощо, особа, проявивши розумну обачність, може і повинна знати про те, що нерухоме майно, яке вона має намір набути у приватну власність, є нерухомим об'єктом культурної спадщини.

Трохи про здійснення державної реєстрації на підставі рішення суду про витребування майна з чужого незаконного володіння

<https://t.me/glossema/1358>

Окрема ухвала КЦС ВС від 08.11.2023 в справі № 757/26182/14

У пунктах 114-116 постанови ВП ВС від 14 листопада 2018 року у справі № [183/1617/16](#) вказано, що «метою віндикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. У випадку позбавлення власника володіння нерухомим майном означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно (див. принцип реєстраційного підтвердження володіння нерухомістю у пункті 89 постанови Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 року у справі № [653/1096/16-ц](#)). Однією з підстав державної реєстрації права власності на нерухоме майно є рішення суду, яке набрало законної сили, щодо права власності на це майно (пункт 9 частини першої статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»). Рішення суду про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння є таким рішенням і передбачає внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. З огляду на вказане у разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача, а не зобов'язує відповідача повернути це майно власникові. Таке рішення суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем».

Касаційний суд послідовно та неодноразово підтверджували вказаний висновок щодо застосування пункту 9 частини першої статті 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в різних редакціях) (див., зокрема, висновки наведені у постановях Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2018 року у справі № [488/5027/14-ц](#) (провадження № 14-256цс18, пункт 98), від 19 травня 2020 року у справі № [916/1608/18](#) (провадження № 12-135гс19, пункт 80), від 09 листопада 2021 року у справі № [466/8649/16-ц](#) (провадження № 14-93цс20, пункти 84, 85) та багатьох інших.

Тому рішення про витребування з незаконного володіння відповідача нерухомого майна і є тим документом, що підтверджує право власності на таке майно належного власника.

На рівні Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не передбачено додаткових умов чи обмежень щодо виконання державними реєстраторами судового рішення щодо набуття, зміни або припинення права власності та інших речових прав на нерухоме майно.

Проте в абзаці першому пункту 67 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127, передбачено, що для державної реєстрації права власності у разі витребування майна з чужого незаконного володіння на підставі рішення суду подаються необхідні для відповідної реєстрації документи, передбачені статтею 27 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та цим Порядком, що підтверджують право власності на таке майно належного власника, крім випадку, коли право власності належного власника було зареєстроване в Державному реєстрі прав.

Тобто, пунктом 67 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127, передбачені додаткові вимоги невизначеного змісту («надати документи належного власника»), яких не передбачено Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Трохи про оборот майнових прав

<https://t.me/glossema/1364>

Ухвала КГС ВС від 07.11.2023 у справі № 907/619/20

Майнові права не є частиною матеріального об'єкта, а, отже, не є фактичним володінням частиною матеріального об'єкта. Таким чином, Касаційний господарський суд, не заперечуючи висновки ВП ВС, вважає за необхідне відступити від них уточнивши висновок щодо застосування ст. 317, 387 ЦК, викладений у постанові ВП ВС від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц, а саме - чи може особа, яка набула майнові права на нерухоме майно вважатися такою, що до неї перейшло право

володіння майном, яким незаконно заволоділа інша особа, та чи застосовується віндикація власником таких майнових прав з метою повернення йому володіння майном як матеріальним об'єктом, оскільки майнові права не є частиною матеріального об'єкта.

КГС у постанові від 13.04.2021 у справі № 910/11702/18 виклав правові висновки, відповідно до яких: відступлення права вимоги може здійснюватися тільки відносно дійсної вимоги, що існувала на момент переходу цих прав; у даному випадку під виглядом відчуження майнових прав щодо нерухомого майна фактично має місце продаж права на звернення до суду з цим позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав, передбачених пунктом 1 частини 2 статті 16 і статтями 387, 392 ЦК, хоча з урахуванням зазначеного вище застереження щодо змісту або характеру майнових прав, вміщеного у частині 2 статті 656 цього Кодексу, вказані способи судового захисту цивільних прав не можуть бути предметом договору купівлі-продажу майнових прав.

На відміну від позиції КГС в постанові від 13.04.2021 у справі № 910/11702/18, КЦС по-іншому застосовує положення законодавства щодо відчуження майнових прав щодо нерухомого майна. Касаційний цивільний суд допускає відчуження майнових прав щодо нерухомого майна, в той час як Касаційний господарський суд вказує, що під виглядом відчуження майнових прав щодо нерухомого майна фактично має місце продаж права на звернення до суду з відповідним позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 16 і ст. 387, 392 ЦК, хоча вказані способи судового захисту цивільних прав не можуть бути предметом договору купівлі-продажу майнових прав. Відтак, наявне різне правозастосування та розуміння можливості того, що може бути предметом договору купівлі-продажу майнових прав.

Колегія суддів дійшла висновку про необхідність передачі справи № 907/619/20 на розгляд ВП ВС для: вирішення виключної правової проблеми і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, а саме - чи має місце під виглядом відчуження майнових прав щодо нерухомого майна фактичний продаж права на звернення до суду з відповідним позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 16 і ст. 387, 392 ЦК, що не можуть бути предметом договору купівлі-продажу майнових прав, або ж законодавство допускає можливість відчужувати майнові права щодо нерухомого майна і це не вважається продажем права на звернення до суду з позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав; чи має місце під виглядом відчуження майнових прав щодо нерухомого майна фактичний продаж права на звернення до суду з відповідним позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 16 і ст. 387, 392 ЦК, що не можуть бути предметом договору купівлі-продажу майнових прав, або ж законодавство допускає можливість відчужувати майнові права щодо нерухомого майна і це не вважається продажем права на звернення до суду з позовом або права на застосування способів захисту цивільних прав; у зв'язку з необхідністю відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухвалених рішеннях іншого касаційного суду (постанови КЦС зазначені у цій ухвалі), зокрема постанови від 17.06.2020 у справі № 757/23249/17-ц, або ж навпаки - для підтвердження таких висновків.

Чи застосовується стаття 152 ЖК при вирішенні спору співвласників про поділ спільного майна або про виділ з нього частки

<https://t.me/glossema/1367>

Постанова ОП КЦС ВС від 06.11.2023 у справі № 707/2516/18

Спільна часткова власність є специфічною конструкцією, оскільки, існує множинність суб'єктів. Для права власності характерна наявність одного суб'єкта, якому належить відповідне майно (наприклад, один будинок - один власник). Навпаки, спільна часткова власність завжди відзначається множинністю суб'єктів (наприклад, один будинок - два співвласники);

єдність об'єкта. Декільком учасникам спільної часткової власності завжди належить певна сукупність майна. Частка в праві спільної часткової власності, що належить кожному з співвласників, виступає не як частина речі й не як право на частину речі, а як частина права на всю річ як єдине ціле. Тобто право спільної часткової власності поширюється на все спільне майно, а частка в праві спільної часткової власності не стосується частки майна.

Поділ спільного майна відрізняється від виділу частки співвласника або припинення його права на частку у спільному майні однією суттєвою ознакою - у разі поділу майна право спільної часткової власності на нього припиняється (див.: [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 січня 2020 року в справі № 243/6275/16-ц](#)).

Тлумачення положень статей 183, 358, 364, 379, 380, 382 ЦК дає підстави для висновку про те, що поділ будинку, що перебуває в спільній частковій власності, є можливим, якщо кожній зі сторін може бути виділено відокремлену частину будинку із самостійним виходом (квартиру) або в разі, коли є технічна можливість переобладнання будинку в ізольовані квартири, які за розміром відповідають розміру часток співвласників у праві власності. Якщо виділ (поділ) технічно можливий, але з відхиленням від розміру ідеальних часток співвласників з урахуванням конкретних обставин поділ (виділ) може бути проведений зі зміною ідеальних часток і присудженням грошової компенсації співвласнику, частка якого зменшилася. Отже, визначальним для виділу частки або поділу будинку в натурі, який перебуває у спільній частковій власності, є розмір часток співвласників та технічна можливість виділу частки або поділу будинку відповідно до часток співвласників.

Положення статті 152 ЖК не стосуються вирішення питань технічної можливості поділу спірної нерухомості та визначення необхідності його здійснення. Тобто, стаття 152 ЖК не застосовується при вирішенні спору співвласників про поділ спільного майна або про виділ з нього частки. Тому відсутність у матеріалах справи технічних висновків про відповідність перепланування будівельним нормам і правилам, санітарно-епідеміологічним вимогам, правилам пожежної безпеки тощо не перешкоджає суду ухвалити рішення про суті спору, якщо наявний висновок судової будівельно-технічної експертизи.

Таким чином, у суду відсутні підстави вимагати від позивача проходження дозвільної процедури за правилами статті 152 ЖК до ухвалення судом рішення про поділ спірного нерухомого майна. Отже, ухвалення рішення суду про поділ нерухомого майна в натурі між його співвласниками не потребує попереднього (до ухвалення такого рішення) подання до суду сторонами документів, що дають право на виконання відповідних будівельних робіт, навіть у тому випадку, коли такий поділ вимагатиме переобладнання та перепланування спірної нерухомості з проведенням робіт, які передбачають втручання в несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування.

Чи є належними вимоги про скасування рішення (запису) про реєстрацію права власності, про припинення права власності для захисту власника земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво

<https://t.me/glossema/1395>

[Постанова ВП ВС від 15.11.2023 у справі № 916/1174/22](#)

150. Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду [в постанові від 21.12.2022 у справі № 263/18985/19](#), зокрема, зазначив, що «установивши відсутність доказів надання земельної ділянки відповідачу для будівництва спірного магазину, відсутність формування земельної ділянки та присвоєння їй указаної відповідачем поштової адреси, а також доказів реєстрації декларації та готовність спірного об'єкта - нежитлової будівлі, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про відсутність підстав для набуття фізичною особою права власності на нерухоме майно та незаконність здійснення оспорюваної державної реєстрації права власності за відповідачем, що має наслідком її скасування».

151. При цьому Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, пославшись на положення статті 376 ЦК України, кваліфікував спірну нежитлову будівлю як самочинно побудовану.

152. Натомість у пунктах 112, 113, 125 цієї постанови Велика Палата Верховного Суду дійшла таких висновків.

За обставин, коли право власності на самочинно побудоване нерухоме майно зареєстровано за певною особою без дотримання визначеного статтею 376 ЦК України порядку, задоволення вимоги про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права власності на таке майно, або вимоги про скасування державної реєстрації прав, або вимоги про припинення права власності тощо у встановленому законом порядку не вирішить юридичну долю самочинно побудованого майна та не призведе до відновлення стану єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованого на ній нерухомого майна.

Отже, належними вимогами, які може заявити особа - власник земельної ділянки, на якій здійснено (здійснюється) самочинне будівництво, для захисту прав користування та розпорядження такою земельною ділянкою, є вимога про знесення самочинно побудованого нерухомого майна або вимога про визнання права власності на самочинно побудоване майно.

Оскільки положення статті 376 ЦК України виключають можливість існування інших способів легітимізації самочинного будівництва та набуття права власності на таке нерухоме майно, ніж ті, що встановлені цією статтею, реєстрація права власності на самочинно побудоване нерухоме майно за особою - власником земельної ділянки у будь-який інший спосіб, окрім визначеного цією статтею (тобто на підставі судового рішення про визнання права власності на самочинно збудоване нерухоме майно за власником земельної ділянки), також не змінює правовий режим самочинного будівництва. За вказаних обставин особа - власник земельної ділянки не набуває право власності на самочинно побудоване нерухоме майно.

153. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що визначальними обставинами для встановлення подібності справ № 263/18985/19 та № [916/1174/22](#) є (1) наявність самочинного будівництва, на яке (2) неправомірно зареєстровано право власності. Спір щодо подальшої юридичної долі самочинно побудованого майна вирішується виключно відповідно до статті 376 ЦК України, тобто за вимогами про знесення такого майна або про визнання права власності на таке майно.

154. У категорії справ, за обставинами яких певна особа неправомірно зареєструвала право власності на самочинно побудоване майно, неналежною є як вимога про скасування рішення (запису) про реєстрацію права власності, так і вимога про припинення права власності.

155. Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду відступає [від правового висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, зазначеного у пункті 150](#) цієї постанови.

Чи може орган місцевого самоврядування визнати недійсним державний акт про право власності на землю

<https://t.me/glossema/1419>

Постанова КЦС ВС від 07.12.2023 в справі № 278/330/14-ц

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2020 року в справі № 761/26815/17 \(провадження № 61-16353сво18\)](#)).

У приватному праві не передбачалося нікчемності для оспорюваного державного акту про право власності на землю. Заявляти вимогу про визнання недійсним державного акту про право власності на землю може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею державного акту про право власності на землю. Тобто, оспорювання акту відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання акту) (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 липня 2023 року в справі № 683/2422/19 \(провадження № 61-13607св21\)](#)).

Касаційний суд зауважує, що законодавець не наділяв органи місцевого самоврядування правом на підставі рішення органу місцевого самоврядування визнати недійсним державного акту про право власності на землю.

Трохи про механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ та добру совість

<https://t.me/glossema/1428>

Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 в справі № 463/13099/21

Вимоги про оспорення акту та постанови про передачу майна стягувачу у рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема, з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа). Вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.

За таких обставин, Об'єднана палата відступає від висновку, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 серпня 2021 року у справі № 760/16859/19 \(провадження № 61-16413св20\)](#).

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) і дії учасників приватних правовідносин мають бути добросовісними.

Добра совість – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року в справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 11 листопада 2019 року у справі № 337/474/14-ц (провадження № 61-15813сво18).

З урахуванням того, що норми цивільного законодавства мають застосовуватися із врахуванням добросовісності, то принцип добросовісності не може бути обмежений певною сферою.

У разі неможливості виділу в натурі частки із спільного майна або заперечення інших співвласників проти такого виділу кредитор має право вимагати продажу боржником своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу. У разі відмови боржника від продажу своєї частки у праві спільної часткової власності або відмови інших співвласників від придбання частки боржника кредитор має право вимагати продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на нього прав та обов'язків співвласника-боржника, з проведенням відповідного перерахунку (частина друга статті 366 ЦК України).

Критерієм віднесення речей до рухомих визначається можливість їх вільного переміщення у просторі. Автомобіль є рухомою річчю. За критерієм подільності автомобіль є неподільною річчю, тобто, такою, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення.

Законодавець в ЦК України, як основному регуляторі приватних відносин, передбачив у частині другій статті 366 ЦК України механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ. Очевидно, що такий механізм може бути реалізованим у тому разі, якщо боржник у виконавчому провадженні (співвласник рухомої неподільної речі), з урахуванням вимог доброї совісті, повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

У разі якщо боржник не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про правовий режим спільної часткової власності на рухому неподільну річ і відбулося звернення стягнення на рухому неподільну річ (продаж на торгах, передача стягувачу), то права та інтереси іншого співвласника (-ів), який (які) не є боржником (-ами), у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від недобросовісного співвласника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

Чи є відсутність звіту про оцінку майна підставою для скасування рішення про державну реєстрацію права власності за іпотекодержателем

<https://t.me/glossema/1431>

[Ухвала КЦС ВС від 29.11.2023 у справі № 201/15228/17](#)

Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду вважає за можливе передати на розгляд Великої Палати Верховного Суду цю справу, оскільки вважає за необхідне відступити від правових висновків, викладених в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у постанові від 29 серпня 2023 року у справі № 910/3867/19 де касаційний суд дійшов висновку про наявність підстав для скасування рішення державного реєстратора про реєстрацію права власності на підставі відсутності лише оцінки майна, наявність якої не передбачено Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин.

Колегія суддів вважає, що хоча статтею 37 Закону України «Про іпотеку» і передбачено, що іпотекодержатель набуває предмет іпотеки у власність або спеціальне майнове право на нього за вартістю, визначеною на момент такого набуття на підставі оцінки предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності, проте Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 вчинення реєстраційної дії не ставив в залежність від наявності такої оцінки, а тому лише її відсутність не може бути єдиною підставою для відмови у вчиненні реєстраційної дії та, відповідно, скасування рішення про державну реєстрацію. Право іпотекодавця може бути захищене шляхом пред'явлення позову про відшкодування різниці вартості предмета іпотеки над розміром забезпечених іпотекою вимог іпотекодержателя.

Жоден із наведених нормативних актів не містить приписів про обов'язковість наявності звіту про оцінку майна саме на час вчинення реєстраційної дії. Звіт може бути складений і після переходу права власності до іпотекодержателя, проте повинен містити відомості про вартість майна саме на момент переходу права власності на нього.

Коли починається початок перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою

<https://t.me/glossema/1433>

Перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (стаття 253 ЦК України).

Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (частина перша статті 261 ЦК України).

Для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про витребування власником майна з чужого незаконного володіння належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України.

Початок перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права власності або про особу, яка його порушила.

Положення частини першої статті 261 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, слід розуміти так, що:

по-перше, за загальним правилом перебіг позовної давності за віндикаційною вимогою починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права власності

по-друге, у разі якщо, особа довідалась про порушення права, але не мала відомостей про особу, яка порушила право власності, перебіг позовної давності за віндикаційною починається з наступного дня, коли власник дізнався про особу, яка порушила право.

Людина розумна і обачна внаслідок аналізу частини першої статті 261 ЦК України усвідомлює, що перебіг позовної давності за віндикаційною вимогою не може розпочинатися раніше, ніж право власності буде набуто останнім набувачем. Саме тому законодавець і передбачив два правила початку перебігу позовної давності.

Протилежний підхід до визначення початку перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою унеможлиблює захист права власності у разі неодноразового відчуження речі, оскільки початок перебігу буде завжди пов'язуватися із першим вибуттям майна.

Трохи про пункт 3 частини першої статті 388 ЦК України

<https://t.me/glossema/1443>

Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 в справі № 752/5281/20

Виникнення права на витребування майна від добросовісного набувача на підставі частини першої статті 388 ЦК України залежить від того, у який спосіб майно вибуло з його володіння. Однією з таких підстав є вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Передання власником в користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно у користування) поза його волею в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.

Власник речі (у цьому випадку автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений вимогами 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року у справі № [243/2282/20](#) (провадження № 61-14197св21) зазначено, що: «надання у тимчасове користування ОСОБА_6 спірного автомобіля не може розцінюватись як передача майна іншій особі у володіння, що мало б значення для застосування застереження, обумовленого у пункті 3 частини першої статті 388 ЦК України».

У справі, яка переглядається, суди попередніх інстанцій, задовольняючи позовну вимогу ОСОБА_1 про витребування майна із чужого незаконного володіння, послалися на правову позицію Верховного Суду, викладену у вказаній вище постанові.

Разом із цим, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 19 січня 2022 року у справі № [243/2282/20](#) (провадження № 61-14197св21) застосував норми права у подібних правовідносинах без урахування вищевказаного підходу щодо вирішення аналогічних справ, сформованого раніше. Зважаючи на викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування положень статті 388 ЦК України, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року у справі № 243/2282/20](#) (провадження № 61-14197св21).

§ 4. Виключні права

Трохи про право на торговельну марку та спільне сумісне майно подружжя

<https://t.me/glossema/1112>

Ухвала КЦС ВС від 05 липня 2023 року в справі № 335/5841/19

У справі, що переглядається, між учасниками справи виник спір про те, чи може бути торговельна марка об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

У постанові КГС від 13 серпня 2019 року у справі № 926/1795/18, на яку посилаються ОСОБА_2 та ОСОБА_3 у касаційних скаргах, зазначено, що «Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» згідно з його преамбулою регулює відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням права власності на знаки для товарів і послуг в Україні. Вміщені в цьому Законі норми є спеціальними стосовно норм інших законодавчих актів, які регулюють відповідні правовідносини або безпосередньо стосуються таких правовідносин. Так, приписи статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» цілком однозначно закріплюють право на використання ЗТП тільки і виключно за власником (власниками) свідоцтва України на ЗТП, або особою, якій ним передано право власності на ЗТП, або особою, якій власником свідоцтва надано дозвіл на використання відповідного ЗТП. Із встановлених попередніми судовими інстанціями обставин справи не вбачається належності Відповідача до будь-яких з числа зазначених осіб, що виключало правомірність використання ним (Відповідачем) спірного ЗТП. Наявність між Позивачем і Відповідачем будь-яких інших відносин, окрім зазначених у пункті 14 цієї постанови, в т. ч. перебування їх у шлюбі, не означала виникнення у Відповідача саме права на використання спірного ЗТП, свідоцтво на який належало Позивачеві. Свідоцтво № НОМЕР_7 не було ні майном, ні майновим правом у розумінні ст. 190, 191 ЦК, ст. 60, 63, 68 СК, а було документом (актом), виданим на виконання і на підставі Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» конкретній вказаній в ньому особі. Сам, власне, ЗТП був лише позначенням товару, а не об'єктом спільної сумісної власності подружжя, про що правильно зазначено апеляційним господарським судом».

КЦС у постановях від 06 листопада 2019 року, від 21 квітня 2022 року у справі № 161/11764/15, вирішуючи питання щодо поділу між подружжям прав інтелектуальної власності на

торговельні марки, зазначив, що реєстрація цих знаків для товарів і послуг за відповідачем сама по собі не виключає їх віднесення до спільного майна подружжя і можливості поділу за правилами, визначеними главою 8 СК.

Торговельна марка є лише позначенням товару та не є ні майном, ні майновим правом у розумінні ЦК і СК. Майнове право на торговельну марку має лише та особа, яка зазначена у свідоцтві, виданим на виконання і на підставі Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Право на торговельну марку не може бути об'єктом спільного майна подружжя.

Тому, якщо один із подружжя є власником свідоцтва на торговельну марку, то у разі укладення правочину щодо передання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку, положення статті 65 СК щодо необхідності отримання згоди іншого з подружжя до таких відносин не застосовується, оскільки у такому випадку необхідно керуватися статтею 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та враховувати, що за відсутності угоди щодо використання торговельної марки власник свідоцтва може використовувати торговельну марку на свій розсуд.

У зв'язку з наведеним КЦС вважає за необхідне передати справу на розгляд ОП КЦС для відступу від висновків КЦС, викладених у постановках від 06 листопада 2019 року, від 21 квітня 2022 року у справі № 161/11764/15 щодо можливості віднесення права на торговельну марку до об'єктів спільного майна подружжя та його поділу за правилами, визначеними главою 8 СК України.

Трохи про емодзі і торговельну марку

<https://t.me/glossema/1116>

У ст. 7 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2017/1001 від 14 червня 2017 року Про торговельну марку Європейського Союзу передбачено, зокрема, що реєстрації не підлягають торговельні марки, які не мають розрізняльних ознак.

Апеляційна рада EUIPO погодилася з рішенням відхилити оспорюване позначення через відсутність розрізняльного характеру для різних послуг, пов'язаних з фінансами, нерухомістю та будівництвом, у класах 36 і 37.

Апеляційна рада вказала, що оспорюване позначення представляє собою всесвітньо відомий знак рукою «Я кохаю тебе», який є піктограмою, або, точніше, емодзі. Емодзі служать паралельною мовою, надають емоційні підказки та полегшують вираження почуттів у друкованих розмовах.

Відповідна громадськість знайома з різними піктограмами, включаючи смайли та емодзі, які зазвичай використовуються, наприклад, у приватній розмові для вираження таких емоцій, як радість або прихильність. Тому вони сприйматимуться не як ознака походження, а скоріше як загальні рекламні повідомлення чи декоративні елементи, які не мають розрізняльного характеру.

Трохи про штучний інтелект і право інтелектуальної власності

<https://t.me/glossema/1132>

У IP Australia провели [дослідження](#) з приводу того, як генеративний штучний інтелект позначиться на сфері інтелектуальної власності.

Зокрема [зауважується](#), що генеративний штучний інтелект - це революційна зміна для системи інтелектуальної власності. Генеративний штучний інтелект внесе цілий ряд нових і глибоких питань або підніме існуючі до нового рівня. Генеративний штучний інтелект призведе до зміни учасників системи інтелектуальної власності. Генеративний штучний інтелект ще не є зрілою технологією. Генеративний штучний інтелект має потенціал для значних проривів, і покладатися на припущення про те, що він не зможе робити, лише на основі його поточних можливостей, - ризиковано. Норми, пов'язані з генеративним штучним інтелектом, повинні швидко розвиватися.

Трохи про авторське право та штучний інтелект

<https://t.me/glossema/1176>

Цікавий кейс розглядався судом в США ([STEPHEN THALER, Plaintiff, v. SHIRA PERLMUTTER, Register of Copyrights and Director of the United States Copyright Office, Case 1:22-cv-01564-BAH](#)) щодо можливості зареєструвати авторські права на твір образотворчого мистецтва створений штучним інтелектом.

Позивач розробляє та йому належить комп'ютерні програмами, які він описує як маючі «штучний інтелект» та здатні генерувати оригінальні твори образотворчого мистецтва, подібні до результатів діяльності людського художника. Одна з таких систем штучного інтелекту, так звана «Машина творчості» - створила роботу, під назвою «Недавній вхід до Раю». [Стівен Тейлор](#) намагався зареєструвати цей твір для отримання авторського права, зазначивши комп'ютерну систему як автора і пояснивши, що авторське право повинно передаватися йому як власнику машини. Управління авторських прав відхилило заяву на підставі того, що твір не має людської авторської складової.

§ 4. Виключні права

Суд в позові відмовив, оскільки людська авторська складова є суттєвою частиною дійсної претензії на авторське право.

При цьому, суд, зокрема, вказав, що:

на початку свого існування як авторського, так і патентного права, розумілося, що це форми власності, які уряд мав за завдання захищати, і приймалося, що визнання виключних прав на цю власність сприятиме загальному добру, заохочуючи осіб до творчості і винаходів. Дія людського створення - та найкращий спосіб стимулювати людей до такої творчості, та таким чином сприяти розвитку науки та корисних мистецтв - були центральними в американському авторському праві від його початку. Не-людські суб'єкти не потребують стимулювання обіцянкою виключних прав за законами Сполучених Штатів, і, отже, авторське право не було спрямовано на них;

розуміння того, що «авторство» є синонімом людського створення, залишається актуальним, навіть з урахуванням того як законодавство про авторське право в тих чи інших аспектах змінювалося. Вимога до людського авторства також постійно визнавалася Верховним Судом, коли йому доводилося тлумачити авторське право;

безсумнівно, ми наближаємося до нових горизонтів в галузі авторського права, оскільки художники включають штучний інтелект до свого інструментарію для використання в створенні нових образотворчих та інших художніх творів. Збільшена віддаленість творчості людини від фактичного створення кінцевого твору породить складні питання щодо того, яка кількість людського внеску необхідна для визнання користувача системи штучного інтелекту «автором» створеного твору, обсягу захисту, отриманого над відповідним зображенням, як оцінити оригінальність творів, створених штучним інтелектом, де системи можуть бути навчені на невідомих раніше існуючих творах, як авторське право може найкраще заохочувати творчість, що включає в себе штучний інтелект, та інші питання.

Трохи про право на торговельну марку та спільне сумісне майно подружжя

<https://t.me/glossema/1302>

Ухвала КЦС ВС від 11.10.2023 у справі № 335/5841/19

Ухвалою ОП КЦС від 18 вересня 2023 року справу повернуто на розгляд колегії суддів.

§ 4. Виключні права

У справі, що переглядається, між учасниками справи виник спір про те, чи може бути торговельна марка об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18 (провадження № 12-71гс20) відступила від висновку, що положення частини другої статті 369 ЦК України та частини другої статті 65 СК України з урахуванням пункту 6 статті 3 ЦК України спрямовані на захист прав саме добросовісного набувача, а тому саме в разі його недобросовісності договір може бути визнаний недійсним (пункти 8.61-8.66).

Від висновків, викладених у постанові Верховного Суду України від 22 червня 2017 року у справі № 201/14163/13-ц, що майнові права на торговельну марку є спільним майном подружжя, Велика Палата Верховного Суду не відступила.

Торговельна марка є лише позначенням товару та не є ні майном, ні майновим правом у розумінні ЦК та СК України.

Засоби індивідуалізації не є творчими досягненнями у сфері літератури, науки чи мистецтва. Вони являють собою спеціальні позначення словесного, графічного або іншого характеру, що використовуються для розрізнення суб'єктів цивільних правовідносин, виробленої ними продукції чи наданих послуг.

Торговельна марка є лише позначенням товару та не є ні майном, ні майновим правом у розумінні ЦК та СК України.

Майнове право на торговельну марку має лише та особа, яка зазначена у свідоцтві, виданим на виконання і на підставі Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Право на торговельну марку не може бути об'єктом спільного майна подружжя.

КЦС дійшов висновку про необхідність передачі цієї справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступлення від правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду України від 22 червня 2017 року у справі № 201/14163/13, у постановах Верховного Суду від 06 листопада 2019 року у справі № 161/11764/15, від 21 квітня 2022 року у справі № 161/11764/15, про те, що право на торговельну марку може бути об'єктом спільного майна подружжя та підлягає поділу за правилами, визначеними главою 8 СК України.

Трохи про право на торговельну марку та спільне майно подружжя

<https://t.me/glossema/1303>

Трохи про право на торговельну марку та спільне майно подружжя

Політико-правовий підхід до віднесення майнових прав інтелектуальної власності до спільного майна подружжя може бути досить різним. Наприклад:

в ст. 428 ЦК Квебеку встановлено, що інтелектуальні та промислові права є особистим майном, проте плоди та доходи є спільно набутими;

у ст. L121-9 Кодексу інтелектуальної власності Франції визначено, зокрема, що право визначати те, як використовувати твір, належить тому з подружжя, який є його автором або набув право на нього. Грошові доходи, отримані в результаті використання інтелектуального твору або повної або часткової передачі права на використання, підпадають під дію загального права подружніх режимів, лише якщо вони були набуті під час шлюбу.

На рівні як глави 44 ЦК, так і Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не передбачено певних винятків щодо невіднесення права на торговельну марку до спільного майна подружжя.

Тлумачення ст. 57, 58, 61 СК свідчить, що законодавець визначив в ст. 57 та 58 СК випадки для подружжя, за яких майно є особистою приватною власністю. Серед винятків, на які не поширюється правовий режим спільного майна подружжя, відсутнє право на торговельну марку.

Тому право на торговельну марку може відноситися до спільного майна подружжя. Таке право, у випадку перебування в чоловіка та жінки в шлюбі (чи якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), може, наприклад, набуватися «первісно» внаслідок реєстрації одним із подружжя певного позначення як торговельної марки чи похідним чином на підставі договору про передання прав на торговельну марку.

Належність прав на торговельну марку до спільного майна подружжя (чи жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) зумовлює появу в таких суб'єктів спільних прав на торговельну марку. Тобто, оскільки щодо таких об'єктів як «безтілесна річ» (зокрема, виключне право) виключається встановлення правового режиму речового права та використання речево-правових конструкцій, то правовий режим спільної сумісної власності так позначається на правах на торговельну марку, що зумовлює «появу» спільних прав (подружжя, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

До спільних прав на торговельну марку подружжя (жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) також мають застосовуватися положення ст. 428 ЦК. Тобто вони можуть або визначити свої відносини щодо спільних прав на торговельну марку в договорі, або здійснювати їх спільно.

У разі коли право на торговельну марку зареєстровано за всіма співносіями (подружжя, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), слід застосовувати модель уповноваження (тобто, видачі довіреності). Відсутність такого одностороннього правочину як видача довіреності у цій ситуації свідчить, що співсуб'єкт, який вчиняє правочин щодо розпорядження спільними правами на торговельну марку, діє за відсутності повноважень. Звісно, співсуб'єкти прав на торговельну марку не позбавлені можливості в договорі, вчиненому на підставі ст. 428 ЦК, визначити повноваження іншого співносія.

Якщо право на торговельну марку зареєстровано за одним із співносіїв (наприклад, одним із подружжя), то має застосовуватися модель згоди. Правовий режим спільності прав на торговельну марку в цьому випадку «прихований» для учасників цивільного обороту, їм може бути навіть не

відомо, хто є іншим співсуб'єктом. У такому разі логічним є використання моделі згоди. Тому один із подружжя може оспорювати укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо контрагент іншого з подружжя діяв недобросовісно (Див. Крат В.І. Коментар ст. 493 // ЦКУ: науково-практичний коментар. Т. 4: Право інтелектуальної власності / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2023. – С. 450 – 453).

Трохи про спільність прав на торговельну марку та наслідки вчинення ліцензійного договору одним із співсуб'єктів

<https://t.me/glossema/1352>

[Постанова КЦС від 08.11.2023 в справа № 755/3412/22](#)

Ключовими питаннями на які має надати відповідь касаційний суд, з урахуванням встановлених обставин та аргументів учасників справи, є те:

що означає спільність прав на торговельну марку?

чи має стаття 428 ЦК пріоритет над положеннями пункту 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»?

які правові наслідки вчинення ліцензійного договору одним із співсуб'єктів?

Щодо спільності прав на торговельну марку

Законодавець передбачає конструкцію спільності прав інтелектуальної власності. З урахуванням змісту статті 493 ЦК, зокрема, внаслідок закріплення можливості бути суб'єктом одночасно кількох фізичних та (або) юридичних осіб, допускається існування спільних прав на торговельну марку.

Спільні права на торговельну марку, зокрема, можуть набуватися внаслідок спадкування, вчинення договору про передання прав на торговельну марку чи іншого правочину щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, подання спільної заявки на реєстрацію певного позначення як торговельної марки.

У главі 44 ЦК України законодавцем не визначено як мають здійснюватися спільні права на торговельну марку. Як наслідок слід застосовувати правила здійснення передбачені в статті 428 ЦК

України, згідно якої за загальним правилом, всі аспекти реалізації спільних прав на торговельну марку мають визначатися співсуб'єктами в договорі.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть визначити як будуть здійснюватися спільні права на торговельну марку (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку).

У разі якщо, співсуб'єкти прав на торговельну марку не вчинили договір, то законодавець передбачив, що спільні права на торговельну марку мають здійснюватися спільно (друге речення частини першої статті 428 ЦК). Тобто, всі питання пов'язані із здійсненням спільних прав на торговельну марку їх суб'єкти мають вирішувати спільно (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку, як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку) (див. Крат В.І. Коментар статті 493 Суб'єкти права інтелектуальної власності на торговельну марку // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 4: Право інтелектуальної власності / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2023. – С. 447, 449).

Трохи про спільність прав на торговельну марку та наслідки вчинення ліцензійного договору одним із співсуб'єктів (закінчення)

<https://t.me/glossema/1353>

Постанова КЦС від 08.11.2023 в справа № 755/3412/22

Щодо пріоритетності норм ЦК України

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по

горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45). Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року в справі № 334/3161/17 (провадження № 14-188 цс 20) (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2023 року в справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22)).

Тому для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (статті 428 ЦК чи пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») потрібно застосовувати частину другої статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів. Оскільки у пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК над нормами інших законів, застосуванню підлягає стаття 428 ЦК

Щодо правових наслідків вчинення ліцензійного договору одним із співсуб'єктів

Презумпція правомірності правочину означає те, що вчинений правочин вважається правомірним, тобто таким, що зумовлює набуття, зміну чи припинення породжує, змінює або припиняє цивільних прав та обов'язків, доки ця презумпція не буде спростована. Таким чином, до спростування презумпції правомірності правочину всі права, набуті сторонами за ним, можуть безперешкодно здійснюватися, а створені обов'язки підлягають виконанню. Спростування презумпції правомірності правочину відбувається тоді: коли недійсність правочину прямо встановлена законом (тобто має місце його нікчемність); якщо він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (тобто оспорюваний правочин визнаний судом недійсним) (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 липня 2021 року в справі № 759/24061/19 (провадження № 61-8593св21)).

Касаційний суд зауважує, що законодавець не передбачив норми, яка кваліфікує ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, як нікчемний. Тому, з урахуванням презумпції правомірності правочину, ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб'єктів прав на торговельну марку, вважається правомірним до моменту спростування презумпції правомірності правочину внаслідок задоволення позову про оспорювання правочину та визнання судом його недійсним.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Трохи про зміну договору

1)Постанова КЦС ВС від 16.05.2018 у справі № 541/2246/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120781>

Тлумачення статей 638, 651, 653, 654 ЦК України свідчить, що зміна договору за згодою сторін є правочином, спрямованим на зміну цивільних прав та обов'язків. Під формою зміни договору розуміється форма правочину, на підставі якого відбувається зміна договору. Зміна договору призводить до зміни зобов'язання в частині, зокрема, предмета, місця, строків виконання. У разі зміни договору за взаємною згодою сторін зобов'язання змінюється з моменту досягнення домовленості про зміну договору і втіленні такої зміни в належну форму.

2)Постанова КЦС ВС від 19.08.2019 у справі № 395/499/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83749364>

Тлумачення частини другої статті 632 ЦК України свідчить, що в цій нормі закріплено принцип стабільності (або відносної неможливості зміни) встановленої сторонами ціни, що є проявом обов'язковості виконання умов договору (стаття 629 ЦК України). У частині другій статті 632 ЦК України допускається наявність винятків, які можуть бути встановлені договором або законом. При цьому в законі або ж договорі обов'язково мають бути визначені як випадки зміни ціни, так і умови такої зміни.

3)Окрема думка судді КЦС ВС від 27.01.2020 у справі № 727/4453/15-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393237>

3.5. Тлумачення статей 638, 651, 654 ЦК України свідчить, що зміна договору може відбуватися внаслідок вчинення одностороннього правочину, який спрямованим на зміну цивільних прав та обов'язків. Під формою зміни договору розуміється форма правочину, на підставі якого відбувається зміна договору. Зміна договору призводить до зміни зобов'язання в частині, зокрема, предмета, місця, строків виконання. У разі зміни договору на підставі одностороннього правочину зобов'язання змінюється з втіленням такого правочину в належну форму.

4)Постанова ВП ВС від 26.05.2020 у справі № 910/13109/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111804>

6.18. Особливістю одностороннього правочину є те, що такий правочин як юридичний факт здійснюється за волевиявленням однієї особи, однак може спричиняти відповідні правові наслідки (породжувати обов'язки) для інших осіб, коли це впливає зі спеціальних положень законодавства.

6.19. Так, за правилами, передбаченими абзацом 3 частини третьої статті 202 ЦК України, односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами.

6.22. Умови договору поруки про те, що поручитель при укладанні цього договору дає свою згоду на збільшення основного зобов'язання, не виключають застосування правил, передбачених абзацом 3 частини третьої статті 202 ЦК України, та, відповідно, від необхідності узгодження певних вчинених в односторонньому порядку змін до основного зобов'язання із поручителем у належній формі.

6.23. За змістом частини першої статті 654 ЦК України зміна договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

6.24. Пунктом 4.2 договору поруки сторони узгодили, що зміни та доповнення до цього договору вносяться тільки за згодою сторін, у письмовому вигляді, шляхом укладання відповідного договору про внесення змін. За встановленими судами обставинами справи сторони не заперечують, що ОСОБА_2 як поручитель письмової згоди на збільшення кредитного ліміту ТОВ «Стил Форт» з 200

000 грн до 1 000 000 грн, а відповідно на збільшення обсягу своєї відповідальності, не надавав і про такі зміни повідомлений не був.

5)Постанова ВП ВС від 16.02.2021 у справі № 921/530/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95849041>

50. Згідно з частиною третьою статті 653 ЦК України у разі зміни договору зобов'язання змінюється з моменту досягнення домовленості про зміну договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо договір змінюється у судовому порядку, зобов'язання змінюється з моменту набрання рішенням суду про зміну договору законної сили.

51. Наведені норми права передбачають, що зміна договору оренди землі допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. У разі недосягнення згоди щодо зміни умов договору оренди землі спір вирішується в судовому порядку. При цьому якщо договір змінений судом, то зобов'язання змінюється з моменту набрання відповідним рішенням суду законної сили.

54. Ураховуючи викладене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що якщо права та обов'язки сторін змінюються внаслідок внесення змін до договору судовим рішенням, то відповідне зобов'язання змінюється з моменту набрання таким рішенням законної сили.

55. З приводу відступу від висновків щодо застосування норм права, викладених у постанові Верховного Суду України від 18 травня 2016 року у справі № 6-325цс16, Велика Палата Верховного Суду зазначає таке. 56. У справі № 6-325цс16 Верховний Суд України дійшов висновку, що внаслідок зміни розміру нормативної грошової оцінки земельної ділянки змінився розмір орендної плати за користування нею, тому договір щодо розміру орендної плати слід вважати зміненим з 01 січня 2014 року.

57. Велика Палата Верховного Суду відступає від цього висновку, оскільки якщо договір змінений судом, то відповідне договірне зобов'язання змінюється з моменту набрання рішенням суду законної сили (частина третя статті 653 ЦК України).

6)Постанова ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 363/1834/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852863>

85. Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом (частина четверта статті 652 ЦК України).

86. Позивач наполягав на зміні умови кредитного договору щодо його ціни не тому, що відповідач істотно порушив умови цього договору, а тому, що, укладаючи кредитний договір, вважав, що різка зміна курсу національної валюти не настане, усунути причини, якими зумовлена така зміна обставин, не міг, виконання договору позбавило би його тих майнових інтересів, на які він розраховував, а із суті кредитного договору не впливало, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона. 87. Справді, на стабільність договірних відносин можуть вплинути непередбачувані обставини, що виникають після укладення договору, істотно порушують баланс інтересів сторін і суттєво знижують для кожної з них очікуваний результат договору. Право змінити чи розірвати договір у разі істотної зміни обставин, які були визначальними на час його укладення, направлене на захист сторін договору від настання ще більш несприятливих наслідків, пов'язаних із подальшим його виконанням за існування обставин, що відповідають характеристикам, визначеним у статті 652 ЦК України.

88. За загальним правилом у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися, укладаючи договір, його можна змінити чи розірвати за згодою сторін. Можливість такої зміни або розірвання може бути обмежена, коли інше передбачає договір або впливає із суті зобов'язання (абзац перший частини першої статті 651 ЦК України).

89. Припис абзацу другої частини першої статті 652 ЦК України встановлює критерій, за яким для зміни чи розірвання договору на підставі цієї статті обставини, якими, укладаючи його, керувалися сторони, мають змінитися настільки, що, якби останні могли це передбачити, то б узагалі не уклали договір чи уклали б його на інших умовах. За відсутності істотної зміни обставин, зокрема за незначної її зміни або за виникнення труднощів у виконанні договору, які сторони могли розумно передбачити, на підставі статті 652 ЦК України договір не можна змінити ні за згодою сторін, ні за рішенням суду.

90. Істотна зміна обставин, якими сторони керувалися, укладаючи договір, має бути не наслідком поведінки сторін, а бути зовнішньою щодо юридичного зв'язку між ними. Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин за рішенням суду, виходячи з принципу свободи договору (пункт 3 частини першої статті 3, частина перша статті 627 ЦК України), є винятковим заходом. Для застосування судом відповідного повноваження потрібна як сукупність чотирьох умов, визначених у частині другій статті 652 ЦК України, так і встановлення того, що розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом (частина четверта цієї статті), тобто що таке розірвання буде необґрунтованим згідно з принципом «найменших негативних наслідків» для сторін договору (близькі за змістом висновки див. у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 вересня 2019 року у справі № 910/17469/18 (пункти 41 – 42), від 19 листопада 2019 року у справі № 910/9859/18 (пункти 37, 41 – 44), від 25 лютого 2020 року у справі № 922/2279/19 (пункти 8.8 – 8.12), від 19 липня 2022 року у справі № 910/14155/21 (пункт 8)).

7) Постанова КГС ВС від 31.08.2022 у справі №910/15264/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967>

89. Тобто на відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад, у силу збільшення для сторони вартості виконуваного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання.

90. Подібний висновок наведений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі №910/15484/17 та у постанові Верховного Суду від 21.07.2021 у справі №912/3323/20.

91. На відміну від форс-мажору істотна зміна обставин не впливає на строк виконання зобов'язань (не змінює його) і не звільняє сторону від відповідальності за невиконання, а дозволяє припинити таке виконання (розірвання договору) чи змінити умови такого виконання або умови договору в цілому (для досягнення балансу інтересів сторін, який був порушений через істотну зміну обставин).

92. У рекомендаціях Міжнародної ТПП щодо застосування форс-мажорних застережень та застережень про істотну зміну обставин (hardship) 2020 року (ICC Force Majeure and Hardship Clauses 2020), у яких враховано специфіку відносин у період пандемії, також звертається увага на різне визначення та різні правові наслідки форс-мажору та істотної зміни обставин. Розрізняються ці поняття і у Принципах УНІДРУА та Принципах Європейського договірної права.

93. Відтак форс-мажор (ст.617 ЦК) та істотна зміна обставин (ст.652 ЦК) є різними правовими ситуаціями, ст.652 ЦК може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду, чого скаргник не довів відповідно до висновків суду апеляційної інстанції.

8) Постанова КЦС від 26.10.2022 у справі № 761/13409/15-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107111909>

У справі, що переглядається, ключовим питанням, з урахуванням встановлених обставин та аргументів сторін щодо припинення поруки на підставі частини четвертої статті 559 ЦК України, на яке повинен надати відповідь суд, є те, коли настав строк виконання основного зобов'язання за

кредитним договором відповідно до вимоги Банку про дострокове повернення кредиту: апеляційний суд вважав, що такий строк настав відповідно до умови, вказаній у вимозі Банку- на 61 день з моменту отримання вимоги (19 жовтня 2014 року); особа, яка подала касаційну скаргу (поручитель), вважає, що відповідно до умов п. 5.2.5. договору кредиту цей строк настав на 31 календарний день з дати відправлення вимоги про дострокове повернення кредиту (16 вересня 2014 року).

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови і коли ці правочини породжують відповідні правові наслідки щодо зміни договору.

У разі односторонньої відмови від договору у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим (частина третя статті 651 ЦК України).

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «зміна договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою зміну договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. Односторонню відмову від договору, яка стосується зміни договору, в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на зміну цивільних прав та обов'язків.

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору. При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) від підстав для односторонньої відмови від договору.

У справі, що переглядається:

банк направив на адресу позичальника та поручителя вимогу про дострокове повернення кредиту 13 серпня 2014 року. Вимога містять посилання на те, що у випадку її невиконання термін повернення кредиту визнається Банком таким, що настав достроково на 61 день з моменту отримання цієї вимоги;

банк має право достроково стягнути заборгованість за кредитом. Якщо після направлення вимоги про дострокове повернення кредиту і не усунення позичальником порушень умов договору протягом 30 календарних днів з дати відправлення вимоги, вважається термін повернення кредиту таким що настав на 31 календарний день з дати відправлення вимоги про дострокове повернення кредиту (пункт 5.2.5 кредитного договору).

з урахуванням змісту кредитного договору, вчинення вимоги про дострокове повернення кредиту обумовлює зміну строку виконання зобов'язання (не усунення позичальником порушень умов договору протягом 30 календарних днів з дати відправлення вимоги) та вважається, що настав термін повернення кредиту на 31 день. Вчинення такої вимоги по своїй суті є односторонньою відмовою від договору. З урахуванням положень ЦК України та договору, як основних регуляторів приватних відносин, сторони в договорі могли передбачити, що термін повернення настає на 61 день або, що банк на підставі одностороннього правочину може змінити момент повернення кредиту. Проте сторони договору такою можливістю для саморегуляції своїх відносин не скористалися. Тому вчинення банком одностороннього правочину із вказівкою про те, що термін повернення настає на 61 день з моменту отримання вимоги, не зумовлює правових наслідків щодо зміни договору, оскільки сторони в договорі домовилися про їх настання на 31 календарний день з дати відправлення вимоги про дострокове повернення кредиту. Тому суд апеляційної інстанції зробив помилковий висновок, що Банк мав право надати відповідачам більш тривалий строк, ніж передбачений договором, для дострокового погашення кредиту, оскільки права відповідачів при цьому не порушено;

за таких обставин строк повернення кредиту відповідно до вимоги Банку про дострокове повернення кредиту настав 13 вересня 2014 року, тобто на 31 календарний день з дати відправлення кредитором позичальнику повідомлення (вимоги) про дострокове повернення кредиту, тому Банк мав звернутись до суду з позовом до поручителя до 13 березня 2015 року, а звернувся до суду 24 березня 2015 року, тобто за межами шестимісячного строку чинності поруки за договором № 054-2900/756-0884-Р/1. Тому порука відповідача за цим договором є припиненою, а отже відсутні підстави для задоволення позовних вимог, пред'явлених банком до поручителя.

Тому суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про відмову у первісному позові, проте помилково вказав підставу припинення поруки, що кредитор не пред'явив вимоги до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки, у зв'язку з чим рішення суду першої інстанції належить змінити в мотивувальній частині.

Трохи про джерело підвищеної небезпеки та шкоду (початок)

Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України).

Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України не вичерпний. Окремі предмети матеріального світу мають одночасно декілька потенційно шкідливих властивостей, через що поводження з такими предметами слід кваліфікувати як змішані джерела підвищеної небезпеки. Змішані джерела підвищеної небезпеки можуть існувати в межах одного об'єкта матеріального світу. Автомобіль є складною технічною системою, під час експлуатації якої використовується механічна, хімічна, електрична енергія, вогнебезпечні, отруйні речовини тощо.

Транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України. Транспортний засіб кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки не через його можливість рухатись, а через його конструктивні особливості, що зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення завдання шкоди іншим особам, (зокрема, необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди).

Транспортний засіб, який не використовується (зберігається), створює ймовірне підвищене заповідання шкоди через неможливість повного контролю з боку особи у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля).

Для відшкодування шкоди володільцем джерела підвищеної небезпеки за правилами статті 1187 ЦК України не має значення, чи використовує він таке джерело за призначенням. Визначальним є те, що відповідні потенційні шкідливі властивості такого джерела проявились і призвели до завдання шкоди іншим особам.

Тому підстави для відступу від висновку викладеного в [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 серпня 2019 року у справі № 308/3620/15-ц \(провадження № 61-17064св18\)](#) відсутні.

Зобов'язання про відшкодування майнової шкоди завданої джерелом підвищеної небезпеки виникає за таких умов: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала шкоди та її результатом - шкодою (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 січня 2019 року в справі № 674/1666/14-ц \(провадження № 61-6468зп18\)](#)).

Трохи про джерело підвищеної небезпеки та шкоду (продовження)

[Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20](#)

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації. Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц \(провадження № 61-18013сво18\)](#)).

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди. У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини. Завдання моральної шкоди - явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 травня 2022 року в справі № 487/6970/20 \(провадження № 61-1132св22\)](#)).

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди завдані каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої](#)

судової палати Касаційного цивільного суду від 23 січня 2019 року в справі № 674/1666/14-ц (провадження № 61-6468зпв18).

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 травня 2022 року в справі № 487/6970/20 (провадження № 61-1132св22)).

Трохи про статтю 625 ЦК

<https://t.me/glossema/757>

Ухвала КГС ВС від 22.12.2022 у справі № 910/16820/21

75. У касаційній скарзі МТСБУ посилається на наявність висновку науково-правової експертизи, який було зроблено на запит МТСБУ щодо порядку застосування законодавства про відшкодування шкоди від 22.02.2022, затвердженого Головою ради науково-правових експертиз при Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України доктором юридичних наук, професором Н. М. Пархоменко.

76. Так, як зазначено скаржником у касаційній скарзі підсумовуючи вищевказаний висновок, до МТСБУ не переходять обов'язки страховика, що ліквідується, з оплати пені, 3 % річних, інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання останнім з виплати страхового відшкодування за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Сплата МТСБУ регламентної виплати, передбаченої підпунктом "г" пункту 41.1

статті 41 Закону № 1961-IV у розмірі оціненої згідно з таким законом шкоди, є повним виконанням МТСБУ зобов'язань страховика, що відповідно до пункту 20.3 статті 20 зазначеного закону переходять до МТСБУ. До вимог кредиторів зі сплати суми пені, 3 % річних, інфляційних втрат за прострочення виконання зобов'язання з виплати страхового відшкодування страховиком-банкрутом мають застосуватися положення Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (чинного на час ліквідації ПрАТ "СК "Україна") та КУзПБ на загальних підставах.

77. Водночас, до відзиву на касаційну скаргу ТОВ "Маркс.Капітал" долучено копію науково-правового висновку від 17.10.2022, підготовленого виконуючим обов'язків завідувача кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Є. О. Рябоконею щодо застосування аналогії закону та аналогії права згідно підпункту "г" пункту 41.1. статті 41 Закону № 1961-IV.

78. Відповідно до зазначеного висновку, покладення законодавством на МТСБУ "обов'язків за договорами" означає перехід до МТСБУ цивільно-правових обов'язків як частини цивільно-правового зобов'язання (договору) страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів. У цьому випадку МТСБУ слід вважати правонаступником страховиків в силу закону, на підставі норми частини третьої статті 11 ЦК України, зокрема у разі їх ліквідації, якщо у них недостатньо коштів та/або майна для відшкодування, щодо їх обов'язків за договорами страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів, позаяк обов'язки МТСБУ ґрунтуються на обов'язках страховиків, які ліквідуються, є похідними і залежними від них. Зокрема, це передбачає перехід до МТСБУ обов'язків, які виникають при порушенні (невиконанні або неналежному виконанні) страховиками договорів і передбачають покладення на боржника, винного у порушенні, цивільно-правових санкцій. Саме правонаступництвом МТСБУ слід обґрунтовувати перехід до нього обов'язку страховика виплатити неустойку (пеню) при простроченні виконання страхового зобов'язання за пунктом 36.5 статті 36 Закону № 1961-IV.

79. Зазначені наукові висновки дають підстави стверджувати, що питання чи є пеня, 3 % річних, інфляційних втрат основним зобов'язанням (шкодою) у розумінні цивільного законодавства та Закону № 1961-IV та чи вважається сплата МТСБУ виплати (шкоди), регламентованої підпунктом г пункту 41.1. статті 41 зазначеного закону повним виконанням основного зобов'язання є дискусійним.

83. З огляду на викладене, враховуючи висновок, що справа № 910/16820/21 містить виключну правову проблему, вирішення якої повинно бути здійснене ВП ВС з метою забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики у таких питаннях, КГС вважає за необхідне передати справу на розгляд ВП ВС.

Трохи про статтю 1177 ЦК України

<https://t.me/glossema/765>

Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 757/59343/19-ц

За загальним правилом державу не може бути визнано винною за дії приватних осіб з покладенням на неї обов'язку з відшкодування завданої злочинами шкоди, держава не бере на себе обов'язок відшкодовувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням. Однак із загального правила існують винятки, про що законодавець зазначив у нормі частини другої статті 1177 ЦК України, коли держава компенсує потерпілому шкоду, завдану йому кримінальним правопорушенням.

Необхідною умовою для застосування частини другої статті 1177 ЦК України є наявність вироку суду, що набрав законної сили, або постанови слідчого, дізнавача, прокурора чи ухвали суду про закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав, яким встановлено те, що особа є винуватою у вчиненні кримінального правопорушення або, і це є найголовнішим, встановлено сам факт вчинення стосовно потерпілої особи кримінального правопорушення.

Невирішення судом або зазначеними посадовими особами описаних питань та неухвалення відповідних процесуальних рішень апріорі не дає змоги застосувати правило частини другої статті 1177 ЦК України, а тому право на позов відповідно до цієї правової норми у позивачки не виникає.

У фізичної особи, яка вважає себе потерпілою від кримінального правопорушення, досудове розслідування щодо якого триває і факт вчинення кримінального правопорушення (злочину) належно не встановлений, не виникає права на позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, на підставі частини другої статті 1177 ЦК України, оскільки підставою для компенсації такої шкоди потерпілій особі державою є завдання шкоди кримінальним правопорушенням, що має бути встановлено у передбаченому законом порядку.

У разі ненастання таких обставин фізична особа за наявності відповідних підстав має право на позов про відшкодування їй заподіяної шкоди на загальних засадах (згідно зі статтями 1166 і/або 1167 ЦК України) або відповідно до іншого спеціального делікту в разі, якщо протиправність дій держави, її органів та/чи посадових осіб окремо встановлені.

Лише неприйняття відповідного закону про порядок компенсації державою такої шкоди не унеможливорює розгляд справи за позовом потерпілого від кримінального правопорушення

(злочину). Якщо під час розгляду справи суди не встановлять, що позивачу завдано шкоду внаслідок кримінального правопорушення, то підстав для компенсації державою шкоди такій особі не виникає, а отже, немає підстав і для застосування правил частини другої статті 1177 ЦК України.

Трохи про способи захисту при зверненні стягнення на іпотечне майно у позасудовому порядку

<https://t.me/glossema/776>

[Постанова ВП ВС від 21.12.2022 у справі № 914/2350/18\(914/608/20\)](#)

96. У частині третій статті 37 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент звернення з позовом) встановлено, що право власності іпотекодержателя на предмет іпотеки виникає з моменту державної реєстрації права власності іпотекодержателя на предмет іпотеки на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя чи відповідного застереження в іпотечному договорі.

97. Тобто державна реєстрація права власності закріплена законом як елемент позасудової процедури звернення стягнення на предмет іпотеки.

104. ВП ВС послідовно висувала щодо ефективних способів захисту при неодноразовому відчуженні майна. Відповідно до її висновків захист порушених прав особи, яка вважає себе власником майна, що було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення віндикаційного позову до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених статтями 387 та 388 ЦК України. Для такого витребування оспорювання наступних рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування, договорів, інших правочинів щодо спірного майна, не є ефективним способом захисту права власника (пункти 73, 75 постанови Великої Палати Верховного Суду від 07.11.2018 у справі № 488/5027/14-ц; пункти 84, 86 постанови ВП ВС від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16).

105. Разом із цим судом першої інстанції було встановлено, що спірне нерухоме майно не відчужувалось третім особам. На момент звернення позивача з позовом та розгляду справи судом першої інстанції право власності на спірне нерухоме майно було зареєстровано за АТ «Мегабанк».

109. За загальним правилом речово-правові способи захисту прав особи застосовуються тоді, коли сторони не пов'язані зобов'язально-правовими відносинами, що визначають їх зміст та правову природу.

110. Якщо спір стосується правочину, укладеного власником майна, то його відносини з контрагентом мають договірний характер, що зумовлює і можливі способи захисту його прав. Водночас, коли власник та володілець майна не перебували у договірних відносинах один з одним, власник майна може використовувати речово-правові способи захисту.

111. Зважаючи на обставини цієї справи, які існували на момент звернення позивача з позовом та прийняття рішення судом першої інстанції, для захисту порушеного права власності позивача необхідно відновити становище, яке існувало до порушення. Вказане відповідає способу захисту, передбаченому пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК України.

112. Відповідно до частини четвертої статті 37 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент звернення з позовом) рішення про реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, може бути оскаржено іпотекодавцем у суді.

114. Оскільки порушення права власності позивача відбулось у результаті державної реєстрації права власності на спірне нерухоме майно за АТ «Мегабанк», заявлені ним позовні вимоги про скасування рішень державного реєстратора про державну реєстрацію прав від 30.12.2019 опосередковують відновлення становища, яке існувало до порушення.

115. Отже, враховуючи обставини конкретної справи та за умови, якщо правовідносини між сторонами щодо спірного нерухомого майна мають договірний характер та таке майно не було відчужено до третіх осіб, вимога про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав на нерухоме майно не може бути розцінена судами як неналежний спосіб захисту. Задоволення такого позову призводить до внесення державним реєстратором до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про речове право позивача на спірне нерухоме майно. Це відновлює становище, яке існувало до прийняття державним реєстратором оспорюваного рішення. Зазначене відповідає способу захисту, передбаченому пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК України.

Трохи про статтю 1168 ЦК України

<https://t.me/glossema/778>

[Постанова КЦС ВС від 14.12.2022 у справі № 463/6510/18](#)

Моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю (частина друга статті 1168 ЦК України).

Завдання моральної шкоди явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи. Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновленого стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості ([див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 серпня 2022 року в справі № 607/11755/20](#)).

У справі, що переглядається, суди встановили, що внаслідок порушення працівниками Комунальної 3-ї міської клінічної лікарні міста Львова, зокрема ОСОБА_6, своїх посадових обов'язків та надання некваліфікованої медичної допомоги ОСОБА_7 остання померла, у зв'язку з чим чоловік померлої ОСОБА_1 і її син ОСОБА_2 (який унаслідок таких дій працівників лікарні став особою з інвалідністю з дитинства) зазнали, зазнають і будуть зазнавати глибоких моральних страждань через втрату близької їм людини - дружини і матері для малолітньої дитини, яка потребує особливого материнського піклування, а тому дійшли висновку про наявність підстав для компенсації моральної шкоди. При визначенні розміру грошової компенсації моральної шкоди суди врахували засади розумності та справедливості.

Колегія суддів вважає обґрунтованим висновок судів про наявність підстав для стягнення з лікарні на користь позивачів компенсації моральної шкоди, однак вважає за необхідне змінити мотиви судових рішень з таких підстав.

Суди встановили, що ОСОБА_6 є акушером-гінекологом пологового відділення міської комунальної 3-ї МКЛ. ОСОБА_4 не є працівником КНП «3-я міська клінічна лікарня м. Львова»; він є професором кафедри акушерства і гінекології № 2 Львівського національного університету імені

Данила Галицького), однак на момент проведення ОСОБА_7 операції кесаревого розтину перебував у відпустці.

ОСОБА_4, як фізична особа, та ОСОБА_6, як працівник КНП «3-я міська клінічна лікарня м. Львова», вчинили дії, які призвели до важкого гнійно-септичного післяпологового ускладнення ОСОБА_7, а в подальшому до смерті останньої. Тобто ОСОБА_4 і КНП «3-я міська клінічна лікарня м. Львова», яка несе відповідальність за дії свого працівника ОСОБА_6, є солідарними боржниками.

З урахуванням положень частини першої статті 543 ЦК України суди правильно стягнули компенсацію завданої позивачам моральної шкоди з КНП «3-я міська клінічна лікарня м. Львова» як із одного з солідарних боржників, до якого позивачами пред'явлена вимога.

Трохи про статтю 598 ЦК України

<https://t.me/glossema/784>

Постанова КЦС ВС від 24.01.2023 у справі № 161/13862/19

Припинення зобов'язання на вимогу однієї із сторін допускається лише у випадках, встановлених договором або законом (частина друга статті 598 ЦК України).

Тлумачення частини другої статті 598 ЦК України, з урахуванням принципу розумності свідчить, що:

вказаною нормою допускається два варіанти припинення зобов'язання: (а) внаслідок односторонньої відмови від виконання зобов'язання з передбачених договором чи законом підстав. Наприклад, у разі порушення зобов'язання іншою стороною (частина третя статті 615 ЦК України); (б) на вимогу однієї зі сторін зобов'язання шляхом пред'явлення позову. Зокрема, якщо випадково знищено або пошкоджено майно, передане за плату під виплату безстрокової ренти, платник має право вимагати відповідно припинення зобов'язання щодо виплати ренти або зміни умов її виплати (частина друга статті 742 ЦК України);

у частині другій статті 598 ЦК України правом вимагати припинення зобов'язання наділяється лише його сторона. Особа, яка не була стороною зобов'язання на момент його виникнення, та яка не набула статусу сторони зобов'язання не може вимагати припинення зобов'язання.

Трохи про статтю 661 ЦК України (початок)

<https://t.me/glossema/793>

Ухвала КЦС ВС від 18.01.2023 в справі № 369/6092/20

Положення статті 661 ЦК України є частиною системи правил про наслідки евікції товару.

Продавець зобов'язаний попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (права наймача, право застави, право довічного користування тощо) (стаття 659 ЦК України). Це зумовлено тим, що продавець повинен мати право продажу товару (стаття 658 ЦК України), і відтак, гарантувати покупцю чистоту правового титулу, що його покупець набуває за відповідним договором купівлі-продажу. Якщо продавець цього обов'язку не виконує або виконує його неналежно, то для покупця створюється загроза евікції - вилучення речі у титульного володільця третьою особою, що має на цю річ те чи інше право, яке не погашається встановленням нового правового титулу на річ. Таке право може бути як речовим, так і зобов'язальним, але у всякому разі повинно передбачати можливість позбавити покупця володіння річчю на користь носія такого права. Віндикація є одним з характерних і найпоширеніших (але далеко не єдино можливим) варіантів евікції речі.

Внаслідок евікції покупець позбавляється можливості панування над річчю в обсязі, що набувався ним на підставі відповідного договору купівлі-продажу, або обмежується в такому пануванні. А тому не має значення, чи річ витребувана у набувача (покупця.) у цілому, чи він лише позбавився статусу одноосібного власника і натомість став співвласником, речі у певній частці (чи навіть в режимі спільної часткової власності). Відтак, у будь-якому з наведених варіантів є підстави для стягнення збитків із продавця за правилами статті 661 ЦК України.

У статті 661 ЦК України законодавець закріпив право покупця вимагати від продавця відшкодування збитків, завданих продавцю евікцією товару. При цьому спеціальних правил щодо визначення складу та розміру таких збитків стаття 661 ЦК України не містить, фактично відсилаючи до загальних приписів статей 22 і 623 ЦК України.

Приписи частини третьої статті 623 ЦК України конкретизують загальний принцип повного відшкодування (частина третя статті 22 ЦК), а тому є цілком справедливими й для будь-яких інших правовідносин, крім зобов'язальних. Адже в будь-якому випадку йдеться про те, що кредитор має

отримати рішення про присудження відшкодування, реальна грошова цінність якого є адекватною економічній ситуації в суспільстві та цінності відповідних матеріальних благ на момент ухвалення судом відповідного рішення. При ухваленні рішення про стягнення збитків, суд має найбільш повно відновити порушене право кредитора. Тому суд має підстави визначити розмір збитків саме за правилами другого речення частини третьої статті 623 ЦК України, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно із датою подання позову. Але застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням: принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача).

Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом за правилами частини третьої статті 623 ЦК України: якщо вимога кредитора не була задоволена боржником добровільно, то збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, керуючись при цьому загальними принципами повного відшкодування збитків, справедливості, добросовісності та розумності.

Трохи про статтю 661 ЦК України (продовження)

<https://t.me/glossema/794>

Ухвала КЦС ВС від 18.01.2023 в справі № 369/6092/20

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що у судовій практиці існують різні підходи щодо застосування статті 661 ЦК України в частині визначення розміру завданих збитків покупцю. Зокрема:

- без розкриття того, які збитки повинен відшкодувати продавець
- продавець повинен відшкодувати покупцю збитки у вигляді «дійсної вартості майна»
- продавець повинен відшкодувати покупцю збитки у вигляді «суми, сплаченої позивачем за договором купівлі-продажу квартири»
- продавець повинен відшкодувати покупцю збитки у вигляді «вартості придбаної квартири»

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

продавець повинен відшкодувати покупцю реальні збитки (вартість майна, яку сплачено за договором купівлі-продажу)

Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду (в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04 червня 2019 року у справі № 916/1573/18) та зробити висновок про те, що:

«у статті 661 ЦК України законодавець закріпив право покупця вимагати від продавця відшкодування збитків, завданих продавцю евікцією товару. При цьому спеціальних правил щодо визначення складу та розміру таких збитків стаття 661 ЦК України не містить, фактично відсилаючи до загальних приписів статей 22 і 623 ЦК України;

приписи частини третьої статті 623 ЦК України конкретизують загальний принцип повного відшкодування (частина третя статті 22 ЦК), а тому є цілком справедливими й для будь-яких інших правовідносин, крім зобов'язальних. Адже в будь-якому випадку йдеться про те, що кредитор має отримати рішення про присудження відшкодування, реальна грошова цінність якого є адекватною економічній ситуації в суспільстві та цінності відповідних матеріальних благ на момент ухвалення судом відповідного рішення. При ухваленні рішення про стягнення збитків, суд має найбільш повно відновити порушене право кредитора. Тому суд має підстави визначити розмір збитків саме за правилами другого речення частини третьої статті 623 ЦК України, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно із датою подання позову. Але застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням: принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача);

розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом за правилами частини третьої статті 623 ЦК України: якщо вимога кредитора не була задоволена боржником добровільно, то збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, керуючись при цьому загальними принципами повного відшкодування збитків, справедливості, добросовісності та розумності».

Трохи про «подвійне відступлення»

<https://t.me/glossema/795>

[Постанова КЦС ВС від 18.01.2023 в справі № 752/16818/18](#)

У силу різних причин законодавцем не виключається можливість укладення декількох договорів відступлення права вимоги (купівлі-продажу чи міни, дарування факторингу). При цьому, допустимо виокремити дві відмінні ситуації:

(1) цедент (первісний кредитор) укладає з різними цесіонарями (новими кредиторами) декілька договорів відступлення щодо права вимоги, про відступлення подільного права різним цесіонарям окремих частин права вимоги;

(2) цедент (первісний кредитор) укладає з різними цесіонарями (новими кредиторами) декілька договорів відступлення щодо одного й того ж права вимоги. У такій ситуації, як правило цедент діє недобросовісно і відступає право вимоги різним суб'єктам.

У разі якщо теж саме право вимоги відступлене первісним кредитором (цедентом різним цесіонарям (новим кредиторам), належним новим кредитором (цесіонарієм) буде вважатися та особа, для якої відступлення відбулося раніше.

Тобто право вимоги у разі «подвійного відступлення» переходить до того цесіонарія стосовно якого розпорядчий правочин вчинений раніше (чи настала відкладальна (супензивна) обставина раніше).

У справі, що переглядається:

22 травня 2015 року ПАТ «Інтеграл-Банк» та ОСОБА_1 укладено договір відступлення права вимоги № 913-1, відповідно до якого банк передав новому кредиторі права вимоги за кредитним договором № 913 від 27 жовтня 2011 року;

19 березня 2019 року на результатами аукціону з продаж активи банків, що ліквідуються, замовником якого є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, між ПАТ «Інтеграл-Банк» та ТОВ «ЕйПіЕс Україна» укладено договір № 1 купівлі-продажу майнових прав, в тому числі, до ТОВ «Краснол» за кредитним договором № 913 від 27 жовтня 2011 року;

на момент вчинення другого відступлення (19 березня 2019 року) не спростовано презумпцію правомірності договору відступлення права вимоги № 913-1 від 22 травня 2015 року;

апеляційний суд не врахував, що у разі якщо теж саме право вимоги відступлене первісним кредитором (цедентом різним цесіонарям (новим кредиторам), належним новим кредитором (цесіонарієм) вважається та особа, для якої відступлення відбулося раніше;

з урахування того, що права вимоги до ТОВ «Краснол» за кредитним договором № 913 від 27 жовтня 2011 року відступлено ПАТ «Інтеграл-Банк» ОСОБА_1 раніше, ніж ТОВ «ЕйПіЕс Україна», відсутні підстави для висновку про допустимість процесуального правонаступництва ТОВ «Стар Інвестмент Ван» ПАТ «Інтеграл-Банк» у спірних правовідносинах.

За таких обставин, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відсутність підстав для задоволення заяви ТОВ «Стар Інвестмент Ван» про заміну ПАТ «Інтеграл-Банк» його

правонаступником, проте помилився в мотивах такого рішення. У зв'язку із цим оскаржену постанову належить змінити в мотивувальній частині.

Трохи про статтю 1005 ЦК України

<https://t.me/glossema/804>

[Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 753/818/21](#)

Звернувшись до суду з цим позовом до ОСОБА_2, позивач ставила питання про стягнення з нього збитків, завданих у зв'язку з відчуженням належного їй транспортного засобу за договором купівлі-продажу, укладеним від її імені замісником (ОСОБА_3), який діяв на підставі передоручення та її повіреним (ОСОБА_2), який набув це майно у власність. Також у позовній заяві позивач посилалась на положення статей 1005, 1006 ЦК, зокрема на обов'язок повіреного негайно передати довірителю все одержане у зв'язку з виконанням доручення.

Розмір збитків позивач визначила у розмірі вартості відчуженого автомобіля, встановленої на підставі маркетингового дослідження від 13 січня 2021 року, розробленого ТОВ «Бізнес Асіст» щодо діапазону вартості подібних колісних транспортних засобів станом на 12 січня 2021 року.

Вимогу про стягнення коштів пред'явлено до ОСОБА_2, який на підставі довіреності від 06 січня 2020 року був повіреним ОСОБА_1 щодо продажу належного їй транспортного засобу та виступив покупцем цього майна за договором купівлі-продажу від 29 грудня 2020 року.

Представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

Повідомлення про вчинене передоручення має бути направлено особі, яку представляють, негайно, оскільки особа, яку представляють, якщо вона вважає за необхідне, має право в односторонньому порядку скасувати проведене передоручення. Тому невиконання цього обов'язку представником тягне за собою його відповідальність перед особою, яку представляють, за дії замісника як за свої власні.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

У справі, яка переглядається, встановлено, що внаслідок здійснення ОСОБА_2 передоручення на ОСОБА_3, укладання договору купівлі-продажу від 29 грудня 2020 року, за яким ОСОБА_3, діючи від імені ОСОБА_1, в порядку передоручення від ОСОБА_2, продала автомобіль TOYOTA, модель C-HR, 2018 року випуску, ОСОБА_2, останній набув у власність вказаний автомобіль за ціною 100 000,00 грн, а одержані від продажу автомобіля кошти не передані ОСОБА_1, її вимога щодо надання звіту про виконання доручення та повернення автомобіля повіреним не виконана.

Суд апеляційної інстанції на підставі належної оцінки зібраних у справі доказів, правильно встановив зміст правовідносин між сторонами та дійшов обґрунтованого висновку, що здійснивши передоручення на ОСОБА_3 та не повідомивши про це довірителя ОСОБА_1, ОСОБА_2 мав на меті набуття у власність спірного автомобіля, тобто переслідував особисту мету, діяв не в інтересах довірителя, чим порушив права ОСОБА_1. Вирішуючи цей спір, суд апеляційної інстанції врахував право особи обирати спосіб захисту своїх порушених прав та ухвалив судові рішення в межах заявлених позовних вимог, які зводяться саме до стягнення коштів за відчужений автомобіль і саме такий спосіб захисту обрано у цій справі позивачем.

Установивши, що відповідач відмовився від вчинення дій, які були визначені довіреністю, не повідомив довірителя про передоручення наданих йому повноважень, не надав звіт про виконання доручення, не повернув транспортний засіб чи отримані за його відчуження кошти, фактично здійснив дії щодо відчуження належного позивачу майна у своїх інтересах, у зв'язку з чим набув у власність це майно за заниженою ціною, апеляційний суд стягнув з відповідача на користь позивача вартість відчуженого автомобіля у розмірі 672 000 грн, яку визначив у розмірі вартості аналогічного транспортного засобу станом на 12 січня 2021 року згідно із маркетинговим дослідженням від 12 січня 2021 року, виконаним ТОВ «Бізнес Ассіст». Іншої вартості автомобіля, зокрема станом на момент вирішення спору, відповідач не довів. Колегія суддів погоджується з висновками апеляційного суду та вважає, що оскаржувана постанова апеляційного суду є законною і обґрунтованою, а також відповідає засадам справедливості.

Трохи про відшкодування шкоди

<https://t.me/glossema/806>

1) Постанова КЦС ВС від 20.06.2018 у справі № 755/17466/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75068473>

Як свідчить тлумачення статті 526 ЦК України цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню як до виконання договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання. Зобов'язання про відшкодування шкоди - це правовідношення, у силу якого одна сторона (потерпілий) має право вимагати відшкодування завданої шкоди, а інша сторона (боржник) зобов'язана відшкодувати завдану шкоду в повному розмірі. Аналіз положень статей 11 та 1166 ЦК України дозволяє зробити висновок, що підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди є завдання майнової шкоди іншій особі. Зобов'язання про відшкодування шкоди виникає за таких умов: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала шкоди та її результатом - шкодою; вина особи, яка завдала шкоди.

2) Окрема думка судді КЦС ВС від 08.05.2018 у справі № 638/9035/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74120722>

Тлумачення частини першої та другої статті 1166 ЦК України свідчить, що презумпція вини особи має бути спростована тільки за умови, якщо буде встановлено, що саме внаслідок дій або бездіяльності конкретної особи завдано шкоди. Такий висновок підтверджується використанням словосполучення «особа, яка завдала шкоди». Тому тільки за умови встановлення конкретної особи, яка завдала шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність шкоди та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

3) Постанова ВС від 23.01.2019 по справі № 674/1666/14-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472450>

Зобов'язання про відшкодування майнової шкоди завданої джерелом підвищеної небезпеки виникає за таких умов: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала шкоди та її результатом - шкодою. Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою.

4) Постанова ОП КЦС ВС від 06.03.2019 у справі № 308/6023/15-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80458232>

Зобов'язання із відшкодування шкоди, як правило, може мати місце лише за відсутності договірних правовідносин. Наявність кримінального правопорушення не впливає на договірні правовідносини, не спростовує їх існування та не припиняє їх.

5) Постанова ОП КЦС ВС від 10.10.2019 у справі № 607/3451/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174050>

У цивільному законодавстві містяться правила відшкодування витрат на спорудження надгробного пам'ятника. За загальним правилом, у разі понесення таких витрат на спорудження надгробного пам'ятника, боржником у зобов'язанні щодо їх відшкодування є особа, яка завдала шкоди смертю потерпілого, а кредитором - особа, яка здійснила такі витрати. При цьому, у статті 1201 ЦК України не встановлено межі по відшкодуванню витрат на спорудження. У випадку, якщо було

укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власника наземного транспортного засобу, то у разі понесення таких витрат на спорудження надгробного пам'ятника, боржником у зобов'язанні щодо їх відшкодування є страховик (МТСБУ). При цьому, законодавцем у пункті 27.4. статті 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» встановлено межу щодо розміру відшкодування, і загальний розмір якого стосовно одного померлого не може перевищувати 12 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку. До регулювання цивільно-правових відносин щодо визначення витрат на спорудження надгробного пам'ятника не застосовуються положення Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

б) Постанова ОП КЦС ВС від 10.10.2019 у справі № 569/1799/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85174055>

На підставі пункту 2 частини першої статті 1 Закону № 266/94-ВР в особи виникає право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок незаконного накладення штрафу. Тобто, здійснення провадження у справі про притягнення до адміністративної відповідальності, яка в подальшому закрита судом за відсутністю складу адміністративного правопорушення, свідчить про незаконні дії посадових осіб, які ініціювали та здійснювали вказане провадження (складання протоколу, отримання пояснень та інше). У справі, яка переглядається, підставою для відшкодування шкоди є закриття справи про адміністративне правопорушення у зв'язку із відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Разом із тим, це не спростовує того, що такими діями позивача завдано моральної шкоди, оскільки закриття справи про адміністративне правопорушення через відсутність його складу свідчить про те, що позивача притягнуто до адміністративної відповідальності незаконно, а, крім того, відшкодування здійснюється незалежно від вини. Відшкодування моральної шкоди провадиться незалежно від того, чи застосувались з боку держави будь-які заходи примусу, чи було понесено особою витрати на погашення штрафу, накладеного судом. За викладених обставин колегія суддів Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду не вбачає підстав для відступлення від правового висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду про те, що закриття справи про адміністративне правопорушення відшкодування дає підстави для відшкодування моральної шкоди відповідно до частини першої статті 1176 ЦК України та статті 1 Закону № 266/94-ВР і не є у залежності від того, чи застосувались з боку держави будь-які заходи примусу та, чи понесено особою витрати на погашення штрафу, накладеного судом.

7) Постанова КЦС ВС від 20.11.2019 у справі № 296/2509/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836172>

Суб'єкт відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, має відповідати таким ознакам: 1) володіння джерелом підвищеної небезпеки (транспортним засобом) та 2) правомірність володіння відповідним об'єктом (володіння має виникнути на правових підставах, примірний перелік яких наведено у частині другій статті 1187 ЦК України - право власності, інше речове право, договір оренди, підяду тощо). Наведене зумовлює неможливість покладання відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, на підставі статті 1187 ЦК України на особу, яка не є власником або володільцем джерела підвищеної небезпеки, яке зумовило (спричинило) настання шкоди, або у разі, якщо таке володіння не є правомірним. Тобто, пішохід, як учасник дорожнього руху (стаття 14 Закону України «Про дорожній рух»), не є особою, на яку розповсюджуються норми статті 1187 ЦК України, і навіть у разі скоєння правопорушення, що потягло за собою заподіяння шкоди власнику транспортного засобу не може вважатись належним суб'єктом відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки (транспортним засобом). В силу імперативних положень частини другої статті 1187 ЦК України на пішохода, який винний у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 124 КУпАП, не може бути покладений обов'язок по відшкодуванню шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Разом із тим, неможливість кваліфікації пішохода в якості належного суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, в порядку, передбаченому статтею 1187 ЦК України, не свідчить про відсутність правових підстав для притягнення пішохода, з вини якого сталася ДТП, до цивільно-правової відповідальності за завдану його неправомірними діями шкоди на загальних підставах. На спірні правовідносини поширюються норми статті 1166 ЦК України, якою врегульовані загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, відповідно до якої майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Таким чином, з урахуванням наявності у діяч пішохода вини щодо порушення ПДР, внаслідок яких (причинно-наслідковий зв'язок) іншим учасникам дорожнього руху було завдано майнову або моральну шкоду, пішохід має нести цивільно-правову відповідальність щодо відшкодування шкоди на загальних підставах, зокрема, застосовуючи положення статті 1166 ЦК України.

8) Постанова КЦС ВС від 03.03.2020 у справі № 686/7590/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88017547>

Тлумачення статті 5 та пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що за загальним правилом, дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Проте із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ними чинності пунктом 4 Прикінцевих та перехідних положень передбачається виняток і допускається застосування ЦК України до прав та обов'язків, які продовжують існувати після набрання ним чинності. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, здійснюється щомісячними платежами (абзац 1 частини першої статті 1202 ЦК України). За заявою потерпілого у разі підвищення вартості життя розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає індексації на підставі рішення суду. За заявою потерпілого у разі збільшення розміру мінімальної заробітної плати розмір відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, підлягає відповідному збільшенню на підставі рішення суду (стаття 1208 ЦК України). Тобто, цивільним законодавством для охорони прав фізичних осіб - кредиторів встановлена можливість збільшення розміру відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у триваючих правовідносинах.

9) Окрема думка судді КЦС ВС від 09.02.2022 у справі № 199/6608/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282950>

5.2. Підхід за якого потерпілий повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди, по-перше, не розрахований на ті випадки, коли страхова компанія позбавлена ліцензії, виключена із МТСБУ, перебуває в стані припинення (банкрутства), фактично не здійснює діяльності. У перелічених випадках підхід за якого потерпілий в будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії є несправедливим. Адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши із такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримає реального відшкодування завданої в ДТП шкоди. Натомість скасування судового рішення, яким стягнуто шкоду

безпосередньо з винної особи, в такому разі призведе до неможливості відновлення прав потерпілого. 5.2. По-друге, підхід за якого потерпілий (кредитор) повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії апріорі спрямований на захист інтересів боржника (особи, яка завдала шкоди), а не потерпілого (кредитора), що суперечить принципу розумності. 5.2.1. Очевидно, що підхід коли судова практика кардинально змінюється, причому без вагомих на це причин для захисту інтересів боржника, а не кредитора, не є розумно передбачуваним. Це обумовлено тим, що потерпілий (кредитор) позбавлений можливості обирати вільно, на власний розсуд яким чином йому отримати відшкодування. У разі якщо кредитор отримав все відшкодування від боржника, то боржник набуває право вимоги до своєї страхової компанії, з якою він уклав договір страхування.

10) Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 442/2458/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104517014>

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову. Відсутність у позивача юридичної можливості пред'явити позов про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП є легітимним обмеженням, покликаним забезпечити юридичну визначеність у застосуванні норм процесуального права. Таке обмеження не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційним означеній меті. Остання досягається гарантуванням того, що аргументи учасника ДТП про ступінь вини кожного з учасників ДТП має перевірити суд, за наявності для цього підстав, при розгляді позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи. Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП і такі позови не підлягають судовому розгляду.

11) Постанова ВП ВС від 29.06.2022 у справі № 477/874/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106264704>

Внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки шкода може бути завдана як власникам (володільцям), наприклад, транспортних засобів, так і третім особам, зокрема пасажиром, пішоходам. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, визначені у частині першій статті 1188 ЦК України, а особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки третім особам, - частиною другою цієї статті. Приписи останньої та пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV застосовні у тому разі, якщо декілька осіб є саме відповідальними за завдану шкоду, тобто якщо вони спільними неправомірними діями чи бездіяльністю її завдали. За таких умов не має значення вина кожного з них у завданні шкоди. Останню вони зобов'язані відшкодувати у відповідній пропорції незалежно від вини. 41. Отже, припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний за таких умов: 1) відбулася взаємодія джерел підвищеної небезпеки; 2) потерпілим від неї є інша особа, ніж власники (володільці), наприклад, транспортних засобів; 3) ці власники (володільці) завдали шкоди потерпілому спільно, тобто поведінка кожного із них була неправомірною (зокрема, у разі порушення кожним певних Правил дорожнього руху, що призвело до взаємодії джерел підвищеної небезпеки та завдання внаслідок цього шкоди третій особі). Тоді їхня вина у завданій потерпілому шкоді не має значення, і вони зобов'язані відшкодувати цю шкоду незалежно від такої вини. 42. Припис пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV розрахований на випадки, якщо: 1) шкода завдана взаємопов'язаними, сукупними діями декількох осіб, які за це відповідальні, тобто поведінка яких обов'язково є неправомірною, внаслідок чого вони разом спричинили завдання шкоди; 2) остання є неподільною (як-от у випадках із завданням шкоди здоров'ю чи моральної шкоди). Тільки за таких умов розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожен особу з тих, які завдали шкоди, треба визначати шляхом поділу її розміру на кількість осіб, які цю шкоду завдали. 46. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього (частина перша статті 544 ЦК України). 47. Отже, у разі, якщо потерпілий від взаємодії джерел підвищеної небезпеки, що стала наслідком неправомірних дій або бездіяльності власників (володільців), наприклад, транспортних засобів, заявить вимогу про відшкодування неподільної шкоди (як-от шкоди, завданої здоров'ю, моральної шкоди) одним із таких власників (володільців), і той відшкодує цю шкоду у повному обсязі, він отримає право зворотної вимоги до інших власників (володільців) у відповідній частці. За змістом припису пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV частки відповідальних за завдання неподільної шкоди страхувальників (їхніх страховиків або Моторного (транспортного) страхового бюро України) є рівними. 52. В ухвалі від 3 лютого 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вказав про необхідність відступу від сформульованого у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 2 липня 2019 року № 689/1388/16-к висновку щодо застосування частини другої статті 1188 ЦК України. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду у вказаній постанові виснував, що шкоду, завдану потерпілому пасажирові автобуса внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки, має відшкодувати винна у ДТП особа, а не водій автобуса. Вину останнього у спричиненні ДТП, як і неправомірність його дій та причинно-наслідковий зв'язок між ними та завданою шкодою, суди не встановили. Внаслідок цього неможливо покласти на водія автобуса відповідальність за відшкодування шкоди пасажирові. 55. Велика Палата

Верховного Суду вважає, що з огляду на аргументацію її постанови у цій справі висновки про застосування частини другої статті 1188 ЦК України, сформульовані у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 2 липня 2019 року № 689/1388/16-к і Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 3 грудня 2018 року у справі № 715/1586/17, потребують конкретизації таким чином: 55.1. За змістом частини першої статті 614 ЦК України вина як підстава відповідальності за порушення зобов'язання - це невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання, зокрема для запобігання заподіяння шкоди. З огляду на це припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний не тоді, коли встановлена вина кожного з власників (володільців), наприклад, транспортних засобів, внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки яких завдана шкода третій особі (тобто не тоді, коли встановлено невжиття залежних від цих власників (володільців) заходів для запобігання заподіяння такої шкоди), а тоді, коли поведінка кожного із власників (володільців) була неправомірною (зокрема, якщо кожен із них порушував правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, у зв'язку з чим відбулася вказана взаємодія та була завдана шкода третій особі). Встановлення неправомірності діяння кожного з власників (володільців), які спільно завдали шкоди третій особі внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки, достатньо для покладення на цих власників (володільців) солідарного обов'язку з відшкодування шкоди. 55.2. За змістом частини другої статті 1188 ЦК України іншою особою, якій унаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки власники (володільці), наприклад, транспортних засобів спільно завдали шкоди, є будь-яка третя особа. Вона може бути, зокрема, пішоходом або пасажиром транспортного засобу, від зіткнення із яким іншого транспортного засобу завдано шкоди. Іншою, ніж та, яка завдала шкоди, особою може бути і власник транспортного засобу, який передав право керування, а сам був пасажиром.

12) Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 у справі № 638/13288/14
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371750>

Підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди є завдання майнової шкоди іншій особі. Зобов'язання про відшкодування шкоди, завданої особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу місцевого самоврядування при здійсненні своїх повноважень, виникає за таких умов: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом - шкодою. У справі, що переглядається: позивач довів наявність шкоди у вигляді пошкодження земельної ділянки по АДРЕСА_2 під час проведення на ній земляних робіт із будівництва дороги (пандусу), яка має підпірну стінку з природнього каменю та заглиблена по відношенню до рівня земельної ділянки, а також факт її завдання у період, коли земельна ділянка перебувала у відповідача; апеляційний суд, надаючи оцінку діям (бездіяльності) Харківської міської ради на предмет наявності

ознак протиправності, установив, що: (а) ОСОБА_1 з 29 листопада 2001 року є власником земельної ділянки по АДРЕСА_2 загальною площею 1179 м²; (б) у період 2011-2015 років Харківська міська рада приймала рішення про скасування прав ОСОБА_1 на вказану земельну ділянку та про звільнення її від майна позивача, про здійснення на ній будівельних робіт, з приводу чого в судах вирішувалися спори сторін цієї справи; (в) рішенням Дзержинського райсуду м. Харкова від 27 серпня 2015 року визнано незаконними та скасовано рішення Харківської міської ради від 06 липня 2011 року 324/11 про скасування рішення виконавчого комітету Харківської міської ради № 1925 від 24 жовтня 2001 року про передачу в приватну власність земельної ділянки по АДРЕСА_2 ; (г) після повернення земельної ділянки у власність ОСОБА_1 на підставі рішення суду від 27 серпня 2015 року на частині вказаної земельної ділянки площею 160 м² розташований пандус та бетонний паркан загальною довжиною 44 м. Зазначені обставини підтверджуються: висновком судової оціночно-земельної та будівельнотехнічної експертизи від 27 листопада 2019 року № 16199; висновком комплексної оціночно-земельної та економічної експертизи № 10138/10139 від 04 травня 2016 року по матеріалах кримінального провадження № 12013220480002046; оглянутим в судовому засіданні апеляційного суду відеосюжетом та наданими позивачем схемами місця розташування земельної ділянки; за таких обставин правильним є висновок апеляційного суду, що земельна ділянка позивача пошкоджена внаслідок незаконних рішень та дій відповідача, а тому завдана шкода підлягає відшкодуванню Харківською міською радою. На спростування вказаних обставин Харківська міська рада не надала належних і допустимих доказів та не довела відсутність протиправності власної діяльності в заподіянні шкоди майну позивача; визначаючи розмір шкоди, завданої майну позивача, апеляційний суд прийняв до уваги висновок судової оціночно-земельної та будівельно-технічної експертизи від 27 листопада 2019 року № 16199, за змістом якої загальна вартість земельної ділянки площею 1179 м² на АДРЕСА_2 складає 6 698 600 грн. Харківська міська рада, заперечуючи щодо визначеного розміру вартості земельної ділянки, належних та допустимих доказів на спростування відомостей, викладених у вказаному експертному висновку, не надала; разом з тим, апеляційний суд зазначив, що під час проведення оціночноземельної та будівельно-технічної експертизи від 27 листопада 2019 року № 16199 та визначення вартості спірної земельної ділянки судовий експерт оцінив її площу 1179 м² та зазначив, що виконати експертизу в частині поставлених перед експертом питань: « - яка частина (площа) земельної ділянки сільськогосподарського призначення для ведення садівництва по АДРЕСА_2 фактично використовується ОСОБА_1 »; « - яка частина вказаної земельної ділянки фактично не використовується позивачем та яка її реальна вартість, яка частина земельної ділянки зайнята парканом, які розміри паркану, яку частину земельної ділянки займає заасфальтований пандус» виявилось неможливим через відсутність відповідних документів та не звернув увагу, що у матеріалах справи міститься висновок комплексної оціночно-земельної та економічної експертизи № 10138/10139 від 05 травня 2016 року в рамках кримінального провадження, яким встановлено, що на частині земельної ділянки по АДРЕСА_2 площею 1179 м² проведені будівельні роботи та збудовано заасфальтований пандус площею 160 м²; розмір майнової шкоди, яка підлягає стягненню з Харківської міської ради на користь ОСОБА_1 , слід визначити в розмірі вартості частини пошкодженої земельної ділянки площею 160 м² та відповідно пропорційно зменшити з 6 698 600 грн до 909 000,02 грн (160 м² = 13,57% від 1179 м², що становить 100%; якщо вартість 1179 м² = 6 698 600 грн, то

вартість 160 м² = 6 698 600 грн x 13,57 % = 909 000,02 грн), змінивши постанову апеляційного суду в цій частині.

13) Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 у справі № 0808/7199/2012
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190722>

В інтересах охорони прав фізичних та юридичних осіб у рамках недоговірних зобов'язань з відшкодування шкоди передбачено механізм регулювання відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). зобов'язання з відшкодування шкоди внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, - це правовідношення, у силу якого одна сторона (потерпілий) має право вимагати відшкодування завданої шкоди внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них, а інша сторона (боржник) зобов'язана відшкодувати завдану шкоду в повному розмірі. Підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, є завдання майнової шкоди іншій особі. Суб'єктами такого зобов'язання є кредитор (потерпілий) та боржник (виготовлювач товару, що є нерухомим майном). Боржник звільняється від відшкодування шкоди, якщо доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару. Строки, передбачені частиною першою статті 1211 ЦК України, за цільовим призначенням є строками існування права (на відшкодування шкоди), а за своєю сутністю є присічними строками. Такі строки не є позовною давністю, а тому норми про позовну давність, її зупинення і переривання на них поширені бути не можуть.

14) Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 214/7462/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>

Тлумачення статті 1187 ЦК України свідчить, що: перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України не вичерпний. Окремі предмети матеріального світу мають одночасно декілька потенційно шкідливих властивостей, через що поводження з такими предметами слід кваліфікувати як змішані джерела підвищеної небезпеки. Змішані джерела підвищеної небезпеки можуть існувати в межах одного об'єкта матеріального світу. Автомобіль є складною технічною системою, під час експлуатації якої використовується механічна,

хімічна, електрична енергія, вогнебезпечні, отруйні речовини тощо; транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України. Транспортний засіб кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки не через його можливість рухатись, а через його конструктивні особливості, що зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення завдання шкоди іншим особам, (зокрема, необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди); транспортний засіб, який не використовується (зберігається), створює ймовірне підвищене заповідання шкоди через неможливість повного контролю з боку особи у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля); для відшкодування шкоди володільцем джерела підвищеної небезпеки за правилами статті 1187 ЦК України не має значення, чи використовує він таке джерело за призначенням. Визначальним є те, що відповідні потенційні шкідливі властивості такого джерела проявились і призвели до завдання шкоди іншим особам. Тому підстави для відступу від висновку викладеного в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 серпня 2019 року у справі № 308/3620/15-ц (провадження № 61-17064св18) відсутні. Зобов'язання про відшкодування майнової шкоди завданої джерелом підвищеної небезпеки виникає за таких умов: наявність шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала шкоди та її результатом - шкодою (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 січня 2019 року в справі № 674/1666/14-ц (провадження № 61-6468зпв18)).

15) Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 757/59343/19-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108335756>

За загальним правилом державу не може бути визнано винною за дії приватних осіб з покладенням на неї обов'язку з відшкодування завданої злочинами шкоди, держава не бере на себе обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням. Однак із загального правила існують винятки, про що законодавець зазначив у нормі частини другої статті 1177 ЦК України, коли держава компенсує потерпілому шкоду, завдану йому кримінальним правопорушенням. Необхідною умовою для застосування частини другої статті 1177 ЦК України є наявність вироку суду, що набрав законної сили, або постанови слідчого, дізнавача, прокурора чи ухвали суду про закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав, яким встановлено

те, що особа є винуватою у вчиненні кримінального правопорушення або, і це є найголовнішим, встановлено сам факт вчинення стосовно потерпілої особи кримінального правопорушення. Невирішення судом або зазначеними посадовими особами описаних питань та неухвалення відповідних процесуальних рішень апріорі не дає змоги застосувати правило частини другої статті 1177 ЦК України, а тому право на позов відповідно до цієї правової норми у позивачки не виникає. У фізичної особи, яка вважає себе потерпілою від кримінального правопорушення, досудове розслідування щодо якого триває і факт вчинення кримінального правопорушення (злочину) належно не встановлений, не виникає права на позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, на підставі частини другої статті 1177 ЦК України, оскільки підставою для компенсації такої шкоди потерпілій особі державою є завдання шкоди кримінальним правопорушенням, що має бути встановлено у передбаченому законом порядку. У разі ненастання таких обставин фізична особа за наявності відповідних підстав має право на позов про відшкодування їй заподіяної шкоди на загальних засадах (згідно зі статтями 1166 і/або 1167 ЦК України) або відповідно до іншого спеціального делікту в разі, якщо протиправність дій держави, її органів та/чи посадових осіб окремо встановлені. Лише неприйняття відповідного закону про порядок компенсації державою такої шкоди не унеможлиблює розгляд справи за позовом потерпілого від кримінального правопорушення (злочину). Якщо під час розгляду справи суди не встановлять, що позивачу завдано шкоду внаслідок кримінального правопорушення, то підстав для компенсації державою шкоди такій особі не виникає, а отже, немає підстав і для застосування правил частини другої статті 1177 ЦК України.

16) Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 522/2891/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654308>

Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (частина перша статті 1166 ЦК України). У разі встановлення конкретної особи, яка завдала шкоду, відбувається розподіл тягара доказування: позивач повинен довести наявність шкоди та причинний зв'язок, відповідач доводить відсутність протиправності та вину (схожий висновок див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року у справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21)). У справі, що переглядається: суд апеляційної інстанції не звернув увагу, що у разі встановлення конкретної особи, яка завдала шкоду, відбувається розподіл тягара доказування: позивач повинен довести наявність шкоди та причинний зв'язок, відповідач доводить відсутність протиправності та вину; суд першої інстанції встановив, що зелені насадження, розташовані за адресою АДРЕСА_1 не знаходяться на балансі та не утримуються КП

«Міськзелентрест», відповідний договір щодо догляду за зеленими насадженнями за вищезазначеною адресою балансоутримувачем, власником або користувачем КП «Міськзелентрест» також не укладався; суд першої інстанції зробив висновок, що дерево, з якого впала гілка на належний позивачу автомобіль, розташовано на землі комунальної власності, його власником є територіальна громада міста, дані, що дане дерево відповідно до вимог частини п'ятої статті 28 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» перебуває на балансовому обліку виконавчого комітету чи будь-якої організації відсутні, в той час як організація роботи з цього питання проводиться виключно органами місцевого самоврядування; за таких обставин, з урахуванням того, що відповідач не довів відсутність протиправності та вини, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про задоволення позовних вимог в оскарженій частині. Натомість апеляційний суд помилково скасував законне та обґрунтоване рішення суду першої інстанції в частині позовних вимог про відшкодування майнової шкоди та витрат на проведення оцінки майна.

Трохи про правонаступництво і обов'язок компенсувати моральну шкоду та витрати

<https://t.me/glossema/813>

[Постанова КЦС ВС від 08.02.2023 в справі № 760/9496/21](#)

У справі, що переглядається, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 подали касаційну скаргу та вказували, що апеляційним судом вирішено питання про їхні права та обов'язки, оскільки вони є батьками ОСОБА_2, який ІНФОРМАЦІЯ_34 (під час перегляду справи апеляційним судом за його апеляційною скаргою) загинув, при виконанні бойового завдання на Харківщині. Зазначали, що успадкували майнові права та обов'язки сина, проте апеляційний суд прийняв постанову про залишення апеляційної скарги ОСОБА_2 без задоволення, а рішення суду першої інстанції - без змін, у зв'язку з чим склалася ситуація, за якої позиція ОСОБА_2 у суді апеляційної інстанції взагалі не була представлена. З огляду на викладене, ключовим питанням, яке постало перед колегією суддів, є те, чи допускають спірні правовідносини правонаступництво та чи стосується оскаржена постанова суду апеляційної інстанції прав, свобод інтересів та/або обов'язків ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

До складу спадщини входять *усі* права та *обов'язки*, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України).

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди - це правовідношення, у силу якого одна сторона (потерпілий, кредитор) має право вимагати компенсації завданої моральної шкоди, а інша сторона (боржник) зобов'язана компенсувати завдану моральну шкоду.

Сутність обов'язків з грошової компенсації моральної шкоди і судових витрат не дозволяє зробити висновок, що вони мають особистий характер та пов'язані із особою спадкодавця.

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації. Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц \(провадження № 61-18013сво18\)](#)).

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 травня 2022 року в справі № 487/6970/20 \(провадження № 61-1132св22\)](#)).

У справі, що переглядається:

рішенням Солом'янського районного суду міста Києва від 08 грудня 2021 року стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 25 000 грн компенсації моральної шкоди, а також судові витрати, пов'язані з розглядом справи;

обов'язок боржника (спадкодавця ОСОБА_2) про грошову компенсацію моральної шкоди та судових витрат не є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим може бути виконаний іншою особою (іншими особами). За таких обставин, наявні підстави для висновку про те, що спірні правовідносини в цій справі допускають правонаступництво;

у суді апеляційної інстанції ОСОБА_3. та ОСОБА_4 з наданням відповідних доказів зазначали, що спадкова справа після смерті їх сина відкрита на підставі їх заяв про прийняття спадщини, акцентувавши увагу суду на тому, що вони є єдиними спадкоємцями першої черги за законом після смерті ОСОБА_2, а тому висновок суду про передчасність їх звернення до спливу шестимісячного строку для прийняття спадщини є помилковим.

Трохи про компенсацію моральної шкоди пожежникам та членам їх сімей

(початок)

<https://t.me/glossema/821>

Постанова ВП ВС від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18

Позивачі (пожежники та члени їх сімей) просили стягнути з відповідачів відшкодування моральної шкоди солідарно. Суди обох інстанцій стягнули таке відшкодування лише за рахунок власника нафтобази, вважаючи, що відсутні визначені статтею 1190 ЦК України підстави для солідарної відповідальності всіх відповідачів. ВП ВС із цим висновком судів не погоджується.

Виплата потерпілим пожежникам та членам сімей загиблих пожежників одноразової грошової допомоги, передбаченої статтею 118 КЦЗ, не включає відшкодування моральної шкоди вказаним особам, оскільки за своїм правовим змістом вказані виплати не є однаковими.

ВП ВС вважає, що суди першої й апеляційної інстанцій неправильно застосували частину другу статті 1188 та частину першу статті 1190 ЦК. Власник нафтобази, її орендар і покладавець - попередній орендар спільно завдали моральної шкоди потерпілим внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки, тобто внаслідок різних дій з експлуатації нафтобази як об'єкта господарської діяльності із порушенням вимог пожежної та техногенної безпеки, а саме внаслідок:

1) діяльності власника нафтобази, який спорудив її з істотним порушенням вимог чинного законодавства України та всупереч чинному законодавству використовував її для отримання прибутку, передавши об'єкт самочинного будівництва для експлуатації за призначенням орендареві, у тому числі для зберігання палива у резервуарах, розміщення яких не відповідає встановленим нормативам;

2) діяльності орендаря нафтобази, який: а) використовував й утримував обладнання загального призначення (неспеціалізованого, не у вибухозахищеному виконанні) та виробничо-складської бази нафтопродуктів, незважаючи на відсутність проектної та виконавчої документації, акта готовності об'єкта до експлуатації, декларації безпеки об'єкта підвищеної небезпеки, сертифіката відповідності закінченого будівництвом об'єкта проектній документації, нормативно-правовим актам з охорони праці; б) здійснював на нафтобазі, що не відповідає нормативним вимогам, виробничу діяльність, у тому числі виготовлення сумішевих бензинів за допомогою

електрообладнання, створеного не у заводських умовах; в) зберігав паливно-мастильні матеріали у резервуарах, спорудження яких не відповідало проєктній документації та протипожежним вимогам;

3) діяльності поклажодавця, який був попереднім орендарем тієї самої нафтобази, а тому знав або повинен був знати про всі допущені там порушення, а) з передання належного йому палива на зберігання орендареві нафтобази на її території, де таке зберігання у встановленому законодавством порядку було неможливим; б) зі здійснення на нафтобазі виробничої діяльності зусиллями своїх працівників.

Трохи про компенсацію моральної шкоди пожежникам та членам їх сімей
(закінчення)

<https://t.me/glossema/822>

[Постанова ВП ВС від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18](#)

Такі діяння кожного із цих відповідачів, про які зазначили суди попередніх інстанцій, створювали підвищену небезпеку, зокрема, для третіх осіб. Відсутні причини вважати, що пожежа, яка виникла на нафтобазі, не була наслідком спільних діянь власника нафтобази, її орендаря та поклажодавця. Власник нафтобази знав про самочинність її спорудження, однак передав цей об'єкт в оренду, а орендар продовжив експлуатацію нафтобази у виробничій діяльності, зокрема прийняв на зберігання паливо, для зберігання якого на нафтобазі не було визначених законодавством умов. Більше того, орендар, який приймав в оренду нафтобазу для її використання за призначенням, не міг покладатися виключно на те, що власник нафтобази не зазначив про недоліки об'єкта оренди. Здійснюючи виробничу діяльність на нафтобазі, орендар знав або повинен був знати про всі нормативні вимоги до експлуатації такого об'єкта, зокрема і про порушення встановлених ВБН 2.2-58.1-94 «Проектування складів нафти і нафтопродуктів з тиском насичених парів не вище 93,3 кПа» протипожежних відстаней, що унеможливило прийняття на зберігання палива. Відповідно до встановлених судами обставин орендар нафтобази, який користувався нею з 01 травня 2015 року, знав про порушення пожежної та техногенної безпеки, оскільки у травні того року відбулася чергова перевірка, за результатами якої внесений припис щодо усунення відповідних порушень.

Незважаючи на це, орендар продовжив експлуатувати об'єкт підвищеної небезпеки. Аналогічно покладодавець, як попередній орендар, передаючи паливо на зберігання орендареві, проявляючи розумну обачність, мав розуміти, що орендар для такого зберігання не мав відповідних потужностей, які відповідають нормативним вимогам. Інший підхід до участі у цивільних відносинах, зокрема до здійснення господарської діяльності, суперечить принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК).

З огляду на вказані приписи навіть за відсутності у психолога процесуального статусу спеціаліста (частина перша статті 74 ЦПК) чи експерта (частина перша статті 72 ЦПК) висновок психолога може бути письмовим доказом (пункт 1 частини другої статті 76, частина перша статті 95 ЦПК), якщо містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, зокрема стосовно страждань потерпілих. Крім того, не можна констатувати, що суди попередніх інстанцій взяли до уваги нижчий рівень емоційних, психічних страждань позивачів, ніж той, який зазначили у відповідних висновках психологи. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначає суд у рішенні, а не психолог у висновку.

Висновок останнього може слугувати для судді орієнтиром у пізнанні глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, інших обставин, які мають істотне значення, зокрема й можливого грошового еквівалента таких страждань. Проте розмір відповідного відшкодування незалежно від наявності висновку психолога суддя повинен встановити, враховуючи вимоги розумності та справедливості.

Трохи про комісії та тлумачення норм

<https://t.me/glossema/827>

Окрема думка суддів ВП ВС від 13.07.2022 у справі № 363/1834/17

7. Вважаємо висновок ВП ВС про визнання недійсною умови кредитного договору про встановлення плати за управління кредитом необґрунтованим, бо така умова є нікчемною та не потребувала визнання її недійсною.

22. Очевидно, що оцінка дійсності чи недійсності, зокрема нікчемності, умов цього договору мала відбуватися станом на час його укладення у світлі ЦК України. Тому і спосіб тлумачення припису

частини першої статті 21 Закону № 1023-XII про те, що умови договору, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством, визнаються недійсними, мав бути не історичним (який застосувала ВП ВС (пункти 38-39 постанови), виходячи з правового регулювання визнання угод недійсними, яке було на час введення в дію Закону № 1023-XII), а еволюційним (з урахуванням змін у правовому регулюванні, які відбулися з набранням чинності ЦК України).

24. Зауважимо, що формулювання першого речення частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у вказаній редакції - «умови договору ... [визнаються](#) недійсними», - по-перше, вказує на те, що відсутній суб'єкт дії (той, який має визнати умови договору недійсними), а, по-друге, дієслово «визнавати» вжите у пасивному стані. Інакше кажучи, відповідні умови договору самі по собі, без додаткової участі будь-якого суб'єкта, зокрема суду, визнаються недійсними, тобто є такими. Застосована у зазначеному приписі термінологічна конструкція суттєво відрізняється від тих, які передбачають визнання правочину недійсним за рішенням суду. У них прямо вказано на відповідне повноваження суду.

30. Інтерпретація припису закону, який регулює той самий предмет, що і ЦК України (недійсність правочину, яка встановлена у законі), має відбуватися у світлі положень ЦК України, а не тих актів законодавства (як-от ЦК УРСР), які діяли на час набрання чинності відповідним приписом закону.

31. За іншого підходу, тобто того, який у постанові застосувала ВП ВС, у житлових спорах тлумачення тих приписів ЖК України, які залишаються у незмінних формулюваннях з часу введення 1 січня 1984 року ЖК Української РСР в дію, має відбуватися не у світлі приписів ЦК України, а у світлі тих актів законодавства, які діяли станом на дату введення ЖК Української РСР у дію! Можна тільки уявити, якими згідно з таким підходом могли би бути у 2022 році результати інтерпретацій приписів ЖК України про «систематичне порушення правил соціалістичного співжиття» (частина друга статті 97, частина перша статті 116, пункту 3 частини першої статті 147), загибель при «виконанні обов'язку ... по охороні соціалістичної власності» (абзац одинадцятий частини першої статті 45), зокрема, враховуючи положення преамбули цього кодексу (яку виключили аж із 7 травня 2022 року) про «перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції», «ленінські ідеї побудови комуністичного суспільства», «розроблену Комуністичною партією програму житлового будівництва». А як би такі інтерпретації зазначених приписів ЖК України (засновані на нібито нерозривному зв'язку їхнього змісту зі змістом актів законодавства, які діяли станом на дату введення ЖК Української РСР у дію) узгоджувалися зі змістом приписів Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»? Питання риторичне.

36. Умова кредитного договору про стягнення з позичальника плати за управління кредитом є нікчемною як згідно з реченням першим частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час укладення цього договору, так і згідно з частинами першою та другою статті 228 ЦК України. Тому навіть після того, як з 13 січня 2006 року зазначений припис статті 21 Закону № 1023-XII припинив дію, з огляду на чинність статті 55 Закону № 2121-III статті 228 ЦК України умова кредитного договору про обов'язок позичальника вносити на користь банку додаткову плату за управління кредитом залишається нікчемною, бо вона спрямована на незаконне заволодіння майном позичальника.

Трохи про зберігання

<https://t.me/glossema/829>

1) Постанова КГС ВС від 28.05.2019 у справі № 925/859/16

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82294161>

14. За змістом частини 1 статті 936 ЦК України вбачається, що за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Згідно з частиною 1 статті 937 ЦК України, договір зберігання укладається у письмовій формі у випадках, встановлених статтею 208 цього Кодексу. Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (стаття 179 ЦК України). Речами можуть бути предмети зовнішнього щодо людини навколишнього світу, як створені людиною, так створені природою, однак від'єднанні від природного середовища та такі, що використовуються людиною в життєдіяльності (земля, корисні копалини, рослини). Отже, торф, як корисна копалина, видобута з поверхні землі набуває ознак речі після того, як буде від'єднаний від земної поверхні та складений у штабелі, канави чи іншим способом. Як вбачається з матеріалів справи, позивачем на підтвердження доводів, викладених у позовній заяві №37 від 26.07.2017 (том 7, а.с. 1-4) про зберігання торфу відповідачем, зазначено про укладення з відповідачем Договору зберігання №18-1/08- 14Т від 18.08.2014 та Договору поставки №31/08 від 31.08.2016 спочатку було надано незасвідчені копії таких документів: копію договору поставки №31/08 від 31.08.2016 укладеного між ТОВ «Лани Черкащини» та ТОВ «Теплові альтернативи» (том 7, а.с. 23- 25), копію договору зберігання №18-1/08-14Т від 18.08.2014 з додатками, копії зведених вимог-накладних про повернення з відповідального зберігання та копії накладних про передачу на відповідальне зберігання, підписаних від імені Дочірнього підприємства «Черкаситорф» Державного підприємства «Київторф» невідомою особою, прізвище та посадове становище якої не зазначені. Додатком №1 до Договору затверджено Плансхему розміщення полів торфу для зберігання та Розрахунок вартості зберігання торфу на полях площею 0,106 га (том 7, а. с. 26-37). Отже, суди не дослідили правову природу укладеного договору щодо предмета договору (торфу), його опису згідно з пунктами 1.1 Договору та додатків до нього на предмет того, чи містить предмет Договору

зберігання №18-1/08-14Т від 18.08.2014 ознаки речі, зокрема, чи відділено торф від земельної ділянки (чи видобуто його із земної поверхні), з метою визначення дійсних намірів сторін при укладенні такого договору, який передбачав зберігання торфу на «полях торфу», та перевірки чи не був укладений договір способом прикриття діяльності з незаконного видобутку торфу з надр землі позивачем у справі, чи мав він відповідні дозволи на таку діяльність.

2) Постанова КЦС ВС від 30.05.2019 у справі № 759/9660/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82119364>

За змістом статей 208, 218, 936, 937 ЦК України недодержання сторонами письмової форми угоди не позбавляє їх права у разі виникнення спору доводити наявність останньої іншими засобами доказування, до яких можуть бути віднесені, зокрема письмові докази (розписки, чеки, платіжні доручення та ін.). Аналіз наведених правових норм свідчить про те, що проста письмова форма договору зберігання в залежності від речі, що передається на зберігання, та виду діяльності зберігача, може мати вигляд квитанції, чеку, чи іншого документа, яким може бути журнал.

3) Постанова КЦС ВС від 26.06.2019 у справі № 754/2311/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82738241>

Сторони у цій справі не уклали договір зберігання транспортного засобу, а автомобіль відповідача був поміщений на спеціальний майданчик працівниками органів внутрішніх справ у зв'язку з оголошенням його в розшук державним виконавцем. Встановивши, що відповідач вже сплатив грошові кошти за зберігання належного йому транспортного засобу установі, яка була визначена управлінням поліції, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову. Доводи заявника про те, що зберігання транспортного засобу відбувалося на підставі статті 954 ЦК України, у зв'язку з чим в нього виникло право на отримання плати за зберігання, не заслуговують на увагу з огляду на таке. Відповідно до статті 954 ЦК України положення глави 66 цього Кодексу застосовуються до зберігання, яке здійснюється на підставі закону, якщо інше не встановлено законом. Вказані доводи обґрунтовано спростовані апеляційним судом з посиланням на те, що законом не встановлено зберігання транспортних засобів у разі їх поміщення на спеціальний майданчик тимчасового затримання на підставі акта огляду та тимчасового затримання транспортного засобу працівником поліції в порядку виконання постанови

державного виконавця. Зберігання не може бути встановлене на підставі Порядку чи Наказу Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України від 10 жовтня 2013 року, яким визначено розмір плати за транспортування і зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів на спеціальних майданчиках (стоянках), оскільки вказані нормативно-правові акти не є законом, а є підзаконними нормативними актами. Крім того, за змістом Порядку повернення транспортних засобів здійснюється після оплати власниками витрат, пов'язаних з їх транспортуванням та зберіганням. Судами встановлено, що автомобіль ОСОБА_2 був повернутий йому ФОП ОСОБА_1 у зв'язку з припиненням розшуку без пред'явлення вимоги про оплату витрат на зберігання. При цьому відповідач підтвердив факт оплати витрат на зберігання автомобіля, надавши відповідну квитанцію до прибуткового касового ордера. Той факт, що ФОП ОСОБА_1 вже звертався до суду з позовом до ДП МВС «Розвиток» про стягнення витрат на зберігання транспортних засобів, зокрема автомобіля ОСОБА_2, і рішенням Господарського суду міста Києва від 19 жовтня 2016 року йому було відмовлено з тих підстав, що вказані витрати підлягають стягненню з власників транспортних засобів, не впливає на правильність вирішення цієї справи, оскільки зазначене рішення не має для неї преюдиційного значення.

4) Постанова КГС ВС від 18.07.2019 у справі № 908/1654/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83287468>

36. Аналіз змісту спірних правовідносин свідчить, що між сторонами виникли правовідносини зі зберігання майна за договором, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, правове регулювання яких визначено главою 66 ЦК України. 42. Отже договір зберігання за своєю правовою природою відноситься до двосторонніх (синалагматичних) договорів, укладення якого зумовлює взаємне виникнення у кожної зі сторін прав та обов'язків. В даному випадку зберігач зобов'язаний забезпечити зберігання майна, яке йому передане поклаждодавцем і повернути його поклаждодавцеві у схоронності, тоді як поклаждодавець зобов'язується після закінчення строку зберігання взяти назад здане ним майно на зберігання та сплатити зберігачеві винагороду за зберігання майна, розмір якої встановлений договором. 87. Вимога зберігача про стягнення плати за зберігання підлягає задоволенню з урахуванням усього фактичного часу зберігання речі.

5) Постанова ВП ВС від 18.09.2019 у справі № 808/973/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84481864>

У цій справі до суду звернулася юридична особа - Митниця з позовом до іншої юридичної особи - Благодійного фонду «Ветерани Чорнобиллю» з вимогами про зобов'язання сплатити витрати за зберігання товарів на складі Митниці, які були передані на її склад за актами приймання-передачі від 27 вересня 2017 року. Правовідносини між митницею і зберігачем регулюються Митним кодексом України. Згідно зі статтею 425 цього Кодексу взаємовідносини утримувача митного складу відкритого типу з особами, які розміщують товари на цьому складі, визначаються відповідним договором. Також передбачено відповідальність утримувача митного складу (стаття 428 Митного кодексу України). Тобто у цьому випадку Митниця як територіальний орган Державної фіскальної служби України, юридична особа публічного права, зазначає про існування між нею та відповідачем - юридичною особою правовідносин зі зберігання товару, переміщеного на митну територію України, та вказує на невиконаний цією особою обов'язок зі сплати витрат за зберігання товарів на складі митного органу. Таким чином, у цьому випадку між сторонами існують господарські правовідносини, адже спір виник з приводу зберігання на складі Митниці товару, переміщеного на митну територію України, тому він підлягає розгляду за правилами ГПК у господарському суді. Крім того, ця справа не підлягає розгляду в адміністративному порядку й з огляду на наведені вище положення статті 46 КАС, оскільки цією нормою не передбачено звернення суб'єкта владних повноважень з позовною заявою до юридичної особи з вимогами про зобов'язання сплатити витрати на їх зберігання товарів на митному складі. Не передбачено також і звернення у такому випадку органів Державної фіскальної служби України з позовом до адміністративного суду і в Митному кодексі України. Зважаючи на суб'єктний склад та характер правовідносин у цій справі, наведені в касаційній скарзі доводи Митниці про поширення на неї юрисдикції адміністративного суду Велика Палата Верховного Суду відхиляє як необґрунтовані, натомість вважає, що суд апеляційної інстанції дійшов правильних висновків про необхідність розгляду цієї справи в порядку господарського судочинства.

6) Постанова КГС ВС від 21.01.2020 у справі № 910/21682/15
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87204551>

Згідно з ч. ч. 1 та 3 ст. 950 ЦК України, за втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання, зберігач відповідає на загальних підставах. Зберігач відповідає за втрату (нестачу) або

пошкодження речі після закінчення строку зберігання лише за наявності його умислу або грубої необережності. Статтею 951 ЦК України визначено порядок та розмір відшкодування зберігачем збитків, завданих поклажодавцеві втратою (нестачею) або пошкодженням речі. Оскільки положення ст. 951 ЦК України поширюються лише на відносини по відшкодуванню збитків, завданих внаслідок порушення зберігачем обов'язків по <https://t.me/glossema/> 5 забезпеченню схоронності речі, то у разі порушення інших договірних зобов'язань (наприклад, прострочення повернення речі) такі збитки відшкодовуватимуться у повному розмірі, передбаченому статтею 22 Цивільного кодексу України. Така правова позиція викладена Верховним Судом у постанові від 17.12.2019 у справі № 905/147/18.

7) Постанова КЦС ВС від 15.04.2020 у справі № 643/14079/17
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88857167>

Договір зберігання може укладатися із зберігачем чи професійним зберігачем. При цьому, правовий статус (зберігач чи професійний зберігач) впливає на ті обставини, які виключають відповідальність зберігача (професійного зберігача) за втрату речі. Кваліфікуючою ознакою професійного зберігача є те, що особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Тобто така діяльність має здійснюватися особою, яка є підприємцем, систематично. За загальним правилом, за втрату речі, під час строку зберігання, зберігач відповідає, якщо: відбулося порушення обов'язку повернути поклажодавцеві у схоронності річ; поклажодавцеві завдано збитків у вигляді втрати речі; наявний причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) зберігача і негативними наслідками, що виявились результатом таких дій (бездіяльності); вини зберігача у настанні щодо речі негативних наслідків, яка проявилась у будь-якій формі, тобто умислу чи необережності зберігача до невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків. Натомість професійний зберігач має довести наявність втрату речі сталася внаслідок непереборної сили, або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця. У всіх інших випадках, навіть якщо вини професійного зберігача немає, він зобов'язаний відшкодувати збитки поклажодавцеві. У разі якщо зберігання здійснюється зберігачем після закінчення строку зберігання, то зберігач відповідає лише за наявності його умислу або грубої необережності. Розмір збитків завданих втратою речі зберігачем має доводитися поклажодавцем (кредитором).

8) Постанова КЦС ВС від 11.06.2020 у справі № 2209/2626/12
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89824672>

За загальним правилом, договір зберігання є реальним, тобто вважається укладеним з моменту передачі поклажодавцем речі зберігачу. Розписка, квитанція або інший документ є документом, який видається зберігачем поклажодавцю за договором зберігання, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання зберігачем від поклажодавця певної речі (речей).

9) Постанова КГС ВС від 17.11.2020 у справі № 910/21682/15
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93296143>

Як встановлено судом апеляційної інстанції, відповідно до змісту спірного договору, сторонами не було обумовлено умов безоплатного чи платного зберігання майна. За змістом ч. 1 ст. 936 ЦК України за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Відповідно до ч. 1 ст. 946 ЦК України плата за зберігання та строки її внесення встановлюються договором зберігання. Отже, за своєю правовою природою договір зберігання за загальним правилом є оплатним, якщо інше не встановлено договором, або законом.

10) Постанова КГС ВС від 08.07.2021 у справі № 910/15618/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98266086>

Зберігання речі за договором є правомірним, якщо воно відповідає умовам укладеного договору та положенням чинного законодавства, які регулюють такі правовідносини з урахуванням особливостей предмета зберігання та суб'єктів договірних правовідносин. Водночас закінчення строку дії договору не позбавляє зберігача обов'язку зберігати річ надалі, оскільки, згідно зі статтею

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

949 ЦК України, зберігач зобов'язаний повернути поклажодавцеві річ, яка була передана на зберігання, та у стані, якому вона була прийнята на зберігання, при цьому цей обов'язок не припиняється із закінченням строку зберігання. Правова природа плати за зберігання пов'язана із зберіганням речі протягом певного строку, обумовленого договором, і обов'язок здійснення такого платежу є істотною ознакою цих правовідносин, що впливає зі змісту статей 946, 947, 948, 949 регулятивних норм статей ЦК України.

11) Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 в справі № 188/1095/15
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106203128>

Юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків. Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту (див: постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження № 61-51сво18). Відповідно статті 954 ЦК України положення цієї глави застосовуються до зберігання, яке здійснюється на підставі закону. Тлумачення положень статті 954 ЦК України свідчить, що слід розмежовувати зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі договору, та зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону. Специфікою зобов'язання зі зберігання що виникають на підставі вказівки закону, є те, що вони, звісно, не виникають безпосередньо із закону, для цього необхідні відповідні юридичні факти, інші ніж договір. З урахуванням того, що норми глави 66 ЦК України розраховані на регулювання зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі договору, то в статті 954 ЦК України прямо вказано про необхідність їх застосування до зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону. До зобов'язань зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону, належить, зокрема, зберігання майна, на яке накладено арешт (стаття 59 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV).

12) Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 910/6355/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107732483>

10.37. Аналіз наведених приписів ЦК України дозволяє дійти висновку, що складення державним виконавцем актів опису й арешту майна від 14.05.2014 та від 22.05.2014 та їх підписання з боку Банку уповноваженою на зберігання особою (директором департаменту безпеки) свідчить про поширення на судового виконавця положень статті 955 ЦК України щодо зберігання ним описаного та вилученого у власника (уповноваженого органу) майна та його відповідальності перед власником за збереження такого майна, оскільки, вилучивши у власника описане майно, судовий виконавець тим самим прийняв на себе зобов'язання перед власником (уповноваженим органом) щодо його належного зберігання. Також складення цих актів з визначенням Банку як зберігача за постановою про арешт майна та його опис підтверджує ознаки укладення договору зберігання між судовим виконавцем і зберігачем (Банком) щодо зберігання переданого йому арештованого (описаного) майна та можливу відповідальність Банку за втрату ввіреного йому майна перед судовим виконавцем. Отже, актом приймання-передачі арештованого майна, складеним на виконання постанови судового виконавця, опосередковується виникнення двох зобов'язань щодо належного зберігання майна - судового виконавця перед власником (уповноваженою особою) та зберігача (Банку) перед судовим виконавцем.

13) Окрема думка суддів ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 910/6355/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107719900>

26. Частина перша статті 937 ЦК України передбачає, що договір зберігання укладається у письмовій формі у випадках, встановлених статтею 208 цього Кодексу. Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем. 27. Зберігач зобов'язаний вживати усіх заходів, встановлених договором, законом, іншими актами цивільного законодавства, для забезпечення схоронності речі. Якщо зберігання здійснюється безоплатно, зберігач зобов'язаний піклуватися про річ, як про свою власну (стаття 942 ЦК України). 30. Аналіз наведених приписів ЦК України дозволяє дійти висновку, що складення державним виконавцем актів опису та арешту майна від 14.05.2014 і від 22.05.2014 та їх підписання з боку Банку директором департаменту безпеки свідчить про укладення договорів зберігання, за якими Банк (зберігач) взяв на себе обов'язок зберігати визначені в актах речі, що передані йому уповноваженою особою Органу ДВС (поклажодавцем), і повернути їх поклажодавцеві у схоронності. 31. Таким чином, слід погодитись із висновком, сформульованим у постанові Верховного Суду від 12.12.2018 у справі № 635/34597/15-ц, про те, що зберігач майна, яке передано йому державним виконавцем за актом опису та арешту, є відповідальним за схоронність цього майна перед поклажодавцем (відповідним органом ДВС). 32. Наведене спростовує неправильні висновки суду апеляційної інстанції про те, що Товариство є поклажодавцем за вказаними актами опису та арешту майна, якими спірне майно передано на відповідальне зберігання Банку.

14) Постанова КГС ВС від 01.12.2022 у справі № 922/2810/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107831651>

64. Тлумачення абзацу третього частини першої статті 937 ЦК України свідчить, що нею закріплено орієнтовний перелік конкретних письмових документів, що підтверджують факт укладення договору зберігання, який не є вичерпним, а чинним законодавством не встановлено обмежень щодо укладення договору зберігання у спрощений спосіб. Визначальним в оцінці дотримання письмової форми договору зберігання є наявність документа, який підтверджує передачу поклажодавцем та прийняття зберігачем речі на зберігання. 65. Одержання поклажодавцем згідно абзацу третього частини першої статті 937 ЦК України від зберігача розписки, квитанції чи іншого підписаного ним документа слугує належним доказом укладення договору, а врешті достатньою гарантією для захисту прав сторін договору від можливих порушень. 66. Ураховуючи наведене, письмова форма договору зберігання вважається дотриманою у разі його вчинення відповідно до вимог статті 207 ЦК України та підтвердження прийняття речі на зберігання зберігачем розписками, квитанціями або іншим документами (перелік яких не є вичерпним), підписаними зберігачем.

Трохи про абзац 1 пункту 36.3.статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»
<https://t.me/glossema/831>

Постанова КЦС ВС від 22.02.2023 у справі № 191/1119/22

У статті 16 ЦК України передбачено, що способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, примусове виконання обов'язку в натурі.

У разі якщо відповідальними за заподіяння неподільної шкоди взаємопов'язаними, сукупними діями є декілька осіб, розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожну з таких осіб визначається шляхом поділу розміру заподіяної шкоди на кількість таких осіб (абзац 1 пункту 36.3.статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»).

У постанові ВП ВС від 29.06.2022 року у справі № 477/874/19 зазначено, що: «42. Припис пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV розрахований на випадки, якщо: 1) шкода завдана взаємопов'язаними, сукупними діями декількох осіб, які за це відповідальні, тобто поведінка яких обов'язково є неправомірною, внаслідок чого вони разом спричинили завдання шкоди; 2) остання є неподільною (як-от у випадках із завданням шкоди здоров'ю чи моральної шкоди). Тільки за таких умов розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожну особу з тих, які завдали шкоди, треба визначати шляхом поділу її розміру на кількість осіб, які цю шкоду завдали».

У справі, що переглядається:

при відмові в задоволенні позову суди вважали, що з боку пішохода ОСОБА_5 є вина в ДТП, що стало законною підставою для застосування страховиком пункт 36.3 статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» при визначенні розміру страхового відшкодування позивачці;

суди не звернули увагу, що абзац 1 пункту 36.3. статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» розрахований на випадки, якщо: 1) шкода завдана взаємопов'язаними, сукупними діями декількох осіб, які за це відповідальні, тобто поведінка яких обов'язково є неправомірною, внаслідок чого вони разом спричинили завдання шкоди; 2) остання є неподільною (як-от у випадках із завданням шкоди здоров'ю чи моральної шкоди). Тільки за таких умов розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожну особу з тих, які завдали шкоди, треба визначати шляхом поділу її розміру на кількість осіб, які цю шкоду завдали;

суди встановили, що загальний розмір суми страхового відшкодування становить 233 849,00 грн; страховим актом № 29806/20 від 12 червня 2020 року, складеним відповідачем, визначено розмір страхового відшкодування витрат на поховання в сумі 7 145 грн; страховим актом № 60573/1/2022 від 18 травня 2022 року, складеним відповідачем, визначено розмір страхового відшкодування моральної шкоди потерпілій ОСОБА_2 в сумі 113 352,00 грн;

суди не врахували, що моральна шкода в цій справі не завдана взаємопов'язаними, сукупними діями декількох осіб, які за це відповідальні, а тому підстави для застосування абзацу 1 пункту 36.3.статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» відсутні.

За таких обставин, суди зробили неправильний висновок про відмову у задоволенні позову. Тому судові рішення належить скасувати та ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Трохи про договір про надання правової допомоги та законодавство про захист прав споживачів

<https://t.me/glossema/845>

1) [Постанова КЦС ВС від 24.11.2021 у справі № 191/2617/19](#)

Із аналізу вказаних норм права вбачається, що до договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірного права.

При цьому зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики, що виключає застосування до відносин, що виникли між адвокатом та клієнтом положень Закону України «Про захист прав споживачів»

2) [Рішення Європейського суду справедливості від 12.01.2023 в справі C-395/21](#)

Статтю 4(2) Директиви Ради 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року про несправедливі умови в споживчих договорах зі змінами, внесеними Директивою 2011/83/ЄС, слід тлумачити так, що умова договору між адвокатом та споживачем про надання правових послуг, яка встановлює вартість наданих послуг на основі погодинної оплати, підпадає під дію цього положення.

Статтю 4(2) Директиви 93/13 зі змінами, внесеними Директивою 2011/83, необхідно тлумачити так, що умова договору між адвокатом і споживачем про надання юридичних послуг, яка встановлює ціну цих послуг на основі погодинної ставки, без надання споживачеві до укладення договору, договору з інформацією, яка дозволяє йому прийняти зважене рішення з повним

знанням економічних наслідків укладення цього договору, не задовольняє вимозі бути складеною простою зрозумілою мовою за змістом цього положення.

Статтю 3(1) Директиви 93/13 зі змінами, внесеними Директивою 2011/83, потрібно тлумачити як таку, що умова договору про надання юридичних послуг, укладеного між юристом і споживачем, яка встановлює ціну цих послуг на основі погодинної ставки і, отже, підпадає під основний предмет цього договору, не може вважатися несправедливою лише на тій підставі, що вона не відповідає вимозі зрозумілості, викладеній у статті 4(2) цієї Директиви, зі змінами, якщо тільки держава-член, національне законодавство якої застосовується до договору, про який ідеться, відповідно до статті 8 цієї Директиви, зі змінами, прямо не передбачила класифікацію як несправедливої умови саме на цій підставі.

Стаття 6(1) і стаття 7(1) Директиви 93/13, зі змінами, внесеними Директивою 2011/83, мають тлумачитися як такі, що не перешкоджають національному суду, якщо договір адвокатом і споживачем про надання юридичних послуг не може продовжувати існувати після визнання умови несправедливою, яка встановлювала ціну послуг на основі погодинної ставки, а ці послуги вже надано, до відновлення ситуації, в якій споживач перебував би за відсутності цієї умови, навіть якщо в результаті продавець або постачальник не отримує жодної винагороди за надані послуги. Якщо недійсність договору в цілому призвела б до особливо несприятливих наслідків для споживача, які повинен встановити суд, що розглядає справу, ці положення не перешкоджають національному суду виправити недійсність цієї умови шляхом заміни її додатковим положенням національного законодавства або положенням національного законодавства, що застосовується за взаємною згодою сторін цього договору. З іншого боку, ці положення перешкоджають національному суду замінити несправедливу умову, яка була визнана недійсною, судовою оцінкою рівня винагороди, яка підлягає сплаті за ці послуги.

Трохи про частину третю статті 631 ЦК України (початок)

<https://t.me/glossema/867>

1)Окрема думка судді КЦС ВС від 31.10.2018 у справі № 616/415/17

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

6.1. ЦК, як станом на момент укладення між сторонами договорів оренди, так в чинній редакції, не містить такої правової конструкції як «набрання договором чинності».

6.2. Моментом, з яким пов'язується дія договору як регулятора для відносин сторін, є момент укладення договору, якщо сторони не передбачили, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення (частина третя статті 631 ЦК)

[2\)Постанова КЦС ВС від 21.11.2018 у справі № 753/12832/15-ц](#)

Тлумачення частини третьої статті 631 ЦК свідчить, що сторони в тому чи іншому договорі можуть передбачити застереження про застосування до відносин сторін, що виникли до укладення договору, умов договору, який укладається пізніше.

[3\)Ухвала КЦС ВС від 05.06.2019 у справі № 322/1178/17](#)

ЦК, як станом на момент укладення між сторонами договорів оренди, так в чинній редакції, не містить такої правової конструкції як «набрання договором чинності».

Моментом, з яким пов'язується дія договору як регулятора для відносин сторін, є момент укладення договору, якщо сторони не передбачили, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення (частина третя статті 631 ЦК).

[4\)Постанова ВП ВС від 08.09.2020 по справі № 916/667/18](#)

7.34. Водночас відповідно до частини третьої статті 631 ЦК сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

7.35. Таким чином, положення договору про те, що сторона договору отримала належні їй платежі до підписання договору, свідчить про те, що сторони домовилися вважати сплату коштів,

здійснену раніше за відсутності правових підстав, виконанням укладеного договору стороною, яка за цим договором мала сплатити гроші.

7.36. ВП ВС звертає увагу, що включення в договір купівлі-продажу положення про одержання однією стороною від іншої грошових коштів, у тому числі до підписання договору, є звичайною діловою практикою, зокрема при укладенні договорів фізичними особами, і така практика не суперечила закону в правовідносинах, щодо яких виник спір.

5)Окрема думка суддів ВП ВС від 02.11.2020 по справі № 916/667/18

36. Висновок ВП ВС, наведений у пункті 7.36 постанови, про те, що зазначення в нотаріально посвідченому договорі положення про проведення розрахунків між сторонами до укладення договору є звичайною практикою і така практика не суперечить закону, є вкрай небезпечним.

52. Правова позиція ВП ВС спрямована на легітимізацію готівкових розрахунків понад установлені законодавством граничні розміри, ставить у більш не вигідне становище законслухняних громадян, фізичних осіб, які, виконуючи приписи чинного законодавства щодо обмеження готівкових розрахунків, змушені нести додаткові витрати, пов'язані з відкриттям та обслуговуванням банківських рахунків, оплачувати комісії банків за здійснення розрахункових операцій та операцій з обміну валюти, проходити тривалі та складні перевірки фінансових операцій та банківський фінансовий моніторинг щодо них як клієнтів банку.

53. Зазначена позиція ВП ВС не сприятиме посиленню запровадженого державою механізму фінансового моніторингу задля протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та підвищить як ризики навмисного цілеспрямованого введення іншої сторони в оману щодо розрахунку за правочином під приводом, наприклад, уникнення «зайвого» оподаткування фінансової операції, так і отримання належного судового захисту у випадку оспорювання однією зі сторін факту вчинення такого розрахунку.

Трохи про частину третю статті 631 ЦК України (закінчення)

<https://t.me/glossema/868>

[6\) Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі № 754/6016/19](#)

Сторони 15 червня 2016 року внесли до договору позики від 09 лютого 2006 року зміни щодо строку його дії, визначивши кінцеву дату повернення позики - 01 березня 2017 року.

Згідно із частиною третьою статті 631 ЦК сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення. Будь-яка додаткова угода за своєю сутністю являє собою окремий договір, предметом якого є внесення змін до основного договору. Отже, сторони вправі врегулювати нею правовідносини, які виникли до її укладення, у тому числі питання перебігу строку основного договору.

[7\) Постанова ОП КГС ВС від 12.10.2018 у справі № 910/21671/17](#)

Згідно з частиною третьою статті 631 ЦК сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

Водночас вказаною нормою закону не надається право сторонам застосовувати зворотну дію в часі пунктів додаткової угоди або договору, які змінюють врегульовані та вже виконані договірні відносини (аналогічна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 15.06.2018 зі справи № 910/14082/17, і Суд не вбачає підстав для відступу від вказаної позиції у розгляді цієї справи).

[8\) Постанова КГС ВС від 28.05.2019 у справі № 916/1035/18](#)

50. З огляду на положення статей 6, 629, 631 ЦК Суд вважає, що сторони мають право врегулювати на власний розсуд свої відносини, зокрема ті, які існували між ними на момент укладення договору. Таке волевиявлення сторін може бути як підтвердженням визнання ними наявності відповідних правовідносин, так і підставою їх зміни згідно з узгодженими сторонами умовами.

Консенсуальний характер договору купівлі-продажу не обмежує сторін у наведеному праві.

9)Постанова КЦС ВС від 22.12.2022 у справі № 757/19063/20-ц

Відповідно до частини третьої статті 631 ЦК сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення.

З урахуванням установлених у справі обставин та змісту умови договору про отримання позичальником суми позики, Верховний Суд дійшов висновку, що сторони договору на власний розсуд визначили його умови, у яких підтвердили факт передачі суми позики від позикодавця позичальнику, а тому є необґрунтованими доводи касаційної скарги про доведеність факту безгрошовості договору позики, неотримання позичальником суми позики за договором від 24 червня 2016 року, до якого 20 грудня 2016 року сторонами вносились зміни щодо строку повернення позики.

Підписуючи договір позики, позичальник погодився з умовами договору, у тому числі щодо суми позики та факту передачі грошових коштів за цим договором до його підписання.

Трохи про електросамокат і джерело підвищеної небезпеки

<https://t.me/glossema/883>

Постанова КЦС від 15.03.2023 в справі № 127/5920/22

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (частина перша статті 1187 ЦК України).

Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України, не вичерпний (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21)).

Джерелом підвищеної небезпеки слід вважати діяльність, що здійснюється з тим чи іншим залученням/використанням предметів матеріального світу та/або природних (фізичних) процесів, які за певних умов часу та місця в силу своїх якісних та кількісних характеристик об'єктивно створюють в процесі володіння ними (незалежно від факту їх експлуатації) підвищену порівняно із звичайними життєвими обставинами небезпеку завдання шкоди.

Використання електросамоката чи іншого подібного засобу (моноколеса, сегвея тощо) для переміщення особи як учасника дорожнього руху є джерелом підвищеної небезпеки в розумінні статті 1187 ЦК України, якщо в конкретному випадку такий засіб приводився в рух за допомогою встановленого на ньому електричного двигуна.

Для кваліфікації діяльності, пов'язаної з таким використанням електричного самоката, характеристика електросамоката як механічного транспортного засобу з урахуванням потужності електродвигуна, встановленого на ньому, значення не має.

Трохи про позику і банкрутство

<https://t.me/glossema/911>

Постанова СП КГС від 01.03.2023 в справі № 902/221/22

Судова палата під час розгляду цієї справи враховує, що згідно наведеної усталеної правової позиції боргова розписка підтверджує не лише факт укладення договору позики та погодження його умов між кредитором та боржником, а також вона засвідчує й безпосередньо факт отримання боржником від кредитора грошових коштів у певному розмірі або речей.

Втім, такий правовий висновок є застосовним у позовному провадженні, коли між кредитором та боржником за борговою розпискою існує відповідний спір, з метою вирішення якого сторона звертається із позовом до суду.

Натомість, у справах про неплатоспроможність існує певна відмінність у розгляді та визнанні господарським судом грошових вимог кредиторів до боржника, що виникли на підставі боргової розписки, від вирішення спору у позовному провадженні про стягнення заборгованості за борговою розпискою. Зазначена відмінність, серед іншого, полягає у тому, що визнання господарським судом вимог певного кредитора породжує відповідні правові наслідки, що впливають на права інших кредиторів цього боржника у процедурі неплатоспроможності. При цьому, у вказаній категорії справ існує ризик обопільної недобросовісної поведінки певного кредитора та боржника щодо створення фіктивної (неіснуючої, штучної) заборгованості останнього за борговою розпискою задля збільшення кількості голосів цього кредитора на зборах кредиторів та можливості впливу на саму процедуру неплатоспроможності фізичної особи, зокрема й у питанні формування та реалізації ліквідаційної маси боржника, що, у кінцевому результаті, впливатиме на обсяг задоволених вимог.

Беручи до уваги зазначені мотиви, судова палата дійшла висновку, що задля унеможливлення загрози визнання господарським судом фіктивної кредиторської заборгованості до боржника, на кредитора-фізичну особу, як заявника грошових вимог на підставі боргової розписки, покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування у разі виникнення вмотивованих сумнівів сторін у справі про неплатоспроможність фізичної особи щодо обґрунтованості вимог такого кредитора.

Тож, у разі вмотивованих сумнівів інших кредиторів щодо реальності (дійсності) такої заборгованості, обґрунтування грошових вимог до боржника самим лише договором позики та/або борговою розпискою у справі про неплатоспроможність фізичної особи може бути недостатнім.

Необхідним, у такому випадку, може бути також документальне підтвердження джерел походження коштів, наданих фізичною особою-кредитором у позику фізичній особі-боржнику, подання інших додаткових доказів наявності між кредитором (позикодавцем) та боржником (позичальником) зобов'язальних правовідносин за відповідним договором позики. У разі ж ненадання зазначеним кредитором сукупності необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема щодо підтвердження реальності грошового зобов'язання, господарський суд відмовляє у визнанні таких вимог у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

При цьому, визначена приписами статті 204 ЦК України презумпція правомірності укладеного між сторонами правочину не спростовує відповідного обов'язку заявника-кредитора, вимоги якого підтверджені борговою розпискою, надати сукупність усіх необхідних доказів на обґрунтування своїх вимог, зокрема й зазначені вище докази джерел походження наданих у позику коштів.

Тобто, не досліджуючи дійсність відповідного правочину, що виходить за межі предмета розгляду заяви кредитора з грошовими вимогами до боржника, господарський суд у справі про неплатоспроможність фізичної особи, вирішуючи питання про належне документальне підтвердження кредиторських вимог за борговою розпискою, може надати правову оцінку реальності (дійсності) таких зобов'язань на підставі інших доказів, що підтверджують/спростовують фінансову спроможність цього кредитора щодо надання відповідної позики.

Трохи про поновлення договору оренди земельної ділянки

<https://t.me/glossema/914>

Постанова КЦС ВС від 29.03.2023 в справі № 563/376/22-ц

Відповідно до доповнених пунктів 27 і 28 розділу Х «Перехідні положення» ЗК, які набрали чинності 07 квітня 2022 року встановлено, що під час дії воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням таких особливостей: 1) вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення: а) державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування; б) приватної власності.

Законом України від 09 жовтня 2022 року № 2698-ІХ, який набрав чинності 19 листопада 2022 року, абзац перший підпункту 1 пункту 27 після слів «воєнного стану» доповнено словами «до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» (тобто цим Законом).

У період із 07 квітня 2022 року до 19 листопада 2022 року договори оренди земельної ділянки були поновлені на один рік без волевиявлення сторін договору, строк яких сплинув у цей проміжок часу.

Звертаючись із апеляційною скаргою, ТОВ вказувало на відсутність підстав для задоволення вимог позивача про повернення земельної ділянки, оскільки існує необхідність врахування вимог Закону України від 24 березня 2022 року № 2145-ІХ.

Суд апеляційної інстанції вказав на те, що системне телеологічне тлумачення зазначених приписів дозволяє зробити висновок про те, що законодавець під час дії воєнного стану дозволив вважати поновленими на один рік без волевиявлення сторін договори оренди земельних ділянок саме для спрощення оформлення відповідних змін для тих сторін, які бажають продовжити ці

правовідносини. Однак заборона припиняти такі правовідносини із наведених апелянтом правових підстав не є неможливою.

ВС не погоджується з таким тлумаченням наведених положень ЗК та вважає, що до спірних правовідносин підлягає застосуванню закон, чинний на момент закінчення строку дії договору оренди, тобто станом на 13 червня 2022 року. У цей період діяв пункт 27 розділу Х «Перехідні положення» ЗК у редакції Закону України від 24 березня 2022 року № 2145-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Законом прямо визначено юридичний факт, з яким закон пов'язує поновлення дії договорів оренди саме без волевиявлення сторін, а тому висновки апеляційного суду про те, що така автоматична пролонгація запроваджена законодавцем для спрощення оформлення договорів для сторін, які бажають продовжити ці правовідносини, не відповідає змісту наведених положень закону.

Така автоматична пролонгація договорів оренди земельних ділянок діяла до 19 листопада 2022 року, тобто до моменту, коли набрав чинності Закон України № 2698. ВС дійшов висновку про те, що з дня набрання чинності Законом України № 2698-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», тобто з 19 листопада 2022 року, автоматична пролонгація договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, укладених з фізичними особами, скасована.

Трохи про юридично-значимі повідомлення, їх регулювання договором і позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки

<https://t.me/glossema/950>

Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 334/6488/21

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

У справі, що переглядається:

договір іпотеки містить застереження про задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки (пункт 6.3 договору іпотеки від 01 липня 2016 року);

пунктом 6.2 договору іпотеки передбачено, що у разі порушення позичальником умов договору позики та/або умов цього договору іпотекодержатель надсилає іпотекодавцю та позичальнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця, письмову вимогу про усунення порушення. В цьому документі зазначається стислий зміст порушених зобов'язань, вимога про виконання порушеного зобов'язання у тридцяти денний строк та попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги. В зазначеній вимозі іпотекодержатель також може вказати спосіб, в якій буде здійснено стягнення. Якщо протягом встановленого строку вимоги іпотекодержателя залишається без задоволення, іпотекодержатель вправі розпочати звернення стягнення на предмет іпотеки. Вимога направляєється у вигляді листа через нотаріуса у порядку статті 84 Закону України «Про нотаріат». Сторони домовились, що у разі відмови іпотекодавця від одержання листа (вимоги), підтвердженої відміткою особи, що його доставляє, іпотекодавець вважається повідомленим про його зміст.

Тлумачення пункту 6.2 іпотечного договору від 01 липня 2016 року свідчить про те, що сторони у договорі за взаємною домовленістю встановили порядок направлення вимоги у вигляді листа через нотаріуса у порядку статті 84 Закону України «Про нотаріат».

ОСОБА_1 направив вимоги до позивальника та іпотекодавця з порушенням порядку направлення вимоги, визначеного у пункту 6.2 іпотечного договору.

За таких обставин, суд апеляційної інстанції зробив обґрунтований висновок щодо неналежного направлення позикодавцю та іпотекодавцю вимоги (повідомлення) про усунення порушення зобов'язання, визнав таким, що не відповідає закону та скасував рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень стосовно спірних об'єктів нерухомого майна, але помилився щодо мотивів такого висновку. Тому мотивувальну частину постанови суду апеляційної інстанції в цій частині слід змінити.

Трохи про заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду)

<https://t.me/glossema/963>

У статті 752 ЦК законодавцем передбачено [два види заміни набувача](#) за договором довічного утримання (догляду). Вони поділяються залежно від підстави, яка необхідна для заміни набувача, на:

«договірний»;

«судово-договірний».

Для «договірної» заміни набувача за договором довічного утримання (догляду) необхідні:

договір про заміну набувача. Цей договір укладається тільки між первісним та новим набувачем, і відчужувач не приймає в ньому участі. З урахуванням змісту статей 513, 521, 745 ЦК України договір про заміну набувача підлягає нотаріальному посвідченню.

Фактичною передумовою для укладення такого договору є неможливість подальшого виконання фізичною особою обов'язків набувача внаслідок підстав, що мають істотне значення. Як істотні підстави можуть бути кваліфіковані досить різноманітні обставини (зокрема, погіршення майнового стану набувача, відсутність у нього постійного заробітку, необхідність переїзду до іншого місця проживання, неможливість виконувати обов'язки з незалежних від нього причин і тощо);

згода відчужувача на заміну набувача. По своїй суті згода – це односторонній правочин, яким відчужувач погоджується на зміну набувача. Тобто у такому правочині має бути висловлена згода щодо конкретної фізичної або юридичної особи. Для його сприйняття як іншими учасниками цивільного обороту, так і нотаріусом, він повинен бути викладений письмово.

У ЦК України не визначено момент, на який має існувати згода відчужувача. Як наслідок, допустимі кілька варіантів: (1) попередня згода, тобто до моменту укладення договору про заміну набувача; (2) згода одночасно з укладенням договору про заміну набувача; (3) наступна згода, тобто після укладення договору про заміну набувача.

Тільки за сукупності перелічених юридичних фактів (договору та згоди) проведення заміни набувача буде правомірним.

Для «судово-договірної» заміни набувача за договором довічного утримання (догляду) має існувати:

договір про заміну набувача за договором довічного утримання (догляду);

відмова відчужувача надати згоду щодо заміни набувача за договором довічного утримання (догляду);

рішення суду.

У ч. 2 ст. 752 ЦК України передбачено, що відмова відчужувача у наданні згоди може бути оскаржена до суду.

У юридичному складі при «судово-договірній» заміні набувача не вистачає такого юридичного факту як згоди відчужувача. І рішення суду має «виступити» заміником відсутньої згоди. Саме для цього суд і повинен враховувати тривалість виконання договору та інші обставини, які мають істотне значення. Позов має пред'являтися первісним набувачем до відчужувача, і містити вимогу про визнання права на заміну набувача. При цьому, рішення суду буде заміником згоди відчужувача при «судово-договірній» заміні набувача.

Трохи про «подвійну» оренду, відсутність підстав для недійсності другого договору оренди і віндикацію

<https://t.me/glossema/965>

[Постанова ВП ВС від 18.04.2023 у справі № 357/8277/19](#)

У позивача право оренди земельної ділянки закінчується у червні 2023 року. Власниця земельної ділянки - відповідачка ОСОБА_1 не заявляла вимог ні про розірвання договору оренди з ТОВ «Олійникова Слобода», ні про визнання його недійсним. Відповідних судових рішень нею не надано, тому підстав для того, щоб вважати такий договір неукладеним, недійсним чи нечинним, Велика Палата Верховного Суду не вбачає.

Згідно з усталеною практикою ВП ВС (постанови від 20 березня 2019 року у справі № 587/2110/16-ц(провадження № 14-25цс19), від 19 лютого 2020 року у справі № 387/515/18 (провадження № 14-430цс19 та інші), крім учасників правочину (сторін договору), позивачем у справі про визнання недійсним правочину може бути будь-яка заінтересована особа, чії права та охоронювані законом інтереси порушує цей правочин (частина третя статті 215 ЦК України).

Вимоги заінтересованої особи, яка в судовому порядку домагається визнання правочину недійсним, спрямовані на приведення сторін недійсного правочину до того стану, який саме вони (сторони) мали до вчинення правочину. Саме від задоволення вимог позивача (первинного орендаря) залежатиме подальша можливість законної реалізації його прав.

Щодо вимоги про витребування земельної ділянки в третьої особи, то первісний орендар може заявити таку вимогу лише в тому разі, якщо він (первісний орендар) зареєстрував своє право оренди. Проте «витребування земельної ділянки» не є наслідком визнання недійсним договору оренди, на підставі якого було здійснено державну реєстрацію права оренди наступним орендарем.

У разі укладення договору оренди земельної ділянки в період чинності попереднього договору оренди оскаржуваний договір оренди може бути визнано недійсним, однак у вказаному випадку позивач заявив вимогу про витребування земельної ділянки, задоволення якої повністю поновлює його права орендаря.

Оскільки зареєстроване право оренди землі є речовим правом, то і способи захисту такого права можуть бути такими, що притаманні речовим правам. У відносинах оренди визнається право орендаря на абсолютний захист від порушення його права на орендоване майно третіми особами; на

збереження сили договору оренди при переході права власності на орендоване майно до іншої особи (право слідування).

У статті 27 Закону № 161-XIV як у редакції, що була чинною на час виникнення спірних правовідносин, так і на час розгляду справи у судах передбачалося, що орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону.

Орендар в установленому законом порядку має право витребувати орендовану земельну ділянку з будь-якого незаконного володіння та користування, на усунення перешкод у користуванні нею, відшкодування шкоди, заподіяної земельній ділянці будь-якими особами. Тобто орендар мав абсолютний захист права оренди шляхом витребування орендованої земельної ділянки з тимчасового володіння ТОВ «Агрокомплекс «Узин» у своє тимчасове (строкове) володіння.

У контексті спору щодо земельної ділянки, переданої в оренду, тимчасовим володільцем такої земельної ділянки є особа, за якою зареєстроване право оренди землі, а відтак неволодіючий орендар, право оренди якого порушено, може скористатися спеціальним способом захисту, який передбачено спеціальним законом, а саме статтею 27 Закону № 161-XIV, на підставі якої він може витребувати земельну ділянку із чужого незаконного володіння.

Трохи про статтю [620 ЦК України](#) (початок)

<https://t.me/glossema/972>

У разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати цю річ у боржника та вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання. Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо ця річ вже передана третій особі у власність або в користування. Якщо річ, визначену індивідуальними ознаками, ще не передано, переважне право на її одержання має той з кредиторів, зобов'язання на користь якого виникло раніше, а коли це неможливо визначити, - кредитор, який першим пред'явив позов (стаття 620 ЦК).

У статті 620 ЦК визначені правові наслідки невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві річ, визначену індивідуальними ознаками та міститься часткове регулювання такого способу захисту, як примусове виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК) стосовно невиконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками.

Можливість примусового виконання обов'язку боржника передати кредиторіві річ, визначену індивідуальними ознаками, і, як наслідок, пред'явити такого роду позов пов'язується з невиконанням боржником свого обов'язку, тобто порушенням зобов'язання.

Позов про примусове виконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками, належить до зобов'язально-правових способів захисту і не може бути поєднаний з речово-правовими способами. Вимога кредитора про передання йому індивідуально-визначеної речі може бути адресована тільки боржнику, що підтверджує її зобов'язальну (відносну) направленість. Навпаки, для вимог на підставі статті 387 ЦК характерним є можливість їх пред'явлення до будь-яких інших осіб, які не перебувають у правовідносинах із власником, в чому проявляється їх абсолютний характер. Оскільки підставою для пред'явлення позову про передання речі, визначеної індивідуальними ознаками, є порушення зобов'язання, таку правову конструкцію необхідно відмежовувати від віндикаційного позову (стаття 387 ЦК), основою для якого буде порушення права власності.

Стаття 620 ЦК поширюється на зобов'язання, які виникають внаслідок договорів, що опосередковують передачу майна у:

власність (договори купівлі-продажу, в тому числі поставки, міни, контрактації, а також договори дарування);

користування (договір найму, лізингу, прокату, найму житла).

Примусове виконання обов'язку боржника передати річ, визначену індивідуальними ознаками стосується тільки випадків невиконання договірних зобов'язань по передачі індивідуально-визначеної речі у власність або користування.

Можливість примусового виконання обов'язку боржника передати річ, визначену індивідуальними ознаками існує тільки щодо обов'язку, який виник на підставі консенсуального договору (тобто договору, що вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди щодо його істотних умов у належній формі). У разі якщо договір реальний (тобто укладений з моменту передачі речі), неможливо вимагати примусового виконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками, оскільки такого обов'язку ще не існує, а передача речі свідчить тільки про укладення договору.

У деяких випадках, незважаючи на відсутність вказівки в статті 620 ЦК, іншими нормами виключається застосування примусового виконання обов'язку боржника передати річ, визначену індивідуальними ознаками. Це зумовлено специфікою укладеного сторонами договору. Зокрема, якщо позичкодавець не виконує обов'язку передати річ у користування, друга сторона має право вимагати розірвання договору позички та відшкодування завданих збитків (стаття 830 ЦК України).

Припинення права кредитора вимагати від боржника виконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками:

у власність відбувається, якщо ця річ вже передана третій особі у власність;

у користування відбувається, у випадку, коли ця річ вже передана третій особі у користування.

Трохи про статтю 620 ЦК (продовження)

<https://t.me/glossema/973>

Як при припиненні права на примусове виконання обов'язку, так і до цього кредитор не позбавлений можливості звернутися до боржника із вимогою про відшкодування збитків.

Переважне право - це таке суб'єктивне цивільне право, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право. Внаслідок цього переважне право спрямоване на набуття інших майнових та/або немайнових прав або розв'язання (вирішення) колізії цивільних прав.

У постанові КЦС ВС від 06.11.2019 року в справі № 490/7071/16-ц зазначено, що «усталеним є розуміння переважного права як такого суб'єктивного цивільного права, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право».

Передумовою для закріплення переважного права кредитора є ситуації, за яких дві або більше особи набули зобов'язальних прав вимагати передачі однієї і тієї ж речі, визначеної індивідуальними ознаками, тобто існує колізія суб'єктивних цивільних прав.

Під колізією суб'єктивних цивільних прав можна розуміти виникнення можливості у двох чи більше осіб здійснити суб'єктивне цивільне право стосовно одного і того ж самого об'єкта.

Переважне право кредитора на одержання речі (абзац 2 частини другої статті 620 ЦК України) спрямоване на вирішення колізії зобов'язальних прав, що передбачають право вимагати передачі індивідуально-визначеної речі у користування або власність. Поміж собою вступати в колізію можуть тільки однорідні по суті права. Наприклад, право вимагати передачі речі у власність з таким же правом.

Фактичний склад, необхідний для виникнення цього переважного права кредитора, становлять: порушення договірних зобов'язань, за якими, одна й та ж сама особа (боржник) зобов'язалася передати індивідуально-визначену річ у власність або користування; знаходження спірної речі у боржника; раніше укладений договір або ж першість у пред'явленні позову.

Переважне право на одержання речі належатиме тому з кредиторів, який раніше уклав договір з боржником, а якщо цього неможливо встановити, то тому, який першим пред'явить позов до боржника. При цьому одержання речі одним із кредиторів, тобто реалізація ним свого права, унеможливує здійснення зобов'язальних прав іншої особи (осіб) (частина друга статті 620 ЦК України).

Аналіз глави 58 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавцем не виключається можливість укладення декількох договорів найму щодо однієї речі. При цьому, допустимо виокремити дві відмінні ситуації:

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

наймодавець укладає декілька договорів найму з кількома наймачами, які одночасно користуються різними частинами однієї речі. За такої ситуації навіть гіпотетично не може постати питання про недійсність другого договору найму;

наймодавець укладає два договори найму з двома різними наймачами щодо однієї речі. В такому разі правові підстави для недійсності договорів найму внаслідок того що одна річ є предметом в двох договорах найму відсутні, а до правовідносин наймодавця та наймачів слід застосовувати статтю 620 ЦК України.

Трохи про порушення еквівалентності зустрічного надання

<https://t.me/glossema/975>

[Постанова КЦС ВС від 26.04.2023 у справі № 722/1297/21](#)

У разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняються (частина друга статті 653 ЦК України).

Відповідно до частини четвертої статті 653 ЦК України сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

У пункті 3 частини третьої статті 1212 ЦК України передбачено, що положення цієї глави застосовуються також до вимог про повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні.

Якщо одна із сторін договору передала у власність іншій стороні певне майно (сплатила кошти) і судом встановлено порушення еквівалентності зустрічного надання внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків однією із сторін, сторона, що передала майно (сплатила кошти), має право вимагати повернення переданого іншій стороні в тій мірі, в якій це порушує погоджену сторонами еквівалентність зустрічного надання.

Тобто, якщо сторона яка вчинила виконання, проте не отримала зустрічного надання в обсязі, який відповідає переданому майну (сплаченим коштам) і згодом договір розірвано за рішенням суду, то вона може вимагати від сторони, яка порушила договір і не здійснила зустрічне надання, повернення майна (коштів) на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України (подібний висновок міститься [у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати](#)

Касаційного цивільного суду від 25 березня 2020 року у справі № 537/4259/15-ц (провадження № 61-592св20)).

Трохи про припинення договору довічного утримання (догляду) внаслідок відмови спадкоємців від прийняття майна

<https://t.me/glossema/978>

Якщо у набувача немає спадкоємців або вони *відмовилися від прийняття майна*, переданого відчужувачем, відчужувач набуває право власності на це майно. У цьому разі договір довічного утримання (догляду) припиняється (ч. 2 ст. 757 ЦК України). Тобто однією з підстав припинення договору є відмова спадкоємців від прийняття майна, переданого відчужувачем за договором довічного утримання (догляду).

«Прототипом» ст. 757 ЦК України була ст. 429 ЦК УРСР 1963 року, в якій передбачалося, що при відсутності у набувача майна спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання будинок, що був відчужений з умовою довічного утримання, повертається відчужувачеві.

У проєкті ЦК 1996 року пропонувалося пов'язувати припинення договору довічного утримання з відмовою від договору (ч. 2 ст. 802). Хоча вже в прийнятому ЦК України з'явилася «*відмова від прийняття майна*».

Що розуміється під «*відмовою спадкоємців від прийняття майна*»?!

Варіант 1 – з огляду на те, що в ч. 2 ст. 757 ЦК вживається термін «спадкоємець» в множині, очевидно вона не охоплює ті ситуації, коли є тільки один спадкоємець у набувача майна. Як наслідок, такий варіант призводить до висновку, що відмовитися від прийняття майна можливо лише у разі наявності декількох спадкоємців (двох і більше). Втім, видається, що не зовсім послідовне використання в ст. 757 ЦК України термінів («спадкоємець» – абз. 2 ч. 1, «спадкоємці» – ч. 2) не повинно впливати на її тлумачення. А ч. 2 ст. 757 ЦК України має охоплювати й ті випадки, за яких у набувача майна за договором довічного утримання (догляду) є тільки один спадкоємець (за заповітом чи за законом). Тому слід розглянути й інші варіанти розуміння відмови від прийняття майна.

Варіант 2 – «відмова від прийняття майна» дорівнює відмові від прийняття спадщини (коли або подається заява про відмову від спадщини (ст. 1273 ЦК України), або ж не подається заява про її прийняття). Обґрунтування цього варіанту базується на тому, що інших можливостей не приймати певне майно, окрім як шляхом відмови від прийняття спадщини, чинний ЦК для спадкоємців не передбачає. На законодавчому рівні такого роду підхід втілений щодо відмови спадкоємців від договору оренди житла з викупом (ч. 2 ст. 1232-1 ЦК України). Звичайно, що й він не позбавлений певних вад, адже відмова від спадщини є беззастережною та безумовною (ч. 5 ст. 1273 ЦК) і

стосується всіх прав та обов'язків. Тому відмова від прийняття спадщини тільки щодо права власності й обов'язків набувача за договором довічного утримання (догляду) буде недопустимою.

Варіант 3 – «відмова від прийняття майна» має розумітися як «відмова від права власності» (ст. 347 ЦК України). При всій привабливості такого тлумачення «відмови від прийняття майна» й воно не позбавлене недоліків. Оскільки відмова від права власності, за загальним правилом, є безадресною, а згідно з положенням ч. 2 ст. 757 ЦК України право власності на майно набуває відчужувач.

Варіант 4 – «відмова від прийняття майна» по своїй суті представляє «односторонню відмову спадкоємця(-ів) від договору довічного утримання». Такий варіант, окрім його історичної зумовленості, обґрунтовується тим, що відмова від прийняття майна призводить до припинення договору довічного утримання (догляду) (ч. 2 ст. 757 ЦК України). При цьому ч. 2 ст. 757 ЦК України по суті потрібно тлумачити в зворотному порядку: припинення договору довічного утримання (догляду) при відмові від прийняття майна обумовлює набуття відчужувачем права власності на нього.

Трохи про заміну набувача, згоду відчужувача на заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду) та розірвання договору

<https://t.me/glossema/982>

[Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 у справі № 756/3891/21](#)

До односторонніх правочинів, зокрема, належить: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном, одностороння відмова від договору, згода відчужувача на заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду).

Тлумачення статті 752 ЦК України свідчить, що:

законодавцем передбачено два види заміни набувача за договором довічного утримання (догляду). Вони поділяються залежно від підстави, яка необхідна для заміни набувача, на: (а) «договірний»; (б) «судово-договірний»;

для «договірної» заміни набувача за договором довічного утримання (догляду) необхідні: (а) договір про заміну набувача. Цей договір укладається тільки між первісним та новим набувачем, і відчужувач не є його стороною. З урахуванням змісту статей 513, 521, 745 ЦК України договір про заміну набувача підлягає нотаріальному посвідченню. Фактичною передумовою для укладення такого договору є неможливість подальшого виконання фізичною особою обов'язків набувача внаслідок підстав, що мають істотне значення. Як істотні підстави можуть бути кваліфіковані досить різноманітні обставини (зокрема, погіршення майнового стану набувача, відсутність у нього постійного заробітку, необхідність переїзду до іншого місця проживання, неможливість виконувати обов'язки з незалежних від нього причин і тощо); (б) згода відчужувача на заміну набувача. По своїй суті згода - це односторонній правочин, яким відчужувач погоджується на заміну набувача. Тобто у такому правочині має бути висловлена згода щодо конкретної фізичної або юридичної особи. Для його сприйняття як іншими учасниками цивільного обороту, так і нотаріусом, він повинен бути викладений письмово. У ЦК України не визначено момент, на який має існувати згода відчужувача. Як наслідок, допустимі кілька варіантів: (1) попередня згода, тобто до моменту укладення договору про заміну набувача; (2) згода одночасно з укладенням договору про заміну набувача; (3) наступна згода, тобто після укладення договору про заміну набувача. Тільки за сукупності перелічених юридичних фактів (договору та згоди) проведення заміни набувача буде правомірним.

для «судово-договірної» заміни набувача за договором довічного утримання (догляду) має існувати: (а) договір про заміну набувача за договором довічного утримання (догляду); (б) відмова відчужувача надати згоду щодо заміни набувача за договором довічного утримання (догляду); (в) рішення суду (у частині другій статті 752 ЦК України передбачено, що відмова відчужувача у наданні згоди може бути оскаржена до суду).

Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом (абзац 1 частини другої статті 651 ЦК України).

Тобто, правом звертатися до суду з позовною вимогою про зміну або розірвання договору про заміну набувача за договором довічного утримання (догляду) наділена лише одна з сторін договору, а не будь-яка інша особа (зокрема, особа, яка вчинила такий односторонній правочин як згода відчужувача на заміну набувача в договорі довічного утримання (догляду)).

Трохи про сутність права оренди (початок)

<https://t.me/glossema/993>

Чи є право оренди, яке виникає на підставі договору оренди земельної ділянки, речовим правом

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Право користування, яке виникає на підставі договору оренди земельної ділянки, є зобов'язальним, а не речовим правом, адже:

право користування виникає на підставі договору найму (оренди), який регулюється книгою 5 ЦК «Зобов'язальне право». Тому це право не може бути іншим по своїй суті, - тільки аніж зобов'язальне;

основною направленістю договору найму (оренди) є надання наймачеві користування річчю за плату на певний строк, що підтверджують положення статті 759 ЦК України. Користування є досить нетиповим зобов'язальним правом, оскільки воно стосується не права вимоги дій до боржника (наймодавеця) як зобов'язаної особи, а права на власні дії кредитора (наймача) щодо користування предметом найму. Водночас боржник (наймодавець) зобов'язаний утримуватися від дій, які перешкоджатимуть кредиторіві (наймачу) користуватися річчю;

право користування завжди презюмується як тимчасове, строкове, тобто як право на певний час. Його строковість втілюється в таких правових засобах, як строк договору найму (стаття 763 ЦК України), право на відмову від договору найму (стаття 782 ЦК України) та його розірвання (статті 783, 784 ЦК України). Водночас, наприклад, такому речовому праву, як сервітут, властива безстроковість (або постійність) через намір суб'єкта задовольняти свої потреби в користуванні чужою річчю на тривалій і постійній основі;

властивість слідування іманентно характерна речовим правам на чужі речі. Натомість її закріплення щодо зобов'язальних прав є спеціальним засобом юридичної техніки, який підтверджує не зміну сутності зобов'язального права, а спробу законодавця надати суб'єктові зобов'язання додаткові можливості з метою охорони його прав. При порівнянні законодавчого втілення властивості слідування, наприклад, в конструкції найму (стаття 770 ЦК України) чи та сервітуту (частина шоста статті 403 ЦК України) стає очевидною різниця між ними.

Трохи про сутність права оренди (закінчення)

<https://t.me/glossema/994>

Сприйняття позиції, що внаслідок укладання договору найму виникає речове право користування, призводить до руйнації системи речових та зобов'язальних прав. Окрім цього, створюється передумова для того, щоб у кожному разі, коли передається майно від власника до іншої особи на підставі договору (наприклад, договору зберігання, перевезення, комісії тощо), констатувати наявність речових прав на нього, зокрема, у зберігача, перевізника, комісіонера. Це зумовить відсутність потреби і неможливість застосування до такого роду прав традиційних зобов'язальних засобів (зокрема, цесії).

У статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» право оренди (суборенди) земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), укладеного на строк не менш як три роки віднесено до речових прав на нерухоме майно.

Кваліфікація на рівні публічних норм, якими є положення Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» право оренди (суборенди) земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), укладеного на строк не менш як три роки як речових прав на нерухоме майно не відповідає положенням ЦК. Адже публічні норми Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не можуть встановлювати приватних прав, якими по своїй суті є речові права.

Очевидно, що стаття 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не відповідає змісту частини другої статті 395 ЦК.

Це пов'язано з тим, що внаслідок прийняття стаття 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» відбулася зміна переліку речових прав на чужі речі, здійснена без врахування імперативних приписів абзацу 3 частини другої статті 4 ЦК України.

Варто зауважити, що у частині першій статті 27 Закону України «Про оренду землі» орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності на земельну ділянку відповідно до закону. Такий підхід в законодавстві укорінився ще з радянських часів. «Прототипом» цих положень стала стаття 170 ЦК УРСР 1922 року, в якій передбачалося, що «наймач має право на судовий захист проти всякого порушника *його володіння*, в тому числі і проти власника» (Цивільний кодекс Української РСР / Міністерство юстиції Української РСР. - К.: Держполітвидав, 1959. - С. 36).

Проте і частина перша статті 27 Закону України «Про оренду землі» не дозволяє орендарю (не власнику земельної ділянки) вимагати застосування для відновлення порушеного права користування, що виникло на підставі договору оренди земельної ділянки, застосування речових способів (віндикаційного позову, негаторного позову) щодо орендодавця (власника земельної ділянки).

Тлумачення частини першої статті 27 Закону України «Про оренду землі» свідчить, що речові способи захисту можуть бути застосовані на вимогу орендаря (не власника земельної ділянки) до тих суб'єктів з яким в нього відсутні договірні відносини. Відповідно суперечить самій сутності речових способів захисту їх застосування до особи, яка є власником.

Трохи про непідписану розписку

<https://t.me/glossema/997>

[Постанова КЦС ВС від 12.04.2023 у справі № 756/14871/20](#)

Суди встановили, що ОСОБА_2 власноручно написала розписку про отримання нею від ОСОБА_1 у борг 150 000,00 грн та зобов'язання їх повернути 10 квітня 2020 року. Зазначено, що при передачі грошових коштів були присутні: ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_5. Зазначена розписка не містить підпису ОСОБА_2 та дати її складення, а також у ній немає підписів ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_6. 10 лютого 2020 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладений договір викупу автомобіля, згідно з пунктом 1.1. якого ОСОБА_1 як орендодавець передав, а ОСОБА_2 як орендар прийняла в оренду з правом викупу автомобіль марки «Chevrolet Malibu», 2012 року випуску, реєстраційний номер НОМЕР_1. Термін викупу автомобіля встановлюється з 10 лютого 2020 року, ціна викупу становить 17 200,00 дол. США, 425 700 грн (пункти 3.1, 3.2 договору викупу автомобіля від 10 лютого 2020 року).

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове судове рішення про задоволення позову ОСОБА_1, суд апеляційної інстанції виходив з того, що оскільки ОСОБА_2 визнала факт написання нею боргової розписки, то відсутність її підпису у зазначеній розписці та дати її складання не дає підстав для висновку про відсутність у неї зобов'язань щодо повернення грошових коштів, оскільки розписка містить конкретну дату виконання зобов'язань - 10 квітня 2020 року.

У [постанові Верховного Суду від 22 лютого 2023 року у справі № 638/5333/19](#) зазначено, що: «згідно зі статтею 1047 ЦК України договір позики укладається у письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позикодавцем є юридична особа, - незалежно від суми. Стаття 207 ЦК України встановлює загальні вимоги до письмової форми правочину. Згідно з частиною першою цієї статті правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Частиною ж другою цієї статті визначено, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Отже, підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію».

У постанові Верховного Суду від 09 жовтня 2018 року, на яку посилається заявниця у касаційній скарзі, зазначено, що: «договір позики є класичним прикладом реального договору, про що свідчить положення абзацу 2 частини 1 статті 1046 Цивільного кодексу України. Така норма сформульована імперативно. Окрім того, із дефініції даного договору, яка закріплена в абзаці 1 частини 1 статті 1046 Цивільного кодексу України, можна зробити висновок, що оскільки позика спрямована до обов'язку повернути взяте в позику, то немає позики там, де не було заздалегідь взято в позику, тому що тоді не може бути мови про повернення».

Відсутність у борговій розписці підпису позичальника, як невід'ємного елементу письмової форми договору, який підтверджує наміри та волевиявлення учасників правочину, дає підстави для висновку про недоведеність позивачем як укладення між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 договору позики, так і виконання договору позики, а отже, й обов'язку відповідачки щодо повернення грошових коштів. У контексті наведеного обґрунтованими є доводи касаційної скарги про неправильне застосування судом апеляційної інстанції статей 11, 203, 207, 1047 ЦК України.

Трохи про момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови

<https://t.me/glossema/1003>

Постанова КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 756/420/17

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «розірвання договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних нормах ЦК України досить часто використовується формулювання «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782). Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 вересня 2021 року в справі № 727/898/19 \(провадження № 61-7157св20\)](#)).

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови і коли ці правочини породжують відповідні правові наслідки щодо розірвання договору (див. подібний [висновок в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 лютого 2023 року в справі № 465/5980/17 \(провадження № 61-1178св20\)](#)).

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини поділяються на:

суто односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особою. До них, зокрема, належить відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини; такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18 \(провадження № 61-13518св21\)](#)).

Тлумачення статті 651 ЦК України з урахуванням принципу розумності свідчить, що:

сторони в договорі як універсальному регуляторі можуть визначити момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору;

у випадку якщо сторони не встановили момент з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок вчинення односторонньої відмови від договору, то з урахуванням що такий односторонній правочин відноситься до таких, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, і таким моментом має бути момент одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору.

Чи підлягає договір найму транспортного засобу за участі ФОП нотаріальному посвідченню

<https://t.me/glossema/1037>

[Постанова ВП ВС від 14.06.2023 у справі № 125/1216/20](#)

Договір оренди транспортного засобу від 05 травня 2021 року укладено між ОСОБА_4 і ОСОБА_1 як ФОП.

У частині першій статті 58 ГК України передбачено, що суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи ФОП у порядку, визначеному законом.

Системний аналіз наведених норм свідчить про те, що в господарському законодавстві юридична особа та ФОП охоплюються спільним поняттям «суб'єкт господарювання».

У постанові від 25 лютого 2020 року у справі № 916/385/19 (провадження № 12-167гс19) Велика Палата Верховного Суду висувала, що вирішення питання про юрисдикційність спору за участю ФОП залежить від того, виступає чи не виступає фізична особа як сторона у спірних правовідносинах суб'єктом господарювання та чи є ці правовідносини господарськими.

Для вирішення питання, чи підлягає договір найму (оренди) транспортного засобу, стороною якого є ФОП, нотаріальному посвідченню згідно із частиною другою статті 799 ЦК України, слід виходити не лише із суб'єктного складу відповідних правовідносин, важливим у цьому випадку є також зміст самих правовідносин (у цьому разі договірних відносин оренди транспортного засобу) та чи є такі відносини господарськими.

Необхідним є встановлення правового статусу фізичної особи у цих правовідносинах - чи діє вона у власних інтересах, чи як суб'єкт господарювання, який орендує транспортний засіб з метою його використання у своїй господарській діяльності.

Таким керувалися і Верховний Суд України та Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в постановах від 18 грудня 2012 року у справі № 14/5025/1982/11 та від 06 березня 2019 року у справі № 910/22473/17 відповідно, вказавши, що положення частини другої статті 799 ЦК України не можуть бути застосовані до спірних правовідносин, оскільки у справі № 14/5025/1982/11 відповідно до умов укладеного договору оренди транспортних засобів орендар (відповідач) зобов'язувався використовувати їх виключно з метою надання транспортних послуг, а у справі № 910/22473/17 між сторонами - суб'єктами господарювання виникли договірні відносини фінансового лізингу, тобто відносини у сфері господарської діяльності.

З таким висновками погоджується й Велика Палата Верховного Суду і не вбачає підстав для відступу від них.

Обставини зайняття позивачем підприємницькою діяльністю, необхідності використання для цього автомобіля відповідачем не оспорювалися, про що у своїх рішеннях зазначили і суди попередніх інстанцій. Оскільки підтверджено, що договір оренди транспортного засобу укладено ФОП ОСОБА_4 та ФОП ОСОБА_1 з метою використання орендарем транспортного засобу у своїй підприємницькій діяльності з метою отримання прибутку, то не можна вважати, що в цих договірних правовідносинах ОСОБА_1 діяв як фізична особа, а тому відсутні підстави для висновку про необхідність нотаріального посвідчення такого договору оренди відповідно до вимог частини другої статті 709 ЦК України. Суди першої та апеляційної інстанцій зробили правильний висновок про наявність підстав для стягнення з відповідача на користь позивача витрат за договором найму (оренди) транспортного засобу.

Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання

<https://t.me/glossema/1052>

Ухвала КГС ВС від 07.06.2023 у справі № 927/211/22

41. КГС у постановах від 20.05.2019 у справі №908/523/18, від 29.01.2020 у справі №903/154/19, від 25.02.2020 у справі №922/1705/19 зазначив, що виходячи з вимог ст.538 ЦК, у разі нездійснення покупцем попередньої оплати товару, зобов'язання продавця щодо поставки товару не виникає, а нездійснення ним на свій ризик поставки товару без попередньої оплати, не надає продавцю права вимагати оплати такого товару.

42. Колегія суддів вважає, що КГС надав помилкове тлумачення приписів ч.3 ст.538 ЦК, норми якої спрямовані на захист інтересів насамперед постраждалої від невиконання договору сторони, яка має право (а не зобов'язана) зупинити виконання свого обов'язку або відмовитися від його виконання у разі порушення або очікуваного порушення свого зобов'язання з боку іншої сторони.

43. Вказівка "має право" означає, що сторона може скористатися таким додатковим захистом, але ця норма не може тлумачитися як така, що звільняє іншу сторону від виконання зобов'язання.

44. Таке тлумачення приписів ст.538 ЦК по суті прирівнює невнесення передоплати до розірвання договору покупцем в односторонньому порядку (відмови від договору), що є неприпустимим, адже договір є дійсним. І право на його розірвання внаслідок неотримання попередньої оплати виникає саме у продавця, а не покупця.

46. Покупець, який не здійснив попередню оплату відповідно до умов договору, є стороною, яка порушила зобов'язання. Втім, керуючись вказаним висновком Верховного Суду, суд має відмовити продавцю у стягненні попередньої оплати за товар, мотивуючи це тим, що до покупця ще не перейшло право власності на товар (не виконано поставку). Надання покупцю, який порушив умови договору, такого додаткового захисту порушує розумний баланс між захистом інтересів сторін договору, адже суд має захистити права і інтереси саме тієї сторони, щодо якої відбулося порушення договору (постраждалої сторони), а не тієї яка порушила договір (порушника).

47. Відмовляючи у стягненні попередньої оплати, суд позбавляє продавця права вибору, передбаченого ЦК - наполягати на виконанні в натурі укладеного договору чи вимагати його розірвання та стягнення збитків.

48. Більше того, така правова позиція по суті змушує продавця, зацікавленого у виконанні договору, на власний ризик здійснити виконання (поставку товару) без отримання попередньої оплати, що суперечить приписам частин 3, 4 ст.538 ЦК та умовам договору.

51. Отже, права покупця, який попередньо оплатив товар (або з якого суд стягнув суму попередньої оплати), захищені можливістю вимагати у продавця передати йому цей товар у власність.

52. Інше тлумачення ст.538 ЦК нівелює зміст норм щодо належного виконання зобов'язання за договором, та щодо розірвання договору (відмови від договору) в передбаченому законом та договором порядку.

56. З огляду на зазначене, КГС суду дійшов висновку про наявність підстав для передачі справи на розгляд ОП КГС з підстав необхідності відступлення від висновків щодо застосування ст.538 ЦК, викладених в постановвах КГС, які ухвалені, зокрема, у складі колегії суддів іншої палати (судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності).

Трохи про статтю 625 ЦК України, прострочення і збитки

<https://t.me/glossema/1090>

Ухвала КГС ВС від 14.06.2023 у справі № 904/6760/21

41. Верховний Суд у постанові від 16.06.2021 у справі №910/14341/18 зробив висновок, що по своїй суті зобов'язання про відшкодування майнової шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру відшкодування.

42. Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала шкоди, може бути: 1) договір особи, що завдала шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки відшкодування шкоди; 2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір відшкодування шкоди. Тільки після конкретизації змісту зобов'язання

про відшкодування шкоди за допомогою рішення суду або договору про відшкодування шкоди, те чи інше зобов'язання може бути кваліфіковане як грошове, і відповідно може відбутися прострочення боржника (особи, що завдала шкоди) щодо його виконання (аналогічний висновок викладений у постановою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 03.04.2019 у справі №757/3725/15-ц, від 04.12.2019 у справі №463/389/14-ц).

43. Такі правові висновки є універсальними, і не залежать від підстав через які було завдано шкоду.

44. Колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду не погоджується з цими висновками. Вважаємо, що грошове зобов'язання, яке виникає внаслідок завдання шкоди (збитків), існує не з моменту ухвалення відповідного судового рішення про стягнення збитків, а з моменту завдання таких збитків, який має визначатися судом з урахуванням встановлених обставин справи.

45. Інше тлумачення завдає істотної шкоди особі, яка звертається до суду за компенсацією завданих збитків, розмір яких визначається судом на дату завдання таких збитків, але між цією датою та датою ухвалення судового рішення може минути тривалий період часу, а відтак визначена судом сума збитків не покриває реальних втрат особи.

46. Більше того, таке тлумачення приписів ч.2 ст.625 ЦК не стимулює заподіювача шкоди якнайшвидше компенсувати заподіяні збитки (зокрема й укласти договір про відшкодування шкоди) не очікуючи рішення суду, адже тільки з моменту ухвалення відповідного судового рішення на суму збитків будуть нараховуватися 3% річних та індекс інфляції.

51. З огляду на зазначене, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду дійшов висновку про наявність підстав для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з підстав необхідності відступити від висновку щодо застосування ч.2 ст.625 ЦК у подібних правовідносинах, викладеного у постановою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 03.04.2019 у справі №757/3725/15-ц, від 04.12.2019 у справі №463/389/14-ц.

Трохи про статус іпотекодержателя, визнання права на частку та співіпотекодавців

<https://t.me/glossema/1091>

[Постанова ОП КЦС ВС від 03.07.2023 в справі № 523/8641/15](#)

У справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи. Іпотекодержатель залежно від конкретних обставин справи може мати процесуальний інтерес до участі у справі про поділ майна подружжя, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (статті 52, 53 ЦПК України). Такими обставинами є, зокрема: існування матеріально-правового зв'язку зі стороною, на боці якої виступає третя особа, при обов'язковій відсутності спору про право з протилежною стороною у справі; можливість виникнення у майбутньому у третьої особи права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача. Суд залучає іпотекодержателя у справі за позовом одного з подружжя до іншого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, якщо з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя.

У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, інший з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки іншим з подружжя, стає співіпотекодавцем.

Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем.

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду з посиланням на частину другу статті 403 ЦПК України, колегія суддів вважала, що необхідно відступити від правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постановках Верховного Суду: у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 серпня 2020 року у справі № [361/1693/16-ц](#) (провадження № 61-34766св18), у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 вересня 2020 року у справі № [175/1753/17](#) (провадження № 61-3023св19), у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 грудня 2020 року у справі № [330/1424/16-ц](#) (провадження № 61-36090св18), у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2021 року у справі № 2034/2-4324/11 (провадження № 61-17152св20), у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 квітня 2022 року у справі № [686/16461/18](#) (провадження № 61-12877св21), а саме щодо обов'язковості залучення іпотекодержателя у спорах про поділ майна подружжя.

З огляду на викладене, необхідності у відступленні від висновків Верховного Суду, викладених у наведених вище постановках, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду не вбачає, так як у цій конкретній справі, на відміну від наведених справ, іпотекодержатель залучений до участі у справі, у ході розгляду якої він реалізував свої права та обов'язки.

Трохи про статтю 661 ЦК та наслідки евікції товару

<https://t.me/glossema/1092>

[Постанова ОП КЦС ВС від 03.07.2023 в справі № 369/6092/20](#)

Положення статті 661 ЦК є частиною системи правил про [наслідки евікції товару](#) (тобто відсудження у покупця придбаного ним майна, товару на підставі того, що продаж був незаконним).

Продавець зобов'язаний попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, що продається (права наймача, право застави, право довічного користування тощо) (стаття 659 ЦК). Це зумовлено тим, що продавець повинен мати право продажу товару (стаття 658 ЦК) і, відтак, гарантувати покупцю чистоту правового титулу, що його покупець набуває за відповідним договором купівлі-продажу. Якщо продавець цього обов'язку не виконує або виконує його неналежно, то для покупця створюється загроза евікції - вилучення речі у титульного володільця третьою особою, що має на цю річ те чи інше право, яке не погашається встановленням нового правового титулу на річ. Таке право може бути як речовим, так і зобов'язальним, але у будь-якому разі повинно передбачати можливість позбавити покупця володіння річчю на користь носія такого права. Віндикація є одним з характерних і найпоширеніших (але далеко не єдино можливим) варіантів евікції речі.

Унаслідок евікції покупець позбавляється можливості панування над річчю в обсязі, що набувався ним на підставі відповідного договору купівлі-продажу, або обмежується в такому пануванні. А тому не має значення, чи річ витребувана у набувача (покупця) у цілому, чи він лише позбавився статусу одноосібного власника і натомість став співвласником, речі у певній частці (чи навіть в режимі спільної часткової власності). Відтак, у будь-якому з наведених варіантів є підстави для стягнення збитків із продавця за правилами статті 661 ЦК. У статті 661 ЦК законодавець закріпив право покупця вимагати від продавця відшкодування збитків, завданих продавцю евікцією товару.

При цьому спеціальних правил щодо визначення складу та розміру таких збитків стаття 661 ЦК не містить, фактично відсилаючи до загальних положень статей 22 і 623 ЦК.

Положення частини третьої статті 623 ЦК конкретизують загальний принцип повного відшкодування (частина третя статті 22 ЦК), а тому є справедливими й для будь-яких інших правовідносин, крім зобов'язальних. Оскільки у будь-якому випадку йдеться про те, що кредитор має отримати рішення про присудження відшкодування, реальна грошова цінність якого є адекватною економічній ситуації в суспільстві та цінності відповідних матеріальних благ на момент ухвалення судом відповідного рішення. При ухваленні рішення про стягнення збитків, суд має найбільш повно відновити порушене право кредитора. Отже, суд має підстави визначити розмір збитків саме за правилами другого речення частини третьої статті 623 ЦК, якщо на момент ухвалення рішення відповідні ціни істотно зросли порівняно із датою подачі позову. Але застосування цього правила здійснюється не за ініціативою суду (що було б порушенням: принципу диспозитивності процесу), а лише за позовом кредитора (позивача).

Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом за правилами частини третьої статті 623 ЦК: якщо вимога кредитора не була задоволена боржником добровільно, то збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, керуючись при цьому загальними принципами повного відшкодування збитків, справедливості, добросовісності та розумності.

У зв'язку з викладеним ОП КЦС вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постановвах КЦС від 30.10.2019 року у справі № 206/1193/16-ц, від 11.11.2019 року у справі № 335/7363/15-ц та від 14.12.2021 року у справі № 520/6824/18.

Трохи про частину четверту статтю 882 ЦК України

<https://t.me/glossema/1096>

Постанова ОП КГС ВС від 02.06.2023 у справі № 914/2355/21

7.11. Стаття 882 ЦК встановлює, що замовник, який одержав повідомлення підрядника про готовність до передання робіт, виконаних за договором будівельного підряду, або якщо це передбачено договором, етапу робіт, зобов'язаний негайно розпочати їх прийняття. Передання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється актом, підписаним обома сторонами. У разі відмови однієї із сторін від підписання акта про це вказується в акті і він підписується другою стороною. Акт, підписаний однією стороною, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, якщо мотиви відмови другої сторони від підписання акта визнані судом обґрунтованими.

7.12. Правова позиція щодо застосування судами частини четвертої статті 882 ЦК є сталою в судовій практиці ВС. Так, зокрема, стосовно акта виконаних робіт за договором підряду, підписаного однією стороною, правовий висновок викладено [у пункті 6.3 постанови ОП КГС від 06.12.2019 у справі № 910/7446/18](#) та інших. Цей висновок полягає в тому, що "передання і прийняття робіт на підставі підписаного в односторонньому порядку акта і виникнення за таким актом прав та обов'язків можливе за наявності реального виконання робіт за договором у разі неотримання обґрунтованої відмови про причини неприйняття робіт у строк, визначений договором".

7.13. За загальним правилом, при вирішенні спорів щодо належного та своєчасного виконання договорів стосовно надання послуг/виконання робіт, як зі сторони замовника, так і виконавця (підрядника), суди повинні надавати оцінку вжитим сторонами діям на його виконання у їх сукупності з огляду саме на умови кожного договору (договорів) у конкретній справі, проте передбачена відповідним договором умова щодо оплати за надані послуги (виконані роботи) з прив'язкою до підписання відповідних актів приймання не може бути єдиною підставою, яка звільняє замовника від обов'язку здійснити таку оплату, адже основною первинною ознакою будь-якої господарської операції, як то надання послуг чи виконання робіт, є її реальність. Наявність належним чином оформлених первинних документів (підписаних уповноваженими представниками обох сторін) є вторинною, похідною ознакою.

7.14. Водночас неналежне документальне оформлення господарської операції відповідними первинними документами, зокрема непідписання замовником актів приймання робіт/послуг без надання у визначені договором та/або законом строки вмотивованої відмови від їх підписання, не може свідчити про їх безумовну невідповідність змісту господарської операції (наданим послугам або виконаним роботам). Правові наслідки створює саме господарська операція (реальне надання послуг/виконання робіт), а не первинні документи.

7.36. З урахуванням наведеного ОП КГС вважає за необхідне відступити [від правового висновку Верховного Суду у постанові від 24.11.2022 у справі № 914/1904/21](#) щодо того, що якщо відсутні плани-завдання замовника, то сторони не досягли згоди щодо істотних умов договору підряду всупереч частині першій статті 853 ЦК України, за змістом якої у замовника виникає обов'язок прийняти роботу, яка виконана підрядником саме відповідно до умов договору підряду та наявності підстав для звільнення замовника від обов'язку оплачувати виконані підрядником роботи за відсутності планів-завдань та підписаних актів виконаних робіт.

Трохи про оспорювання договору іпотеки та ефективний/належний (неналежний, неефективний) спосіб захисту

<https://t.me/glossema/1097>

Ухвала КЦС ВС від 19.04.2023 у справі № 592/11227/20

94. Законодавство не передбачає, що може бути лише один ефективний та належний спосіб захисту інтересу та/або порушеного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. За певних законодавчих умов, якщо визнання правочину недійсним (зокрема, договору купівлі-продажу від 25 червня 2020 року) не є обов'язковою умовою реалізації можливостей захисту прав, наданих статтею 388 ЦК, то це ще не означає, що таке визнання правочину недійсним не може бути самостійним не менш ефективним способом захисту, якщо він відповідно до умов законодавства призводить до досягнення мети - захисту права та/або інтересу, зокрема, повернення законному власнику у титульне володіння його нерухомого майна.

99. ВС вважає, що у контексті реалізації договору купівлі-продажу предмета іпотеки, визнання його недійсним є також допустимим ефективним та належним способом захисту порушеного права та/або інтересу власника предмета іпотеки. Є безпідставним обмеження осіб у способах захисту їх прав шляхом оцінки різної міри їх ефективності, якщо вони всі так чи інакше призводять до бажаного результату - відновлення порушеного права та/або захисту законного інтересу. Власник майна в жодному разі не може бути обмежений в абсолютному праві вимагати визнання недійсним будь-якого правочину, який стосується його майна.

100. Окремо ВС наголошує, що вважає помилковим підхід, за яким висновок суду про обрання позивачем неефективного (неналежного) способу захисту порушеного права є самостійною підставою для відмови позивачу у позові, навіть якщо суд встановить, що порушення права позивача дійсно мало місце.

104. Витлумачення ВП ВС підходу про те, що обрання позивачем неефективного (неналежного) на думку суду способу захисту порушеного права може бути самостійною підставою для відмови у задоволенні позову, викликає постійну і нестихаючу критику як зі сторони правничої спільноти, так і безпосередньо зі сторони спільноти суддівської.

105. У разі якщо позивач звертається до суду з вимогою, яка не може бути задоволена судом, наприклад, у випадку реквізиції майна в умовах воєнного стану особа, якій належало реквізоване

майно, відмовляється від відшкодування його вартості та вимагає повернення в натурі майна, яке не збереглося, то суд повинен відмовити не у зв'язку з неналежним способом захисту, а саме з підстав необґрунтованості позову - бо закон прямо передбачає, що реквізоване майно повертається після закінчення воєнного стану лише, якщо воно збереглося.

115. Отже, ВС вважає за необхідне в контексті захисту прав та інтересів власником предмета іпотеки на цей предмет відступити від правових висновків, викладених у постановках ВП ВС від 21 серпня 2019 року у справі № 911/3681/17, від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16, від 16 червня 2020 року у справі № 372/266/15-ц та ідентичних інших, щодо того, що визнання недійсним договору купівлі-продажу предмета іпотеки є неналежним способом захисту відповідних прав та інтересів первинного власника предмета іпотеки, з володіння якого без його волі безпідставно вибув предмет іпотеки до нового набувача, оскільки не призводить до ефективного їх відновлення та захисту. Насправді це є одним з можливих способів захисту.

116. Також ВС вважає за необхідне відступити від численних висновків ВП ВС про те, що обрання позивачем неефективного (неналежного) на думку суду способу захисту порушеного права може бути самостійною підставою для відмови у задоволенні позову (постанови ВП ВС від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17, від 22 серпня 2018 року у справі № 925/1265/16, від 07 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц, від 01 жовтня 2019 року у справі № 910/3907/18, від 19 січня 2021 у справі № 916/1415/19, від 02 лютого 2021 року у справі № 925/642/19, від 06 квітня 2021 року у справі № 910/10011/19, та ціла низка інших постанов).

Трохи про обов'язок гаранта

<https://t.me/glossema/1106>

Ухвала КГС ВС від 12.07.2023 у справі № 910/17772/20

4.14 КГС дійшов висновку про необхідність передати справу на розгляд ОП КГС на підставі частини другої статті 302 ГПК України, оскільки вважає за необхідне відступити від висновку про застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленій постанові ОП КГС від 18.06.2021 у справі № 910/16898/19 з огляду на таке.

4.15 Так, у зазначеній постанові зроблений висновок, що при вирішенні спору про існування обов'язку гаранта сплатити за гарантією до предмета доказування входить, у першу чергу, дослідження наявності чи відсутності виникнення відповідного обов'язку - гарантійного випадку (порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією), а не формальне дослідження виключно наявності заяви про сплату за гарантією.

4.18 Згідно статті 562 ЦК зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

4.19 Відповідно до частин 1, 3 статті 563 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії. У вимозі до гаранта або у доданих до неї документах кредитор повинен вказати, у чому полягає порушення боржником основного зобов'язання, забезпеченого гарантією.

4.22 Отже, наведені вище законодавчі норми слід розуміти таким чином, що гарант не вправі робити власних висновків щодо наявності чи відсутності обов'язку принципала, а має платити якщо вимога та додані документи (якщо вони передбачені умовами гарантії) за зовнішніми ознаками відповідають умовам гарантії.

4.23 Тому колегія вважає за необхідне відступити від наведеного вище висновку, сформульованого в постанові ОП КГС від 18.06.2021 у справі № 910/16898/19 (пункти 4.14 - 4.15 цієї ухвали).

Трохи про статтю 625 ЦК, правонаступництво і МТСБУ

<https://t.me/glossema/1115>

Постанова ВП ВС від 19.07.2023 у справі № 910/16820/21

8.37. МТСБУ не є правонаступником страховика, який ліквідується і щодо якого встановлено недостатність майна для виконання зобов'язань за договорами, у розумінні статті 512 ЦК України, а натомість гарантує отримання потерпілою особою належного їй відшкодування попри ліквідацію зобов'язаного у цих правовідносинах страховика і встановлену недостатність його майна для виконання цих його зобов'язань.

8.46. ВП ВС також неодноразово зазначала, що у статті 625 ЦК України визначено загальні правила відповідальності за порушення будь-якого грошового зобов'язання незалежно від підстав його виникнення.

Приписи цієї статті поширюються на всі види грошових зобов'язань, якщо інше не передбачено договором або спеціальними нормами закону, який регулює, зокрема, окремі види зобов'язань. Такий правовий висновок викладений у постановвах Великої Палати Верховного Суду від 16.05.2018 у справі № 686/21962/15-ц, від 31.10.2018 у справі № 161/12771/15-ц, від 19.06.2019 у справі № 646/14523/15-ц, від 18.03.2020 у справі № [711/4010/13](#), від 23.06.2020 у справі № [536/1841/15-ц](#), від 07.07.2020 у справі № [712/8916/17](#), від 22.09.2020 у справі № 918/631/19, від 09.11.2021 у справі № [320/5115/17](#).

8.47. Разом із цим МТСБУ не є правонаступником ліквідованого страховика, тобто не набуває усіх прав та обов'язків останнього як сторони у зобов'язанні, а фактично вступає у спірні правовідносини лише у разі та після встановлення факту недостатності майна страховика, що ліквідується, для погашення зобов'язань за договором страхування відповідно до рішення уповноважених законом органів, для погашення вимог кредиторів, тобто не є таким, що приймає на себе всі зобов'язання такого страховика, у тому числі і ті, які є наслідком неналежного виконання або невиконання цим страховиком власних зобов'язань за договорами страхування.

8.49. МТСБУ лише здійснює відшкодування шкоди за зобов'язаннями страховика із відшкодування шкоди за договорами страхування відповідальності, для виплати за якими у страховика, що ліквідується за рішенням уповноважених законом органів, недостатньо коштів / майна, отже, лише гарантує отримання відшкодування постраждалою особою (потерпілим) та не несе відповідальності за прострочення виконання страховиком, а не МТСБУ, грошового зобов'язання з виплати відшкодування. Натомість, у разі прострочення виконання МТСБУ грошового зобов'язання зі здійснення регламентної виплати у нього виникає передбачений частиною другою статті 625 ЦК України обов'язок сплатити кредитору разом із сумою основного боргу суму інфляційних втрат та три проценти річних від простроченої суми.

8.54. ВП ВС вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду, викладеного у [постанові від 07.09.2021 у справі № 910/14293/19](#), згідно з яким за змістом положень пункту 20.3 статті 20, підпункту «г» пункту 41.1 статті 41 Закону № 1961-IV, що регулюють правила переходу від ліквідованого страховика до МТСБУ обов'язків за договором страхування, МТСБУ виконує обов'язки цього страховика відповідно до умов договору страхування в повному обсязі, а МТСБУ не звільняється від обов'язку сплачувати за страховика, що допустив прострочення виплати суми страхового відшкодування, передбачені законом (частина друга статті 625 ЦК України та пункт 36.5 статті 36 Закону № 1961-IV) суми 3 % річних, інфляційних втрат та пені, нарахованих за прострочення ліквідованим страховиком виплати суми страхового відшкодування, оскільки ці нарахування в силу закону (частина друга статті 625 ЦК України та пункт 36.5 статті 36 Закону № 1961-IV) є невід'ємною / складовою частиною боргу зі сплати страхового відшкодування за договором страхування (підпункти 9.11.7, 9.11.11 постанови від 07.09.2021 у справі № 910/14293/19).

Трохи про частину першу статті 523 ЦК, спадкування і припинення поруки та іпотеки

<https://t.me/glossema/1119>

[Постанова ВП ВС від 04.07.2023 у справі № 570/3891/14](#)

9.11. Заміна боржника може відбуватися з різних підстав, у тому числі й з незалежних від нього, зокрема у результаті його смерті.

9.14. Слід наголосити, що зобов'язання за договором поруки нерозривно пов'язані з особою боржника, тому у разі смерті цього боржника, кредитор, який хоче задовольнити свої вимоги, повинен отримати від поручителів померлого та/або іпотекодавців відповідну згоду забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником (спадкоємцем).

9.15. У разі отримання такої згоди правовідносини поруки/іпотеки за своїм змістом і природою продовжують існувати за основними своїми характеристиками.

9.16. У разі ж недосягнення згоди і неотримання кредитором згоди поручителя та/або іпотекодавця забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником (спадкоємцем), порука та/або іпотека визнаються припиненими.

10.6. На думку Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду найбільш розумним є тлумачення частини першої статті 523 ЦК України таким чином, що вона регулює випадки заміни боржника при переведенні боргу, реорганізації, оскільки ці випадки правонаступництва допускають можливість отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Як наслідок частина перша статті 523 ЦК України не поширюється на випадки заміни боржника при спадкуванні.

10.7. Однак, Велика Палата Верховного Суду не вважає таке твердження Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду достатньо обґрунтованим та таким, що дозволяє зробити законне виключення із випадків правонаступництва боржника, які за правилами статті 523 ЦК України можуть бути підставою для припинення поруки чи застави. Більше того, судова практика з цього питання є сталою і незмінною протягом значного проміжку часу і відступати від неї Велика Палата Верховного суду достатніх правових підстав не знайшла.

10.8. Отже, Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для відступу від висновків, викладених у постановках Верховного Суду України та Верховного Суду, від яких просила відступити

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду, оскільки вони не суперечать висновкам, викладеним у цій постанові.

11.1. Як вже зазначалося, ІНФОРМАЦІЯ_1 помер позичальник за основним зобов'язанням - ОСОБА_4. Спадкоємцем після його смерті є донька ОСОБА_3.

11.2. Згоди відповідати за нового боржника (ОСОБА_3) ОСОБА_2 та ТОВ «Обарівінвест» не надавали, що відповідно до положень частини першої статті 523 ЦК України свідчить про припинення поруки та іпотеки і відсутність у них зобов'язань з погашення заборгованості за кредитним договором, у тому числі за рахунок предмета цієї іпотеки.

11.3. Отже, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про визнання іпотеки за іпотечним договором від 03 лютого 2012 року, укладеним між ПАТ «Златобанк» та ТОВ «Обарівінвест», припиненою, а також про відмову у стягненні із поручителів кредитної заборгованості.

Трохи про преклюзивні строки існування поруки та непоширення на них норм про позовну давність

<https://t.me/glossema/1120>

Постанова ВП ВС від 04.07.2023 у справі № 2-1268/11

З аналізу частини четвертої статті 559 ЦК України можна зробити висновок, що строк поруки відноситься до преклюзивних, це строк існування самого зобов'язання поруки, а застосоване в цій нормі поняття «строк чинності поруки» повинне розглядатися як строк, протягом якого кредитор може реалізувати свої права за порукою як видом забезпечення зобов'язання.

Тому і право кредитора, і обов'язок поручителя після його закінчення припиняються, а це означає, що жодних дій щодо реалізації цього права, в тому числі застосування примусових заходів захисту в судовому порядку, кредитор вчиняти не може.

Тобто ні норма статті 257 ЦК України про загальну позовну давність, ні частини другої статті 258 цього Кодексу про спеціальну позовну давність не можуть бути застосовані до вимог, заявлених до поручителя, оскільки строк звернення з позовом до поручителя обмежується строком поруки відповідно до частини четвертої статті 559 ЦК України (пункт 40 постанови Великої Палати

Верховного Суду в постанові від 08 червня 2021 року у справі № 202/781/14-ц (провадження № 14-356цс19)).

А тому і вимоги статей 263 та 264 ЦК України про зупинення та переривання перебігу позовної давності не можуть бути застосовані до вимог, заявлених кредитором до поручителів у судовому порядку.

Ні стаття 559, ні будь-які інші норми ЦК України не містять положень про можливість поновлення, зупинення чи переривання строку звернення з вимогами до поручителя.

Судова практика про застосування частини четвертої статті 559 ЦК України є послідовною та сталою, Велика Палата Верховного Суду відступу від зазначених вище правових позицій не вбачає.

Звернення банку у серпні 2009 року з позовом спочатку в один суд першої інстанції (Ленінський районний суд міста Вінниці), а потім направлення справи за підсудністю в інший суд не може бути підставою для переривання строку, передбаченого частиною четвертою статті 559 ЦК України, який, як уже зазначено, є преклюзивним, оскільки провадження у вказаній справі закінчене постановленням ухвали про повернення позовної заяви позивачу.

І таке звернення не є вимогою до поручителя у цій справі у розумінні частини четвертої статті 559 ЦК України.

Для вирішення вказаної справи визначальним є направлення банком 04 березня 2009 року на адресу поручителів пропозиції про виконання зобов'язань за договором поруки на погашення заборгованості за кредитним договором у повному обсязі, які поручителі отримали 20 березня 2009 року та звернення з цим позовом у лютому 2011 року.

Оскільки у справі, що переглядається, переривання передбаченої статтею 257 ЦК України загальної позовної давності шляхом пред'явлення позову не є предметом перегляду, тому відсутні підстави для розгляду можливості відступу від такого висновку Верховного Суду України у Великій Палаті Верховного Суду.

Трохи про поширення позовної давності на вимогу про визнання додаткової угоди укладеною, речовий договір та триваюче порушення

<https://t.me/glossema/1121>

Постанова ВП ВС від 05.07.2023 у справі № 904/8884/21

99. Частиною першою статті 268 ЦК України визначено вимоги, на які позовна давність не поширюється, а частиною другою цієї статті передбачено, що законом також можуть бути встановлено інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

100. У пункті 36 постанови від 17 жовтня 2018 року у справі № 362/44/17 (провадження № 14-183цс18) ВП ВС вже робила висновок про існування меж застосування позовної давності, які встановлюються прямо (стаття 268 Цивільного кодексу України) чи опосередковано, тобто з урахуванням сутності заявленої позовної вимоги.

101. ВП ВС звертає увагу на те, що закон не містить визначення поняття «триваюче правопорушення».

102. Характер такого правопорушення оцінюється судом у кожному конкретному випадку індивідуально.

103. В окремих випадках специфіка спірних правовідносин та відповідного нормативного регулювання дозволяє дійти висновку про наявність триваючого правопорушення.

107. Як було зазначено раніше, у справі, що розглядається, ВП дійшла висновку, що без укладення додаткової угоди до договору оренди землі завершення процедури поновлення такого договору відповідно до статті 33 Закону України «Про оренду землі» є неможливим. Така угода має ознаки не тільки зобов'язального, але й речового договору, оскільки засвідчує волю сторін на передання земельної ділянки у тимчасове володіння орендареві на новий строк.

115. Неукладення додаткової угоди до договору оренди протягом визначеного законодавством строку позбавляє позивача можливості зареєструвати право оренди землі в Державному реєстрі речових прав.

116. З огляду на викладене, порушення відповідачем як орендодавцем вимог Закону України «Про оренду землі» щодо укладення додаткової угоди про поновлення договору оренди є триваючим правопорушенням та позбавляє позивача як орендаря можливості зареєструвати відповідне речове право.

117. За матеріалами справи відповідач після закінчення строку дії договору, тобто після 19 листопада 2013 року, і до моменту звернення позивача до суду з цим позовом не припинив порушення вимог Закону України «Про оренду землі» щодо обов'язкового укладення додаткової угоди про поновлення договору оренди.

118. Отже, протягом строку, на який договір міг бути поновлений, орендар не може бути обмежений у праві звернутися до суду з позовом, покликаним усунути його неможливість зареєструвати право оренди в Державному реєстрі речових прав, зокрема і шляхом визнання укладеною додаткової угоди до договору оренди.

119. Такий позов може бути пред'явлений протягом усього строку дії договору оренди, на який цей договір міг бути поновлений.

120. Тому орендар (позивач у справі) має право в будь-який час протягом строку, на який договір міг бути поновлений (тобто [до 19 листопада 2026 року](#)), з моменту спливу одного місяця після закінчення строку договору оренди, у який орендодавець може надати лист-повідомлення про заперечення у поновленні договору оренди, вимагати укладення з ним додаткової угоди до договору

оренди, а позовна давність не пропущена щодо заявленої позивачем вимоги з огляду на триваючий характер правопорушення відповідача.

124. Однак вимога про визнання укладеною додаткової угоди про поновлення договору оренди землі не належить до визначеного частиною першою статті 268 ЦК України переліку вимог, на які не поширюється позовна давність.

125. Норми інших законів, зокрема Закону України «Про оренду землі», також не виключають застосування до такої вимоги положень ЦК України про позовну давність.

Трохи про спосіб захисту для іпотекодавця

<https://t.me/glossema/1131>

1) Ухвала КЦС ВС від 17.08.2022 в справі № 759/5454/19

В доктрині приватного права та судовій практиці є усталеним, що між відповідачем та позивачем мають бути відсутні зобов'язально-правові відносини, порушення яких і стало причиною позбавлення позивача володіння своєю річчю, тобто право на віндикаційний позов надається лише суб'єкту речових правовідносин. Тобто віндикації як способу захисту, який застосовується до відносин речово-правового характеру, зокрема якщо між власником і володільцем майна немає договірних відносин і майно перебуває у володільця не на підставі укладеного з власником договору.

У судовій практиці, до постанови у справі № 199/8324/19 (провадження № 14-212цс21) щодо оскарження рішень (записів) про державну реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя (відповідного застереження в іпотечному договорі), як в практиці самої Великої Палати Верховного Суду, так і касаційних судів існувала усталена практика по застосуванню статті 37 Закону України «Про іпотеку» та оспорення рішення про реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки;

Відсутні будь-які доктринальні та законодавчі передумови для кардинальної і непередбачуваної зміни усталеної судової практики по застосуванню статті 37 Закону України «Про іпотеку» та оспорення рішення про реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки.

Тому належним та ефективним способом захисту позивача, який вважає, що його право порушене тим, що право власності на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, зареєстроване за відповідачем (іпотекодержателем) на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя (відповідного застереження в іпотечному договорі), є позов про скасування рішення про державну реєстрацію права власності іпотекодержателя на це майно.

2) Постанова ВП ВС від 26.07.2023 у справі № 759/5454/19

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, передаючи справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, вказав на необхідність відступити від висновків, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі № 199/8324/19 (провадження № 14-212цс21).

Однак у справі № 199/8324/19 (провадження № 14-212цс21), відмовляючи в задоволенні позову, Велика Палата Верховного Суду, з урахуванням установлених судами попередніх інстанцій обставин справи, а саме наявності невиконаного основного зобов'язання, існування чинного договору іпотеки, умови якого позивачем не оспорується, виходила з того, що права позивача не порушено, оскільки іпотека виникла до ухвалення державним виконавцем постанови про накладення арешту та заборони на предмет іпотеки, заборона на предмет іпотеки також була вже накладена на предмет іпотеки для забезпечення прав іпотекодержателя, який і задовольнив свої вимоги за рахунок заставленого майна. Заявлені позивачем вимоги про визнання протиправними рішень про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, скасування записів про державну реєстрацію права власності не впливають і не можуть вплинути на права позивача щодо права на предмет іпотеки.

Тобто обставини цієї справи не є подібними до обставин справи, що перебуває на розгляді у Великій Палаті Верховного Суду. А тому підстав для відступу від цих висновків не встановлено.

Трохи про «подвійну» оренду, відсутність підстав для недійсності другого договору оренди і віндикацію

<https://t.me/glossema/1133>

Окрема думка судді ВП ВС від 18.04.2023 у справі № 357/8277/19

13. Загалом погоджуюсь із висновком про часткове задоволення касаційної скарги первісного орендаря. Проте, як на мене, деякі формулювання мотивів у постанові є некоректними чи могли би бути іншими.

14. По-перше, з моменту укладення договору оренди землі в орендодавця виникає не «зобов'язання» передати орендареві земельну ділянку в користування на визначений у договорі строк, а відповідний обов'язок. Так само і в орендаря виникає не «зобов'язання» отримати право користування земельною ділянкою, а такий обов'язок. Поняття «зобов'язання» й «обов'язок» не є тотожними за змістом. Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (частина перша статті 509 ЦК України). Тоді як обов'язок - це необхідність певної поведінки сторони зобов'язання.

15. По-друге, ВП ВС могла зазначити, що оскільки право оренди первісного орендаря було зареєстроване 11 січня 2014 року, то воно виникло, і подальше скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію такого права Міністерством юстиції України та скасування судом в іншій справі відповідного наказу цього органу на чинність права оренди первісного орендаря не впливають.

15.9. Тому помилковим є висновок ВП ВС, згідно з яким скасування за наказом МЮУ рішення державного реєстратора про державну реєстрацію права оренди первісного орендаря припинило вказане право, а після скасування цього наказу право оренди первісного орендаря відновилося (скасування відповідного наказу «відновило дію державної реєстрації» права оренди).

16. По-третє, слід було надати оцінку добросовісності нового орендаря на час укладення ним із орендодавицею договору оренди землі від 5 березня 2018 року та державної реєстрації речового права за цим договором 15 березня 2018 року. Згодом сторони цей договір розірвали. А після скасування 15 березня 2018 року Міністерством юстиції України рішення про державну реєстрацію права оренди первісного орендаря 10 грудня 2018 року вони уклали договір оренди землі 2, за яким орендодавиця передала новому орендареві в оренду земельні ділянки 1 і 2. Ці діяння зазначених відповідачів можна оцінити як недобросовісні, такі, що були спрямовані на незаконне позбавлення первісного орендаря права оренди.

17. По-четверте, у постанові бракує чітких висновків щодо позовних вимог про визнання недійсним договору оренди землі 2, скасування рішень державного реєстратора про державну реєстрацію права оренди земельних ділянок 1 і 2 за новим орендарем і вимоги про внесення змін до

договору оренди землі 1. ВП ВС могла детальніше обґрунтувати, чому у спірних правовідносинах слід саме витребувати земельні ділянки 1 і 2, а не визнавати договір оренди землі 2 недійсним.

Договір оренди землі 2 відповідає вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину (стаття 203 ЦК України). Так, зміст цього договору не суперечить закону, укладення договору оренди не суперечить інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; відсутність необхідного обсягу цивільної дієздатності не встановлено, як не встановлено невідповідність договору внутрішній волі сторін; договір укладений у письмовій формі, що відповідає закону, і спрямований на реальне настання наслідків, що ним обумовлені. Наявність дійсного договору оренди землі 2 може бути підставою для розрахунків між його сторонами, зокрема пов'язаними з невиконанням цього договору внаслідок непередання орендодавцем земельних ділянок у користування новому орендареві. Тому не було підстав для задоволення вимоги про визнання недійсним договору оренди землі 2.

Трохи про квазіделікти та *actio popularis*

<https://t.me/glossema/1134>

До найбільш поширених квазіделіктів, зокрема, належав *actio de positis et suspensis*. Цей квазіделікт стосувався відповідальності за створення загрози для перехожих.

Внаслідок існування небезпеки через виставлене, підвішене або вивішене майно (наприклад, вазон із квітами), яке у разі свого випадкового падіння загрожувало завданням шкоди, будь-який римський громадянин мій пред'явити *actio popularis* до власника будинку (узуфруктарія, наймача та ін.). Основна ідея цієї конструкції полягала в тому, що б римські громадяни самостійно стежили за порядком в місті та загально небезпечні дії менше повторювалися. У таких випадках передбачався штраф у розмірі 10 солідів, на користь позивача. Відповідальність наставала незалежно від наявності вини (див. Крат В. І. *FESTINA LENTE*: збірка вибраних статей, публікацій, виступів. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 1015).

[Постанова ВП ВС від 13.07.2023 у справі № 9901/252/21](#)

31. Законодавство України не передбачає можливості подання позову, який відомий у теорії права як *actio popularis*, без обов'язку підтвердити, що відповідний акт, рішення, дія чи бездіяльність безпосередньо зачіпає права та інтереси самого позивача. Такий позов можливий як виняток із загального правила, наприклад, на підставі Орхуської конвенції та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № [910/8122/17](#)).

32. Конвенція також не передбачає можливості *actio popularis* з метою тлумачення прав і свобод, які вона гарантує, або дозволу оскаржити положення внутрішньодержавного права тільки тому, що особа вважає, не перебуваючи під прямим впливом такого положення, що воно може суперечити Конвенції (див. *mutatis mutandis* рішення від 15 березня 2012 року у справі «Аксу проти Туреччини» (*Aksu v. Turkey*), заява № 4149/04 та 41029/04, § 50, від 29 квітня 2008 року у справі «Бурден проти Сполученого Королівства» (*Burden v. The United Kingdom*), заява № 13378/05, § 33).

Чи підлягає договір найму транспортного засобу за участі ФОП нотаріальному посвідченню

<https://t.me/glossema/1135>

Окрема думка суддів ВП ВС від 14.06.2023 у справі № 125/1216/20

11. Із висновком ВП ВС про те, що не потрібно нотаріально посвідчувати договір найму (оренди) транспортного засобу, який уклали фізичні особи-підприємці, не погоджуємося. Вважаємо, що договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню, навіть якщо ця особа зареєстрована підприємцем і укладає такий договір з метою використання автомобіля у підприємницькій діяльності.

16. Договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню (частина друга статті 799 ЦК України).

17. ВП ВС помилково висувала, що для застосування вказаного припису, крім суб'єктного складу правовідносин найму транспортного засобу, важливим є зміст цих правовідносин, зокрема те, чи є вони господарськими. Цей висновок суперечить як буквальному змісту зазначеного припису, так і спрямованості глави 58 ЦК України на регулювання всіх цивільних майнових відносин найму

(оренди), незалежно від того, чи є вони підприємницькими (господарськими), чи ні. Крім того, такий висновок у певних випадках може стимулювати недобросовісну поведінку, коли для збільшення розміру вимог (витрат, відшкодування тощо) у простій письмовій формі всупереч вимогам ЦК України заднім числом укладатимуться договори з фізичними особами-підприємцями.

18. Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи (частина перша статті 2 ЦК України).

19. ЦК України не виділяє фізичних осіб-підприємців в окрему групу учасників цивільних відносин поряд із фізичними та юридичними особами. Особливості статусу ФОП урегульовані у главі 5 «Фізична особа-підприємець» підрозділу 1 «Фізична особа» розділу II «Особи» ЦК України.

21. Якщо ж ЦК України встановлює правила, розраховані на застосування у відносинах саме із суб'єктами підприємницької діяльності, то відповідні вимоги незастосовні до інших суб'єктів, зокрема до фізичних осіб, які не є підприємцями, або до юридичних осіб, які не здійснюють підприємницьку діяльність.

22. На відміну від наведених вище приписів, які застосовні до відносин за участі суб'єктів підприємницької діяльності, частина друга статті 799 ЦК України не ставить її застосування у залежність від того, в якій якості діє фізична особа (як суб'єкт підприємницької діяльності чи ні). Інакше кажучи, припис частини другої статті 799 ЦК України не передбачає можливості уникнути його застосування у разі, якщо одна чи обидві сторони договору найму транспортного засобу, які є фізичними особами, мають на меті здійснення підприємницької діяльності та зареєстровані підприємцями.

29. Отже, ГК України прямо вказує на необхідність застосування положень ЦК України до відносин оренди. ГК України не встановлює жодних особливостей договору найму (оренди) транспортного засобу, зокрема вимог щодо його форми та нотаріального посвідчення, якщо стороною цього договору є фізична особа. Отже, порядок укладення господарського договору найму (оренди) транспортного засобу регламентує саме ЦК України.

30. Те, що юридичні особи (незалежно від того, чи здійснюють вони підприємницьку діяльність) укладають договір найму транспортного засобу у простій письмовій формі (частина перша статті 799 ЦК України), не означає, що цей порядок застосовний до укладення такого договору за участі фізичних осіб, які зареєстровані підприємцями. Стаття 51 ЦК України прямо вказує на те, що до підприємницької діяльності фізичних осіб можуть застосовуватися інші правила, що регулюють підприємницьку діяльність, ніж до юридичних осіб, якщо це встановлено законом. Очевидно, що частина друга статті 799 ЦК України якраз і є тим приписом закону, що безвідносно до інших нормативно-правових актів, які регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, передбачає вимогу нотаріального посвідчення договору найму транспортного засобу за участі будь-якої фізичної особи (як тієї, яка зареєстрована підприємцем, так і тієї, яка як підприємець не зареєстрована).

Трохи про статтю 625 ЦК і кондикцію

<https://t.me/glossema/1138>

Ухвала КГС ВС від 29.05.2023 у справі № 910/3831/22

75. Наведені вище приклади свідчать про існування різних підходів у судовій практиці Верховного Суду протилежних та взаємовиключних підходів до тлумачення та застосування статей 625 та 1212 ЦК України в контексті визначення моменту виникнення прострочення виконання зобов'язання по поверненню безпідставно набутого майна, а саме пов'язаного з:

датою набрання законної сили судовим рішенням, яким встановлено факт безпідставності отримання майна;

датою пред'явлення та отримання вимоги про виконання зобов'язання відповідно до статті 530 ЦК України;

моментом зарахування/отримання безпідставно набутого майна.

92. Враховуючи те, що з окресленої вище проблематики існують протилежні підходи в різних касаційних судах необхідним є формування єдиної правозастосовчої практики шляхом передання цієї справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду у зв'язку з необхідністю відступу від висновків щодо застосування статей 625, 1212 ЦК України у подібних правовідносинах викладених в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02.02.2022 у справі № 330/2142/16-ц про те, що нарахування прострочення виконання зобов'язання по поверненню безпідставно набутого майна здійснюється з урахуванням дати пред'явлення та отримання вимоги про виконання зобов'язання відповідно до статті 530 ЦК України, з таких підстав.

100. Порушення грошового зобов'язання полягає у простроченні його виконання, тобто несвоєчасній передачі (сплаті) грошових коштів. Боржник не звільняється від цивільно-правової відповідальності за порушення грошового зобов'язання навіть за відсутності його вини. Грошове зобов'язання не може бути припинено з підстав неможливості його виконання, оскільки така неможливість має суб'єктивний характер.

103. З урахуванням наведеного правового регулювання та встановлених обставин справи, колегія суддів вважає, що момент виникнення прострочення виконання зобов'язання по поверненню безпідставно набутого майна слід пов'язувати з таким юридичним фактом як дата набрання законної сили судовим рішенням, яким встановлено факт безпідставності отримання майна, оскільки саме з

цього моменту боржник у зобов'язанні стає достеменно поінформованим про наявність свого зобов'язання по відношенню до кредитора щодо повернення безпідставного отриманого майна.

Трохи про вимогу компенсувати моральну шкоди в справі за скаргою на рішення, дії або бездіяльність виконавця

<https://t.me/glossema/1145>

[Постанова ОП КЦС ВС від 31.07.2023 у справі № 216/5508/20](#)

У справах за скаргами на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи інших посадових осіб державної виконавчої служби предметом судового розгляду можуть бути лише рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби. Суди розглядають справи за такими скаргами у передбаченому Розділом VII ЦПК України порядку, незалежно від наявності у сторін спору про право, який підлягає розгляду в позовному провадженні. Такий спір не може бути підставою для залишення скарг без розгляду або іншим чином впливати на їх розгляд.

Оскільки Розділом 7 ЦПК України визначено предмет оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця в порядку судового контролю за виконанням судових рішень, а вирішення питань щодо наявності та розміру моральної шкоди може бути встановлено за участю фізичних, юридичних осіб і держави, що вказує на наявність спору між сторонами, тому заявлені вимоги у рамках вказаної скарги про відшкодування моральної шкоди з державного виконавця не можуть бути вирішені по суті, оскільки вирішуються у позовному провадженні.

З огляду на те, що законодавець не наділив суд повноваженнями відшкодувати моральну шкоду чи збитки ухвалою, постановленою за результатами розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, скаргу в частині вимог про відшкодування моральної шкоди (або будь-яких вимог, які розглядаються в порядку позовного провадження) суд залишає скаргу без розгляду і роз'яснює заявнику його право на звернення до суду з цими вимогами у порядку позовного провадження.

З урахуванням наведеного, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду, викладеного у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 січня 2023 року у справі № 216/5508/20 (провадження № 61-10201св22), від 25 січня 2023 року у справі № 2-275-07 (провадження № 61-9364св22), в яких суд за аналогічних обставин дійшов висновку, зокрема про наявність підстав для закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Трохи про статтю 617 ЦК України (початок)

<https://t.me/glossema/1153>

Постанова ДСП КЦС ВС від 14.11.2018 у справі № 757/58385/16-ц

За своєю сутністю цивільно-правова відповідальність означає виникнення у особи обов'язку майнового характеру, якого не було до вчинення правопорушення.

У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірною зобов'язання. Тому стаття 617 ЦК України не може бути застосована як підстава, що виключає виконання договірною зобов'язання.

Постанова КЦС ВС від 05.07.2023 у справі № 758/15223/16-ц

Під випадком («casus») в практиці розуміються будь-які діяння, не викликані чийось наміром або необережністю, тобто відсутність вини порушника. Так, випадковою можна визнати обставину, яку не можна передбачити та попередити при застосуванні обов'язкової для боржника обачності, хоча вона могла б бути передбачена та попереджена, якщо б боржник віднісся до свого зобов'язання

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

з більшою обачністю, ніж та, до якої він був зобов'язаний або якщо на місці боржника була б інша особа.

[Постанова ВСУ від 10.06.2015 року по справі № 3-216гс15](#)

Непереборною силою є надзвичайна і невідворотна зовнішня подія, що повністю звільняє від відповідальності особу, яка порушила зобов'язання, за умови, що остання не могла її передбачити або передбачила, але не могла її відвернути, та ця подія завдала збитків.

[Постанова КГС ВС від 26.07.2023 у справі № 909/1043/21](#)

Надзвичайними є ті обставини, настання яких не очікується сторонами при звичайному перебігу справ. Під надзвичайними можуть розумітися такі обставини, настання яких добросовісний та розумний учасник правовідносин не міг очікувати та передбачити при прояві ним достатнього ступеня обачливості.

Невідворотними є обставини, настанню яких учасник правовідносин не міг запобігти, а також не міг запобігти наслідкам таких обставин навіть за умови прояву належного ступеня обачливості та застосуванню розумних заходів із запобігання таким наслідкам. Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести (п.38 постанови Верховного Суду від 21.07.2021 у справі №[912/3323/20](#)), а не лише таким, що викликає складнощі, або є економічно не вигідним.

Трохи про статтю 617 ЦК України (продовження)

<https://t.me/glossema/1154>

[Постанова КГС ВС від 21.07.2021 у справі № 912/3323/20](#)

38. Ключовим є те, що непереборна сила робить неможливим виконання зобов'язання в принципі, незалежно від тих зусиль та матеріальних витрат, які сторона понесла чи могла понести.

58. Верховний Суд висловлював позицію, відповідно до якої обставина, яка залежить від волі третіх осіб не може вважатись такою, що має ознаки надзвичайності і невідворотності (постанова Верховного Суду від 14.02.2018 у справі № [926/2342/16](#)).

[Постанова КГС ВС від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21](#)

89. Тобто на відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад, у силу збільшення для сторони вартості виконуваного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання.

90. Подібний висновок наведений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі №910/15484/17 та у постанові Верховного Суду від 21.07.2021 у справі №[912/3323/20](#).

91. На відміну від форс-мажору істотна зміна обставин не впливає на строк виконання зобов'язань (не змінює його) і не звільняє сторону від відповідальності за невиконання, а дозволяє припинити таке виконання (розірвання договору) чи змінити умови такого виконання або умови договору в цілому (для досягнення балансу інтересів сторін, який був порушений через істотну зміну обставин).

92. У рекомендаціях Міжнародної ТПП щодо застосування форс-мажорних застережень та застережень про істотну зміну обставин (hardship) 2020 року (ICC Force Majeure and Hardship Clauses 2020), у яких враховано специфіку відносин у період пандемії, також звертається увага на різне визначення та різні правові наслідки форс-мажору та істотної зміни обставин. Розрізняються ці поняття і у Принципах УНІДРУА та Принципах Європейського договірної права.

93. Відтак форс-мажор (ст.617 ЦК) та істотна зміна обставин (ст.652 ЦК) є різними правовими ситуаціями, ст.652 ЦК може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду, чого скажник не довів відповідно до висновків суду апеляційної інстанції.

Трохи про неустойку, карантин та пункт 15 Прикінцевих та перехідних положень

ЦК України

<https://t.me/glossema/1157>

Постанова КЦС ВС від 14.08.2023 року в справі № 709/1320/21

За допомогою неустойки (штрафу, пені) допускається забезпечувати виконання значної кількості зобов'язань. Зокрема, неустойка може забезпечувати виконання: договірних зобов'язань, що традиційно для цивільного обороту, оскільки в більшості випадків саме в договорі його сторони встановлюють неустойку (штраф або пеню). Причому це може відбуватися як під час укладення договору для забезпечення виконання зобов'язання, так і після, але до виконання тих зобов'язань, які виникли на його підставі (див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 листопада 2021 року в справі № 172/1159/20).

Пеня є змінною величиною, оскільки її нарахування відбувається за кожен день прострочення.

Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства (частина перша статті 14 ЦК України).

Критерії правомірності примусу суб'єкта цивільного права до певних дій (бездіяльності) пов'язуються з тим, що відповідні дії (бездіяльність) мають бути обов'язковими для такого суб'єкта (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 жовтня 2019 року у справі № 320/8618/15-ц).

У разі прострочення позичальником у період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19, або/та у тридцятиденний строк після дня завершення дії такого карантину виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від обов'язків сплатити на користь кредитодавця (позикодавця) неустойку, штраф, пеню за таке прострочення (пункт 15 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України).

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Тлумачення пункту 15 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що законодавець передбачив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) певних грошових зобов'язань. Така особливість проявляється:

в періоді існування особливих правових наслідків. Таким є період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби COVID-19, або/та у тридцятиденний строк після дня завершення дії такого карантину

в договорах, на які поширюються специфічні правові наслідки. Такими є договір позики, кредитний договір, і в тому числі договір про споживчий кредит;

у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання). Такі наслідки полягають в тому, що позичальник звільняється від обов'язку сплатити на користь кредитодавця (позикодавця) неустойку (штраф, пеню) за таке прострочення. Законодавець на рівні акту цивільного законодавстві (пункт 15 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України) передбачив спеціальний випадок звільнення від обов'язку позичальника сплатити неустойку (штраф, пеню). Такий обов'язок припиняється без його виконання.

Трохи про узгодження розміру та способу здійснення страхового відшкодування

<https://t.me/glossema/1158>

Ухвала КЦС ВС від 09.08.2023 у справі № 759/28079/21

Згідно з пунктом 36.2 статті 36 Закону «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страховик має право здійснювати виплати без проведення експертизи (у тому числі шляхом перерахування коштів особам, які надають послуги з пошкодженого майна), якщо за результатами проведеного ним огляду пошкодженого майна страховик і потерпілий досягли згоди про розмір та спосіб здійснення страхового відшкодування і не наполягають на проведенні оцінки, експертизи пошкодженого майна.

У справі, що розглядається, ОСОБА_1 підписала узгодження суми страхового відшкодування ПАТ «НАСК «ОРАНТА» у розмірі 120 000 грн, після чого страховик виплатив їй узгоджену суму відшкодування. В підписаному ОСОБА_1 узгодженні зазначено, що воно складено у відповідності до

вимог пункту 36.2 статті 36 Закону № 1961-IV, а узгоджена сума страхового відшкодування є остаточною та перегляду, оскарженню не підлягає. Після сплати узгодженої суми всі зобов'язання страховика щодо виплати страхового відшкодування за цим страховим випадком вважаються припиненими. Тобто за змістом вказаної заяви ОСОБА_1 погодилась з розміром страхового відшкодування ПАТ «НАСК «ОРАНТА» в сумі 120 000 грн та з правовими наслідками такого узгодження.

Натомість суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, незважаючи на наявність підписаного ОСОБА_1 узгодження суми страхового відшкодування та виплату їй цієї суми страховиком, з посиланням на висновки Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, викладені у постанові від 16 жовтня 2019 року у справі № 320/9174/15-ц, стягнув зі страховика страхове відшкодування в сумі 10 000 грн, як різницю між визначеним страховим полісом лімітом відповідальності страховика (130 000 грн) та виплаченою страховиком узгодженою сумою (120 000 грн).

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 320/9174/15-ц, та підтвердити висновки, викладені у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду (постанова від 21 березня 2018 року у справі № 569/13697/15-ц) та у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду (постанова від 10 червня 2020 року у справі № 333/2096/17), про те, що потерпілий, після узгодження зі страховиком суми страхового відшкодування відповідно до пункту 36.2 статті 36 Закону № 1961-IV та отримання узгодженої суми, не може вимагати в судовому порядку стягнення зі страховика різниці між виплаченим узгодженим страховим відшкодуванням та розміром заподіяної шкоди, визначеної на підставі проведеної в подальшому експертизи.

Трохи про форму договору позики для юридичної особи-позикодавця і призначення платежу

<https://t.me/glossema/1160>

[Постанова КЦС ВС від 09.08.2023 в справі № 755/16831/19](#)

Ключовим питанням на яке має відповісти касаційний суд в цій справі є те, чи може укладення договору позики грошей між юридичною особою (позикодавець) та фізичною особою підтверджуватися тільки вказівкою призначення платежу при перерахунку коштів на картку.

Договір позики укладається у письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позикодавцем є юридична особа, - незалежно від суми. На підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми або визначеної кількості речей (стаття 1047 ЦК України).

Під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація. Правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. Зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину (див. зокрема, [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у постанові від 23 травня 2022 року у справі № 393/126/20](#)).

Реальним (від латинського *res* - річ) вважається договір, що є укладеним з моменту передачі речі або вчинення іншої дії. Для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між його сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача речі однією стороною іншій стороні або вчинення іншої дії (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 23 січня 2019 року у справі № 355/385/17](#)).

По своїй юридичній сутності договір позики грошових коштів є реальним договором, і для його укладення необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача (сплата) коштів позикодавцем позичальнику.

Законодавець імперативно в частині першій статті 1047 ЦК визначив необхідність вчинення в письмовій формі договору позики грошових коштів у разі якщо позикодавцем є юридична особа.

Розписка про отримання в борг грошових коштів є документом, який видає боржник (позичальник) кредитору (позикодавцю) за договором позики, підтверджуючи як його укладення, так і умови договору, а також засвідчуючи отримання від кредитора певної грошової суми. Розписка не є формою договору, а може лише підтверджувати укладення договору позики. По своїй суті розписка позичальника є тільки заміником письмової форми договору позики, оскільки вона підписується тільки позичальником.

Вказівка призначення платежу при перерахунку коштів на картку, з урахуванням принципу розумності, не бути кваліфікована як дотримання письмової форми (єдиний документ, чи декілька документів, розписка чи інший документ), що підтверджує домовленість про отримання грошей в позику та умови такої позики, оскільки призначення платежу вказує особа, яка перераховує грошові кошти. Дійсно, в певних випадках в приватному праві призначення платежу може мати значення, наприклад при визначенні того, яке грошове зобов'язання погашається, але не для підтвердження укладення певного договору.

Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору

(початок)

<https://t.me/glossema/1162>

[Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/19199/21](#)

80. Особливістю відступлення права на підставі правочину (договору) є те, що такий правочин одночасно: 1) змінює суб'єктний склад зобов'язання на стороні кредитора; 2) як договір купівлі-продажу регулює відносини між його сторонами, при цьому обов'язком боржника (первісного кредитора) є передача новому кредитору прав в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом (стаття 514 ЦК), документів, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення (стаття 517 ЦК).

81. Предметом договору купівлі-продажу можуть бути різні об'єкти - які належать покупцеві і ті, які йому не належать (майбутні об'єкти або товар, якого ще в продавця немає). Це слідує з консенсуальної природи договору купівлі-продажу, головним змістом якого є виконання продавцем свого обов'язку передати предмет договору покупцеві, а для покупця - вимагати його передання. Тобто для договору купівлі-продажу не важливо те, чи має продавець предмет договору, чи існує він і чи він належить продавцеві. Важливо те, що продавець зобов'язується виконати свій обов'язок відносно предмета договору.

82. Якщо продавець не виконує свій обов'язок, він має відповідати перед покупцем. Тобто для продавця негативні наслідки настають саме у вигляді його відповідальності перед покупцем за

невиконання договору. Сам же договір існує як домовленість між сторонами з приводу виконання продавцем обов'язку передати покупцеві предмет договору - відступити право вимоги.

83. Вади предмету договору, у тому числі його відсутність у продавця, не можуть впливати на дійсність договору. Це правило застосовується до всіх договірних зобов'язань. Наприклад, не впливає на дійсність договору невиконання продавцем свого обов'язку передання товару покупцеві, оскільки цей товар не було продавцю поставлено своєчасно; відсутність у виконавця робіт належного досвіду для виконання роботи, про яку домовились сторони, тощо.

84. У свою чергу, з норми статті 514 ЦК про дійсну вимогу як предмет договору не може слідувати висновок про недійсність договору про відступлення права вимоги. У цій статті йдеться лише про перехід до нового кредитора прав первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Ця норма не встановлює наслідків відчуження недійсної вимоги (зокрема, і у вигляді недійсності договору).

85. Натомість такі наслідки встановлюються статтею 519 ЦК - однак не у вигляді недійсності договору про відступлення права вимоги, а у вигляді відповідальності первісного кредитора перед новим (як у випадку невиконання обов'язку продавця перед покупцем).

86. У розумінні положень статті 519 ЦК недійсною є вимога, яка не має правової підстави: зокрема, яка ґрунтується на нікчемному правочині або оспорюваному правочині, що був визнаний судом недійсним до чи після відповідного відступлення; яка не належала первісному кредитору або на момент відступлення вже припинилася. Недійсність вимоги є вадою предмета договору, яка не може вплинути на дійсність самого договору.

Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору
(продовження)

<https://t.me/glossema/1163>

Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/19199/21

87. ВП ВС зауважує, що норми про правочини та сторони зобов'язання належать до різних інститутів цивільного права. Норми статей 512-514 ЦК, встановлюючи підстави заміни кредитора у

зобов'язанні, зокрема передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги), не визначають вимог до змісту правочину про заміну кредитора. Загалом глава 47 «Поняття зобов'язання. Сторони зобов'язання» ЦК не регулює договірні відносини (хоча зміна суб'єктного складу зобов'язання може відбуватися на підставі правочину (договору)). Натомість у главі 47 ЦК для цілей регулювання саме динаміки суб'єктного складу зобов'язання (а не договірних відносин між сторонами зобов'язання) законодавець встановлює правила, спрямовані на запобігання можливному порушенню прав та інтересів як кредиторів, так і боржників при заміні іншої сторони зобов'язання. У статті 519 ЦК міститься правило щодо розподілу ризиків між первісним та новим кредитором: 1) первісний кредитор у зобов'язанні відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги; 2) первісний кредитор не відповідає за невиконання боржником свого обов'язку, крім випадків, коли первісний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором.

88. Недійсність переданої вимоги, про яку йдеться в статті 519 ЦК, не може ототожнюватися із недійсністю правочину в розумінні норм розділу IV «Правочини. Представництво» ЦК. Законодавець не пов'язує питання дійсності / недійсності правочину про заміну кредитора із дійсністю вимоги, яка передається новому кредитору, і безпосередньо визначає правовий наслідок передачі права вимоги, якого не існує.

89. Натомість за прямою вказівкою статті 519 ЦК первісний кредитор відповідає за недійсність вимоги перед новим кредитором. У випадку відступлення недійсної вимоги договір, на підставі якого мало бути здійснене таке відступлення, не виконується первісним кредитором, оскільки розпорядчий ефект не настає з огляду на відсутність у первісного кредитора права, що підлягає передачі.

90. Права кредитора у зобов'язанні переходять до іншої особи (набувача, нового кредитора), якщо договір відступлення права вимоги з такою особою укладений саме кредитором. Отже, якщо такий договір був укладений особою, яка не володіє правом вимоги з будь-яких причин (наприклад, якщо право вимоги було раніше відступлене третій особі або якщо права вимоги не існує взагалі, зокрема у зв'язку з припиненням зобов'язання виконанням), тобто якщо ця особа не є кредитором, то права кредитора в зобов'язанні не переходять до набувача ([пункт 132 постанови ВП ВС від 15.09.2022 у справі № 910/12525/20](#)).

91. Саме в цьому сенсі слід говорити про відсутність розпорядчого ефекту такого договору: оскільки відповідного права вимоги не було, то передати його покупець не зміг.

92. Отже, сама лише недійсність вимоги не зумовлює недійсності відповідного договору між первісним кредитором та новим кредитором. Недійсність вимоги зумовлює відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором. У таких випадках передання недійсної вимоги за правовою природою є невиконанням чи неналежним виконанням договору, за яким було відчужено недійсну вимогу.

Трохи про відступлення права вимоги, статтю 514 ЦК та недійсність договору (закінчення)

<https://t.me/glossema/1164>

[Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/19199/21](#)

93. Наприклад, якщо вимога відступлена за договором купівлі-продажу, то передання вимоги, яка вже не існує внаслідок виконання зобов'язання боржником, може свідчити про порушення продавцем обов'язку передати покупцеві товар, визначений договором купівлі-продажу (частина перша статті 662 ЦК).

96. Отже, недійсність вимоги не зумовлює недійсність відповідного договору, за яким була передана така вимога, а має наслідком відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором, врегульовану положеннями ЦК України.

97. ВП ВС звертає увагу, що договір про відступлення права вимоги може бути визнаний недійсним у випадку наявності відповідної правової підстави. Наприклад, якщо такий договір укладено під впливом помилки (частина перша статті 229 ЦК України), обману (частина перша статті 230 ЦК України), насильства (частина перша статті 231 ЦК України) тощо.

98. КГС вважає за необхідне відступити від висновку КЦС, викладеного в постанові від 02.11.2022 у справі № 947/23885/19, про те, що в разі коли право вимоги не виникло (наприклад, у разі нікчемності чи недійсності договору) або припинене до моменту відступлення (зокрема, внаслідок платежу чи зарахування) чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то таке право вимоги не переходить від первісного до нового кредитора. Тобто відступлення права вимоги (цесія) в такому випадку не має розпорядчого ефекту. Проте це не зумовлює недійсності договору між первісним кредитором та новим кредитором, оскільки правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором. Тому немає підстав для недійсності договору про відступлення прав вимоги.

99. З огляду на викладений у цій постанові висновок про те, що недійсність вимоги не зумовлює недійсність відповідного договору, за яким була передана така вимога, а має наслідком відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором, врегульовану положеннями ЦК України, немає підстав для відступу від вказаного вище висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду.

100. Разом із цим КГС в ухвалі від 20.12.2022 у цій справі посилається, зокрема, на [ВИСНОВОК, викладений КГС в постанові від 01.12.2022 у справі № 910/7305/20](#), про те, що права вимоги (майнові права) можуть бути відступлені (продані) лише за існуючим зобов'язанням; первісний кредитор може відступити (продати) тільки ті права вимоги (майнові права), які дійсно існують та йому належать; відступлення (продаж) прав вимоги (майнових прав) здійснюється виключно в межах того обсягу прав, який має в такому зобов'язанні кредитор. У разі підтвердження доводів позивача, що на момент укладення вказаних договорів зобов'язання за договорами про надання кредиту та договорами застави майна були припинені шляхом їх повного виконання, відступлення (продаж) банком неіснуючих прав вимоги і майнових прав суперечить статті 514 ЦК України та є підставою для визнання оспорюваних договорів в цій частині недійсними.

101. З огляду на викладене в пункті 99 цієї постанови ВП ВС відступає від вказаного вище висновку КГС.

Трохи про кондикцію і солідарність

<https://t.me/glossema/1165>

[Постанова КЦС ВС від 09.08.2023 в справі № 161/10117/21](#)

При існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникає часткове зобов'язання. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне (від лат. solidus - цілий, увесь) зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦК України) (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2022 року в справі № 214/7462/20 \(провадження № 61-21130сво21\)](#)).

Тлумачення положень статті 541 ЦК України свідчить, що вона поширюється як на договірні так і недоговірні (зокрема, кондикційні) зобов'язання.

Для кондикційних зобов'язань (Глава 83 ЦК України) не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання.

Трохи про обов'язкове страхування відповідальності та «обов'язок» кредитора (потерпілого)

<https://t.me/glossema/1166>

Як «поживає» «обов'язок» кредитора (потерпілого) в сфері відшкодування шкоди?!

ВП ВС в 2018 році [відступила](#) від висновку Верховного Суду України про те, що право потерпілого на відшкодування шкоди її заподіювачем є абсолютним, і суд не вправі відмовити в такому позові з тих підстав, що цивільно-правова відповідальність заподіювача шкоди застрахована.

Право вибору способу захисту не має перетворюватися на обов'язок його суб'єкта. У практиці Верховного Суду України існував усталений підхід, який цілком справедливо базувався на положеннях ч. 1 ст. 12 та ч. 2 ст. 14 ЦК України, без перетворення права потерпілого на його обов'язок, і полягав у тому, що при завданні шкоди в ДТП потерпілий вільно, на власний розсуд обирав, яким чином йому отримати відшкодування: а) шляхом звернення з вимогою (позовом) до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди; б) шляхом звернення із заявою (позовом) до страховика, в якого застрахована цивільна відповідальність особи, яка завдала шкоди.

Підхід, за якого потерпілий повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, що завдала шкоди, по-перше, не розрахований на ті випадки, коли страхова компанія позбавлена ліцензії, виключена із МТСБУ, перебуває в стані припинення (банкрутства), фактично не здійснює діяльності. У перелічених випадках підхід, за якого потерпілий у будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, є несправедливим. Адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши з такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримає реального відшкодування завданої в ДТП шкоди. Натомість скасування судового рішення, яким стягнуто шкоду безпосередньо з винної особи, у такому разі призведе до неможливості відновлення прав потерпілого. Підхід, за якого потерпілий (кредитор) повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, апіорі спрямований на захист інтересів боржника (особи, яка завдала шкоди), а не потерпілого (кредитора), що суперечить принципу розумності (див. [Крат В. І. Конструкції ретроспективного та перспективного застосування висновків касаційного суду: окремі ремарки в контексті судової практики](#)).

Інтереси кредитора (потерпілого) чи боржника (завдала шкоди) повинні мати перевагу?! Очевидно, що підхід коли судова практика кардинально змінюється, причому без вагомих на це причин для захисту інтересів боржника, а не кредитора, не є розумно передбачуваним. Це обумовлено тим, що потерпілий (кредитор) позбавлений можливості обирати вільно, на власний розсуд яким чином йому отримати відшкодування. У разі якщо кредитор отримав все відшкодування

від боржника, то боржник набуває право вимоги до своєї страхової компанії, з якою він уклав договір страхування (див. [Окрему думку від 09.11.2022 у справі № 212/7628/21](#)).

Ухвалою КГС ВС від 06.07.2023 у справі № 917/1093/21 для відступу від висновків ВП ВС, викладених у постанові від 22.02.2022 у справі № 201/16373/16-ц. В ухвалі КГС зокрема, вказано, що: підхід за якого потерпілий в будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди, не розрахований на ті випадки, коли на момент настання страхового випадку та подання відповідного позову страхова компанія позбавлена членства в МТСБУ та всіх ліцензій, а відтак фактично не здійснює діяльності. У таких випадках цей підхід є несправедливим, адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши із такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримує реального відшкодування завданої в ДТП шкоди при наявності інформації у відкритих джерелах про позбавлення страхової компанії членства в МТСБУ, відкликання ліцензій та її неплатоспроможність тощо.

Чи поширюється позовна давність на вимоги вигодонабувача за договором страхування до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування)

<https://t.me/glossema/1177>

Згідно п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування).

Буквальне тлумачення положень ст. 268 ЦК у системному зв'язку із іншими нормами законодавства свідчить, що ні вона, ні норми іншого закону не виключають застосування позовної давності до вимог вигодонабувача за договором страхування.

Наприклад, КГС [вказав](#), що встановивши, що ПАТ "Райффайзен Банк Аваль" як вигодонабувач за договором № КК 033/022/13 0000795 добровільного страхування відступив своє право вимоги позивачу, який і уклав із відповідачем цей договір добровільного страхування, встановивши, що страховик не виконав зобов'язань за таким договором у повному обсязі, суд апеляційної інстанції неправильно застосував до спірних правовідносин сторін позовну давність, оскільки за приписами статті 268 частина 1 пункт 5 ЦК України позовна давність не поширюється на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування), а як вже зазначалося інфляційні втрати на суму боргу та три проценти річних від простроченої суми входять до складу грошового зобов'язання.

Положення п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК мають застосуватися не тільки в тому випадку, коли з позовом до страховика звертається страхувальник (застрахована особа), але й щодо вимог *вигодонабувача*. Це зумовлено тим, що, по-перше, не має існувати різних підходів до поширення/непоширення

позовної давності до вимоги за одним і тим же договором страхування. По-друге, на підставі договору страхування відбувається гарантування (забезпечення) майнових інтересів страхувальника, навіть у тому разі коли страхову виплату (страхове відшкодування) отримує вигодонабувач, зокрема, якщо вимогу про отримання страхової виплати (страхового відшкодування) заявляє вигодонабувач. По-третє, вигодобувач в контексті здійснення права на отримання страхової виплати (страхового відшкодування) має такий же правовий статус, як і страхувальник.

Непоширення позовної давності на вимоги вигодонабувача повинно відбуватися шляхом застосування п. 5 ч. 1 ст. 268 ЦК на підставі аналогії закону (ч. 1 ст. 8 ЦК), що повністю відповідає таким основоположним засадам цивільного законодавства як добросовісність, справедливість та розумність (див.: Крат В.І. Чи поширюється позовна давність на вимоги вигодонабувача за договором страхування до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування)? // Позовна давність: коментар судової практики / під ред. І.В. Спасибо-Фатеевої. – Харків: ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА, 2016. – С. 43 – 44).

Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання, купівлю-продаж і попередню оплату, право продавця стягнути з покупця попередню оплату, якщо продавець не передав товар (початок)

<https://t.me/glossema/1182>

[Постанова ОП КГС ВС від 18.08.2023 у справі № 927/211/22](#)

5. Перед ВС у цій справі постали питання щодо застосування статей 538, 693, 697 ЦК, а саме: що таке попередня оплата товару за договором купівлі-продажу; чи має право продавець стягнути з покупця попередню оплату за товар, у розмірі, передбаченому договором купівлі-продажу, якщо продавець ще не передав товар у власність покупця;

53. У [постанові ВП ВС від 22.09.2020 у справі №918/631/19](#) вказано, що попередня оплата - це грошова сума, яка не забезпечує виконання договору, а є сумою, що перераховується згідно з договором наперед, у рахунок майбутніх розрахунків, зокрема, за товар, який має бути поставлений, за роботи, які мають бути виконані.

54. Системне тлумачення ч.1 ст.693 ЦК, ч. 1 ст.655, ч.1 ст.664, ч.1 ст.697 ЦК свідчить, що термін «передача товару» охоплює як передачу у власність, так і передачу у користування.

55. Право власності на товар може переходити від продавця до покупця у момент передачі товару, до цього моменту, або після нього - відповідно до умов договору купівлі-продажу. Це впливає зі змісту ч.1 ст.655, ч.1 ст.677, ч.1 ст.697 ЦК.

56. ОП погоджується з доводами скаржника і вважає, що оплата за товар є попередньою, якщо відповідно до договору вона має бути здійснена до моменту виконання продавцем свого обов'язку з передачі товару саме у власність, тобто до моменту переходу права власності на товар від продавця до покупця. Це впливає з визначення договору купівлі-продажу, наведеного у ч.1 ст.655 ЦК, яка встановлює обов'язок продавця передати товар саме у власність покупця.

63. ВС у постановках від 20.05.2019 у справі №908/523/18, від 29.01.2020 у справі №903/154/19, від 25.02.2020 у справі №922/1705/19 зазначив, що виходячи з вимог ст.538 ЦК, у разі нездійснення покупцем попередньої оплати товару, зобов'язання продавця щодо поставки товару не виникає, а нездійснення ним на свій ризик поставки товару без попередньої оплати, не надає продавцю права вимагати оплати такого товару.

64. Однак таке тлумачення приписів ч.3 ст.538 ЦК є помилковим, оскільки ця норма спрямована на захист інтересів насамперед постраждалої від невиконання договору сторони, яка має право (а не зобов'язана) зупинити виконання свого обов'язку або відмовитися від його виконання у разі порушення або очікуваного порушення свого зобов'язання з боку іншої сторони.

65. Вказівка «має право» означає, що сторона може скористатися таким додатковим захистом, але ця норма не може тлумачитися як така, що звільняє іншу сторону від виконання зобов'язання.

66. ВС вважає, що таке тлумачення приписів ст.538 ЦК по суті прирівнює невнесення передоплати до розірвання договору покупцем в односторонньому порядку (відмови від договору), що є неприпустимим, адже договір є дійсним. І право на його розірвання внаслідок неотримання попередньої оплати виникає саме у продавця, а не покупця.

67. Відповідно до наведених вище приписів чинного законодавства продавець, який не отримав попередню оплату за товар, який ще не перейшов у власність покупця, має право скористатися одним із наступних способів захисту: 1) стягнути суму попередньої оплати відповідно з умовами договору і продовжувати виконувати договір; 2) розірвати договір та вимагати компенсації збитків.

68. Покупець, який не здійснив попередню оплату відповідно до умов договору, є стороною, яка порушила зобов'язання. Втім, керуючись вказаним висновком Верховного Суду, суд має відмовити продавцю у стягненні попередньої оплати за товар, мотивуючи це тим, що до покупця ще не перейшло право власності на товар (не виконано поставку). Надання покупцю, який порушив умови договору, такого додаткового захисту порушує розумний баланс між захистом інтересів сторін договору, адже суд має захистити права та інтереси саме тієї сторони, щодо якої відбулося порушення договору (постраждалої сторони), а не тієї, яка порушила договір (порушника).

Трохи про статтю 538 ЦК України і зустрічне виконання, купівлю-продаж і попередню оплату, право продавця стягнути з покупця попередню оплату, якщо продавець не передав товар (закінчення)

<https://t.me/glossema/1183>

[Постанова ОП КГС ВС від 18.08.2023 у справі № 927/211/22](#)

69. Відмовляючи у стягненні попередньої оплати, суд позбавляє продавця права вибору, передбаченого ЦК - наполягати на виконанні в натурі укладеного договору чи вимагати його розірвання та стягнення збитків.

70. Більше того, така правова позиція ВС по суті змушує продавця, зацікавленого у виконанні договору, на власний ризик здійснити виконання (поставку товару) без отримання попередньої оплати, що суперечить приписам частин 3, 4 ст.538, частинам 3, 4 ст. 292 ЦК та умовам договору.

73. Права покупця, який попередньо оплатив товар (або з якого суд стягнув суму попередньої оплати), захищені можливістю вимагати у продавця передати йому цей товар у власність.

74. Інше тлумачення ст.538 ЦК нівелює зміст норм щодо належного виконання зобов'язання за договором, та щодо розірвання договору (відмови від договору) в передбаченому законом та договором порядку.

76. Залежно від моменту, з якого договір вважається укладеним, розрізняють консенсуальні договори - вважаються укладеними з моменту, як тільки сторони досягли згоди по всіх істотних умовах договору, що має знайти відображення у формі, яка передбачена для даного виду договору; та реальні договори - є дійсними лише після вчинення на основі досягнутої згоди певної дії з передачі предмета договору (перевезення вантажу, позика, дарування).

77. Договір купівлі-продажу є консенсуальним договором, який вважається укладеним з моменту досягнення згоди щодо істотних умов договору, що підтверджується його підписанням сторонами. Отже, сторона, яка не здійснила попередню оплату за договором купівлі-продажу, всупереч своїм договірним обов'язкам не може вважати договір неукладеним, а обов'язки зі здійснення попередньої оплати неіснуючими.

78. Якщо сторона втратила інтерес до виконання договору, зокрема до придбання товару, або не вносить попередню оплату через порушення своїх обов'язків продавцем, то така сторона може

скористатися правом розірвання договору. Без здійснення відповідних дій її обов'язки з внесення попередньої оплати, передбачені договором, не є припиненими або виконаними, і відповідно інша сторона може звернутися до суду для стягнення відповідних сум заборгованості за договором в примусовому порядку.

79. З огляду на зазначене, ОП дійшла висновку про наявність підстав для відступу (уточнення) висновків щодо застосування ст.538 ЦК, викладених в постановках ВС від 20.05.2019 у справі №908/523/18, від 29.01.2020 у справі №903/154/19, від 25.02.2020 у справі №922/1705/19. Системне тлумачення ст.538, ч.2 ст.625, ч.1 ст.655, ст.692, ч.1 ст.697 ЦК дозволяє дійти висновку про те, що у разі прострочення оплати товару продавець має право вимагати від покупця оплати товару, сплати процентів за користування чужими грошовими коштами та інфляційних втрат, навіть якщо товар ще не був переданий продавцем у власність покупця. При цьому суд повинен враховувати заперечення іншої сторони (покупця) щодо невиконання продавцем своїх інших зустрічних зобов'язань, передбачених договором (не виставлення рахунку-фактури, неповідомлення інформації про готовність товару до відправки, передбаченої договором, недопуск представників покупця для огляду та перевірки товару тощо). Покупець, заперечуючи проти вимоги продавця про стягнення попередньої оплати, також може доводити очікувану неможливість виконання продавцем свого зобов'язання з передачі товару в натурі (знищення, втрату товару) або істотну затримку у виконанні продавцем своїх обов'язків з передачі товару (очікуване істотне порушення).

Трохи про співвідношення статті 681 ЦК та частини 8 статті 269 ГК

<https://t.me/glossema/1188>

Постанова КГС ВС від 12.09.2019 у справі № 910/8922/18

77. За змістом статті 681 ЦК до вимог в зв'язку з недоліками проданого товару застосовується позовна давність в один рік, яка обчислюється від дня виявлення недоліків у межах строків, встановлених статті 680 цього Кодексу, а якщо на товар встановлено гарантійний строк (строк придатності), - від дня виявлення недоліків в межах гарантійного строку (строку придатності).

78. Згідно з частиною восьмою статті 269 ГК України позови, що випливають з поставки товарів неналежної якості, можуть бути пред`явлені протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів.

81. Попередніми судовими інстанціями встановлено, що позивач у межах гарантійного строку на Систему сигналізації та Датчик протягом тривалого часу встановлював у належному порядку недоліки поставленого товару для реалізації можливості усунути дефекти виробу або замінити його на підставі гарантії.

82. В оскаржуваних судових рішеннях зазначено, що для ознайомлення з матеріалами незалежної експертизи Датчика позивач неодноразово направляв відповідачу листи, зокрема: від 31.07.2017 № 506ф, 02.04.2018 № 1133, 20.04.2018 № 992е. Проте відповідач не надав жодних документів щодо проведеної експертизи. Також зазначено, що позивач звернувся з позовом у справі 09.07.2018, тобто в межах гарантійного строку на Систему сигналізації та Датчик.

84. КГС бере до уваги аргументи касаційної скарги про те, що Договір відповідно до положень ГК та ЦК України є договором поставки. Однак відповідно до положень частини першої статті 193, статті 265 ГК, це не виключає застосування до правових відносин сторін зі справи положень ЦК.

[Постанова КГС ВС від 01.08.2019 у справі № 911/1205/18](#)

78. Аналіз норм частини 8 статті 269 ГК та статті 680 ЦК свідчить, що передбачені даними статтями строки позовної давності за своєю правовою природою є два різних строки. Так, визначений частиною 8 статті 269 ГК строк стосується договору поставки товару, тоді як строк обумовлений статтею 680 ЦК є строком, який застосовується щодо договору купівлі-продажу товару.

[Постанова КГС ВС від 19.09.2019 у справі № 910/6573/17](#)

21. Аналіз норм частини 8 статті 269 ГК та статті 681 ЦК дозволяє дійти висновку про те, що строки позовної давності, передбачені даними статтями, є різні в залежності від правової природи договорів, які укладаються сторонами (купівля-продаж чи постачання).

Визначений частиною 8 статті 269 ГК шестимісячний строк позовної давності застосовується щодо постачання неякісної продукції за договорами поставки, тоді як обумовлений статтею 681 ЦК України спеціальний строк позовної давності застосовується щодо недоліків проданого товару (за договорами купівлі-продажу). Крім того, у частині 8 статті 269 ГПК законодавцем передбачено, що

початок перебігу такого строку пов'язаний з датою встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів.

Отже, сторонами договору №242/3/6/42 від 28.12.2015, який названо «про закупівлю за державні кошти» та судами правильно визначено правову природу такого договору, як договору купівлі-продажу. Відтак, у випадку претензій щодо якості придбаної за договором купівлі-продажу продукції слід застосувати до спірних правовідносин статтю 681 ЦК про спеціальну позовну давність в один рік за вимогами про недоліки проданого товару, а не частину 8 статті 269 ГК, яка застосовується до договорів поставки.

Трохи про факторинг та відступлення права грошової вимоги

<https://t.me/glossema/1205>

[Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/8115/19\(910/13492/21\)](#)

6. Перед ВС у цій справі постали такі питання: за якими критеріями відбувається розмежування договорів відступлення права вимоги та факторингу;

яким чином визначається ціна продажу права вимоги за договором відступлення права вимоги, зокрема за договором купівлі-продажу права вимоги.

62. При цьому, як зазначила ВП ВС в постанові від 11 вересня 2018 року у справі № 909/968/16 (пункт 61), така плата за надану фактором послугу може бути встановлена у твердій сумі, у формі відсотків від вартості вимоги, що відступається, у вигляді різниці між номінальною вартістю вимоги, зазначеної в договорі, та її ринковою (дійсною) вартістю.

63. При цьому сама грошова вимога, передана клієнтом фактору, не може розглядатися як плата за надану фактором фінансову послугу (позику чи кредит).

64. Натомість грошова вимога, яку клієнт передає фактору, може відступатися клієнтом фактору у зв'язку з її продажем останньому (частина перша статті 1084 ЦК) або з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, оскільки за змістом частини другої статті 1084 ЦК фактор має право у разі невиконання клієнтом зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок заставленої грошової вимоги до боржника.

65. Таким чином, договір факторингу є змішаним договором, який обов'язково поєднує у собі елементи договору позики або кредитного договору та елементи договору купівлі-продажу грошової вимоги або договору застави грошової вимоги.

66. Виходячи з цього правочин, який не відповідає ознакам, притаманним договору факторингу, є не договором факторингу, а правочином з відступлення права вимоги (подібний висновок викладено у постанові ВП ВС від 11 вересня 2018 року у справі № 909/968/16 (пункт 106).

81. Звідси ВП ВС зазначає, що сторони договору відступлення права вимоги, зокрема договору купівлі-продажу права вимоги, мають право на власний розсуд визначити ціну, за якою право вимоги продається, з огляду на реальну вартість права вимоги, що відступається (продається), яка може бути як більшою, так і меншою за номінальну вартість такої вимоги.

82. Тобто сторони договору відступлення права вимоги, зокрема договору купівлі-продажу права вимоги, не обмежені номінальною вартістю права вимоги та встановлюють ціну, за якою таке право вимоги продається, з огляду на реальну вартість права грошової вимоги, яка залежить від попиту на такий вид грошової вимоги та ліквідності конкретної вимоги, що відступається (продається).

83. Оскільки сторони договору відступлення права вимоги не обмежені номінальною вартістю права вимоги, сама по собі різниця між номінальною вартістю права вимоги, що відступається, та ціною продажу такої вимоги, визначеною сторонами в договорі купівлі-продажу права вимоги, не може вважатися платою за договором факторингу.

Трохи про факторинг та відступлення права грошової вимоги (закінчення)

<https://t.me/glossema/1206>

Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/8115/19(910/13492/21)

90. У цій справі (№ 712/10515/17) КЦС, переглядаючи судові рішення судів попередніх інстанцій про задоволення позову, дійшов, зокрема, такого висновку: «Договір факторингу та купівлі-продажу права грошової вимоги мають відмінності і у строках дії договорів. Договір купівлі-продажу права грошової вимоги припиняє свою дію після того, як первісний кредитор передав новому кредитору право вимоги до боржника, а новий кредитор оплатив її вартість. Договір факторингу діє і

після того, як фактор оплатив клієнту вартість грошової вимоги, а клієнт передав фактору право вимоги до третіх осіб, до моменту, коли боржник (або клієнт, в разі якщо це передбачено договором факторингу) виплатить факторові кошти за первісним договором».

91. ВП ВС не погоджується з викладеним вище висновком КЦС і вважає за необхідне від нього відступити з огляду на таке.

93. Право вимоги може бути відступлене від однієї особи (первісного кредитора) іншій особі (новому кредитору) на підставі договору купівлі-продажу права вимоги.

94. При цьому до такого договору купівлі-продажу права вимоги застосовуються положення цивільного законодавства як про договір купівлі-продажу, так і про відступлення права вимоги.

96. Обов'язку продавця передати у власність покупця майно, в цьому випадку право вимоги, кореспондує обов'язку покупця прийняти таке майно та сплатити за нього грошову суму.

97. Звідси договір купівлі-продажу права вимоги вважається виконаним, коли продавець та покупець виконують свої взаємні обов'язки.

98. Вказані висновки застосовуються і до договору купівлі-продажу права вимоги як до складової частини договору факторингу.

99. У свою чергу, як зазначено вище, договір факторингу є змішаним договором, який обов'язково поєднує у собі елементи договору позики або кредитного договору та елементи договору купівлі-продажу грошової вимоги або договору застави грошової вимоги.

100. Щоб встановити момент виконання договору факторингу, тобто строк дії договору, необхідно визначити строк дії окремих елементів договору факторингу: 1) договору позики або кредитного договору та 2) договору купівлі-продажу або договору застави.

103. Отже, за договором позики та кредитним договором обов'язку позикодавця (кредитодавця) передати позичальнику грошові кошти кореспондує обов'язок позичальника повернути позикодавцю (кредитодавцю) грошові кошти або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості (при наданні позики), а також сплатити проценти, якщо це передбачено договором.

104. Таким чином, договір позики та кредитний договір вважаються виконаними в момент повернення позичальником грошових коштів, такої ж кількості речей того ж роду та такої ж якості (при наданні позики), а також сплати процентів, якщо це передбачено договором.

108. Ураховуючи викладене, ВП ВС дійшла висновку, що зобов'язання за договором факторингу вважаються виконаними в момент повернення клієнтом фактору грошових коштів, а також сплати процентів, якщо це передбачено договором.

109. Якщо виконання зобов'язання за договором факторингу забезпечене заставою права вимоги, то у разі порушення клієнтом умов договору позики чи кредитного договору як складової частини договору факторингу зобов'язання за таким договором факторингу діють до моменту реалізації предмета застави або набуття заставодержателем права власності на предмет застави.

Трохи про юрисдикцію, повернення сплаченого штрафу, розмежування кондиції та деліктів

<https://t.me/glossema/1207>

Постанова ВП ВС від 08.08.2023 у справі № 910/5880/21

4. ВП ВС, розглядаючи касаційну скаргу Укртрансбезпеки, мала відповісти на такі ключові питання: 1) за правилами якого судочинства слід розглядати спір щодо повернення платникові суми адміністративно-господарського штрафу, постанову про застосування якого скасував адміністративний суд? 2) у якому порядку платник може повернути з бюджету кошти, утримувані без достатньої правової підстави (зокрема, коли вона існувала на час платежу, а потім відпала)? Виснувала, що зазначений спір є господарським, а перераховану до Державного бюджету України суму адміністративно-господарського штрафу (зокрема у разі скасування постанови про його застосування в адміністративному суді) господарський суд може стягнути на користь платника згідно зі статтею 1212 ЦК України як безпідставно утримувану.

33. Постанова про застосування адміністративно-господарського штрафу є актом індивідуальної дії (правозастосовним актом), який стосується прав, обов'язків та інтересів визначеного у постанові суб'єкта(за обставинами справи - позивача), є обов'язковою для нього, а її дія вичерпується виконанням. Правовідносини сторін спору щодо накладення та сплати цього штрафу є публічно-правовими. Оскарження такої постанови як акта суб'єкта владних повноважень належить до юрисдикції адміністративного суду.

53. ВП ВС вважає, що після визнання протиправною та скасування адміністративним судом постанови про застосування штрафу платник згідно зі статтею 1212 ЦК має право на позов про стягнення суми перерахованих ним коштів як таких, які утримуються у бюджеті без достатньої правової підстави.

54. За змістом глав 82 і 83 ЦК для деліктних зобов'язань, які виникають із заподіяння шкоди майну, характерним є, зокрема, зменшення майна потерпілого, а для кондикційних, - так би мовити, приріст майна у набувача без достатніх правових підстав. Вина заподіювача шкоди є обов'язковим елементом настання відповідальності у деліктних зобов'язаннях, тоді як для кондикційних зобов'язань вина не має значення, бо суттєвим є неправомірність набуття (збереження) майна однією особою за рахунок іншої. Обов'язок набувача повернути потерпілому безпідставно набуте

(збережене) майно чи відшкодувати його вартість не є заходом відповідальності, оскільки набувач зобов'язується повернути тільки те майно, яке безпідставно набув (зберіг), або вартість останнього (див. постанову ВП ВС від 13 лютого 2019 року у справі № [320/5877/17](#) (пункти 45-46)). Інакше кажучи, у деліктних зобов'язаннях одна зі сторін втрачає певне майно, а інша його не набуває, тоді як у кондикційних зобов'язаннях одна зі сторін втрачає певне майно унаслідок того, що інша сторона його набуває, зокрема утримує в себе.

55. З огляду на наведене ВП ВС вважає, що відсутні підстави застосовувати до спірних правовідносин приписи ЦК про відшкодування шкоди. На ці правовідносини поширюються приписи статті 1212 ЦК, які застосували суди першої й апеляційної інстанцій, задовольняючи позов. Вказане узгоджується із висновками ВП ВС, викладеними у постановках від 19 червня 2018 року у справі № 910/23967/16, а також від 5 лютого 2020 року у справі № 910/15295/18, на яку звернув увагу КГС в ухвалі про передання справи № [910/5880/21](#) на розгляд ВП ВС.

62. Беручи до уваги наявність протилежної практики ВП ВС (у справах № 910/15295/18 і № [910/5880/21](#)) та КЦС (№ [489/6624/15-ц](#)) щодо застосування приписів Порядку № 787 і ЦК України, з огляду на висновки, викладені у цій постанові, задля гарантування юридичної визначеності у подібних правовідносинах стосовно повернення з бюджету коштів, які утримуються без достатньої правової підстави (після визнання протиправною та скасування адміністративним судом постанови про накладення штрафу) ВП ВС [відступає від висновку КЦС, сформульованого у постанові від 10 липня 2019 року у справі № 489/6624/15-ц](#), за змістом якого повернення цих коштів має відбуватися тільки згідно з Порядком № 787, тобто у позасудовому порядку.

Як розмежовується договір про надання послуг та договір підряду

<https://t.me/glossema/1209>

Постанова СП КГС ВС від 04.09.2023 у справі № 910/5352/21

106. Так, статтю 837 Цивільного кодексу України встановлено що, за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір

підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові.

107. У справі, що зараз переглядається Верховним Судом предметом спору є стягнення заборгованості за договором надання послуг. Відповідно підстави позову та матеріально правове регулювання у справі містить посилання тільки на положення Глави 63 Цивільного кодексу України, Послуги. Загальні положення.

108. Відповідно до частини 1 статті 901 Цивільного кодексу України, за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності.

109. Відокремлення договорів про надання послуг від договорів про виконання робіт (договорів підряду) можливо здійснити за наступними критеріями:

предмет договору підряду є завжди індивідуалізованим, тобто являє собою матеріалізований результат зусиль (робіт) підрядника. Результат роботи підрядника виражається в тій чи іншій матеріальній формі;

основним результатом при наданні послуг є результат нематеріального характеру, який не втілюється у жодну з матеріальних форм, однак, попри відсутність матеріальної форми, має економічну цінність та корисний ефект для замовника такої послуги.

110. З урахуванням вищезазначеного не можна ототожнювати вказані договори, оскільки, порядок прийняття робіт за договором підряду є більш складним та унормованим, зокрема, як визначено положеннями ст. 882 Цивільного кодексу України, та передбачає складання сторонами необхідних первинних документів "Акт приймання виконаних підрядних робіт" (ф. № КБ-2в); 2) "Довідка про вартість виконаних підрядних робіт" (ф. № КБ-3), типову форму яких затверджено Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 05.07.2013 № 293 "Про прийняття національного стандарту ДСТУ Б Д.1.1-1:2013".

Трохи про відшкодування шкоди за неможливість користуванням авто

<https://t.me/glossema/1275>

Цікавий кейс про відшкодування шкоди за неможливість користуватися автомобілем розглядав ВС ФРН (рішення від 11.10.2022 в справі № VI ZR 35/22).

Позивачка є власником автомобіля Porsche Turbo S Cabriolet і припаркувала автомобіль у гаражі відповідача. Відповідач заблокував виїзд авто з гаража з 20.07 по 3.08.2020 за допомогою транспортного засобу, який стояв перед ним. Позивачка була власником ще одного авто (BMW 3 серії універсал) і вимагала компенсації за втрату користування у розмірі 175 євро на день, що становить 2450 євро, за те, що відповідач заблокував її авто. Оскільки протягом періоду вона планувала

чотириденну відпустку на озеро Гарда, яку мала здійснити на Porsche Cabriolet, і не можна вважати, що BMW еквівалентний Porsche Cabriolet.

Касаційний суд, зокрема, вказав, що:

дії відповідача мали протиправний та винний характер, порушивши право власності позивача на автомобіль Porsche Turbo S Cabriolet, тим самим зазіхнувши на власність у вигляді перешкоджання користування автомобілем шляхом блокування виїзду з гаража. Втім деліктні зобов'язання передбачають настання шкоди, яку можна відшкодувати;

тимчасове позбавлення можливості користуватися транспортним засобом може призвести до фінансових втрат, які підлягають компенсації. Згідно усталеної судової практики відшкодування вимушеного користування обмежується лише тими випадками, коли постійне перебування у розпорядженні речей, які виявилися недоступними, має центральне значення для економічної підтримки рівня життя. Обмеження користування річчю повинно оцінюватися за об'єктивними критеріями. Суд, що розглядає спір по суті, не має права присуджувати відшкодування збитків за неконтрольованими суб'єктивними оцінками, які подані йому потерпілою особою. Присудження має ґрунтуватися на критеріях, які присутні у цивільному обороті в інтересах конкретного користування;

при вирішенні питання про те, чи може відповідно до уявлень цивільного обороту тимчасова втрата можливості користування річчю бути розцінена як майнові шкода, повинні застосовуватися найсуворіші критерії. У разі коли згідно з уявленнями цивільного обороту тимчасова втрата не є майновою шкодою, а обмеженням індивідуальної насолоди, то йдеться про немайнову шкоду, що не підлягає відшкодуванню;

згідно підходів цивільного обороту можливість користування транспортним засобом є майновим благом і розглядається як оцінювана в грошовій формі перевага, а тому при тимчасовій втраті такої можливості може виникнути майнова шкода. Цей висновок слідує вже з того, що знаходження автомобіля в розпорядженні як у рамках комерційної діяльності, так і за її межами здатне заощадити час та сили, і тим самим, незалежно від громадського транспорту, сприяє пересуванню у найширшому значенні;

позбавлення користування має виявитися «відчутним», щоб внаслідок відсутності іншого придатного транспортного засобу потерпілий дійсно потребував автомобіля у своєму повсякденному житті. Тому вимушене користування через відчутну втрату не відбувається, коли в розпорядженні потерпілої особи знаходиться інший автомобіль, тимчасове користування яким є для нього прийнятним;

неприйнятність користування іншим автомобілем не може бути обґрунтована тим аргументом, що автомобіль, який тимчасово недоступний, стосовно іншого транспортного засобу має для потерпілого більш високу значущість, зокрема, надаючи йому більшого престижу, іншого почуття водіння або індивідуальної насолоди. У цьому випадку йдеться про переваги, які підвищують якість життя, але не мають вартості, що може бути відшкодована. Такі аспекти не стосуються економічного користування у повсякденному житті, а тому не підлягають майновій оцінці;

для позивачки було розумно використовувати свій другий автомобіль, універсал BMW 3 серії. Той факт, що цей транспортний засіб не є кабріолетом та не міг забезпечити таке саме відчуття водіння під час запланованої відпустки на озері Гарда, як кабріолет, не може вважатися майновою шкодою.

Трохи про зменшення неустойки і статтю 551 ЦК

<https://t.me/glossema/1282>

[Ухвала КГС ВС від 04.10.2023 у справі № 911/2269/22](#)

Неустойка має на меті, насамперед, стимулювати боржника до виконання основного грошового зобов'язання та не може становити непомірний тягар для споживача і бути джерелом отримання невинуватених додаткових прибутків для кредитора. Таку правову позицію викладено в Рішенні Конституційного Суду України від 11.07.2013 № 7-рп/2013. Аналогічні висновки наведені у постанові ВС від 04.02.2020 у справі № 918/116/19.

Завдання неустойки - сприяти належному виконанню зобов'язання, стимулювати боржника до належної поведінки. Однак, таку функцію неустойка виконує до моменту порушення зобов'язання боржником. Після порушення боржником свого обов'язку неустойка починає виконувати функцію майнової відповідальності. Неустойка не є каральною санкцією, а має саме компенсаційний характер (постанова ВС від 02.11.2022 у справі №910/14591/21).

Відповідно до частини третьої статті 551 ЦК розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

Законодавець надав суду можливість зменшувати штрафні санкції, який, у свою чергу, має керуватися при вирішенні такого питання не лише принципом свободи договору, що полягає у можливості узгодити сторонами правочину різноманітні штрафні санкції, так і принципом справедливості, добросовісності та розумності (постанова ВС від 09.02.2023 у справі № [922/4121/20](#)).

Разом з тим, під час касаційного перегляду цієї справи колегія суддів з'ясувала, що Верховний Суд у складі колегії суддів судової палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у постанові від 15.02.2023 у справі № 920/437/22 підтримав зменшення судом апеляційної інстанції заявленої до стягнення суми пені на 99% та зазначив, що апеляційним судом було встановлено наявність обставин, за наявності яких господарський суд може зменшити неустойку (частина третя статті 551 ЦК), зокрема, що порушення відповідачем у вказаній справі своїх зобов'язань за договором не призвело до

безповоротних негативних наслідків для позивача, а доводи останнього про звільнення відповідача від відповідальності є безпідставними та зводяться до нічим не підтверджених припущень, а також до бажання позивача застосувати до відповідача відповідальність у надмірному розмірі.

Таким чином, ВС у зазначеній справі фактично дійшов висновку про те, що можливість зменшення заявленої до стягнення пені на 99% залежить виключно від оцінки судами фактичних обставин справи та обґрунтованості доводів і заперечень сторін.

Однак, колегія суддів не погоджується з вказаними висновками, оскільки, приймаючи рішення про зменшення неустойки, суд повинен виходити із того, що одним з завдань застосування таких санкцій до боржника є стимулювання належного виконання ним договірних зобов'язань. При цьому надмірне зменшення розміру пені фактично нівелює мету існування неустойки як цивільної відповідальності за порушення зобов'язання, що, у свою чергу, може розцінюватися як спосіб уникнення відповідальності та призведе до порушення балансу інтересів сторін.

Зменшення розміру пені на 99% від заявленої Позивачем суми порушує баланс інтересів сторін, оскільки таке зменшення не стимулює боржника до належного виконання покладених на нього договірних зобов'язань та позбавляє позивача можливості отримати передбачену укладеним між сторонами договором компенсацію за невиконання його умов.

У зв'язку з наведеним колегія суддів вважає за необхідне [відступити від висновків, викладених в постанові КГС від 15.02.2023 у справі № 920/437/22](#), про можливість зменшення заявленої пені до 1%, оскільки у такому разі фактично відбувається звільняє відповідача від сплати штрафних санкцій, що не відповідає вищенаведеним правовим нормам та усталеній судовій практиці. З огляду на виконання функцій із забезпечення сталості та єдності судової практики, справа підлягає передачі на розгляд ОП КГС.

Чи впливає зупинення досудового розслідування на визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди перебування під слідством

<https://t.me/glossema/1287>

[Постанова КЦС ВС від 04.10.2023 у справі № 757/5351/21-ц](#)

Тлумачення частини третьої статті 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» свідчить, що законодавець визначає тільки мінімальний розмір за кожен місяць перебування під слідством чи судом.

Зупинення досудового розслідування, як тимчасова вимушена перерва у провадженні досудового розслідування, зумовлена обставинами, що унеможливають його подальше провадження, і не означає що особа перестає перебувати під слідством. Тому особа має право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Трохи про припинення іпотеки, аналогію закону та встановлення факту припинення іпотеки (початок)

<https://t.me/glossema/1292>

Постанова КЦС ВС від 13.09.2023 в справі № 295/7291/20

Право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою (пункт 1 частини першої статті 593 ЦК).

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання (частина п'ята статті 3 Закону України «Про іпотеку»).

Зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (стаття 609 ЦК).

Обміркувавши вказані норми, касаційний суд зауважує, що:

укладення договору застави (іпотеки) або її виникнення на основі рішення суду чи при наявності юридичних фактів, вказаних в законі, зумовлює виникнення між заставодержателем і заставодавцем додаткового (акцесорного) зобов'язання відносно до основного, забезпеченого

заставою (іпотекою). З огляду на похідний характер застави (іпотеки), виконання забезпеченого заставою основного зобов'язання або його припинення з інших підстав припиняє право застави (іпотеки);

стаття 609 ЦК присвячена такій підставі припинення зобов'язання як ліквідація юридичної особи. Під ліквідацією розуміється спосіб припинення юридичної особи без правонаступництва. Юридична особа є такою, що припинена, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (частина п'ята статті 104 ЦК України). Ліквідація для юридичних осіб призводить по своїй суті до аналогічних правових наслідків, що і смерть фізичної особи, тобто, обумовлює припинення правоздатності юридичної особи. Замість припиненої юридичної особи не виникає іншої юридичної особи, яка наділяється її майном;

зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи як за добровільного, так і за примусового порядку її ліквідації. Стаття 609 ЦК поширюється на договірні, недоговірні, основні та додаткові (акцесорні) зобов'язання.

У справі, що переглядається:

ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом про визнання іпотеки припиненою, скасування запису про заборону відчуження нерухомого майна та запису про іпотеку. В обґрунтування своїх вимог посилалась на те, що зобов'язання за кредитним договором припинилося у зв'язку з припиненням без правонаступників юридичної особи - позикодавця, а тому є припиненою й іпотека. Вважала нотаріуса належним відповідачем за такими вимогами, оскільки лише нотаріус має повноваження зняти заборону на відчуження іпотечного майна;

суди не звернули увагу, що зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи як у добровільному, так і за примусовому порядку її ліквідації. Стаття 609 ЦК України поширюється на договірні, недоговірні, основні та додаткові (акцесорні) зобов'язання;

з урахуванням установлених обставин у цій справі, положень статті 609 ЦК України, ліквідації юридичної особи позикодавця (ПАТ КБ «Західінкомбанк») за кредитним договором від 26 грудня 2006 року № 261206/2203-271, укладеним між КБ «Західінкомбанк» та ОСОБА_2, існують підстави для висновку про припинення зобов'язань за кредитним договором, та внаслідок цього припинення права іпотеки за договором іпотеки від 26 грудня 2006 року № 271, який укладений між ПАТ КБ «Західінкомбанк» та ОСОБА_1;

касаційний суд зауважує, що належним відповідачем за вимогами про визнання іпотеки припиненою, скасування запису про заборону відчуження нерухомого майна та запису про іпотеку є ПАТ «Західінкомбанк», щодо якого 03 травня 2019 року внесено запис до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань про державну реєстрацію припинення без правонаступника юридичної особи. Проте, запис про реєстрацію обтяження не скасований, адже повідомлення про припинення іпотеки у порядку статті 74 Закону України «Про нотаріат» не подано. Наявність такого запису порушує право власника предмета іпотеки.

Трохи про припинення іпотеки, аналогію закону та встановлення факту припинення іпотеки (закінчення)

<https://t.me/glossema/1293>

Постанова КЦС ВС від 13.09.2023 в справі № 295/7291/20

Тлумачення частини першої статті 8 ЦК України свідчить:

законодавець визначив порядок усунення прогалин в приватному праві. Приватні відносини є різноманітними, а соціальне життя - рухливе. У зв'язку з цим може виникнути необхідність визначення певного правила, яке не закріплено в приватно-правових нормах безпосередньо;

умовами застосування аналогії закону є те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом цивільно-правового регулювання (статті 1, 9 ЦК); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників приватних відносин (норми акту цивільного законодавства або договору); існують правові норми, що регулюють подібні за змістом відносини; застосування аналогії закону не повинно суперечити суті цих відносин.

Касаційний суд зауважує, що можуть існувати випадки, коли «відсутня» особа, яка має відповідати за позовом, тобто бути відповідачем (наприклад, припинення юридичної особи внаслідок ліквідації).

Касаційний суд констатує, що в ЦК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників приватних відносин для випадку, коли «відсутня» особа, яка має відповідати за позовом, тобто, бути відповідачем (наприклад, припинення юридичної особи внаслідок ліквідації). Подібною нормою є абзац третій частини четвертої статті 277 ЦК України, відповідно до якої, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, то фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування (абзац третій частини четвертої статті 277 ЦК України).

Тому Касаційний Суд підкреслює, що коли «відсутня» особа, яка має відповідати за позовом, тобто бути відповідачем (наприклад, припинення юридичної особи внаслідок ліквідації), то особа (іпотекодавець) може звернутися із заявою про встановлення факту припинення іпотеки, скасування запису про заборону відчуження нерухомого майна та запису про іпотеку згідно з абзацом третім частини четвертої статті 277 ЦК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

У справі, що переглядається, за таких обставин та з урахуванням наявних підстав вважати іпотеку припиненою, касаційний суд вважає за можливе встановити факт припинення іпотеки та скасувати запис про заборону відчуження на іпотечне майно та про іпотеку, які внесені на підставі договору іпотеки від 26 грудня 2006 року.

Касаційний суд акцентує увагу, що ця постанова Верховного Суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про скасування заборони відчуження нерухомого майна та запису про іпотеку.

На які вимоги вкладника не поширюється позовна давність

<https://t.me/glossema/1312>

Постанова КЦС від 11.10.2023 в справі № 201/3716/13

У цивільному законодавстві визначено об'єктивні межі застосування позовної давності, які встановлюються прямо (стаття 268 ЦК); опосередковано (з урахуванням сутності заявленої вимоги).

Позовна давність не поширюється на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу (пункту 2 частини першої статті 268 ЦК).

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 268 ЦК, з урахуванням принципу розумності, дає підстави для висновку, що позовна давність не поширюється на будь-яку вимогу вкладника щодо видачі (повернення) вкладу банком, іншою фінансовою установою.

Зазначена гарантія охорони прав вкладника не залежить від обраного ним способу захисту прав, підстав пред'явлення такої вимоги, розірвання договору про банківський вклад за взаємною домовленістю сторін або в судовому порядку, відмови від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом, чи навіть недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду).

Трохи про дрібний побутовий правочин та позику

<https://t.me/glossema/1315>

Окрема думка суддів ВП ВС від 11.10.2023 у справі № 756/8056/19

ВП також мала утриматись від викладення цього помилкового, на наше переконання, висновку: «Таким чином, для визначення вартості вчиненого одним з подружжя правочину (договору позики), з метою його кваліфікації як такого, що виходить за межі дрібного побутового та укладений щодо цінного майна, що у свою чергу потребувало б письмової згоди іншого з подружжя, слід враховувати конкретну межу, встановлену законодавцем у ч. 1 ст. 1047 ЦК, та брати за основу неоподатковуваний мінімум доходів громадян, перевищення десятикратного розміру якого обумовлює обов'язковість укладення договору позики в письмовій формі. У ч.1ст. 1047 ЦК законодавець пов'язав обов'язковість укладення договору позики у письмовій формі з умовою, коли його сума не менш як у 10 разів перевищує встановлений законом розмір н.м.д. громадян, а отже, логічним є висновок, що згода іншого з подружжя на укладення такого договору має надаватись також письмово. Отже, згода одного з подружжя на укладення договору позики, який виходить за межі дрібного побутового та стосується цінного майна, що перебуває у їх спільній сумісній власності, зокрема, грошових коштів, сума яких не менш як у 10 разів перевищує встановлений законом розмір н.м.д. громадян (ч.1 ст. 1047 ЦК), має бути надана у письмовій формі. У випадку недотримання вказаної вимоги другий з подружжя (хто не був стороною правочину) може оспорити договір позики на підставі ч.2ст.65 СК».

У цьому висновку ВП безпідставно ототожнила правочин, який виходить за межі дрібного побутового, із договором стосовно цінного майна і помилково висувала, що вчинення правочину, який виходить за межі дрібного побутового, щодо цінного майна вимагає письмової згоди іншого з подружжя.

Закон (ч. 3 ст. 65 СК) встановлює вимогу про надання згоди другого з подружжя у письмовій формі лише у випадку укладення одним з подружжя договору стосовно цінного майна, а не будь-якого правочину, що виходить за межі дрібного побутового (ч.2 цієї статті).

Така проста аналогія - за якою, оскільки для конкретного договору закон встановлює письмову форму, то згода на його укладення також має бути надана у письмовій формі, - не є очевидною в умовах дії ч. 3 ст. 65 СК, яка вимагає письмову форму згоди іншого з подружжя лише

для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна.

Те, що ч.3 ст. 1047 ЦК встановлює обов'язкову письмову форму для договорів позики на суму понад 10 розмір н.м.д. громадян, не означає, що у категоріях сімейного права такий договір є в усіх випадках договором стосовно цінного майна. Кваліфікація договору як такого, що стосується цінного майна, має здійснюватись з урахуванням обставин конкретної справи.

Ототожнення правочину, який виходить за межі дрібного побутового, з договором стосовно цінного майна створює нічим не виправдані перешкоди та ризики у цивільних майнових відносинах з участю подружжя. Фактично за підходу ВП будь-який правочин одного з подружжя при ототожненні категорій «правочин, що виходить за межі дрібного побутового» і «договір стосовно цінного майна» потребуватиме письмової згоди іншого з подружжя.

Оскільки в умовах обов'язковості письмової форми згоди саме документ з такою згодою становитиме доказ її надання, висновок ВП може створити ситуацію, за якої суди будуть змушені виходити з того, що добросовісний контрагент, який укладає з одним із подружжя договір, в усіх випадках має запитати письмову згоду іншого з подружжя. Це може звести нанівець значення презумпції згоди одного з подружжя на укладення правочинів іншим з подружжя, яку ВС утвердив у своїй практиці і яку, як видається, суто формально згадала у своєму рішенні ВП у справі № 756/8056/19. Вважаємо викладені вище висновки ВП шкідливими для всієї системи цивільних майнових відносин, дієвості застосування принципу добросовісності у цивільному праві і такими, що їх не було підстав робити з огляду на обставини цієї справи.

Трохи про електровелосипед і обов'язкове страхування відповідальності

<https://t.me/glossema/1317>

Рішення Європейського Суду справедливості від 12.10.2023 в

справі C-286/22

Суд зробив висновок, що пункт 1 статті 1 Директиви 2009/103/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 вересня 2009 року про страхування цивільної відповідальності у зв'язку з використанням моторних транспортних засобів та забезпечення виконання обов'язку щодо страхування такої відповідальності слід тлумачити як таке, що поняття «транспортний засіб» у значенні цього положення не охоплює велосипед, електродвигун якого забезпечує лише підтримку педалей і який оснащений функцією, що дозволяє велосипеду розганятися до швидкості 20 км/год без натискання на педалі, однак ця функція може бути активована лише після використання м'язової сили.

При цьому Суд зверну увагу, що:

версії цього пункту 1 статті 1, зокрема, французькою, італійською, голландською та португальською мовами, оскільки вони вказують на те, що відповідні транспортні засоби «можуть» приводитися в рух механічною силою, можуть бути прочитані як такі, що поняття «транспортні засоби» у значенні цього положення охоплює не тільки транспортні засоби, що приводяться в рух виключно механічною силою, але й ті, що можуть приводитися в рух іншими способами. Однак в інших мовних версіях, зокрема в іспанській, німецькій, грецькій, англійській та литовській, це положення сформульовано по-іншому, тому його не можна прочитати однаково (§ 35);

згідно з усталеною судовою практикою, положення права ЄС повинні тлумачитися і застосовуватися однаково у світлі версій, що існують на всіх мовах Європейського Союзу. У разі розбіжностей між різними мовними версіями положення права ЄС, відповідне положення повинно тлумачитися з урахуванням загальної схеми та мети правил, частиною яких воно є (§ 36);

пристрої, які не приводяться в рух виключно механічною силою і тому не можуть пересуватися по землі без використання мускульної сили, такі як електричний велосипед, який, крім того, може розганятися до 20 км/год без натискання на педалі, як видається, не здатні заподіяти третім особам тілесну або майнову шкоду, з точки зору тяжкості або масштабу порівняно зі шкодою, яка може бути завдана мотоциклами, легковими автомобілями, вантажними автомобілями або іншими транспортними засобами, що рухаються по суші і приводяться в рух виключно за допомогою механічної сили, які можуть розвивати швидкість, що значно перевищує ту, яку можуть досягти такі пристрої, і які на сьогоднішній день переважають на дорогах. Отже, мета захисту потерпілих дорожньо-транспортних пригод, завданих автотранспортними засобами, яку переслідує Директива 2009/103, не вимагає, щоб такі пристрої охоплювалися поняттям «транспортний засіб» у розумінні пункту 1 статті 1 цієї Директиви (§ 40).

Трохи про іпотеку в банкрутстві та курсову різницю

<https://t.me/glossema/1318>

[Постанова СП КГС ВС від 16.08.2023 у справі № 910/23952/15](#)

76. Абзац 3 частини другої статті 23 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та абзац 4 частини другої статті 45 КУзПБ містять аналогічні вимоги щодо визначення складу та розміру грошових вимог кредиторів в національній валюті за курсом, встановленим Національним банком України на дату подання кредитором заяви з грошовими вимогами до боржника зобов'язань боржника, передбачені.

76.1. Таке визначення грошових вимог є загальним для усіх кредиторів, вимоги яких виникли за зобов'язаннями, в яких сума зобов'язання виражена в іноземній валюті.

76.2. Така вимога повинна виконуватись кредиторами незалежно від того, чи такі кредиторські вимоги виникли з основного, чи з додаткового (акцесорного) зобов'язання.

77. Визначення розміру кредиторських вимог за забезпеченим зобов'язанням та, відповідно, вимог забезпеченого кредитора, які включаються до реєстру вимог кредиторів у справі про банкрутство, має здійснюватися з урахуванням положень законодавства, яке регулює забезпечення зобов'язань, зокрема статей 572, 575, 589 ЦК України, Законів України «Про заставу», «Про іпотеку».

78. Тлумачення абзацу третього частини другої статті 45 КУзПБ у взаємозв'язку з положеннями статей 572, 575, 589 ЦК України, статей 7, 11, 17, 18 Закону України «Про іпотеку» та статей 12, 19, 28 Закону України «Про заставу» свідчить, що вимоги забезпеченого кредитора, якщо інше не обумовлено договором застави (іпотеки) та немає заяви такого кредитора про повну чи часткову відмову від забезпечення, до майнового поручителя, який не є боржником в основному зобов'язанні, є забезпеченими в цілому незалежно від облікової оцінки заставного (іпотечного) майна визначеної сторонами в договорі застави (іпотеки).

79. Іпотека має похідну (акцесорну, додаткову) до основного зобов'язання правову природу, і не може існувати як самостійний правочин за відсутності укладеного основного правочину, виконання зобов'язань за яким забезпечуються відповідним майном.

80. Господарські суди, з огляду на похідний (акцесорний) характер виникнення зобов'язання, визначаючи розмір кредиторських вимог до боржника - іпотекодавця (заставадавця), за наявності провадження у справі про банкрутство основного боржника, зобов'язані враховувати розмір кредиторських вимог, визнаних у такій справі про банкрутство основного боржника під час встановлення та визначення розміру кредиторських вимог до боржника - іпотекодавця.

80.1. Така вимога зумовлена тим, що розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент зобов'язань боржника (позичальника), які існують за основним зобов'язанням (кредитним договором), з урахуванням обсягу забезпечення за умовами забезпечувального договору, що, в свою чергу, зумовлює висновок про те, що розмір пред'явлених кредиторських вимог до боржника - іпотекодавця не може бути більшим за розмір кредиторських вимог, пред'явлених до боржника за основним зобов'язанням.

80.2. Коливання курсу валют, яке призвело до курсової різниці у розмірі сум кредиторських вимог до основного боржника та кредитора, незалежно від валюти, якою сторони договору погодили здійснювати погашення заборгованості за зобов'язанням, не можна розцінювати як підставу для визначення за акцесорним зобов'язанням іншого розміру кредиторських вимог, ніж були визнані господарським судом з подальшим зазначенням у судовому рішенні розміру зобов'язання у гривні під час розгляду кредиторських вимог в процедурах банкрутства основного боржника.

Трохи про статтю 625 ЦК і державу-боржника

<https://t.me/glossema/1339>

Постанова ВП ВС від 03.10.2023 в справі № 686/7081/21

6. ВП ВС мала відповісти, зокрема, на питання про те, чи застосовні приписи статті 625 ЦК України до правовідносин, які виникають унаслідок порушення державою обов'язку з виплати відшкодування шкоди у визначеному в чинному рішенні суду розмірі, а саме у разі несвоєчасного виконання такого рішення. Вирішила, що так, але не з дня набрання чинності цим рішенням, а з наступного дня після спливу трьох місяців від пред'явлення до виконання органу ДКС України виконавчого документа.

91. У разі порушення державою-боржником строку виконання судового рішення про стягнення на користь стягувача-кредитора коштів із Державного бюджету України (прострочення виконання підтвердженого судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди) стаття 625 ЦК та частина перша статті 5 Закону № 4901-VI встановлюють ефективний компенсаторний механізм захисту від такого порушення, дозволяючи кредитору стягнути з держави 3 % річних від вчасно несплаченої за чинним рішенням суду суми й інфляційні втрати за період прострочення виконання цього рішення.

92. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (частина друга статті 625 ЦК). Ні Закон № 266/94-ВР, ні Закон № 4901-VI не обмежують дію статті 625 ЦК України на правовідносини щодо прострочення виконання

державою-боржником її грошового зобов'язання, підтвердженого (визначеного, конкретизованого) у грошовому еквіваленті судовим рішенням, зокрема не обмежують можливість стягнення інфляційних втрат, які є об'єктивним явищем і не залежать від волі кредитора чи боржника. Крім того, у статті 625 ЦК немає застережень про те, що її приписи застосовні лише до тих відносин, які не врегульовані іншими нормативно-правовими актами.

93. У разі якщо центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом трьох місяців не перерахував кошти за рішенням суду про стягнення коштів, крім випадку, зазначеного в частині четвертій статті 4 цього Закону, стягувачу виплачується компенсація в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду (частина перша статті 5 Закону № 4901-VI). Отже, цей припис не встановлює інший, ніж у частині другій статті 625 ЦК України, розмір процентів річних за прострочення держави-боржника.

94. Перерахування коштів стягувачу здійснюється у тримісячний строк з дня надходження до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, необхідних для цього документів та відомостей (частина четверта статті 3 Закону № 4901-VI). З огляду на цей припис прострочення держави-боржника настає за сукупності таких юридичних фактів: (1) стягувач подав до органу ДКС України виконавчий документ про стягнення з держави коштів; (2) держава за цим виконавчим документом не перерахувала кошти протягом трьох місяців з дня його надходження до органу ДКС України.

Тому припис частини другої статті 625 ЦК України щодо юридичних наслідків прострочення виконання грошового зобов'язання боржником (зокрема державою) поширюється на випадки порушення підтвердженого (визначеного, конкретизованого) судовим рішенням грошового зобов'язання держави з відшкодування завданої нею шкоди з наступного дня після спливу трьох місяців від пред'явлення до виконання органу ДКС України виконавчого документа і включно до дня, що передує дню повного виконання судового рішення.

Договір про надання майданчика для паркування для експлуатації, утримання та облаштування є договором найму чи про надання послуг

<https://t.me/glossema/1356>

[Ухвала КГС ВС від 13.11.2023 у справі № 910/1248/23](#)

5. Під час розгляду касаційної скарги перед Верховним Судом постало питання правової природи договору про надання майданчика для паркування для експлуатації, утримання та облаштування.

34. У цій справі суд першої інстанції виходив з того, що Договір за своєю правовою природою є договором найму.

35. Суд апеляційної інстанції не погодився з таким висновком суду першої інстанції, вказавши, що Договір за своєю правовою природою є договором надання послуг, оскільки передбачає вчинення позивачем як виконавцем певних дій за плату; Договір передбачає надання відповідачеві за відповідну плату права на організацію та експлуатацію місць паркування транспортних засобів.

36. Під час ухвалення постанови суд апеляційної інстанції керувався висновками Верховного Суду, викладеними у постановах від 04.06.2018 у справі №910/20720/16 та від 03.02.2020 у справі №910/6312/19 (щодо правової природи договорів про надання майданчика для експлуатації, утримання та облаштування) та зазначив, що до правовідносин, що виникли між сторонами на підставі Договору необхідно застосовувати положення законодавства, що регулюють правовідносини надання послуг, в тому числі положення гл.63 ЦК.

37. ВС у постановах від 04.06.2018 у справі №910/20720/16 (колегія суддів: Стратієнко Л.В., Студенець В.І., Ткач І.В.) та від 03.02.2020 у справі №910/6312/19 (колегія суддів: Берднік І.С., Міщенко І.С., Суховий В.Г.) погодився із висновками судів апеляційних інстанцій про те, що укладений між сторонами договір про надання права на експлуатацію фіксованих місць паркування є договором надання послуг, оскільки передбачає вчинення КП "Київтранспарксервіс" як виконавцем певних дій (надання права на організацію та експлуатацію місць паркування транспортних засобів) за плату, відтак, до правовідносин, що виникли між сторонами на підставі такого договору, необхідно застосовувати положення законодавства, що регулюють правовідносини надання послуг.

40. Водночас [ВС у постанові від 11.06.2018 у справі №910/8413/17](#) (колегія суддів: Студенець В.І., Баранець О.М., Ткач І.В.) погодився із висновками судів попередніх інстанцій про те, що договір про надання права на експлуатацію фіксованих місць паркування є договором найму майнових прав, оскільки предметом договору є передача КП "Київтранспарксервіс" за плату іншій стороні прав на організацію та експлуатацію місць для платного паркування транспортних засобів, та спеціальних місць для безкоштовного паркування транспортних засобів, які перевозять інвалідів.

46. Враховуючи це, існує необхідність передачі справи на розгляд Об'єднаної палати для відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах щодо визначення правової природи договору про надання права на експлуатацію фіксованих місць паркування, викладеного в постановах Верховного Суду [від 04.06.2018 у справі №910/20720/16](#), [від 03.02.2020 у справі №910/6312/19](#).

Трохи про частину третю статті 614 ЦК України

<https://t.me/glossema/1360>

Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 559/1605/18

Правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним (частина третя статті 614 ЦК України).

За загальним правилом обсяг договірної відповідальності регулюється в ЦК нормами, які мають диспозитивний характер. Тобто, сторони при укладанні конкретного виду договору можуть регулювати їх самостійно. Проте свобода у визначенні обсягу договірної відповідальності не безмежна, оскільки законодавець встановлює межі саморегулювання, гарантуючи охорону інтересів окремих учасників цивільного обороту (зокрема, споживачів) за допомогою встановлення імперативної заборони (*ex ante*). Тому правочин, яким скасовується або обмежується відповідальність за умисне невиконання або неналежне виконання зобов'язання, є нікчемним. З урахуванням правил, закріплених в статті 217 ЦК, нікчемною буде лише та частина договору (його пункти), в якій передбачено про скасування або обмеження відповідальності. При цьому, це не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо буде встановлено, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов про скасування або обмеження відповідальності за умисне порушення зобов'язання.

У справі, що переглядається, з урахуванням меж касаційного перегляду, встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що: в договорі про надання туристичних послуг (на туристичне обслуговування) № GR20068043 від 07 червня 2018 року відбулося обмеження договірної відповідальності (зменшення розміру пені із трьох відсотків до 0,01%, встановлення граничного розміру пені - 2000 грн) без врахування імперативної заборони передбаченої частиною третьою статті 614 ЦК України; умови договору № GR20068043 від 07 червня 2018 року щодо зменшення розміру пені із трьох відсотків до 0,01% та встановлення граничного розміру пені - 2000 грн слід кваліфікувати як нікчемні; до правовідносин сторін слід застосовувати розмір пені передбачений в частині п'ятій статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів».

Постанова КЦС ВС від 27.01.2021 у справі № 337/5617/19

Тлумачення пункту 30.3 договору добровільного страхування наземного транспорту № 556/14-Т/ЗП1 від 26 лютого 2014 року свідчить, що цей пункт договору охоплює собою й випадки скасування відповідальності за умисну не сплату страхового відшкодування, тобто спрямований на скасування відповідальності на час розгляду судової справи. обмеження відповідальності за умисне порушення зобов'язання. Тому пункт 30.3 договору добровільного страхування наземного транспорту № 556/14-Т/ЗП1 від 26 лютого 2014 року в частині скасування відповідальності на час розгляду судової справи за умисну не сплату страхового відшкодування є нікчемним на підставі частини третьої статті 614 ЦК України. За таких обставин суд апеляційної інстанції неправильно визначив період нарахування пені.

Трохи про частину третю статті 614 ЦК України (закінчення)

<https://t.me/glossema/1361>

Постанова ВП ВС від 06.09.2023 у справі № 910/18489/20

5. ВП ВС, розглядаючи касаційні скарги постачальника, мала вирішити, зокрема, такі питання:

5.1. Чи можуть сторони у договорі передбачити умови, за яких скасовується чи обмежується відповідальність постачальника (продавця) за умисне порушення зобов'язання? Вирішила, що такі умови окремих пунктів договору поставки, який уклали сторони спору, є нікчемними згідно з частиною третьою статті 614 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України).

37. Правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним (частина третя статті 614 ЦК України).

38. Суди першої й апеляційної інстанцій дослідили умови договору поставки, згідно з якими:

38.1. Сторони не відповідають одна перед одною за простій виробництва, зупинку підприємства, втрачений прибуток, упущені в договорі переваги, чи якісь фінансові або економічні втрати, побічні збитки, незалежно від правових підстав (пункт 6.7 договору поставки).

38.2. Будь-які претензії покупця незалежно від правових підстав обмежуються 5 % загальної договірної вартості за виключенням претензій і вимог покупця до постачальника, що стосуються повернення вартості непоставленого товару та умов, викладених у пункті 8 договору поставки (пункт 7.3 цього договору).

39. Ураховуючи те, що постачальник не довів вжиття всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання за договором поставки (абзац другий частини першої статті 614 ЦК України) і поставив товар, який не відповідав певним технічним параметрам (показникам якості та продуктивності лінії підготовки насіння соняшника), апеляційний суд помилково виснував про необхідність задоволення вимоги про визнання пунктів 6.7 (у частині, яка обмежує відповідальність постачальника за умисне порушення зобов'язання) і 7.3 договору поставки недійсними. Положення цих пунктів, які обмежують відповідальність постачальника, є нікчемними на підставі частини третьої статті 614 ЦК України.

Трохи про право на відмову від дистанційного договору

<https://t.me/glossema/1362>

Рішення Європейського Суду справедливості від 05.10.2023 в справі C-565/22.

Суд зробив висновок, що статтю 9(1) Директиви 2011/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2011 року про права споживачів слід тлумачити так, що право споживача на відмову від дистанційного договору гарантується лише один раз щодо договору про надання послуг, який передбачає початковий безкоштовний період для споживача, після якого, якщо споживач не припиняє або не відмовляється від цього договору протягом цього періоду, вимагається оплата за період, який автоматично продовжується, якщо цей договір не розривається, на фіксований термін,

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

за умови, що під час укладення цього договору споживач був поінформований підприємцем у чіткій, зрозумілій і недвозначній спосіб про те, що після закінчення цього початкового безкоштовного періоду буде вимагатися оплата за надання послуг.

При цьому Суд зверну увагу, що:

з урахуванням важливості права на відмову від договору для захисту прав споживачів, переддоговірна інформація про це право має фундаментальне значення для споживача і дозволяє йому прийняти обґрунтоване рішення про те, укласти чи не укласти дистанційний договір з торговцем. Для того, щоб повною мірою скористатися цією інформацією, споживач повинен заздалегідь знати про умови, строки та процедури реалізації цього права (§ 34);

стаття 6(1) Директиви 2011/83 має на меті, серед іншого, забезпечити доведення до відома споживачів до укладення договору інформації, необхідної для належного виконання цього договору і, зокрема, для реалізації їхніх прав, зокрема права на відмову від договору (§ 35);

право на відмову від договору має на меті дозволити споживачеві своєчасно ознайомитися з характеристиками послуги, яка є предметом відповідного договору. Крім того, це право сприяє прийняттю споживачем поінформованих рішень з урахуванням усіх договірних умов та наслідків укладення відповідного договору, що дозволяє споживачеві вирішити, чи бажає він або вона бути пов'язаним договірними зобов'язаннями з підприємцем (§ 42);

мета права споживача на відмову від дистанційного договору про надання послуг досягнута, якщо споживачеві до укладення такого договору надано чітку, зрозумілу та виразну інформацію про ціну послуг, що є предметом цього договору, незалежно від того, чи підлягає вона сплаті в момент укладення договору або пізніше, наприклад, у день, коли цей договір перетворюється на оплатний або коли він продовжується на визначений строк (§ 47).

Трохи про договірне представництво та обов'язки представника

<https://t.me/glossema/1388>

Ухвала КЦС ВС від 17.11.2023 в справі № 458/229/18

У справі, що переглядається:

позивач в касаційній скарзі посилається на висновки касаційного суду, відповідно до яких у разі відсутності домовленості між повіреним та довірительом про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення, така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'являти вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки пункт 3 частини першої статті 1006 ЦК України є виключенням, що допускається частиною другою статті 530 ЦК України. Тобто, незалежно від того чи передбачено в довіреності обов'язок представника (повіреного) про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення;

відповідач у відзиві на касаційну скаргу, з посиланням на протилежні висновки касаційного суду, натомість наполягає на тому, що матеріали справи не містять доказів укладення сторонами договору доручення, а довіреність від 29 березня 2007 року не містить обов'язку відповідача, як повіреного, передавати грошові кошти.

Обміркувавши викладене, касаційний суд зауважує, що:

традиційно в доктрині приватного права виокремлюють договірне представництво або добровільне, що виникає на підставі договору. Цим договором, зокрема, є договір доручення (глава 68 ЦК України);

довіреність видається однією особою іншій особі, тому видача довіреності є одностороннім правочином. Для цього не потрібна наявність волі іншої особи, тобто другої сторони договору доручення. Довіреність видається на підставі договору доручення (стаття 1003 ЦК), при чому це робиться обов'язково (частина перша статті 1007 ЦК). Це означає, що наявність довіреності свідчить про договірне представництво;

глава 68 ЦК не містить спеціальних вимог до форми договору доручення, тому й не виключається вчинення договору доручення в усній формі. Формулювання, які вживаються в статті 1003 ЦК України і сутність правовідносин представництва, вимагають фіксації його повноважень, що може бути здійснено в договорі та/або в довіреності. Натомість в статті 1007 ЦК міститься вимога видати довіреність повіреному і це означає, що вона є обов'язковою. Але можливо вчинити договір доручення в усній формі, й у цьому разі довіреність слугуватиме підтвердженням його укладання;

з урахуванням змісту статті 244 ЦК та принципу розумності, довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Тобто довіреність має містити повноваження представника необхідні для представництва довірителя перед третіми особами, а не обов'язки представника перед особою, яку він представляє (довірительом). Тим паче конструкція договірної представництва апіорі виключає можливість вчинення довіреності, яка містить можливість представника розпоряджатися коштами на власний розсуд, оскільки це суперечить конструкції цивілістичного представництва;

видача довіреності на підставі усного договору доручення є підтвердженням укладання договору доручення, і очевидно, що на такі правовідносини поширюються положення, зокрема, статті 1006 ЦК. У разі відсутності домовленості між повіреним та довірительом про встановлення строку (терміну) передачі одержаного у зв'язку з виконанням доручення, така передача має відбуватися негайно. При цьому для довірителя не потрібно пред'являти вимогу про передачу одержаного у зв'язку з виконанням доручення, оскільки пункт 3 частини першої статті 1006 ЦК є виключенням, що допускається частиною другою статті 530 ЦК.

З урахуванням викладеного, касаційний суд вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права (глава 17 та 66 ЦК) у подібних правовідносинах, викладених у постанові КЦС від 17 березня 2021 року у справі № 360/1742/18, у постанові КЦС від 30 червня 2021 року в справі № 761/34272/18.

Трохи про відшкодування упущеної вигоди завданої відмовою в укладенні договору про надання правової допомоги

<https://t.me/glossema/1390>

[Постанова КГС ВС від 07.11.2023 у справі № 922/3928/20](#)

8.1. Суди встановили, що спір виник щодо збитків (упущеної вигоди), завданих Позивачу протиправною поведінкою Відповідача - його відмовою в укладенні з Позивачем договору про надання правової допомоги за результатами оголошеної та проведеної Відповідачем публічної закупівлі цих послуг, переможцем яких був визначений Позивач.

8.5. Направляючи цю справу на новий розгляд, Суд, зокрема в постанові від 30.09.2021, вказав, що суд апеляційної інстанції належним чином не перевіряв розмір заявлених Позивачем до стягнення з Відповідача збитків та не надав йому відповідної правової оцінки з урахуванням критеріїв визначення (обрахування) та стандартів доказування розміру збитків, наведених вище у цій постанові (пункти 199, 200 постанови від 30.09.2021).

При цьому, касаційний суд, зазначивши, що норма статті 33 Закону України "Про публічні закупівлі" покладає на замовника саме обов'язок укласти договір з переможцем процедури закупівлі, проект та істотні умови якого вже узгоджені сторонами, дійшовши у зв'язку з цим висновку, що ухилення замовника від належного виконання покладеного на нього умовами проведеної закупівлі обов'язку щодо укладення договору про закупівлю з учасником, який визнаний переможцем процедури закупівлі, є порушенням статті 33 Закону України "Про публічні закупівлі", сформулював у цій справі позицію щодо застосування відповідних норм права у спірних правовідносинах, відповідно до яких учасник, який був визнаний переможцем закупівлі, однак згодом втратив право на укладення договору про закупівлю через протиправну відміну замовником процедури закупівлі, може стягнути з замовника закупівлі збитки у вигляді упущеної (втраченої) вигоди, пов'язані зі втратою ним права

на укладення договору про закупівлю та отримання доходу (майнової вигоди) від виконання відповідного договору (пункти 169-171 постанови від 30.09.2021).

8.10. Збитки - це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ сторони, що обмежує його інтереси як учасника певних господарських відносин і проявляється у витратах, зроблених кредитором, втраті або пошкодженні майна, а також у не одержаних кредитором доходах, які б він одержав, якби зобов'язання було виконано боржником.

Реальні збитки - це втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також втрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Упущена вигода - це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

При цьому неодержаний дохід (упущена вигода) - це рахункова величина втрат очікуваного приросту в майні, що базується на документах, які беззастережно підтверджують реальну можливість отримання потерпілим суб'єктом господарювання грошових сум (чи інших цінностей), якби учасник відносин у сфері господарювання не допустив правопорушення.

8.17. Крім викладеного Суд погоджується із висновками в оскаржуваній постанові щодо визначення апеляційним судом причинного зв'язку між протиправною поведінкою Відповідача і збитками, як безпідставного неукладення Відповідачем з Позивачем договору про надання правової допомоги та позбавлення останнього отримання доходу за відповідними взятими на себе зобов'язаннями; а вини Відповідача - як свідомих дій Відповідача з порушення імперативного обов'язку укладення договору за результатами проведення процедури закупівлі.

Однак Суд відхиляє наведені на спростування вказаних висновків відповідні аргументи скажника (пункти 6.1-6.3).

8.18. Таким чином висновки апеляційного суду в оскаржуваній постанові про наявність підстав для стягнення з Відповідача за вимогами Позивача суми збитків у вигляді упущеної вигоди у задоволеній частині зроблені відповідно до норм законодавства.

Трохи про штучний інтелект

<https://t.me/glossema/1407>

Як повідомляється на веб-сайті [Council of the EU](#) після 3-денних «марафонських» переговорів головуєча в Раді ЄС країна та представники Європейського парламенту досягли попередньої домовленості щодо пропозиції про гармонізовані правила у сфері штучного інтелекту (ШІ), так званого «закону про штучний інтелект».

Проект регламенту має на меті забезпечити безпеку систем штучного інтелекту, розміщених на європейському ринку і використовуваних в ЄС, а також повагу до основних прав і цінностей ЄС.

Ця історична пропозиція також спрямована на стимулювання інвестицій та інновацій у сфері ШІ в Європі.

Порівняно з початковою пропозицією Комісії, основні нові елементи тимчасової угоди можна підсумувати наступним чином:

правила щодо високоефективних моделей ШІ загального призначення, які можуть спричинити системний ризик у майбутньому, а також щодо систем ШІ з високим ступенем ризику переглянута система управління з деякими правозастосовними повноваженнями на рівні ЄС; розширення переліку заборон, але з можливістю використання віддаленої біометричної ідентифікації правоохоронними органами в громадських місцях за умови дотримання гарантій; посилення захисту прав через зобов'язання розробників систем ШІ з високим ступенем ризику проводити оцінку впливу на основоположні права перед введенням системи ШІ в експлуатацію.

Трохи про визнання відсутнім права оренди

<https://t.me/glossema/1411>

Постанова ВП ВС від 29.11.2023 у справі № 513/879/19

54. Орендодавець просив визнати протиправним і скасувати рішення про державну реєстрацію права оренди від 4 квітня 2014 року. Проте згідно з витягом з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно № 77504002, сформованим 29 грудня 2016 року, первісний запис про право оренди земельної ділянки (т. 2, а. с. 8) надалі був змінений у частині строку дії договору оренди з 7 на 10 років (т. 1, а. с. 13). Орендар стверджував, що після укладення сторонами 29 серпня 2016 року додаткової угоди № 2 строк оренди був продовжений на 10 років. Однак орендодавець заперечив підписання з його боку цієї угоди. Надав суду висновок судово-почеркознавчої експертизи зі справи № 513/488/18, в якому експерт виснував, що підпис від імені орендодавця на тій додатковій угоді виконала інша особа.

55. Велика Палата Верховного Суду неодноразово звертала увагу на те, що рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень є підставою для внесення відомостей (записів) про речові права, обтяження речових прав до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; після

початку відображення таких відомостей (записів) у цьому реєстрі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень вичерпують свою дію (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № [359/3373/16-ц](#) (пункт 152)).

Тому належним способом захисту прав орендодавця, який у цих спірних правовідносинах вважає, що зареєстроване право оренди відсутнє, є його вимога до особи, за якою зареєстроване право оренди, про визнання відсутнім права оренди. Відповідно до пункту 9 частини першої статті 27 Закону № 1952-IV судові рішення про задоволення такої вимоги є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про припинення права оренди відповідача (див. близький за змістом підхід щодо інших правовідносин у постанові Великої Палати Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № [916/1415/19](#) (пункт 6.14)). З огляду на вказане суди попередніх інстанцій правильно відмовили у задоволенні позову орендодавця, хоч і з інших мотивів.

Чи можна відступати право вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору будь-якій особі

<https://t.me/glossema/1414>

[Постанова ВП ВС від 08.11.2023 у справі № 206/4841/20](#)

6.26. ВП ВС вкотре наголошує на сформульованій правовій позиції, що фізична особа у будь-якому статусі не наділена правом надавати фінансові послуги, зокрема за кредитним договором, оскільки такі надаються лише спеціалізованими установами, якими є банки, або інші установи, які мають право на здійснення фінансових операцій та внесені до реєстру фінансових установ. Відступлення права вимоги за кредитним договором на користь фізичної особи суперечить положенням частини третьої статті 512 та статті 1054 ЦК України, оскільки для зобов'язань, які виникли на підставі кредитного договору, характерним є спеціальний суб'єкт, а саме кредитор - банк або інша фінансова установа.

6.27. Це ж саме стосується переуступки права іпотеки, у тому випадку, коли вона забезпечує виконання кредитних зобов'язань.

6.28. У постанові від 16 березня 2021 року у справі № [906/1174/18](#) (провадження № 12-1гс21) Велика Палата Верховного Суду також висловила, щодо можливості відступлення права вимоги за

кредитним і забезпечувальним договорами не тільки на користь фінансових установ, але й фізичних осіб лише за обставин, коли попередній кредитор (банк) був позбавлений банківської ліцензії та перебуває у процедурі ліквідації.

8.6. Передаючи справу на розгляд ВП ВС, [колегія суддів КЦС наголосила](#), що, на її думку, є підстава для відступу від висновку, викладеного у постановах Верховного Суду України від 31 жовтня 2018 року у справі № 465/646/11 (провадження № 14-222цс18) та від 16 березня 2021 року у справі № [906/1174/18](#) (провадження № 12-1гс21) шляхом його конкретизації та вказати, що:

«в імперативній нормі приватного права відсутня заборона на відступлення (купівлю-продаж, міну, дарування майнових прав) права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, будь-якій особі;

внаслідок відступлення права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, не відбувається будь-якого порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу боржника, що є необхідним для застосування конструкції оспорювання правочину».

8.7. Однак ВП ВС, враховуючи, зокрема, інтереси боржників у можливості повернути кредитний борг тій особі, яка за законом має право надавати фінансові послуги та відповідає визначеним у ньому вимогам, не вважає таке твердження колегії суддів КЦС достатньо обґрунтованим та таким, що дозволяє повністю відступити від попередніх висновків ВП ВС та сталої практики судів із цього питання.

Трохи про відступлення права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, фізичній особі

<https://t.me/glossema/1439>

[Окрема думка суддів КЦС ВС від 20.12.2023 року в справі № 759/2606/19-ц](#)

Тлумачення частини третьої статті 512 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що заборона на заміну кредитора має прямо бути передбачена в тій чи іншій нормі закону, а не слідувати із розширеного її тлумачення і мати імпліцитний характер. Тобто людина розумна і

обачна внаслідок аналізу відповідної норми має усвідомлювати існування очевидної заборони на заміну кредитора.

Для яких ситуацій законодавець встановив заборону на заміну кредитора?! Наприклад:

по-перше, заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (стаття 515 ЦК України). Також нерозривно пов'язаними з особою кредитора є й сімейні права, тому законодавець встановив, що сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі (частина перша статті 14 СК України);

по-друге, наступне відступлення фактором права грошової вимоги третій особі не допускається, якщо інше не встановлено договором факторингу (частина перша статті 1083 ЦК України).

Чи передбачена законодавцем заборона на заміну кредитора в кредитному договорі чи заборона на відступлення права вимоги фізичній особі від банку (фінансової установи)? Чи є порушення права чи інтересу боржника при відступленні права вимоги фізичній особі від банку (фінансової установи)?

Слід підкреслити, що в імперативній нормі приватного права до 14 липня 2021 року для всіх видів кредитних договорів була відсутня заборона на відступлення (купівлю-продаж, міну, дарування майнових прав) права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, будь-якій особі. Як наявність заборони навряд чи може бути «розцінені» положення частини першої статті 1054 ЦК України. Це зумовлено тим, що заборона на заміну кредитора має прямо бути передбачена в тій чи іншій нормі закону, а не слідувати із розширеного її тлумачення і мати імпліцитний характер. Тобто, людина розумна і обачна внаслідок аналізу відповідної норми має усвідомлювати існування очевидної заборони на заміну кредитора.

Аналіз статті 18 Закону України «Про споживче кредитування» в редакції Закону України № 891-IX свідчить, що законодавець передбачив заборону для відступлення права вимоги, яке виникло на підставі договору про споживче кредитування. При цьому, законодавець не пов'язує порушення такої заборони із застосування конструкції оспорювання правочину, оскільки визначає механізм, який полягає в тому, що особа не має права самостійно врегулювати прострочену заборгованість та зобов'язана залучити до врегулювання простроченої заборгованості колекторську компанію.

Порушення права пов'язане з позбавленням його суб'єкта можливості здійснити (реалізувати) своє приватне (цивільне) право повністю або частково. Внаслідок укладення договору, на підставі якого здійснюється відступлення права вимоги, що виникло на підставі кредитного договору, не відбувається порушення будь-якого суб'єктивного цивільного права або інтересу боржника, що є необхідним для застосування конструкції оспорювання правочину.

Коли вважається укладеним договір оренди земельної ділянки

<https://t.me/glossema/1442>

Ухвала КГС ВС від 14.12.2023 у справі № 902/1207/22

Позивач зазначає, що висновки суду апеляційної інстанції щодо строку оренди земельної ділянки не відповідають висновкам Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеним у постановках від 16.11.2022 у справі № [447/2461/20](#), від 26.07.2023 у справі № [357/8085/19](#), від 15.06.2023 у справі № 390/356/21, від 31.05.2023 у справі № [709/1187/21](#), від 24.05.2023 у справі № [709/1186/21](#).

Колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду зазначає, що аналіз наведеної скаржником судової практики дозволяє дійти висновку про те, що Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду за аналогічних умов договорів оренди землі, укладених після 01.01.2013, (пункти 37, 40 чи 44 договорів) про те, що договір набирає чинності після підписання сторонами та його державної реєстрації, дотримується підходу про те, що за погоджених сторонами умов, момент набрання чинності договором пов'язаний із його державною реєстрацією (державною реєстрацією права оренди), а отже початок перебігу строку дії договору оренди слід обчислювати з моменту реєстрації речового права оренди.

Колегія суддів зазначає, що Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові у справі № [357/8277/19](#) чітко пов'язала строк права оренди земельної ділянки, укладеного 05.06.2013 (право оренди зареєстровано 11.01.2014), із датою укладення договору оренди, вказавши, що у позивача право оренди земельної ділянки закінчується у червні 2023 року. При цьому, пункт 37 договору оренди землі у справі № [357/8277/19](#) був аналогічний тим, які наведені вище, та пов'язують набрання чинності договором оренди з підписанням його сторонами та державною реєстрацією.

Аналогічного підходу до визначення моменту укладення договору оренди землі дотримався і Касаційний цивільний суд у своїй постанові від 24.05.2023 у справі № [125/1609/21](#).

Наведені приклади судової практики Верховного Суду підтверджують наявність по суті двох взаємовиключних підходів до тлумачення та застосування статті 638 ЦК України, статей 125, 126 ЗК України до договорів оренди землі, укладених після 01.01.2013, з аналогічними умовами щодо набрання ними чинності, а саме: набрання чинності договором (обчислення строку дії договору) з

моменту державної реєстрації права оренди в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно чи з моменту укладення договору.

З огляду на виконання функцій із забезпечення сталості та єдності судової практики справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду згідно із частиною 3 статті 302 ГПК України, оскільки колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду, викладених Касаційним цивільним судом у постановках [від 16.11.2022 у справі № 447/2461/20](#), [від 26.07.2023 у справі № 357/8085/19](#), [від 15.06.2023 у справі № 390/356/21](#), [від 31.05.2023 у справі № 709/1187/21](#), [від 24.05.2023 у справі № 709/1186/21](#).

§ 6. Спадкове право

Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (початок)

<https://t.me/glossema/790>

[Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 676/47/21](#)

Доводи касаційної скарги про те, що судами передчасно залучено правонаступників померлої ОСОБА_8 до участі у справі з огляду на те, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється, колегія суддів відхиляє з таких мотивів.

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі - закон). Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України (частина друга статті 4 ЦК).

Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина четверта статті 4 ЦК).

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по

горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45).

Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року в справі № 334/3161/17).

Трохи про статтю 4 ЦК України та зупинення перебігу строку на прийняття спадщини (продовження)

<https://t.me/glossema/791>

Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 676/47/21

Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, ЦК України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням ЦК України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням ЦК України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених

органів суттєвим чином обмежена (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц](#)).

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (стаття 1270 ЦК України).

Установити, що на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини (пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, свідчить, що:

правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України;

строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України);

для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України);

законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначити інші правила щодо строку на прийняття спадщини;

пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню.

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

<https://t.me/glossema/818>

[Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц](#)

76. Зокрема, за змістом статті 1280 ЦК, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (частини друга і третя статті 1272 цього Кодексу), вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

77. Спадкоємець, який із зазначених причин не зміг прийняти спадщину, яка була перерозподілена між іншими спадкоємцями або перейшла у власність територіальної громади як відумерла, має право на передачу йому належної частки спадщини в натурі, якщо спадщина збереглася, а у випадку неможливості такої передачі у зв'язку з тим, що спадщина не збереглася, або визнана відумерлою та відчужена територіальною громадою на користь іншої особи, має право на отримання лише грошової компенсації. Такий підхід до розв'язання проблем переходу прав на відумерлу спадщину застосовується законодавством задля захисту прав добросовісного набувача майна, що на час переходу прав на це майно не знав та не міг знати про наявність спадкоємців, що мають право на спадщину.

78. Разом з тим законодавство не містить положень про можливість територіальної громади отримати відчужене майно в натурі та/або способи захисту інтересів територіальної громади у випадку, якщо спадщина була незаконно передана особі-спадкоємцю, зокрема, на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, та у випадку, коли спадщина такою особою була вже відчужена іншій особі, що позбавило територіальну громаду отримати майно у свою власність як відумерле в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

80. Цивільне право та цивільне законодавство передбачає за відсутності норми права, що регулює спірні правовідносини, які виникли між учасниками цивільного спору, застосування при розгляді таких спорів аналогію права або аналогію закону.

84. Відтак захист інтересу територіальної громади щодо відумерлого майна повинен регулюватись та здійснюватись таким самим способом, виходячи з тих самих принципів, як і можливість захистити своє право спадкоємцем, який своєчасно спадщину не прийняв, вона була визнана відумерлою та продана іншій особі.

85. Як зазначалось, стаття 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

86. Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

90. Відтак за встановлених фактичних обставин у цій справі при відчуженні спадкового майна територіальна громада має право лише на відшкодування вартості спадкового майна за ринковими цінами, а тому позовні вимоги територіальної громади про визнання спадщини відумерлою та передачу її позивачу задоволенню не підлягають.

Трохи про розірвання спадкового договору

<https://t.me/glossema/832>

Ухвала КЦС ВС від 25.01.2023 в справі № 591/1419/20

За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача (частина перша статті 1302 ЦК України).

Згідно з частинами першої, другої статті 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що у судовій практиці існують два підходи щодо застосування статті 1308 ЦК України та допустимості (недопустимості) для спадкоємців пред'являти вимогу про розірвання спадкового договору.

По-перше, спадкоємці відчужувача не можуть пред'являти вимогу про розірвання спадкового договору.

По-друге, спадкоємці відчужувача можуть пред'являти вимогу про розірвання спадкового договору.

Колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування статті 1308 ЦК України у подібних правовідносинах, викладеного у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів:

Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2018 року у справі № 640/5594/17-ц (провадження № 61-17015св18);

Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 червня 2022 року у справі № 173/3057/19 (провадження № 61-2531св21),

та зробити висновок про те, що: «інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимогу про розірвання спадкового договору;

у випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема, спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

Трохи про усунення від права на спадкування (початок)

<https://t.me/glossema/858>

1) [Постанова КЦС ВС від 21.03.2018 у справі № 206/68/15-ц](#)

Вимога про усунення спадкоємця від права на спадкування може бути пред'явлена особою, для якої таке усунення породжує пов'язані зі спадкуванням права та обов'язки, одночасно з її позовом про одержання права на спадкування з підстав, визначених у частині другій статті 1259 ЦК України.

2) [Постанова КЦС ВС від 08.10.2018 у справі № 441/509/16](#)

Вимога про усунення спадкоємця від права на спадкування може бути пред'явлена особою, для якої таке усунення зумовлює пов'язані зі спадкуванням права та обов'язки (збільшення частки у спадщині, зміна черговості одержання права на спадкування), одночасно з її позовом про одержання права на спадкування з підстав, визначених у частині другій статті 1259 ЦК України

3) [Постанова КЦС ВС від 01.08.2018 у справі № 750/6291/17](#)

Тлумачення частини п'ятої статті 1224 ЦК України свідчить, що для усунення від права на спадкування за законом можливе за наявності таких умов: ухилення спадкоємця від надання допомоги спадкодавцеві при наявності у нього можливості її надання; перебування спадкодавця у безпорадному стані; потреба спадкодавця в допомозі саме цієї особи.

У постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 березня 2018 року у справі № [337/6000/15-ц](#) та від 04 липня 2018 року у справі № [404/2163/16-ц](#) зроблено висновок, що ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який потребує допомоги, полягає в умисних діях чи бездіяльності особи, спрямованих на ухилення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій.

4) [Постанова КЦС ВС від 14.11.2018 у справі № 289/26/16-ц](#)

Тлумачення частин третьої, п'ятої статті 1224 ЦК України свідчить, що спадкоємці, які вказані у цих нормах, можуть бути усунені від права на спадкування за законом, а не за заповітом.

5) [Постанова КЦС ВС від 30.01.2019 у справі № 708/1384/16-ц](#)

Тлумачення частини першої статті 1224 ЦК України свідчить, що усунення від права на спадкування на підставі цієї норми права не пов'язується із обов'язковим притягненням особи до кримінальної відповідальності.

Встановивши, що ОСОБА_4 своїми діями умисно заповдіяв своїй матері смерть, що підтверджується ухвалою Чигиринського районного суду Черкаської області від 14 червня 2016 року, суди зробили обґрунтований висновок про задоволення позову.

Трохи про усунення від права на спадкування (закінчення)

<https://t.me/glossema/859>

6) [Постанова КЦС ВС від 03.06.2020 у справі № 734/3639/16-ц](#)

Змістовний аналіз цієї норми дає підстави для висновку, що законодавцем визначено три групи підстав усунення від права на спадкування.

Так, частина перша наведеної статті встановлює підстави усунення від права на спадкування як за законом, так і за заповітом.

Частина друга також встановлює підстави усунення від права на спадкування спадкоємців як за законом, так і за заповітом, але за умови перешкод, які створені «негідним спадкоємцем» спадкодавцеві при складанні, зміні чи скасуванні свого волевиявлення у заповіті, якщо такі діяння сприяли виникненню права на спадкування у нього або інших осіб або збільшенню його частки у спадщині.

Частини третя, четверта та п'ята статті 1224 ЦК України визначають підстави для усунення від права на спадкування саме за законом.

Отже, для правильного застосування положень статті 1224 ЦК України, потрібно визначати підстави позову, тобто фактичні обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги при усуненні відповідача від права на спадкування.

7) [Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі № 243/13575/19](#)

На набуття права на одержання грошових сум відповідно до статті 1227 ЦК України не поширюються норми про спадкування за заповітом або законом, зокрема, щодо усунення від спадкування (стаття 1224), прийняття, строків прийняття та оформлення спадщини, врахування цих сум при визначенні розміру обов'язкової частки (стаття 1241 ЦК), задоволення вимог кредиторів (стаття 1281 ЦК). Відповідно при включенні зазначених прав до складу спадщини їх спадкування має відбуватися за правилами, встановленими для спадкування за заповітом або законом.

8) [Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 в справі № 755/17978/20](#)

Питання щодо усунення від права на спадкування врегульоване статтею 1224 ЦК України.

Усунення від права на спадкування спадкоємців за законом та за заповітом можливе виключно на підставі рішення суду.

Частиною першою статті 1224 ЦК України встановлено, що не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. Положення абзацу першого цієї частини не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом.

Враховуючи визначення суб'єкта кримінального правопорушення, особою, яка може бути усунена судом від права на спадкування внаслідок умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, є лише фізична особа. Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

Ще трохи про усунення від права на спадкування

<https://t.me/glossema/876>

Постанова КЦС ВС від 15.03.2023 в справі № 202/7582/18

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові.

В основі спадкування за законом знаходиться принцип черговості, який полягає у встановленні пріоритету прав одних спадкоємців за законом перед іншими. Кожна черга – це визначене коло осіб, з урахуванням ступеня їх близькості спадкодавцеві, яке встановлене законом на підставі припущення про те, що спадкодавець залишив би своє майно найближчим родичам, членам сім'ї, утриманцям і (або) іншим родичам до шостого ступеня споріднення (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 травня 2018 року в справі № 304/1648/14-ц \(провадження № 61-6953св18\)](#)).

Системне тлумачення положень статей 1258, 1259 та інших положень книги 6 ЦК України дозволяє стверджувати про необхідність розмежовувати такі правові конструкції як «одержання права на спадкування наступною чергою» (частина друга статті 1258 ЦК України) та «зміну суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом». «Одержання права на спадкування наступною чергою» (частина друга статті 1258 ЦК України) стосується другої – п'ятої черг і пов'язується із такими негативними юридичними фактами як: відсутність спадкоємців попередньої черги; усунення спадкоємців попередньої черги від права на спадкування; неприйняття спадкоємцями попередньої черги спадщини; відмова від прийняття спадщини (див., зокрема, [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 травня 2018 року в справі № 304/1648/14-ц \(провадження № 61-6953св18\)](#)).

На «зміну суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом» в межах певної черги впливають так юридичні факти як: зміна черговості на підставі договору або рішення суду (стаття 1259 ЦК України); застосування правил про право представлення (стаття 1266 ЦК України); відмова спадкоємця від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за законом (частина друга статті 1274 ЦК України); спадкова трансмісія (стаття 1276 ЦК України); збереження правового зв'язку при усиновленні (частина третя статті 1260 ЦК України). Зміна суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом стосується першої - п'ятої черги (див., зокрема,

постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 травня 2018 року в справі № 304/1648/14-ц (провадження № 61-6953св18).

Вимога про усунення спадкоємця від права на спадкування може бути пред'явлена особою, для якої таке усунення зумовлює пов'язані зі спадкуванням права та обов'язки (збільшення частки у спадщині, зміна черговості одержання права на спадкування), одночасно з її позовом про одержання права на спадкування з підстав, визначених у частині другій статті 1259 ЦК України (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 березня 2018 року в справі № 206/68/15-ц (провадження № 61-2254св18), постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 жовтня 2018 року в справі № 441/509/16 (провадження № 61-27049св18).

Трохи про спеціальний строк на прийняття спадщини

<https://t.me/glossema/885>

Постанова КЦС ВС від 22.03.2023 в справі № 554/356/21

Початок перебіг строку для прийняття спадщини починається з наступного дня після відповідної календарної дати, тобто строк для прийняття спадщини має обчислюватись з наступного дня після дня смерті особи або оголошення її померлою. При визначенні кінцевого дня строку слід ураховувати, що правила частини п'ятої статті 254 ЦК України поширюються на будь-які сфери цивільно-правового регулювання і стосуються будь-яких суб'єктів цивільних правовідносин. Тому коли останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19 \(провадження № 61-7013св20\)](#)).

Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття.

Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців (частина друга статті 1270 ЦК України).

У частині другій статті 1270 ЦК України законодавець встановив спеціальний строк для прийняття спадщини у три місяці.

Спеціальний строк для прийняття спадщини у три місяці пов'язується з двома обставинами, що залежать від волі інших спадкоємців: неприйняття спадщини; відмова від прийняття спадщини.

Спадкоємець вважається таким, що не прийняв спадщину, тільки у разі, якщо він протягом шести місяців, тобто строку, встановленого для прийняття спадщини, не подав заяву про її прийняття. В ЦК України не вимагається від спадкоємця вчинення якихось дій та подання заяв, щоб визнати його таким, що не прийняв спадщину.

У разі неприйняття спадщини спеціальний тримісячний строк починає перебіг з наступного дня після спливу загального строку у шість місяців.

Не є порушенням приватного закону і подання заяви про прийняття спадщини від спадкоємця наступної черги до початку перебігу спеціального тримісячного строку.

Трохи про спадкування права на нерухоме майно, якщо спадкодавець на час смерті проживав за межами України

<https://t.me/glossema/896>

Постанова ОП КЦС ВС від 13.03.2023 в справі № 398/1796/20

Спадкування в Україні регулюється основним регулятором приватних відносин, яким є ЦК України. Втім за умови наявності в таких відносинах іноземного елемента застосовується норми Закону України «Про міжнародне приватне право».

У випадку, коли спадкодавець на час смерті проживав за межами України, і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні.

Якщо спадкоємець не подав у визначений законом строк нотаріусу за місцем знаходження нерухомого майна в Україні заяву про прийняття спадщини, він не може вважатись таким, що прийняв спадщину.

Прийняття спадщини за межами України не свідчить про прийняття спадщини, яка знаходиться в Україні. Такий факт не має юридичного значення для спадкування права на нерухоме майно, розташованого на території України.

Тому Об'єднана палата відступає від висновку Верховного Суду, викладеного у [постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 лютого 2021 року у справі № 320/5056/17-ц \(провадження № 61-7333св20\)](#), згідно якого чинне законодавство, з урахуванням наявності між Україною та російською федерацією відповідного договору про правову допомогу, не змушує спадкоємця одночасно звертатись із заявою про прийняття спадщини до нотаріальної контори на території України та до нотаріальної контори на території російської федерації.

Трохи про розірвання спадкового договору

<https://t.me/glossema/951>

Постанова ОП КЦС від 10.04.2023 в справі № 591/1419/20

Згідно зі статтею 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача.

Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.

Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов'язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

У випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема, спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

Тому ОП КЦС вважає за необхідне відступити від вказаних висновків щодо застосування статті 1308 ЦК України, викладених у постановах Верховного Суду:

у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 05 грудня 2018 року у справі № 640/5594/17-ц (провадження № 61-17015св18);

у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 04 грудня 2019 року у справі № 278/627/15-ц (провадження № 61-13575св19);

у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 24 червня 2022 року у справі № 173/3057/19 (провадження № 61-2531св21).

Трохи роздумів про множинність кредиторів в спадковому праві

<https://t.me/glossema/960>

Українське законодавство в певних сферах (зокрема, конкурсний процес, виконавче провадження) містить механізми, порядок у разі коли існує множинність кредиторів (стягувачів).

Натомість в спадковому праві законодавець на рівні ЦК України певних особливостей задоволення вимог у разі множинності кредиторів спадкодавця не передбачає.

Хоча, з урахуванням сутності задоволення вимог при множинності кредиторів спадкодавця, воно має «підкорюватися» загальним правилам: встановлення спадкового активу і пасиву; з'ясування кола кредиторів та визначення в якому обсязі підлягають задоволенню їх вимоги.

Трохи про статтю 1264 ЦК, статтю 74 СК та перехідні положення

<https://t.me/glossema/1068>

Ухвала КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 582/18/21

Колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі №200/21452/15-ц (провадження № 61-18578св18) та від 16 грудня 2020 року у справі № 493/915/16-ц (провадження № 61-286св20), Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 травня 2019 року у справі № 346/1178/17 (провадження № 61-48393св18) та зазначити, що:

«за загальним правилом, дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності;

із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до спадкових відносин, що виникають з моменту відкриття спадщини, абзацом 1 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України передбачається виняток і допускається застосування ЦК України до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання ним чинності. Відповідно, п'ятирічний строк, передбачений статтею 1264 ЦК України, повинен виповнитися на момент відкриття спадщини і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, у тому числі до набрання чинності цим Кодексом».

Крім того, необхідно відступити від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2021 року у справі № 489/5982/17 (провадження № 61-4452св19) та від 12 грудня 2019 року у справі № 466/3769/16 (провадження № 61-5296св19), і вказати, що:

«слід розмежовувати сферу дії статті 74 СК України і статті 1264 ЦК України, оскільки зазначені норми регулюють різні правовідносини (сімейні та спадкові).

Якщо вимога про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу заявлена у зв'язку з таким проживанням не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, відповідні відносини є спадковими і до них слід застосовувати статтю 1264 ЦК України».

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

<https://t.me/glossema/1098>

Ухвала КЦС ВС від 05.07.2023 у справі № 202/5154/21

Територіальна громада виступає так званим екстраординарним спадкоємцем, тоді коли ординарних спадкоємців такого майна (за заповітом чи за законом) немає. Оскільки до територіальної громади переходять як права, так і обов'язки, її правовий статус є таким самим як і у спадкоємців. Незважаючи на те, що набуття суб'єктивного права у територіальній громаді на відумерлу спадщину пов'язується з відповідним висновком суду про відумерлість такої спадщини, для територіальної громади такою самою мірою діятиме принцип, що відумерла спадщина належить територіальній громаді з моменту відкриття спадщини. Останній висновок зобов'язує визнавати за територіальною громадою право на отримання судового захисту до моменту констатації судом спадщини як відумерлої у тому разі, якщо спадкове майно підлягає поверненню з незаконного володіння іншої особи.

У спадкових відносинах територіальна громада завжди має правомірні очікування щодо отримання у комунальну власність відумерлого майна, а відтак має речові права на майно, які підлягають захисту як і право власності у класичному розумінні, яке у випадку нерухомого майна виникає з моменту державної реєстрації. Враховуючи, що до складу відумерлої спадщини входять і обов'язки, що передбачено частиною четвертою статті 1277 ЦК України, територіальна громада має розглядатися так само як універсальний правонаступник спадкодавця.

Визначивши територіальну громаду таким екстраординарним спадкоємцем, треба надати їй можливість захисту речових прав та правомірних інтересів тими способами захисту, які б мав і спадкодавець. Враховуючи викладене, КЦС виходить з того, що не існує прогалини у правовому регулюванні відносин із захисту прав територіальної громади, яка претендує на майно як відумерле, проте було незаконно відчужене.

Запропонований ВП ВС підхід до вирішення питання захисту прав територіальної громади на відумерлу спадщину нівелює правове призначення самого інституту відумерлої спадщини, оскільки, відповідно до статті 1277 ЦК України (у редакції на час виникнення спірних правовідносин), територіальна громада, як універсальний правонаступник, по перше, має обов'язок, а не право, подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а по друге, територіальна громада, яка

стала власником відумерлого майна, зобов'язана задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця, що заявлені відповідно до статті 1231 цього Кодексу. Отже, залишення за територіальною громадою можливості лише на отримання виключно грошової компенсації, позбавить кредиторів спадкодавця можливості захистити свої права. Також, ВП ВС, зазначаючи про право територіальної громади в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача, на отримання лише грошової компенсації, не конкретизувала, хто зобов'язаний сплатити таку компенсацію.

З урахуванням викладеного КЦС вважає, що наявні підстави для передачі цієї справи на розгляд ВП ВС для відступлення від висновку, викладеного [у постанові ВП ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 461/12525/15-ц](#), щодо неможливості застосування у спірних правовідносинах віндикації та застосування за аналогією закону частини другої статті 1280 ЦК України, а також для формулювання правового висновку про те, що захист речових прав територіальної громади у випадку незаконного відчуження спадкового майна, яке за відсутності спадкоємців є відумерлою спадщиною, можливий шляхом зазначення в мотивувальній частині судового рішення висновку про відумерлість спадщини та її витребування від добросовісного (недобросовісного) останнього набувача.

Трохи про сімейні, спадкові, корпоративні відносини та юрисдикцію

<https://t.me/glossema/1128>

[Постанова ВП ВС від 04.07.2023 у справі № 686/20282/21](#)

Предметом спору у справі є право на отримання позивачкою частки у статутному капіталі ПП «КАВЕМ» у порядку спадкування після смерті її брата.

Особисте немайнове право участі (корпоративні права) у юридичній особі припиняється в разі смерті фізичної особи учасника, а правонаступником (спадкоємцем) спадкується лише право на частку в статутному капіталі юридичної особи.

Право на отримання ОСОБА_2 спірного свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя було здійснене відповідачкою як учасницею сімейних правовідносин. При цьому отримання зазначеного свідоцтва жодним чином не пов'язане з корпоративними відносинами або їх реалізацією, а навпаки - потребують встановлення сімейно-правових зв'язків, а в разі оскарження

такого свідоцтва - вирішення сімейно-правового спору, а саме, яким чином відбулося збільшення статутного фонду ПП «КАВЕМ» та чи тягне таке збільшення перетворення об'єкту права особистої приватної власності ОСОБА_3 на об'єкт права спільної сумісної власності подружжя ОСОБА_2, що потребує відповідного рішення суду.

Той факт, що спадкоємці на час оскарження свідоцтва вже набули статусу учасників ПП «КАВЕМ», не свідчить про наявність спору щодо корпоративних прав у юридичній особі, адже всі підстави виникнення такого спору є юридичними фактами сімейного та спадкового права, які мали місце до набуття спадкоємцями статусу учасників ПП «КАВЕМ».

Отже, відносини з оспорювання свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, перерозподілу спадкових часток є сімейними та спадковими огляду на те, що:

такі відносини виникли між учасниками сімейних і спадкових відносин. Жодні інші особи, які не володіють спеціальним статусом спадкоємця, подружжя тощо, їх учасниками бути не можуть;

спірні відносини виникли щодо об'єктів, які мають спеціальний правовий режим, що існує лише в сімейному та спадковому праві - спільне майно подружжя, спадщина.

Інший підхід для визначення юрисдикційності спору уможливить вирішення спору між спадкоємцями у судах двох юрисдикцій: у господарській - у разі отримання свідоцтва про право на спадщину і реєстрації часток у ЄДРПОУ; і щодо іншого майна - у цивільній юрисдикції, що не допускається і порушує принципи правової визначеності, що прямо заборонено пунктом 4 частини першої статті 20 ГПК України, згідно з яким господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах.

Чи є незнання спадкоємцем за законом про смерть спадкодавця поважною причиною пропуску строку на прийняття спадщини

<https://t.me/glossema/1189>

Ухвала КЦС від 16.08.2023 у справі № 638/16540/20

70. Спадкодавець не є «майном» чи «активом» спадкоємців, яким вони по аналогії із дією принципу «власність зобов'язує» мають цікавитись життям спадкодавця так само як і станом власного майна (активів). Законодавство, у тому числі спадкове, наділяє осіб інструментами реагування на певні взаємостосунки між ними, які можуть знаходити своє вираження у реалізації волі спадкодавця щодо спадкоємців та сприйнятті цієї волі останніми (заповіт, усунення від права на спадкування, відмова від прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини на користь іншої особи тощо), але у широкому розумінні не формує ці стосунки (правовідносини) між особами, не обмежує характер цих стосунків (правовідносин) та не встановлює особам рамки цих стосунків (правовідносин). Зокрема, спадкоємцями можуть бути як особи, які проживали із спадкодавцем (мали тісні родинні зв'язки), так і ті, що не проживали з ним, або взагалі не були пов'язані родинними зв'язками (у тому числі юридичні особи при спадкуванні за заповітом).

73. У ситуації, коли спадкоємець не знає про факт смерті спадкодавця та виникнення у нього певних обов'язків у разі свідомого прийняття або відмови від прийняття спадщини, дії будь-якого іншого спадкоємця, який вживає заходів для того, щоб зазначений спадкоємець і не міг дізнатися про відповідний факт з метою усунення його від спадкування, мають ретельно вивчатися судами, а узагальнений висновок про те, що не знання про смерть спадкодавця не є поважною причиною пропуску строку на подання заяви про прийняття спадщини, перетворюється на підставу зняття з суду обов'язку відповідного дослідження обставин справи та інструмент потурання судом такій недобросовісній особі у порушенні вимоги правових норм, зокрема статті 13 ЦК.

81. ВС вважає необхідним відступити від висновку щодо застосування ч. 3 ст. 1272 ЦК у контексті добросовісної необізнаності спадкоємця про смерть спадкодавця, викладеного у постановках ВС [від 01.06.2022 в справі № 148/1805/20](#), [від 21.04.2022 у справі № 296/12109/18](#), [від 12.04.2021 у справі № 589/1863/13-ц](#), [від 17.03.2021 у справі № 638/17145/17](#), [від 11.11.2020 у справі № 750/262/20](#), [від 25.04.2019 у справі № 761/794/15-ц](#), [від 13.12.2018 у справі № 459/295/16-ц](#).

82. Незнання спадкоємцем про факт смерті спадкодавця, у тому числі через приховування цього факта від спадкоємця іншими спадкоємцями, може бути поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, якщо цей необізнаний спадкоємець діє добросовісно та з моменту отримання інформації про смерть спадкодавця у розумні строки (які не повинні перевищувати шести місяців) звертається до суду з позовом про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

[Окрема думка судді КЛС від 16.08.2023 у справі № 638/16540/20](#)

За конкретних фактичних обставин кожної справи, пропуск строку для прийняття спадщини має оцінюватися з урахуванням тривалості такого пропуску та загальних засад цивільного законодавства, таких як справедливість, добросовісність та розумність. За одних фактичних

обставин справи, незнання про смерть спадкодавця в сукупності з усіма іншими доказами, суд може визнати поважною причиною пропуску строку. При цьому необхідно враховувати ступінь споріднення, відносини, що склалися між спадкоємцем і спадкодавцем, а також іншими членами сім'ї.

Загальноприйнятим в українському суспільстві є те, що дорослі діти мають цікавитися життям своїх батьків, провідувати їх, телефонувати, в урахуванням того, що сучасні засоби зв'язку дають можливість це робити. Загальний висновок про те, що незнання про смерть спадкодавця є поважною причиною пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини, може призвести до необґрунтованого задоволення позовів в цій категорії справ. Тлумачення терміну «поважна причина», вжитого у ч. 3 ст. 1272 ЦК має здійснювати суд першої інстанції в контексті конкретних фактичних обставин кожної цивільної справи.

Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні

<https://t.me/glossema/1342>

Постанова ВП ВС від 11.10.2023 в справі № 523/2357/20

4.2. Ухвалою КЦС від 19 січня 2022 року справа передана на розгляд ВП ВС.

4.3. Колегія вказувала, що при вирішенні цієї справи виникли питання стосовно застосування положень статей 1281, 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду, а саме: 1) чи можливе процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні у разі смерті боржника? 2) чи застосовуються положення статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду? 3) який порядок застосування статті 1282 ЦК України щодо визначення меж відповідальності спадкоємців та порядку задоволення вимог стягувача на стадії примусового виконання рішення суду?

4.4. Аналізуючи судову практику, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважав, що існує різне тлумачення та застосування зазначених норм права. А тому існує необхідність формування єдиної правозастосовчої практики у справах про заміну сторони виконавчого провадження у разі смерті боржника та застосування при цьому положень статей 1281 та 1282 ЦК України, а також вирішення питання можливості такої заміни з урахуванням

змін до законодавства про виконавче провадження за Законом № 1404-VIII, який набрав чинності 05 жовтня 2016 року, згідно з якими положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника викладене як імперативне (пункт 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII).

6.10. Смерть боржника слід розглядати як вибуття однієї зі сторін виконавчого провадження. Велика Палата Верховного Суду вважає, що вказаними нормами права, виходячи з їх системного тлумачення, передбачено заміну сторони виконавчого провадження (у разі її смерті) правонаступником.

6.11. У свою чергу відповідно до статті 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

6.12. У спірних правовідносинах до складу спадщини входить, зокрема, обов'язок з відшкодування шкоди, що належав спадкодавцю (ОСОБА_6) за життя. Цей обов'язок не припинився внаслідок смерті боржника та продовжує існувати.

6.13. Відтак процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні у разі смерті боржника (фізичної особи) є цілком можливим.

6.14. При вирішенні питання заміни учасника справи правонаступником та заміни сторони виконавчого провадження у разі смерті фізичної особи (боржника, відповідача) судам перш за все необхідно з'ясувати коло всіх спадкоємців померлої особи, а також встановити, чи пред'явлено кредитором вимоги до спадкоємців боржника (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17(пункт 101)).

6.15. У разі смерті фізичної особи-сторони виконавчого провадження виконавець повинен перевірити, чи допускають відповідні правовідносини правонаступництво, чи ні. Якщо ж виконавче провадження було закінчене виконавцем, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника, і виконавець при цьому не врахував відповідні вимоги чинного законодавства щодо можливого правонаступництва боржника, постанову про закінчення виконавчого провадження можна оскаржити в судовому порядку. У разі задоволення скарги можна вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17(пункти 78-79)).

Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні

(продовження)

<https://t.me/glossema/1343>

[Постанова ВП ВС від 11.10.2023 в справі № 523/2357/20](#)

7.2. Оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Стаття 1281 ЦК України, яка визначає преклюзивні строки пред'явлення таких вимог, застосовується і до боргових зобов'язань. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права) за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань (див. постанови ВП ВС від 17 квітня 2018 року у справі № 522/407/15-ц (пункти 57-62), від 13 березня 2019 року у справі № 520/7281/15-ц (пункт 69.5), від 1 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17 (пункт 39), від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17 (пункти 99-100)).

7.4. За змістом наведених норм права задоволення вимог кредитора спадкоємцями має відбуватись у межах вартості отриманого ними у спадщину майна. Звідси обов'язок спадкоємців боржника перед кредиторами спадкодавця виникає лише у межах, передбачених статтею 1282 ЦК України, тобто в межах вартості майна, одержаного у спадщину. У разі неотримання від спадкодавця у спадщину жодного майна, особа не набуває статусу спадкоємця, і як наслідок у неї відсутній обов'язок задовольнити вимоги кредитора померлої особи (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17 (пункт 98)).

7.5. Невизначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження. Водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину (див. постанову ВП ВС від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17 (пункт 109)).

8.9. У пункті 5 частини першої статті 34 цього Закону визначено, що виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі звернення виконавця та/або заінтересованої особи до суду із заявою про заміну вибулої сторони правонаступником у порядку, встановленому частиною п'ятою статті 15 цього Закону.

8.10. Виконавче провадження підлягає закінченню у разі припинення юридичної особи - сторони виконавчого провадження, якщо виконання її обов'язків чи вимог у виконавчому провадженні не допускає правонаступництва, смерті, оголошення померлим або визнання безвісно відсутнім стягувача чи боржника (пункт 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII).

8.11. Колегія КЦС, передаючи цю справу на розгляд ВП ВС, вважала, що з 05 жовтня 2016 року (з набранням чинності Законом № 1404-VIII) процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні у разі смерті боржника не допускається, а відповідне виконавче провадження підлягає закінченню на підставі пункту 3 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII.

8.12. Однак таке буквальне розуміння норм Закону № 1404-VIII є помилковим. Як Закон N 606-XIV, так і Закон № 1404-VIII передбачають обов'язок державного виконавця зупинити виконавче провадження та вирішити питання про залучення правонаступників, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, як у справі № [523/2357/20](#). Положення щодо закінчення виконавчого провадження у разі смерті боржника (пункт 3 частини першої статті 39 Закон № 1404-VIII; пункт 3 частини першої статті 49 Закону № 606-XIV) слід розуміти так, що вони стосуються, зокрема, випадків, коли правовідносини не допускають правонаступництва.

Трохи про статті 1281 і 1282 ЦК та смерть боржника у виконавчому провадженні (закінчення)

<https://t.me/glossema/1344>

[Постанова ВП ВС від 11.10.2023 в справі № 523/2357/20](#)

9.2. Велика Палата Верховного Суду у пунктах 99 - 101 вказаної постанови повторила висновок про те, що «оскільки зі смертю боржника грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Стаття 1281 ЦК України, яка визначає преюльзивні строки пред'явлення таких вимог, застосовується і до боргових зобов'язань. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права), а також припинення таких зобов'язань (подібний правовий висновок викладено у пункті 39 постанови Великої Палати Верховного суду від 01 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17 (провадження 14-397цс19)). Звідси сплив строків, визначених частиною четвертою статті 1281 ЦК України, має своїм наслідком і неможливість вимагати у суді захисту відповідного права. За таких обставин при вирішенні питання заміни учасника справи правонаступником в порядку статті 52 Господарського процесуального кодексу України та заміни сторони виконавчого провадження в порядку статті 334 цього ж Кодексу у разі смерті фізичної особи (боржника, відповідача) судам перш за все необхідно з'ясувати коло всіх спадкоємців померлої особи, а також встановити, чи пред'явлено кредитором вимоги до спадкоємців боржника».

9.3. Також у пункті 117 згаданої постанови Велика Палата Верховного Суду вказала, що звернення кредитора безпосередньо до суду, зокрема із заявами про процесуальне правонаступництво та (або) про заміну сторони виконавчого провадження, слід розглядати як пред'явлення кредитором вимог до спадкоємця боржника в порядку статті 1281 ЦК України.

9.4. У пунктах 99-100, 111, 113-114, 117, 158 - 161 вказаної постанови Велика Палата Верховного Суду нагадала її попередній висновок про те, що кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника (зокрема і заяву про процесуальне правонаступництво чи про заміну сторони виконавчого провадження) лише у межах строків, встановлених статтею 1281 ЦК України. За таких обставин відповідно до положень статті 1281 ЦК України Южненська міськрада повинна пред'явити свої вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину, не пізніше шести місяців з дня одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину (або ж з дня, коли вона дізналася про прийняття спадщини або про одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину).

9.5. Крім того, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 01 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17 (провадження № 14-397цс19) зроблено правовий висновок про те, що зі смертю боржника його зобов'язання включаються до складу спадщини і відповідно строки пред'явлення вимог до спадкоємців, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України.

9.6. Підстав для відступу від наведених у цій постанові у справі № 916/617/17 висновків Великої Палати Верховного Суду немає, вони повністю узгоджуються між собою та із положеннями чинного законодавства України.

Трохи про втрату чинності заповітом

<https://t.me/glossema/1399>

Ухвала КЦС ВС від 01.12.2023 в справі № 595/731/21

Заповідач має право охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складення заповіту, а також ті права та обов'язки, які можуть йому належати у майбутньому. Заповідач має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або її частини. Якщо заповідач розподілив між спадкоємцями у заповіті лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та

частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав. Чинність заповіту щодо складу спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини (стаття 1236 ЦК України).

Заповітом може бути охоплено: ті права і обов'язки, які належать спадкодавцю на момент його складення; не тільки права і обов'язки, які належать спадкодавцю на момент його складення, а й ті, що виникнуть у спадкодавця після складання заповіту. Заповідач, як власник, може на свій розсуд як набувати права на майно, так і припиняти їх. Наявність заповіту не обмежує завідача в тому, щоб майно, вказане в заповіті, продати, подарувати або укласти щодо нього договір довічного утримання тощо (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 травня 2018 року у справі № 285/1055/16-ц \(провадження № 61-21778св18\)](#)).

У спадковому праві (книга 6 ЦК України) законодавець передбачив конструкцію втрати чинності заповіту. Втрата чинності може мати, зокрема, у разі: (а) внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт повністю суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкового майна відбувається на підставі останнього заповіту; (б) якщо права та/обов'язки не існують (припинилися) або перетворилися на інші. Наприклад, склад майна, визначеного спадкоємцю (спадкоємцям) на час складання заповіту, на момент відкриття спадщини істотно змінився, зокрема, якщо зазнало трансформації право вказане в заповіті. Саме тому законодавець визначає, що чинність заповіту щодо складу спадщини встановлюється на момент відкриття спадщини.

Заповіт ОСОБА_5 від 06 серпня 2013 року стосувався розпорядження правом на частку в праві спільної власності на житловий будинок за адресою: будинок АДРЕСА_2. Після поділу на підставі договору про поділ майна від 8 січня 2017 року між ОСОБА_3 та ОСОБА_5, припинилось право спадкодавця ОСОБА_5 на частку в праві спільної власності на житловий будинок за адресою: будинок АДРЕСА_2. Спадкодавець ОСОБА_5 набула право власності на житловий будинок із надвірними будівлями за адресою: АДРЕСА_1, щодо якого і відкрилася спадщина. Заповіт ОСОБА_5 від 06 серпня 2013 року розпорядження правом на частку в праві спільної власності на житловий будинок за адресою: будинок АДРЕСА_2, з урахуванням частини четвертої статті 1236 ЦК, втратив чинність.

Чи спадкується право на розірвання договору купівлі-продажу

<https://t.me/glossema/1447>

[Постанова КЦС ВС від 14.12.2023 у справі № 759/12085/20](#)

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України).

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 цього Кодексу (стаття 1219 ЦК України).

Зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою (частина перша статті 608 ЦК України).

Сутність права на розірвання договору купівлі-продажу не дозволяє зробити висновок, що воно має особистий характер та пов'язане із особою спадкодавця. Тому касаційний суд зауважує, що право на розірвання договору купівлі-продажу входить до складу спадщини.

§ 7. Сімейне право

Трохи зміну розміру аліментів

[Постанова КЦС ВС від 23.11.2022 у справі № 128/2206/21](#)

Основним правовим питанням, яке постало перед судами у справі є те, чи може погіршення стану здоров'я дитини бути підставою для зміни раніше визначеного судом розміру аліментів на її утримання.

Розмір аліментів на утримання дитини, визначений судовим рішенням, не вважається незмінним, про що, зокрема, вказував і Верховний Суд у постанові від 16 червня 2021 року в справі № 643/11949/19, на яку посилалась ОСОБА_1 у касаційній скарзі.

Згідно зі статтею 192 СК України розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Відповідно до частини четвертої статті 273 ЦПК України якщо після набрання рішенням суду законної сили, яким з відповідача присуджені періодичні платежі, зміняться обставини, що впливають на визначені розміри платежів, їх тривалість чи припинення, кожна сторона має право шляхом пред'явлення нового позову вимагати зміни розміру, строків платежів або звільнення від них.

Стан здоров'я дитини (пункт 1 частини першої статті 182 СК України) належить до обставин, які підлягають врахуванню судом при визначенні розміру аліментів на утримання дитини (впливають на такий розмір) і, вочевидь, зміна цієї обставини, зокрема, істотне погіршення стану здоров'я дитини після стягнення аліментів, може бути підставою для зміни раніше визначеного розміру аліментів.

Верховний Суд, враховуючи призначення та мету аліментів на утримання дитини, виходячи із системного аналізу вищенаведених положень Конвенції про права дитини, Конституції України, СК України, ЦПК України, Закону України «Про охорону дитинства», надаючи відповідь на основне правове питання у розглядуваній справі, дійшов висновку, що погіршення стану здоров'я дитини може бути підставою для зміни раніше визначеного судом розміру аліментів на її утримання, якщо

внаслідок такого погіршення здоров'я раніше визначений розмір аліментів не забезпечує гармонійного розвитку дитини.

Трохи про оспорування батьківства

<https://t.me/glossema/799>

[Ухвала КЦС ВС від 18.01.2023 у справі № 461/3122/19-ц](#)

Оскільки оспорення батьківства під час вагітності жінки в силу положень частини третьої статті 136 СК неможливе, норма частини першої статті 137 СК дає право чоловікові матері дитини подати до нотаріуса заяву про невизнання свого батьківства. Якщо на момент народження дитини чоловіка не буде в живих (частина перша статті 137 СК України), на підставі цієї заяви оспорити батьківство зможуть його спадкоємці.

Тобто, предметом доказування у справах про оспорування батьківства на підставі частини першої статті 137 СК, крім відсутності факту кровного споріднення між дитиною та особою, яка записана батьком дитини, є також і той факт, що чоловік матері дитини за життя подав до нотаріуса заяву про невизнання свого батьківства щодо дитини. Можлива ситуація, за якої особа звернулася з позовом про оспорування батьківства за життя, але під час слухання справи померла. В такому випадку необхідно керуватися частиною другою статті 137 СК, згідно з якою, якщо той, хто записаний батьком дитини, помер після пред'явлення ним позову про виключення свого імені як батька з актового запису про народження дитини, позовну заяву можуть підтримати в суді його спадкоємці.

Водночас, відповідно до частини третьої статті 137 СК якщо через поважні причини особа не знала про те, що записана батьком дитини, і померла, оспорити батьківство можуть її спадкоємці: дружина, батьки та діти. Виходячи із буквального тлумачення зазначеної норми закону можна дійти висновку, що спадкоємці померлої особи, яка записана батьком дитини, після його смерті мають право оспорити батьківство померлого щодо такої дитини з одночасним доведенням того, що особа, яка записана батьком дитини за життя не знав та не міг знати про вагітність дружини, відповідно про те, що в силу презумпції батьківства, він може бути записаний батьком дитини.

Таке тлумачення положень частини третьої статті 137 СК на переконання колегії відповідає засадам регулювання сімейних відносин, закріпленим у частини дев'ятої статті 7 СК, а й буквальному

тлумаченню положень наведеної статті. Інше тлумачення частини третьої статті 137 СК створить ситуацію правової невизначеності.

Беззаперечним є факт походження дитини від своїх батьків, які перебувають у шлюбі, але на практиці можуть існувати ситуації, коли подружжя не підтримує шлюбних відносин, не проживає разом, проте продовжує перебувати у шлюбі та багато інших ситуацій, за яких у спадкоємців особи, яка записана батьком дитини після його смерті, виникає спір про те, чи є померлий батьком цієї дитини.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду [від 23 вересня 2020 року у справі № 202/4051/18 та постанові від 14 серпня 2019 року у справі № 760/6156/15-ц](#) фактично сформулював позицію про неможливість оспорення батьківства спадкоємцями у порядку частини третьої статті 137 СК, якщо актовий запис про народження дитини вчинено після смерті особи, яка записана батьком дитини, що фактично є помилковим тлумаченням положень цієї норми права, а тому є підстави для відступу від такого висновку.

Трохи про нікчемність дошлюбних умов про відмову від аліментів

<https://t.me/glossema/805>

Цікавий кейс розглядався [в рішенні від 25 листопада 2022 Верховним Судом Нідерландів](#) щодо нікчемності умов дошлюбних договорів про відмову від належних за законом аліментів.

Касаційний суд, зокрема, зазначив, що стаття 1:158 ЦК Нідерландів передбачає, що до або після розірвання шлюбу подружжя може за домовленістю визначити, чи вони зобов'язані, і якщо так, то в якому розмірі, виплачувати один одному аліменти. У § 2 статті 1:400 ЦК Нідерландів закріплено, що договір про відмову від виплати аліментів, які належать відповідно до закону, є недійсним. У своєму рішенні від 7 березня 1980 р. Верховний суд вважав, що при прийнятті ст. 1:158 Цивільного кодексу Нідерландів, як виняток законодавець передбачив лише договори, які подружжя вчинило під час шлюбу з метою запланованого розірвання шлюбу. Це включає рішення про те, що договір, вчинений до шлюбу, згідно з яким подружжя відмовляється від аліментів, є недійсним на підставі § 2 статті 1:400 ЦК Нідерландів. У своєму рішенні від 12 січня 1996 року Верховний суд постановив, що немає підстав для скасування рішення від 7 березня 1980 року.

Генеральний адвокат просив переглянути вказану судову практику щодо нікчемності умов дошлюбних договорів. З парламентської історії ст. 1:158 ЦК не слідує, що законодавець хотів виключити можливість відмови майбутнього подружжя від права на аліменти до одруження. Навпаки, наголошується на свободі договору. Тому потенційне подружжя повинне мати можливість включити до дошлюбного договору відмову від будь-яких зобов'язань зі сплати аліментів після

розірвання шлюбу. Генеральний адвокат вказував на окремі соціальні явища та процеси, які відбулися після запровадження законодавчих положень. Наприклад, збільшилася кількість шлюбів, які закінчуються розірванням шлюбу. Крім того, більше людей живуть разом, не одружуючись, не маючи юридичного зобов'язання забезпечувати утримання один одного, але зі свободою приймати власні рішення. Практика суду не відповідає цим соціальним тенденціям.

Верховний Суд не скасував рішення від 7 березня 1980 р. Запровадження можливості відмови від права на утримання до шлюбу має бути, якщо це буде визнано бажаним, залишено на розсуд законодавчої влади. Зовсім недавно законодавець утримався від такої зміни і відповідні положення були виключені з законопроекту.

Трохи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу і юрисдикцію

<https://t.me/glossema/904>

Постанова КЦС ВС від 22.03.2023 в справі № 290/289/22-ц

Статтею 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, що у випадках, зазначених у підпунктах 1-3 пункту 2 статті 16 цього Закону, право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги мають члени сім'ї, батьки та утриманці загиблого (померлого) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста.

Члени сім'ї та батьки загиблого (померлого) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста визначаються відповідно до Сімейного кодексу України, а утриманці - відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

Вимоги ОСОБА_1 пов'язані з доведенням наявності підстав для визнання (підтвердження) за нею певного соціально-правового статусу, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням. Відповідно, за своїм предметом та можливими правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявниці з державою, а отже, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства.

Верховний суд врахував, що між ОСОБА_1 та Міністерством оборони України виник спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для підтвердження за нею певного соціально-правового статусу щодо призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, не пов'язаного з будь-якими цивільними права та обов'язками заявниці, їх виникненням, існуванням та припиненням. Отже, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір існує у сфері публічно-правових відносин, а отже, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства.

Тож у спірних правовідносинах суд повинен врахувати правову мету звернення заявниці до суду, яка полягає у підтвердженні її певного соціального статусу. Такий статус має правове значення виключно у публічно-правових відносинах, оскільки впливає на підтвердження та можливість реалізації прав у сфері соціального забезпечення.

Верховний Суд, врахувавши визначені законом завдання цивільного судочинства, визнає недопустимим ініціювання судового провадження у порядку цивільного судочинства з метою оцінки обставин, які становлять предмет доказування у провадженні у порядку адміністративного судочинства, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим.

З урахуванням наведеного, вимоги ОСОБА_1 про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з ОСОБА_2, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства. За таких обставин необхідно закрити провадження у справі, оскільки цей спір підлягає розгляду в порядку адміністративного, а не цивільного судочинства. Аналогічні по суті висновки викладені у [постанові Об'єднаної палати Верховного Суду від 23 травня 2022 року у справі № 539/4118/19](#).

Трохи про самочинне будівництво і поділ майна подружжя

<https://t.me/glossema/928>

Постанова ВП ВС від 12.04.2023 у справі № 511/2303/19

ЦК у частині першій статті 376 визначає поняття самочинного будівництва. Житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони

збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього (частина друга зазначеної статті).

Висновок про те, що самочинно збудоване нерухоме майно не є об'єктом права власності, а тому не може бути предметом поділу зробив і ВСУ у постановках від 04 грудня 2013 року у справі № 6-130цс13 та від 30 вересня 2015 року у справі № 6-286цс15, а також КЦС у постановках від 06 березня 2019 року у справі № [361/4685/17](#) (провадження № 61-44133св18), від 15 квітня 2020 року у справі № [307/3957/14-ц](#) (провадження № 61-43540св18), від 03 червня 2020 року у справі № [722/1882/16-ц](#) (провадження № 61-39287св18), від 16 березня 2021 року у справі № 562/542/19 (провадження № 61-14468св20), від 15 листопада 2021 року у справі № 279/790/18 (провадження № 61-5368св20), від 17 листопада 2021 року у справі № [182/4522/19](#) (провадження № 61-19065св20), від 16 лютого 2022 року у справі № [495/6053/19](#) (провадження № 61-1694св21), від 09 березня 2023 року у справі № 127/28862/21 (провадження № 61-9283св22) та ін.

Послідовна і судова практика ВП ВС стосовно висновку про те, що особа не набуває права власності на самочинне будівництво (постанови від 23 червня 2020 року у справі № 680/214/16 (провадження № 14-445цс16) та від 14 вересня 2021 року у справі № [359/5719/17](#) (провадження № 14-8цс21)).

Відповідно до вимог статей 328 та 329 ЦК право власності набувається на підставах, що не заборонені законом.

За змістом зазначених норм матеріального права до прийняття новоствореного нерухомого майна до експлуатації та його державної реєстрації право власності на це новостворене нерухоме майно як об'єкт цивільного обороту не виникає, у такому випадку особа є власником лише матеріалів, обладнання, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна). У разі неможливості поділу незакінченого будівництвом будинку суд може визнати право за сторонами спору на будівельні матеріали і конструктивні елементи будинку або з урахуванням конкретних обставин залишити його одній зі сторін, а іншій присудити компенсацію. Визнаючи при цьому право власності на матеріали чи обладнання, суд у своєму рішенні має зазначити (назвати) ці матеріали чи обладнання.

Аналогічні висновки зробив Верховний Суд України у постановках від 18 листопада 2015 року у справі № 6-388цс15, від 27 травня 2015 року у справі № 6-159цс15 та від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2710цс15, тому підстав для відступу від таких висновків немає.

ВП ВС вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду України, висловленого у [постанові від 07 вересня 2016 року у справі № 6-47цс16](#), про те, що оскільки спірний об'єкт незавершеного будівництва збудований за час шлюбу за спільні кошти подружжя та є об'єктом спільної сумісної власності подружжя; будівництво його закінчено й він фактично експлуатується за своїм функціональним призначенням, але не приймається до експлуатації і право власності на нього не оформлюється з вини відповідача; позивачка позбавлена можливості здійснити вказані дії, що перешкоджає їй реалізувати своє право на поділ набутого за час шлюбу зазначеного майна, є підстави для визнання за позивачкою права на частину спірного об'єкта незавершеного будівництва.

Трохи про контакт дитини з батьком

<https://t.me/glossema/947>

Окрема ухвала КЦС ВС від 08.03.2023 у справі № 1309/9120/12

Колегія суддів звертає увагу, що ЄСПЛ у справах проти України щодо здійснення одним із батьків прав на спілкування та участь у вихованні дитини неодноразово вказував, на необхідність розробки комплексної стратегії виконання рішень судів у таких справах, у тому числі цільової підтримки дитини, яка, вочевидь, проявляла ознаки відчуження одного з батьків (зокрема у справі «Вишняков проти України», пункт 43).

У відповідь на лист Верховного Суду від 24 січня 2023 року № 372/0/2-23 (у справі № 1309/9120/12) щодо надання інформації про заходи, вжиті Урядом України на виконання рішення ЄСПЛ «Вихованок проти України» Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини повідомив, що на виконання вимог статті 14 цього Закону міністерство надіслало до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру, необхідних для виконання рішень Європейського суду з прав людини, що набули статусу остаточного у III кварталі 2019 року, II кварталі 2021 року та IV кварталі 2021 року відповідно, які включали пропозиції щодо вирішення проблем, констатованих у вказаних рішеннях, а також пропозиції щодо їх вирішення. У поданнях для вирішення проблем, вказаних у рішеннях Європейського суду групи справ «Швець проти України», було, серед іншого, запропоновано: Міністерству юстиції України вживати заходів щодо поліпшення роботи державних виконавців, а також здійснювати керівництво та проводити перевірку діяльності структурних підрозділів територіальних органів Мін`юсту, що забезпечують здійснення повноважень у сфері організації примусового виконання рішень; розробити пропозиції щодо внесення змін до законодавства з метою забезпечення належного та дієвого механізму для примусового виконання рішень стосовно доступу до дитини, встановлення побачень з дитиною, здійснення опіки.

На теперішній час на виконання рішення ЄСПЛ у справі «Вихованок проти України» від 07 жовтня 2021 року заходи загального характеру з метою забезпечення належного та ефективного виконання судових рішень про контакт одного з батьків з дитиною не вжиті. Національні органи державної влади не запровадили механізми залучення батьків, органів у справах дітей, адвокатів,

виконавців до співпраці з метою забезпечення найкращих інтересів дитини, зокрема розуміння того, що інтересам дитини відповідає участь у її вихованні обох з батьків. Також не визначено компетенції органів опіки та піклування на стадії виконання судового рішення після залучення виконавцем їх представників. Не розглянуті питання достатності й чіткості визначення повноважень державного виконавця при здійсненні виконавчого провадження з примусового виконання судового рішення про контакт одного з батьків з дитиною. Крім того, не надавалася оцінка ефективності примусових заходів, які можуть бути застосовані до того з батьків (інших родичів), які перешкоджають виконанню рішення суду, а також подолання ознак відчуження одного з батьків. Вказані обставини свідчать про те, що розробка комплексної стратегії виконання судових рішень про контакт одного з батьків з дитиною та цільової програми підтримки дитини, яка проявляє ознаки відчуження одного з батьків, на що неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях, не проведена.

Колегія суддів бере до уваги надскладний сучасний період, у той же час звертає увагу, що захист інтересів дитини має знаходитися в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Захист інтересів дитини, її виховання обома батьками є запорукою становлення сильної держави, правового суспільства, оскільки зростаючи дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів суспільства.

Трохи про статтю 199 СК України

<https://t.me/glossema/979>

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 752/20152/16-ц

Аналіз змісту частини другої статті 199 СК України дає підстави для висновку, що законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури. Правило частини другої статті 199 СК України виключно передбачає припинення права повнолітньої

дитини на утримання у разі припинення нею навчання, тобто закінчення або відрахування з навчання у навчальному закладі. Законодавець не передбачив винятку з правила частини першої статті 199 СК України, яка, зокрема не містить застереження про те, що канікулярний період, період вступу до вищого навчального закладу для здобуття вищого рівня освіти не входять до періоду нарахування та сплати аліментів одним із батьків на користь повнолітньої дитини.

Завершення повнолітньою дочкою/сином, до досягнення ними 23 років, навчання на певному освітньому рівні та:

1) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу на наступний рівень освіти; або

2) безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу для здобуття освіти на наступному рівні чи за іншою спеціальністю,

незалежно від того, чи відбувається це в тому самому або у різних закладах освіти, не свідчить про припинення навчання та, відповідно, саме по собі не є підставою для припинення права на утримання (аліменти).

З огляду на викладене ОП КЦС вважає, що існують підстави для відступлення від правового висновку, викладеного [у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 грудня 2021 року у справі № 753/20347/20 \(провадження № 61-9584св21\)](#), про те, що у зв'язку з припиненням навчання особою у червні 2020 року та зарахуванням її на навчання лише з 01 жовтня 2020 року немає підстав для стягнення з боржника грошових коштів за виконавчим листом у зазначений період, тобто у період між завершенням навчання на одному освітньому рівні і до початку навчання на наступному освітньому рівні.

[Окрема думка судді КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 752/20152/16-ц](#)

Під час розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність суд вирішує виключно питання правомірності рішень, дій чи бездіяльності виконавця щодо виконання виконавчого документа.

Судове рішення про стягнення аліментів на утримання повнолітньої дитини, що набрало законної сили, є обов'язковим до виконання.

При розгляді скарги на рішення, дії чи бездіяльність суд не може вирішувати питання чи припинилося право на утримання, що має наслідком припинення обов'язку боржника.

У випадку, якщо боржник вважає, що право на утримання припинилося (зокрема, внаслідок припинення навчання), і це має наслідком припинення його обов'язку надавати утримання, то він може звернутися із заявою про визнання виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню повністю або частково.

Трохи про статтю 74 СК України та договір позики при поділі майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі

<https://t.me/glossema/981>

[Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 в справі № 215/1191/17](#)

У статті 74 СК України регулюються тільки майнові права та обов'язки жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. При цьому на рівні статті 74 СК України передбачено загальне правило: майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності цих осіб, поширюються положення глави 8 СК України.

У статті 74 СК України закріплено спеціальний прийом юридичної техніки для того, щоб уникнути повторення норм СК України. Це означає, що майно, набуте цими особами за час спільного проживання, належить жінці та чоловікові, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на праві спільної сумісної власності. Тобто і для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, передбачено презумпцію спільності права власності. Ця презумпція може бути спростована й жінка та (або) чоловік можуть оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, в тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на жінку та (або) чоловіка, який її спростовує. Жінка та (або) чоловік, який заявляє про спростування зазначеної презумпції, зобов'язаний довести обставини, що її спростовують, на підставі належних та допустимих доказів.

Законодавець визначив в статтях 57 та 58 СК України випадки для подружжя, за яких майно є особистою приватною власністю. Такий же підхід має бути застосований і до жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Зокрема, особистою приватною власністю для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, є: майно, набуте нею, ним до проживання однією сім'єю; майно, набуте нею, ним за час проживання однією сім'єю, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте нею, ним за час проживання однією сім'єю, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Досить часто учасники цивільного обороту в спорах про поділ майна за допомогою договору позики чи розписки про отримання в позику грошових коштів, в яких вказано, що ці грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна, намагаються спростувати презумпцію спільності майна подружжя (чи жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

Касаційний суд зауважує, що використання таким чином договору позики (в якому передбачено, що грошові кошти передаються на придбання певного конкретного майна) очевидно не враховує, що регулююча сила договору стосується його сторін, а тому не може кваліфікуватися як добросовісне та є неприпустимим.

Спільною сумісною власністю жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з них вони були набуті. Як поділ спільного сумісного майна в натурі, так і визначення розміру часток жінки та чоловіка, може здійснюватися на підставі: (а) договору жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі; (б) рішення суду при наявності спору між жінкою та чоловіком, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.

Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання

дитини

<https://t.me/glossema/1024>

Ухвала КЦС ВС від 31.05.2023 у справі № 761/19046/22

Тлумачення наведених норм СК України дає підстави для висновку, що спори у справах щодо визначення місця проживання дитини є спорами між батьками (особами, які їх замінюють), які вирішуються лише за участю спеціального суб'єкта - органу опіки та піклування. Тому справи щодо визначення місця проживання дитини згідно із законом не вважаються такими, у яких діти особисто беруть участь. Схожі за змістом висновки викладені у постановках Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 757/33742/19, від 14 квітня 2021 року у справі № 263/13178/18.

У цій справі вирішується спір між батьками щодо визначення місця проживання малолітнього сина сторін ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. Проте у вересні 2022 року до суду з позовом як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, звернувся син сторін - малолітній ОСОБА_3, інтереси якого представляє його батько ОСОБА_1, у якому просив залишити своє місце проживання і постійного перебування разом з батьком; зобов'язати матір не чинити дій, як особисто, так із залученням та за допомогою будь-яких інших осіб щодо зміни його місця проживання та перебування з батьком на місце проживання та перебування з матір'ю та/або з будь-якою іншою особою; дозволити йому самостійно та за власним бажанням визначити своє фактичне місце проживання та перебування з одним із батьків.

У спорах про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом не може виступати позивачем чи третьою особою, адже такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця її проживання, при вирішенні яких дитина, яка досягла 10 років, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Проте у постанові Верховного Суду від 23 червня 2022 року у справі [490/1087/21](#) Верховний Суд виклав інші висновки у подібних правовідносинах, зокрема, що малолітній ОСОБА_5 звернувся до суду з позовом як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, через свого законного представника - ОСОБА_6, що відповідає наведеним нормам чинного законодавства, адже з позовом має право звернутися не безпосередньо малолітня особа віком до 14 років від свого імені, а визначені законом особи, яким надано право на захист інтересів малолітньої дитини, від свого імені з зазначенням того, що позов заявлено в інтересах малолітньої особи.

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 червня 2022 року у справі № 490/1087/21](#), зокрема, що малолітня дитина відповідно до норм матеріального і процесуального права України може звернутися до суду з позовом у справі щодо визначення її місця проживання як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, через свого законного представника.

Трохи про погашення боргів за кредитним договором, вчиненим до шлюбу, під час шлюбу за рахунок спільних коштів подружжя та наслідки

<https://t.me/glossema/1069>

Постанова ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 712/8602/19

У разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилась на виконання кредитного зобов'язання.

Сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири, оскільки кредитний договір укладений не в період перебування сторін у шлюбі й зобов'язання з повернення кредиту за зазначеним договором виникло у позичальника.

Той з подружжя, який не був стороною кредитного договору, після розірвання шлюбу має на компенсацію половини сум що вносилися на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості.

За таких обставин, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду не вбачає підстав для відступу від висновку щодо застосування норми права (статті 60, 69 СК України, статті 179, 190 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладеному в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2019 року в справі № 554/14662/15-ц (провадження № 61-19294св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 жовтня 2021 року в справі № [341/2539/13](#) (провадження № 61-5478св20), щодо можливості стягнення на користь одного з подружжя сум, сплачених за кредитним зобов'язанням іншого з подружжя під час шлюбу.

Трохи про позов про оспорення запису в книзі записів народжень

<https://t.me/glossema/1070>

Ухвала КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 161/10712/21

У доктрині процесуального права позови про визнання поділяються на позитивні та негативні (див., зокрема, Курс цивільного процесу : підручник / ОСОБА_6 , ОСОБА_7 , ОСОБА_8 та ін. ; за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - С.521).

По своїй суті позов особи, яка записана як батько, про оспорення запису в книзі записів народжень є негативним, в якому позивач стверджує, що в нього відсутні батьківські обов'язки. За допомогою такого позову відбувається захист приватного інтересу та «приватного життя» чоловіка за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке охоплює важливі аспекти особистої ідентичності.

У справі, що переглядається:

в позові ОСОБА_1 посилався на те, що існування актового запису, в якому він зазначений батьком дитини, порушує його права, оскільки після розірвання шлюбу відповідно до рішення суду з нього стягувалися аліменти на сина. В рамках виконавчого провадження державним виконавцем накладено на нього штраф, накладено арешт на майно та рахунки, тимчасово обмежено у праві виїзду за кордон, користуванні вогнепальною, мисливською, пневматичною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, тимчасово обмежено у праві полювання та керування транспортними засобами. Відтак, у разі задоволення його позову у цій справі він буде мати можливість звернутися до суду з позовом про скасування виконавчого листа та заборгованості по аліментах. Крім того, в провадженні суду перебуває позов ОСОБА_2 до нього про стягнення аліментів на утримання сина, який продовжує навчання;

апеляційний суд вказав, що позивач оспорує своє батьківство щодо ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, станом на момент звернення позивача до суду із позовом у червні 2021 року ОСОБА_3 вже досяг повноліття. Існування відомостей про батька в актовому записі про народження дитини після досягнення дитиною повноліття саме по собі не призводить до порушення прав особи, яка записана батьком дитини. Аналогічні висновки викладені у постанові Верховного Суду від 19 грудня 2018 року у справі № [336/2362/16](#). При зверненні до суду із цим позовом ОСОБА_1 не надав суду належних обґрунтувань щодо того, чим порушено, оспорено або не визнано його права, свободи чи інтереси внаслідок існування відомостей щодо його батьківства в актовому записі про народження дитини, яка станом на момент звернення до суду із цим позовом досягла повноліття;

касаційний суд зауважує, що існують підстави відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше прийнятій [постанові Верховного Суду від 19 грудня 2018 року у складі іншої колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 336/2362/16-ц \(провадження № 61-19794св18\)](#), оскільки зазначений висновок не враховує, що по своїй суті позов, особи, яка записана як батько, про оспорення запису в книзі записів

народжень є негативним, в якому позивач стверджує, що в нього відсутні батьківські обов'язки. За допомогою такого позову відбувається захист приватного інтересу та «приватного життя» чоловіка за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке охоплює важливі аспекти особистої ідентичності.

Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання дитини

<https://t.me/glossema/1071>

[Ухвала ОП КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 761/19046/22](#)

У справі, яка переглядається Верховним Судом, вирішується спір між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 (батьками дитини) щодо визначення місця проживання їх малолітнього сина - ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. Кожен із батьків подав позов. У вересні 2022 року до суду з позовом звернувся як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, син сторін - малолітній ОСОБА_3, інтереси якого представляє його батько - ОСОБА_1.

Відповідно до частини першої статті 52 ЦПК України треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін. Третя особа з метою захисту свого права може заявити самостійні вимоги саме щодо предмета спору, якщо вважає, що саме їй належить право на предмет спору чи його частину. Участь третіх осіб у цивільній справі зумовлена тим, що судовий спір між сторонами прямо (для третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги) або опосередковано (для третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги) стосується прав та інтересів інших осіб. Тому участь у справі третіх осіб є формою захисту їх прав та інтересів, що пов'язані із спірним правовідношенням, а також дозволяє суду повно та всебічно дослідити обставини справи, з'ясувати дійсні взаємовідносини учасників спору.

Права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом (частина перша статті 59 ЦПК України). Ураховуючи наведене, у спорах про визначення місця

проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, так як такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця її проживання, при вирішенні яких дитина, яка досягла 10 років, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Схожі за змістом висновки викладені у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2021 року у справі № 263/13178/18, провадження № 61-9805св20 та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 грудня 2022 року у справі № 757/33742/19, провадження № 61-10156св22.

Водночас, у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 червня 2022 року у справі № 490/1087/21, провадження № 61-18232св21](#), Верховний Суд виклав інші висновки у подібних правовідносинах, зокрема, що малолітній ОСОБА_4 звернувся до суду з позовом як третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, через свого законного представника - ОСОБА_5, що відповідає наведеним нормам чинного законодавства, адже з позовом має право звернутися не безпосередньо малолітня особа віком до 14 років від свого імені, а визначені законом особи, яким надано право на захист інтересів малолітньої дитини, від свого імені з зазначенням того, що позов заявлено в інтересах малолітньої особи.

З урахуванням наведеного, справа підлягає прийняттю до розгляду Верховним Судом у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду.

Трохи про позов про відібрання дитини

<https://t.me/glossema/1073>

Ухвала КЦС ВС від 21.06.2023 у справі № 607/1662/21

У справі, що переглядається, суди вважали правовою підставою задоволення позову про відібрання малолітньої дитини у батька частину першу статті 162 СК України, фактичною підставою - невиконання відповідачем судового рішення щодо визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Касаційний цивільний суд у складі різних судових колегій неодноразово робив висновок, що невиконання одним з батьків судового рішення щодо визначення місця проживання дитини з іншим з батьків, яке набрало законної сили, відсутність законодавчого врегулювання примусового виконання рішення суду про визначення місця проживання дитини, є підставою для захисту прав позивача у порядку, визначеному статтею 162 СК України. Зокрема, подібні висновки зроблені у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 лютого 2020 року у справі № [742/1593/19](#) (провадження № 61-1317св20), від 26 лютого 2020 року у справі № [650/1631/19](#) (провадження № 61-1480св20), від 30 березня 2021 року у справі № 753/24507/18 (провадження № 61-21783св19), Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 03 травня 2018 року у справі № [350/1258/17](#) (провадження № 61-15487св18), від 01 серпня 2018 року у справі № [592/9104/17-ц](#) (провадження № 61-15619св18), від 26 травня 2021 року у справі № 241/638/20 (провадження № 61-2006св21), Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 липня 2022 року у справі № 475/431/21 (провадження № 61-2794св22).

Натомість у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 жовтня 2018 року у справі № [682/2778/17](#) (провадження № 61-37919св18) зроблено протилежний висновок та зазначено, що «фактично підставами пред'явленого позову позивач визначила факт невиконання ухваленого рішення суду про визначення місця проживання дитини, що набрало законної сили та підлягало примусовому виконанню. А отже, Верховний Суд визнає безпідставними висновки судів про застосування положень частини першої статті 162 СК України як підстави для відібрання дитини від батька. [...] За висновком Верховного Суду, фактично позов ОСОБА_3 спрямований не на захист (відновлення) її порушеного права у формі негайного реагування на самочинну зміну місця проживання дитини її батьком, а на забезпечення виконання рішення Славутського міськрайонного суду Хмельницької області від 12 липня 2017 року про встановлення місця проживання дитини разом з матір'ю. Суд має виходити з того, що виконання судового рішення про визначення місця проживання неповнолітньої дитини відбувається (в разі його примусового виконання) шляхом, в тому числі, відібрання дитини та передачі її на виховання тому із батьків, з яким суд присудив їй проживати. За таких наведених підстав позов про відібрання малолітньої дитини згідно зі змістом чинного сімейного законодавства, безумовно, не підлягає задоволенню. Враховуючи фактичні обставини справи, встановлені судами першої та апеляційної інстанцій, мотиви позивача та визначені нею підстави позову, Верховний Суд переконався у відсутності правових підстав для задоволення позовних вимог, що спрямовані виключно на забезпечення виконання рішення суду, ухваленого у іншій справі».

Тому колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування частини першої статті 162 СК України подібних правовідносинах, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 682/2778/17](#) (провадження № 61-37919св18).

Трохи про дитину як позивача в позові про визначення місця проживання дитини

<https://t.me/glossema/1140>

[Постанова ОП КЦС ВС від 31.07.2023 в справі № 761/19046/22](#)

У частині першій статті 242 ЦК України закріплено, що законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей є батьки (усиновлювачі).

Цивільне процесуальне представництво - це такі юридичні відносини, за якими одна особа - представник - виконує на підставі повноваження, наданого йому, зокрема, законом, процесуальні дії в цивільному судочинстві на захист прав і охоронюваних законом інтересів іншої особи. Представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції - захищати права та інтереси осіб, які беруть участь у справі (здійснювати правозаступництво); представляти таких осіб, бути їх повіреними (здійснювати процесуальне представництво).

Процесуальний представник не заміщає сторону в цивільному судочинстві, а діє поряд з нею, на захист її суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Особиста участь у справі дитини не є перешкодою для участі у цій справі батьків дитини як її законних представників.

У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами.

Такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина, яка може висловити свою думку, з урахуванням статті 171 СК України та статті 12 Конвенції про права дитини, висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Якщо малолітня дитина бажає проживати із одним з батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків. У такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов з такою самою вимогою, що і позов батька чи матері дитини.

Тому ОП КЦС вважає за необхідне відступити від висновку щодо можливості пред'явлення малолітньою особою через свого представника самостійного позову у спорах між її батьками про визначення місця проживання дитини, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії](#)

суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 23 червня 2022 року у справі № 490/1087/21 (провадження № 61-18232св21).

При поверненні позовної заяви районний суд помилково керувався положенням частини третьої статті 194 ЦПК України, яка не регулює спірні цивільні процесуальні відносини. Верховний Суд вважає за необхідне зазначити, що з огляду на висновки, які наведені вище, правильним є застосування пункту б частини четвертої статті 185 ЦПК України, згідно з яким позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Трохи про оспорювання батьківства, статтю 137 СК і аналогію закону

<https://t.me/glossema/1150>

Постанова ОП КЦС ВС від 31.07.2023 в справі № 461/3122/19

У доктрині процесуального права позови про визнання поділяються на позитивні та негативні. По своїй суті позов про оспорювання батьківства, після смерті особи, яка записана батьком дитини, є негативним, в якому позивач стверджує, що певний чоловік не є батьком дитини. В такому разі за допомогою цього позову відбувається захист приватного інтересу позивача (зокрема, в сфері спадкування).

У ст. 137 СК вказана норма визначає випадки, за яких батьківство особи може бути оспорено після смерті особи, яка записана батьком дитини. Перший випадок стосується ситуації, коли чоловік ще під час вагітності жінки подав нотаріусу заяву про невизнання свого батьківства. У такому разі після смерті чоловіка оспорити батьківство можуть його спадкоємці (ч. 1 ст. 137 СК). Другий випадок охоплює ситуацію коли чоловік за життя подав позов до суду про виключення запису про нього як батька дитини. У цьому разі його спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень ст. 55 ЦПК про процесуальне правонаступництво (ч. 2 ст. 137 СК). Третій випадок оспорювання батьківства стосується випадків, коли через поважні причини чоловік не знав

про те, що записаний батьком дитини, і помер. Однак на відміну від перших двох випадків можливість оспорити батьківство належить лише таким його спадкоємцям як дружина, батьки та діти (ч. 3 ст. 137 СК).

Тлумачення ч.1 ст. 10 СК свідчить, що законодавець визначив порядок усунення прогалин в сімейному праві. Умовами застосування аналогії закону є те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом сімейно-правового регулювання (ст. 1, 2 СК); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин (норми законодавства або договору), існує норма, що регулює подібні за змістом відносини; застосування аналогії закону не повинно суперечити суті цих відносин.

Касаційний суд зауважує, що можуть існувати випадки, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі (зокрема, подружжя не підтримує шлюбних відносин; не проживає разом, однак продовжує перебувати у шлюбі; роз'єднання подружжя через поважні причини, зумовлені повномасштабним вторгненням російських військ в Україну; перебування жінки на ранній стадії вагітності під час смерті чоловіка, який в силу природних причин не може подати відповідну заяву до нотаріуса про невизнання свого батьківства тощо). У подібних випадках у спадкоємців чоловіка, який записаний батьком дитини після його смерті, виникає спір про те, чи є чоловік батьком новонародженої дитини. Позбавлення спадкоємців права оспорювати батьківство чоловіка, який записаний батьком дитини, що народилась вже після смерті такої особи, суперечить принципу розумності та справедливості.

Тому касаційний суд констатує, що в СК є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки учасників сімейних відносин для випадку, коли чоловік, який записаний батьком після своєї смерті, помер до народження дитини і не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі. Подібною нормою є ч. 3 ст. 137 СК, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону. Спадкоємці (дружина, батьки та діти) чоловіка, який записаний після своєї смерті батьком дитини, можуть оспорювати його батьківство, якщо він не знав або не міг знати про вагітність жінки, з якою такий чоловік перебував у шлюбі згідно з ч. 3 ст. 137 СК, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

За викладених обставин існують підстави для відступлення від висновку КЦС, зробленого у постановах від 23.09.2020 у справі № 202/4051/18 та від 14.08.2019 року у справі № 760/6156/15-ц.

Трохи про тимчасовий мораторій на пред'явлення позову про розірвання шлюбу

(початок)

<https://t.me/glossema/1171>

Як "поживає" тимчасовий мораторій на пред`явлення позову про розірвання шлюбу

Положення про тимчасовий мораторій для чоловіка на пред`явлення позову про розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом одного року після народження дитини було запроваджено в радянський період.

Чоловік не має права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом одного року після народження дитини (частина друга статті 38 Кодексу про шлюб та сім`ю УРСР 1969 року).

При розробленні СК України зверталася увага на те, що: (а) з метою усунення гендерної асиметрії тимчасовий мораторій на пред`явлення позову про розірвання шлюбу має бути встановлений як для чоловіка, так і жінки; (б) зміст статті 55 Конституції України ставить під сумнів конституційність мораторію.

Наприклад, один з авторів проекту СК України, З. В. Ромовська зазначала, що:

«відповідно до ст. 4 ЦПК України кожна особа, права та інтереси якої порушені, має право на звернення з позовом до суду. Виняток із цього загального положення містився у ст. 38 КпШС, за якою чоловік не мав права без згоди дружини порушувати справу про розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом одного року після народження дитини. Отже, заборона стосувалася лише чоловіка. Дружина мала право вчинити позов про розірвання шлюбу за будь-яких обставин, тобто завжди. Таке регулювання не мало під собою достатньої аргументації, тлумачилося як один із проявів явної гендерної асиметрії. Метою названої вище норми було прагнення застерегти дружину від зайвих душевних потрясінь під час дуже відповідального для неї та дитини періоду життя. Проте, не можна не побачити й того, що ця норма побудована на застарілому уявленні про абсолютну правоту дружини і, зворотно, на виключній вині чоловіка у розладі сімейних відносин. Та в житті не завжди буває саме так. Охорона дружини від зайвих душевних страждань не може бути виконана сповна, якщо вона у період вагітності та протягом першого року життя дитини матиме право розпочати процедуру розлучення. «Бруд шлюбно-розвідного процесу» неодмінно викликає психологічні стреси, від яких дружину, а через неї і дитину слід уберегти. З метою забезпечення інтересів дружини та дитини справедливим є встановлення заборон (мораторій) на розірвання шлюбу як за ініціативою чоловіка, так і за ініціативою дружини до досягнення дитиною одного року. Сімейний кодекс України встановлює таку заборону»;

«у такій тимчасовій забороні на розірвання шлюбу закладена мудрість «час лікує». Вона спрямована на збереження шлюбу, надаючи подружжю можливість спокійно оцінити конфлікт, що мав місце. Мораторій на розлучення забезпечує дружині психологічний захист не лише від дій свого чоловіка, а й від власних поспішних рішень, агресії проти самої себе. Однак зауважимо, що така заборона на розлучення поділяється не всіма. Дехто вбачає в ній порушення гендерної демократії. Так, у висновку Головного юридичного управління Верховної Ради України на проект Сімейного кодексу України було зазначено, що така заборона на розлучення порушує особисті права подружжя, а тому з метою захисту прав матері і дитини у проекті слід відновити положення ст. 38 Кодексу про шлюб та сім`ю. Проте частина друга ст. 124 Конституції України, яка при формулюванні статті 108 Сімейного кодексу України не була взята до уваги, може внести несподівані корективи у вирішення цієї проблеми, адже, як записано в ній, «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі». Ця норма, а також право на судовий захист, закріплене у ст. 55 Конституції

України, ставлять під сумнів конституційність ст. 38 КпШС, а також наявність достатніх підстав до встановлення мораторію на розлучення будь-якого виду. Тому ці аспекти потребують ретельної уваги, щоб зважити під кутом узгодженості з нормами Конституції України» (див. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України: гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. - Київ: Логос, 2001. - С. 22, 23).

Трохи про тимчасовий мораторій на пред`явлення позову про розірвання шлюбу (закінчення)

<https://t.me/glossema/1172>

Позов про розірвання шлюбу не може бути пред`явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення, щодо другого з подружжя або дитини (частина друга статті 110 СК України).

В травні 2021 року до Верховної Ради України внесено [проект Закону про](#) внесення змін до статті 110 та 111 СК України № 5492, яким пропонується частину другу, третю, четверту статті 110 виключити, а статтю 111 доповнити частиною другою такого змісту: «2. У випадку коли причиною розірвання шлюбу є ознаки вчинення домашнього насильства, незалежно від результатів розгляду цивільних, кримінальних чи адміністративних справ щодо домашнього насильства, заходи, передбачені частиною першою цієї статті, судом не застосовуються».

У [постанові ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 361/1017/20](#) вказано, що при застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт перебування дружини у стані вагітності або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред`явлення позову про розірвання шлюбу до суду.

В [окремій думці від 07.11.2022 у справі № 361/1017/20](#) зазначено, що частина друга статті 110 СК України та пункт 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України суперечать статті 55 Конституції України. Це зумовлено тим, що право на судовий захист є гарантією реалізації прав і свобод. Стаття 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд (пред`явити позов про розірвання шлюбу). Повернення позову про розірвання шлюбу (закриття провадження в справі про розірвання шлюбу) на підставі частини другої статті 110 СК України, пункту 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України, оформленого відповідно до процесуального закону, є порушенням права на судовий захист, яке згідно частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть

в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Це пов'язано з тим, що право на судовий захист є фундаментом сучасного конституційного ладу.

10 серпня 2023 року Верховна Рада України [проголосували проєкт Закону №5492](#) про внесення змін до статті 110 та 111 СК України за основу з доопрацюванням.

Чи поширюється позовна давність на вимогу про визнання шлюбу недійсним

<https://t.me/glossema/1197>

У СК закріплено три види недійсності шлюбу, який: (а) є недійсним в силу вказівки закону (ст. 39); (б) визнається недійсним за рішенням суду (ст. 40); (в) може бути визнаний недійсним за рішенням суду (ст. 41).

Позовна давність щодо шлюбу, який є недійсним в силу вказівки закону (ст. 39 СК) виключається, оскільки така недійсність встановлена на рівні норми закону і не вимагається пред'явлення позову. Гіпотетично позовна давність могла б стосуватися тих різновидів недійсності шлюбу для настання яких необхідне рішення суду (ст. 40 та 41 СК), адже саме у цьому разі слід пред'являти позов про визнання шлюбу недійсним. Разом з тим, згідно положень ст. 20 СК до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується. Тобто всі вимоги, які пов'язані з недійсністю шлюбу, виключені з сфери дії позовної давності. (див. Крат В.І. Чи поширюється позовна давність на вимоги про визнання шлюбу недійсним? // Позовна давність: коментар судової практики / під ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків: ЦИВІЛІСТИЧНА ПЛАТФОРМА, 2016. – С. 47 – 48).

Касаційний суд зазначив, що застосування позовної давності щодо шлюбу, який є недійсним в силу вказівки закону (статті 39 СК) виключається, оскільки така недійсність встановлена на рівні норми закону і не вимагається пред'явлення позову. Гіпотетично позовна давність могла б стосуватися тих різновидів недійсності шлюбу для настання яких необхідне рішення суду (статті 40 та 41 СК), адже саме у цьому разі слід пред'являти позов про визнання шлюбу недійсним. Проте згідно положень статті 20 СК України до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується. Тобто всі вимоги, які пов'язані з недійсністю шлюбу на підставі статей 40 та 41 СК України, виключені з сфери дії позовної давності (див. [постанову КЛЦС ВС від 14.12.2021 у справі № 761/16077/19](#)).

Чи можна шлюбний договір кваліфікувати як фродаторний (вчинений на шкоду кредитору)

<https://t.me/glossema/1217>

Постанова КЦС ВС від 06.08.2023 в справі № 755/3563/21

Касаційний суд вже звертав увагу, що договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фродаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фродаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника) (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року в справі № 755/17944/18 \(провадження № 61-17511св19\)](#)).

У статті 60 СК України закріплено принцип спільності майна подружжя. Сторони шлюбного договору мають можливість домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України. При цьому майно, набуте за час шлюбу, належатиме кожному з подружжя на праві приватної власності (роздільне майно) (див. [постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 травня 2022 року в справі № 755/5802/20 \(провадження № 61-17477св21\)](#)).

Шлюбний договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками приватних відносин, покликаний забезпечити регулювання приватних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення шлюбного договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які

хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Договором, що вчиняється на шкоду кредитору (франдаторним договором), може бути й шлюбний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при вчиненні шлюбного договору має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати такий договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (наприклад, подружжя про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України).

Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника.

Чи допускається затвердження мирової угоди за позовом про розірвання шлюбу

<https://t.me/glossema/1226>

Постанова КЦС ВС від 26.07.2023 у справі № 523/1545/22

У мировій угоді, яка подана сторонами Верховному Суду для затвердження, об'єднано вимоги про розірвання шлюбу та поділ майна подружжя.

Касаційний суд вважає, що в частині розірвання шлюбу слід відмовити у затвердженні мирової угоди, оскільки відповідно до статті 110 СК України розірвання шлюбу можливе лише за рішенням суду. Тому, у будь-якому випадку такі умови мирової угоди є невиконуваними.

Оскільки розірвання шлюбу між подружжям, яке має дітей, в імперативному порядку здійснюється лише судом, то затвердити мирову угоду є неможливим, вона порушує вимоги закону, що є підставою для відмови у затвердженні мирової угоди і продовження судового розгляду (пункт 1 частини п'ятої статті 207 ЦПК України).

Які правові наслідки якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, а на час ухвалення рішення досягла повноліття

<https://t.me/glossema/1231>

Ухвала КЦС ВС від 06.09.2023 у справі № 185/9339/21

Ключове питання, яке постало перед судами і підлягає вирішенню у розглядуваній справі: як має діяти суд у разі, якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, а на час ухвалення рішення по суті спору - досягла повноліття?

Можливими підходами (варіантами) вирішення вказаного питання колегія суддів вбачає такі: незалежно від часу подання позову та наявності передбачених законом підстав для позбавлення батьківських прав, суд відмовляє у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав, якщо на час ухвалення рішення по суті спору дитина досягла повноліття;

у разі подання позову про позбавлення батьківських прав до досягнення дитиною повноліття, суд не може відмовити у позові лише з тих підстав, що на час ухвалення рішення по суті спору дитина досягла повноліття.

У розглядуваній справі суди попередніх інстанцій, виходячи із першого підходу та констатувавши наявність передбачених пунктом 2 частини першої статті 164 СК України підстав для позбавлення батьківських прав ОСОБА_2, відмовили у задоволенні позову через те, що на час ухвалення рішення у справі ОСОБА_3 досяг повноліття.

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду у складі колегії суддів Першої та Третьої судових палат Касаційного цивільного суду у справах № 219/3759/2014-ц, № 761/6749/20, № 686/16902/20 про те, що у випадку, якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, досягнення нею повноліття на час вирішення справи є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

На думку колегії суддів при вирішенні вказаного питання необхідно застосовувати інший правовий підхід, згідно з яким у разі подання позову про позбавлення батьківських прав до досягнення дитиною повноліття, суд не може відмовити у позові лише з тих підстав, що на час ухвалення рішення по суті спору дитина досягла повноліття. В такому випадку суд, після досягнення

дитиною повноліття, має продовжувати розгляд справи по суті задля встановлення обґрунтованості або необґрунтованості позовних вимог щодо наявності правових підстав для позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалення відповідного судового рішення.

Трохи про ст. 65 СК і ст. 369 СК України під час виконавчого провадження

<https://t.me/glossema/1244>

Ухвала КЦС ВС від 20.09.2023 в справі № 463/13099/21

Касаційний суд вважає, що згода співвласника щодо розпорядження спільним майном, передбачена статтею 65 СК України та статтею 369 ЦК України, розрахована саме на випадки вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном одним із співвласників. Така згода не потрібна при зверненні стягнення на майно боржника, що перебуває у спільній власності, у процедурі виконавчого провадження. Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б вимагало отримання виконавцем згоди іншого співвласника (-ів) на звернення стягнення на майно боржника, що перебуває у спільній власності, оскільки відсутність такої згоди унеможлиблювало б звернення стягнення на майно боржника, що перебуває у спільній власності.

Схожий за змістом підхід було висловлено [Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у постанові від 07 листопада 2022 року у справі № 725/7187/19](#), де Об'єднана палата зазначила, що: «частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі. При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації».

Як свідчить аналіз судових рішень в оскарженій частині, суди застосували висновки, викладені у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 грудня 2021 року у справі № [753/9500/18](#) (провадження № 61-14498св21), у якій також визнавались незаконними та скасовувались постанови і акти державного виконавця про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу з підстав, що таке майно було спільною сумісною власністю подружжя, та послалися на статтю 65 СК та статтю 369 ЦК.

Тому колегія суддів вважає необхідним передати справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку щодо застосування статті 65 СК України та статті 369 ЦК України у подібних правовідносинах, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 грудня 2021 року у справі № 753/9500/18 \(провадження № 61-14498св21\)](#).

Трохи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу та юрисдикцію

<https://t.me/glossema/1261>

[Ухвала КАС ВС від 22.09.2023 в справі № 560/17953/21](#)

77. Для встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу потрібно враховувати у сукупності всі ознаки, що притаманні наведеному визначенню. Так, при встановленні факту наявності у осіб спільного побуту доцільно враховувати ознаки, визначені у понятті домогосподарства.

78. Домогосподарство є сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Одне лише спільне проживання не є достатнім для визнання фактичного подружжя сім'єю без наявності інших ознак сім'ї. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи.

79. Взаємність прав та обов'язків передбачає наявність як у жінки, так і у чоловіка особистих немайнових і майнових прав та обов'язків, які можуть впливати, зокрема, із нормативно - правових актів, договорів, укладених між ними, звичаїв. Для встановлення цього факту важливе значення має з'ясування місця і часу такого проживання. Підтвердженням цього може бути їх реєстрація за таким місцем проживання, пояснення свідків, представників житлово-експлуатаційної організації. Щодо часу проживання слід зазначити, що за своєю природою проживання однією сім'єю спрямоване на довготривалі відносини.

85. У контексті справи № 560/17953/21 колегія суддів КАС вважає помилковими висновки КЦС про те, що вимоги заявниці до суду, пов'язані з доведенням факту проживання однією сім'єю без зареєстрованого шлюбу позивачки із загиблим військовослужбовцем для визнання (підтвердження) за нею певного соціально-правового статусу та можливими правовими наслідками такі вимоги пов'язані з публічно-правовими відносинами заявниці з державою, а отже, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства.

91. З огляду на зазначене, колегія суддів КАС вважає, що встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу має розглядатися за правилами цивільного судочинства в окремому провадженні, а тому висновки КЦС від 22.03.2023 у справі №290/289/22-ц щодо підсудності таких спорів адміністративному суду, є помилковими.

92. У справі, що переглядається, суд касаційної інстанції не може переглянути оскаржувані рішення та ухвалити законне і обґрунтоване рішення суду без відступу від правового висновку, викладеного у постанові КЦС від 22.03.2023 у справі № 290/289/22-ц, відповідно до якої вимоги про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу з військовослужбовцем, який загинув (помер) під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і стримуванні збройної агресії російської федерації, не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства.

93. Крім того, колегія суддів КАС вважає, що посилання колегії суддів КЦС від 22.03.2023 у справі №290/289/22-ц на висновки, викладені у [постанові ОП КЦС від 23.05.2022 у справі № 539/4118/19](#), як аналогічні, є помилковим, оскільки у справі №539/4118/19 заявник просив про встановлення юридичного факту, який є відмінним від юридичного факту, який просила встановити заявниця у справі №290/289/22-ц, а саме факт належності заявнику довідки Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України.

96. Враховуючи, що колегія суддів у цій справі вважає за необхідне [відступити від висновку КЦС від 22.03.2023 у справі №290/289/22-ц](#), справа підлягає передачі на розгляд ВП ВС.

Трохи про встановлення факту самостійного виховання дитини

<https://t.me/glossema/1267>

Ухвала КЦС ВС від 27.09.2023 у справі № 201/5972/22

У цій справі заявник звернувся до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення юридичного факту, а саме встановлення факту самостійного виховання дитини, зокрема з метою (згідно з доводами заявника) отримання соціальної допомоги як батьку, що самостійно виховує дитину, а також отримання відстрочки від мобілізації.

За встановлених у цій справі обставин, визначеної заявником заінтересованої особи (територіальний центр комплектування та соціальної підтримки) та мети подання заяви про встановлення факту самостійного виховання ним сина, заявлені ОСОБА_1 вимоги не є вимогами, які пов'язані із здійсненням особистих немайнових чи майнових прав, а тому не підлягають розгляду судом в порядку окремого провадження на підставі статей 293, 315 ЦПК України.

Колегією суддів досліджено практику вирішення спірних питань судами (аналіз практики здійснено за період з червня 2023 року по вересень 2023 року) та згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено:

на підставі частини четвертої статті 315 ЦПК України суди відмовляли у відкритті провадження у подібних справах, оскільки із заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачався спір про право (справи № № [441/2208/23](#), [669/864/23](#), [587/2555/23](#), [192/1671/23](#), [947/27131/23](#), [707/8911/23](#), [604/951/23](#), [559/2430/23](#), [381/2937/23](#), [604/886/23](#), [716/1104/23](#), [199/5376/23](#), [344/11153/23](#), [599/1435/23](#), [599/1434/23](#), [152/655/23](#), [727/5799/23](#));

судами розглянуто заяву по суті і задоволено вимогу про встановлення факту самостійного виховання дитини в окремому провадженні (справи № [331/4826/23](#), [556/2030/23](#), [714/949/23](#), [201/7656/23](#), [718/2071/23](#), [718/2069/23](#), [759/6144/23](#), [147/664/23](#), [718/1870/23](#), [725/3819/23](#), [557/888/23](#), [466/4321/23](#), [724/1170/23](#))

судами вирішено порушене питання по суті та відмовлено у задоволенні заяви за необґрунтованістю (справи № [715/2428/23](#), [686/11972/23](#), [466/7080/23](#), [354/897/23](#), [533/279/23](#));

судами у відповідності до пункту 1 частини другої статті 186 ЦПК України відмовлено у відкритті провадження у справі, оскільки факт самостійного виховання дитини не може бути встановлений у судовому порядку (справи № [389/2881/23](#), [750/12788/23](#), [604/911/23](#))

згідно з пунктом 1 частини першої статті 186 ЦПК України відмовлено у відкритті провадження у справі, оскільки заява не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, з посиланням на те, що заява про встановлення факту самостійного виховання дитини підлягає розгляду у порядку адміністративного судочинства (справа № [521/20726/23](#)).

Вказані вище справи, в яких суди у процедурі цивільного та адміністративного судочинства приймають різні за змістом та правозастосуванням судові рішення, не були предметом перегляду Верховного Суду. Цю справу можна вважати пілотною (зразковою). Правова проблема постає під час дії правового режиму воєнного стану у значній кількості поданих заяв, позовів на території України про встановлення факту самостійного виховання дитини (інших фактів, які пов'язані із реалізацією права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації) чи оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що перебували та перебувають на розгляді в судах та рішення у яких можуть бути винесені найближчим часом, що свідчить про наявність виключної правової проблеми.

Аналіз судової практики свідчить про винесення судами суперечливих судових рішень, відсутності єдності судової практики, зокрема у зв'язку із відсутністю правової позиції Верховного Суду щодо такого роду питань. Враховуючи вищезазначене, КЦС дійшов висновку про наявність підстав для передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду.

Трохи про визначення місця проживання дитини у разі її проживання закордоном

<https://t.me/glossema/1272>

[Ухвала ОП КЦС ВС від 26.09.2023 у справі № 607/20787/19](#)

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18 (провадження № 61-490бсв22) зазначено, що «відповідно до статті 16 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (далі - Конвенція 1980 року) після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримання дитини відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не будуть вирішувати по суті питання про піклування доти, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення. Розглядаючи питання щодо повернення дитини до держави постійного проживання, суд не може вирішувати по суті питання щодо піклування про дитину та визначення її місця проживання, оскільки це питання, виходячи зі змісту статті 16 Конвенції, належать до виключної компетенції держави постійного проживання дитини. Отже, спір між батьками щодо місця проживання дитини може бути вирішений лише після повернення дитини до держави постійного місця проживання. Вимог щодо повернення сина ОСОБА_2 на територію України за місцем його реєстрації ОСОБА_2 не заявляв. З урахуванням наведеного рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову у задоволенні позову».

У свою чергу колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, посилаючись на наукові висновки членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, вважає, що сама по

собі обставина проживання дитини закордоном (незалежно від того чи вивезена дитина закордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після, чи ініційовано провадження щодо вирішення питання про повернення дитини в Україну за правилами Конвенції 1980 року) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання, а факт проживання дитини закордоном не є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про визначення місця проживання такої дитини разом з одним з батьків в Україні.

З огляду на зазначене, колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає наявними правові підстави для відступу від висновку щодо застосування частини першої статті 161 СК України у подібних правовідносинах, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 грудня 2022 року у справі № 759/96/18 \(провадження № 61-4906св22\)](#), про те, що спір між батьками щодо місця проживання дитини може бути вирішений лише після повернення дитини до держави постійного місця проживання.

Трохи про аліменти

<https://t.me/glossema/1305>

1) [Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 у справі № 711/679/21](#)

При здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити та 1 відсоток. Тобто, заборгованість за місяць $\times$ кількість днів заборгованості $\times$ 1 %.

При застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абзаці 1 частини 1 статті 196 СК якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто, тією яка існує за всі місяці станом на момент пред`явлення позову чи на інший момент), то при пред`явленні позову за період коли існувало прострочення, а на момент пред`явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред`явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

2) [Постанова КЦС ВС від 15.06.2022 у справі № 682/1277/20](#)

Встановивши, що дохід ОСОБА_2 у сумі 2 996 756,39 грн, з якого ОСОБА_1 просила стягнути заборгованість зі сплати аліментів, є вартістю успадкованого та отриманого у дар майна, суд першої інстанції, з висновком якого погодився і апеляційний суд, правильно вважали, що отримання майна - земельних ділянок сільськогосподарського призначення, у власність у порядку спадкування не є тим видом доходу, який підлягає врахуванню під час розрахунку розміру та стягнення аліментів. Такий висновок міститься й у [постанові ВС від 29 травня 2019 року у справі № 682/2133/14-ц \(провадження № 61-1363св19\)](#).

3) [Постанова КЦС ВС від 22.08.2022 у справі № 712/6313/21](#)

СК передбачає підстави для зміни розміру аліментів, визначеного за рішенням суду, але не пов`язує їх зі способом присудження (частина третя статті 181 СК). Стаття 192 СК тільки вказує на можливість зміни раніше встановленого розміру аліментів за наявності доведених в судовому порядку підстав, а саме: зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров`я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом. З огляду на відсутність імперативної заборони змінювати розмір аліментів шляхом зміни способу їх присудження, за положеннями статті 192 СК зміна розміру аліментів може мати під собою й зміну способу їх

присудження (зміна розміру аліментів, стягнутих за рішенням суду у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини на розмір аліментів у певній твердій грошовій сумі та навпаки).

4) Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 у справі № 522/5039/21

Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

Трохи про аліменти (продовження)

<https://t.me/glossema/1306>

5) Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 752/20152/16-ц

Аналіз змісту частини другої статті 199 СК дає підстави для висновку, що законодавець не передбачив такої можливості, як зупинення нарахування аліментів, переривання сплати аліментів у певні періоди, зокрема коли повнолітня дитина безпосередньо не бере участі в освітньому процесі, а також звільнення платника аліментів від сплати аліментів на утримання повнолітньої дитини у зв'язку з продовженням нею навчання в період канікул, переходу на навчання на інший освітній рівень або до іншого навчального закладу, зокрема вступу до магістратури. Правило частини другої статті 199 СК виключно передбачає припинення права повнолітньої дитини на утримання у разі припинення нею навчання, тобто закінчення або відрахування з навчання у навчальному закладі. Законодавець не передбачив винятку з правила частини першої статті 199 СК, яка, зокрема не містить застереження про те, що канікулярний період, період вступу до вищого навчального закладу для здобуття вищого рівня освіти не входять до періоду нарахування та сплати аліментів одним із батьків на користь повнолітньої дитини.

Завершення повнолітньою дочкою/сином, до досягнення ними 23 років, навчання на певному освітньому рівні та: безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу на наступний рівень освіти; або безпосередній після цього перехід (вступ) до навчального закладу для здобуття освіти на наступному рівні чи за іншою спеціальністю, незалежно від того, чи відбувається це в тому самому або у різних закладах освіти, не свідчить про припинення навчання та, відповідно, саме по собі не є підставою для припинення права на утримання (аліменти).

[6\) Постанова КЦС ВС від 14.06.2023 у справі № 758/8284/21](#)

Враховуючи зміст статей 181, 192 СК, розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, не вважається незмінним. Отже, у зв'язку із значним покращенням матеріального становища платника аліментів один із батьків дитини може подати до суду заяву про збільшення розміру аліментів. Значне погіршення матеріального становища платника аліментів може бути підставою для його вимоги про зменшення розміру аліментів. До таких висновків дійшов ВСУ в постанові від 05 лютого 2014 року у справі № 6-143цс13 та ВС в постанові від 09 вересня 2021 року у справі № 554/3355/20.

03 лютого 2020 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 було укладено Договір про сплату аліментів на дитину, посвідчений приватним нотаріусом, за яким, зокрема, позивач зобов'язався сплачувати відповідачу аліменти на їхнього спільного сина ОСОБА_1. Відповідно до пункту 6.1. договору позивач зобов'язався сплачувати аліменти у добровільному порядку у твердій грошовій сумі від частини власного офіційного доходу не меншу ніж необхідно для повного покриття витрат на достойні умови життя, фізичний, інтелектуальний та емоційний розвиток дитини, а також харчування, навчання, лікування та відпочинок, але в будь-якому випадку не менше ніж 2 500,00 дол. США в гривні України в еквіваленті офіційного курсу долара США на момент оплати щомісячно. Встановивши, що позивачем не було надано належних та допустимих доказів на підтвердження значного погіршення його майнового становища, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для зменшення розміру аліментів, встановленого пунктом 6.1 договору про сплату аліментів на дитину, укладеного 03 лютого 2020 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2.

[7\) Постанова КЦС ВС від 23.08.2023 у справі № 707/1319/22](#)

Особа, якій виповнилось 14 років, може сама звернутись до суду із заявою, зокрема про стягнення аліментів. Попередня підбірка:
<https://www.facebook.com/100000556016168/posts/5186002824761533/>

Чи є обов'язковим для застосування статті 74 СК України пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу
<https://t.me/glossema/1370>

[Постанова КЦС від 16.11.2023 в справі № 757/19682/18-ц](#)

У статті 74 СК України регулюються тільки майнові права та обов'язки жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. При цьому на рівні статті 74 СК України передбачено загальне правило: майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності цих осіб, поширюються положення глави 8 СК України. У статті 74 СК України закріплено спеціальний прийом юридичної техніки для того, щоб уникнути повторення норм СК України. Це означає, що майно, набуте цими особами за час спільного проживання, належить жінці та чоловікові, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на праві спільної сумісної власності. Тобто і для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, передбачено презумпцію спільності права власності. Ця презумпція може бути спростована й жінка та (або) чоловік можуть оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, в тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на жінку та (або) чоловіка, який її спростовує. Жінка та (або) чоловік, який заявляє про спростування зазначеної презумпції, зобов'язаний довести обставини, що її спростовують, на підставі належних та допустимих доказів ([див. постанову Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 травня 2023 року в справі № 215/1191/17](#)).

Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві

спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу (стаття 74 СК України, в редакції, чинній з 16 січня 2007 року).

Тлумачення статті 74 СК України, в редакції, чинній як до, так і з 16 січня 2007 року, свідчить, що:

для застосування статті 74 СК України законодавцем не передбачено обов'язкового пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у разі поділу спільного сумісного майна набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Тобто, така обставина (факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу), у разі пред'явлення позову про поділ спільного сумісного майна набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу, встановлюється під час розгляду такого позову. Також не виключається, що така обставина (факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу) визнається сторонами.

приватно-правовими нормами визначене обмежене коло підстав відмови у судовому захисті приватного права та/або інтересу особи, зокрема, до них належать: необґрунтованість позовних вимог (встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача); зловживання матеріальними правами; обрання позивачем неналежного способу захисту його порушеного права/інтересу; вплив позовної давності. Тому касаційний суд акцентує увагу, що не пред'явлення окремої позовної вимоги про встановлення факту спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу у разі поділу спільного сумісного майна набутого під час спільного проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу не є підставою для відмови в позові про поділ.

Трохи про звільнення сумісника

<https://t.me/glossema/1373>

Постанова ОП КЦС ВС від 06.11.2023 в справі № 127/18918/22

Підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця визначено в статтях 40, 41, 43, 43-1 КЗпП України.

Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі - Закон України № 2352-IX, дата набрання чинності - 19 липня 2022 року) внесені зміни, зокрема, до Кодексу законів про працю України:

абзац четвертий частини першої статті 43-1, який передбачав таку підставу розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця без попередньої згоди виборного органу первинної профспілкової організації, як звільнення сумісника у зв'язку з прийняттям на роботу працівника, який не є сумісником, було виключено;

статтю 102-1 КЗпП України викладено в такій редакції: «Сумісництвом вважається виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у роботодавця - фізичної особи. Працівники, які працюють за сумісництвом, одержують заробітну плату за фактично виконану роботу». Таким чином, зі статті 102-1 КЗпП України було виключено норму, яка визначала, що умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно з пунктом 3 частини четвертої Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 2352-IX протягом двох місяців з дня набрання чинності цим Законом: Кабінету Міністрів України забезпечити прийняття нормативно-правових актів, необхідних для реалізації цього Закону; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

На виконання Закону України № 2352-IX Кабінет Міністрів України: постановою від 22 листопада 2022 року № 1306 визнав такою, що втратила чинність, зокрема, постанову Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій»; розпорядженням від 22 листопада 2022 року № 1047-р скасував наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 року № 43 «Про затвердження Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій».

Аналіз зазначених норм свідчить, що:

під час розгляду спорів про звільнення працівників-сумісників, звільнених з 19 липня 2022 року, не підлягає застосуванню постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій;

втрата чинності постанови Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» лише 22 листопада 2022 року не свідчить про правомірність її застосування до правовідносин щодо звільнення сумісника в період з 19 липня до 22 листопада 2022 року, оскільки КЗпП України в редакції, чинній з 19 липня 2022 року, який є законом, має вищу юридичну силу, ніж підзаконний нормативно-правовий акт, не передбачає такої підстави для розірвання трудового договору, як звільнення з роботи за сумісництвом у зв'язку з прийняттям на цю роботу працівника, який не є сумісником.

Трохи про оспорення актового запису про народження дитини, вчиненого до 01 січня 2004 року

<https://t.me/glossema/1424>

Постанова ДСП КЦС ВС від 30.11.2023 в справі № 161/10712/21

У справі, що переглядається, перед касаційним судом постало кілька ключових питань: чи має стаття 136 СК України зворотну дію у часі? Тобто чи може заборона (досягнення дитиною повноліття), передбачена статтею 136 СК України, поширюватися на оспорення актового запису, вчиненого в 2002 році?

чи передбачав Кодекс про шлюб та сім'ю заборону на оспорювання актового запису після досягнення дитиною повноліття?

Норми СК України застосовуються до сімейних відносин, які виникли після набрання ним чинності, тобто не раніше 1 січня 2004 року.

У розділі VII Прикінцеві положення СК України законодавець не передбачив правил, аналогічних положенням абзацу 2 пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України. Тому заборона, запроваджена частиною третьою статті 136 СК України щодо неприпустимості оспорювання батьківства після досягнення дитиною повноліття немає зворотної дії в часі.

Якщо актовий запис про народження дитини вчинений до 01 січня 2004 року, то при його оспоренні застосовуються відповідні положення КпШС.

Законодавство про шлюб та сім'ю передбачало презумпцію про те, що батьком дитини жінки, яка перебуває у шлюбі, є не хтось інший, а її чоловік та допускало оспорювання запису в якості батька дитини для виправлення можливих помилок. В інтересах дитини, стаття 56 КпШС встановлювала нетривалий річний строк для оспорювання вказаного запису, обчислюваний з того часу, коли особі стало або повинно було стати відомо про проведений запис та не пов'язувала право на оспорювання батьківства з досягненням дитиною повноліття.

В КпШС не було передбачено заборону на оспорювання актового запису після досягнення дитиною повноліття.

В доктрині процесуального права позови про визнання поділяються на позитивні та негативні

По своїй суті позов особи, яка записана як батько, про оспорення запису в книзі записів народжень є негативним, в якому позивач стверджує, що в нього відсутні батьківські обов'язки. За допомогою такого позову відбувається захист приватного інтересу та «приватного життя» чоловіка за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яке охоплює важливі аспекти особистої ідентичності.

З урахуванням викладеного, Друга судова палата відступає від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного в постанові Верховного Суду від 19 грудня 2018 року у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 336/2362/16-ц (провадження № 61-19794св18).

Трохи про «зворотну дію» в часі рішення суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю

<https://t.me/glossema/1426>

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Це проявляється в тому, що учасники цивільних правовідносин, як правило, самостійно ініціюють застосування норм про недійсність договору та її правових наслідків.

Недійсність договору відображається (чи може відобразитися) на правах та інтересах інших учасників цивільних правовідносин, а тому повинні існувати певні правові підстави і наслідки недійсності, у тому числі для «дотичних» до неї учасників цивільних правовідносин.

Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду (частина перша та друга статті 273 ЦПК України).

Варто зауважити, що в практиці Верховного Суду України (див. постанову Верховного Суду України від 07 листопада 2011 року у справі № 6-44цс11, постанову Верховного Суду України від 07 вересня 2016 року у справі № 6-727цс16) існував усталений підхід, який полягав в тому, що встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, так і встановлення належності їм майна на праві спільної сумісної власності на підставі статті 74 СК України, пов'язується з набранням законної сили рішенням суду, і тому встановлення вказаних юридичних фактів не зумовлює недійсності правочину щодо цього майна, вчиненого до набрання законної сили таким рішенням суду.

Наявність підстав для визнання того чи іншого договору недійсним має встановлюватися судом саме на момент його вчинення. Тому рішення суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю не може мати зворотної дії в часі і породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності правочину, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю. Відповідно, якщо факт проживання чоловіка та жінки однією сім'єю на момент укладення оспорюваного договору встановлений не був, то підстави для застосування положень про спільну власність відсутні.

Чи завжди потрібний висновок органу опіки і піклування при вирішенні сімейного спору

<https://t.me/glossema/1449>

Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 у справі № 523/19706/19

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі, якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступу до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Окрема думка судді КЦС ВС від 11.12.2023 у справі № 523/19706/19

2. У цій справі ОСОБА_2, з метою визначення місця проживання їх з відповідачем спільної дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, зверталась до Одеської міської ради як органу опіки і піклування, подавши для цього документи, визначені пунктом 72 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженому постановою КМ України від 24 вересня 2008 року № 866. У висновку від 30 листопада 2020 року Орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради зазначив, що не має достатньо підстав для остаточного висновку щодо визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, оскільки ОСОБА_1 на засідання ради не з'явився, а встановити його місце знаходження не вдалось.

2.1. Тому Об'єднаній палаті необхідно було врахувати причини ненадання висновку щодо визначення місця проживання дитини, а саме - неповідомлення ОСОБА_1 свого місця проживання, ухилення батьком від обстеження умов проживання дитини, і, як наслідок, об'єктивної неможливості органу опіки і піклування оцінити умови проживання дитини з батьком.

3.7. У цій справі, з урахуванням причин неможливості органним опіки і піклування надати висновок, Об'єднаній палаті не було підстав робити висновки щодо застосування частин четвертої та п'ятої статті 19 СК про обов'язковість висновку органу опіки та піклування у спорах щодо визначення місця проживання дитини. Висновок Об'єднаної палати щодо застосування частин четвертої та п'ятої статті 19 СК міг бути тільки зробленим в контексті випадків зловживання правами одним із батьків (неповідомлення місця проживання, ухилення від обстеження умов проживання тощо). Ця справа не стосувалася випадків перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території тощо.

3.8. Відступ від висновку про застосування тієї чи іншої норми має бути розумним і про нього має бути вказано в тексті постанови. Натомість, цілком очевидно, що зміна практики застосування норм при вирішенні певної категорії спорів не має слідувати з тексту постанови не явно, імпліцитно (див.: постанову ОП КЦС від 12 червня 2023 року у справі № [676/7428/19](#)).

3.9. По суті Об'єднана палата відступила від численних висновків касаційного суду, які стосуються обов'язковості висновку органу опіки та піклування у спорах щодо визначення місця проживання дитини, конкретизувавши його таким чином, що є загальне правило про необхідність висновку, з якого можуть бути винятки. При цьому, не зазначивши про конкретизацію попередніх висновків касаційного суду.

§ 8. Трудове право

Трохи про пункт 5 частини першої статті 41 КЗпП України

<https://t.me/glossema/808>

Постанова ОП КЦС ВС від 23.01.2023 в справі № 766/23789/19

Системний аналіз положень пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України та частини третьої статті 99 ЦК України дає підстави для висновку, що припинення повноважень члена виконавчого органу може відбутися у будь-який час та з будь-яких підстав. При цьому припинення повноважень члена виконавчого органу гарантується нормами цивільного права для припинення або запобігання негативного впливу на управлінську діяльність товариства. Необхідність таких правил обумовлена специфічним статусом члена виконавчого органу, який отримав від уповноваженого органу товариства право на управління (постанови Великої Палати Верховного Суду: від 10 квітня 2019 року у справі № 510/456/17, провадження № 14-1цс19, від 04 лютого 2020 року у справі № 915/540/16, провадження № 12-100гс19).

Згідно зі статтею 92 ЦК України дієздатність юридичної особи здійснюється через її органи. Поняття дієздатності є цивілістичним, а отже, формування, зміна та припинення органів юридичної особи регулюються цивільним законодавством. Той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають у трудових відносинах із товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивільним, оскільки до цих відносин не може застосовуватися модель «роботодавець - працівник», властива трудовим відносинам. Правовий статус членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового його керівника значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінню товариством.

Розірвання трудового договору згідно з пунктом 5 частини першої статті 41 КЗпП України можливе за наявності попереднього припинення повноважень посадової особи, тобто рішення вищого органу управління або виконавчого органу, що наділений повноваженнями з прийому/звільнення працівників. Для звільнення за вказаною нормою мають бути присутні

обставини: звільнений працівник повинен бути посадовою особою товариства; повинно заздалегідь відбутись припинення його повноважень (окреме рішення вищого органу управління), що в наступному є підставою для розірвання з ним трудового договору в порядку, передбаченому чинним законодавством України та статутними документами господарського товариства.

ОП КЦС робить висновок про те, що відповідно до пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірваний у випадку припинення повноважень посадових осіб. Проте вказане стосується посадових осіб - членів колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособового керівника, на яких при призначенні на посаду покладаються функції по управлінню за рішенням власника або уповноваженого органу в межах своїх повноважень.

Щодо інших посадових осіб, то розірвання з ними трудового договору має відбуватись на інших підставах, встановлених трудовим законодавством, що також передбачає дотримання відповідних встановлених цим законодавством гарантій. При цьому віднесення статуту товариства певної посади до категорії «посадових осіб» не є підставою для визнання її такою, до якої застосовується положення пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України. Отже, на підставі пункту 5 частини першої статті 41 КЗпП України не може бути звільнено працівника філії державного підприємства, який не є членом виконавчого органу.

Тому ОП КЦС вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року у справі № 766/23107/19 \(провадження № 61-18377св20\)](#) та [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 грудня 2021 року у справі № 766/1211/20 \(провадження № 61-19236св20\)](#).

Трохи про COVID-19 і відсторонення

<https://t.me/glossema/819>

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 130/3548/21

13.14. ВП ВС не вбачає підстав для сумнівів у тому, що у відповідний період Україна, поряд з іншими державами, зазнала значних труднощів у сфері охорони здоров'я. Згідно зі статистичними

даними в середньому у 2021 році від COVID-19 в Україні помирало 7 168 осіб на місяць. [Коронавірусна інфекція COVID-19 у тому році стала другою за частотою причиною смертей українців \(12 %\) після серцево-судинних захворювань \(60,2 %\)](#). Вказане зумовлювало необхідність вжиття державою певних обмежувальних заходів, пов'язаних, зокрема, із втручанням у право на повагу до приватного життя для захисту здоров'я населення від хвороби, яка може становити серйозну небезпеку, а саме для запобігання подальшому її поширенню, попередження важких ускладнень у хворих на COVID-19, мінімізації серед них кількості летальних випадків. Така мета відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції є легітимною. Встановивши обов'язковість щеплення проти COVID-19 для окремих категорій працівників як умову продовження виконання ними трудових обов'язків, держава намагалася досягнути цієї мети.

14.9. ВП ВС зауважує, що в кожному конкретному випадку для вирішення питання про наявність підстав для обов'язкового щеплення працівника проти COVID-19 і, відповідно, для відсторонення працівника від роботи, слід виходити не тільки з Переліку № 2153, але й оцінки загрози, яку потенційно на роботі може нести невакцинований працівник. Зокрема, слід враховувати і такі обставини, як:

- кількість соціальних контактів працівника на робочому місці (прямих/непрямих);
- форму організації праці (дистанційна/надомна), у тому числі можливість встановлення такої форми роботи для працівника, який не був щепленим;

- умови праці, у яких перебуває працівник і які збільшують вірогідність зараження COVID-19, зокрема потребу відбувати у внутрішні та закордонні відрядження;

- контакт працівника з продукцією, яка буде використовуватися (споживатися) населенням.

14.10. Визначаючи об'єктивну необхідність щеплення працівника і перевіряючи законність його відсторонення від роботи для протидії зараженню COVID-19, необхідно з'ясувати наявність наведених вище та інших факторів. Однак апеляційний суд залишив указані обставини поза увагою та не врахував, що відповідач не обґрунтував необхідність відсторонення позивачки тим, що вона, працюючи черговою по переїзду, створювала загрози, які б вимагали вжиття такого суворого заходу втручання у право на повагу до приватного життя, який позбавляв позивачку заробітку.

14.16. Натомість ситуація позивачки принципово відрізняється: 1) вона повинна сама заробляти собі на життя, на відміну від дитини, за якою батьки можуть доглядати, не звертаючись до послуг дошкільного навчального закладу; 2) безстрокове відсторонення від роботи з позбавленням заробітку тягне для працівника серйозніші наслідки, ніж неможливість батьків влаштувати дитину на обмежений період до дошкільного навчального закладу; 3) таке відсторонення не є притягненням працівника до відповідальності за відмову чи ухилення від обов'язкового профілактичного щеплення від COVID-19, хоча створює наслідки, суворіші, ніж разовий помірний штраф за відмову вакцинувати дітей від добре відомих для науки захворювань.

14.17. Рішення ЄСПЛ у справі «Соломахін проти України» стосувалося скарг заявника на негативні наслідки, які для нього зумовило щеплення від дифтерії. І єдиною причиною, чому ЄСПЛ не визнав порушення статті 8 Конвенції, стало те, що заявник не довів, що саме внаслідок щеплення була завдана шкода його здоров'ю (не встановив, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя було непропорційним меті охорони здоров'я населення).

14.18. Тому висновки в тій справі незастосовні до ситуації позивачки, яку відсторонили від роботи через те, що до певної дати вона не отримала щеплення від COVID-19, а не через те, що погіршення здоров'я після вакцинації унеможливило виконання трудових обов'язків.

Трохи про юрисдикцію спору про припинення трудових відносин директора ТОВ на підставі статті 38 КЗпП
<https://t.me/glossema/1045>

[Постанова ВП ВС від 14.06.2023 у справі № 448/362/22](#)

3. ВП мала вирішити питання про те, за правилами якого судочинства треба розглядати заявлені директором товариства позовні вимоги. Вирішила, що спір про припинення трудових відносин директора ТОВ із цим товариством і про зобов'язання внести відповідні зміни до ЄДР належить до юрисдикції господарського суду, оскільки управління товариством включає реалізацію загальними зборами його учасників компетенції щодо формування виконавчого органу та припинення повноважень останнього.

54. Звернення до суду особи, яка є одноосібним виконавчим органом товариства, для припинення її повноважень, зокрема у випадку, якщо загальні збори учасників не розглядають заяву про звільнення з посади директора, пов'язане з корпоративними відносинами у цьому товаристві. Тому доцільно зберігати єдину юрисдикційну належність спорів про припинення повноважень одноосібного виконавчого органу товариства чи члена колегіального такого органу для формування стабільної та послідовної судової практики щодо віднесення таких спорів до господарської юрисдикції.

55. ВП зауважує, що корпоративні права на участь в управлінні товариством його учасники реалізують, зокрема, шляхом прийняття компетентним органом товариства рішення щодо припинення повноважень одноосібного виконавчого органу (директора). Таке рішення може мати наслідки для трудових відносин, але визначальними у таких ситуаціях є відносини корпоративні.

56. Суди зрозуміли загальну спрямованість практики ВП ВС, критерії розмежування корпоративних (тобто тих, що, зокрема, пов'язані з управлінням підприємством) і власне трудових

спорів і правильно застосували норми процесуального права, зробивши висновок про те, що спір слід розглядати за правилами господарського судочинства.

57. ВП ВС погоджується із судами у тому, що вимогу позивача стосовно виключення з ЄДР запису про директора товариства слід розглянути у господарській юрисдикції разом із вимогою про визнання трудових відносин і відносин представництва припиненими, але не тому, що перша є похідною від другої. Належність й ефективність обох зазначених вимог має оцінити під час розгляду справи господарський суд.

65. З огляду на висновки щодо юрисдикції суду, сформульовані у цій постанові у справі № 448/362/22, а також [у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 січня 2022 року у справі № 911/719/21](#), є підстава для відступу від висновку щодо юрисдикції суду, сформульованого [Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 24 грудня 2019 року у справі № 758/1861/18](#).

73. Перелік спорів, що виникають із корпоративних відносин і належать до юрисдикції господарських судів, не є вичерпним, і охоплює зокрема спори, пов'язані з управлінням юридичною особою. Спір щодо припинення трудового договору одноосібного виконавчого органу (директора) товариства з обмеженою відповідальністю є спором, який виник із корпоративних відносин, оскільки стосується реалізації загальними зборами цього товариства їх компетенції щодо формування виконавчого органу та припинення його повноважень. Тому такий спір пов'язаний із управлінням юридичною особою та належить до юрисдикції господарського суду.

Трохи про підстави звільнення працівника-сумісника

<https://t.me/glossema/1186>

Ухвала КЦС ВС від 16.08.2023 у справі № 127/18918/22

В постанові Третньої судової палати КЦС від 12 лютого 2020 року у справі № 607/13528/18 вказано, що робота за сумісництвом регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положенням № 43, яким визначені додаткові підстави для звільнення з роботи за сумісництвом. Вказані нормативно-правові акти регулюють питання роботи на умовах сумісництва в

установах, організаціях, що фінансуються з бюджетів усіх рівнів, отже, їх дія поширюється на комунальні заклади, утворені органом місцевого самоврядування, та комунальні установи, організації, що фінансуються з бюджету. КП «Тернопільський міський лікувально-діагностичний центр» є комунальним підприємством. Згідно з пунктом 8 Положення № 43, звільнення з роботи за сумісництвом провадиться з підстав, передбачених законодавством, а також у разі прийняття працівника, який не є сумісником, чи обмеження сумісництва у зв'язку з особливими умовами та режимом праці без виплати вихідної допомоги. Наведена норма права прямо передбачає таку підставу звільнення сумісника як прийняття на роботу працівника, який не є сумісником.

У постанові Першої судової палати КЦС від 03 червня 2020 року у справі № 757/42264/16-ц вказано, що відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції керувався Положенням № 43, відповідно до пункту 8 якого звільнення з роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ й організацій провадиться з підстав, передбачених законодавством, а також у разі прийняття працівника, який не є сумісником, чи обмеження сумісництва у зв'язку з особливими умовами та режимом праці без виплати вихідної допомоги. Посилання КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги» Печерського району міста Києва на те, що постанова Кабінету Міністрів України від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» стосується й комунальних підприємств, безпідставні, оскільки зазначена постанова поширюється на роботу за сумісництвом працівників лише державних підприємств, установ і організацій. Тобто, вказані нормативно-правові акти поширюють свою дію лише на державні підприємства, установи і організації, яким відповідач у справі, тобто КНП «Центр первинної медико-санітарної допомоги» Печерського району міста Києва, не є.

На думку колеги суддів Третьої судової палати таке тлумачення постанови КМУ від 03 квітня 1993 року № 245 «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» та Положення № 43 щодо їх поширення на роботу за сумісництвом працівників лише державних підприємств, установ і організацій не відповідає змісту вказаних нормативно-правових актів і суперечить вищенаведеним правовим висновкам щодо їх застосування, викладеним в постановках ВС від 23 квітня 2018 року у справі № 640/569/17 (провадження № 61-6529св18), від 10 квітня 2019 року у справі № 592/11917/17 (провадження № 61-37556св18), від 12 лютого 2020 року у справі № 607/13528/18 (провадження № 61-12081св19), від 16 березня 2020 року у справі № 415/6914/17 (провадження № 61-38121св18). Тому без відступлення в установленому законом порядку від вказаного висновку неможливо ухвалити законне й обґрунтоване рішення в цій справі.

Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення

<https://t.me/glossema/1227>

Постанова ВП ВС від 06.09.2023 у справі № 127/27466/20

8.9. Частиною дванадцятою цієї ж статті 39 Закону № 2275-VIII передбачено, що договір, який укладається з членом виконавчого органу товариства, від імені товариства підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами учасників.

8.10. Аналіз цієї норми в сукупності з положеннями останнього речення частини сьомої статті 39, частини шостої статті 40 та частини восьмої статті 42 Закону № 2275-VIII дозволяє дійти висновку про те, що договір, про який ідеться в частині дванадцятій статті 39 цього Закону, є цивільно-правовим або трудовим договором (контрактом).

8.14. Отже, за загальним правилом створення (обрання) виконавчого органу товариства відбувається за рішенням загальних зборів учасників товариства (частина перша статті 99 ЦК України, пункт 7 частини другої статті 30 Закону № 2275-VIII) або в окремих випадках - наглядової ради товариства (частина друга статті 38 Закону № 2275-VIII). Це рішення породжує між особами, яких воно стосується, корпоративні відносини, у яких обрана особа наділяється повноваженнями з управління.

8.15. Ці корпоративні відносини також є підставою для виникнення відносин представництва товариства перед третіми особами, а також трудових відносин, що регулюються законодавством про працю, та виникають у зв'язку з укладенням в установленому порядку (частина дванадцята статті 39 Закону № 2275-VIII) з одноосібним виконавчим органом (членом колегіального виконавчого органу) трудового договору (контракту).

8.16. Такий трудовий договір (контракт) може визначати окремі аспекти діяльності одноосібного виконавчого органу (члена колегіального виконавчого органу) як працівника товариства, зокрема, строк здійснення ним повноважень; права, обов'язки і відповідальність сторін (у тому числі матеріальну); умови матеріального забезпечення; умови звільнення з посади (у тому числі дострокового).

Трохи про звільнення керівника товариства на підставі судового рішення (закінчення)

<https://t.me/glossema/1228>

[Постанова ВП ВС від 06.09.2023 у справі № 127/27466/20](#)

8.20. При цьому Велика Палата Верховного Суду враховує, що позовні вимоги про визнання трудових правовідносин припиненими, або про звільнення, або про припинення трудових правовідносин та / або правовідносин представництва у такому спорі спрямовані насамперед на припинення правовідносин з управління, які існують між директором та товариством.

8.21. Цими висновками Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків Верховного Суду про застосування в подібних правовідносинах положень законодавства про працю, зокрема, статті 38 КЗпП України, викладених у постановах [від 24.12.2019 у справі № 758/1861/18](#), [від 17.03.2021 у справі № 761/40378/18](#) та [від 19.01.2022 у справі № 911/719/21](#), зокрема, в частині тверджень про те, що відповідно до трудового законодавства України керівник товариства (директор), як і будь-який інший працівник, має право звільнитися за власним бажанням, попередивши власника або уповноважений ним орган про таке звільнення письмово за два тижні, а також про те, що визначальним при вирішенні справ цієї категорії є не перевірка дотримання керівником юридичної особи порядку скликання загальних зборів учасників товариства, а волевиявлення працівника на звільнення з роботи та дотримання ним процедури звільнення, передбаченої частиною першою статті 38 КЗпП України.

Необхідність такого відступу зумовлена тим, що у справах № 761/40378/18, № [758/1861/18](#) та № 911/719/21 Верховний Суд застосував норми законодавства про працю та поклав їх в основу своїх висновків, зроблених у спорах за позовами директорів, які були обрані рішеннями загальних зборів учасників, за відсутності встановлених судами обставин укладення з ними трудових договорів (контрактів), що суперечить викладеним вище висновкам Великої Палати Верховного Суду.

8.32. Разом з тим за встановленими в цій справі обставинами Директор 11.10.2019 надіслав учасникам Товариства заяви, за змістом яких просив звільнити його із цієї посади та скликати загальні збори у строк до 24.10.2019 для призначення нового директора Товариства, що не відповідає положенням частини третьої статті 32 Закону № 2275-VIII та пункту 8.6.4 Статуту, якими визначено обов'язковість повідомлення учасників Товариства не менше ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів.

8.33. У зв'язку із цим Велика Палата Верховного Суду погоджується з доводами Скаржника, викладеними в підпункті 4.1 цієї постанови, в частині тверджень про неправильне застосування судом апеляційної інстанції статті 32 Закону № 2275-VIII та вважає, що позов Директора не підлягав задоволенню, оскільки недотримання ним визначеного Законом № 2275-VIII та Статутом порядку скликання загальних зборів учасників Товариства з власної ініціативи не дає підстав для висновку про те, що права Позивача були порушені внаслідок позбавлення його можливості припинити свої повноваження як директора Товариства з незалежних від нього причин.

Трохи про пункт 6 частини першої статті 41 Кодексу законів про працю

<https://t.me/glossema/1276>

Постанова КЦС ВС від 27.09.2023 у справі № 523/11673/22

Крім підстав, передбачених статтею 40 КЗпП, трудовий договір з ініціативи роботодавця може бути розірваний також у випадках, зокрема неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій (пункт 6 частини першої статті 41 КЗпП).

Частиною 7 статті 49-2 КЗпП визначено, що вивільнення працівників відповідно до пункту 6 частини першої статті 41 КЗпП здійснюється в такому порядку: про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за 10 календарних днів; не пізніше ніж за 10 календарних днів до запланованого вивільнення працівників первинним профспілковим організаціям надається інформація щодо цих заходів, включаючи інформацію про причини вивільнення, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про строки проведення звільнення. У разі якщо вивільнення працівників є масовим відповідно до статті 48 Закону України «Про зайнятість населення», роботодавець за 10 календарних днів до проведення звільнення повідомляє державну службу зайнятості про заплановане вивільнення працівників, а також протягом п'яти календарних днів проводить консультації з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведення їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень.

Враховуючи зміст вказаних вище норм, послідовне та логічне їх тлумачення дають підстави стверджувати, що обов'язковою умовою для звільнення за цією підставою (пункт 6 частини першої статті 41 КЗпП) має бути об'єктивна неможливість забезпечувати працівника роботою, визначеною трудовим договором та трудовою функцією, яка безпосередньо пов'язана з повним знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій.

Тобто, таке знищення чи відсутність умов повинні бути безпосереднім наслідком бойових дій.

Відповідачем не надано суду доказів на підтвердження знищення засобів виробництва та майна роботодавця, відсутність організаційних та технічних умов для роботи внаслідок бойових дій.

Заперечуючи проти позову відповідач вказував на неможливість здійснення діяльності у зв'язку з наявністю військового стану, а також тимчасового перебування військовослужбовців на узбережжі.

Факт введення в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану є загальновідомим.

Існування воєнного стану автоматично не означає знищення (відсутність) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. При цьому суд зауважує, що пункт 6 частини першої статті 41 КЗпП України не містить умов за яким трудовий договір може бути розірваний з ініціативи роботодавця у зв'язку із нерентабельністю внаслідок того, що установа фактично не працює чи неможливістю роботодавця організувати безпеку працівникам тощо.

Згідно наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій від 22 грудня 2022 року № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією», в редакції чинній на час звільнення позивачки з роботи, м. Одеса до переліку таких територій включена не була.

Оскільки ДП Українського дитячого центру «Молода гвардія» розташоване на території, де не проводяться бойові дії, неможливість забезпечити позивачку роботою, визначену трудовим договором не пов'язана із відсутністю виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій, а саме по собі існування воєнного стану в країні та обставини, пов'язанні з тим, що фактично дитячій табір не працює, не є підставою для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за пунктом шостим частини першої статті 41 КЗпП.

Трохи про гарантії для педагогічних чи науково-педагогічних працівників призваних на військову службу за призовом під час мобілізації

<https://t.me/glossema/1301>

Постанова КЦС від 16.10.2023 в справі № 718/209/23

Громадяни України, призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, або прийняті на військову службу за контрактом у разі

виникнення кризової ситуації, що загрожує національній безпеці, оголошення рішення про проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, користуються гарантіями, передбаченими частиною третьою статті 119 Кодексу законів про працю України, а також частиною першою статті 53 і частиною другою статті 57 Закону України «Про освіту», частиною другою статті 44, частиною першою статті 54 і частиною третьою статті 63 Закону України «Про фахову передвищу освіту», частиною другою статті 46 Закону України «Про вищу освіту» (частина друга статті 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» (далі - Закон № 2352-IX), який набрав чинності з 19 липня 2022 року, внесено зміни та у частині третій статті 119 КЗпП слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінено словами «зберігаються місце роботи і посада».

У разі захворювання педагогічного чи науково-педагогічного працівника, яке тимчасово унеможливує виконання ним посадових обов'язків і обмежує можливість перебування у колективі осіб, які навчаються, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу чи проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, або військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період за таким працівником зберігається попередній середній заробіток. У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності (частина друга статті 57 Закону України «Про освіту»).

Обміркувавши викладене та підстави відкриття касаційного провадження, касаційний суд зауважує, що:

на рівні КЗпП України не передбачено правила про пріоритетність його норм над нормами інших законів. Правила в статті 4 ЦК України, про пріоритетність його норм над приватно-правовими нормами інших законів, до вирішення колізій між КЗпП України та іншими законами не застосовується;

у частині другій статті 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачені гарантії для громадян України призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, зокрема, шляхом відсилання як до частини третьої статті 119 КЗпП України, так і до норм інших законів (зокрема, частина друга статті 57 Закону України «Про освіту»);

Законом № 2352-IX не внесено зміни до інших законів, які передбачають гарантії для громадян України призваних на військову службу за призовом під час мобілізації встановлені нормами інших законів (зокрема, для педагогічних чи науково-педагогічних працівників). Тобто, для окремих категорій суб'єктів (зокрема, для педагогічних чи науково-педагогічних працівників) призваних на військову службу за призовом під час мобілізації збережено таку гарантію як попередній середній заробіток;

в частині другій статті 57 Закону України «Про освіту» міститься спеціальна норма щодо положень частини третьої статті 119 КЗпП України, оскільки поширюється на педагогічних чи науково-педагогічних працівників;

спеціальна норма (частина друга статті 57 Закону України «Про освіту») має перевагу над загальною (частина третя статті 199 КЗпП) нормою (*lex specialis derogat generali*). Прийнята пізніше в

§ 8. Трудове право

часі загальна норма (частина третя статті 199 КЗпП) не скасовує спеціальної норми (*lex posterior generalis non derogat priori speciali*). Тому за педагогічними чи науково-педагогічними працівниками призваними на військову службу за призовом під час мобілізації зберігається попередній середній заробіток.

§ 9. Процесуальні питання

Трохи про електронний суд та понижуючий коефіцієнт для судового збору

<https://t.me/glossema/729>

Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 916/228/22

8.16. 04.09.2021 в газеті «Голос України» № 168 опубліковано оголошення Вищої ради правосуддя про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС, яким Вища рада правосуддя повідомила, що відповідно до пункту 2 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону окремі підсистеми (модулі) ЄСІТС починають функціонувати після опублікування оголошення про створення та забезпечення функціонування відповідної підсистеми (модуля) ЄСІТС, яке має містити інформацію про підпункти, пункти цього розділу, які вводяться в дію у зв'язку з початком функціонування відповідної підсистеми (модуля) ЄСІТС.

8.17. Так, у вказаному оголошенні відсутні посилання на уведення в дію положень Закону 2147 в частині змін щодо включення у статтю 4 Закону України «Про судовий збір» частини третьої стосовно застосування понижуючого коефіцієнта при поданні до суду документів в електронній формі.

8.18. Разом з цим порядок набрання чинності наведеним положенням був передбачений у самому Законі 2147, абзацом четвертим § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 якого було визначено, що підпункт «б» підпункту 1 пункту 17 цього розділу вводиться в дію з дня початку функціонування підсистеми (модуля) ЄСІТС, що забезпечує функціонування процедури реєстрації, автентифікації та доступу осіб до функціонуючих підсистем (модулів) ЄСІТС (електронний кабінет).

8.19. Отже, Законом 2147 був визначений порядок набрання чинності вказаним положенням, що пов'язується із днем початку функціонування підсистеми (модуля) ЄСІТС, яка забезпечує функціонування процедури реєстрації, автентифікації та доступу осіб до функціонуючих підсистем (модулів) ЄСІТС (електронний кабінет).

8.20. При цьому на офіційному сайті Верховної Ради України опублікована редакція Закону України «Про судовий збір» з урахуванням змін, внесених Законом 2147, у тому числі в частині

§ 9. Процесуальні питання

доповнення частиною третьою статті 4, яка має статус чинної з 04.10.2021, тобто була чинною станом і на час звернення Компанії з позовом - 28.01.2022.

8.23. Особи, які після 04.10.2021 подають до суду документи в електронній формі з використанням системи «Електронний суд», мають правомірні очікування, що розмір судового збору, який підлягає сплаті ними, у такому разі буде розрахований із застосуванням понижуючого коефіцієнта, що прямо передбачено в Законі України «Про судовий збір».

8.24. При цьому надані Державною судовою адміністрацією України в листі від 29.10.2021 № 10-19326/21 та Вищою радою правосуддя в листі від 30.11.2021 № 28581/0/9-21 роз'яснення щодо того, що вказана норма (частина третя статті 4 Закону України «Про судовий збір») не набрала чинності у порядку, встановленому Законом, не змінюють установленого порядку та умов набрання чинності нормативно-правовим актом.

8.25. За наведеного у Компанії, яка подала позовну заяву у цій справі в електронному вигляді з використанням підсистеми ЄСІТС «Електронний суд», не було підстав вважати, що частина третя статті 4 Закону України «Про судовий збір» не набрала законної сили та не може бути застосована станом на час подання нею позовної заяви у цій справі.

8.29. Відтак Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для відступу від висновку Верховного Суду щодо застосування частини третьої статті 4 Закону України «Про судовий збір», викладеного у постанові Верховного Суду від 01.06.2022 у справі № 540/5134/21.

Трохи про скасування постанови виконавця

<https://t.me/glossema/732>

Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 910/7310/20

8.31. Відповідно до висловлених раніше висновків Великої Палати Верховного Суду про застосування частини першої статті 41 Закону № 1404-VIII (див. *mutatis mutandis* пункти 77, 79 постанови від 03.11.2020 у справі № 916/617/17) постанову про закінчення виконавчого провадження, яка ухвалена без урахування вимог закону, можна оскаржити в судовому порядку, а

відновлення відповідних прав скаржника може бути ефективно здійснене у разі задоволення скарги та скасування такої постанови.

8.32. Також слід звернути увагу на те, що Велика Палата Верховного Суду вже скасовувала постанову державного виконавця за результатами касаційного перегляду судових рішень щодо розгляду скарги на рішення, дії та бездіяльність державного виконавця (див. постанову від 04.07.2018 у справі 761/12665/14-ц).

8.34. Беручи до уваги викладене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що застосоване апеляційним судом у цій справі визнання неправомірною бездіяльністю державного виконавця ВДВС щодо своєчасного ненаправлення повідомлення про вчинення Товариством (боржником) кримінального правопорушення не відповідає зазначеним критеріям, оскільки Постанова про закінчення виконавчого провадження, яка перешкоджає ОСББ реалізувати свої права на виконання остаточного Судового рішення, після розгляду судом Скарги залишилась чинною.

8.35. Велика Палата Верховного Суду вважає, що в цій ситуації ефективним засобом, здатним відновити право стягувача на примусове виконання остаточного Судового рішення, є скасування Постанови, оскільки після її скасування виконавче провадження № 63537470 в силу частини першої статті 41 Закону № 1404-VIII підлягає відновленню за постановою виконавця не пізніше наступного робочого дня з дня одержання виконавцем відповідного судового рішення.

8.36. Враховуючи наведене, Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків КГС ВС про застосування частини другої статті 343 ГПК України, викладених у постановках від 21.05.2021 у справі № 905/64/15, від 25.06.2021 у справі № 905/2214/14-908/5734/14, від 25.06.2021 у справі № 25/7, від 30.06.2021 у справі № 905/2190/14, від 15.07.2021 у справі № 924/408/19, від 24.11.2021 у справі № 908/3994/14, від 11.04.2022 у справі № 916/3143/19 та від 04.08.2022 у справі № 910/11419/20, а також висновків КЦС ВС про застосування аналогічних положень частини другої статті 451 ЦПК України, викладених у постанові від 23.02.2022 у справі № 1005/7141/2012, про те, що суд не наділений повноваженнями на скасування рішень органів державної виконавчої служби / приватних виконавців.

Трохи про профспілку і юрисдикцію

<https://t.me/glossema/753>

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 у справі № 201/909/20

08 січня 2020 року на засіданні комітету ППОС АТ «КБ «Приватбанк» прийнято рішення про направлення наглядовій раді АТ «КБ «Приватбанк» письмової вимоги про розірвання трудового договору (звільнення) з головою правління банку ОСОБА_1, оформлене протоколом засідання профспілки від 08 січня 2020 року № 19.

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ППОС АТ «КБ «Приватбанк» про визнання незаконним та скасування рішення комітету профспілкової організації.

Отже, цей спір пов'язаний з діяльністю банку й управлінням ним. Наслідки його вирішення можуть впливати на трудові правовідносини з головою правління АТ «КБ «Приватбанк», що не змінює корпоративного характеру такого спору.

Доцільним є зберігати єдину юрисдикційну належність спорів про припинення повноважень керівника та/або членів виконавчого органу господарського товариства для формування стабільної та послідовної судової практики щодо належності таких спорів до господарської юрисдикції.

Такий висновок узгоджується з [правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, висловленою у постанові від 09 листопада 2022 року у справі № 761/25659/21 \(провадження № 14-4цс22\)](#).

Суди першої та апеляційної інстанцій неправильно застосували норми процесуального права і помилково розглянули справу в порядку цивільного судочинства. З указаною вимогою позивачу необхідно було звертатися в порядку господарського судочинства.

Трохи про судовий збір і залишення позову без розгляду

<https://t.me/glossema/756>

Ухвала КГС ВС від 20.12.2022 у справі № 910/7169/18

За змістом частин п'ятої, шостої статті 130 ГПК України у разі закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача. У випадках, встановлених частинами третьою-п'ятою цієї статті, суд може вирішити питання про розподіл судових витрат протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду, рішення про задоволення позову у зв'язку з його визнанням, за умови дотримання відповідною стороною вимог частини восьмої статті 129 цього Кодексу.

Сукупний аналіз норм процесуального кодексу, якими врегульовано питання розподілу судових витрат, статей 129-130 ГПК України, дає підстави для висновку, що у разі залишення позову без розгляду суд зобов'язаний виходити з положень частини п'ятої статті 130 ГПК України.

Отже, у разі залишення позову без розгляду лише відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача. Але зміст норм статей 129, 130 ГПК України не охоплює питання розподілу судових витрат зі сплати судового збору між позивачем та відповідачем або компенсацію витрат на користь однієї із сторін у справі зі сплати судового збору з Державного бюджету України. Хоча імперативний зміст частини другої статті 226 ГПК України передбачає постановлення судом, в разі залишення позову без розгляду, ухвали, в якій вирішуються питання про розподіл між сторонами судових витрат, про повернення судового збору з бюджету.

Таким чином колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах (статті 129 та частини другої статті 226 ГПК України), викладених у раніше ухвалених рішеннях Верховного Суду у складі колегій суддів з інших судових палат: для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів (у додатковій постанові 04.09.2019 у справі № [910/4272/18](#), у постанові від 20.07.2022 у справі № [910/3800/21](#)); для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності (у додатковій постанові від 05.10.2021 у справі № [908/1664/19](#), в ухвалі від 07.02.2022 у справі [916/2786/20](#)), а також у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (у постанові від 18.11.2022 у справі № [905/458/21](#)), з метою забезпечення єдності судової практики, оскільки однакове застосування закону забезпечує його загальнообов'язковість, рівність перед законом та правову визначеність у державі, яка керується верховенством права й зважаючи на принцип верховенства права, а тому справа № [910/7169/18](#) підлягає передачі на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду згідно з частиною другою статті 302 ГПК України.

Трохи про фермерське господарство і юрисдикцію

<https://t.me/glossema/758>

Постанова ВП ВС від 05.10.2022 у справі № 922/1830/19

6.36. Земельні відносини, які є основою створення та діяльності фермерського господарства, проходять у динаміці два етапи: отримання засновником фермерського господарства права (власності або оренди) на землю як передумова створення фермерського господарства; створення фермерського господарства, внаслідок чого особу засновника заміщує фермерське господарство як землекористувач, який веде господарську діяльність на земельній ділянці.

6.37. Цей комплекс відносин є нерозривним, одне не існує без іншого в межах легітимної процедури створення фермерського господарства.

6.38. Хоча, як зазначалося вище, земельна ділянка надається фізичній особі, однак метою надання є подальше створення фермерського господарства як суб`єкта підприємництва (господарювання) з переданням цьому суб`єкту земельної ділянки. Отже, в процесі створення фермерського господарства його засновник має обмежені правомочності щодо землі, оскільки його обов`язком є створення фермерського господарства, що і буде користувачем цієї землі.

6.39. Аналізуючи відносини щодо створення фермерського господарства і набуття ним права власності (користування) землею, можна зробити висновок, що *de jure* отримує землю фізична особа - засновник фермерського господарства, однак *de facto* він діє в інтересах створюваного ним фермерського господарства.

6.59. Аналіз наявної практики ВП ВС засвідчує, що як у випадку визначення цивільної юрисдикції, так і у випадку визначення господарської юрисдикції спору спірні земельні ділянки виділялися для ведення фермерського господарства фізичній особі, що оформлялося відповідним актом уповноваженого органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

6.62. Фактично визначення юрисдикції спору поставлено в залежність від додержання вимог законодавства в межах фактичної процедури створення фермерського господарства, на підставі чого і подано позов.

6.63. Підхід до визначення юрисдикції залежно від обставин, які встановлюватимуться після відкриття провадження у справі, під час розгляду справи по суті, значно ускладнює вибір юрисдикції, що, в свою чергу, негативно відображається на доступі до правосуддя.

6.65. Ураховуючи викладене, ВП ВС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках Великої Палати Верховного Суду [від 20 березня 2019 року у справі № 619/1680/17-ц](#), [від 3 квітня 2019 року у справі № 621/2501/18](#), [від 15 січня 2020 року у справі № 698/119/18](#), [від 12 травня 2020 року у справі № 357/1180/17](#), стосовно належності до цивільної юрисдикції спорів про надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства.

6.67. З метою забезпечення єдності та сталості судової практики ВП ВС зазначає, що спори щодо користування землями фермерського господарства, у тому числі з центральним органом виконавчої влади, який реалізує політику у сфері земельних відносин, з іншими юридичними особами, мають розглядатися господарськими судами незалежно від того, чи отримувала фізична особа раніше земельну ділянку для створення фермерського господарства і того, чи створила вона це фермерське господарство.

Трохи про необґрунтовані дії позивача і судові витрати

<https://t.me/glossema/767>

Постанова ОП КГС ВС від 02.12.2022 у справі № 910/12184/20

15.5. Однак, як було зазначено вище, об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду дійшла до висновку про необхідність відступлення від такої [позиції Верховного Суду, наведеній у зазначеній постанові від 09.07.2019 у справі №922/592/17](#).

Об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду погоджується з висновком колегії суддів, викладеним в ухвалі про передачу даної справи на розгляд об'єднаної палати, стосовно такого. Неявка повноважного представника позивача, належним чином повідомленого про час і місце розгляду справи, у судові засідання у разі неподання позивачем заяви про розгляд справи за його відсутності та неповідомлення причин такої неявки, можуть кваліфікуватися як необґрунтовані у розумінні частини п'ятої статті 130 ГПК України.

При цьому саме на позивача покладається обов'язок доведення неможливості вчинення ним відповідних процесуальних дій.

15.6. Тому не можна вважати обґрунтованим посилення суду апеляційної інстанції на незазначення в ухвалі місцевого господарського суду від 16.08.2021 про обов'язковість явки

учасників судового процесу в засідання суду. Адже застосування наведеного припису пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України не ставиться у залежність від того, чи вказувалося (або не вказувалося) в ухвалі суду про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі про обов'язковість явки учасника судового процесу в засідання суду.

15.7. З урахуванням наведеного слід дійти висновку, що суд апеляційної інстанції у розгляді справи дійшов передчасного висновку про те, що відповідач не довів, а суд не встановив, що здійснені відповідачем витрати пов'язані з розглядом справи внаслідок необґрунтованих дій позивача, які могли б стати підставою для вимоги відповідача про компенсацію здійснених останнім витрат, пов'язаних з розглядом справи (частина п'ята статті 130 ГПК України).

Трохи про повітряну тривогу та відкладення розгляду справи

<https://t.me/glossema/768>

Постанова КГС ВС від 22.12.2022 у справі № 910/2116/21 (910/12050/21)

101. Системний аналіз статей 2, 42, 202, 270 у поєднанні з приписами статті 201 ГПК України засвідчує, що господарський суд після відкриття судового засідання має надати оцінку усім відомим йому обставинам і причинам неявки учасників справи, відтак вирішити питання щодо наявності підстав для відкладення розгляду справи з дотриманням балансу процесуальних гарантій розумності строків розгляду справи судом та забезпечення прав особи на судовий захист та участі у своїй справі, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, рівності всіх учасників перед законом і судом.

102. Чинним законодавством України у сфері цивільного захисту передбачений чіткий алгоритм поведінки громадян та відповідні повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування, керівників підприємств і організацій усіх форм власності у випадку виникнення надзвичайної ситуації. Шляхом відповідних оповіщень (сигналів і повідомлень) органи управління цивільного захисту доводять до мешканців населених пунктів інформацію про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, повітряної тривоги, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо. Після отримання таких оповіщень громадяни мають діяти відповідно до наданих інструкцій та правил цивільного захисту. Зокрема, припинити роботу та вжити необхідних заходів безпеки.

103. Судами запроваджено локальні заходи (план, порядок дій, розпорядження) щодо інформування про сигнал "повітряна тривога" та реагування задля збереження життя і здоров'я суддів, працівників апарату та відвідувачів суду, зокрема для їх негайного переходу до укриття.

104. При вирішенні питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал "повітряна тривога" господарський суд має керуватися пріоритетом збереження життя і здоров'я людини, а обов'язком суду є сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав, зокрема на участь у судовому розгляді, та виходити з того, що відсутній учасник справи не з'явився в судове засідання з об'єктивних і поважних причин, за відсутності клопотання про розгляд справи за його відсутності.

105. Обставини оголошення сигналу "повітряна тривога" у певному регіоні слід вважати загальновідомими, тобто такими що не потребують доказування, а неявка у судове засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможливує завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин.

Трохи про повернення апеляційної скарги

<https://t.me/glossema/773>

Постанова КГС ВС від 22.12.2022 в справі № 905/187/22

84. Аналіз положень статей 174, 258, 260 ГПК України дозволяє зробити висновок про те, що апеляційна скарга приймається до розгляду у випадку виконання скаржником вимог статті 258 цього Кодексу, зокрема, подання доказів надсилання копії скарги іншій стороні у справі. Обов'язок щодо надсилання іншим учасникам справи копії апеляційної скарги і доданих до неї документів, які у них відсутні, листом з описом вкладення міститься у статті 259, а не у статті 258 ГПК України. Отже, статтею 260 ГПК України не передбачені підстави для залишення апеляційної скарги без руху та повернення апеляційної скарги з підстав недотримання особою, яка подає апеляційну скаргу, вимог статті 259 ГПК України, а такі повноваження у суду апеляційної інстанції передбачені лише у зв'язку з невиконанням стороною вимог статті 258 ГПК України.

85. Суд апеляційної інстанції не позбавлений права зобов'язати сторону виконати вимоги статті 259 ГПК України, зокрема, надіслати іншим учасникам справи, копії апеляційної скарги листом

з описом вкладення, однак невиконання такої вимоги не є підставою для повернення апеляційної скарги, а може, у випадку невиконання таких вимог суду, слугувати підставою для застосування заходів процесуального примусу, які наведені у статтях 131-135 ГПК України.

86. Залишення апеляційної скарги без руху, а згодом її повернення у зв'язку з неподанням апелянтом доказів надсилання копії апеляційної скарги засобами поштового зв'язку учаснику справи, що знаходиться на окупованій території, на яку зареєстровані в Україні оператори поштового зв'язку не здійснюють поштових відправлень за відсутності будь-яких інших поштових адрес такого учасника справи та при надісланні останньому копії апеляційної скарги на електронну адресу за єдино відомою адресою в мережі Інтернет є проявом надмірного формалізму та непропорційності між застосованими засобами та поставленою метою і обмеженням права на доступ до суду, яке закріплене в пункті 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Трохи про набрання законної сили ухвалою

<https://t.me/glossema/774>

[Постанова КЦС ВС від 12.01.2023 в справі № 761/13085/14-ц](#)

Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм.

На основі принципу розумності запропоновано такий підхід до тлумачення як «метод чесного читання», тобто визначення застосування нормативного тексту до наявних обставин на основі того, як розумний читач, який повністю володіє мовою, зрозумів би текст на час його прийняття (див. окрему думку судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І. від 05 вересня 2022 року в справі № 554/1924/20 (провадження № 61-13340сво21), окрему думку судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Кібенко О. Р. від 14 вересня 2022 року в справі № 909/298/21)).

Тлумачення статті 261 ЦПК України, з урахуванням принципу розумності та «методу чесного читання», свідчить, що:

у частині першій статті 261 ЦПК України передбачено загальне правило для всіх судових рішень, які постановляються у формі ухвали. Ухвала суду набирає законної сили за правилами, передбаченим для рішення суду (стаття 273 ЦПК України), тільки в тому випадку, коли для конкретного виду ухвал це прямо передбачено процесуальним законом (статті 460, 479, 480, 487 ЦПК України). Можливість апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції при цьому значення не має і на момент набрання нею законної сили не впливає;

ухвала суду за результатами розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця (стаття 451 ЦПК України) набирає законної сили за правилами статті 261 ЦПК України. Нормами розділу VII ЦПК України «Судовий контроль за виконанням судових рішень» не встановлено іншого порядку набрання законної сили ухвалами, які постановляються за наслідками розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність органів державної виконавчої служби, приватного виконавця;

додаткова ухвала суду про стягнення судових витрат за результатами розгляду скарг на дії (бездіяльність) органів державної виконавчої служби, приватного виконавця (стаття 451 ЦПК України) набирає законної сили за правилами статті 261 ЦПК України.

Трохи про пункт 5 частини першої статті 150 ЦПК

<https://t.me/glossema/782>

Постанова КЦС ВС від 12.01.2023 у справі № 334/9179/21

Для приватного права апріорі є притаманною така засада як розумність.

Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм.

На основі принципу розумності запропоновано такий підхід до тлумачення як «метод чесного читання», тобто визначення застосування нормативного тексту до наявних обставин на основі того, як розумний читач, який повністю володіє мовою, зрозумів би текст на час його прийняття

Тлумачення пункту 5 частини першої статті 150 ЦПК України, з урахуванням принципу розумності та «методу чесного читання», свідчить, що позов забезпечується зупиненням продажу

арештованого майна, якщо особою на час звернення з заявою про забезпечення позову подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (у тому числі, й у разі, коли заяву про забезпечення позову подано разом з позовною заявою).

Трохи про направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції

<https://t.me/glossema/787>

[Постанова КЦС ВС від 18.01.2023 в справі № 183/6284/21](#)

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду 18 травня 2020 року у справі № 643/5556/14-ц (провадження № 61-11131сво19) не відступлено від правового висновку, викладеного Верховним Судом у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 14 серпня 2019 року у справі № 521/8746/18 (провадження 61-6960св19) та зазначено, що «апеляційний суд позбавлений процесуальної можливості скасовувати ухвалу, що не перешкоджає подальшому провадженню у справі та направляти справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. У кожному випадку суд апеляційної інстанції повинен перевіряти чи перешкоджає ухвала суду першої інстанції подальшому провадженню у справі».

Тобто, суд апеляційної інстанції не має повноважень на скасування ухвали суду першої інстанції, постановленої за наслідками розгляду, зокрема заяви про забезпечення позову, та направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції на підставі положень пункту 6 частини першої статті 374 ЦПК України, оскільки така ухвала не є ухвалою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

У справі, що переглядається:

ухвалою суду першої інстанції задоволено частково заяву прокурора про забезпечення позову;

апеляційний суд при скасуванні ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову та поверненні справи до суду першої інстанції для вирішення заяви відповідно до ЦПК України вважав, що суд першої інстанції при постановленні ухвали не з'ясував обставини справи, ухвала суду першої

інстанції постановлена без дотриманням норм процесуального права, а тому висновок суду про часткове задоволення заяви про забезпечення позову є передчасним;

апеляційний суд не врахував, що суд апеляційної інстанції не має повноважень на скасування ухвали суду першої інстанції, постановленої за наслідками розгляду, зокрема заяви про забезпечення позову, та направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції на підставі положень пункту б частини першої статті 374 ЦПК України, оскільки така ухвала не є ухвалою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі;

апеляційний суд не звернув уваги, що у разі встановлення наявності підстав для скасування судового рішення (зокрема, неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, суд апеляційної інстанції відповідно до пункту 2 частини першої статті 374 ЦПК України скасовує ухвалу повністю чи частково і ухвалює у відповідній частині нове судове рішення або змінює ухвалу.

Трохи про роздруківки та скрін-шоти електронної пошти та месенджерів як докази

<https://t.me/glossema/789>

[Ухвала КГС ВС від 24.01.2023 у справі № 916/3027/21](#)

27. Під час розгляду касаційної скарги була виявлена суперечлива судова практика щодо питання про те, чи є роздруківки з месенджерів належними та допустимими доказами в розумінні статей 76, 77 ГПК, а також чи можуть вони підтвердити факт існування між сторонами договірних відносин та виконання умов таких договорів.

37. Наразі існує практика на рівні Верховного Суду, відповідно до якої роздруківки та скрін-шоти електронної пошти та месенджерів є паперовими копіями електронних доказів в розумінні ч.3 ст.96 ГПК. Тому у разі, якщо такі документи відповідають вимогам, зокрема, статей 76 та 77 ГПК, суди мають приймати їх до розгляду та надавати їм оцінку відповідно до ст.86 ГПК.

51. Колегія суддів вважає, що висновки, наведені у зазначених постановках Верховного Суду, які фактично унеможливають прийняття судами в якості доказів роздруковок електронного листування, суперечить як чинному законодавству, так і не відповідає вже усталеній практиці

переписки (з використанням як правило електронної пошти, месенджерів та інших електронних засобів).

52. Поняття електронного доказу є значно ширшим за поняття електронного документу. Електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис (статті 5, 6 Закону "Про електронні документи та електронний документообіг"). Натомість електронний доказ - це будь-яка інформація в цифровій формі, що має значення для справи.

53. Таким чином, повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери, є електронним доказом. Тому закон не вимагає наявності електронного підпису на електронних доказах.

54. Також ст.96 ГПК розрізняє електронні копії електронного доказу, стосовно яких закон містить пряму вимогу щодо засвідчення їх електронним підписом (який, в силу вимог ч.2 ст.96 ГПК прирівняний до власноручного підпису відповідно до Закону «Про електронні довірчі послуги»), а також паперові копії, які, як зазначено в ч.3 ст.96 ГПК, посвідчуються «в порядку, передбаченому законом».

55. Закон не містить прямої вимоги щодо засвідчення паперових копій електронних доказів. Тому по аналогії мають бути застосовані положення ГПК щодо засвідчення копій письмових доказів відповідно до ст.91 ГПК.

56. При цьому колегія суддів звертає увагу, що подані стороною до суду роздруківки повинні бути розглянуті та оцінені судом відповідно до ст.86 ГПК, в тому числі у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами.

57. Колегія суддів вважає, що для досягнення єдності практики необхідно відступити від правової позиції, викладеної у постановках Верховного Суду від 20.10.2019 у справі №711/9146/16-ц, від 07.07.2021 у справі №587/2051/18, від 25.06.2021 у справі №643/6581/19, від 11.06.2019 у справі №904/2882/18, від 24.09.2019 у справі №922/1151/18, від 28.12.2019 у справі №922/788/19, від 16.03.2020 у справі №910/1162/19, від 15.04.2021 у справі №910/8554/20, від 28.06.2022 у справі №922/1280/21, від 16.06.2020 у справі №910/1162/19 про те, що зазначені роздруківки не можуть бути прийняті як належні та допустимі докази.

Трохи про звичай, електронні листи та докази

<https://t.me/glossema/807>

[Постанова КГС ВС від 18.01.2023 у справі № 910/15383/21](#)

29. ТОВ "Юнайтед Енерджи" у касаційній скарзі зазначає, що суд першої інстанції встановив обставину підписання НЕК "Укренерго" рахунків-фактур від 20.08.2020 №736/А, від 20.08.2020 №749/А, Акту прийому-передачі послуг від 30.09.2020 у вигляді електронного документу за відсутності жодного допустимого доказу, що свідчить про таке підписання: як оригіналів цих документів, так і обов'язкових реквізитів електронного документа, зокрема, електронного підпису (що є порушенням ч.1 ст.7 Закону "Про електронні документи та електронний документообіг")

33. На відміну від електронного документа, електронний доказ - це будь-яка інформація в цифровій формі, що має значення для справи. Таким чином, повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою, є електронним доказом (п.77 [постанови Верховного Суду від 13.10.2021 у справі №923/1379/20](#)).

35. Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги (частини 5, 6 ст. 96 ГПК).

36. Така роздруковка електронного листа та додатків до нього є паперовою копією електронного доказу. Відтак Закон не вимагає на копіях електронного цифрового підпису.

37. Листування шляхом надіслання електронних листів уже давно стало частиною ділових звичаїв в Україні, а здійснення електронної переписки як усталеного звичаю ділового обороту в Україні, що не вимагає договірного врегулювання, визнається цивільним звичаєм за ст.7 ЦК України ([постанова Верховного Суду від 27.11.2018 у справі №914/2505/17](#)).

38. Обмін сторонами інформацією при виконанні договірних зобов'язань шляхом надіслання електронних листів уже давно став частиною ділових звичаїв в Україні. Відповідно до статей 3, 5, 8 Закону "Про електронні документи та електронний документообіг" електронні документи вже давно стали частиною ділового обороту та юридична сила електронного документа, як доказу, не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму (п.84 [постанови Верховного Суду від 13.10.2021 у справі №923/1379/20](#)).

48. Верховний Суд звертає увагу, що згідно з ч.1 ст.7 ЦК цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

50. При цьому відповідач не навів доводів про те, що у попередній період - до моменту виникнення спірних відносин НЕК "Укренерго" надсилала йому рахунки та акти підписані

електронним підписом, або, що зазвичай надавались оригінали документів, і що саме цього разу направлення скан-копій на електронні адреси не відповідало формі документів / способу їх обміну, прийнятої зазвичай сторонами. Також ТОВ "Юнайтед Енерджі" не навело достатніх доводів на підтвердження сумнівів щодо того, що відсутність електронного підпису на рахунках на акті у цьому конкретному випадку вплинуло на справжність документів чи іншим чином на зміст відносин сторін.

Трохи про встановлення факту і юрисдикцію

<https://t.me/glossema/809>

[Постанова ОП КЦС ВС від 23.01.2023 в справі № 214/1309/21](#)

Визначальними ознаками приватноправових відносин є юридична рівність та майнова самостійність їх учасників, наявність майнового чи немайнового, особистого інтересу суб'єкта. Спір буде мати приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням приватного права (як правило майнового) певного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть і в тому випадку, якщо до порушення приватного права призвели владні управлінські дії суб'єкта владних повноважень. До таких висновків дійшла ВП ВС в постановках: від 13 березня 2019 року у справі № 202/30/17, від 19 червня 2019 року у справі № [826/5806/17](#), від 23 листопада 2021 року у справі № [175/1571/15](#).

Фонд є суб'єктом владних повноважень, наділений владними управлінськими функціями, тому за предметним та суб'єктним складом спір у справі за позовною вимогою до відповідного Управління виконавчої дирекції Фонду про визнання права на страхові виплати підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства. Саме такий висновок зробила ВП ВС у постановках: від 25 квітня 2018 року у справі № [360/1438/16](#), від 28 листопада 2018 року у справі № [405/5366/17](#).

У цій справі позивач звернулася до суду з метою встановлення факту перебування на утриманні чоловіка для отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV.

ВП ВС в постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц зробила висновок, що у відносинах з обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням Фонд та його робочі органи здійснюють владні управлінські функції та наділені повноваженнями приймати рішення/вчиняти дії, що

впливають на можливість реалізації застрахованими особами права на соціальний захист і мають обов'язковий характер для інших суб'єктів владних повноважень.

ОП КЦС враховує, що підставою звернення позивача до суду із позовом про встановлення факту перебування на утриманні чоловіка є отримання від Фонду страхових виплат, передбачених Законом № 1105-XIV, тому відповідно до правового висновку ВП ВС, викладеного у постанові від 05 травня 2020 року у справі № 761/21898/16-ц, ОСОБА_1 має право на звернення до адміністративного суду з позовом про оскарження дій/бездіяльності суб'єкта владних повноважень, яким є Управління виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України в Дніпропетровській області.

Вимога позивача у цій справі пов'язана з доведенням наявності у неї підстав для призначення та виплати соціальних платежів і не пов'язана з будь-якими цивільними правами та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням, заявлена саме у зв'язку з відмовою Фонду виплатити відповідні кошти.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання справи про встановлення факту) не повинен використовуватися учасниками для оцінки обставин, які становлять предмет доказування у адміністративному провадженні, чи з метою створення поза межами останнього передумов для визнання доказу, отриманого у такому провадженні, належним та допустимим.

ОП КЦС у постанові від 23 травня 2022 року у справі № 539/4118/19 (провадження № 61-10777сво20) зробила схожий за змістом висновок та зазначила, що заява про встановлення факту, що має юридичне значення, щодо якого виник публічно-правовий спір, не може бути предметом розгляду у порядку цивільного судочинства.

З урахуванням викладеного, ОП КЦС відступає від висновків, зроблених КЦС у постановках: від 16 квітня 2020 року в справі № 210/3705/17 (провадження № 61-37673св18), від 22 жовтня 2020 року в справі № 210/343/19 (провадження № 61-22247св19), від 02 грудня 2020 року в справі № 212/5707/17 (провадження № 61-1281св19) та від 31 серпня 2022 року в справі № 592/13089/21 (провадження № 61-5213св22) щодо юрисдикції цієї категорії спорів.

Трохи про повернення виконавчого документа без прийняття до виконання

<https://t.me/glossema/811>

Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 201/13239/15-ц

4. ВП ВС, розглядаючи касаційну скаргу стягувача у межах заявлених у ній аргументів, мала відповісти на питання про те, чи перериває повернення виконавчого документа без прийняття до виконання строк пред'явлення цього документа до виконання. Вирішила, що не перериває. Тому погодилася з судами попередніх інстанцій і залишила їхні судові рішення без змін.

33. Після переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання у зв'язку з пред'явленням цього документа до виконання перебіг такого строку починається заново з наступного дня після повернення виконавчого документа. Час, що минув до переривання цього строку, до нового строку не зараховується (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 вересня 2022 року у справі № 2-175/2010](#)).

34.2. Приватний виконавець має право повернути виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання: 1) якщо на момент подачі стягувачем заяви про примусове виконання рішення кількість виконавчих документів за рішеннями про стягнення періодичних платежів, заробітної плати, заборгованості фізичних осіб з оплати житлово-комунальних послуг, поновлення на роботі перевищує 20 відсотків загальної кількості виконавчих документів, що перебувають на виконанні у приватного виконавця; 2) в інших випадках, передбачених законом (частина третя статті 5 Закону № 1404-VIII).

35. Приватна виконавиця 25 липня 2019 року повернула виконавчий лист стягувачеві без прийняття до виконання на підставі пункту 2 частини третьої статті 5 Закону № 1404-VIII. Згідно з цим приписом приватний виконавець має право повернути виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання «в інших випадках, передбачених законом».

36. ВП ВС звертає увагу на те, що приписи законодавства для ефективності їхнього застосування слід тлумачити з урахуванням вимоги розумності (розсудливості). У випадку повернення виконавчого документа стягувачеві без прийняття до виконання можливість переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання зазначеній вимозі не відповідає. Вочевидь, нерозумно застосовувати інститут переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання, коли виконавчий документ був повернутий стягувачеві без прийняття до виконання, зокрема, через пропуск встановленого законом строку пред'явлення цього документа до виконання (пункт 2 частини четвертої статті 4 Закону № 1404-VIII), коли виконавчий документ не відповідає вимогам, передбаченим статтею 4 Закону № 1404-VIII (пункт 6 частини четвертої цієї статті); коли його пред'явлено не за місцем виконання або не за підвідомчістю (пункт 10 частини четвертої статті 4 Закону № 1404-VIII).

37. Отже, приписи частини четвертої статті 4 та пунктів 1 і 2 частини третьої статті 5 Закону № 1404-VIII щодо повернення виконавчого документа стягувачеві без прийняття до виконання не передбачають можливості застосування приписів статті 12 цього Закону стосовно переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання.

42. З огляду на висновки, наведені у цій постанові, з метою узгодження практики різних підрозділів Верховного Суду щодо застосування положень Закону № 1404-VIII про переривання строку пред'явлення виконавчого документа до виконання ВП ВС [відступає від висновку КАС, викладеного у постанові від 22 вересня 2021 року у справі № 240/10258/19](#), про те, що повернення виконавчого документа без прийняття до виконання перериває строк його пред'явлення до

виконання і не позбавляє стягувача права на повторне пред'явлення виконавчого документа до виконання у межах строку, встановленого статтею 12 Закону № 1404-VIII. Такий відступ узгоджується з висновком про те, що у випадку повернення стягувачеві виконавчого документа без прийняття до виконання строк пред'явлення виконавчого документа до виконання не переривається. Цей висновок викладений, зокрема, у [постанові КГС від 28 січня 2021 року у справі № 922/5723/14](#).

Трохи про судовий збір і передачу справи за підсудністю

<https://t.me/glossema/824>

[Постанова ВП ВС від 18.01.2023 у справі № 170/129/21](#)

40. Держава ставить сплату судового збору як передумову звернення до суду, а тому й судовий збір повинен бути сплачений до подачі позовної заяви в суд.

41. Позивач (заявник, скаржник) виконує свій обов'язок щодо сплати судового збору в момент зарахування визначеної Законом України «Про судовий збір» суми до спеціального фонду Державного бюджету України.

44. Однак суд може й не погодитись з вибором позивачем підсудності справи, в такому випадку він повинен передати справу на розгляд іншому суду (стаття 31 ЦПК України) та самостійно направити у цей суд матеріали справи. При цьому виправданим є таке направлення до початку здійснення будь-яких інших процесуальних дій, у тому числі в частині перевірки дотримання вимог процесуального закону до форми та змісту позовної заяви та доданих до неї додатків.

45. Вичерпний перелік вимог до позовної заяви визначений статтями 175-177 ЦПК України. У частині четвертій статті 177 ЦПК України зазначено, що до позовної заяви додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі, або документи, що підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону.

47. Зарахування коштів до Державного бюджету України свідчить про те, що з моменту їх зарахування вони стають коштами дохідної частини Державного бюджету України, однак повинні витратитись на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади. При цьому, виходячи зі змісту зазначеної норми, законодавство не визначає, що кошти державного бюджету, які зараховані до Державного бюджету за розгляд певної справи певним судом, повинні витратитись лише на функціонування цього суду.

49. Однак це також не означає, що суди як органи судової влади, що здійснюють функції правосуддя, є автономними у цій своїй діяльності, оскільки кошти судового збору є коштами спеціального фонду Державного бюджету України в цілому та вони не спрямовуються лише на здійснення правосуддя виключно тим судом, що розглядає справу.

52. Отже, судовий збір є сплаченим з моменту зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України, і суд, який отримав справу у випадку направлення справи за підсудністю, не має права вимагати повторної сплати судового збору за місцем розгляду справи

59. Таким чином, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду за аналогічних обставин вказав, що несплата судового збору на реквізити того суду, якому направлена справа за належною територіальною юрисдикцією (підсудністю), є недоліком. При цьому суд касаційної інстанції відхилив як безпідставні посилання скажника на статтю 7 Закону України «Про судовий збір», оскільки вже сплачений судовий збір особа може повернути як помилково зарахований судовий збір.

60. З огляду на правову позицію, яку висловила Велика Палата Верховного Суду у справі, що переглядається, є підстави для відступу від висновку, висловленого у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24 вересня 2018 року у справі № 805/168/18-а](#), щодо того, що при передачі справи до іншого суду за підсудністю судовий збір підлягає сплаті на рахунок того суду, який фактично розглядає справу, а повернення вже сплаченого судового збору здійснюється відповідно до абзацу 2 пункту 5 розділу I Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 03 вересня 2013 № 787 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Трохи про поновлення строку на апеляційне оскарження

<https://t.me/glossema/856>

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 у справі № 2-3887/2009

Чи міг апеляційний суд поновити міській раді, яка подала у 2018 році апеляційну скаргу як представник територіальної громади, що не була залученою до участі у справі, строк на оскарження рішення суду першої інстанції, ухваленого у 2009 році?

32. ВП з наведеним доводом касаційної скарги не погоджується та зауважує, що припис абзацу третьої частини третьої статті 297 ЦПК України у редакції Закону № 4176-VI є незастосовним. Він був відсутнім на час ухвалення рішення суду першої інстанції, а міськрада, яка діє як представник територіальної громади, що не була залученою до участі у справі, подала апеляційну скаргу після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 року (далі - Закон № 2147-VIII), який набрав чинності 15 грудня 2017 року. Тоді як відповідний преклюзивний однорічний строк поширюється за умови залучення до участі у справі та належного повідомлення про її розгляд. Крім того, відповідно до загальновизнаного положення про дію процесуальних норм у часі незалежно від часу відкриття провадження у справі при вчиненні процесуальних дій застосовується той процесуальний закон, який діє на момент їхнього вчинення (див. постанову ОП КЦС від 06.02.2019 року у справі № 361/161/13-ц).

33. ЦПК у редакції Закону № 2147-VIII, який набрав чинності 15 грудня 2017 року, у частині третій статті 3 передбачає, що провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи (див. також частину третю статті 3 ГПК у редакції Закону № 2147-VIII). Аналогічний за змістом припис був передбачений у частині третій статті 2 ЦПК України у редакції, яка діяла до набрання чинності Законом № 2147-VIII.

35. Згідно з підпунктом 13 пункту 1 розділу XIII Перехідні положення ЦПК у редакції Закону № 2147-VIII, застосовним до судових рішень, ухвалених судами першої інстанції перед набранням чинності цією редакцією кодексу, такі рішення набувають законної сили та можуть бути оскаржені в апеляційному порядку протягом строків, що діяли до набрання чинності цією редакцією кодексу.

40. У цій справі суд першої інстанції ухвалив рішення про задоволення позову 7 серпня 2009 року, тобто задовго до набрання чинності Законом № 4176-VI, правила якого щодо строку апеляційного оскарження діяли до набрання чинності Законом № 2147-VIII. Тільки 3 вересня 2018 року, тобто після набрання чинності Законом № 2147-VIII, представник міськради, яка не брала участі у справі, ознайомився з матеріалами справи й отримав копію рішення суду, а 2 жовтня того ж року міськрада подала апеляційну скаргу на це рішення. 29 липня 2019 року суддя апеляційного суду поновила міськраді строк на апеляційне оскарження та відкрила апеляційне провадження, правильно вважаючи, що абзац третьої частини третьої статті 297 ЦПК у редакції Закону № 4176-VI у такій ситуації є незастосовним.

63. ВП для забезпечення єдності судової практики щодо строку на апеляційне оскарження судових рішень з огляду на її висновки, викладені у цій постанові, відступає від висновків, сформульованих, зокрема, у її постанові від 19.06.2019 року у справі № 2-1678/05 і постанові КГС від 10.11.2020 року у справі № 13/197-10.

70. Ухвалу про відкриття апеляційного провадження суддя апеляційного суду постановила одноособово, а надалі справу призначила до розгляду та розглянула колегія у складі трьох суддів. Остання не встановила наявності перешкод для відкриття апеляційного провадження та відповідно

підстави для його закриття з цієї причини. З огляду на це ВП вважає, що немає підстави скасовувати судові рішення апеляційного суду, оскільки одноособове вирішення питання про відкриття апеляційного провадження не могло вплинути на дотримання гарантій справедливого судового розгляду.

Трохи про касаційне оскарження та закриття касаційного провадження

<https://t.me/glossema/860>

Ухвала ВП ВС від 18.01.2023 у справі № 488/2807/17

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 389 ЦПК України учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та постанову суду апеляційної інстанції, крім судових рішень, визначених у частині третій цієї статті.

За змістом наведеного припису учасник справи не має права на касаційне оскарження рішення суду першої інстанції у частині, яку він не оскаржував в апеляційному порядку.

Рішення суду першої інстанції у частині відмови у задоволенні вимоги про витребування з володіння кінцевої набувачки спірної земельної ділянки шляхом знесення спорудженого на ній об'єкта нерухомості в апеляційному порядку оскаржив лише прокурор. Кінцева набувачка у касаційній скарзі стверджувала, що така відмова є законною. Тому перегляд цього рішення у вказаній частині касаційним судом міг бути можливий тільки за касаційною скаргою прокурора чи Миколаївської ОДА як позивача.

Із рішенням суду першої інстанції у частині задоволення вимог про визнання незаконними та скасування пунктів 35, 35.1 рішення № 31/52 і про визнання недійсним державного акта всі учасники справи погодилися, в апеляційному порядку не оскаржували. Тому у цій частині касаційний перегляд рішення суду першої інстанції неможливий.

Встановлення у процесуальному законі обмеження можливості касаційного оскарження рішення суду першої інстанції, яке не переглядав апеляційний суд, є розумним і має на меті забезпечити стабільність цивільного процесу та запобігти можливим зловживанням процесуальними

правами. Велика Палата Верховного Суду вважає таку мету легітимною. Зазначене обмеження є передбачуваним, оскільки чітко регламентоване процесуальним законом. Кінцева набувачка, звертаючись із касаційною скаргою на рішення суду першої інстанції, яке вона не оскаржила в апеляційному порядку, могла спрогнозувати неможливість касаційного перегляду цього рішення. Таке обмеження не позбавляє особу права на доступ до суду.

Те, що кінцева набувачка не скористалася правом апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції про задоволення частини позовних вимог, не означає, що можливим є касаційний перегляд цього рішення у відповідній частині. Встановлена процесуальним законом можливість касаційного оскарження рішення суду першої інстанції після його перегляду апеляційним судом не нівелює для учасника справи доступ до суду та не ускладнює його настільки, щоби завдати шкоди самій суті цього права.

З огляду на викладене у ВП ВС відсутні підстави для перегляду за касаційною скаргою кінцевої набувачки рішення суду першої інстанції про задоволення вимог про визнання незаконними та скасування пунктів 35, 35.1 рішення № 31/52 і про визнання недійсним державного акта. Касаційне провадження у вказаній частині слід закрити.

Трохи про забезпечення позову і співмірність

<https://t.me/glossema/861>

[Постанова ОП КГС ВС від 03.03.2023 у справі № 905/448/22](#)

Умовою застосування заходів забезпечення позову за вимогами майнового характеру є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення.

23. ОП КГС звертає увагу на те, що у випадку подання позову про стягнення грошових коштів можливість відповідача в будь-який момент як розпорядитися коштами, які знаходяться на його рахунках, так і відчужити майно, яке знаходиться у його власності, є беззаперечною, що в майбутньому утруднить виконання судового рішення, якщо таке буде ухвалене на користь позивача. За таких умов вимога надання доказів щодо очевидних речей (доведення нічим не обмеженого права

відповідача в будь-який момент розпорядитися своїм майном) свідчить про застосування судом завищеного або навіть заздалегідь недосяжного стандарту доказування, що порушує баланс інтересів сторін.

24. Водночас Суд не погоджується з висновком суду апеляційної інстанції про те, що накладення арешту на майно має стосуватися саме майна, яке належить до предмета спору, з таких підстав.

Виконання в майбутньому судового рішення у справі про стягнення грошових коштів, у разі задоволення позовних вимог, безпосередньо пов'язане з обставинами наявності у боржника присудженої до стягнення суми заборгованості. Заборона відчуження або арешт майна, які накладаються судом для забезпечення позову про стягнення грошових коштів, мають на меті подальше звернення стягнення на таке майно у разі задоволення позову.

При цьому обраний вид забезпечення позову не призведе до невиправданого обмеження майнових прав відповідача, оскільки арештоване майно фактично перебуває у володінні власника, а обмежується лише можливість розпоряджатися ним.

Можливість накладення арешту на майно, не обмежуючись грошовими коштами Відповідача, в порядку забезпечення позову у спорі про стягнення грошових коштів є для Позивача додатковою гарантією того, що рішення суду у разі задоволення позову буде реально виконане та Позивач отримає задоволення своїх вимог.

Крім того, у разі задоволення позову у справі про стягнення грошових коштів боржник матиме безумовну можливість розрахуватись із Позивачем, за умови наявності у нього грошових коштів у необхідних для цього розмірах, без застосування процедури звернення стягнення на майно боржника.

ОП КГС у постанові від [17.06.2022 у справі № 908/2382/21 дійшов](#) висновку про необхідність відступити від висновків щодо застосування, зокрема, статті 137 ГПК України про неможливість накладення арешту на (нерухоме) майно відповідача в порядку забезпечення позову про стягнення коштів, викладених у низці постанов ВС.

32. Суд першої інстанції дійшов правильного висновку про вжиття заходів забезпечення позову у вигляді накладення арешту на грошові кошти та майно Відповідача, однак, не врахувавши вимог щодо співмірності таких заходів (або неналежно конкретизувавши вжиті заходи забезпечення позову), дійшов помилкового висновку про накладення арешту і на грошові кошти в межах загальної ціни позову (23 238 041,19 грн), і на майно відповідача у такому ж обсязі (23 238 041,19 грн), фактично арештував грошові кошти і майно на загальну суму, що удвічі перевищує ціну позову.

35. З урахуванням наведеного ОП КГС вважає за необхідне відступити від правового [висновку ВС у постанові від 05.08.2022 зі справи № 905/447/22](#) щодо можливості забезпечення позову шляхом накладення арешту одночасно на кошти і на майно відповідача щодо кожного виду майна в межах повної суми позову.

Трохи про нотаріальні дії з посвідчення правочину, засвідчення справжності підпису на документах та згоду

<https://t.me/glossema/880>

Окрема ухвала КЦС від 15.03.2023 в справі № 688/4803/18

8. У нотаріальному законодавстві розрізняються нотаріальні дії з:

посвідчення правочину (пункт 1 частини першої статті 34 Закону України «Про нотаріат»). При цьому, нотаріальне посвідчення може бути вчинене на тексті лише такого правочину, який відповідає загальним вимогам, установленим статтею 203 цього Кодексу (частина третя статті 209 ЦК України); засвідчення справжності підпису на документах (пункт 11 частини першої статті 34 Закону України «Про нотаріат»).

9.1. Касаційний суд неодноразово звертав увагу на те, що по своїй сутності згода є одностороннім правочином (див., наприклад, постанови Верховного Суду від: 23 червня 2021 у справі № 537/3100/17; 10 листопада 2021 року в справі № 756/2312/18; 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18; 26 січня 2022 року в справі № 754/5554/16-ц; 06 липня 2022 року в справі № 303/2983/19).

9.2. З урахуванням того, що згода є одностороннім правочином, то на неї поширюються й інші норми про правочини, зокрема, щодо нотаріального посвідчення.

11. У абзаці 2 частини третьої статті 65 СК України закріплено, що згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена.

11.1. Тлумачення абзацу 2 частини третьої статті 65 СК України свідчить, що в СК України закріплено аналогічний по суті підхід до кваліфікації згоди як одностороннього правочину та необхідності його саме нотаріального посвідчення.

12. В абзаці 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, встановлено, що «при посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном подружжя, якщо документ, що посвідчує право власності, оформлений на ім'я одного з подружжя, нотаріус вимагає письмову згоду іншого з подружжя. Справжність підпису другого з подружжя на заяві про таку згоду має бути нотаріально засвідчена».

12.1. Імовірно, вживання законодавцем у абзаці 2 частини третьої статті 65 СК України терміну «засвідчення» зумовило те, що на рівні Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, змінено законодавчу норму (абзац 2 частини 3 статті 65 СК України) і вимогу про нотаріальне посвідчення згоди замінено на іншу нотаріальну дію (засвідчення справжності підпису).

12.2. Касаційний суд констатує, що друге речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, суперечить абзацу 2 частини 3 статті 65 СК України, оскільки Міністерство юстиції України змінило законодавчу норму.

14. Обміркувавши викладене, касаційний суд вважає, що належить:

поінформувати Міністерство юстиції України про виявлену невідповідність другого речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, абзацу 2 частини 3 статті 65 Сімейного кодексу України;

рекомендувати Міністерству юстиції України вирішити питання про внесення змін до другого речення абзацу 1 підпункту 4.2 пункту 4 глави 1 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5.

Трохи про статтю 8 Закону України «Про судовий збір»

<https://t.me/glossema/917>

Ухвала КГС ВС від 29.03.2023 у справі № 924/57/19

Аналіз практики застосування судами касаційних інстанцій частини першої статті 8 Закону про судовий збір засвідчує, що суди застосовують цю норму з огляду на процесуальний статус сторони у справі.

Так, в ухвалі від 16.02.2023 у справі № 608/2667/20 КЦС ВС зазначив, що зі змісту вказаної вище статті вбачається, що питання щодо можливості відстрочення сплати судового збору стосується тільки особи позивача у справі. Оскільки заявник має процесуальний статус відповідача

у справі, він не є суб'єктом, на якого поширюється дія частини першої статті 8 Закону про судовий збір. Ураховуючи те, що особа є відповідачем за позовом про стягнення боргу за договором позики, у задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору за подання касаційної скарги необхідно відмовити. Аналогічні за змістом висновки наведені й у низці ухвал Верховного Суду, зокрема, в ухвалях КЦС від 13.02.2023 у справі № 932/779/22, від 21.02.2023 у справі № 522/11079/21, від 08.12.2022 у справі № 757/34386/17-ц та інших. Разом із тим у деяких випадках КЦС ВС вважав наявними підстави для відстрочення сплати судового збору до ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції особі - відповідачу у справі (див. зокрема ухвали КЦС ВС від 21.02.2018 у справі № 150/238/17, від 16.04.2018 у справі № 161/9998/17, від 27.04.2018 у справі № 758/13818/16-ц). Наведене свідчить, що практика застосування наведеної норми не є цілком сталою і однозначною.

З мотивами застосування частини першої статті 8 Закону про судовий збір колегія суддів не погоджується з огляду на таке. Так, умови, визначені у пунктах 1 та 2 частини першої статті 8, є застосовними до фізичних осіб, котрі перебувають у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу, та до фізичних осіб, що мають певний соціальний статус, підтверджений державою, - є військовослужбовцями, батьками, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; саодинокими матерями (батьками), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; особами, які діють в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Запропонований підхід, за яким дія частини першої статті 8 Закону про судовий збір в частині сплати судового збору за подання до суду апеляційної чи касаційної скарги поширюється лише на позивачів, безпосередньо впливає на можливість реалізації права на судовий захист, адже така обставина, як, наприклад, скрутний майновий стан, може виникнути і у фізичних осіб, які мають інший процесуальний статус, зокрема, бути відповідачами чи третіми особами.

Натомість використання у конструкції статті 8 Закону про судовий збір словосполучення «майновий стан сторони» означає, що законодавець не мав на меті поставити у привілейоване (пільгове) становище лише позивачів порівняно з фізичними особами, які мають інший процесуальний статус.

З огляду на викладене підхід щодо застосування положень статті 8 Закону про судовий збір, зокрема, щодо наслідків перебування фізичних осіб у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу, з огляду на процесуальний статус особи явно суперечитиме основним принципам судочинства та положенням Основного Закону.

З огляду на виконання функцій із забезпечення сталості та єдності судової практики справа № 924/57/19 підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду згідно із частиною третьою статті 302 ГПК України, оскільки колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду, викладеного КЦС в ухвалях від 16.02.2023 у справі № 608/2667/20, від 13.02.2023 у справі № 932/779/22, від 21.02.2023 у справі № 522/11079/21, від 08.12.2022 у справі № 757/34386/17-ц.

Трохи про перегляд судового рішення за виключними обставинами для особи, за конституційною скаргою якої закон було визнано неконституційним

<https://t.me/glossema/953>

[Ухвала КАС ВС від 24.04.2023 у справі № 818/1793/18](#)

23. У практиці ВС є приклади перегляду судового рішення за виключними обставинами внаслідок ухвалення рішення КСУ за конституційною скаргою. Йдеться про [постанову КЦС від 13.11.2019 у справі № 545/1151/16-ц](#), якою переглянуто судові рішення на підставі Рішення КСУ від 04.09.2019 № 6-р(II)/2019.

26. Зокрема, проф. ОСОБА_4 називає це питання одною з найбільш важливих проблем конституційного судочинства і прирівнює її вирішення до забезпечення належної ефективності рішень КСУ, ухвалених за наслідками розгляду конституційних скарг. У статті «Засіб захисту прав VS юридична визначеність» як дилема вітчизняної офіційної конституційної доктрини в контексті функціонування інституту індивідуальної скарги» (Український часопис конституційного права. - 2020. - № 4. - С. 47 - 60). Норма про обмеження можливості для перегляду рішень за виключними обставинами, передбачена Цивільним процесуальним та Господарським процесуальним кодексами, які розраховані на вирішення спорів у «горизонтальних» правовідносинах, має правильну спрямованість на гарантування принципу юридичної визначеності. Останнє є важливою гарантією конституційного права на судовий захист. Однак, він іншої думки про аналогічну норму, закріплену в п. 1 ч.5 ст. 361 КАС України. Тут, у ситуації вертикальних відносин «держава - громадянин», якраз конституційна скарга, навіть у такому «нереальному» варіанті, має виступити реальним механізмом захисту прав людини. І в ситуації, коли така скарга буде задоволена КС, він вважає, права скажника мають бути поновлені, не зважаючи на те, виконано рішення чи ні.

28. На користь необхідності уточнення раніше сформованої ОП КАС позиції вказує також досвід країн Європи, де у питанні перегляду остаточних судових рішень на підставі рішення КС, яким констатується неконституційність застосованого судом закону, є допустимим диференційований підхід у контексті виду судочинства, де такий перегляд є допустимим, а також кола осіб, які можуть мати право на такий перегляд.

29. Наприклад, у [Республіці Польща](#), де рішення Конституційного Трибуналу не можуть мати зворотну дію в часі, допускається перегляд остаточних судових рішень в кримінальному і адміністративному судочинстві, але не в цивільному.

30. У Латвії, маючи дискреційні повноваження у визначенні темпорального характеру дії своїх рішень, КС надає зворотну дію в часі своїм рішенням у справах, що пов'язані із публічно-правовими відносинами - але ніколи у своїй практиці не надавав зворотну дію в часі своїм рішенням у справах, що пов'язані з неконституційністю законів у приватноправових відносинах. При цьому навіть у таких правовідносинах Конституційний Суд, тим не менше, надає зворотну дію своїм рішенням у цій категорії справ для того скажника, за конституційною скаргою якого було ухвалено таке рішення Конституційного Суду ([Jānis Neimanis. Legal effects of a judgment of the Constitutional Court](#)).

31. У Литві і Австрії законодавством передбачається можливість перегляду остаточних судових рішень лише у справі тієї особи, за конституційною скаргою якої визнано неконституційним відповідний правовий акт. Тобто особи, у судових справах яких було застосовано визнаний неконституційним правовий акт, але які до КС не звертались, претендувати на такий перегляд права не мають.

47. Однак перегляд судових рішень за заявами осіб, що отримали позитивне для себе рішення ЄСПЛ або рішення КСУ, не зважаючи на єдиний процесуальний механізм, на практиці призводить до різних результатів. Насамперед, через обмежувальне тлумачення п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС ОП КАС.

48. Зважаючи на вищенаведене, колегія суддів вважає, що є підстави для відступу від позиції ОП КАС у справах № [808/1628/18](#), [922/1391/18](#), [№805/1312/16-а](#), в частині, що стосується осіб, які звертаються до суду із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами на підставі Рішення КСУ, ухваленого за конституційною скаргою позивача.

Трохи про арбітраж, підсудність, відмову у відкритті і статтю 532 ЦК України

<https://t.me/glossema/966>

Ухвала КГС ВС від 18.04.2023 у справі № 926/4889/22

35. Позивач (знаходиться у місті Чернівці, Україна) є виконавцем за договором транспортних послуг та кредитором за грошовим зобов'язанням. Послуги з завантаження (розвантаження) товару

здійснювались на території України. Тому цей спір з іноземним елементом підлягає розгляду в господарському суді за місцезнаходженням позивача.

37. Під час касаційного перегляду колегія суддів з'ясувала, що ВС у складі колегії суддів судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності КГС постановою від 03.06.2020 залишив без змін ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі № 908/1481/19, що була постановлена на підставі пункту 1 частини першої статті 175 ГПК.

38. У цій справі ВС, розв'язуючи питання застосування цієї норми у системному взаємозв'язку з нормами пункту 7 частини першої статті 76 Закону про МПП, пункту 4 частини першої статті 532 ЦК, частин п'ятої та десятої статті 29 ГПК, погодився з висновком суду першої інстанції, що такий спір не підлягає вирішенню в господарських судах.

42. На думку колегії суддів, норма пункту 1 частини першої статті 175 ГПК у системному зв'язку з нормами частини першої статті 4, частини п'ятої статті 29, пункту 7 частини першої статті 226 ГПК, частини першої статті 8 Закону про МКАС, статті 76 Закону про МПП в аспекті порушених у касаційній скарзі питань має застосовуватися у подібних правовідносинах наступним чином:

господарський суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, не вправі відмовляти у відкритті провадження у справі (позов не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства) з посиланням на те, що між сторонами у справі було укладено угоду про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу;

арбітражна угода, що була укладена до відкриття провадження, не виключає можливість розгляду спору, що підсудний судами України у випадках передбачених законом;

відсутність угоди про вибір суду, якою обрано суд України, не може бути підставою для відмови у відкритті провадження;

юрисдикція (підсудність) справ судам України, якщо стороною є іноземна особа, визначається законами України з урахуванням норм статей 75-77 Закону про МПП, статей 29 - 30 ГПК, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

справи у спорах, що виникають при виконанні договору з арбітражним застереженням, якщо відповідачем (боржником у грошовому зобов'язанні) є іноземна особа, підлягають розгляду в господарських судах відповідно пункту 7 частини першої статті 76 Закону про МПП, пункту 4 частини першої статті 532 ЦК, частини п'ятої статті 29 ГПК України, крім випадків, коли інше передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

такий позов може бути залишений без розгляду, але після відкриття провадження у справі та за наявності сукупності умов, визначених у пункті 7 частини першої статті 226 ГПК: арбітражна угода укладена до відкриття провадження у справі; від відповідача надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді; таке заперечення висловлено не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору; суд не встановив, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Оцінку дійсності, чинності та виконаності угоди суд здійснює лише у разі наявності відповідної заяви сторони про передачу спору до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Трохи про оскарження судового рішення виконавцем

<https://t.me/glossema/983>

Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 у справі № 509/84/14-ц

Як встановлено у частині першій статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» виконавець зобов'язаний вживати передбачених цим Законом заходів щодо примусового виконання рішень, неупереджено, ефективно, своєчасно і в повному обсязі вчиняти виконавчі дії.

У постанові ВП ВС від 08 червня 2022 року у справі № 2-591/11 (провадження № 14-31цс2) зроблено висновок, що «обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу».

У постанові КЦС 27 жовтня 2021 року у справі № 522/2736/16-ц (провадження № 61-13633св21) зроблено висновок, що «приватно-правовий інструментарій (зокрема, встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкту незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення, судові рішення стосуються прав та/або інтересів особи на користь якої постановлено таке судове рішення».

У справі, що переглядається:

апеляційний суд не врахував, що обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу; повноваження виконавця на звернення з позовною заявою, апеляційною скаргою є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), в тому числі з апеляційною скаргою в інтересах стягувача на судові рішення у справі про поділ спільного майна

подружжя, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна та виконання судового рішення про стягнення боргу;

апеляційний суд зазначені доводи приватного виконавця належним чином не перевірів та не врахував, що приватно-правовий інструментарій (зокрема, поділ майна подружжя) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про його стягнення. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про його стягнення, зокрема якщо поділ майна подружжя направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника, то відповідне судове рішення стосується прав та/або інтересів кредитора (особи на користь якої постановлено таке судове рішення).

Трохи про підписання/непідписання апеляційної/касаційної скарги

<https://t.me/glossema/1005>

Ухвала КЦС ВС від 17.05.2023 у справі № 930/576/22

Верховний Суд у складі суддів Касаційного цивільного суду, зокрема в ухвалах від 06 вересня 2022 року у справі № 128/905/22 (провадження № 61-8604ск22), від 09 січня 2023 року у справі № [127/8793/22](#) (провадження № 61-12931ск22), від 23 січня 2023 року у справі № 128/905/22 (провадження № 61-933ск23), від 09 лютого 2023 року у справі № [128/2721/21](#) (провадження № 61-1840ск23), від 09 лютого 2023 року у справі № [128/2655/22](#) (провадження № 61-1841ск23), від 27 лютого 2023 року у справі № 930/814/22 (провадження № 61-2034ск23), від 20 березня 2023 року у справі № [128/2721/21](#) (провадження № 61-3073ск23), від 09 травня 2023 року у справі № 128/454/23 (провадження № 61-6115ск23), дійшов висновку про визнання неподаними та повернення заявнику касаційної скарги, у зв'язку з тим, що касаційна скарга не підписана заявником - не містить його підпису під текстом касаційної скарги або під відміткою про наявність додатків. Також зазначили, що наявний запис у лівому верхньому куті титульної сторінки касаційної скарги за своєю суттю є візуванням документів, а не їх підписанням.

Разом з тим, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 26 жовтня 2022 року у справі № 120/11814/21-а (адміністративне провадження № К/990/9272/22) виклав висновок про те, що ... [в матеріалах справи наявний екземпляр апеляційної скарги на рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 09 лютого 2022 року, який в лівому верхньому куті першої сторінки під прізвищем позивача містить рукописний підпис. Таким чином, в розпорядженні суду апеляційної інстанції був екземпляр апеляційної скарги з рукописним підписом особи, яка її подала, тому підстав вважати, що направлена разом з матеріалами справи на адресу суду апеляційна скарга не була підписана у апеляційного суду не було, відтак передбачені пунктом 4 частини першої статті 298 КАС України підстави для повернення апеляційної скарги були відсутні].

Таким чином судова практика Касаційного цивільного суду та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду є різною при вирішенні питання щодо прийняття апеляційної/касаційної скарги, яка не містить підпису особи, яка її подала, під текстом касаційної скарги або під відміткою про наявність додатків.

Крім того, Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду вважає, що наявний запис у лівому верхньому куті титульної сторінки касаційної скарги за своєю суттю є візуванням документів, а не їх підписанням. Подібне питання вирішується у невизначеній кількості справ, які або вже існують, або можуть виникнути у майбутньому. Верховний Суд також врахував, що правовий висновок може бути викладено не лише в постановах Верховного Суду, а й в ухвалах, оскільки за змістом частини першої статті 258 ЦПК України до видів судових рішень належать, зокрема ухвали.

З огляду на вищенаведене, колегія суддів КЦС вважає, що ухвалити будь-яке судове рішення у цій справі без відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше прийнятій [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 120/11814/21-а \(адміністративне провадження № К/990/9272/22\)](#), є неможливим, а тому передача справи на розгляд ВП ВС необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Трохи про скарги на дії виконавців та позовні вимоги

<https://t.me/glossema/1006>

[Ухвала КЦС ВС від 24.05.2023 у справі № 216/5508/20](#)

Оскільки розділом 7 ЦПК України визначено предмет оскарження сторонами виконавчого провадження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця в порядку судового контролю за виконанням судових рішень, а вирішення питань щодо наявності та розміру моральної шкоди може бути встановлено за участю фізичних, юридичних осіб і держави, що вказує на наявність спору між сторонами, тому заявлені вимоги у рамках вказаної скарги про стягнення моральної шкоди з державного виконавця не можуть бути вирішені по суті, оскільки передбачають позовне провадження. Встановивши, що у скарзі ОСОБА_1 на бездіяльність головного державного виконавця відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України Назаровця А. Т., серед іншого, заявлено вимоги щодо стягнення моральної шкоди, які не можуть бути розглянуті судом у порядку судового контролю за виконанням судових рішень, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов висновку про закриття провадження у цій частині вимог на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, роз'яснивши заявниці її право на звернення до суду з цими вимогами у порядку позовного провадження.

Водночас касаційна скарга ОСОБА_1 мотивована тим, що суди попередніх інстанцій неправильно застосували положення статті 451 ЦПК України та не врахували, що цією правовою нормою не передбачено права суду закрити провадження у справі.

У разі відсутності спеціальної норми щодо вирішення певних питань, що виникають при розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби, при розгляді таких скарг мають застосовуватися положення ЦПК України, якими врегульовано аналогічні питання, а саме: про відкриття провадження у справі; щодо кола осіб, які беруть участь у справі, їхніх прав та обов'язків; про судові виклики та повідомлення; про судовий розгляд; щодо апеляційного та касаційного оскарження судових рішень, тощо.

Верховний Суд вважає, що відсутні підстави для провадження у цій справі в частині вимог, що стосуються відшкодування моральної шкоди, на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, оскільки закриття провадження у справі, у розумінні норм процесуального права, позбавляє ОСОБА_1 права на повторне звернення до суду з аналогічними вимогами.

Разом із тим, у постановах [від 18 січня 2023 року у справі № 216/5508/20 \(провадження № 61-10201св22\)](#), [від 25 січня 2023 року у справі № 2-275-07 \(провадження №61-9364св22\)](#) Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати КЦС, пославшись на те, що у разі заявлення у скарзі вимог про право (наприклад, про захист гідності, честі та ділової репутації, відшкодування шкоди, завданої рішеннями, діями або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби) в їх прийнятті має бути відмовлено, погодився з судовими рішеннями

судів попередніх інстанцій про закриття провадження у справі в частині вимог, що стосуються відшкодування моральної шкоди, на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України

Колегія суддів Другої судової палати КЦС дійшла висновку про необхідність відступу від висновків, викладених у постановках Першої судової палати КЦС від 18 січня 2023 року у справі № [216/5508/20](#) (провадження № 61-10201св22), від 25 січня 2023 року у справі № 2-275-07 (провадження №61-9364св22), та передачі цієї справи на розгляд ОП.

Трохи про повернення виконавчого документу при не набранні законної сили рішенням суду

<https://t.me/glossema/1007>

[Ухвала КГС ВС від 24.05.2023 у справі № 924/90/22](#)

ВС уже розглядалися подібні спори за скаргами боржників на дії державних / приватних виконавців щодо відкриття виконавчого провадження, обґрунтовані тим, що виконавче провадження відкрито всупереч вимог пункту 1 частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження», якою передбачено, що виконавчий документ повертається стягувачу органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем без прийняття до виконання протягом трьох робочих днів з дня його пред'явлення, якщо рішення, на підставі якого видано виконавчий документ, не набрало законної сили (крім випадків, коли рішення у встановленому законом порядку допущено до негайного виконання).

Так, у постанові від 19.04.2021 у справі № [908/1099/19](#) ВС погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанції про відсутність підстав для задоволення скарги на дії приватного виконавця, зокрема, щодо відкриття виконавчого провадження, за практично аналогічних умов видачі судом першої інстанції наказу на виконання рішення, яке ще не набрало законної сили. В основу наведеної постанови Верховного Суду покладено висновки про те, що на момент відкриття виконавчого провадження у державного виконавця була наявна інформація, зазначена у самому виконавчому документі щодо дати набрання рішенням законної сили, іншої інформації щодо передчасності видачі такого наказу сторонами приватному виконавцю надано не було, а у останнього

була відсутня можливість іншим чином перевірити інформацію щодо дати набрання рішенням законної сили.

Натомість у постанові від 17.08.2020 у справі № 910/7204/19 ВС погодився з висновком суду апеляційної інстанції щодо наявності підстав для задоволення скарги на дії державного виконавця в частині прийняття постанови про відкриття виконавчого провадження, оскільки на момент відкриття виконавчого провадження рішення не набрало законної сили, а тому державний виконавець всупереч вимогам пункту 1 частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» не повернув без прийняття до виконання стягувачу виконавчий документ протягом трьох робочих днів з дня його пред'явлення. При цьому, у наведеній справі апеляційний господарський суд, з яким погодився і ВС, виходив із того, що саме на державного виконавця покладено обов'язок щодо перевірки інформації про набрання законної сили рішенням, на підставі якого стягувач звертається до виконавчої служби.

Результати описаних вище касаційних проваджень, а також детальний аналіз прийнятих у цих провадженнях судових рішень дає колегії суддів, яка у касаційному порядку розглядає справу № 924/90/22 підстави для висновку про те, що наразі підхід КГС до застосування пункту 1 частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» у подібних правовідносинах, за практично ідентичних фактичних обставин справ щодо пред'явлення стягувачами до виконання судових наказів, виданих на виконання рішень, які ще не набрали законної сили (у подальшому такі рішення також скасовані не були), а також у контексті висновків щодо прав і обов'язків учасників виконавчого провадження (виконавця та сторін виконавчого провадження) щодо установлення відповідності інформації, вказаної у такому виконавчому документі, щодо дати набрання рішенням законної сили, є неоднозначним.

Враховуючи наведені положення законодавства, а також описані вище міркування та доводи, задля забезпечення єдності судової практики та стабільності правозастосування, а також з метою (з'ясування необхідності) відступу від висновків, викладених у постанові ВС від 19.04.2021 у справі № 908/1099/19, яка розглядалася колегією суддів КГС, що входить до складу іншої, колегія суддів КГС вирішила передати справу № 924/90/22 на розгляд ОП КГС.

Трохи про межі апеляційного перегляду і ухвали, які перешкоджають подальшому провадженню у справі

<https://t.me/glossema/1015>

Постанова КЦС ВС від 31.05.2023 у справі № 370/1497/21

Аналіз пункту 4 частини першої статті 379 ЦПК України свідчить, що підставою для скасування ухвали суду першої інстанції та направлення справи для продовження розгляду є постановлення судом першої інстанції ухвали без додержання норм матеріального або процесуального права і такий висновок має робитися судом апеляційної інстанції тільки у тому разі, якщо судові рішення суду першої інстанції переглядається по суті. Якщо в певній частині судові рішення суду першої інстанції не оскаржується в апеляційному порядку, то це не є підставою для скасування чи залишення судового рішення суду першої інстанції без змін із вказівкою про це в резолютивній частині постанови суду апеляційної інстанції. Тобто, якщо в певній частині судові рішення суду першої інстанції не оскаржується в апеляційному порядку, то в резолютивній частині постанови суду апеляційної інстанції має бути вказано, з урахуванням доводів та вимог апеляційної скарги, в якій саме частині судові рішення суду першої інстанції залишено без змін, змінено чи скасовано.

Апеляційний суд позбавлений процесуальної можливості скасовувати ухвалу, що не перешкоджає подальшому провадженню у справі та направляти справу для продовження розгляду до суду першої інстанції. У кожному випадку суд апеляційної інстанції повинен перевіряти чи перешкоджає ухвала суду першої інстанції подальшому провадженню у справі (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2020 року у справі № 643/5556/14-ц, провадження № 61-11131сво19](#)).

У справі, яка переглядається:

ухвалою Макарівського районного суду Київської області від 14 лютого 2022 року позовну заяву ОСОБА_1 залишено без розгляду в зв'язку з невиконанням позивачкою вимог ухвали від 10 січня 2022 року та стягнуто з неї на користь відповідача судові витрати;

в апеляційній скарзі ОСОБА_1 просила: «скасувати ухвалу Макарівського районного суду Київської області від 14 лютого 2022 року в частині стягнення витрат та постановити нову, якою відмовити відповідачу у стягненні витрат у розмірі 70 000 грн» (а. с. 158);

при скасуванні ухвали Макарівського районного суду Київської області від 14 лютого 2022 року та направленні справи до суду першої інстанції для продовження розгляду з підстав незазначення місцевим судом мотивів для залишення позовної заяви без розгляду апеляційний суд не звернув увагу на те, що вказана ухвала оскаржена позивачкою в апеляційному порядку виключно в частині стягнення з неї судових витрат, чим порушив вимоги статті 367 ЦПК України;

апеляційний суд не врахував, що суд апеляційної інстанції не має повноважень на скасування ухвали суду першої інстанції про стягнення судових витрат та направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції на підставі положень пункту 6 частини першої статті 374 ЦПК України, оскільки така ухвала не є ухвалою, що перешкоджає подальшому провадженню у справі;

апеляційний суд не звернув увагу, що в разі встановлення наявності підстав для скасування судового рішення суд апеляційної інстанції відповідно до пункту 2 частини першої статті 374 ЦПК України скасовує ухвалу повністю чи частково і ухвалює у відповідній частині нове судове рішення або змінює ухвалу;

за таких обставин суд апеляційної інстанції не переглянув ухвалу суду першої інстанції в оскарженій частині (щодо стягнення судових витрат) по суті.

Трохи про витрати на професійну правничу допомогу

<https://t.me/glossema/1018>

Постанова КСС ВС від 31.05.2023 у справі № 757/13974/21-ц

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, відповідно до статті 1 якого договір про надання правової допомоги - домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) (частина третя статті 4 зазначеного Закону).

Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги (стаття 30 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Тлумачення наведених норм дає підстави для висновку, що до судових витрат на професійну правничу допомогу віднесено витрати на правничу допомогу адвоката, і така допомога надавалася

саме тим адвокатом (адвокатами), з яким укладено договір про надання правової допомоги або з відповідним адвокатським бюро чи об'єднанням.

Витрати на юридичні послуги, надані стороні у справі іншою, ніж адвокат, особою, не належать до витрат на професійну правничу допомогу та не можуть бути відшкодовані у порядку частини четвертої статті 137, частини сьомої статті 139 та частини третьої статті 141 ЦПК України (див. [пункт 63 постанови Великої Палати Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі № 496/3134/19](#)).

У справі, що переглядається:

представництво інтересів ОСОБА_1 в судах першої та апеляційної інстанцій здійснювалося адвокатами Дрозд Р. Ю. та Дрозд К. Т. на підставі ордерів серії АЕ №1046088 від 03 грудня 2020 року та серії АЕ №1024835 від 03 червня 2021 року відповідно, в яких визначено про надання правової допомоги на підставі договору б/н від 30 жовтня 2020 року та які видані адвокатами, що здійснюють адвокатську діяльність індивідуально (а. с. 29, 95). До касаційної скарги Дрозд Р. Ю. також надав копію вказаного ордеру серії АЕ №1046088 від 03 грудня 2020 року;

у заяві про ухвалення додаткового рішення ОСОБА_1 просила про компенсацію здійснених нею витрат, понесених на юридичні послуги ТОВ «ЮРИСТИ БЕЗПРОБЛЕМ», та посилалась на документи на підтвердження витрат на юридичні послуги цього товариства (угода про надання юридичних послуг, додаток до Угоди про надання юридичних послуг (повноваження) від 30 жовтня 2020 року, рахунки, меморіальні ордери, розрахунок витрат (а. с. 22-25, 196-210));

матеріали справи не містять належних доказів понесених ОСОБА_1 витрат на професійну правничу допомогу, яка надавалась їй у справі адвокатами Дрозд Р. Ю. та Дрозд К. Т., що згідно наданих до справи ордерів здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, а також відповідних договорів про надання правової допомоги з цими адвокатами.

За таких обставин, суд апеляційної інстанції зробив обґрунтований висновок про відсутність підстав для компенсації ОСОБА_1 витрат на юридичні послуги ТОВ «ЮРИСТИ БЕЗПРОБЛЕМ», проте помилково послався на інші мотиви.

Трохи про пункт 13 частини першої статті 353 ЦПК щодо оскарження в апеляційному порядку ухвали про залишення позовної заяви (заяви) без руху в частині визначення розміру судових витрат окремо від рішення суду

<https://t.me/glossema/1039>

[Постанова ВП ВС від 14.06.2023 у справі № 607/23244/21](#)

У [постанові від 29 січня 2021 року у справі № 160/6742/20 КАС](#), надаючи оцінку застосуванню п. 10 ч. 1 ст. 294 КАС, який за змістом та застосованими формулюваннями є тотожним п. 13 ч. 1 ст. 353 ЦПК, щодо можливості оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову в задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору та продовження строку на усунення недоліків у позовній заяві, КАС зазначив, що цим пунктом передбачена можливість оскарження ухвал щодо визначення розміру судових витрат у порядку ч. 2 ст. 6 Закону України «Про судовий збір». КАС погодився із судом апеляційної інстанції, що ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору та продовження строку на усунення недоліків позовної заяви (у зв'язку з несплатою судового збору) не підлягає оскарженню окремо від рішення суду. Отже, за висновком КАС, ухвали суду першої інстанції про залишення позову без руху з підстав несплати судового збору підлягають апеляційному оскарженню у виключних випадках, коли суд у порядку ч. 2 ст. 6 Закону України «Про судовий збір» визначив у своїй ухвалі розмір судового збору, який підлягає сплаті позивачем. У всіх інших випадках ухвали суду першої інстанції про залишення позову без руху з підстав несплати судового збору (у тому числі в разі відмови в задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору) не підлягають оскарженню окремо від рішення суду. Таких же висновків дійшов КЦС у [постанові від 27 січня 2020 року у справі № 583/2674/18](#).

Разом з тим у [постанові від 16 січня 2019 року у справі № 638/17815/17-ц КЦС](#) зазначив, що, повертаючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції правильно виходив з того, що ухвали про залишення позовної заяви без руху не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, однак не врахував, що позивач оскаржував ухвалу Дзержинського районного суду міста Харкова, зокрема, в частині визначення розміру судових витрат з посиланням на те, що судом не було розглянуто його клопотання про звільнення від сплати судового збору. Отже, існує неоднакове застосування норм матеріального права судом касаційної інстанції. Так як висновки КЦС викладені у постанові від 16.01.2019 року у справі № 638/17815/17-ц щодо застосування п. 13 ч. 1 ст. 353 ЦПК про можливість оскарження ухвали суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху, в частині розгляду клопотання про звільнення від сплати судового збору, суперечать наведеним вище висновкам про неможливість оскарження такої ухвали суду, то ВП ВС вважає, що від них слід відступити та сформулювати наступний висновок.

А саме, застосовуючи п. 10 ч. 1 ст. 294 КАС, який за змістом є тотожним п. 13 ч. 1 ст. 353 ЦПК щодо можливості апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про залишення позовної заяви (заяви) без руху в частині визначення розміру судових витрат окремо від рішення суду, апеляційному оскарженню лише разом з рішенням суду підлягає ухвала суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху, якщо суд першої інстанції у цій ухвалі встановлює розмір судового збору, який позивач (заявник) має сплатити при зверненні до суду, або порядок його

обчислення, однак особа не погоджується або з таким розміром, або з порядком його обчислення. Такі ухвали суду першої інстанції не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду. Також не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду ухвали суду першої інстанції про відмову в задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору. В такому випадку заявник може реалізувати своє право на апеляційне оскарження такого судового рішення шляхом включення заперечень на нього до апеляційної скарги на рішення суду відповідно до ч. 2 ст. 353 ЦПК (у випадку постановлення такого рішення місцевим судом).

Трохи про закриття провадження в справі та розумність відступу

<https://t.me/glossema/1040>

Постанова ОП КЦС ВС від 12.06.2023 в справі № 676/7428/19

Для приватного права апріорі є притаманною така засада як розумність.

Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм, зокрема, при вирішенні питання про закриття провадження у справі з підстав порушення правил юрисдикції.

Відступ від висновку про застосування тієї чи іншої норми має бути розумним і про нього має бути вказано в тексті постанови. Натомість, цілком очевидно, що зміна практики застосування норм при вирішенні певної категорії спорів не має слідувати з тексту постанови не явно, імпліцитно.

Тлумачення частини третьої статті 400, частини другої статті 414 ЦПК України свідчить, що: суд касаційної інстанції перевіряє дотримання загальними судами правил юрисдикції незалежно від наявності відповідних доводів у касаційній скарзі;

при встановленні порушення правил юрисдикції загальних судів, суд касаційної інстанції закриває провадження у справі повністю або у відповідній частині позовних вимог.

У разі встановлення судом, що позовні вимоги за своїм суб'єктивним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, суд закриває провадження у справі (повністю або частково), незалежно від доводів касаційної скарги. При цьому розгляд позовних вимог у порядку цивільного судочинства по суті є неможливим.

Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду постановою від [28 квітня 2022 року розглянув по суті справу № 676/196/20 \(провадження № 61-18836св21\)](#) за позовом заступника керівника Кам'янець-Подільської окружної прокуратури в інтересах держави до ГУ Держгеокадастру у Хмельницькій області, ОСОБА_3, ТОВ «Форк», ТОВ «Зарус-Інвест», ТОВ «Агро-Еко-Граунд», третя особа - ОСОБА_4, про визнання недійсним наказу та витребування земельної ділянки, та не закрив провадження у справі.

Розглянувши справу в порядку цивільного судочинства позовні вимоги у справі № 676/196/20, які за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві, Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду фактично відступив від висновків щодо застосування частин першої та другої статті 414 ЦПК України, викладених у [постанові Верховного Суду в складі судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 10 грудня 2021 року в справі № 924/454/20, постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц \(провадження № 14-2цс21\)](#) у контексті необхідності закриття провадження у частині позовних вимог, які за своїм суб'єктним складом повинні розглядатися в господарському судочинстві.

У зв'язку із наведеним, Об'єднана палата відступає від висновку щодо застосування частин першої та другої статті 414 ЦПК України, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 квітня 2022 року у справі № 676/196/20 \(провадження № 61-18836св21\)](#).

Трохи про кваліфікацію вимоги про визнання права іпотекодержателя як майнової чи немайнової вимоги

<https://t.me/glossema/1050>

[Ухвала КГС ВС від 14.06.2023 у справі № 906/1026/22](#)

Причиною подання касаційної скарги стала незгода скажника з висновками судів попередніх інстанцій про віднесення позовної вимоги про визнання права іпотекодержателя до вимоги майнового характеру, що мало наслідком визначення відповідного розміру судового збору за

§ 9. Процесуальні питання

подання вказаної вимоги та повернення позовної заяви без розгляду через неусунення її недоліків (з підстав недоплати судового збору у визначеному законом розмірі за вимогу майнового характеру).

КЦС у постанові від 11.08.2021 у справі №725/2206/19, вирішуючи питання щодо розподілу судових витрат, дійшов висновку, що позовна вимога про визнання майна предметом іпотеки, яка забезпечує реалізацію іпотекодержателем своїх прав щодо предмета іпотеки, є вимогою немайнового характеру.

КГС з'ясовано, що у КЦС від 28.10.2020 у справі №344/10069/18 предметом позову в якій були три вимоги (про застосування наслідків недійсності правочину, визнання прав іпотекодержателя та відновлення обтяжень) при розподілі судових витрат, понесених у зв'язку із розглядом справи у суді першої, апеляційної та касаційної інстанціях, позовну вимогу про визнання прав іпотекодержателя кваліфіковано як вимогу немайнового характеру про що побічно свідчать суми розподіленого судового збору. Аналогічний підхід щодо немайнового характеру позовної вимоги про визнання права іпотекодержателя при визначенні розміру судового збору, який підлягав сплаті за подання касаційної скарги міститься у постанові КЦС від 05.04.2023 у справі №344/984/15-ц. Така ж правова позиція щодо немайнового характеру позовної вимоги про визнання права іпотекодержателя знайшла відображення, зокрема, в ухвалях КЦС від 09.07.2021 у справі № 370/1543/20, від 16.12.2022 у справі № 199/2786/21 при визначенні розміру судового збору, який підлягав сплаті за подання касаційної скарги. Отже, простежується різний підхід судів цивільної та господарської юрисдикції щодо застосування приписів чинного законодавства при кваліфікації позовних вимог про визнання права іпотекодержателя.

Від визначення характеру позовної вимоги (майновий чи немайновий) залежить розмір судового збору, належного до сплати за подання до суду відповідного позову. У постанові від 25.08.2020 у справі №910/13737/19 ВП ВС зазначила, що майновий позов (позовна вимога майнового характеру) - це вимога про захист права або інтересу, об'єктом якої виступає благо, що підлягає грошовій оцінці.

Вимогу про визнання позивача іпотекодержателем нерухомого майна у цій справі по суті необхідно розглядати як підставу для задоволення вимоги про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Зазначене, на думку КГС також свідчить про спрямованість вимоги про визнання права іпотекодержателя на набуття позивачем саме майнових прав, а отже майновий характер заявленої вимоги. З урахуванням наведеного, колегія суддів КГС вважає за необхідне відступити від висновку КЦС, викладеного у постановках від 05.04.2023 у справі №344/984/15-ц та від 28.10.2020 у справі №344/10069/18, яка знайшла своє відображення в ряді ухвал КЦС від 09.07.2021 у справі № 370/1543/20, від 16.12.2022 у справі №199/2786/21 щодо застосування норм Закону України «Про судовий збір» у контексті визначення характеру позовних вимог про визнання права іпотекодержателя як майнових для визначення ціни позову.

Трохи про забезпечення позову, пунктом 6 частини 1 статті 137 ГПК і недійсність торгів

<https://t.me/glossema/1055>

Постанова ОП КГС ВС від 22.06.2023 у справі № 910/5361/22

З метою формування єдиної правозастосовчої практики в питанні застосування норми частини 12 статті 137 ГПК України в такій категорії спорів (визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна), зокрема, щодо можливості вжиття заходів забезпечення позову, які полягають в (або мають наслідком) припиненні, відкладенні, зупиненні чи іншому втручанні у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що в межах виконання судового рішення проводяться органом державної виконавчої служби/приватним виконавцем та/або ДП "Сетам", яким доручено здійснення функцій з організації електронних торгів, і задля недопущення можливостей довільного трактування зазначеної процесуальної норми, об'єднана палата вважає за необхідне сформулювати такі висновки щодо комплексного застосування положень пункту 6 частини 1 та частини 12 статті 137 ГПК України:

«Чинний Господарський процесуальний кодекс України дозволяє застосування такого заходу забезпечення позову, як зупинення продажу (реалізації) майна, лише у випадку подання заявником позову про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту, чітко визначеного пунктом 6 частини 1 статті 137 цього Кодексу, а не в разі подання будь-яких інших позовів, зокрема, позову про визнання недійсними результатів електронного аукціону (торгів) з реалізації арештованого майна.

Якщо такий захід забезпечення позову, як зупинення продажу (реалізації) майна, застосовується судом у межах розгляду позову про визнання права власності на це майно, або про виключення його з опису і про зняття з нього арешту та супроводжується припиненням, відкладенням, зупиненням чи іншим втручанням у проведення електронного аукціону (торгів), що в рамках примусового виконання судового рішення проводяться органом державної виконавчої служби/приватним виконавцем та/або ДП "Сетам", яким доручено здійснення функцій з організації електронних торгів, то на правовідносини вжиття зазначеного заходу забезпечення позову на час підготовки та проведення електронних торгів не поширюється дія положень частини 12 статті 137 ГПК України, якими заборонено вжиття заходів забезпечення позову, спрямованих на будь-яке

§ 9. Процесуальні питання

втручання в проведення публічних конкурсних процедур (їх припинення, відкладення, зупинення тощо), оскільки ані державний чи приватний виконавець, ані ДП "Сетам" не входять до чітко визначеного законодавцем суб'єктного складу учасників публічних конкурсних процедур (державний орган, орган місцевого самоврядування, призначений державним органом суб'єкт у складі комісії)».

Об'єднана палата вбачає підстави для відступу від висновку Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду щодо питання застосування норми частини 12 статті 137 ГПК України в подібних процесуальних правовідносинах, [викладеного в постанові від 01.02.2023 у справі № 910/1539/21 \(910/8758/21\)](#).

Трохи про криптовалюту та юрисдикцію

<https://t.me/glossema/1064>

[Ухвала ВП ВС від 20.06.2023 у справі № 910/8378/22](#)

Спірний договір укладений сторонами в простій формі у цифровому форматі шляхом створення єдиного файлу на хмарному сховищі Google Диск. Цим договором сторони погодили створення, розвиток та підтримку функціонування своїх бізнесів, внесення вкладу тощо.

У зв'язку зі своїм наміром припинити участь як партнера у Товаристві та вийти з нього, 08 листопада 2021 року відповідач 2 (ОСОБА_4) уклав із позивачем 2 (ОСОБА_3) договір про передачу всіх належних йому прав інтелектуальної власності на продукти, створені в результаті ведення спільних бізнесів Товариства.

Оскільки відповідач 2 відмовився від договору, позивачі вважають, що на підставі пункту 4 частини першої статті 1141 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) такий договір простого товариства є припиненим з 08 листопада 2021 року.

Після наведених подій, у період з січня по березень 2022 року позивач 1 (ОСОБА_2) помилково перерахував 970 000,00 USDT (токенізований долар), що еквівалентно 970 000,00 доларів США, на електронний гаманець відповідача 1 (ОСОБА_1).

Позивачі вважають, що підстави для утримання відповідачем 1 зазначених віртуальних активів відсутні, тому 970 000,00 USDT (токенізований долар), що еквівалентно 970 000,00 доларів США, мають бути повернуті як безпідставно набуті.

§ 9. Процесуальні питання

Передаючи справу № [910/8378/22](#) на розгляд Великої Палати Верховного Суду з наведеної підстави, Касаційний господарський суд посилався на те, що потребує вирішення виключна правова проблема щодо критеріїв можливості розгляду судом справи, яка мала б розглядатися в порядку іншого судочинства, однак «суд, встановлений законом» відмовив у відкритті провадження за аналогічним спором, а позивач не оскаржував відповідну відмову.

Колегія суддів Касаційного господарського суду вважає, що у цьому контексті існує суперечність між тим, що справа має бути розглянута «судом, встановленим законом», проте відповідна сторона не вжила всіх, наданих їй законом заходів для захисту своїх прав (не оскаржила ухвалу про відмову у відкритті провадження, на чому і акцентує увагу скажник у межах справи № [910/8378/22](#)), та можливою «відмовою у доступі до правосуддя» у випадку відмови у відкритті або закритті провадження судом першої інстанції за вимогами, щодо яких вже було відмовлено у відкритті провадження. Таким чином, проблемним питанням, згідно із висновком суду касаційної інстанції, є те, чи відповідатиме пункту 1 статті 6 Конвенції розгляд справи судом, не встановленим законом з метою не допустити порушення права позивача на доступ до правосуддя, попри те, що правом на апеляційне (касаційне) оскарження рішення суду, яким йому вже було відмовлено у належному розгляді його позовних вимог, позивач не скористався.

У своїй ухвалі Касаційний господарський суд посилається на кількісні критерії, зокрема висновки Європейського суду з прав людини та висновки Верховного Суду, викладені, зокрема, у постановках від 14 лютого 2023 року у справі № [565/1123/18](#), від 02 листопада 2022 року у справі № [757/16562/20-ц](#), від 28 жовтня 2022 року у справі № [369/6081/20](#), від 19 січня 2022 року у справі № [334/8145/17](#).

Враховуючи вищевикладене, Велика Палата Верховного Суду погоджується з указаними висновками Касаційного господарського суду про наявність підстав для розгляду Великою Палатою Верховного Суду цієї справи згідно з частиною п'ятою статті 302 ГПК України.

Трохи про допустимість/недопустимість окремого позову про визнання недійсним арбітражного застереження

<https://t.me/glossema/1083>

[Ухвала ОП КГС ВС від 28.06.2023 у справі № 911/1766/22](#)

3. Господарський суд Київської області ухвалою від 31.10.2022, залишеною без змін постановою Північного апеляційного господарського суду від 04.04.2023, не прийняв до розгляду заяву позивача, а позов залишив без розгляду на підставі п.7 ч.1 ст.226 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК).

4. Суди попередніх інстанцій послалися на домовленість сторін шляхом третейського застереження щодо вирішення спорів і розбіжностей, які виникають за договором, у Постійно діючому Третейському суді при Асоціації українських банків. Суди дійшли висновку, що цей спір не належить до розгляду в господарських судах.

5. 17.04.2023 ФГ "Стоянова І.С." звернулося до Верховного Суду з касаційною скаргою на ухвалу Господарського суду Київської області від 31.10.2022 та постанову Північного апеляційного господарського суду від 04.04.2023, в якій просить їх скасувати, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції, а також визнати недійсним третейське застереження названого вище договору.

6. Скаржник у касаційній скарзі зазначає, що оскаржувані рішення є незаконними, ухваленими з порушенням норм матеріального та процесуального права; суди попередніх інстанцій проігнорували положення статей 55, 124 Конституції України, статей 4, 5, 350 ГПК, статей 15, 16 ЦК, статей 7, 8 Закону "Про судоустрій і статус суддів", ст.51 Закону "Про третейські суди", ст.26 Закону "Про правовий режим воєнного стану"; третейське застереження обмежує право скаржника на судовий захист; відповідно до п.8.3 договору якщо сторони не дійдуть згоди щодо суперечливих питань, то вони підлягають розгляду у суді згідно з підвідомчістю та підсудністю, передбаченими чинним законодавством України.

8. [Верховний Суд ухвалою від 07.06.2023](#) передав справу №911/1766/22 на розгляд об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду для відступу від висновку, викладеного в раніше ухваленій постанові Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17.12.2021 у справі №910/9841/20, що позов про визнання недійсною арбітражної угоди, у тому числі викладеної у формі арбітражного застереження, може бути розглянутий господарським судом по суті, оскільки це відповідає нормам Конституції України та вимогам чинного законодавства України, є ефективним способом захисту прав і законних інтересів і не суперечить нормам міжнародного права.

9. Верховний Суд в ухвалі від 07.06.2023 зазначив, зокрема, що право на доступ до суду є правом особи (можливістю особи) звернутися до суду за захистом своїх прав чи законних інтересів, що гарантоване Конституцією України, міжнародно-правовими актами та національним законодавством. Право на доступ до суду не є абсолютним, воно може бути піддане допустимим обмеженням з боку держави, якщо таке обмеження не є свавільним та несправедливим, а також існує пропорційність між використаним засобом та поставленою метою, і сутнісний зміст права на доступ до суду не буде зведений нанівець. Право на доступ до суду з позовом про визнання недійсним арбітражної угоди (застереження) є правомірно обмеженим в Україні. Закон "Про міжнародний комерційний арбітраж" не передбачає випадків, коли суд міг би розглядати питання дійсності арбітражного застереження в межах самостійного позову про визнання недійсним арбітражного

застереження. Тому поза трьома виключними випадками, наведеними у цьому Законі, національні суди не мають компетенції розглядати питання дійсності арбітражного застереження.

11. З огляду на викладене, справа має бути розглянута об'єднаною палатою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Трохи про забезпечення позову в касаційному суді

<https://t.me/glossema/1084>

Ухвала КГС ВС від 05.06.2023 у справі № 904/2465/21

З аналізу вказаних норм процесуального права, які містяться в розділі "Загальні положення" Господарського процесуального кодексу України (зокрема, статті 136, 137 Господарського процесуального кодексу України, норми яких є ідентичними до норм статей 149, 150 Цивільного процесуального кодексу України, статті 150 Кодексу про адміністративне судочинство України) вбачається, що законодавець визначив як види забезпечення позову, так і стадії, на яких вони можуть вживатись судом, а саме:

до пред'явлення позову; або на будь-якій стадії розгляду справи за умов, що невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду.

При цьому у статті 138 ГПК законодавець деталізував, що якщо заява про забезпечення позову подається після відкриття провадження у справі, то вона подається до суду, у провадженні якого перебуває справа.

ГПК оперує такими поняттями, як: "позовне провадження", "розгляд справи по суті", "апеляційне провадження", "апеляційний розгляд", "касаційне провадження", "касаційний розгляд" та встановлює порядок дій суду та учасників справи на кожній із цих стадій. Залежно від інстанції, в якій підлягає вирішенню справа, в кожній з них є така стадія, як розгляд, якою у Верховному Суді є касаційний розгляд, тобто перегляд судових актів, які підлягають оскарженню у цьому суді.

§ 9. Процесуальні питання

З вищевикладеного вбачається, що забезпечення позову може застосовуватись на будь-якій стадії розгляду справи, включаючи перегляд рішення, постанови, зокрема у касаційному порядку Верховним Судом.

В ухвалі від 27.01.2020 у справі № [361/3462/17](#) Касаційний цивільний суд керувався пунктом 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 9 "Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову", в якому зазначено, що у главі 2 розділу V Цивільного процесуального кодексу України, на відміну від частини 3 статті 151, пункту 7 частини 1 статті 301 цього Кодексу, не передбачено забезпечення позову на стадії касаційного провадження у разі надходження відповідної заяви її повертають заявникові; натомість на стадії касаційного провадження можливе лише заявлення клопотання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

До аналогічних висновків, як і в ухвалі від 27.01.2020 у справі № [361/3462/17](#), дійшов Верховний Суд у складі судді Касаційного цивільного суду і в судовому рішенні від 27.05.2019 у справі № 180/893/16-ц.

Оскільки норми процесуального права, закріплені як в Господарському процесуальному кодексі України, так і в Цивільному процесуальному кодексі України, ідентично регулюють застосування заходів забезпечення позову (зокрема, стаття 136 Господарського процесуального кодексу України та стаття 149 Цивільного процесуального кодексу України), однак за подібності такого регулювання Касаційний цивільний суд, на відміну від Касаційного господарського суду, помилково відмовляє особам у прийнятті заяв про забезпечення позову на стадії касаційного перегляду справи з підстав того, що відповідно до визначених процесуальним законом повноважень Верховний Суд не може здійснювати таке забезпечення на стадії касаційного перегляду справи, ОП КГС вважає за необхідне передати справу на розгляд ВП ВС у зв'язку із необхідністю відступлення від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08.04.2020 у справі № 333/2736/18](#), в ухвалях цього ж суду від 27.01.2020 у справі № [361/3462/17](#), від 27.05.2019 у справі № 180/893/16-ц.

Трохи про закриття апеляційного провадження при відновленні справи лише в частині рішення суду першої інстанції

<https://t.me/glossema/1085>

Постанова ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 2-7985/2003

10.3. Застосування судом аналогії закону можливе виключно у тому разі, якщо є прогалина у законі у регулюванні певних відносин, тобто існують суспільні відносини, що відносяться, зокрема до сфери регулювання процесуального права, проте ці відносини не врегульовані жодними нормами процесуального права, втім за своїм змістом, значущістю та актуальністю вимагають такого правового врегулювання у процесуальному законі.

10.4. Оцінюючи спірні цивільні процесуальні відносини, Верховний Суд виснував, що перелік підстав для закриття апеляційного провадження чітко та вичерпно визначений у статті 362 ЦПК України, розширеному тлумаченню цей перелік не підлягає, інші підстави закриття апеляційного провадження не можуть бути застосовані судом.

10.5. Апеляційний суд, будучи судом встановлення, дослідження та з'ясування питань про факти, може встановлювати обставини справи, приймати, досліджувати та надавати оцінку доказам. На відміну від суду апеляційної інстанції, Верховний Суд є судом оцінки права, а не встановлення фактів, тому не має можливості приймати та оцінювати докази. А тому цілком логічно законодавець передбачив у частині четвертій статті 494 ЦПК України виключно для суду касаційної інстанції право на закриття касаційного провадження, якщо втрачене судове провадження не відновлено або відновлено неповністю.

10.6. Застосування судом апеляційної інстанції за аналогією закону частини четвертої статті 494 ЦПК України є недопустимим, оскільки процесуальне законодавство не містить такої підстави для закриття апеляційного провадження, як неповне відновлення судового провадження, й зазначене «мовчання законодавця» не є прогалиною у законі, враховуючи відмінності у призначенні та повноваженнях суду апеляційної інстанції та суду касаційної інстанції.

Трохи про закриття апеляційного провадження при відновленні справи лише в частині рішення суду першої інстанції

<https://t.me/glossema/1086>

Окрема думка від 12.06.2023 у справі № 2-7985/2003

2. По суті перед ОП ставилося питання - що робити апеляційному суду у разі неможливості апеляційного перегляду справи внаслідок часткового відновлення матеріалів втраченого судового провадження (лише у частині одного судового рішення суду першої інстанції)?

2.1. Натомість ОП уникла відповіді на це питання, вказавши про те, що суд апеляційної інстанції не має повноважень закривати апеляційне провадження із зазначеної підстави.

2.1.2. ОП по суті переклала вирішення питання про те, що робити апеляційному суду у разі неможливості апеляційного перегляду справи внаслідок часткового відновлення матеріалів втраченого судового провадження (лише у частині одного судового рішення суду першої інстанції) на апеляційний суд. При цьому обрала найлегший варіант - вказала, що відсутня така підстава для закриття апеляційного провадження в статті 362 ЦПК України та стаття 494 ЦПК України не може бути застосована на підставі аналогії закону.

3.3. Тлумачення норм Глави 1 «Апеляційне провадження» Розділу V ЦПК України свідчить, що вони розраховані для застосування щодо тих випадків, коли існує справа (а не одне рішення суду першої інстанції).

3.3.1. Натомість для неординарного чи нетипового випадку (якщо справа - це лише одне судове рішення суду першої інстанції), і який не охоплюється нормами Глави 1 «Апеляційне провадження» Розділу V ЦПК України, то не можливо стверджувати про регулювання цих відносин на підставі норм про типове чи ординарне апеляційне провадження.

4. Тому, очевидно, що процесуальний закон мав бути адаптований до нетипової чи неординарної ситуації (якщо справа - це лише одне судове рішення суду першої інстанції), таким чином, щоб отримати результати, яких розум і справедливість могли б очікувати.

4.1. В цій ситуації належало міркувати в контексті завдань та основних засад цивільного судочинства і на підставі статті 2 ЦПК України вести мову про наявність підстав для закриття апеляційного провадження.

4.2. При цьому, було б розумним, якби ОП запропонувала певні критерії для апеляційного суду, на основі яких апеляційний суд міг би вирішити питання чи можливо переглянути в апеляційному порядку справу, у якій частково відновлені матеріали втраченого судового провадження (лише у частині судового рішення).

4.3. Одним із таких критеріїв можуть бути доводи апеляційної скарги, а саме те, яких порушень вони стосуються - матеріального чи процесуального права. Такий критерій безпосередньо пов'язаний із положеннями частини першої статті 367 ЦПК України. Наприклад, якщо доводи апеляційної скарги стосуються неповідомлення учасника справи про розгляд судом першої інстанції, не дослідження судом першої інстанції доказів, то є очевидним, що суд апеляційної інстанції за відсутності матеріалів справи, а наявності частково відновлених матеріалів втраченого судового провадження (лише у

частині судового рішення), позбавлений можливості перевірити такі доводи апеляційної скарги. У разі подання апеляційної скарги неучасником справи з підстав вирішення судом першої інстанції питання про права, обов'язки та інтерес такої особи, для апеляційного перегляду достатньо наявність відновлених матеріалів втраченого судового провадження (лише у частині судового рішення).

4.4. ОП належало диференціювати повноваження апеляційного суду залежно від мети відновлення втраченого судового провадження.

4.5. Очевидно, що залежно від мети відновлення втраченого судового провадження обсяг такого відновлення може бути різним. Наприклад, для виконання судового рішення (отримання дубліката виконавчого документа), скасування заходів забезпечення позову тощо обсяг відновлення втраченого судового провадження очевидно може бути меншим, ніж у випадку апеляційного перегляду рішення суду першої інстанції по суті.

6. Тому ОП необхідно було касаційну скаргу задовольнити частково, оскаржену ухвалу апеляційного суду змінити в мотивувальній частині, а в іншій частині залишити без змін.

Трохи про роздруківки та скрін-шоти електронної пошти та месенджерів як докази

<https://t.me/glossema/1093>

[Постанова ВП ВС від 21.06.2023 у справі № 916/3027/21](#)

35. Процесуальний закон чітко регламентує можливість та порядок використання інформації в електронній формі (у тому числі текстових документів, фотографій тощо, які зберігаються на мобільних телефонах або на серверах, в мережі Інтернет) як доказу у судовій справі. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, однак є однією з форм, у якій учасник справи має право подати електронний доказ (частина третя статті 96 ГПК), який, у свою чергу, є засобом встановлення даних, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (пункт 1 частини другої статті 73 ГПК).

36. Подання електронного доказу в паперовій копії саме по собі не робить такий доказ недопустимим. Суд може не взяти до уваги копію (паперову копію) електронного доказу, у випадку

якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу.

37. Поняття електронного доказу є ширшим за поняття електронного документа. Електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, в тому числі електронний підпис. Натомість електронний доказ - це будь-яка інформація в цифровій формі, що має значення для справи. Повідомлення (з додатками), відправлені електронною поштою чи через застосунки-месенджери, є електронним доказом, який розглядається та оцінюється судом відповідно до статті 86 ГПК за своїм внутрішнім переконанням у сукупності з іншими наявними у матеріалах справи доказами.

38. Суд може розглядати електронне листування між особами у месенджері (як і будь-яке інше листування) як доказ у справі лише в тому випадку, якщо воно дає можливість суду встановити авторів цього листування та його зміст. Відповідні висновки щодо належності та допустимості таких доказів, а також обсяг обставин, які можливо встановити за їх допомогою, суд робить у кожному конкретному випадку із врахуванням всіх обставин справи за своїм внутрішнім переконанням, і така позиція суду в окремо взятій справі не може розцінюватися як загальний висновок про застосування норм права, наведених у статті 96 ГПК, у подібних правовідносинах.

39. ВП ВС вважає необґрунтованими зауваження КГС про наявність протилежних правових позицій Верховного Суду у вказаному питанні та про необхідність відступлення від висновків ВС, викладених у постановах КЦС від 30 жовтня 2019 року у справі № [711/9146/16-ц](#), від 07 липня 2021 року у справі № [587/2051/18](#), від 25 червня 2021 року у справі № [643/6581/19](#), та КГС від 11 червня 2019 року у справі № [904/2882/18](#), від 24 вересня 2019 року у справі № [922/1151/18](#), від 28 грудня 2019 року у справі № [922/788/19](#), від 16 березня 2020 року у справі № [910/1162/19](#), від 15 квітня 2021 року у справі № [910/8554/20](#), від 28 червня 2022 року у справі № [922/1280/21](#), про те, що роздруківки електронного листування не можуть бути прийняті як належні та допустимі докази.

49. У всіх наведених постановах ВС послідовно додержується правової позиції про те, що роздруківки електронного листування не є ані письмовими доказами, ані електронними документами (копіями електронних документів) в розумінні частини першої статті 5 Закону № 851-IV, які могли б, з урахуванням інших наявних у справі доказів, достовірно підтвердити факти укладення між сторонами договорів та їх виконання в конкретних відносинах.

51. Якщо з урахуванням конкретних обставин справи суд дійде висновку про те, що відповідне листування дає змогу встановити його учасників та може підтверджувати ті чи інші доводи сторін, наприклад, щодо наявності між ними відповідних відносин, ведення певних перемовин тощо, суд може прийняти таке листування як доказ і в такому разі надати йому оцінку сукупно з іншими доказами у справі.

Трохи про арбітраж, підсудність, відмову у відкритті

<https://t.me/glossema/1100>

Постанова ОП КГС ВС від 16.06.2023 у справі № 926/4889/22

37. Наявність арбітражної угоди (застереження) сама по собі не виключає можливість розгляду судом спору, що підсудний судам України у випадках, передбачених законом.

38. Укладання угоди про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу до відкриття провадження у справі може бути підставою для залишення позову без розгляду згідно з пунктом 7 частини першої статті 226 Господарського процесуального кодексу України та частини 1 статті 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», але лише за наявності таких умов: арбітражна угода укладена до відкриття провадження у справі; від відповідача надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді; такі заперечення висловлено не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору; суд не встановив, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

40. Господарський суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, не вправі відмовляти у відкритті провадження у справі з посиланням на те, що оскільки між сторонами у справі було укладено угоду про передачу спору на вирішення до міжнародного комерційного арбітражу, то позов не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

41. Господарські суди попередніх інстанцій помилково ототожили арбітражну угоду з угодою про передачу спору на вирішення суду іншої держави.

43. Проте судами не враховано, що норми статті 23 Господарського процесуального кодексу України передбачають право сторін на передачу спору на розгляд суду іншої держави, тоді як право сторін на передачу спору на розгляд міжнародного комерційного арбітражу передбачено статтею 22 Господарського процесуального кодексу України, і укладення угод на підставі цих статей має різні правові наслідки.

44. Суд звертає увагу, що міжнародний комерційний арбітраж не належить до системи судоустрою, є недержавним органом, тоді як угодою про передачу спору на вирішення суду іншої держави сторони можуть визначити суд, що відноситься до системи судоустрою іншої держави. Наявність угоди, визначеної в статті 23 Господарського процесуального кодексу України, виключає розгляд спору за правилами господарського судочинства судами України.

54. Наведені вище норми свідчать про те, що суди, отримавши позовну заяву з вимогою до юридичної особи - нерезидента, повинні перш за все визначити, чи підсудна справа за участю іноземної особи судам України на підставі норм Закону України "Про міжнародне приватне право" (зокрема ст. ст. 76, 77 цього Закону) та чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, оскільки згідно зі статтею 75 Закону України "Про міжнародне приватне право" підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі.

55. Натомість, місцевий господарський суд, відмовляючи у відкритті провадження у цій справі, не належним чином дослідив питання підсудності справи на підставі статті 76 Закону України "Про міжнародне приватне право", а апеляційний господарський суд дійшов помилкового висновку, що положення частини 1 статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» не підлягають застосуванню у разі наявності арбітражної угоди.

61. З огляду на висновки, викладені вище у цій постанові, ОП КГС вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми пункту 1 частини першої статті 175 Господарського процесуального кодексу України у подібних правовідносинах, сформульованого в раніше ухваленому [рішенні КГС у справі № 908/1481/19](#).

Трохи про машиномісце в паркінгу та юрисдикцію

<https://t.me/glossema/1102>

Ухвала КГС ВС від 06.07.2023 у справі № 910/18499/21

Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не відносить власників машиномісць до співвласників багатоквартирного будинку, а машиномісця до спільного майна багатоквартирного будинку. Наразі відсутнє правове регулювання прав, свобод й інтересів фізичних осіб – власників машиномісць у паркінгах, які територіально та конструктивно пов'язані з багатоквартирним будинком, у якому створено об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Зокрема, не визначено ні статусу паркомісць, ні статусу їх власників та їх права, зокрема, брати участь у загальних зборах співвласників багатоквартирного будинку. Разом з тим, саме з наявністю у фізичної особи права брати участь в управлінні об'єднанням співвласників

багатоквартирного будинку пов'язується можливість оскарження нею рішень загальних зборів об'єднання в порядку господарського судочинства, як найбільш наближених до корпоративних спорів.

У цій справі позивач не є власником квартири та/або нежитлового приміщення ОСББ, не є членом ОСББ.

ВП ВС окремо не викладала правового висновку щодо юрисдикції спору, у якому позивач є власником машиномісця у паркінгу, який територіально та конструктивно пов'язаний з багатоквартирним будинком та переданий створеному у ньому ОСББ на баланс, та права власника такого майна в Законі України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не визначені. Вирішення питання щодо юрисдикції такого спору матиме значення не лише для вирішення цієї справи, з огляду на масовість запровадження управління, утримання і використання спільного майна багатоквартирних будинків у формі ОСББ, на балансі якого перебуває майно (паркінги), яке територіально та нерозривно пов'язане з багатоквартирним будинком, однак власників такого майна Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не відносить до співвласників багатоквартирного будинку. Отже, розглядаючи цю справу, КГС вбачає виключну правову проблему, яка потребує вирішення ВП ВС.

Зокрема, підлягають вирішенню питання:

чи поширюються на позивача, як власника паркомісця в напівпідземному паркінгу багатоквартирного будинку, який Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не віднесений до співвласників багатоквартирного будинку, права учасника об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, передбачені статтею 14 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку», зокрема, на участь в управлінні об'єднанням, а саме: на участь в загальних зборах співвласників багатоквартирного будинку - при вирішенні питань, що впливають на права та обов'язки позивача;

якщо на установчих зборах ОСББ не було вирішено питання про прийом до складу ОСББ власників машиномісць підземного паркінгу, який територіально і конструктивно пов'язаний з багатоквартирним будинком, та у Статуті ОСББ не визначено обсяг їх прав та порядок участі, чи має брати участь власник паркомісця в напівпідземному паркінгу у зборах та голосувати за рішення, які стосуються його прав так обов'язків, яким чином у такому разі визначається кількість голосів власника паркомісця під час голосування учасників ОСББ, щодо яких питань діяльності ОСББ має право голосу власник паркомісця;

чи підлягають розгляду в порядку господарського судочинства спори за позовом фізичної особи - власника паркомісця в напівпідземному паркінгу багатоквартирного будинку, яка Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не віднесена до співвласників багатоквартирного будинку, та самостійно не увійшла до складу ОСББ, щодо оскарження рішень загальних зборів ОСББ, якими такої особі встановлюються певні обов'язки щодо утримання майна, яке належить їй на праві власності.

Трохи про стандарт ДСТУ 4163-2003 і його непоширення на процесуальні відносини

<https://t.me/glossema/1118>

Постанова ВП ВС від 04.07.2023 у справі № 233/4365/18

65. ВП ВС також відхиляє як необґрунтований аргумент третьої особи щодо неналежного (з порушенням пункту 5.27 Національного стандарту України, затвердженого Державним комітетом з питань технічного регулювання та споживчої політики від 7 квітня 2003 року № 55 ДСТУ 4163-2003) засвідчення ДП «Сетам» і державним виконавцем документів, доданих до відзиву на позовну заяву та апеляційної скарги.

Вимоги до процесуальних документів і додатків до них визначає процесуальний закон, а не Національний стандарт України, затверджений Державним комітетом з питань технічного регулювання та споживчої політики.

Правила проставлення відмітки про засвідчення копії документа, визначені у пункті 5.27 ДСТУ 4163-2003, не поширюються на засвідчення копій документів, які учасники справи подають до суду.

Трохи про державного реєстратора як відповідача

<https://t.me/glossema/1146>

Постанова ВП ВС від 05.07.2023 у справі № 910/15792/20

8.5. ВП ВС звертає увагу, що твердження позивача про можливість захисту його порушеного права виконанням судового рішення (внесенням до державного реєстру ухвали суду про забезпечення позову в іншій справі) лише державним реєстратором не відповідає правовій позиції ВП ВС в постанові від 17 червня 2020 року у справі № 826/10249/18 (провадження № 11-771апп19, пункт 40), на яку позивач посилається. У цій постанові ВП ВС зробила висновок, що унесення державним реєстратором до ЄДР запису про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи не є виконанням судового рішення про задоволення відповідної позовної вимоги. Натомість згідно з пунктом 2 частини першої статті 25 Закону № 755-IV судове рішення, що набрало законної сили, є підставою для внесення відповідного запису будь-яким державним реєстратором. Отже, думка позивача про те, що належним відповідачем у подібних справах має бути реєстратор, який вчинив реєстраційну дію, яку позивач вважає незаконною, суперечить наведеній правовій позиції ВП ВС (див. також *mutatis mutandis* постанову ВП ВС від 18 грудня 2019 року у справі № [0840/3447/18](#) (провадження № 11-918апп19, пункт 49).

8.17. Судами встановлено, що позивач у цій справі клопотав про заміну первісного відповідача належним відповідачем чи про залучення до участі у справі іншої особи як співвідповідача не заявляв. Пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному статтею 48 ГПК. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. З огляду на те, що позивач пред'явив позов до неналежного відповідача, висновки судів попередніх інстанцій про відмову в позові є обґрунтованими.

8.18. Звернення з позовом до неналежного відповідача є самостійною підставою для відмови у позові. Доводи скажника про здійснення державним реєстратором реєстраційної дії з державної реєстрації спірного рішення загальних зборів членів ОСББ всупереч ухвалі суду про заборону вчинення цих дій можуть бути предметом розгляду у спорі про притягнення до відповідальності державного реєстратора (дисциплінарної чи матеріальної), однак не впливають та не змінюють спірних правовідносин з управління юридичною особою, які стали підставою для внесення записів про зміну керівника та назви юридичної особи та на які посилався позивач, обґрунтовуючи порушення своїх прав.

8.24. ВП ВС зазначає, що у випадку звернення особи з позовом до державного реєстратора про притягнення до відповідальності чи відшкодування шкоди, заподіяної ним внаслідок неналежного виконання покладених на нього обов'язків з внесення записів до ЄДРПОУ, що не пов'язана з діями інших суб'єктів цивільних правовідносин, така особа може бути відповідачем в суді. Зокрема у випадку невиконання державним реєстратором вимог суду (бездіяльності) про накладення заборони (арешту) внесеної до ЄДРСР при здійсненні ним реєстраційних дій. Однак таких позовних вимог у цій справі не заявлено та не встановлено обставин порушення прав позивача виключно діями державного реєстратора, за відсутності прийняття рішення суб'єкта господарювання у сфері управлінських відносин.

Трохи про обов'язок суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат (початок)

<https://t.me/glossema/1148>

Постанова ВП ВС від 05.07.2023 у справі № 911/3312/21

7.27. ЦПК України та ГПК України однаково визначають обов'язок суду для вирішення питання про судові витрати призначити судове засідання, яке проводиться не пізніше 15 днів з дня ухвалення рішення по суті позовних вимог та ухвалення за наслідком такого судового засідання додаткового рішення в порядку, передбаченому частинами другою, третьою статті 221 ГПК України. У випадку розгляду такої заяви судом цивільної юрисдикції, засідання має бути проведено не пізніше 20 днів, якщо справа не слухається в письмовому провадженні (частини друга, третя статті 246 ЦПК України). Отже, для обох юрисдикцій законодавець визначив обов'язок суду призначити заяву сторони про розподіл судових витрат в судове засідання, якщо справа розглядалася з призначенням її до розгляду по суті в судових засіданнях (не в письмовому провадженні), за наслідком проведення якого має бути прийнято відповідне процесуальне рішення (додаткова постанова, додаткова ухвала).

7.28. Додаткове судове рішення ухвалюється в тому самому порядку, що й судове рішення (частина третя статті 244 ГПК України, частина третя статті 270 ЦПК України). Дослідивши чи однаково процесуальні кодекси (цивільний та господарський) визначають поняття «порядку ухвалення судового рішення», Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що обидва кодекси під цим поняттям розуміють: ухвалення рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду; прийняття рішень та постанов, складення та їх підписання в нарадчій кімнаті тим складом суду, який розглянув справу; можливість вирішення питання розподілу судових витрат у додатковому рішенні після ухвалення рішення за результатами розгляду справи по суті; оформлення окремим документом ухвал, які постановляються в нарадчій кімнаті, а інших ухвал, що постановляються без виходу до нарадчої кімнати, із занесенням до протоколу судового засідання; особливості оформлення судових рішень (ухвал) що містять вступну та резолютивну частину, а також складення повного рішення (постанови, ухвали) у певні строки; можливість внесення виправлень в рішеннях чи ухвалах із застереженням перед підписом судді; викладення усіх судових рішень письмово у паперовій та електронній формі та вимоги їх викладення у Єдиній судово-інформаційно-телекомунікаційній системі (стаття 259 ЦПК України, стаття 233 ГПК України). Отже, процесуальні

кодекси поняття «порядок ухвалення судового рішення» визначають однаково та не включають до нього «процедуру розгляду справи по суті в загальному чи письмовому провадженні», яка виділена в окремі глави процесуальних кодексів (глава 6 ЦПК України, глава 6 ГПК України).

7.29. Велика Палата Верховного Суду висновує, що термін «ухвалення» додаткового судового рішення, а не термін «розгляд» законодавцем застосовано з метою, щоб підкреслити необхідність буквального тлумачення такого поняття відповідно до статті 259 ЦПК України (статті 233 ГПК України). Таке тлумачення є релевантним для з'ясування змісту положення другого речення частини третьої статті 270 ЦПК України (частини третьої статті 244 ГПК України), коли йдеться про усунення неповноти судового рішення, тобто відсутності у резолютивній частині рішення висновків щодо результатів розгляду справи. При цьому презюмується, що позовні вимоги та заперечення, докази, подані на їх обґрунтування, судом розглянуті згідно з вимогами статей 209 - 246 ЦПК України (статей 201 - 221 ГПК України), а розгляд справи належним чином відображений в описовій та мотивувальній частинах рішення. У протилежному випадку неповнота судового рішення може бути усунута шляхом його перегляду в апеляційному (касаційному) порядку, а не через ухвалення додаткового рішення.

Трохи про обов'язок суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат (продовження)

<https://t.me/glossema/1149>

[Постанова ВП ВС від 05.07.2023 у справі № 911/3312/21](#)

29. Однак у випадку задоволення заяви сторони про розподіл судових витрат, щодо яких сторона доказів не подавала, поданої на підставі статті 246 ЦПК України (статті 221 ГПК України), слід прийняти до уваги, що судом під час розгляду справи по суті питання про розподіл судових витрат не розглядалось на засадах змагальності та рівності, оскільки докази на підтвердження розміру судових витрат сторонами не були подані до закінчення судових дебатів чи внаслідок залишення позову без розгляду в підготовчому судовому засіданні.

7.31. Отже, у процедурі розгляду такої заяви суду належить забезпечити сторонам у справі можливість бути повідомленими про розгляд заяви та надати свої заперечення щодо розміру витрат, які заявник намагається компенсувати за рахунок протилежної сторони. Ключовими в цьому аспекті

є приписи частини другої статті 246 ЦПК України (частини другої статті 221 ГПК України), які в імперативному порядку встановлюють, що для вирішення питання про судові витрати суд призначає судове засідання.

7.32. Отже, положення частини четвертої статті 270 ЦПК України (частини четвертої 244 ГПК України) про те, що у разі необхідності суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання, не виключають обов'язку суду повідомити сторони про призначення судового засідання з розгляду заяви про розподіл судових витрат відповідно до частини другої статті 246 ЦПК України (частини другої статті 221 ГПК України) чи повідомити їх про прийняття заяви до розгляду (якщо провадження у справі є письмовим).

Трохи про податки і судові рішення в цивільній справі

<https://t.me/glossema/1151>

1) [Окрема думка суддів КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 191/1052/18](#)

Цивільно-процесуальним законодавством на рівні імперативних норм врегульовано зміст резолютивної частини судового рішення.

Відповідно, не передбачено обов'язку для суду «нагадувати» сторонам цивільної справи про обов'язок сплачувати податки в порядку, встановленому законодавством, визначати обов'язок сторін здійснити визначення розміру податкового зобов'язання, встановлювати порядок сплати податків та вчиняти будь-які інші дії щодо відносин у сфері справляння податків і зборів.

При розгляді позовів про стягнення боргу, середнього заробітку тощо в порядку цивільного судочинства вказівка в резолютивній частині судового рішення про необхідність утримання з присудженої суми установлених законодавством України податків і зборів не відповідає завданням цивільного судочинства.

2) [Ухвала КЦС ВС від 02.08.2023 у справі № 461/2729/22](#)

Законом визначено імперативний порядок сплати податків і обов'язкових платежів на проценти за депозитним вкладом. Саме податковий агент здійснює нарахування та сплату цих платежів і є відповідальною особою за ці дії.

Суми, які суд визначає до стягнення за депозитним вкладом на користь вкладника як відсотки, обраховуються судом без віднімання сум податків і зборів, передбачених законом, оскільки податкові зобов'язання сторін, які виникають у зв'язку з ухваленням та/або виконанням судових рішень про стягнення коштів, встановлюються не судом, а визначені податковим законодавством України. Внаслідок виконання податковим агентом податкових зобов'язань розмір відсотків, визначених на підставі судового рішення, зменшується на розмір таких зобов'язань.

Отже, перерахувавши на користь стягувача суму відсотків за депозитним вкладом з відрахуванням обов'язкових платежів у передбачених законом розмірах, які сплачені ним як податковим агентом, банк діяв у межах, визначених законом, що свідчить про виконання ним рішення суду в цій частині. Схожі за змістом висновки викладені у постановах ВС [від 07 жовтня 2020 року у справі № 523/14396/19](#), [від 18 липня 2018 року у справі № 359/10023/16-ц](#).

Проте у постанові ВС [від 05 липня 2023 року у справі № 642/8921/15-ц](#) викладено інші висновки у подібних правовідносинах, зокрема, що перерахування банком на виконання рішення суду суми відсотків за депозитним вкладом з відрахуванням обов'язкових платежів у передбачених законом розмірах, які сплачені ним як податковим агентом, за відсутності у резолютивній частині рішення вказівки, що сума доходу підлягає стягненню за відрахуванням цих сум, свідчать про невиконання ним судового рішення.

З огляду на викладене КЦС вважає, що вирішення правового питання щодо належного/не належного виконання банком рішення суду, яке набрало законної сили, з відрахуванням обов'язкових платежів у передбачених законом розмірах, які сплачені ним як податковим агентом, без зазначення цього в судовому рішенні, потребує необхідності формування єдиної правозастосовчої практики, що підлягає вирішенню ОП КЦС. КЦС вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у [постанові колегії суддів Першої судової палати КЦС від 05 липня 2023 року у справі № 642/8921/15-ц](#), що відсутність у резолютивній частині рішення суду вказівки на те, що сума доходу підлягає стягненню за відрахуванням податків та інших платежів, зобов'язує боржника перерахувати на виконання такого судового рішення грошові кошти в розмірах зазначених у цій частині. Тобто, позбавляє боржника як податкового агента утримувати з цих сум відповідні податки та надає можливість стягувачу отримати більше ніж йому належить за законом та договором.

Трохи про поширення дії арбітражного застереження на осіб, які його не підписували

<https://t.me/glossema/1155>

Ухвала КГС ВС від 19.07.2023 у справі № 910/3208/22

ВСУ, переглядаючи справу № 910/8318/16, також констатував, що за обставинами цієї справи суди встановили, зокрема, що позивач у цій справі не був стороною третейського застереження, передбаченого в Контракті, та дійшов висновку про те, що відсутність взаємної згоди саме сторін спору на його вирішення комерційним судом (арбітражем), оформленої відповідним арбітражним застереженням, незалежно від попередньої домовленості про це, виключає можливість розгляду спору таким судом. Як вбачається зі змісту постанови ВП ВС від 28.08.2018 у справі № 906/493/16, у ній не вказано про відхід чи уточнення висновків ВСУ у цій частині, як не наведені і власні висновки щодо чинності арбітражного застереження відносно сторони спору, яка не є підписантом арбітражної угоди, натомість набуває права та здійснює обов'язки у спірних правовідносинах (в силу правонаступництва, забезпечувального зобов'язання тощо).

За загальним правилом арбітражне застереження - це домовленість про передачу майбутніх спорів у арбітраж, міститься в основному договорі і, отже, є однією з умов цього договору, що була погоджена сторонами на стадії розроблення тексту договору та при його підписанні. У пункті 113 Керівництва Секретаріату ЮНСІТРАЛ по Нью-Йоркській конвенції 1958 року зазначається, що відносно арбітражної угоди судами визнавалося, що вона не може бути виконана, якщо арбітражна угода мала "патологічний характер", головним чином у наступних випадках: і) якщо положення арбітражної угоди були складені нечітко і не містили достатньо вказівок, які б дозволили перейти до арбітражного розгляду, та ii) якщо в арбітражній угоді призначалася арбітражна установа, яка не існує. Але суди також можуть застосовувати підхід, спрямований на сприяння арбітражного розгляду, тобто тлумачити нечіткі чи непослідовні формулювання арбітражних угод таким чином, щоб підтримати ці угоди. Переважне право повинно віддаватися наміру сторін врегулювати спір в арбітражному порядку.

Предметом розгляду у цій справі є вимоги продавця щодо стягнення з гаранта заборгованості за Контрактом, який містить арбітражне застереження, проте який гарант не підписував.

§ 9. Процесуальні питання

Питання поширення дії арбітражного застереження на осіб, які його не підписували, сьогодні є досить непростим та вкрай актуальним. Так, за загальним правилом, арбітражна угода, як і інші угоди, є обов'язковою лише для її сторін. Проте в деяких випадках треті особи, які фактично не підписували арбітражну угоду, можуть бути зобов'язані нею та мати можливість прямо посилатися на неї (наприклад, але не виключно, правонаступництво, у тому числі сингулярне, доктрина «групи компаній», доктрина «alter ego», доктрина «проникнення через корпоративну вуаль» (piercing the corporate veil)).

На переконання колегії суддів, зміна формального підходу до вирішення подібних питань виключить також можливість зловживання процесуальними правами (наприклад про єдину мету укладення договору поруки як створення штучних підстав для обходу арбітражного застереження зазначалося скаржником у справі № 910/18436/16, пункт 6 постанови від 01.11.2018). Наведене, у вкрай скрутний для держави час, беззаперечно не сприятиме посиленню довіри до українського бізнесу в цілому та залучення іноземних інвестицій, що матиме значний вплив на стан та динаміку економіки України.

Отже, на думку колегії суддів, питання про те, чи поширюється на особу, яка не визначена в договорі, дія арбітражного застереження, є проблемою, яка повинна вирішуватись залежно від конкретних обставин, з проведенням аналізу дійсних і передбачуваних намірів сторін щодо участі в арбітражній угоді осіб, які не підписали договір, проте які є залученими у виконання основного договору, у зв'язку з виконанням якого і виник спір.

Тому справа № [910/3208/22](#) підлягає передачі на розгляд ВП ВС, оскільки колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку ВСУ, викладеного у [постанові від 18.10.2017 у справі № 910/8318/16](#).

Трохи про правові наслідки перевищення суми стягнення за виконавчим документом мінімального розміру страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця

<https://t.me/glossema/1173>

Постанова КЦС від 21.08.2023 в справі № 372/3549/21

Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм.

Приватний виконавець не має права здійснювати виконавчі дії, якщо сума стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають у нього на виконанні, перевищує мінімальний розмір страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця. У такому разі приватний виконавець зобов'язаний укласти договір страхування на належну страхову суму (частина четверта статті 24 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»).

Державний виконавець, приватний виконавець не може виконувати рішення, якщо, зокрема, сума стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають на виконанні у приватного виконавця, перевищує мінімальний розмір страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності такого приватного виконавця (пункт 4 частини четвертої статті 5 Закону України «Про виконавче провадження»).

У разі виявлення обставин, передбачених частиною четвертою статті 5 цього Закону, виконавець зобов'язаний заявити самовідвід та повідомити про це стягувача. З тих самих підстав відвід виконавцю може бути заявлений стягувачем, боржником або їхніми представниками. Відвід має бути вмотивованим, викладеним у письмовій формі і може бути заявлений у будь-який час до закінчення виконавчого провадження (частина перша статті 23 Закону України «Про виконавче провадження»).

Питання про відвід приватному виконавцю, який не заявив самовідвід, вирішується самим приватним виконавцем у строк до п'яти робочих днів після надходження заяви про відвід. У випадку самовідводу приватного виконавця він зобов'язаний повернути виконавчий документ стягувачу або передати його за згодою стягувача іншому приватному виконавцю чи відповідному органу державної виконавчої служби. Постанова приватного виконавця про самовідвід або про відмову у відводі може бути оскаржена стягувачем, боржником або їхніми представниками до суду (частина перша статті 23 Закону України «Про виконавче провадження»).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

правовим наслідком перевищення суми стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають у приватного виконавця на виконанні, мінімального розміру страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця є: по-перше, обов'язок приватного виконавця укласти договір страхування на належну страхову суму; по-друге, те, що така обставина є підставою для заявлення приватним виконавцем самовідводу і повідомлення про це стягувача. Така обставина також виступає підставою для заявлення відводу приватному виконавцю стягувачем, боржником або їх представниками;

до правових наслідків перевищення суми стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають у приватного виконавця на виконанні, мінімального розміру страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця законодавець не відносить оспорення боржником у виконавчому провадженні постанов приватного виконавця про відкриття виконавчого провадження

чи про арешт коштів боржника, так само як покладення на приватного виконавця обов'язку прийняти постанову про повернення виконавчого документа стягувачу без виконання.

Трохи податки, цивільний суд та приватно-правовий інструментарій

<https://t.me/glossema/1174>

[Постанова КЦС ВС від 26.07.2023 у справі № 138/56/22](#)

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17, на яку посилається заявник у касаційній скарзі, зазначено, що приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.

У постанові Верховного Суду від 07 грудня 2022 року в справі № 142/119/20 (провадження № 61-9790св21) зазначено, що «проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Очевидно, що для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. Позов про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України є способом захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних відносин. Нотаріальне посвідчення договору не вимагається в силу прямої вказівки в частині другій статті 220 ЦК України. Законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. [Цивільний суд за позовом про визнання договору](#)

дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає, розмір та порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів».

При зверненні до суду з апеляційною скаргою прокурор в інтересах держави в особі ДПС України, ГУ ПФУ у Вінницькій області вказував, що оскарженим рішенням порушено інтереси держави, оскільки у разі дотримання сторонами у справі належної процедури оформлення переходу права власності та посвідчення такого договору нотаріусом сплачуються платежі, які оподатковуються у порядку, передбаченому ПК України, натомість цим рішенням суду першої інстанції позбавлено державу відповідних надходжень до бюджету.

Закриваючи апеляційне провадження, суд апеляційної інстанції встановив, що у справі відсутні обставини, які б свідчили, що приватно-правовий інструментарій (позов про визнання права власності на майно) використовується учасниками цивільного обороту всупереч його призначенню, тобто не для захисту цивільних прав та інтересів.

Суд апеляційної інстанції врахував, що законодавець не пов'язує можливість визнання права власності із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання права власності.

Трохи про добру совість, віндикацію, статтю 388 ЦК, початок перебігу позовної давності за віндикаційною вимогою, і кількісний критерій виключної проблеми

<https://t.me/glossema/1181>

[Ухвала КГС ВС від 20.07.2023 у справі № 68/065-12](#)

64. КГС вважає необхідним відступити від висновків, викладених у постановках КЦС від 22.02.2023 № 760/3709/18, від 24.05.2023 № 202/3068/20 з огляду на таке.

65. Добросовісним набувачем вважається особа, яка в момент набуття майна не знає і не може знати, що отримує майно від особи, яка не має права на його відчуження. Відповідно,

§ 9. Процесуальні питання

недобросовісним є набувач, який знав або за фактичних обставин набуття майна міг знати, що отримує майно від особи, яка не має права його відчужувати.

66. Добросовісність та недобросовісність характеризують насамперед ступінь поінформованості набувача про правомірність набуття майна в особи, яка не має права на його відчуження.

67. Добросовісність дій набувача має оцінюватись судом у кожному конкретному випадку. Добросовісність та недобросовісність підлягає доведенню власником майна та його набувачем.

68. Вочевидь, що встановлення обставин, які передували вчиненню правочину зі спірним майном, зокрема наявність судових спорів щодо спірного майна, у т.ч. щодо недійсності аукціону з його продажу, накладення арешту на майно в рамках кримінального провадження, неодноразова зміна власників майна із застосуванням різних способів переходу права власності впродовж нетривалого періоду часу, ліквідація ланцюга попередніх власників майна безумовно впливає на оцінку судом добросовісності набувача майна в контексті розгляду віндикаційного позову.

69. Для конструкції норми частини першої статті 388 ЦК України ключовою є ознака відсутності волі власника на відчуження майна. Відповідно, наявність у діях власника волі на передачу майна іншій особі унеможлиблює витребування майна від добросовісного набувача.

70. Правове значення наявності/відсутності волі власника для застосування статті 388 ЦК полягає в тому, що коли власник за власною волею позбувся володіння своїм майном (передав майно за договорами в оренду, найм, безоплатне користування, зберігання тощо, іншим особам, які неправомірно згодом здійснили відчуження такого майна) на власникові лежить ризик необачливого вибору контрагента, якому він довірив майно.

73. Водночас, КГС вважає необхідним відступити від висновків, викладених [у постанові КЦС від 22.09.2021 № 453/121/19](#), з тих мотивів, що недійсність аукціону з продажу майна, не є вираженням волі власника майна (банкрута), на вибуття такого майна з його володіння, що дає підстави повернення майна володільцю, шляхом його витребування у відповідачів як добросовісних набувачів, в порядку частини першої статті 388 ЦК (близькі за змістом висновки містяться у постановях КГС від 23.04.2019 у справі № Б-19/207-09, від 18.02.2021 у справі № Б-39/187-08).

84. Наявність різних підходів в судах касаційних інстанцій до визначення початку перебігу позовної давності у подібних правовідносинах:

дата підписання акта приймання-передачі майна;

дата реєстрації права у відповідному Реєстрі;

дата проведення аукціону, -

свідчить про наявність виключної правової проблеми, яка має значення для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, в тому числі, з огляду на те, що висновки КГС та КЦС у наведених вище постановях у подібних правовідносинах зводяться до протилежних висновків, що переконливо свідчить про наявність якісного критерію.

86. При цьому кількісний критерій обумовлюється низкою справ з подібними правовідносинами, що наразі перебувають на розгляді в судах усіх інстанцій, що підтверджується інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень.

87. Так, за даними з Єдиного державного реєстру судових рішень за алгоритмом пошуку: пошук за контекстом - "Стаття 261. Початок перебігу позовної давності" AND "Стаття 388. Право

власника на витребування майна від добросовісного набувача" AND "ЦК України"; форма судового рішення - постанова, рішення в реєстрі значиться 4 707 судових рішень.

Трохи про дії виконавця у разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги на рішення суду, за яким видано виконавчий документ, або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду

<https://t.me/glossema/1184>

[Постанова ОП КГС ВС від 18.08.2023 у справі № 924/90/22](#)

8.21. Верховний Суд констатує, що має місце неоднозначність у застосуванні норм ГПК та Закону № 1404-VIII, для вирішення якої слід вдатися до аналізу положень, які регламентують дії виконавця під час здійснення виконавчого провадження, а також визначають права та обов'язки учасників виконавчого провадження.

8.22. Так, за статтею 38 Закону № 1404-VIII виконавче провадження зупиняється виконавцем у разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги на рішення, за яким видано виконавчий документ, або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду (крім виконавчих документів, що підлягають негайному виконанню). Про зупинення виконавчого провадження виконавець виносить постанову не пізніше наступного робочого дня з дня отримання судового рішення.

8.23. Також за частиною четвертою статті Закону № 1404-VIII сторони зобов'язані невідкладно, не пізніше наступного робочого дня після настання відповідних обставин, письмово повідомити виконавцю про повне чи часткове самостійне виконання рішення боржником, а також про виникнення обставин, що обумовлюють обов'язкове зупинення вчинення виконавчих дій, про встановлення відстрочки або розстрочки виконання, зміну способу і порядку виконання рішення, зміну місця проживання чи перебування (у тому числі зміну їх реєстрації) або місцезнаходження, а боржник - фізична особа - також про зміну місця роботи.

8.24. Звідси ВС висновує, що у випадку, коли виконавець відкрив виконавче провадження, діючи у відповідності до вимог законодавства та Інструкції, на підставі виконавчого документа, що містив вказівку про набрання чинності рішенням суду, та за відсутності інших документальних даних, що у належному порядку спростовують таку вказівку, то у випадку поновлення судом строку подання

апеляційної скарги на рішення, за яким видано виконавчий документ, або прийняття такої апеляційної скарги до розгляду виконавець зупиняє розпочате виконавче провадження. Підстави для скасування постанови про відкриття виконавчого провадження в такому разі відсутні.

8.25. У разі, коли за наслідками апеляційного перегляду апеляційний суд залишить рішення без змін, виконавче провадження поновлюється.

8.26. В іншому випадку виконавче провадження підлягає закінченню на підставі пункту 5 частини першої статті 39 Закону № 1404-VIII, а стягнуті на його виконання суми - поверненню в порядку повороту виконання судового рішення.

8.27. Отже, державні виконавці під час прийняття постанов 11.07.2023 та 12.07.2023 про відкриття виконавчих проваджень діяли на підставі виконавчих документів, які за формою та змістом відповідали приписам статті 4 Закону № 1404-VIII, їх дії не суперечили вимогам законодавства та Інструкції. Доводів та доказів про інше матеріали справи, скарга відповідачки та касаційна скарга не містять.

8.28. Водночас оскільки суд апеляційної інстанції відкрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою на рішення суду лише 28.07.2022, то відповідно станом на 11.07.2022 та 12.07.2022 в Єдиному державному реєстрі судових рішень й не могло бути наявною іншої інформації, ніж та, що днем набрання законної сили рішенням є 21.06.2022.

8.38. Зважаючи на викладене, ВС погоджується з висновками, викладеними у постанові ВС від 19.04.2021 у справі № [908/1099/19](#), разом із цим не вбачає підстав для відступу від висновків, викладених у постанові від 17.08.2020 у справі № [910/7204/19](#), оскільки правовідносини у цих справах хоча і є подібними за правовим регулюванням, однак були зроблені за інших істотних фактичних обставин справи.

Чи відноситься час, витрачений адвокатом на прибуття до суду та очікування початку судового засідання, до видів правничої допомоги, витрати за яку підлягають відшкодуванню <https://t.me/glossema/1187>

Ухвала ОП КГС ВС від 25.08.2023 у справі № 914/2355/21

Постановою Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 27.07.2023 у справі № [560/9332/22](#) залишено без змін додаткове рішення Хмельницького окружного адміністративного суду від 18.01.2023 та постанову Сьомого апеляційного адміністративного суду від 14.03.2023.

Верховний Суд, здійснюючи касаційний перегляд справи погодився з висновком судів попередніх інстанцій, які під час розгляду та часткового задоволення заяви про ухвалення додаткового судового рішення щодо розподілу судових витрат, посилаючись на положення статей 1, 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» виходили з того, що прибуття до суду та очікування початку судового засідання не передбачають використання адвокатом спеціальних знань або навичок, відтак вказаний час не може бути оплачений як час надання правничої допомоги. Суд касаційної інстанції погодився з таким висновком судів попередніх інстанцій, оскільки залишив без змін оскаржувані судові рішення, отже, фактично висловив правову позицію про те, що час, витрачений адвокатом на прибуття до суду, очікування початку судового засідання не може бути віднесено до видів правничої допомоги, які передбачені статтями 1, 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки прибуття до суду та очікування початку судового засідання не передбачають використання адвокатом спеціальних знань або навичок, відтак вказаний час не може бути оплачений як час надання правничої допомоги.

Водночас, Верховний Суд у складі Касаційного господарського суду неодноразово зазначав, що участь у судовому засіданні являє собою не формальну присутність на ньому, а підготовку адвоката до цього засідання, витрачений час на дорогу до судового засідання та у зворотному напрямку, його очікування та безпосередню участь у судовому засіданні. Такі стадії представництва інтересів у суді, як прибуття на судове засідання та очікування цього засідання є невідворотними та не залежать від волі чи бажання адвоката. При цьому одночасно вчиняти якісь інші дії на шляху до суду чи під залом судового засідання адвокат не може та витрачає на це свій робочий час. Такі стадії як прибуття до суду чи іншої установи та очікування є складовими правничої допомоги, які в комплексі з іншими видами правничої допомоги сприяють забезпеченню захисту прав та інтересів клієнта. З урахуванням наведеного, час, який адвокат витрачає на дорогу для участі у судовому засіданні, є складовою правничої допомоги і підлягає компенсації нарівні з іншими витратами (постанови від 25.05.2021 у справі № [910/7586/19](#), від 20.07.2021 у справі № [922/2604/20](#), від 18.05.2022 у справі № [910/4268/21](#), від 26.10.2022 у справі № [910/4277/21](#), від 18.04.2023 у справі № [903/378/22](#), від 23.03.2023 у справі № [921/434/21](#), від 25.04.2023 у справі № [910/21424/21](#)).

Зазначену правову позицію підтримав і Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду (постанови від 01.12.2021 у справі № [641/7612/16-ц](#), від 10.08.2022 у справі № [369/3817/19](#), а також Верховний Суд у складі Касаційного адміністративного суду (постанова від 27.04.2023 у справі № [280/4115/20](#)).

З огляду на виконання функцій із забезпечення сталості та єдності судової практики справа № [914/2355/21](#) підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду згідно із частиною третьою статті 302 ГПК України, оскільки Верховний Суд у складі об'єднаної палати Касаційного господарського суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду, викладеного Касаційним адміністративним судом у [постанові від 27.07.2023 у справі № 560/9332/22](#).

Трохи про надсилання судового рішення на електронну пошту учасника справи

<https://t.me/glossema/1202>

Ухвала КЦС ВС від 30.08.2023 у справі № 454/1883/22

З огляду на зміст статті 272 ЦПК можна зробити висновок, що надсилання судового рішення в той чи інший спосіб учаснику справи є процесуальним обов'язком суду. Відомості про вручення (доставлення) рішення суду учаснику справи містяться у розписці про вручення, у повідомленні про доставлення копії судового рішення на офіційну електронну адресу особи, у поштовому повідомленні відмітки про вручення судового рішення, а також у документах, визначених пунктами 4, 5 частини шостої статті 272 ЦПК України. У разі відсутності таких відомостей судове рішення вважається неврученим (постанова Верховного Суду від 04 травня 2022 року у справі № 548/467/20, провадження № 61-20673св21).

У постанові ВС від 05 жовтня 2022 року у справі № 757/34078/14 (провадження № 61-6503св22) зазначено, що відправлення й доставка судових рішень і процесуальних документів електронним листом на особисту електронну пошту відповідача не свідчить про вручення копії ухвали апеляційного суду про відкриття апеляційного провадження, апеляційної скарги, а також про належне повідомлення про дату, час і місце розгляду справи в суді апеляційної інстанції.

За таких обставин висновок суду апеляційної інстанції про наявність підстав для відмови у відкритті апеляційного провадження є передчасним. Аналогічних висновків дійшов ВС у постанові від 14 вересня 2022 року у справі № [522/5675/18](#) (провадження № 61-5757св22). Подібні за змістом висновки також викладені у постанові КАС від 23 серпня 2022 року у справі № [560/9388/21](#) (провадження № К/990/5218/22), постановах КЦС від 08 лютого 2023 року у справі № [199/1861/20](#) (провадження № 61-11712св22) та від 19 квітня 2023 року у справі № 607/17402/21 (провадження № 61-977св23, постановах КГС від 27 квітня 2023 року у справі № [920/1142/20](#) та від 02 серпня 2021 року у справі № [914/1191/20](#)) та ін.

Трохи про надсилання судового рішення на електронну пошту учасника справи (закінчення)

<https://t.me/glossema/1203>

Разом з тим у пункті 6.5 постанови КГС від 28 квітня 2023 року у справі № 904/272/22 зроблено такий висновок: «щодо застосування наведених норм Суд також зазначає, що: застосовуючи процесуальний закон і формуючи відповідну практику, видається важливим враховувати реальні обставини, в яких працюють суди, і тлумачити його у світлі забезпечення гарантій на доступ до суду та його безперервної роботи; лише такий підхід забезпечить практичну відповідь на реальні проблеми та виклики сучасності; надсилання рішення рекомендованим листом з повідомлення про вручення є способом забезпечення права учасника справи знати про ухвалене судом рішення, однак через відсутність фінансування суди не надсилають судові рішення рекомендованими листами, а повідомляють учасника про ухвалення рішень і можливість їх отримання альтернативними засобами комунікації - телефоном, електронною поштою, месенджерами; такі дії мають ту ж саму мету - проінформувати учасника справи; ключовим для оцінки правомірності цих дій суду має бути не спосіб їх вчинення (надсилання чи ненадсилання рекомендованого листа), а їх здатність забезпечити досягнення мети - інформування особи про судові рішення; якщо учасник надав суду телефон та електронну адресу (хоча міг цього і не робити), зазначивши їх у заяві (скарзі), то слід припустити, що учасник бажає, принаймні не заперечує, щоб ці засоби комунікації використовувалися судом; це, в свою чергу, покладає на учасника справи обов'язок отримувати повідомлення і відповідати на них; з огляду на це, суд, який комунікує з учасником справи за допомогою повідомлених ним засобів комунікації, діє правомірно та добросовісно; тому слід виходити з «презумпції обізнаності»: особа, якій адресовано повідомлення суду через такі засоби комунікації, знає або принаймні повинна була дізнатися про повідомлення, а тому самого лише заперечення учасника про неотримання повідомлення недостатньо, щоб спростувати цю презумпцію; суд, який добросовісно інформує учасника справи з наміром забезпечити здійснення правосуддя, не повинен нести «ризик незнання» учасника, який надав суду свої номери та адреси, але не користується чи не стежить за ними; попри те, що конституційне право на суд є правом, його реалізація покладає на учасників справи певні обов'язки». «Крім цього Суд ураховує, що в умовах воєнного стану надсилання судових рішень на електронну пошту, яка зазначена учасником процесу в поданих ним документах як власна електронна адреса, є доцільним і спрямованим на досягнення мети, яка полягає у повідомленні учасника процесу про ухвалене судові рішення».

Указаний висновок застосував КЦС в ухвалах від 12 червня 2023 року у справі № 753/448/22 (провадження № 61-7449св23) та від 09 серпня 2023 року у справі № 203/267/22 (провадження № 61-8247ск23), постановах: від 08 червня 2023 року у справі № 237/2273/14-ц (провадження № 61-522св23), від 07 серпня 2023 року у справі № 641/8079/20 (провадження № 61-516св23).

Ураховуючи зазначені вище висновки ВС у складі різних судових юрисдикцій, які за подібних фактичних обставин є різними, КЦС вважає, що для формування єдиної правозастосовчої практики є підстави для відступлення від висновку [КГС у справі № 904/272/22](#).

Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги

<https://t.me/glossema/1212>

[Ухвала КГС ВС від 06.09.2023 у справі № 910/10939/22](#)

33. КГС зазначає, що суди касаційної інстанції за однакового правового регулювання питання залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги, дійшли різних висновків щодо можливості повторного залишення апеляційної скарги вдруге без руху із наданням часу для усунення недоліків апеляційної скарги у разі, коли у задоволенні клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору було відмовлено.

34. При цьому положення статті 119 ГПК України (статті 127 ЦПК України і статті 121 КАС України) передбачають можливість поновлення процесуального строку тільки за клопотанням сторони, а продовження за клопотанням сторони або з власної ініціативи тільки в межах визначеного строку. Тобто продовження строку можливе і за ініціативою суду, але в межах визначеного судом строку для усунення недоліків апеляційної скарги і який також обмежений строком, визначеним законом (не більше десяти днів з дня вручення ухвали про залишення скарги без руху) (частина друга статті 174 ГПК України, частина друга статті 185 ЦПК України, частина друга статті 169 КАС України).

35. Тобто у разі, коли заяву про усунення недоліків апеляційної скарги подано в останній день, визначений судом або раніше, але така заява надійшла до суду поза межами строку встановлено судом і передбаченим законом (частина друга статті 174 ГПК України, частина друга статті 185 ЦПК України, частина друга статті 169 КАС України), то суд обмежений в праві продовжити строк, який вже сплив.

36. У зв'язку з цим, колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норм статей 127, 185 ЦПК України, статей 121, 169 КАС України) у подібних правовідносинах (аналогічне регулювання передбачено статтями 119, 174 ГПК України), що був викладений у постановках Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 06.05.2020 у справі № 758/8383/15-ц, від 11.11.2020 у справі № 128/1213/20, від 21.04.2021 у справі № 216/4979/19, від 28.09.2022 у справі № 755/17444/20, від 30.11.2022 у справі № 185/463/22 та постановках Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17.02.2022 у справі № 500/1704/21, від 19.12.2022 у справі № 280/10087/21, від 02.02.2023 у справі № 320/2083/21, а саме: одночасна відмова у задоволенні клопотання про зменшення (звільнення) суми сплати судового збору та визнання неподаною і повернення апеляційної скарги, чи іншого процесуального звернення (у разі коли таке клопотання заявлено не в апеляційній скарзі, а в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги), є невиправданим, оскільки у разі відмови у задоволенні клопотання про зменшення суми судового збору, суд може продовжити строк заявнику для сплати судового збору. Тому в таких випадках суд має продовжити строк на усунення недоліків, а не одразу повертати апеляційну скаргу заявнику.

Трохи про застосування рішення КСУ та строки звернення до суду з 19 липня

2022 року

<https://t.me/glossema/1214>

Постанова КЦС від 06.09.2023 в справі № 158/2439/22

Касаційний суд зауважує, що в практиці Верховного Суду усталеним є підхід про те, що судові рішення про відмову в задоволенні позовних вимог не підлягає примусовому виконанню і тому не може переглядатися за виключними обставинами (див. зокрема, постанову ОП КАС від 07 липня 2023 року в справі № 818/1793/18).

У справі, що переглядається, після ухвалення рішення суду першої інстанції Рішенням Конституційного Суду України від 07 лютого 2023 року № 1-р/2023 в справі № 1-5/2020(118/20) визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац третій частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-ІХ.

Слід підкреслити, що ОП КЦС застосовувала рішення Конституційного Суду України ухвалені після прийняття судових рішень суду, що переглядалися касаційним судом (див.: [постанову ОП КЦС від 20 червня 2019 року в справі № 688/1619/17-ц](#), та [постанову ОП КЦС від 05 вересня 2019 року в справі № 638/9278/16-ц](#)).

Такий підхід вочевидь відображає розумну передбачуваність судового рішення, оскільки дозволяє уникнути ситуації, за якої при вирішенні справи застосовано неконституційну норму і особа позбавлена переглянути таке рішення суду за виключними обставинами. Тому необґрунтовані посилання апеляційного суду на те, що у рішенні Конституційного Суду від 07 лютого 2023 року у справі № 1-5/2020(118/20) встановлено, що абзац третій частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463–ІХ не відповідає Конституції України та втрачає чинність із дня ухвалення Судом цього Рішення, а отже, на час укладання строкового трудового договору та на час звільнення позивача 22 серпня 2022 року у зв'язку із закінченням строку трудового договору абзац третій частини другої статті 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» був чинним, і відсутні правові підстави для висновку про незаконність звільнення позивача.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01 липня 2022 року № 2352-ІХ, який набрав чинності 19 липня 2022 року, в КЗпП внесено зміни і, зокрема, змінено статтю 233 та 234.

Відмовити в позові через пропуск без поважних причин строку звернення до суду можливо лише в тому разі, коли позов є обґрунтованим. У разі необґрунтованості позовних вимог при пропуску строку звернення до суду в позові належить відмовити необґрунтованості позовних вимог. Строки звернення до суду застосовуються незалежно від заяви сторін. Ці строки не перериваються і не зупиняються. У статті 234 КЗпП не передбачається переліку поважних причин для поновлення строку, оскільки їх поважність має визначатися в кожному випадку, залежно від конкретних обставин. Вочевидь, що як поважні причини пропущення строку мають кваліфікуватися ті, які об'єктивно перешкоджали чи створювали труднощі для своєчасного звернення до суду та підтверджені належними доказами.

Стаття 234 КЗпП не пов'язує можливість поновлення пропущеного строку звернення із поданням клопотання про поновлення строку на звернення до суду. У кожному випадку суд зобов'язаний перевірити і обговорити причини пропуску цих строків, а також навести у рішенні мотиви, чому він поновлює або вважає неможливим поновити порушений строк. Суд може поновити пропущений строк, якщо з дня отримання копії наказу (розпорядження) про звільнення або письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені працівникові при звільненні (стаття 116), минуло не більше одного року.

Трохи про реквізицію та юрисдикцію

<https://t.me/glossema/1237>

Постанова КЦС від 13.09.2023 в справі № 707/1298/22

В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості (частина друга статті 353 ЦК України).

Як в доктрині приватного права, так і в судовій практиці усталеним є підхід, що:

під реквізицією варто розуміти примусове платне відчуження майна державою у власника при існуванні надзвичайних обставин на підставі та в порядку, встановленому законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості або без такого;

метою реквізиції є усунення або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути, наступити через стихійне лихо, аварію, епідемію, епізоотію, воєнний або надзвичайний стан та за інших надзвичайних обставин;

реквізиція застосовується за надзвичайних обставин, які вимагають негайних дій, вона провадиться в позасудовому (адміністративному) порядку за рішенням органів державної влади. Адміністративний порядок реквізиції майна у власника обумовлений необхідністю швидкої реакції від органів державної влади на надзвичайні обставини;

норми, що регулюють реквізицію, спрямовані на вирішення колізії публічного інтересу та цивільного права (зокрема, права власності, інших цивільних прав), розв'язання якої відбувається на користь публічного інтересу;

залежно від підстави проведення реквізиції, два її види: реквізиція за надзвичайних обставин (частина перша статті 353 ЦК України); реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга статті 353 ЦК України). Відмінність між реквізицією (частина перша статті 353 ЦК України) та реквізицією в умовах надзвичайного чи воєнного стану (частина друга статті 353 ЦК України) є момент відшкодування вартості майна: У першому випадку його має бути проведено до примусового відчуження майна, а в другому випадку обов'язок держави відшкодувати вартість майна настає після його примусового відчуження;

право вимагати повернення майна обумовлюється наявністю в особи статусу «колишнього» власника. За допомогою такої конструкції законодавець створює передумови для охорони інтересів приватних осіб;

§ 9. Процесуальні питання

повернення майна можливе за умови: припинення надзвичайних обставин, тобто стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії, воєнного або надзвичайного стану та ін.; збереження майна; заявлення власником позовної вимоги про його повернення до органу, що провів його реквізицію або якому передано відповідне майно; встановлення можливості повернення.

Право звернутися з адміністративним позовом про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності мають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які відповідно до закону можуть викуповувати ці об'єкти для суспільних потреб. Адміністративні справи про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності розглядаються та вирішуються апеляційним адміністративним судом за місцем розташування нерухомого майна, що підлягає примусовому відчуженню (частина перша та друга статті 267 КАС України).

Касаційний суд зауважує, що законодавець визначив юрисдикцію адміністративних судів з розгляду справ про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (статті 350, 351 ЦК України). Вирішення спорів щодо реквізиції чинним законодавством до адміністративного судочинства не віднесено.

Трохи про Гаазьку конвенцію та закриття провадження в справі

<https://t.me/glossema/1242>

Постанова ОП КЦС ВС від 18.09.2023 в справі № 545/2247/18

Об'єднана палата нагадує, що тлумачення частини третьої статті 400, частини другої статті 414 ЦПК України свідчить, що: суд касаційної інстанції перевіряє дотримання загальними судами правил юрисдикції незалежно від наявності відповідних доводів у касаційній скарзі; при встановленні порушення правил юрисдикції загальних судів, суд касаційної інстанції закриває провадження у справі повністю або у відповідній частині позовних вимог (див. [постанову ОП КЦС від 12 червня 2023 року у справі № 676/7428/19](#)).

Обміркувавши викладене та підстави передання справи на розгляд Об'єднаної палати з урахуванням принципу розумності, касаційний суд зауважує, що:

§ 9. Процесуальні питання

у разі встановлення обставин ((а) дитина проживає в іншій державі не менше одного року після того як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місце перебування дитини; (б) протягом цього періоду не було заявлено вимоги про повернення дитини; (в) дитина адаптувалася до нового середовища) за правилом пункту «b» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року припиняється юрисдикція суду Договірної Держави попереднього звичайного місця проживання дитини з вирішення цього спору у зв'язку з набуттям нею нового постійного (звичайне для дитини) місця проживання;

юрисдикція з вирішення спору про місце проживання дитини, у разі її неправомірного переміщення, визначається за місцем проживання дитини лише за наявності умов, передбачених пунктом «b» частини першої статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, у сукупності;

правилами щодо юрисдикції, закріплені у Гаазькій конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, запроваджено загальний підхід до визначення юрисдикції, який забезпечує визначеність для сторін, і може, таким чином, сприяти недопущенню спроб пошуку «зручного суду» через міжнародне викрадення дітей. Правило статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року визначає місце постійного проживання дитини як первинну підставу для визначення юрисдикції, сприяє зверненню батьків до влади з питань опіки, доступу/контактів і переміщення в тих Договірних Державах, де їх дитина живе, замість її вивезення до інших юрисдикцій для вирішення таких питань.

У зв'язку із наведеним ОП відступає від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного [у постанові КЦС у постанові від 01 червня 2020 року у справі № 345/2844/16-ц](#).

На підставі викладеного, частини другої статті 416 ЦПК України, ОП КЦС висловлює такі висновки про застосування норм права.

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

Трохи про відшкодування витрат за проведення експертизи до відкриття провадження в справі

<https://t.me/glossema/1243>

[Ухвала КЦС ВС від 20.09.2023 в справі № 712/4126/22](#)

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в практиці касаційного суду сформувався такий підхід, що для відшкодування витрат, пов'язаних з призначенням та проведенням експертизи як певної процесуальної дії, призначення та проведення експертизи має відбуватися в межах виключно судового процесу, оскільки статус учасника справи, зокрема сторони у справі, особа набуває після звернення до суду з позовом та відкриття провадження у справі. Здійснення учасником справи замовлення експертного дослідження у поза процесуальному порядку обмежує право іншої особи приймати участь у процесі проведення експертизи, зокрема подавати заяву про відвід експерта.

Касаційний суд підкреслює, що навряд чи таке застосування та тлумачення процесуальних норм щодо невідшкодування витрат за проведення експертизи до відкриття провадження в справі дозволяє зробити вирішення спору прогнозованим та відповідає принципам процесуального права, зокрема відшкодуванню судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Обміркувавши викладене, колегія суддів зауважує, що:

розумний читач, який повністю володіє мовою, зрозумів би текст процесуальних норм так, що сторона, на користь якої ухвалено рішення, має право на відшкодування витрат за експертизу, проведену як до подання позову, так і після (особливо, якщо судом враховано відповідний висновок експертизи як доказ). Тобто відшкодування витрат за проведення експертизи не обмежується випадком її призначення та проведення після відкриття провадження у справі;

звужувальне тлумачення процесуальних норм щодо невідшкодування судових витрат за експертизу суттєво обмежує засаду (принцип) цивільного судочинства про відшкодування судових витрат стороні, на користь якої ухвалене судове рішення. При цьому, таке обмеження не обумовлене безпосередніми приписами норм процесуального законодавства, а зроблене касаційним судом на підставі припущень про обмеження права іншої особи приймати участь у процесі проведення експертизи, зокрема подавати заяву про відвід експерта, що не відповідає дійсності, оскільки враховуючи засаду (принцип) змагальності учасники справи не позбавлені можливості під час

§ 9. Процесуальні питання

розгляду справи судом заперечувати проти висновку експерта, в тому числі посилаючись на наявність підстав для відводу, а суд, за таких обставин, має підстави для визнання такого висновку експерта недопустимим доказом;

відмова у відшкодування судових витрат за проведення експертизи сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (особливо, якщо судом враховано відповідний висновок експертизи як доказ), не відповідає вимогам розумності та правової визначеності, «підриває» конструкцію забезпечення передбачуваності застосування процесуальних норм, а тому не є такою, що відповідає верховенству права.

У зв'язку із наведеним колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду: у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 грудня 2020 року в справі № 824/647/19-а, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 13 липня 2021 року в справі № 640/19089/20, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20 липня 2022 року в справі № 524/710/21, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31 травня 2023 року по справі № 914/3881/21.

Трохи про триденний строк для виконавця на передання клопотання про затвердження мирової угоди

<https://t.me/glossema/1249>

Постанова КЦС ВС від 20.09.2023 у справі № 752/11324/14-ц

Європейський суд з прав людини зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо (VOLOVIK v. UKRAINE, № 15123/03, § 45, ЄСПЛ, 06 грудня 2007 року).

Як в доктрині, так і практиці касаційного суду, звертається увага на існування службових строків:

процесуальні дії суду та учасників судового процесу мають здійснюватися лише в рамках відповідних стадій судочинства, у послідовності та в межах певного часу, зокрема визначених

§ 9. Процесуальні питання

процесуальних строків для учасників справи та строків судової діяльності, встановлених законом для суду (службові строки) (див. [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 серпня 2020 року в справі № 178/14/20 \(провадження № 61-9921св20\)](#));

строки судової діяльності (службові строки) відрізняються від процесуальних строків за своєю сутністю. Вони не впливають на реалізацію суб'єктивних процесуальних прав сторонами, іншими особами, які беруть участь у справі. Пропущення службового строку не знімає із суду обов'язку вчинити процесуальну дію або комплекс процесуальних дій (див., зокрема, Курс цивільного процесу: підручник за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - С. 432).

Мирова угода, укладена між сторонами, або заява про відмову стягувача від примусового виконання в процесі виконання рішення подається в письмовій формі державному або приватному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає її для затвердження до суду, який видав виконавчий документ (частина перша статті 434 ЦПК України).

Суд має право відмовити у затвердженні мирової угоди у процесі виконання рішення з підстав, визначених статтею 207 цього Кодексу, а у задоволенні заяви про відмову від примусового виконання рішення - з підстав, визначених статтею 206 цього Кодексу (частина третя статті 434 ЦПК України).

Касаційний суд зауважує, що:

ЦПК України передбачає строки, які по своїй суті не є строками звернення до суду та відносяться до службових строків (наприклад, встановлені у статтях 401, 407, 434, 442 ЦПК України);

триденний строк (частина перша статті 434 ЦПК України), протягом якого виконавець має звернутися до суду для вирішення питання про затвердження мирової угоди, - це службовий строк, встановлений в ЦПК України саме для виконавця;

оскільки триденний строк належить до службових, то на нього не поширюються положення статей 126 і 127 ЦПК України. Тобто, пропуск виконавцем цього строку не зумовлює такий наслідок як необхідність подання клопотання про поновлення вказаного строку та не звільняє його від обов'язку передати клопотання про затвердження мирової угоди, а в суду відсутні підстави для залишення клопотання без розгляду або для відмови в затвердженні мирової угоди внаслідок пропуску триденного строку.

Трохи про звернення до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом <https://t.me/glossema/1254>

[Постанова ВП ВС від 13.09.2023 у справі № 204/2321/22](#)

7.46. Ніхто не може бути протиправно обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або протиправно позбавлений такого права. Відмова суду в прийнятті позовних заяв, скарг, оформлених відповідно до процесуального закону, є порушенням права на судовий захист, яке згідно статті 64 Конституції України не може бути обмежене, навіть в умовах воєнного стану.

7.50. Отже, слід розмежовувати спосіб звернення до суду із вимогами до оформлення процесуального документа. Якщо електронний документ підписаний накладенням електронного підпису, який забезпечує ідентифікацію фізичної особи (за виключенням адвокатів та інших, передбачених пунктом 10 Положення про ЄСІТС осіб), але електронний підпис накладений без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а процесуальний документ направлений на офіційну електронну адресу суду, то відсутні правові підстави стверджувати, що такий електронний документ не підписаний.

7.51. Протилежний підхід нівелює приписи про юридичну силу електронного документа та презумпцію відповідності кваліфікованого електронного підпису власноручному, суперечить частині першій статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», статті 18 Закону України «Про електронні довірчі послуги».

12.1. Законодавцем допускається подання фізичною особою нарівні з паперовою формою, зокрема, апеляційних скарг в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним кваліфікованим електронним підписом учасника справи та подання такого документу через підсистеми «Електронний суд» та «Електронний кабінет», або з використанням офіційної електронної адреси із засвідченням кваліфікованим електронним підписом.

12.2. Звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, що ототожнюється із безпосереднім зверненням до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду.

12.3. Наведені висновки не стосуються адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державних органів та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, які реєструють свої офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку.

Трохи про юрисдикцію при оспоренні рішення сільської ради про реорганізацію

школи

<https://t.me/glossema/1262>

Постанова ВП ВС від 02.08.2023 у справі № 925/1741/21

8.13. У справі відсутні будь-які відомості на підтвердження того, що позивачка є засновником, акціонером, пайовиком юридичних осіб - учасників справи - Піщанської сільської ради Золотоніського району Черкаської області або Шабельниківського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I ступеня - дошкільний навчальний заклад» Піщанської сільської ради Золотоніського району Черкаської області відповідно до закону або статуту товариства.

Ця обставина унеможлиблює наявність у позивачки будь-яких корпоративних прав та корпоративного характеру відносин сторін у справі.

8.26. Натомість визначальними ознаками приватноправових відносин є юридична рівність та майнова самостійність їх учасників, наявність майнового чи немайнового особистого інтересу суб'єкта. Спір буде мати приватно-правовий характер, якщо він обумовлений порушенням наявного приватного права певного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть і в тому випадку, якщо до порушення приватного права призвели владні управлінські дії суб'єкта владних повноважень.

8.57. Правовідносини в цій справі спрямовані на вирішення питань організації освітнього процесу, а саме забезпечення доступності освіти, права на здобуття дошкільної та повної загальної середньої освіти, можливості продовжити навчання на відповідному рівні освіти у зв'язку з реорганізацією закладу освіти, що має на меті передусім публічний, а не приватний інтерес.

8.62. Отже, сільська рада є суб'єктом владних повноважень, оскаржене рішення якого прийнято на виконання владних управлінських функцій і є таким, що зачіпає права та інтереси члена територіальної громади, тому правовідносини, які виникли у справі, є публічно-правовими. Захист прав та інтересів члена територіальної громади від порушень з боку суб'єкта владних повноважень, якщо ці порушення полягають, наприклад, у перевищенні повноважень, недотриманні процедури чи порядку прийняття рішення, є завданням адміністративного судочинства.

8.63. Наведене виключає господарсько-правовий характер спірних правовідносин.

8.64. Відтак спір належить до адміністративної юрисдикції та має вирішуватися судами за правилами КАС України.

8.65. З огляду на викладене Велика Палата Верховного Суду вважає помилковими висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що цей спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

8.66. Отже, Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм процесуального права у подібних правовідносинах стосовно юрисдикції спору, які викладено у постановах Великої Палати від 27 травня 2020 року у справі № 813/1232/18 (провадження № 11-90апп20) та від 09 вересня 2020 року у справі № 260/91/19 (провадження № 11-1008апп19) та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у постановах від 28 січня 2021 року у справі № 140/434/19 (провадження № К/9901/34036/19) та від 22 жовтня 2020 року у справі № 694/1174/16-а (провадження № К/9901/18021/18, № К/9901/18023/18, вказавши, що такі спори належать до адміністративної юрисдикції та мають вирішуватися судами за правилами КАС України.

Чи є вимога про визнання права іпотекодержателя майновою чи немайновою

<https://t.me/glossema/1300>

Постанова ВП ВС від 04.10.2023 у справі № 906/1026/22

83. З метою захисту законних прав та інтересів учасників цивільного обороту, насамперед інтересів кредитора, глава 49 Цивільного кодексу України регламентує забезпечення виконання зобов'язання, зокрема, шляхом застави майна.

84. Вказаний інститут цивільного права спрямований, зокрема, на покращення гарантування майнових інтересів сторін договору.

85. Звідси іпотека як окремий вид застави гарантує саме майнові інтереси боржника та кредитора за основним зобов'язанням, забезпеченим іпотекою.

86. Тобто вимога про визнання права іпотекодержателя стосовно іпотечного майна пов'язана з майновим інтересом, що свідчить про її майновий характер.

87. Отже, позов про визнання права іпотекодержателя необхідно розглядати саме як вимогу майнового характеру, оскільки, визнавши за собою таке право, іпотекодержатель набуває легітимного очікування успішної реалізації своєї можливості отримати у власність майно (нерухоме майно або грошові кошти) для задоволення своїх майнових вимог до боржника за основним зобов'язанням, забезпеченим іпотекою.

89. Згідно із частиною другою статті 4 Закону України «Про судовий збір» за подання до господарського суду позовної заяви майнового характеру ставка судового збору встановлюється у розмірі 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і не більше 350 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (підпункт 1 пункту 2), а позовної заяви немайнового характеру - 1 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (підпункт 2 пункту 2).

90. З огляду на викладене при поданні позовної заяви позивачу необхідно було вказати в ній ціну позову та сплатити судовий збір, виходячи з вартості предмета іпотеки, визначеної в договорі іпотеки, за ставкою, передбаченою законом для вимог майнового характеру.

91. Такі висновки є послідовним продовженням практики, напрацьованої у Великій Палаті Верховного Суду, щодо визначення характеру позовної вимоги в іпотечних спорах.

92. Так, у пунктах 8.12, 8.13 постанови від 26 лютого 2019 року у справі № 907/9/17 ВП ВС зазначила, що наявність вартісного, грошового вираження матеріально-правової вимоги позивача свідчить про її майновий характер, який має відобразитися у ціні заявленого позову. Зміст заявленої вимоги про звернення стягнення на майно ґрунтується на наявності грошових вимог позивача до відповідача на підставі окремого договору, наслідком задоволення таких вимог та виконання судового рішення є припинення грошових вимог позивача. Отже, позовні вимоги про звернення стягнення на заставлене майно мають вартісну оцінку, носять майновий характер і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за вимогами статті 4 Закону України «Про судовий збір», виходячи з розміру грошових вимог позивача, на задоволення яких спрямовано позов.

116. У зв'язку із цим, ураховуючи викладені вище висновки про те, що позов про визнання права іпотекодержателя необхідно розглядати саме як вимогу майнового характеру, ВП ВС відступає від висновків, викладених в ухвалах КЦС від 09 липня 2021 року у справі № 370/1543/20 та від 16 грудня 2022 року у справі № 199/2786/21, щодо немайнового характеру позовної вимоги про визнання права іпотекодержателя при визначенні розміру судового збору, який підлягав сплаті за подання касаційної скарги.

Трохи досудовий порядок урегулювання спору та повернення позову

<https://t.me/glossema/1304>

Постанова КЦС від 11.10.2023 в справі № 367/2005/23

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (частина четверта статті 124 Конституції України).

Сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (частина перша статті 16 ЦПК України).

Позовна заява повинна містити відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору (пункт б частини другої статті 175 ЦПК України).

Заява повертається особі, яка її подала, у разі якщо до неї не додано доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (пункт 7 частини четвертої статті 185 ЦПК України).

Обміркувавши викладене, касаційний суд зауважує, що:

Конституція України передбачає можливість встановити в законі обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору;

законодавець визначив в процесуальному законі таку вимогу до позовної заяви, як необхідність зазначення в ній про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, незалежно від того чи мають вони обов'язковий характер. Разом з тим підставою для повернення позовної заяви є ненадання доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі є обов'язковими згідно із законом;

на рівні закону законодавець не визначив обов'язкового досудового порядку встановлення піклування та призначення піклувальника над неповнолітньою особою.

Трохи про апеляційний перегляд і часткове відновлення втраченого провадження

<https://t.me/glossema/1313>

Ухвала КЦС ВС від 18.10.2023 у справі № 0827/2-о-29/11

Коли неможливий розгляд апеляційної скарги зв'язку з відсутністю матеріалів справи (втрачене провадження не відновлене або відновлене частково), апеляційні суди повертають апеляційні скарги з посиланням на застосування по аналогії статті 357 ЦПК, а якщо апеляційне провадження відкрито - закривають його (стаття 362 ЦПК). Наприклад, ухвали Полтавського апеляційного суду від 23 серпня 2022 року у справі № [2-7985/2003](#), Дніпровського апеляційного суду від 25 січня 2023 року у справі № 2-375/11, від 02 березня 2023 року у справі № [433/1056/15](#), від 13 квітня 2023 року у справа № [419/2174/21](#), Запорізького апеляційного суду від 01 березня 2023 року у справі №[319/1390/21](#), від 02 березня 2023 року у справі № [321/1154/18](#), від 19 квітня 2023 року у справі №[318/1488/16](#). Такий підхід був усталений, про що свідчить і практика ВС при оскарженні відповідних ухвал судів апеляційної інстанції (див. постанови КЦС від 30 липня 2020 року у справі № 2-1659/07, від 09 грудня 2020 року у справі № [435/4160/13-ц](#), від 14 лютого 2022 року у справі № 2-275/2010, від 20 липня 2022 року у справі № 423/725/13), з висновком про можливість закриття апеляційного провадження, якщо втрачене судове провадження відновлено частково, що унеможливує розгляд апеляційної скарги, за аналогією до норми частини четвертої статті 494 ЦПК.

ОП заперечила можливість застосування судом апеляційної інстанції аналогії закону коли судове провадження у справі відновлене тільки частково (*як правило, лише в частині одного судового рішення суду першої інстанції*).

При цьому не надала відповідь на питання, що робити апеляційному суду у разі неможливості апеляційного перегляду справи внаслідок часткового відновлення матеріалів втраченого судового провадження (за відсутності матеріалів справ), не запропонувала певні критерії для апеляційного суду, на основі яких апеляційний суд міг би вирішити питання чи можливо переглянути в апеляційному порядку таку справу. Наприклад, якщо доводи апеляційної скарги стосуються неповідомлення учасника справи про розгляд судом першої інстанції, не дослідження судом першої інстанції доказів, то є очевидним, що суд апеляційної інстанції за відсутності матеріалів справи, а наявності частково відновлених матеріалів втраченого судового провадження (лише у частині судового рішення), позбавлений можливості перевірити такі доводи апеляційної скарги. Натомість у разі подання апеляційної скарги неучасником справи з підстав вирішення судом першої інстанції питання про права, обов'язки та інтерес такої особи, не виключається можливість апеляційного перегляду на наявності відновлених матеріалів втраченого судового провадження лише у частині судового рішення.

Тому колегія суддів вважає необхідним визначити критерії диференціації повноважень апеляційного суду залежно від мети відновлення втраченого судового провадження, з чого слідує висновок про можливість або неможливість апеляційного перегляду такої справи, за неможливості якого - апеляційний суд може застосовувати статтю 357 ЦПК та/або статтю 362 ЦПК.

§ 9. Процесуальні питання

Слід зазначити, що зроблений у постанові ОП КЦС від 12 червня 2023 року у справі № 2-7985/2003 висновок не сприймається судами апеляційної інстанції коли судове провадження у справі відновлене тільки частково і апеляційний суд доходить висновку про неможливість розгляду апеляційної скарги. Про це свідчить практика апеляційних судів при вирішенні наведеного питання, які у подібних справах після прийняття вказаної постанови ОП застосовують по аналогії статтю 357 ЦПК, зокрема ухвали Запорізького апеляційного суду від 17 липня 2023 року у справі № 2-771/1994, від 27 липня 2023 року у справі № 937/9068/19.

У зв'язку з наведеним, без вирішення наведеного питання, а також відступу від висновків, викладених у постанові ОП КЦС від 12 червня 2023 року у справі № 2-7985/2003, колегія суддів позбавлена ухвалити рішення за наслідком перегляду оскарженої ухвали.

Чи може бути відповідач звільнений від сплати судового збору

<https://t.me/glossema/1314>

Ухвала ВП ВС від 18.10.2023 у справі № 906/308/20

19. Існує різний підхід щодо застосування касаційними судами господарської та цивільної юрисдикції пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір». Зокрема, за правовою позицією Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вказані норми поширюються виключно на фізичних осіб, які є позивачами у справі, та не застосовуються до фізичних осіб відповідачів, натомість за висновком Верховного Суду у складі колегії суддів Третьюї судової палати Касаційного цивільного суду, викладеним у постанові від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21, такі норми з урахуванням практики ЄСПЛ можуть бути застосовані за аналогією закону до іншої сторони спору, тобто до фізичної особи відповідача.

20. З огляду на зазначене та з метою формування сталості та єдності судової практики в питанні застосування положень статті 8 Закону України «Про судовий збір», Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування вказаних норм права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьюї судової палати Касаційного цивільного суду від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21.

21. Велика Палата Верховного Суду вважає мотиви, на підставі яких постановлено ухвалу Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25.09.2023, обґрунтованими та приймає справу до розгляду

Чи належать витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення у справі щодо розподілу судових витрат відносяться/не відносяться до витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи

<https://t.me/glossema/1316>

Ухвала КГС ВС від 23.10.2023 у справі № 910/9714/22

Суд апеляційної інстанції відмовляючи у задоволенні заяви ПАТ "Авдіївський коксохімічний завод" про ухвалення додаткового рішення щодо стягнення судових витрат на професійну правничу допомогу виходив, зокрема з того, що підготовка тексту заяви про відшкодування витрат не входить у розуміння компенсування витрат на професійну правничу допомогу іншою стороною.

Такі висновки апеляційного господарського суду відповідають висновкам ВС, викладеним у постанові ВС від 31.08.2022 у справі № [914/1564/20](#) та у додаткових постановах (які є невід'ємними частинами постанов ВС) від 20.09.2023 у справі № [922/838/22](#), від 14.09.2023 у справі № [911/3076/21](#), від 06.09.2023 у справі № [914/131/22](#), від 30.08.2023 у справі № [911/3586/21](#), від 25.07.2023 у справі № [914/4092/21](#), від 07.02.2023 у справі № [922/4022/20](#), від 23.08.2022 у справі № [909/328/18](#), від 05.07.2022 у справі № [910/10507/21](#). У зазначених постанові та додаткових постановах ВС зазначив, що витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення не підлягають відшкодуванню, оскільки така заява, відповідно до вимог частини 8 статті 129 ГПК, фактично є заявою про подання доказів щодо витрат, які понесені стороною у зв'язку з необхідністю відшкодування правової допомоги. Тобто, це витрати, які понесені стороною у зв'язку з необхідністю відшкодування правової допомоги.

Колегія суддів погоджується із висновками ВС, викладеними у постанові ВС від 31.08.2022 у справі № [914/1564/20](#) та у додаткових постановах від 20.09.2023 у справі № [922/838/22](#), від 14.09.2023 у справі № [911/3076/21](#), від 06.09.2023 у справі № [914/131/22](#), від 30.08.2023 у справі № [911/3586/21](#), від 25.07.2023 у справі № [914/4092/21](#), від 07.02.2023 у справі № [922/4022/20](#), від

§ 9. Процесуальні питання

23.08.2022 у справі № 909/328/18, від 05.07.2022 у справі № 910/10507/21 щодо застосування статей 123, 126 ГПК, про те, що витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення не відносяться до витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи.

Водночас, Судом встановлено, що ВС переглядалася справа № [922/3708/19](#). У вказаній справі предметом касаційного оскарження була додаткова постанова апеляційного господарського суду в частині відмови у стягненні 14 490,00 грн витрат на професійну правничу допомогу, в тому числі витрат підготовки заяви про ухвалення додаткового рішення у справі щодо розподілу судових витрат. Постановою ВС від 17.12.2020 у справі № [922/3708/19](#) додаткову постанову апеляційного господарського суду в частині відмови про стягнення 14 490,00 грн витрат на професійну правничу допомогу в суді апеляційної інстанції скасовано та прийнято в цій частині нове рішення, яким стягнуто 14 490,00 грн витрат на професійну правничу допомогу в суді апеляційної інстанції. У зазначеній постанові відсутні правові висновки про те, що витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення відносяться до витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи, втім про таку правову позицію свідчить сам факт прийняття нового рішення про стягнення таких витрат ВС.

Зазначене свідчить про неоднакове застосування касаційним господарським судом у складі різних палат положень 123, 126 ГПК.

Враховуючи викладене та те, що в ухвалених судових рішеннях ВС викладені протилежні правові позиції, з метою забезпечення єдності та сталості судової практики, Суд вважає за необхідне відступити від висновків ВС, викладених у постанові від 17.12.2020 у справі № [922/3708/19](#), постанові від 21.10.2022 у справі № 910/13595/20, додатковій постанові від 13.07.2023 у справі № [922/2088/21](#), додатковій ухвалі від 17.12.2020 у справі № 909/980/19, щодо застосування статей 123, 126 ГПК, про те, що витрати на підготовку заяви про ухвалення додаткового рішення не відносяться до витрат, понесених у зв'язку з переглядом справи.

Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги

<https://t.me/glossema/1335>

[Постанова ВП ВС від 18.10.2023 в справі № 910/10939/22](#)

36. Таким чином, скажник має додати до апеляційної скарги докази сплати судового збору. У випадку коли розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу скажника - фізичної особи за попередній календарний рік, він може клопотати про звільнення його від сплати судового збору. Таке клопотання скажник повинен заявити в апеляційній скарзі. Тобто, строк подання такого клопотання визначений днем подання апеляційної скарги.

37. У разі пропущення скажником зазначеного процесуального строку подання клопотання про звільнення його від сплати судового збору він може подати до суду заяву про поновлення такого строку одночасно з клопотанням про звільнення його від сплати судового збору та доказами, що підтверджують таке клопотання.

38. Якщо суд визнає причини пропуску скажником указанного строку поважними, він може поновити пропущений строк та розглянути клопотання скажника про звільнення його від сплати судового збору по суті. В іншому випадку таке клопотання підлягає залишенню без розгляду.

39. У разі коли суд поновив пропущений строк та розглянув клопотання по суті, він постановляє ухвалу про звільнення скажника від сплати судового збору або відмову у задоволенні вказаного клопотання.

40. Якщо апеляційна скарга залишається судом без руху, то скажнику надається строк для усунення її недоліків. Цей строк встановлюється судом, проте не може перевищувати десяти днів з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху.

41. Отже, строк для усунення недоліків апеляційної скарги до десяти днів є строком, що встановлюється судом, відповідно може бути продовжений судом за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду. Разом із тим строк для усунення недоліків апеляційної скарги понад десять днів є строком, встановленим законом, відповідно може бути поновлений судом за заявою учасника, якщо суд визнає причини його пропуску поважними. Строк, встановлений законом, не може бути поновлений судом з власної ініціативи.

42. У разі коли після постановлення судом ухвали про залишення апеляційної скарги без руху та надання скажнику строку на усунення її недоліків, а саме подання доказів сплати судового збору, скажник звернувся до суду з клопотанням про звільнення його від сплати судового збору, суд може залишити таке клопотання без розгляду з підстав пропущення строку його подання або за заявою скажника поновити цей строк та розглянути клопотання по суті.

43. У випадку залишення судом клопотання про звільнення скажника від сплати судового збору без розгляду або відмови в задоволенні такого клопотання суд постановляє ухвалу, яку направляє скажнику.

Трохи про залишення апеляційної скарги без руху, у разі несплати судового збору і заявлення клопотання про звільнення (відстрочення) від сплати судового збору в заяві про усунення недоліків апеляційної скарги (закінчення)

<https://t.me/glossema/1336>

[Постанова ВП ВС від 18.10.2023 в справі № 910/10939/22](#)

44. Отримавши її, скаржник повинен виконати ухвалу суду про залишення апеляційної скарги без руху, а саме подати суду докази сплати судового збору. У випадку якщо скаржник не встигає цього зробити до закінчення строку, наданого судом або встановленого законом на усунення недоліків, він може звернутись до суду із заявою, відповідно, про продовження або поновлення зазначеного строку.

45. Для цього перед постановленням ухвали про повернення апеляційної скарги з підстави неусунення скаржником її недоліків суд має переконатись, що скаржник отримав ухвалу про залишення без розгляду або відмову в задоволенні його клопотання про звільнення від сплати судового збору та має розумний строк для сплати судового збору і подання заяви про продовження або поновлення строку на усунення недоліків разом з доказами сплати судового збору. Відповідно до частини шостої статті 260 ГПК України такий строк не повинен перевищувати п'яти днів з дня закінчення строку на усунення недоліків.

46. Якщо скаржник звернувся до суду із заявою про продовження або поновлення встановленого судом або законом строку на усунення недоліків разом з доказами сплати судового збору, то суд може продовжити або поновити пропущений строк, прийняти докази сплати судового збору та відкрити апеляційне провадження, якщо визнає причини його пропуску поважними, або відмовити у продовженні, поновленні пропущеного строку та повернути апеляційну скаргу.

48. Ухвалою суду від 17 квітня 2023 року апеляційну скаргу позивачки було залишено без руху та наданий їй строк на усунення недоліків протягом десяти днів з дня вручення цієї ухвали. Ухвалу позивачка отримала 18 квітня 2023 року, отже, повинна була усунути недоліки апеляційної скарги до 28 квітня 2023 року.

49. 19 квітня 2023 року позивачка подала заяву про звільнення її від сплати судового збору з доказами відсутності доходів для сплати судового збору, яку апеляційний суд отримав 24 квітня 2023 року.

50. Ухвалою від 01 травня 2023 року апеляційний суд розглянув по суті заяву позивачки про звільнення від сплати судового збору, відмовив у задоволенні цієї заяви за недостатністю доказів та повернув апеляційну скаргу позивачці у зв'язку з неподанням доказів сплати судового збору.

51. Апеляційний суд одночасно постановив ухвалу про відмову позивачці в задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору та повернення апеляційної скарги. Внаслідок цього позивачка була позбавлена можливості дізнатись про те, що їй відмовили у задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору, та відповідно не змогла сплатити судовий збір і усунути недоліки апеляційної скарги.

52. Апеляційний суд отримав заяву позивачки про звільнення від сплати судового збору 24 квітня 2023 року, коли до кінця строку на усунення недоліків залишалось чотири дні. Якщо б позивачка дізналась про відмову їй у задоволенні заяви про звільнення від сплати судового збору раніше 01 травня 2023 року, в неї була б можливість сплатити судовий збір та подати суду відповідні докази в межах встановленого строку або клопотати про його поновлення.

54. ВП ВС вважає, що апеляційний суд, прийнявши рішення про відмову у звільненні позивачки від сплати судового збору, мав постановити відповідну ухвалу, направити її позивачці та переконатись, що вона отримала цю ухвалу і має розумний строк для сплати судового збору та подання заяви про продовження або поновлення строку на усунення недоліків разом з доказами сплати судового збору. Відповідно до частини шостої статті 260 ГПК такий строк не повинен перевищувати п'яти днів з дня закінчення строку на усунення недоліків.

Трохи про звільнення від сплати судового збору і приватного виконавця

<https://t.me/glossema/1348>

Постанова ОП КЦС ВС від 06.11.2023 у справі № 225/2213/20

Згідно з частиною першою статті 136 ЦПК України суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк у порядку, передбаченому законом, але не більше як до ухвалення судового рішення у справі.

§ 9. Процесуальні питання

З підстав, зазначених у частині першій цієї статті, суд у порядку, передбаченому законом, може зменшити розмір належних до сплати судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, або звільнити від їх сплати (частина третя статті 136 ЦПК України).

Відповідно до частини 1 статті 8 Закону України «Про судовий збір», враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов: 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача - фізичної особи за попередній календарний рік; або 2) позивачами є: а) військовослужбовці; б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї; г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або 3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю.

Суд може зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині першій цієї статті (частина друга статті 8 Закону України «Про судовий збір»).

Наведеними правовими нормами Закону України «Про судовий збір» встановлено чіткий і вичерпний перелік умов, а також суб'єктних та предметних критеріїв, за наявності яких, з огляду на майновий стан сторони, суд може, зокрема, звільнити від сплати судового збору.

Зазначеною нормою прямо передбачено право суду, зокрема, звільнити від сплати судового збору саме позивача - члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї, а заявник (скаржник) не є позивачем у справі. Тобто, за певних умов суд може звільнити від сплати судового збору саме сторону в справі.

Трохи про відсутність предмета спору і відмову в позові/закриття провадження в справі

<https://t.me/glossema/1349>

Ухвала КГС ВС від 31.10.2023 у справі № 916/1042/22

5.12. Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові ОП КЦС від 20.09.2021 у справі № [638/3792/20](#), про те, що закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору можливе як у випадку, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і у випадку, якщо він відсутній на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення.

5.13. При цьому колегія суддів виходить із того, що закриття провадження у справі - це форма закінчення розгляду господарської справи без прийняття судового рішення у зв'язку з виявленням після порушення провадження у справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи.

5.15. Одночасно слід зазначити, що предмет спору - це об'єкт спірного правовідношення, з приводу якого виник спір. Під предметом позову розуміється певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судове рішення.

5.16. Господарський суд закриває провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, зокрема, у випадку припинення існування предмета спору (наприклад, сплата суми боргу, знищення спірного майна, скасування оспорюваного акта державного чи іншого органу тощо), якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань.

5.17. Закриття провадження у справі на підставі зазначеної норми ГПК можливе також у разі, коли предмет спору існував на момент виникнення останнього та припинив існування в процесі розгляду справи. Якщо ж він був відсутній і до порушення провадження у справі, то зазначена обставина зумовлює відмову в позові, а не закриття провадження у справі.

5.18. Подібні висновки були викладені у постанові ВП ВС від 26.06.2019 у справі № 13/51-04, а також у постановках КГС від 26.07.2018 у справі № 910/23359/15, від 18.06.2019 у справі № 914/891/16, від 18.07.2019 у справі № [916/3147/16](#), від 26.11.2019 у справі № 920/240/18, від 18.07.2023 у справі № [906/1357/20](#), від 16.08.2023 у справі № [910/5571/22](#).

5.31. При цьому відсутність порушення прав та законних інтересів позивача є самостійною, достатньою підставою для відмови у позові незалежно від інших встановлених судом обставин. Подібна правова позиція викладена у постановках ВС від 04.12.2019 у справі № 910/15262/18, від 03.03.2020 у справі № [910/6091/19](#), від 16.10.2020 у справі № 910/12787/17, від 29.08.2023 у справі № [910/5958/20](#), 22.03.2023 у справі № [509/5080/18](#).

5.32. З урахуванням наведеного колегія суддів вважає, що відсутність предмета спору на момент звернення з позовом до суду свідчить про відсутність порушеного права позивача, а тому є підставою для відмови у позові, а не для закриття провадження у справі

5.40. З огляду на викладене колегія суддів дійшла висновку про необхідність передачі справи № [916/1042/22](#) на розгляд ВП ВС для відступлення від висновку, викладеного у постанові ОП КЦС від 20.09.2021 у справі № [638/3792/20](#), про те, що закриття провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору можливе як у випадку, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і у випадку, якщо він відсутній на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення.

Трохи про приватного виконавця і судові витрати

<https://t.me/glossema/1363>

Ухвала КГС ВС від 09.11.2023 у справі № 921/357/20

Предметом касаційного оскарження є додаткова ухвала суду першої інстанції та постанова суду апеляційної інстанції у справі № 921/357/20, згідно з якими частково задоволено заяву про ухвалення додаткового рішення щодо відшкодування витрат, понесених приватним виконавцем під час розгляду скарги на дії приватного виконавця, а саме, витрат на професійну правничу допомогу.

Правовідносини з розподілу витрат, пов'язаних з розглядом скарги є врегульованими виключно спеціальними нормами, які містяться у розділі VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (статті 343 - 344 ГПК України), з огляду на спеціальну правосуб'єктність приватного виконавця у сфері суспільних відносин, пов'язаних із оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності.

Покладення судових витрат, пов'язаних з розглядом скарги на заявника є можливим виключно у разі постановлення рішення про відмову в задоволенні його скарги (у разі встановлення судом необґрунтованості скарги згідно з приписами статті 343 ГПК України).

Водночас стаття 130 ГПК України встановлює спеціальні правила, які стосуються окремих конкретно визначених випадків розподілу судових витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Ця норма передбачає, що заявити вимогу про компенсації здійснених ним витрат може відповідач внаслідок необґрунтованих дій позивача.

Приватний виконавець згідно з приписами статей 41, 45 ГПК України не є стороною в судовому процесі та не входить до складу як безпосередніх учасників справи позовного провадження, так і інших учасників судового процесу.

Правовідносини в контексті застосування приписів статті 11 ГПК України не є подібними та в спірних правовідносинах має бути взята до уваги спеціальна правоздатність виконавця, яка, в тому числі, означає, що він здатен мати права й обов'язки у сфері суспільних відносин, пов'язаних із оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності.

Однією з основних засад (принципів) господарського судочинства є відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення (пункт 12 частини третьої статті 2 ГПК України).

§ 9. Процесуальні питання

Водночас колегія суддів вважає, що приватний виконавець не є стороною, на користь якої ухвалене судове рішення у справі. Факт розгляду скарги по суті в порядку 344 ГПК України, як передумова для покладення витрат пов'язаних з розглядом скарги на заявника, теж відсутній.

Таким чином, розподіл витрат, пов'язаних з розглядом скарги, здійснюється з особливостями, визначеними у статті 344 ГПК України. Виконавець є учасником виконавчого провадження і має право на відшкодування витрат, зокрема, на професійну правничу допомогу, у разі відмови в задоволенні скарги на його рішення, дії чи бездіяльність.

Водночас наявна й інша правова позиція Касаційного господарського суду, яка викладена у постанові від 27.07.2023 зі справи № 921/171/17-г/16 (з тими ж самими сторонами, як і в справі, що переглядається).

Так, Касаційний господарський Суд під час розгляду справи № 921/171/17-г/16 в подібних правовідносинах за участю тих самих сторін (постанова ухвалена суддями, які входять до іншої судової палати, зокрема, з розгляду спорів щодо земельних відносин та права власності), здійснив її розгляд з урахуванням приписів статей 124, 126, 129, 130 ГПК України.

Оскільки колегія суддів у справі, що розглядається вважає, що розподіл витрат, пов'язаних з розглядом скарги, здійснюється з особливостями, визначеними у статті 344 ГПК України, а тому вважає за необхідне відступити від правового висновку щодо застосування статті 130 ГПК України до спірних правовідносин, викладеного у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду зі справи № 921/171/17-г/16 шляхом його (висновку) конкретизації (уточнення).

Чи оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвала суду першої інстанції щодо поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання

<https://t.me/glossema/1377>

[Постанова КЦС від 16.11.2023 в справі № 200/8956/14-ц](#)

Касаційний суд враховує та нагадує, що питання про те, які ухвали підлягають оскарженню в апеляційному порядку без рішення суду неодноразово вирішувалися Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду. Зокрема:

§ 9. Процесуальні питання

«ухвала суду першої інстанції за результатами вирішення питання про привід боржника може бути оскаржена в апеляційному порядку, оскільки особа, яка подає апеляційну скаргу, не може поновити свої права в інший спосіб аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції» (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 06 березня 2019 року в справі № 756/671/16-ц](#));

«тлумачення та застосування положень статті 353 ЦПК України має відбуватися із урахуванням можливості/неможливості поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду. Ухвала про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення, може бути оскаржена в апеляційному порядку, оскільки, з урахуванням стадії укладення мирової угоди, особа, яка подає апеляційну скаргу, не може поновити свої права в інший спосіб аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про відмову у затвердженні мирової угоди, яка укладена на стадії виконання судового рішення» (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 листопада 2021 року у справі № 2-41/2006](#)).

Особливість ухвали суду першої інстанції про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання полягає у тому, що вона постановляється на стадії виконання судового рішення і оскаржити її разом з рішенням суду неможливо. Тому положення пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України необхідно розуміти як можливість учасника справи оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвалу суду першої інстанції як про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання (див.: [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року в справі № 523/13035/14-ц](#), [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року в справі № 1316/4225/12](#), [постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 лютого 2022 року в справі № 450/2600/14-ц](#)).

Трохи про оскарження в касаційному порядку ухвали про залишення апеляційним судом заяви без розгляду

<https://t.me/glossema/1389>

Ухвала КГС ВС від 27.11.2023 у справі № 911/3069/19

Предметом касаційного оскарження є ухвала Північного апеляційного господарського суду від 17.10.2023 у справі №911/3069/09 якою заяву представника ТОВ «Спектр-Агро» адвоката Бонтлаба В. В. про покладення на Тетіївський відділ державної виконавчої служби у Білоцерківському районі Київської області Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) судових витрат на професійну правничу допомогу залишено без розгляду. Отже, предметом касаційного оскарження є ухвала апеляційної інстанції про залишення заяви без розгляду.

Ухвали про залишення заяви без розгляду, до переліку, визначеного пунктом 3 частини першої статті 287 ГПК, таких ухвал не віднесено, а тому, відповідно, не підлягають касаційному оскарженню.

Колегією суддів виявлено різні підходи щодо застосування Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду пункту 3 частини першої статті 287 ГПК України (який визначає порядок застосування передбаченого цією нормою обмеження у касаційному оскарженні ухвал, зокрема, ухвал апеляційної інстанції) до відкриття касаційного провадження щодо оскарження ухвали апеляційного суду, якою заяву про розподіл судових витрат залишено без розгляду на підставі частини восьмої статті 129 ГПК України, та яка не входить до переліку ухвал апеляційного суду на яку учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки, мають право подати касаційну скаргу визначену пунктом 3 частини першої статті 287 ГПК України.

Також колегією суддів виявлено і різні підходи щодо застосування Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду Закону України «Про судовий збір» (пп. 7 п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України "Про судовий збір") у контексті визначення правової природи ухвали апеляційного суду як об'єкту справляння судового збору за подання касаційної скарги.

Існування такого підходу Верховного Суду у застосуванні пункту 3 частини першої статті 287 ГПК України щодо визначення порядку застосування передбаченого цією нормою обмеження у касаційному оскарженні ухвал апеляційного суду у сукупності з положеннями частини восьмої статті 129 ГПК України, пп. 7 п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України "Про судовий збір" у контексті визначення правової природи ухвали апеляційного суду як об'єкту справляння судового збору за подання касаційної скарги без відступлення від нього унеможливорює розгляд питання щодо відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою ТОВ «Спектр-Агро» у справі.

Колегія суддів виходить з того, що передання справи на цій стадії до розгляд до об'єднаної палати сприятиме у забезпеченні єдності судової практики та підходів доступу до правосуддя, застосуванні/незастосування «процесуальних фільтрів», передбачених пунктом 3 частини першої статті 287 ГПК України, застосування пп. 7 п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України "Про судовий збір" у контексті визначення правової природи ухвали апеляційного суду як об'єкту справляння судового збору за подання касаційної скарги.

Трохи про способи захисту і секундарне право

<https://t.me/glossema/1392>

Постанова ОП КГС ВС від 17.11.2023 у справі № 910/12832/21

177. Належність та ефективність за своєю природою є різними за змістом властивостями (критеріями) способу захисту порушених прав та інтересів, які характеризують спосіб захисту з точки зору допустимості застосування в межах судової юрисдикції з огляду на правовий характер вимоги та наявності умов до його застосування у конкретних правовідносинах (належність) та можливості за наслідком його застосування відновлення (отримання найбільшого ефекту у відновленні) порушених прав та інтересів позивача (ефективність).

179. Належним способом захисту порушених прав - є спосіб захисту, який відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, правовій меті, якої прагне суб'єкт захисту, тоді як під ефективним способом захисту розуміється такий, що забезпечує відновлення порушеного права позивача (спричиняє потрібні результати) без необхідності вчинення інших дій з метою захисту такого права, повторного звернення до суду задля відновлення порушеного права. Тобто спосіб захисту, який виходячи з характеру спірних правовідносин та обставин справи здатен призвести до відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів (має найбільший ефект у відновленні).

180. У спорі учасників ринку електричної енергії щодо перерахунку небалансів електричної енергії такими, що відповідають змісту порушеного права сторони відповідальної за небаланс, характеру його порушення, наслідкам, які спричинило порушення та забезпечує ефективний захист її прав, інтересів з урахуванням положень статті 16 ЦК України, статті 20 ГК України, статті 70 Закону України "Про ринок електричної енергії" є способи захисту порушених прав та інтересів у вигляді:

визнання відсутності в особи відповідальної за небаланс обов'язку з оплати спірних обсягів небалансів або визнання відсутності в оператора системи передачі права вимагати такої оплати від особи, відповідальної за небаланс;

зобов'язання оператора системи передачі вчинити дії з "анулювання" власних попередніх односторонніх дій, які протиправно створюють фактичні (не правові - адже дії оператора системи

передачі як носія секундарного права є протиправними) наслідки у вигляді безпідставних майнових втрат.

Що має довести позивач при оспорюванні правочину на підставі статті 225 ЦК

України

<https://t.me/glossema/1394>

Окрема думка судді КЦС ВС від 30.11.2023 у справі № 334/8625/14-ц

2. Правочин, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті - за позовом інших осіб, чії цивільні права або інтереси порушені (частина перша статті 225 ЦК України).

2.1. З позовом про визнання правочинів недійсними на підставі статті 225 ЦК України звертається:

або сторона правочину, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними;

або в разі її смерті - інші особи, чії цивільні права або інтереси порушені. До інших осіб відносяться, зокрема, спадкоємці сторони правочину, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.

2.2. Правила статті 225 ЦК України поширюються на випадки, коли фізична особа хоча і є дієздатною, однак у момент вчинення правочину вона перебувала в такому стані, коли не могла усвідомлювати значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо).

2.8. В справі про оспорювання правочину, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, позивач має довести не тільки стан фізичної особи в момент вчинення правочину (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо), але й те що під впливом такого стану фізична особа не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.

2.9. У справі про оспорювання правочину, який дієздатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, висновок експерта не є найважливішим доказом. Це зумовлено тим, що висновок для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами. Наприклад, докази вчинення особою у спірний період інших правочинів чи звернення до суду за захистом свої прав та постановлення судом судових рішень про задоволення позову, з очевидністю свідчать про його розумну поведінку, та можуть бути підставою для спростування спростувати висновку експертизи, що при вчиненні оспорюваного правочину не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. Саме такий підхід дозволяє отримати результати, яких розум і справедливість могли б очікувати.

Чи має частина друга статті 83 ЦПК України застосовуватися до випадків подання заяви про визнання фізичної особи недієздатною

<https://t.me/glossema/1397>

[Постанова КЦС ВС від 30.11.2023 в справі № 569/4466/23](#)

Суд першої інстанції, з посиланням на частину другу статті 83 ЦПК України вважав, що заявником не виконано вимоги ухвали суду про залишення заяви без руху, а саме не зазначено доказів, які підтверджують обставини, що свідчать про хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок чого ОСОБА_2 не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, та не долучено доказів, що підтверджують такі обставини (виписки із історії хвороби психіатричних закладів (амбулаторної картки хворого), довідки про знаходження, перебування на обліку особи у психіатричних лікувальних закладах тощо). Тобто заявником не надано жодних доказів, які б підтверджували такі обставини.

Апеляційний суд, хоча й не послався на частину другу статті 83 ЦПК України, залишив ухвалу суду першої інстанції про повернення заяви без змін. При цьому апеляційний суд вказав, що заявником не долучено до заяви докази, які підтверджують обставини, що свідчать про хронічний стійкий психічний розлад, внаслідок якого ОСОБА_2 не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (наприклад виписки із історії хвороби (амбулаторної картки хворого), довідки про

§ 9. Процесуальні питання

знаходження, перебування на обліку особи у психіатричних лікувальних закладах, тощо) ухвалою суду від 21 березня 2023 року заяву залишено без руху, а оскільки заявником не виконано вимоги хвали про залишення заяви без руху, судом першої інстанції правомірно визнано таку заяву неподаною та повернуто її заявнику.

Законодавець визначив на рівні процесуального закону особливості пов'язані із розглядом справ окремого провадження. Такі особливості проявляються в тому, що при розгляді справ не застосовуються положення щодо змагальності (стаття 12 ЦПК України) та меж судового розгляду (статті 13 ЦПК України). Законодавець в справах окремого провадження наділив суд можливістю за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

Тільки в окремих випадках законодавець встановив необхідність подання разом із заявою доказів, що підтверджують викладені в заяві обставини (наприклад, в частині другій статті 318 ЦПК України).

У частині третій статті 297 ЦПК не міститься вимоги разом із заявою про визнання фізичної особи недієздатною подати докази, що підтверджують викладені в заяві обставини.

З урахуванням того, що законодавець в справах окремого провадження наділив суд можливістю за власною ініціативою витребувати необхідні докази та у частині третій статті 297 ЦПК не міститься вимоги разом із заявою подати докази, частина друга статті 83 ЦПК України не має застосовуватися до випадків подання заяви про визнання фізичної особи недієздатною.

Таким чином, суди зробили помилковий висновок про визнання неподаною та повернення заяви. Тому оскаржені судові рішення слід скасувати, справу направити до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Чи підлягає виконавче провадження закінченню при частковому визнанні таким, що не підлягає виконанню виконавчого документу

<https://t.me/glossema/1401>

Постанова КЦС ВС від 29.11.2023 у справі № 2320/3560/12

Так, пункт 5 частини першої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» унормовує питання закінчення виконавчого провадження лише у разі (1) скасування або (2) визнання

нечинним рішення, на підставі якого виданий виконавчий документ, або (3) у разі визнання судом виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню. Будь-яких інших підстав наведена норма не містить.

Вимоги закону допускають закінчення виконавчого провадження за пунктом 5 частини першої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» лише в разі повного визнання судом виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню, тоді як у разі часткового його визнання та залишення без змін рішення суду в стягненні певної частини боргу відсутні правові підстави для закінчення виконавчого провадження за вказаною нормою.

Подібний висновок зробив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у [постанові від 09 липня 2019 року у справі № 910/15888/17](#).

Враховуючи те, що визнано таким, що не підлягає виконанню виконавчий лист в частині про примусове стягнення з ОСОБА_1 заборгованості в розмірі 277 442,25 доларів США на користь АТ «ОТП Банк», а стягнення заборгованості у гривневому еквіваленті в розмірі 2 217 595,90 грн залишено в силі, тому в приватного виконавця були відсутні правові підстави для закриття виконавчого провадження згідно з пунктом 5 частини першої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження».

Чи обов'язок в учасника справи надавати докази надсилання іншим учасникам справи копій заяв та клопотань з процесуальних питань

<https://t.me/glossema/1402>

[Ухвала КГС ВС від 28.11.2023 у справі № 910/1834/19](#)

17. У справі, що переглядається, розглядалась заява про забезпечення доказів, яка була подана на стадії підготовчого судового засідання. Підставою для повернення заяви без розгляду визначено, зокрема, недотримання абзацу 2 частини другої статті 170 ГПК України.

18. ВС вважає за необхідне відступити від висновку, зробленого ВС у постанові від 26.07.2023 у справі № 924/681/22 стосовно відсутності в учасника права обов'язку надавати докази надсилання заяви іншим учасникам справи, якщо це не заяви, скарги, клопотання чи заперечення, які подаються

§ 9. Процесуальні питання

на стадії виконання судового рішення або в процесі здійснення судового контролю за виконанням судових рішень з огляду на таке.

19. Згідно з частиною другою статті 161 ГПК України, що закріплена у параграфі 1 "Заяви по суті справи" Глави 1 Розділу III, заявами по суті справи є: позовна заява; відзив на позовну заяву (відзив); відповідь на відзив; заперечення; пояснення третьої особи щодо позову або відзиву.

20. Параграфом 2 "Заяви з процесуальних питань" цієї Глави та Розділу ГПК України визначено форму і зміст заяв, клопотань, заперечень, які можуть бути подані, при розгляді справи судом учасниками судового процесу. У цих заявах, клопотаннях, запереченнях учасники викладають свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення, міркування щодо процесуальних питань.

23. Положення статей 169 і 170 ГПК України підлягають застосуванню у взаємозв'язку, оскільки норми статті 169 передбачають загальний перелік та порядок подачі заяв та клопотань, а норми статті 170 ГПК України - форму та їх зміст.

24. ВС вважає, що частина перша статті 170 ГПК України встановлює вимогу до всіх письмових заяв, клопотань та заперечень, а тому, з урахуванням комплексного застосування норм права (статей 169, 170 ГПК України) слід дійти висновку, що положення частини першої - третьої вказаної статті містять загальні вимоги щодо всіх без виключення заяв, поданих з процесуальних питань.

25. Крім того, з урахуванням визначеного статтею 129 Конституції України принципу змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, а також передбаченого, зокрема, статтею 7 ГПК України обов'язку суду гарантувати дотримання прав всіх учасників справи подати свої міркування та заперечення щодо письмово заявлених клопотань інших учасників справи, до заяви про забезпечення доказів мають бути подані докази її направлення іншим учасникам справи.

26. Подібний висновок містить ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.08.2023 у справі № 460/25721/22.

27. Враховуючи викладене, з метою забезпечення єдності судової практики щодо застосування норми абзацу другою частини другої статті 170 ГПК України у взаємозв'язку з частиною першою вказаної статті, колегія суддів вважає за необхідне відступити від [висновку колегії суддів Касаційного господарського у складі Верховного Суду з іншої палати, викладеного у постанові від 26.07.2023 у справі № 924/681/22](#) щодо відсутності обов'язку учасника справи надавати докази надсилання іншим учасникам справи копій заяв та клопотань з процесуальних питань.

Чи відшкодовуються витрати за проведення експертизи, зробленої до відкриття провадження в справі

<https://t.me/glossema/1409>

[Постанова ВП ВС від 22.11.2023 року в справі № 712/4126/22](#)

175. Висновок експерта може бути підготовлений як підставі ухвали суду про призначення експертизи, так і на замовлення учасника справи.

176. У випадку подання учасником справи до суду висновку експерта, складеного на його замовлення, у такому висновку має бути зазначено, що його підготовлено для подання до суду та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Зокрема, інша сторона може подати до суду заяву про наявність підстав для відводу експерта, який підготував висновок на замовлення іншої особи, і у разі, якщо суд визнає наявність таких підстав, такий висновок не приймається судом до розгляду (стаття 101 КАС України, стаття 98 ГПК України, стаття 102 ЦПК України).

177. Вирішуючи питання розподілу судових витрат, суд враховує не те, коли замовлено експертизу та отримано висновок експерта - до чи після звернення позивача до суду з позовом, а те, чи пов'язані безпосередньо ці витрати з розглядом справи.

178. Отже, відшкодування витрат за проведення експертизи не обмежується випадком її призначення та проведення після відкриття провадження у справі.

179. Відтак сторона, на користь якої ухвалено рішення, має право на відшкодування витрат за експертизу, проведену до подання позову, якщо такі витрати пов'язані з розглядом справи, зокрема якщо судом враховано відповідний висновок експерта як доказ.

180. Відмова у відшкодуванні судових витрат за проведення експертизи стороні, на користь якої ухвалене судове рішення (особливо, якщо суд врахував відповідний висновок експерта як доказ), не узгоджується із засадами розумності, добросовісності, справедливості та правової визначеності, а також не забезпечує конструкцію передбачуваності застосування процесуальних норм, отже, не є такою, що відповідає принципу верховенства права.

171. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що внаслідок розвитку суспільних відносин у сфері процесуального законодавства, які знайшли своє відображення у внесених змінах до процесуальних кодексів Законом від 15 грудня 2017 року № 2147-VIII, задля забезпечення єдності судової практики щодо вирішення питання можливості відшкодування стороні, на користь якої ухвалено судове рішення, витрат на складення висновку експерта, виготовленого та отриманого на замовлення сторони у справі до відкриття провадження в такій справі, необхідно відступити від висновку, висловленого в постановках Верховного Суду: [у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16 грудня 2020 року у справі № 824/647/19-а \(провадження № К/9901/31359/20\)](#) та [від 13 липня 2021 року у справі № 640/19089/20 \(провадження № К/9901/22986/21\)](#), у складі колегії суддів [Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 20](#)

липня 2022 року у справі № 524/710/21 (провадження № 61-1693св22), у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31 травня 2023 року у справі № 914/3881/21.

Чи може бути відповідач звільнений від сплати судового збору

<https://t.me/glossema/1416>

Постанова ВП ВС від 29.11.2023 у справі № 906/308/20

58. При цьому немає жодного розумного пояснення, чому фізична особа - відповідач, оскаржуючи судові рішення в апеляційному або касаційному порядку, не може бути звільнена від сплати судового збору за умови, коли розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу відповідача - фізичної особи за попередній календарний рік, у той час як позивач за таких самих умов може бути звільнений від сплати судового збору як при поданні позовної заяви, так і при подальшому оскарженні судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

60. Незастосування до фізичної особи положень пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» з тих підстав, що така особа є відповідачем, може порушити право особи на справедливий суд (стаття 6 Конвенції). Зазначене також не відповідає ряду конституційних засад та основних засад господарського процесу: принципам рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення (пункти 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України); рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках (пункти 2, 8, 9 частини третьої статті 2 ГПК України).

61. Отже, положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача - фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

62. Відмова у звільненні від сплати судового збору з тих підстав, що така особа є відповідачем, без дослідження судом доказів, якими відповідач обґрунтовує наявність підстав для застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», завдає шкоди самій суті права відповідача на доступ до суду.

§ 9. Процесуальні питання

67. Правовий висновок КЦС, викладений у постанові від 21.09.2022 у справі № [303/7754/21](#), відповідає наведеному вище правовому висновку ВП ВС.

68. Отже, ВП ВС вважає, що [немає підстав для відступу від правового висновку КЦС, викладеного у постанові від 21.09.2022 у справі № 303/7754/21](#).

69. Натомість КГС в постанові від 25.03.2021 у справі № [912/3514/20](#) зауважив, що умови, визначені в пунктах 1 та 2 частини першої статті 8 вказаного Закону, можуть застосовуватися лише до позивачів - фізичних осіб, котрі перебувають у такому фінансовому стані, що розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру їх річного доходу, та до позивачів, що мають певний соціальний статус: є військовослужбовцями, батьками, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів; одинокими матерями (батьками), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю; особами, які діють в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

70. З огляду на викладене в мотивувальній частині цієї ВП ВС [відступає від вказаного вище висновку КГС](#) та ще раз наголошує, що положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача - фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

Чи є запровадження на всій території України карантину є підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП

<https://t.me/glossema/1430>

[Постанова ОП КЦС ВС від 11.12.2023 у справі № 947/8885/21](#)

Запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено пунктом 1 глави XIX Прикінцевих положень КЗпП України.

При цьому вирішувати питання поважності пропуску такого строку не потрібно.

У зв'язку з викладеним Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного [у постанові Верховного](#)

Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2022 року у справі № 552/4200/21 (провадження № 61-20725 св 21).

Трохи про видачу дубліката виконавчого документу

<https://t.me/glossema/1434>

Ухвала КЦС ВС від 07.12.2023 у справі № 572/3591/19

У справі, що переглядається:

при задоволенні заяв про видачу дубліката виконавчого листа суди вказували, що суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, незалежно від того, суд якої інстанції видав виконавчий документ, може видати його дублікат, якщо стягувач або державний виконавець, приватний виконавець звернувся із заявою про це до закінчення строку, встановленого для пред'явлення виконавчого документа до виконання. Матеріали справи не містять повідомлень про вручення надісланих районним судом поштових конвертів із виконавчими листами. Лише стягувачем було надано копії конвертів, які визнано нею такими, що надіслані судом, однак, як вона стверджує, виконавчі листи не одержано;

натомість в касаційних скаргах міститься посилання на те, що дублікат виконавчого документа видається замість втраченого оригіналу, лише за наявності достатніх доказів того, що виконавчий документ дійсно втрачено.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в практиці Верховного Суду сформувався два підходи щодо застосування підпункту 17.4. пункту 17 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України та підпункту 19.4 пункту 19 розділу XI «Перехідні положення» ГПК України:

стягувач не повинен доводити фізичної втрати оригіналу наказу, а має доводити відсутність у нього виконавчого документу, який йому видано, та, як наслідок, відсутність у нього можливості звернутися до виконавця;

дублікат виконавчого документа видається замість втраченого оригіналу, лише за наявності достатніх доказів того, що виконавчий документ дійсно втрачено При цьому, заявник повинен повідомити суду обставини, за яких виконавчий лист було втрачено, подавши відповідні докази.

Касаційний суд акцентує, що вказані приклади судової практики касаційного суду підтверджують наявність по суті двох взаємовиключних підходів до тлумачення та застосування підпункту 17.4. пункту 17 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України та підпункту 19.4 пункту 17 розділу XI «Перехідні положення» ГПК України.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що при пошуку за фразою «заява про видачу дубліката виконавчого листа» в реєстрі міститься тільки за 2023 рік 8 818 судових рішень. Потенційно справи про видачу дубліката виконавчого листа можуть перебувати на розгляді не тільки у суді касаційної, але й судах апеляційної та першої інстанції. Тому рішення Великої Палати Верховного Суду за наслідком вирішення цієї правової проблеми має стати орієнтиром при вирішенні подібних справи судами першої, апеляційної та касаційної інстанції.

Касаційний суд вважає, що передача справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики з урахуванням таких аспектів розгляду справ про видачу дубліката виконавчого листа), що свідчить про виключність цієї правової проблеми, зокрема, необхідність визначення: (1) що означає «втрата» виконавчого листа (фізична, юридична тощо); (2) які умови для задоволення судом заяви про видачу дубліката виконавчого листа; (3) які обставини має доводити стягувач в справі про видачу дубліката виконавчого листа.

Чи є постанова апеляційного суду про забезпечення позову виконавчим документом

<https://t.me/glossema/1440>

Постанова КЦС ВС від 07.12.2023 в справі № 757/33742/19

Ключовим питанням, яке постало перед касаційними судом в цій справі є те, чи є постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду ухвали суду першої інстанції щодо забезпечення позову, виконавчим документом?

Обміркувавши викладене з урахуванням принципу розумності касаційний суд зауважує, що:

§ 9. Процесуальні питання

законодавець розмежує такі поняття як судові рішення, що підлягають примусовому виконанню (і тому, відповідно, мають визнаватися підставою виконання), та виконавчі документи (що видаються для забезпечення можливості примусової реалізації підстави виконання);

підставами виконання є визначені в законі акти юрисдикційних органів. Наприклад, підставою виконання є рішення суду першої інстанції у цивільній справі, а відповідним виконавчим документом - виконавчий лист, що видається судом на підставі такого рішення. Серед підстав виконання є рішення не тільки суду, а й інших органів. Перелік виконавчих документів, передбачений статтею 3 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якої одні з них за формою і змістом відрізняються від підстав виконання (наприклад, рішення суду першої інстанції як підстава виконання, а виконавчий лист, виданий на його виконання - як виконавчий документ; рішення комісії по трудових спорах як підстава виконання, а посвідчення комісії по трудових спорах, видані на підставі цих рішень - як виконавчий документ тощо), а інші одночасно виступають підставою виконання і виконавчим документом (зокрема, судовий наказ, виконавчий напис нотаріуса);

відповідно до вимог процесуального закону оформлювати своє судове рішення щодо результатів перегляду питання про забезпечення позову апеляційний суд може тільки у вигляді постанови, ухвала з цього приводу апеляційним судом ухвалена бути не може. Хоча по своїй суті, постанова апеляційного суду складається, власне із частини, що присвячена скасуванню ухвали суду першої інстанції про відмову в забезпеченні позову, та частини про постановлення нового судового рішення (ухвали) про забезпечення позову. При цьому таку процесуальну дію як забезпечення позову необхідно забезпечувати можливостями примусового виконання, незалежно від того чи втілена вона в ухвалі суду першої інстанції, чи за результатами апеляційного перегляду в постанові апеляційного суду. Очевидно, що такий підхід дозволяє отримати результати, яких розум і справедливість могли б очікувати;

постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду відповідної ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. У цьому випадку постанова апеляційного суду одночасно виступає і підставою виконання і виконавчим документом.

§ 10. Трохи статей про приватне право

Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі

Дуже часто виникають питання пов'язані із способами захисту прав в судовій практиці. Тому, за люб'язної згоди Пількова Костянтина, розміщуємо його статтю [«Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі»](#) (Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11).

Трохи про недійсність торгів (початок)

Цікаву дискусію [щодо недійсності торгів розпочала Інна Валентинівна](#). Окреслю окремі аспекти [цієї проблематики](#).

I. Історичний та законодавчий контекст щодо недійсності торгів

Конструкція недійсності торгів тривалий час регулювалася в українському законодавстві. У статті 399 ЦПК УРСР (глава 46) встановлювалася можливість визнання недійсними публічних торгів та підстави для оспорювання. Зокрема, передбачалося, що торги визнаються судом недійсними: 1) якщо вони проведені з порушенням встановленого порядку продажу будинків з торгів; 2) в разі залишення на торгах будинку за особою, яка не мала права брати участь у торгах; 3) в разі зловживання з боку судового виконавця, стягувача або покупця (частина перша статті 399, глава 46 ЦПК УРСР). У 2000 році глава 46 була виключена із ЦПК УРСР.

Законодавець досить «специфічно» реагував на відсутність недійсності торгів, оскільки ні при розробленні ЦК, ні окремих законів повноцінну конструкцію недійсності торгів не закріплював. У різний період передбачалися такі конструкції як, зокрема: «недійсність угод, укладених на аукціоні, конкурсі»; «недійсність результатів конкурсу та/або договору»; «оскарження результатів прилюдних торгів»; «недійсність [результатів аукціону](#)».

Такий стан законодавчого регулювання позначився і на судовій практиці, оскільки існували відмінні підходи до допустимості/недопустимості конструкції недійсності торгів: визнання публічних торгів недійсними не допускається; констатується можливість оспорювати договір, який укладається за результатами торгів; здійснюється розмежування недійсності договору, що

укладається в результаті торгів і власне недійсності публічних торгів; допускається визнання публічних торгів недійсними, оскільки здійснюється їх кваліфікація як [багатостороннього правочину](#).

В чинному законодавстві на рівні окремих норм, зокрема, допускається: визнання недійсними судом результатів торгів (частина друга статті 138 ЗК); визнання недійсними результатів аукціону (частина друга статті 7 Кодексу з процедур банкрутства); визнання недійсним правочину, вчиненого з порушенням порядку підготовки та проведення аукціону (стаття 73 Кодексу України з процедур банкрутства); оскарження результатів електронного аукціону (стаття 48 Закону України «Про іпотеку»); визнання результатів процедури закупівлі/спрощеної закупівлі недійсною та/або договору про закупівлю нікчемним (пункт 2 частини першої статті 7 Закону України «Про публічні закупівлі»); позов про визнання недійсними результатів приватизації (частина друга статті 30 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна»).

Трохи про недійсність торгів (продовження)

II. Щодо допустимості конструкції [недійсності торгів](#)

З позиції людини розумної досить складно пояснити існування: існування кваліфікації: торгів як правочину, проведення торгів (аукціону) є правочином; процедура набуття майна на торгах є різновидом договору купівлі-продажу; кваліфікації протоколу торгів як попереднього договору; допустимості оспорування протоколів і торгів, допустимість вимог про оскарження результатів аукціону та договору купівлі-продажу, про визнання недійсними протоколу; кваліфікації вимоги про визнання недійсними торгів як неефективної, та необхідності застосовувати кондикційний позов.

Навряд чи така невизначеність та суперечливість конструкцій дозволяє зробити вирішення спору прогнозованим.

При вирішенні проблематики допустимості/недопустимості конструкції недійсності торгів слід враховувати:

по-перше, що таке торги?! Традиційно у цивілістиці розгляд торгів відбувається у контексті укладення договору. Якщо надати певною мірою спрощене розуміння торгів, то це - «клубок» юридичних фактів (механізм, процедура чи спосіб укладення договору). Тому навряд чи можливо без застережень кваліфікувати торги як правочин;

по-друге, що може вражати недійсність?! Недійсність може стосуватися або «вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ. Очевидно, що недійсність не може стосуватися механізму, процедури чи способу укладення договору;

по-третє, чи допускається національним правопорядком існування такої конструкції як недійсність торгів?

Політико-правовий підхід допускає, як мінімум, кілька варіантів: допускається. При цьому варіанті необхідне пояснення: як належить формулювати позовну вимогу (визнати недійсними торги); які вимоги неефективні (визнати недійсним протокол свідцтво і т.д.); які підстави такої недійсності; допускається, якщо за результатами торгів не вчиняється договір. За такого підходу також потрібне пояснення: як належить формулювати позовну вимогу (визнати недійсними торги); які вимоги неефективні (визнати недійсним протокол свідцтво і т.д.); які підстави такої недійсності;не допускається. Такий варіант мав би пояснювати, які ж способи захисту повинні бути застосовані для ефективного захисту, якщо допущене порушення приватних прав та інтересів.

Про принципи права у практиці Верховного Суду

<https://t.me/glossema/769>

Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви

до духу

<https://www.deadlawyers.org/de-take-napysano/>

Покажіть, де це написано?

Питання, винесене в епіграф цієї статті, здатне «вбити» право. Але «вбити» право або ж істотно зашкодити йому це питання спроможне тільки у тому разі, якщо той, хто має на нього відповіді, справді розпочне шукати пряму на нього відповідь. І, не відшукавши, що це десь таки написано, підніме білий стяг і визнає, що в правовому диспуті він зазнав поразки, бо це ніде не написано.

Фраза «стратити не можна помилувати», яку інколи хрестоматійно використовують для опису юридичної професії, може бути ілюстрацією, застосовною виключно для вивчення пунктуації, але точно не для демонстрації того, чим є право та для чого воно потрібне. Так само ця хрестоматійна фраза не є ілюстрацією того, як потрібно писати закони й для чого потрібні судді. Видається, що судді завжди мають оцінювати більш широкий контекст, а не тільки фокусуватися на правильному прочитанні фрази залежно від одного розділового знака. В сучасному світі парламент і суд повинні бути не лише представниками різних гілок влади, які стримують, але водночас збалансовують одна

одну. Крім цього, вони мають бути суб'єктами, які створюють та реалізують правила гри, що відповідатимуть засаді верховенства права.

За п'ять років функціонування Верховного Суду можна стверджувати про те, що принципи права перейшли з розряду лише теоретичного поняття (з-поміж тих, які асоціюються з однією з перших в університеті лекцій з будь-якої галузі права й зовсім не запам'ятовуються) до доволі таки потужного системозмінювального інструменту, який подекуди має вирішальне значення в зміні підходів до розгляду тієї чи іншої категорії справ.

Без сумніву, наявні досягнення – це лише початок, але початок, який є радше фундаментом, що дасть поштовх до розвитку тих принципів, які вже застосовуються, а також до більш сміливого застосування інших принципів права.

Що цьому заважає? Абсолютна віра у святість закону, а також класичний підхід до визначення правової системи України як континентальної, у якій суд начебто повинен механічно застосовувати писане право й не здатен його творити. Однак правова реальність усе впевненіше починає натякати на те, що право – це не лише закон та твориться воно не тільки законодавцем, а й судом, і не лише в англосаксонській правовій системі.

Із цих міркувань зрозуміло, що настав час визнати помилковим підхід, який ставить високий нездоланий бар'єр між континентальною та загальною (англосаксонською) системами права. Усталений для другої з названих систем концепт *stare decisis*, згідно з яким схожі справи мають розглядатись однаково, є універсальним, і його не можна називати характерним тільки для системи загального права.

Також доволі дискусійно, покликаючись на запропонований ученим Ш. Л. Монтеск'є принцип розподілу влади, заперечувати саме існування судової творчості. Саме цей принцип багато вчених розглядають як такий, що заперечує саму сутність судді як суб'єкта творення права. Водночас заперечити визнання судді суб'єктом правотворчості означало б заперечити визнання і дію принципу верховенства права.

Наведена, можливо, й дуже претензійна, теза пояснюється просто. Будь-який фаховий юрист, тим паче в Україні, хоча б раз у житті стикався з неправовим законом або, якщо простіше, – з неконституційним законом. Або ж із випадками, коли дві законодавчі норми прямо суперечать одна одній. Якщо керуватися тим, що роль судді – лише застосовувати закон, то суддя, навіть усвідомлюючи те, що своїми діями він дасть життя неконституційному закону, має тільки один варіант поведінки – застосовувати його. Чому? Тому що Монтеск'є. Натомість аналіз праць цього вченого свідчить про те, що він навряд зрадів би такому поясненню.

Без сумніву, суд не має грати на половині поля парламенту й не може підмінити собою законодавця, однак навіть у таких умовах залишається багато простору для судового активізму, який існує, як то кажуть, «між краплинами». Звісно, насамперед ідеться про наявність колізій, подолання яких є можливим винятково за умови певної частки судового активізму. Також зелене світло такий активізм отримує в разі наявності законодавчих прогалин. Це ті випадки, коли навряд хтось зможе звинуватити суддю в надмірному активізмі.

Складнішими є випадки, коли шансів звинуватити суддю в надмірному активізмі більше: тоді, коли норма певним чином врегульовує відносини, але робить це в неправовий (наприклад, неконституційний) спосіб.

Наведемо приклад, коли це було виправдано. Критерієм виправданості в цьому випадку є практика ЄСПЛ. Упродовж тривалого часу відповідно до цивільного процесуального законодавства особа, яка була позбавлена цивільної дієздатності, не могла звернутися до суду із заявою про поновлення її дієздатності. Мотиви такого регулювання полягали в накладенні на цей випадок класичних положень про процесуальну (не)дієздатність. Як зрештою виявилось, такий класичний підхід суперечить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що і призвело до ухвалення рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України («Наталія Михайленко проти України» (Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine)). Позиція ЄСПЛ в цьому контексті зводилася до того, що особа, позбавлена цивільної дієздатності, справді не може мати процесуальної дієздатності. Але із цього правила є один легітимний виняток, а саме – звернення до суду із заявою про поновлення дієздатності такої особи. Інакше кажучи, суд, звісно, не зобов'язаний задовольняти таку заяву, однак він повинен її розглянути, навіть якщо вона подана особою, визнаною недієздатною, а не її представником.

На сьогодні законодавство в цій частині зазнало змін і цей нюанс врегульовано та регламентовано. Водночас ще до імплементації таких змін, але вже після появи рішення ЄСПЛ національні суди почали розглядати відповідні заяви, подані особами, визнаними недієздатними. Вочевидь, у цьому разі поштовхом до судового активізму стало рішення ЄСПЛ. Але чи міг національний суд імплементувати відповідний підхід і без рішення ЄСПЛ? Очевидно, що так, міг. Методологічною інструментальною основою такого підходу є саме принципи права.

Рональд Дворкін у своїх працях у критиці позитивізму дає дефініцію поняттю «принцип» як стандарту, якого потрібно дотримуватись, і не тому, що він сприятиме економічній, політичній, соціальній ситуації (чи підтримуватиме її), яку вважають за бажану, а тому, що це вимога справедливості, чесності чи якогось іншого виміру моралі (курсив наш. – В. К., Р. Б.).

Для ілюстрації він наводить такий приклад із судової практики в США. 1889 рік. Нью-Йоркський суд у відомій справі «Ріггс проти Палмера» мав вирішити, чи спадкоємець, названий у заповіті свого діда, може успадкувати майно згідно із цим заповітом, навіть якщо він убив свого діда, щоб стати спадкоємцем. Суд почав свої міркування з такого припущення: «Цілком слушно, що закони, які регулюють складання, перевірку та виконання заповітів і передачу прав на майно, якщо буквально тлумачити ті закони і якщо їхню чинність і їхні наслідки не можна ніяк і ні за яких обставин контролювати і змінювати, віддають це майно вбивці». Але далі суд зазначив, що «всі закони, а також усі договори у своїй юридичній силі та наслідках мають перебувати під контролем загальних, основних принципів загального права. Нікому не можна дозволити скористатись власним ошуканством, або мати вигоду від своїх лихих дій, або спирати будь-яку вимогу на власну несправедливість, або набувати власність завдяки своїм злочинам». Вбивця не набув спадщини.

Напевне, саме таким є очікування від суду – з'ясувати, який підхід до розгляду справи фундаментально справедливий і розумний, та застосувати його, не зважаючи на те, чи є пряма норма закону, яка такий підхід відображає. Нижче ми наведемо приклади того, як схоже бачення реалізується в практиці Верховного Суду. В межах цієї статті навряд чи можливо висвітлити кожен приклад застосування Верховним Судом принципів права, однак маємо на меті продемонструвати, як методологічно працює інструмент застосування принципів права при розгляді окремих судових справ.

Писані й неписані принципи права

Велика Палата Верховного Суду у справі № 522/9893/17 щодо нікчемності заповіту артикулювала принцип свободи заповіту та необхідність врахування і реалізації вільного волевиявлення заповідача попри ствердженні позивачем формальні порушення вимог про нотаріальне посвідчення заповіту, а саме його посвідчення з порушенням вимог стосовно нотаріальних округів.

Зокрема, в постанові від 25 травня 2021 року у справі № 522/9893/17 зазначено, що заповіт як остання воля особи стосується її розпоряджень на випадок смерті й тому покликаний вирішувати значущі для особи питання щодо призначення спадкоємців, позбавлення спадкоємців за законом права спадкування, визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом, встановлювати інші розпорядження, які відповідають заповіту та вимогам законодавства про спадкування. Крім того, вказано, що свобода заповіту передбачає особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Водночас констатовано, що недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення, про які згадується в частині першій статті 1257 ЦК України, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

В свою чергу, в постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (далі – КЦС ВС) від 20 липня 2022 року у справі № 461/2565/20 колегія суддів зробила висновок, згідно з яким за відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні й посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

В іншій справі КЦС ВС звернув увагу, що для приватного права априорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа з урахуванням принципу свободи правочину сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (у тому числі, щодо відмови від одностороннього правочину). Під прощенням боргу розуміють звільнення кредитором боржника від виконання обов'язку, що на ньому лежить, повністю або частково. За загальним правилом прощення боргу втілюється в односторонньому правочині. Хоча сторони договору не позбавлені можливості укласти договір про прощення боргу. Якщо прощення боргу втілюється в односторонньому правочині, то такий односторонній правочин є по своїй суті розпорядчим, оскільки спрямований на розпорядження правами, та абстрактним, якому не властивий правовий зв'язок між підставами його вчинення і його дійсністю або чинністю.

У справі кредитор з огляду на принцип свободи правочину не вчиняв такий односторонній правочин, як відмова від прощення боргу. Апеляційний суд, встановивши, що немає будь-якої заборгованості за договором, зробив обґрунтований висновок про задоволення позовних вимог, хоча й помилково з декількох підстав (див. постанову КЦС ВС від 6 липня 2022 року у справі № 303/2983/19).

При розгляді спорів досить часто постає питання їх тлумачення. Тлумачення правочину – це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони

(сторін). Правило *favor contractus* не передбачене цивільним законодавством. Хоча не виключається його застосування з урахуванням загальних засад приватного права (стаття 3 ЦК України). З огляду на принцип тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності (див. постанову КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17).

Про добросовісність

Однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України), і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (див. постанову КЦС ВС від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14).

На основі добросовісності касаційний суд, зокрема, сформулював конструкцію фраздаторних правочинів, доктрину *uberrima fides* (найбільш добросовісний), недопустимості створення видимості добросовісного набуття права власності.

В українському законодавстві фраздаторні правочини (правочини, вчинені боржником на шкоду кредиторам) регулюються тільки в певних сферах. При цьому потрібно розмежовувати конкурсне та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів. Конкурсне оспорювання має досить детальну регламентацію: у банкрутстві (стаття 42 Кодексу України з процедур банкрутства); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Натомість позаконкурсне оспорювання регулюється тільки фрагментарно у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»). У свій час Верховний Суд України в позаконкурсному оспорюванні здійснив розширювальне тлумачення статті 234 ЦК і кваліфікував договір, укладений з метою уникнути виконання грошового зобов'язання, як фіктивний (постанови Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 року у справі № 6-1873цс16, від 23 серпня 2017 року у справі № 306/2952/14-ц, від 9 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц).

В окремій думці вказано, що «цивільно-правовий договір (в тому числі, договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом» (див. окрему думку судді Верховного Суду Крата В. І. від 14 лютого 2018 року у справі № 379/1256/15-ц).

Як фраздаторні можуть бути кваліфіковані досить різноманітні правочини. Наприклад, касаційний суд указав, що договором, який вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції

«франдаторність» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, належать: момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова / неринкова); наявність / відсутність оплати ціни контрагентом боржника (див. постанову КЦС ВС від 7 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18).

Проявом добросовісності є і доктрина *uberrima fides*. Зокрема, КЦС ВС вказав, що переддоговірний обов'язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику пов'язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується з невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страхувальником має бути застосований. З урахуванням принципів цивільного права слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумне повідомлення про ризик», тобто майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується. КЦС ВС зазначив, що у справі, яка переглядалася, відповідно до даних із централізованої бази даних МТСБУ станом на момент укладення договору страхування в ній містилася інформація про різні автомобілі «BMW X5» і різних страхувальників. Очевидно, що розумна й обачна людина не може допустити ситуацію, за якої різні транспортні засоби («BMW X5»), належні різним власникам, мають однакові державні номерні знаки. Ураховуючи саме такі обставини та застосовуючи конструкцію «розумне повідомлення про ризик», слід констатувати, що страхувальник не міг повідомити страховика про те, що стосовно його об'єкта страхування укладені інші договори страхування (див. постанову КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 753/731/16-ц).

Доволі часто учасники цивільного обороту намагаються використовувати приватноправові конструкції для унеможливлення витребування майна із чужого незаконного володіння. Очевидно, що для приватного права є неприйнятним використання конструкції юридичної особи (зокрема, внесення нерухомості до статутного капіталу юридичної особи, вихід учасника з юридичної особи та отримання при виході), інших правомірних приватноправових засобів (зокрема, поділ об'єктів нерухомості) з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування в'їдикаційного позову. Застосування приватноправових конструкцій задля створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування в'їдикаційного позову по своїй суті є недобросовісним та свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту. До обставин, які можуть свідчити про те, що учасники створюють видимість добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування в'їдикаційного позову, належать, зокрема: момент вчинення правочину чи інших дій; суб'єкти, які вчиняють або з якими вчиняються правочини; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родичі, квазіродичі, пов'язана чи афілійована юридична особа, пов'язані чи афілійовані групи юридичних осіб) (див. постанову КЦС ВС від 30 листопада 2022 року у справі № 522/14900/19).

Про *venire contra factum proprium* (заборону суперечливої поведінки)

В ЦК України не передбачено доктрини заборони суперечливої поведінки, хоча з урахуванням того, що вона є проявом добросовісності, допустиме її застосування на підставі загальних засад приватного права (стаття 3 ЦК України).

У практиці касаційного суду вперше констатація можливості застосування *venire contra factum proprium* відбулася у 2018 році. В окремій думці від 22 серпня 2018 року у справі № 596/2472/16-ц зазначено, що судова практика у сфері визнання договору оренди земельної ділянки недійсним на тій підставі, що він не підписаний наймодавцем (орендодавцем), потребує зміни. Такий висновок зумовлений тим, що в більшості ситуацій наймодавець (орендодавець) отримує плату за користування (орендну плату) земельною ділянкою від наймача (орендаря). І за такої ситуації є очевидним, що конструкція недійсності договору не може бути застосована в тому разі, коли наймодавець (орендодавець) отримує орендну плату, визначену в договорі, а наймач (орендар) користується земельною ділянкою. Тобто зобов'язання виконуються обома сторонами. Доктрина *venire contra factum proprium* базується ще на римській максимі «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). Доктрина *venire contra factum proprium* спирається на принцип добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Очевидно, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договір оренди земельної ділянки. Звісно, що в такому випадку оспорювання договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним.

Із часом на рівні постанов касаційного суду розпочалося формування орієнтирів у застосуванні доктрини заборони суперечливої поведінки.

Згідно з обставинами однієї зі справ (постанова Об'єднаної палати КЦС ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17), позивач: а) уклав додаткову угоду до договору оренди землі; б) згодом звернувся до суду з позовом про визнання цього договору неукладеним. Об'єднана палата КЦС ВС зазначила, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Очевидно, що дії позивача, який уклав додаткову угоду до договору оренди землі, а згодом пред'являє позов про визнання договору оренди землі неукладеним, суперечать його попередній поведінці (укладенню додаткової угоди й отриманню плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісними.

Застосування доктрини *venire contra factum proprium* є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним (див. постанову КЦС ВС від 30 липня 2020 року у справі № 357/7734/18).

Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, серед іншого, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Якщо особа, яка має право на оспорення документа

(наприклад, свідоцтва про право на спадщину) чи юридичного факту (зокрема, правочину, договору, рішення органу юридичної особи), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що не буде реалізовувати своє право на оспорення, то така особа пов'язана своїм рішенням і не має права його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право на оспорення суперечитиме попередній її поведінці і має призводити до припинення зазначеного права (див. постанову КЦС ВС від 7 жовтня 2020 року у справі № 450/2286/16-ц).

Якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від права власності, то така особа пов'язана своїм рішенням і не має права його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права (див. постанову КЦС ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 126/2200/20).

У справі № 126/2200/20 особа, яка мала право власності (позивач), висловила як прямо (в заяві в січні 2004 року про відмову від права власності на земельну ділянку із цільовим призначенням для ведення товарного сільськогосподарського виробництва), так і своєю поведінкою (у 2012 році ОСОБА_1 отримала у власність земельну ділянку в розмірі земельної частки (паю) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва), що не буде реалізовувати своє право власності. Тому поведінка позивача суперечить добросовісності, оскільки не відповідає попереднім заявам та поведінці сторони, а інші суб'єкти розумно покладалася на них.

Велика Палата Верховного Суду у справі (постанова від 16 листопада 2021 року у справі № 904/2104/19), в якій вирішувалося цікаве питання щодо застосування норм іноземного законодавства при розгляді спору, також застосувала іншу доктрину *venire contra factum proprium*. У цій справі Велика Палата Верховного Суду вбачила суперечливість поведінки в тому, що боржник, укладаючи договір, фактично і юридично погодився на застосування права Англії у їхніх правовідносинах із кредитором, а отже погодився на те, що порука є необмеженим за своїм строком зобов'язанням. Позиваючись до суду, він апелював до строковості поруки за національним законодавством України.

Про розумність

Фундаментальною засадою, яка має бути застосовною при розгляді судових справ, є засада розумності, і саме їй передусім має підпорядковуватися бачення щодо розгляду того чи іншого правового конфлікту. Безумовно, це не завжди просто, адже ту саму розумність різні представники правових професій можуть бачити неоднаково. Особливо якщо це стосується протилежних сторін конфлікту. І іноді цю розумність можна знайти в пошуку компромісу між протилежними позиціями.

Для приватного права апіорі властивою є така засада, як розумність. Розумність характерна як для оцінки / врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватноправових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм (див. постанову КЦС ВС від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19, постанову Об'єднаної палати КЦС ВС від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц, постанову Великої Палати Верховного Суду від 8 лютого 2022 року у справі № 209/3085/20).

Зокрема, у справі № 554/4741/19 надто формальне тлумачення положень цивільного законодавства, які регулюють строки, ледь не коштувало особі спадщини. На думку нотаріальної

контори, судів першої та апеляційної інстанцій, останнім днем звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини було 27 квітня 2019 року. На думку спадкоємця – 28 квітня 2019 року, але, враховуючи, що цей день припав на великодні вихідні, першим робочим днем було 2 травня 2019 року, коли особа і звернулася до нотаріуса та одержала відмову у зв'язку з пропуском строку. Тобто суть спору фактично звелася до одного дня, а саме того, з якого починати обрахунок перебігу строку: з дня, у який настала подія (власне, смерть спадкодавця) чи з наступного дня. Верховний Суд констатував, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Тобто день, у який безпосередньо мав місце момент початку перебігу строку, при обчисленні останнього не враховується.

Принцип розумності покладено в основу і в доволі відомій справі, у якій батьки дитини не могли домовитися щодо того, якими мають бути ім'я та прізвище дитини. Із цим спором вони прийшли до суду. Касаційний суд, ураховуючи рівність прав батьків, принцип розумності, зробив висновок, що ім'я та прізвище дитини мають бути подвійними. Надаючи дитині подвійні ім'я та прізвище, Верховний Суд ураховує рівність прав та інтересів обох батьків, які у зв'язку із спором щодо імені та прізвища дитини просили суд їх визначити. Надання подвійного імені та прізвища узгоджується із частиною другою статті 145, частиною другою статті 146 СК України та відповідає засадам розумності і справедливості (стаття 7 СК України) (див. постанову КЦС ВС від 29 червня 2022 року у справі № 753/7395/20).

В іншій справі КЦС ВС зауважив, що з урахуванням принципу розумності очевидно, що позов про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України є способом захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних відносин. Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового або іншого органу, який контролює сплату фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Зрозуміло, що для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів у публічному праві є відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються з оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору. Цивільний суд за позовом про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає розмір і порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів (див. постанову КЦС ВС від 7 грудня 2022 року у справі № 142/119/20).

Замість висновків

Ціла низка наявних нині судових спорів для їх розумного та справедливого вирішення вимагає переосмислення підходів, які застосовуються для пошуку відповіді на ключове питання, яке є у справі. Таке вирішення вимагає відходу від застосування позитивістського підходу, який передбачає пошук відповіді в недосконалому законі або його буквальній (філологічній) інтерпретації. Натомість таке тлумачення має здійснюватися через призму загальних засад – принципів права: який принцип є застосовним до цієї справи; як справедливо й розумно застосувати цей принцип у цій справі.

На одному з нещодавніх спільних заходів, проведених між українським і латвійським верховними судами, голова Верховного суду Латвії (Aigars Strupišs) ділився євроінтеграційним досвідом своєї держави. Його ключова думка зводилася до того, що інтеграція правової сфери, сфери правосуддя – це більше не про зміну законодавства, а про зміну мислення. Видається, що пізнати

спосіб мислення європейців означає пізнати принципи та доктрини, на яких ґрунтується вирішення правових конфліктів у будь-якій сфері судочинства, й імплементувати таке мислення в право України.

Василь Крат, Расім Бабанли

Конструкції ретроспективного та перспективного застосування висновків касаційного суду

<https://t.me/glossema/836>

Трохи написав про конструкції ретроспективного та перспективного застосування висновків касаційного суду в збірці тез [Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку Харків, 2022](#).

Юридична визначеність завжди привертала увагу. Очевидно, що судові рішення повинні бути розумно передбачуваними. Касаційний суд не має бути джерелом невизначеності судової практики і судові рішення касаційного суду мають бути розумно передбачуваними. Навіщо потрібна розумна передбачуваність судових рішень? Очевидно, що особа, чи фізична чи 110 юридична, має можливість прогнозувати як буде вирішено її спір. Це одне з основних завдань, яке дозволяє зробити вирішення спору прогнозованим¹.

Саме в контексті юридичної визначеності, зазвичай, і постає питання як застосовуються висновки касаційного суду (ретроспективно чи перспективно). Наприклад,

(а) Касаційний кримінальний суд вказав, що «досвід інших держав указує на те, що в правових системах інших країн існує доктрина «Prospective Overruling», відповідно до якою вважається, що в окремих випадках суд може застосувати нове тлумачення, проголосивши, що в цілях правової стабільності воно буде застосовуватися виключно для майбутніх правовідносин. Наприклад, у США така доктрина була вперше застосована у 1932 році суддею Кардозо у справі Sunburst, в якій суддя зазначив, що суд може застосувати існуючий прецедент у справі, яка розглядається, але водночас проголосити, що він більше не буде

¹ Див.: Крат В. І. Принцип юридичної визначеності в практиці Верховного Суду // Слово Національної школи суддів України. – 2021. – № 5 (спеціальний випуск). – С. 66 – 77.

слідувати цьому прецеденту в майбутньому. Верховний Суд Індії вперше застосував цю доктрину в 1967 році у справі «Golaknath v. State of Punjab». На виключно перспективну дію свого нового тлумачення в деяких справах також указує Верховний суд Литви. Наприклад, у рішенні Верховного суду Литви від 12 березня 2013 року (справа № ЗК-7-32/2013) він зауважив, що з урахуванням нового тлумачення конституційної доктрини, викладеної в постанові Конституційного суду від 28 березня 2006 року, «...зміна практики судів загальної юрисдикції... має наслідки для майбутнього, тобто новостворений прецедент буде використовуватися судами для розгляду нових справ, а не тих, які вже вирішені. Через це щойно змінена прецедентна практика загальної юрисдикції не є підставою для перегляду процесуальних рішень, винесених судами, і особи не мають права звертатися до суду для перегляду рішення, винесеного судом, аргументи якого були перетлумачені в іншій (пізнішій) справі. Розвиток судової практики шляхом додавання нових елементів тлумачення та застосування закону або його тлумачення не можна розглядати як нові істотні обставини, які не були відомі на момент (попереднього) рішення суду»¹;

(б) Касаційний господарський суд зазначив, що «на практиці складаються ситуації, коли висновки Верховного Суду застосовуються до правовідносин, що виникли задовго до того, як були сформовані такі висновки (ретроспективна дія висновків Верховного Суду). Зазначене ускладнює, якщо не унеможлиблює в окремих ситуаціях, можливість сторонам передбачити наслідки обраної моделі поведінки в певних відносинах. У цій справі позивач звернувся до суду з позовом у 2015 році. На той момент судова практика визнавала відповідний позов учасника про визнання правочинів товариства недійсними належним та ефективним способом захисту його корпоративних прав. Більш того, відповідно до усталеної судової практики позивач звернувся з позовом до суду цивільної юрисдикції, оскільки другою стороною правочину була фізична особа. Після ухвалення рішення на користь позивача судом апеляційної інстанції (загальної юрисдикції) змінилася правова позиція Верховного Суду щодо юрисдикційності таких спорів - було визначено, що такі справи належать до юрисдикції не цивільних, а господарських судів. За таких обставин позивач був змушений починати процес наново - в суді господарської юрисдикції. На момент, коли справа потрапила на розгляд до суду господарської юрисдикції, Велика Палата Верховного Суду кардинально змінила підхід щодо можливості учасника товариства оскаржувати правочини, укладені товариством (постанова від 08 жовтня 2019 року у справі № 916/2084/17), внаслідок чого позов не був задоволений. Колегія суддів Касаційного господарського суду вважає, що застосування правових позицій Верховного Суду, сформованих у 2018-2019 році, до спору, який виник у 2015 році, може призвести до порушення основоположного принципу, який забезпечує верховенство права, - принципу правової визначеності».

У багатьох іноземних країнах саме Верховний Суд вирішує питання щодо надання своїм висновкам ретроспективної чи лише перспективної дії, реалізуючи таким чином принцип правової визначеності як вирішальний елемент верховенства права. З огляду на

¹ Див.: Ухвалу ККС ВС від 12.05.2021 у справі № 663/267/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607>

викладене колегія суддів Касаційного господарського суду вважає, що у цій справі наявна також виключна правова проблема, пов'язана із можливістю ретроспективного застосування правових висновків Верховного Суду та співвідношення такого застосування із дотриманням принципу правової визначеності»¹.

Зміна правового висновку значно впливає на судову практику, в тому числі на справи, які вже перебувають на розгляді касаційного суду, у судах першої та апеляційної інстанцій. Прийняття одного рішення, де був висловлений певний висновок Великої Палати Верховного Суду, впливає на сотні подібних справ². Наприклад, така ситуація мала місце коли Велика Палата Верховного Суду в 2018 році відступила від висновку Верховного Суду України про те, що право потерпілого на відшкодування шкоди її заподіювачем є абсолютним, і суд не вправі відмовити в такому позові з тих підстав, що цивільно-правова відповідальність заподіювача шкоди застрахована³.

Проте підхід за якого потерпілий повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, яка завдала шкоди, по-перше, не розрахований на ті випадки, коли страхова компанія позбавлена ліцензії, виключена із МТСБУ, перебуває в стані припинення (банкрутства), фактично не здійснює діяльності. У перелічених випадках підхід за якого потерпілий в будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії є несправедливим. Адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши із такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримає реального відшкодування завданої в ДТП шкоди. Натомість скасування судового рішення, яким стягнуто шкоду безпосередньо з винної особи, в такому разі призведе до неможливості відновлення прав потерпілого. По-друге, підхід за якого потерпілий (кредитор) повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії апріорі спрямований на захист інтересів боржника (особи, яка завдала шкоди), а не потерпілого (кредитора), що суперечить принципу розумності. Очевидно, що підхід коли судова практика кардинально змінюється, причому без вагомих на це причин для захисту інтересів боржника, а не кредитора, не є розумно передбачуваним. Це обумовлено тим, що потерпілий (кредитор) позбавлений можливості обирати вільно, на власний розсуд яким чином йому отримати відшкодування. У разі якщо кредитор отримав все відшкодування від боржника, то боржник набуває право вимоги до своєї страхової компанії, з якою він уклав договір страхування⁴.

Як правило в іноземних правопорядках виокремлюють матеріальний та процесуальний аспект застосування висновків касаційного суду. Процесуальний аспект

¹ Див.: Ухвалу КГС ВС від 19.05.2022 у справі № 522/22473/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104896140>

² Суддя Касаційного цивільного суду у складі ВС Василь Крат: «Довіра суспільства до судової влади втрачається швидко, а здобувається важко» // Закон і бізнес. – 2020. – № 26 (1480) – від 27.06-03.07.2020 – URL: https://zib.com.ua/ua/143235-dovira_suspilstva_do_sudovoi_vladi_vtrachaetsya_shvidko_a_zd.html

³ Див.: Постанову ВП ВС від 04.07.2018 по справі № 755/18006/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296543>

⁴ Див. напр.: Окрему думку судді КЦС ВС Крата В. І. від 09.11.2022 у справі № 212/7628/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107251553>

стосується того чи допускає правопорядок зміну висновку касаційного суду як підставу для перегляду судових рішень, які були ухвалені до такої зміни. В українському законодавстві зміна висновку касаційного суду не є підставою для перегляду судових рішень, які були ухвалені до такої зміни. Наприклад, Касаційний цивільний суд вказав, що «виникнення нових або зміна обставин після вирішення спору не можуть бути підставою для зміни або скасування судового рішення. Не вважаються нововиявленими обставинами нові докази, які виявлені після постановлення рішення суду, а також зміна правової позиції суду в інших подібних справах»¹.

Матеріальний аспект охоплює собою те, на які справи має поширюватися висновок касаційного суду. Аналіз чинного процесуального законодавства свідчить про те, що законодавець обрав як загальне правило ретроспективну модель застосування висновків касаційного суду. Про це, зокрема, свідчить використання таких формулювань як «у разі необхідності врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги» (наприклад, частина четверта статті 300 ГПК України, частина третя статті 400 ЦПК України, частина третя статті 341 КАС України). Хоча, очевидно, що це не виключає перспективного застосування висновків касаційного суду.

Чинне процесуальне законодавство не обмежує касаційний суд у тому, щоб визначити в постанові з якого моменту та на які справи має поширюватися висновок (тобто, зазначити про перспективне застосування висновку касаційного суду). Зокрема, Касаційний адміністративний суд вказав, що «зміна судової практики, що відбулася після ухвалення судами остаточного рішення, не повинна порушувати принцип правової визначеності та стабільності правового регулювання, чинного на час розгляду справи судами попередніх інстанцій. Також судова палата акцентувала увагу на тому, що задля додержання принципу правової визначеності та забезпечення права на справедливий суд, які є елементами принципу верховенства права, зміна сталої судової практики, яка відбулася в бік тлумачення норм права щодо застосування коротших строків звернення до суду, може розглядатися судами як поважна причина при вирішенні питання поновлення строків звернення до суду в податкових правовідносинах, які виникли та набули характеру спірних до зміни такої судової практики»².

При цьому вибір на користь перспективного застосування висновків може бути зумовлений тим, якої сфери права він стосується (приватного чи публічного). Наприклад: те, що висновок касаційного суду «погіршує» становище приватних осіб у спорах з фіскальним органом або що висновок касаційного суду «погіршує» становище слабкої сторони (споживача); те, чи відбувається деструктивний вплив ретроспективного застосування

---

¹ Див. Постанову КЦС ВС від 24.10.2018 у справі № 642/474/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77507571>. Аналогічний підхід висловлено і в інших юрисдикціях. Див. напр.: Постанову КГС ВС від 25.02.2019 у справі № 916/1527/15-г. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80118089>; Постанову КАС ВС від 19.08.2020 у справі № 807/90/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91050581>; Постанову КАС ВС від 10.09.2020 у справі № 802/2344/17-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91445076>

² Див.: Постанову СП КАС ВС від 27.01.2022 у справі № 160/11673/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103034921>

висновків касаційного суду та які були очікування учасників обороту щодо вирішення певної категорії спорів.

Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці

<https://t.me/glossema/840>

Римське право в різні історичні епохи «зачаровувало» своєю витонченістю, тому й не дивно, що певні римські конструкції та римські максими були покладені в основу тих чи інших правил згодом та продовжують застосовуватися у видозміненому вигляді протягом століть.

Оспорювання фраздаторних правочинів

На підставі закону та преторського права в Римській державі сформувалися такі різновиди приватних деліктів: 1) особиста образа; 2) крадіжка; 3) грабіж; 4) протиправне пошкодження або знищення чужого майна; 5) погроза; 6) обман; 7) *fraus creditorum*¹.

Fraus creditorum (з лат. – на шкоду кредиторам²) – це вчинення боржником правочинів, направлених на зменшення його майна з метою приховати його від звернення стягнення кредиторів³. *Fraus creditorum* був сконструйований у преторському праві. Це стало можливим після того, як примусове виконання судових рішень стало відбуватися шляхом звернення стягнення на майно боржника.

У різні періоди розвитку цієї конструкції кредитори могли вимагати застосування таких заходів, як: *interdictum fraudatorium*, *actio Pauliana*, *restitutio in integrum ob fraudem*. За часів Юстиніана оспорювання правочинів на шкоду кредиторам стало відбуватися за допомогою *actio Pauliana*⁴. Метою цього позову було відновлення такого стану речей, який би настав за відсутності фраздаторних дій боржника⁵.

Для пред'явлення *actio Pauliana* потрібні були певні умови: 1) зменшення майна боржника, яке розумілося в досить широкому значенні. Зокрема, це було відчуження, відмова від права, пропущення строку для пред'явлення позову; 2) намір боржника заподіяти шкоду своїм кредиторам (*consilium*

¹ Див.: Крат В. І. Зобов'язання із деліктів. Квазіделікти. FESTINA LENTE: збірка вибраних статей, публікацій, виступів / В. І. Крат. Харків : ЕКУС, 2022. С. 1006–1016.

² Див.: Дыдынский Ф. М. Латинско-русский словарь к источникам римского права. Варшава : Тип. К. Ковалевского, 1896.

³ Див.: Римское частное право : учебник / В. А. Краснокутский, И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский, И. С. Розенталь и др. ; науч. ред.: И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский. М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. С. 570.

⁴ Дернбург Г. Пандекты: Обязательственное право. Изд. 3-е, испр. М., 1911. Т. 2. С. 373.

⁵ Гримм Д. Д. Оспаривание актов, совершенных во вред кредиторам. Вестник гражданского права. 1915. №6. С. 14.

fraudandi); 3) результат такогонаміру, тобто щоб кредитори (або їх правонаступники) не могли отримати повного задоволення із майна боржника¹.

Позов у таких випадках пред'являвся одночасно до боржника і до його контрагентів, з якими він укладав відповідні договори. Якщо контрагенти діяли недобросовісно, вони зобов'язувалися до відшкодування всієї завданої кредиторам шкоди. Добросовісні контрагенти, а після спливу одного року – будь-які контрагенти, відшкодовували кредиторам шкоду лише в розмірі отриманого від боржника, якщо відчуження відбувалося за безоплатною підставою.

В українському законодавстві фраздаторні правочини (правочини, вчинені боржником на шкоду кредиторам) регулюються тільки в певних сферах. Аналіз законодавства свідчить про необхідність розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів.

Конкурсне оспорювання має досить детальну регламентацію: в банкрутстві (ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства); при неплатоспроможності банків (ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). Натомість позаконкурсне оспорювання регулюється тільки фрагментарно у виконавчому провадженні (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

У свій час Верховний Суд України в позаконкурсному оспорюванні здійснив розширювальне тлумачення ст. 234 ЦК України і кваліфікував договір, укладений з метою уникнути виконання грошового зобов'язання, як фіктивний (постанови Верховного Суду України від 19.10.2016 р. у справі №6-1873цс16, від 23.08.2017 р. у справі №306/2952/14-ц, від 09.09.2017 р. у справі №359/1654/15-ц).

У доктрині зауважувалося, що «навіть чи такий підхід охоплює усі можливі ситуації, особливо ті, коли договір був виконаний. При фіктивному правочині має бути відсутнім намір створити правові наслідки на момент його вчинення, і як наслідок неможливе виникнення будь-яких майнових наслідків (передача майна), оскільки такий правочин не може їх породжувати»².

В окремій думці вказано, що «цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом»³.

Загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу акти цивільного законодавства, мають відповідати

¹ Дєрнбург Г. Пандекты: Обязательственное право. Изд. 3-е, испр. М., 1911. Т. 2. С. 373–375; Виншейд Б. Об обязательствах по римскому праву. СПб. : Тип. А. Думашевского, 1875. С. 520–524.

² Крат В. І. Недійсність договору: законодавче регулювання та види. Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 138. С. 12.

³ Окрема думка судді ВС Крата В. І. від 14.02.2018 в справі №379/1256/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348706>.

змісту загальних засад. Це, зокрема, виявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України), і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині (ч. 2 ст. 13 ЦК України).

Договір як приватноправова категорія, оскільки він є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватноправовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.

ВП ВС сформувала підхід із урахуванням допустимості конкуренції підстав недійсності, за якого допускається кваліфікація фраздаторного правочину як: фіктивного; такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом, такого, що порушує публічний порядок.

ВП ВС вказала, що «позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України. Фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним»¹.

Як фраздаторні можуть бути кваліфіковані досить різноманітні правочини.

1. Оплатний договір. Касаційний суд вказав: договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка виявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, належать: момент укладення договору; контрагент, з

¹ Постанова ВП ВС від 03.07.2019 у справі №369/11268/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>.

яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника)¹.

2. Безоплатний договір. Касаційний суд звернув увагу, що: цивільно-правовий договір (у тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі вироку). Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом².

3. Договір, що визнаний судом дійсним (ст. 220 ЦК України). Зокрема касаційний суд зазначив, що рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду, як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання недійсним договору, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір). Приватноправовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили³.

4. Односторонній правочин. Касаційний суд вказав: правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка виявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, належить те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна⁴.

Очевидно, що учасники цивільних відносин намагаються використати різноманітні конструкції на шкоду кредиторам, у тому числі й поділ майна.

ВС зазначив, що «поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про

¹ Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі №755/17944/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178>

² Постанова ВС від 24.07.2019 у справі №405/1820/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308>.

³ Постанова КЦС ВС від 18.11.2020 у справі №569/6427/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362>.

⁴ Постанова КЦС ВС від 24.02.2021 у справі №757/33392/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213197>.

стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом»¹.

Правила тлумачення правочинів

Contra proferentem

Правило тлумачення правочинів *contra proferentem* має римське походження. Його зародження пов'язується із формулюванням Цельза (D.34.5.26): якщо стосовно стипуляції постає питання про те, якою була її мета, то двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора (*cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*)².

Таким чином, Цельз сформулював ідею, що в разі двозначності має бути тлумачення, яке несприятливе для стипулятора³.

Як наслідок, середньовічні юристи при узагальненні римських джерел вказали, що у всіх типах договорів неоднозначні умови мали тлумачитися проти особи, яка їх сформулювала: «*in dubio contra proferentem*»⁴.

Тлумачення правочину – це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів змісту. В українському законодавстві (частини 3 та 4 ст. 213 ЦК України) визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні змісту правочину та втілюються в трьох рівнях тлумачення.

Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів.

Другим рівнем тлумачення (в разі, якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також із намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також із чого вони виходили при його виконанні.

¹ Постанова КЦС ВС від 06.03.2019 у справі №317/3272/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80363827>.

² Latin Library. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest34.shtml>.

³ Див.: Zimmermann R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town ; Deventer ; Boston, 1992. P. 639. 4 Vogenauer S. *Interpretation of Contracts: Concluding Comparative Observations*. CONTRACT TERMS / Andrew Burrows, Edwin Peel, eds. Oxford University Press, July 2007. Oxford Legal Studies Research Paper. № 7/2007. URL: <https://ssrn.com/abstract=984074>.

⁴ Крат В. І. § 1–5 Глави 11 Правочини. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. С. 288–289.

Третім рівнем тлумачення (при безрезультативності перших двох) є врахування: а) мети правочину; б) змісту попередніх переговорів; в) усталеної практики відносин між сторонами (якщо сторони перебували раніше в правовідносинах між собою); г) звичаїв ділового обороту; г) подальшої поведінки сторін; д) тексту типового договору; е) інших обставин, що мають істотне значення¹.

Правило тлумачення змісту правочинів *contra proferentem* не передбачене цивільним законодавством, хоча не виключається його застосування із урахуванням загальних засад приватного права (ст. 3 ЦК України), історичного досвіду та доктрини приватного права.

Вперше в Україні правило *contra proferentem* було застосовано касаційним судом у 2018 р.

ОП КЦС ВС зазначила, що «у разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*.

Contra proferentem (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* – слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені», але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін»².

Правило *contra proferentem* розраховане на ті випадки, за яких існують різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не відмінні редакції певної умови (умов) договору.

КЦС ВС вказав, що «*contra proferentem* має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що:

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в не вигідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність;

contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань);

contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою;

у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної

¹ Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2018 у справі №753/11000/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>.

² Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі №613/1436/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>.

умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань»¹.

Favor contractus (favor negotii)

У часи класичних юристів формується *favor testamenti*, тобто за допомогою сприятливого тлумачення зберігати, наскільки це можливо, силу заповіту. Наприклад, якщо хтось був призначений спадкоємцем під неможливою умовою, умова вважалася ненаписаною (*pro non scripto habetur*), а призначення спадкоємця безумовним².

У зв'язку з призначенням спадкоємця щодо конкретних речей спадщини, оскільки до спадкоємця переходить повністю весь майновий комплекс, діє принцип несумісності успадкування за заповітом і законом, то цей вид розпоряджень мав бути недійсним. Проте натхненні принципом *favortestamenti* юристи класичної епохи зробили висновок, що таке призначення має силу, і згадка певної речі ніби не має місця.

У Дигестах (D.34.5.12) зазначалося, що якщо в позовах або в ексцепціях вжито двозначний вираз, то найбільш зручно вважати, що обставина, про яку йдеться, швидше дійсна, аніж недійсна (*Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat*).

Очевидно, на цій підставі зауважується, що сторони повинні сприйматися як розумні особи, які бажають, щоб їх договір мав силу (*magis ut res valeat quam pereat*). Отже, якщо умова неясна і може бути витлумачена як недійсна і так, що дозволить зберегти їй силу, останнє тлумачення повинно мати перевагу (*favor negotii*)³.

Правило *favor contractus* не передбачене цивільним законодавством, хоча не виключається його застосування із урахуванням загальних засад приватного права (ст. 3 ЦК України), історичного досвіду та доктрини приватного права.

В українській судовій практиці вперше *favor contractus* застосовано касаційним судом у 2021 р.

КЦС ВС зазначив, що «загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії».

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності»⁴.

Доктрина заборони суперечливої поведінки

¹ Римское частное право : учебник / В. А. Краснокутский, И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский, И. С. Розенталь и др. ; науч. ред.: И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский. М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. С. 247.

² Гарридо М. Х. Г. Римское частное право. Казусы, иски, институты. М. : Статут, 2005. С. 694.

³ Latin Library. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest34.shtml>.

⁴ Lando O. ; Beale H. (eds.). Principles of European Contract Law, Parts I and II (Combined and Revised) / prepared by the Commission of European Contract Law. Kluwer Law International, The Hague/London/Boston, 2000. P. 362. 4 Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі №607/11746/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>.

Доктрина заборони суперечливої поведінки має римське походження. Хоча романістами зауважується, що генезис *venire contra factum proprium nemini licet* пов'язаний із римським правом, але джерела дають можливість пов'язати її походження з правовою наукою пізнього Середньовіччя¹.

Зазвичай, як приклад, «зародження» засад урахування суперечливої поведінки пов'язують із формулюванням Ульпіана (D.1.7.25): після смерті своєї дочки, яка жила як мати сімейства, еманципована ніби законним шляхом, і померла вже після того, як склала заповіт спадкоємцям, її батькові заборонено порушувати судовий спір щодо вчиненого ним, нібито він звільнив її незаконно, оскільки свідків не було (*post mortem filiae suae, quae ut materfamilias quasi iure emancipata vixerat et testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam prohibetur*)². З часом *venire contra factum proprium* була вдосконалена глосаторами та постглосаторами³.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. В ЦК України не передбачено доктрини заборони суперечливої поведінки, хоча з урахуванням того, що вона є проявом добросовісності, то допустиме її застосування на підставі загальних засад приватного права (ст. 3 ЦК України).

У практиці касаційного суду вперше констатація можливості застосування *venire contra factum* відбулася в 2018 р.

В окремі думці зазначено, що «судова практика у сфері визнання договору оренди земельної ділянки не дійсним на тій підставі, що він не підписаний наймодавцем (орендодавцем), потребує зміни. Такий висновок зумовлений тим, що в більшості ситуацій наймо давець (орендодавець) отримує плату за користування (орендну плату) земельною ділянкою від наймача (орендаря). І за такої ситуації є очевидним, що конструкція не дійсності договору не може бути застосована в тому разі, коли наймодавець (орендодавець) отримує орендну плату, визначену в договорі, а наймач (орендар) користується земельною ділянкою. Тобто зобов'язання виконуються обома сторонами.

Як свідчить аналіз оскаржених судових рішень, позивач отримувала орендну плату. Натомість відповідач посилався на те, що отриманням орендної плати позивач фактично визнала та схвалила наявність договірних правовідносин з товариством з обмеженою відповідальністю «Мрія Центр» на умовах оспорюваного договору.

У постанові Верховного Суду України від 23 вересня 2015 року у справі №3-502гс15 зроблено висновок, що «визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення, а не за наслідками виконання його сторонами».

Тобто у схожій правовій ситуації Верховний Суд України застосував доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці).

¹ Dajczak W. *Venire contra factum proprium nemini licet – changing fortunes of the maxim demanding constancy in conduct*. Forum prawnicze. 2019. №3. P. 33.

² The roman law library. URL: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-01.htm#7>.

³ Dajczak W. *Venire contra factum proprium nemini licet – changing fortunes of the maxim demanding constancy in conduct*. Forum prawnicze. 2019. №3. P. 33–47.

Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них (Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nolk, European Law Publishers, Munich, 2009).

Очевидно, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договору оренди земельної ділянки. Звісно, що в такому випадку оспорування договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним¹.

З часом на рівні постанов касаційного суду розпочалося формування орієнтирів у застосуванні доктрини заборони суперечливої поведінки.

ОП КЦС ВС зазначила, що «доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Очевидно, що дії позивача, який уклав 24 грудня 2013 року додаткову угоду до договору оренди землі від 19 листопада 2007 року №61, а згодом пред'являє позов про визнання договору оренди землі від 19 листопада 2007 року №61 неукладеним, суперечить його попередній поведінці (укладенню додаткової угоди та отриманню плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним. Договір оренди землі від 19 листопада 2007 року №61 є укладеним після досягнення сторонами усіх істотних умов, а це відбулося 19 листопада 2007 року за життя орендодавця і за його підписом і підстав вважати спірний договір неукладеним немає»².

«...в основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Якщо особа, яка має право на оспорення документа (наприклад, свідоцтва про право на спадщину) чи юридичного факту (зокрема, правочину, договору, рішення органу юридичної особи), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що не буде реалізовувати своє право на оспорення, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право на оспорення суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права. У справі, що переглядається, особа, яка мала право на оспорення (спадкодавець ОСОБА_4), висловила як прямо

¹ Окрема думка суддів КЦС ВС Крата В. І., Журавель В. І. від 22.08.2018 у справі № 596/2472/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211>.

² Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2019 у справі №390/34/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>.

(в заяві від 19 липня 2002 року), так і своєю поведінкою (оскільки протягом майже 14 років не оспорювала свідоцтво про право на спадщину, видане в 2002 році її сину), що не буде реалізовувати своє право на оспорення. За таких обставин, право на оспорення свідоцтва про право на спадщину, яке мала ОСОБА_4, припинилося, відповідно його не успадкував ОСОБА_1, а тому підстави для задоволення первісних позовних вимог ОСОБА_1, як спадкоємця ОСОБА_4, про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за законом на 3/4 частки спадкового майна та скасування реєстраційного посвідчення на 3/4 частки житлового будинку, відсутні»¹

«Застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є засобом для недопущення недійсності оспорюваного правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним»².

Трохи про пріоритет права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки (початок)

<https://t.me/glossema/908>

Які права можуть існувати щодо предмету іпотеки?

Іпотека є правом на чужу річ (див. [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц \(провадження № 61-28728 сво 18\)](#)). Іпотека це право за рахунок іпотечного майна задовольнити вимоги іпотекодержателя (тобто, право на цінність) (див. [окрему думку судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І. від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц \(провадження № 61-28728 сво 18\)](#)).

Щодо предмету іпотеки можуть існувати досить різні права (як приватні, так і публічні):
права на чужу річ (зокрема, сервітут, інша іпотека);
зобов'язальні права з договорів, укладених із іпотекодавцем (наприклад, право наймача користуватися приміщенням, переданим в іпотеку);
публічні права (зокрема, арешт, податкова застава).

Що таке пріоритет іпотекодержателя?

¹ Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі №450/2286/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173296>.

² Постанова ВС від 30.07.2020 у справі №357/7734/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90740041>.

Пріоритет - переважне право однієї особи щодо права іншої особи на те саме нерухоме майно (стаття 1 Закону України «Про іпотеку»). Вищий пріоритет - пріоритет, встановлений раніше будь-якого іншого пріоритету щодо одного й того самого нерухомого майна (стаття 1 Закону України «Про іпотеку»). Нижчий пріоритет - пріоритет, встановлений пізніше пріоритету будь-якого іншого пріоритету щодо одного й того самого нерухомого майна (стаття 1 Закону України «Про іпотеку»).

Пріоритет права іпотекодержателя на задоволення забезпечених іпотекою вимог за рахунок предмета іпотеки відносно зареєстрованих у встановленому законом порядку прав чи вимог інших осіб на передане в іпотеку нерухоме майно виникає з моменту державної реєстрації іпотеки. Зареєстровані права та вимоги на нерухоме майно підлягають задоволенню згідно з їх пріоритетом - у черговості їх державної реєстрації (частина сьома статті 3 Закону України «Про іпотеку»).

Усталеним є розуміння переважного права як такого суб'єктивного цивільного права, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право (див., зокрема, [Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х., 2008. - 20 с., постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц \(провадження № 61-25815св18\).](#)

Конструкція пріоритету в сфері іпотеки спрямована на вирішення «колізії» прав (як приватних, так і публічних) на той же самий предмет іпотеки. Особа, право якої виникло раніше, має переважне право на задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки, перед іншими суб'єктами (як приватними, так і публічними). Пріоритет є втіленням ще римського принципу - *qui prior est tempore, potior eat jure* (перший в часі - сильніший по праву).

Законодавець в конструкції пріоритету в сфері іпотеки не передбачив пріоритетність публічних прав над приватними. Тому публічні права (зокрема, податкова застава, арешт) не мають пріоритету над приватними правами (право іпотеки). При «зіткненні» різних прав (тобто, у разі якщо на предмет іпотеки існують різні права з різним часом виникнення) має враховуватися тільки черговість їх державної реєстрації.

Трохи про пріоритет права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки (продовження)

<https://t.me/glossema/909>

Чи можливе звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом набуття права власності іпотекодержателем на предмет іпотеки на підставі застереження в іпотечному договорі, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки?

Право іншої особи з вищим пріоритетом щодо строкового користування нерухомим майном, набутим у власність іпотекодержателем, зберігає чинність відповідно до умов договору, яким обумовлено таке користування. Права та вимоги третіх осіб на предмет іпотеки, набутий у власність іпотекодержателем, які мають нижчий пріоритет, ніж вимога іпотекодержателя, втрачають чинність (частина четверта статті 37 Закону України в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

При набутті іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки враховується лише вищий пріоритет щодо строкового користування нерухомим майном, оскільки строкове користування зберігає чинність. У разі якщо іпотекодержатель, який має вищий пріоритет (право якого виникло раніше), задовольняє свої вимоги за рахунок предмета іпотеки, то таке набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки зумовлює втрату чинності (припинення) прав та вимог щодо предмета іпотеки, які мають нижчий пріоритет.

У статті 37 Закону України «Про іпотеку» не передбачено будь-яких інших додаткових юридичних фактів для припинення прав та вимог щодо предмета іпотеки, які мають нижчий пріоритет. Законодавець при конструюванні пріоритету в сфері іпотеки не визначив жодних особливостей пов'язаних з публічними правами щодо предмета іпотеки, які б унеможливили чи перешкождали здійсненню звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо існують публічні права на предмет іпотеки.

Чи можливо процедурними нормами нівелювати пріоритет права іпотеки, якщо публічні права виникли пізніше права іпотеки?

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» містить публічні, процедурні норми ([див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 лютого 2023 року в справі № 316/2082/19 \(провадження № 61-17264св21\)](#)).

Функціональним призначенням процедурних норм є «обслуговування» приватно-правових норм. З урахуванням того, що процедурні норми виконують тільки функцію «обслуговування» приватно-правових норм, то у разі якщо існує суперечність, то вона має вирішуватися на користь приватно-правової норми. Тому навряд чи розумним є тлумачення, яке за допомогою процедурної, публічної норми дозволяє нівелювати ефект пріоритету в сфері права іпотеки, якщо такої допустимості приватно-правові норми Закону України «Про іпотеку» не передбачають.

Пріоритет в спадковому праві

<https://t.me/glossema/1019>

Для всіх хто цікавиться пріоритетами та спадковим правом ділюся своєю роботою «Пріоритет в спадковому праві», 2022.

Трохи написав про спільність прав на торговельну марку в практиці Верховного

Суду

<https://t.me/glossema/1400>

I. Загальні зауваги щодо спільності

В сучасному приватному праві існують численні ситуації, за яких те чи інше суб'єктивне право належить двом або більше суб'єктам.

При цьому в різних сферах приватного права законодавець конструює відповідні правові режими і з урахуванням сутності прав, «збудовані» відповідні конструкції. Зокрема:

в сфері речового права – спільна власність (глава 26 ЦК);

в сфері зобов'язального права – зобов'язання із множинністю осіб (статті 540 – 544 ЦК);

в сфері інтелектуальної власності – спільність прав (стаття 428 ЦК).

Наприклад, КЦС ВС зауважив, що «тлумачення статті 428 ЦК України свідчить, що в ній передбачено конструкцію спільності прав інтелектуальної власності. При цьому законодавець не пов'язує спільну належність прав інтелектуальної власності із правовим режимом спільної власності, оскільки вона є притаманною для речових відносин. У тому разі, якщо один із суб'єктів, яким спільно належать певні права інтелектуальної власності, вибуває внаслідок тих чи інших підстав із цих правовідносин (зокрема, внаслідок смерті), то його спадкоємець (спадкоємці) можуть заявляти вимогу про визнання права інтелектуальної власності.

Проте при розгляді справи судами неправильно визначено правову природу спірних правовідносин та застосовано положення статей 355, 368, 1226 ЦК України, які не підлягають застосуванню до спірних правовідносин»¹.

II. Спільність прав на торговельну марку

---

¹ Постанова КЦС ВС від 08.05.2019 у справі № 646/1750/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82001334>

Тлумачення статті 428 ЦК та статті 493 ЦК свідчить, що законодавець закріпив конструкцію спільності прав інтелектуальної власності. З урахуванням змісту статті 493 ЦК, зокрема, внаслідок закріплення можливості бути суб'єктом одночасно кількох фізичних та (або) юридичних осіб, допускається існування спільних прав на торговельну марку.

Спільні права на торговельну марку, зокрема, можуть набуватися внаслідок спадкування, вчинення договору про передання прав на торговельну марку чи іншого правочину щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, подання спільної заявки на реєстрацію певного позначення як торговельної марки.

Наприклад КЦС вказав, що «законодавець передбачає конструкцію спільності прав інтелектуальної власності. З урахуванням змісту статті 493 ЦК, зокрема, внаслідок закріплення можливості бути суб'єктом одночасно кількох фізичних та (або) юридичних осіб, допускається існування спільних прав на торговельну марку.

Спільні права на торговельну марку, зокрема, можуть набуватися внаслідок спадкування, вчинення договору про передання прав на торговельну марку чи іншого правочину щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, подання спільної заявки на реєстрацію певного позначення як торговельної марки»¹.

Слід зауважити, що досить часто, особливо в правозастосовній практиці, відбувається іманентне тяжіння до використання правового режиму спільної власності в ситуаціях за яких має місце спільність прав на торговельну марку.

Особи, яким спільно належать права на торговельну марку, є співносіями (чи співсуб'єктами) цих прав. У таких осіб, як в суб'єктів виключних прав, апіорі відсутні певні речові правомочності стосовно такого нематеріального об'єкта, яким є торговельна марка.

Зокрема в окремій думці вказано, що «для речового права притаманний принцип спеціальності (спеціалітету). Принцип спеціальності (спеціалітету) речового права проявляється в тому, що право речове поширюється на конкретну індивідуально-визначену річ як предмет матеріального світу, тобто «тілесну» річ. Неможливо бути власником «безтілесної речі» (зокрема, майнового права, права вимоги чи виключного права). Тому для таких об'єктів як «безтілесна річ» (зокрема, майнове право, право вимоги чи виключне право) виключається встановлення правового режиму речового права (зокрема, і застосування такого речово-правового способу захисту як віндикаційний позов).

Сама по собі конструкція «майно» (частина перша статті 190 ЦК України) є певним чином умовним поняттям, оскільки з урахуванням принципу спеціалітету речового права, на нього навряд чи можливо встановити речове право»².

¹ Постанова КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 755/3412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>

² Окрема думка судді КЦС Крата В. І. від 02.08.2023 в справі № 688/4167/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112609500>

Правовий режим спільної власності розрахований на його використання щодо таких предметів матеріального світу як речі (тобто, тілесні речі). Натомість спільність прав на торговельну марку опосередковує належність певним суб'єктам спільних прав («безтілесної речі»). Тому щодо таких об'єктів як «безтілесна річ» (зокрема, виключне право) виключається встановлення правового режиму речового права та використання речево-правових конструкцій.

III. Здійснення спільних прав на торговельну марку

У главі 44 ЦК України законодавцем не визначено як мають здійснюватися спільні права на торговельну марку. Саме тому потрібно застосовувати правила здійснення передбачені в статті 428 ЦК України, згідно якої **за загальним правилом**, всі аспекти реалізації спільних прав на торговельну марку мають визначатися співсуб'єктами **в договорі**.

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання, і має бути направлений на встановлення (набуття, зміну чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків¹.

При використанні такого універсального регулятора приватних відносин як договір, його сторони можуть визначити як саме будуть здійснюватися спільні права на торговельну марку (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, на яких умовах видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку, як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку).

Наприклад КЦС зазначив, що «у главі 44 ЦК України законодавцем не визначено як мають здійснюватися спільні права на торговельну марку. Як наслідок слід застосовувати правила здійснення передбачені в статті 428 ЦК України, згідно якої за загальним правилом, всі аспекти реалізації спільних прав на торговельну марку мають визначатися співсуб'єктами в договорі».

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть визначити як будуть здійснюватися спільні права на торговельну марку (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку)»².

У разі якщо, співсуб'єкти прав на торговельну марку **не вчинили договір**, то законодавець передбачив, що **спільні права на торговельну марку мають здійснюватися спільно** (друге речення ч. 1 ст. 428 ЦК). Тобто, всі питання пов'язані із здійсненням спільних прав на торговельну марку їх суб'єкти мають вирішувати спільно (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за

¹ Див.: Крат В. Значення договору в приватному праві крізь призму практики Верховного Суду // Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. – С. 364 – 370. URL: <https://t.me/glossema/727>

² Постанова КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 755/3412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>

яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку, як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку).

КЦС зауважив, що «у разі якщо, співсуб`єкти прав на торговельну марку не вчинили договір, то законодавець передбачив, що спільні права на торговельну марку мають здійснюватися спільно (друге речення частини першої статті 428 ЦК). Тобто, всі питання пов`язані із здійсненням спільних прав на торговельну марку їх суб`єкти мають вирішувати спільно (зокрема, хто та як буде використовувати торговельну марку, за яких умов видаватиметься ліцензія на використання, які правила вчинення договору про передання прав на торговельну марку, як розподілятимуться доходи від використання прав на торговельну марку) (див. Крат В.І. Коментар статті 493 Суб`єкти права інтелектуальної власності на торговельну марку // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 4: Право інтелектуальної власності / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2023. - С. 447, 449)»¹.

В ЦК України закріплений підхід, при якому оспорюваність правочину конструюється як загальне правило. Навпаки, нікчемність правочину має місце тільки у разі, коли існує пряма вказівка закону про кваліфікацію того або іншого правочину як нікчемного. Оспорюваний правочин визнається недійсним судом, якщо одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом (частина третя статті 215 ЦК України). Правочин, недійсність якого не встановлена законом (оспорюваний правочин), породжує правові наслідки (набуття, зміну або припинення прав та обов`язків), на які він був направлений до моменту визнання його недійсним на підставі рішення суду. Оспорювання правочину відбувається тільки за ініціативою його сторони або іншої заінтересованої особи шляхом пред`явлення вимог про визнання правочину недійсним (позов про оспорювання правочину, rescisорний позов). Натомість Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «недійсним».

На рівні ЦК України чи іншого закону відсутня норма яка б кваліфікувала ліцензійний договір вчинений лише одним із співсуб`єктів прав на торговельну марку як нікчемний.

КЦС вказав, що «касаційний суд зауважує, що законодавець не передбачив норми, яка кваліфікує ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб`єктів прав на торговельну марку, як нікчемний. Тому, з урахуванням презумпції правомірності правочину, ліцензійний договір, вчинений одним із співсуб`єктів прав на торговельну марку, вважається правомірним до

¹ Постанова КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 755/3412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>

моменту спростування презумпції правомірності правочину внаслідок задоволення позову про оспорювання правочину та визнання судом його недійсним»¹.

Необхідно підкреслити, що в пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» передбачене інше правило відсутності договору між співсуб'єкти прав на торговельну марку. Зокрема, у разі відсутності такої угоди кожний власник свідоцтва може використовувати торговельну марку на свій розсуд, але жоден з них не має права давати дозвіл (видавати ліцензію) на використання торговельної марки та передавати право на торговельну марку іншій особі без згоди решти власників свідоцтва.

При вирішенні цієї колізії норм, слід враховувати, що в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів².

КЦС зазначив, що «у доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45).

Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року в справі № 334/3161/17 (провадження № 14-188 цс 20)»³.

Тому для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (стаття 428 ЦК чи пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») потрібно застосовувати частину

¹ Постанова КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 755/3412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>

² Див.: Крат В. І., Сібільов М. М. Коментар статті 4 Акти цивільного законодавства України // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 45.

³ Постанова КЦС ВС від 25.01.2023 у справі № 676/47/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283>

2 статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів. Оскільки у пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єкти прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК над нормами інших законів, застосуванню підлягає стаття 428 ЦК.

КЦС зауважив, що «для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (статті 428 ЦК чи пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») потрібно застосовувати частину другу статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів.

Оскільки у пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК над нормами інших законів, застосуванню підлягає стаття 428 ЦК»¹.

IV. Спільність виключних прав на торговельну марку та спільна сумісна власність подружжя

Останнім часом, в правозастосовній практиці постає питання чи відноситься право на торговельну марку до спільного майна подружжя. Наприклад, в судовій практиці вказувалося, що:

(а) «у справі, яка переглядається, суди встановили, що ОСОБА_5 та ОСОБА_6 відповідно до свідоцтва про шлюб перебувають у зареєстрованому шлюбі з 24 березня 2007 року.

10 червня 2010 року ОСОБА_6 стала власником знака для товарів і послуг «ІНФОРМАЦІЯ_7» № НОМЕР_1, відповідно до свідоцтва на знак для товарів та послуг № НОМЕР_1 від 10 червня 2012 року.

8 жовтня 2010 року ОСОБА_6 та ТОВ «Клумба.УА» уклали договір № 007 про оплатну передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності на знак та торговельну марку.

Задовольняючи позов ОСОБА_5, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися й суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив з того, що відчуження майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності (товарний знак), який є спільним майном подружжя, відбулось без отримання письмової згоди позивача, як це передбачено частиною третьою статті 65 СК України, та без погодження з ним істотних умов договору, тобто оспорений договір було укладено з порушенням вимог частини першої статті 203 ЦК України, а тому на підставі статті 215 цього Кодексу такий договір є недійсним. Задовольняючи решту позовних вимог, суди виходили з того, що вони є похідними від основної вимоги, а тому підлягають задоволенню.

¹ Постанова КЦС ВС від 08.11.2023 у справі № 755/3412/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904614>

Згідно зі статтею 60 СК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кож на річ, набут а за час шлюбу, крім речей інди відуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згідно із частиною третьою статті 65 СК України для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово.

За змістом частини першої статті 203, частини першої статті 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, установлених частинами першою-третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу, і, зокрема, коли зміст правочину суперечить ЦК України, іншим актам цивільного законодавства.

Отже, підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог щодо відповідності змісту правочину ЦК України та іншим актам цивільного законодавства саме на момент вчинення правочину.

За нормами частини четвертої статті 203 ЦК України правочин має вчинятись у формі, встановленій законом.

Отже, згода одного з подружжя на відчуження цінного спільного сумісного майна має бути надана в письмовій формі»¹.

(б) «у справі, що переглядається, між учасниками справи виник спір про те, чи може бути торговельна марка об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

У постанові Верховного Суду від 13 серпня 2019 року у справі № 926/1795/18, на яку посилаються ОСОБА_2 та ОСОБА_3 у касаційних скаргах, зазначено, що «Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» згідно з його преамбулою регулює відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням права власності на знаки для товарів і послуг в Україні. Вміщені в цьому Законі норми є спеціальними стосовно норм інших законодавчих актів, які регулюють відповідні правовідносини або безпосередньо стосуються таких правовідносин. Так, приписи статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» цілком однозначно закріплюють право на використання ЗТП тільки і виключно за власником (власниками) свідоцтва України на ЗТП, або особою, якій ним передано право власності на ЗТП, або особою, якій власником свідоцтва надано дозвіл на використання відповідного ЗТП. Із встановлених попередніми судовими інстанціями обставин справи не вбачається належності Відповідача до будь-яких з числа зазначених осіб, що виключало правомірність використання ним (Відповідачем) спірного ЗТП. Наявність між Позивачем і Відповідачем будь-яких інших відносин, окрім зазначених у пункті 14 цієї постанови, в т. ч. перебування їх у

¹ Постанова ВСУ від 22.06.2017 року в справі № 201/14163/13-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67487454>

шлюбi, не означала виникнення у Відповідача саме права на використання спірного ЗТП, свідоцтво на який належало Позивачевi. Свідоцтво № НОМЕР_6 не було ні майном, ні майновим правом у розумiннi статей 190, 191 ЦК України, статей 60, 63, 68 Сiмейного кодексу України, а було документом (актом), виданим на виконання i на пiдставi Закону України «Про охорону прав на знаки для товарiв i послуг» конкретнiй вказанiй в ньому особi. Сам, власне, ЗТП був лише позначенням товару, а не об'єктом спiльної сумiсної власностi подружжя, про що правильно зазначено апеляцiйним господарським судом».

Водночас у справi № 201/14163/13-ц, де предметом позову було визнання недiйсним договору про оплатну передачу виключних майнових прав iнтелектуальної власностi на торгову марку з пiдстав укладення такого договору одним iз подружжя без згоди iншого, Верховний Суд України у постановi вiд 22 червня 2017 року зазначив, що задовольняючи позов ОСОБА_1, суд першої iнстанцiї, з висновками якого погодилися й суди апеляцiйної та касацiйної iнстанцiї, виходив з того, що вiдчуження майнових прав на торговельну марку, яка є спiльним майном подружжя, вiдбулось без отримання письмової згоди позивача, як це передбачено частиною третьою статтi 65 СК України, та без погодження з ним iстотних умов договору, тобто оспорюваний договiр було укладено з порушенням вимог частини першої статтi 203 ЦК України, а тому на пiдставi статтi 215 цього Кодексу такий договiр є недiйсним. Задовольняючи решту позовних вимог, суди виходили з того, що вони є похiдними вiд основної вимоги, а тому пiдлягають задоволенню.

Велика Палата Верховного Суду у постановi вiд 29 червня 2021 року у справi № 916/2813/18 (провадження № 12-71гс20) вiдступила вiд висновку, що положення частини другої статтi 369 ЦК України та частини другої статтi 65 СК України з урахуванням пункту б статтi 3 ЦК України спрямованi на захист прав саме добросовiсного набувача, а тому саме в разi його недобросовiсностi договiр може бути визнаний недiйсним (пункти 8.61-8.66).

Вiд висновкiв, викладених у постановi Верховного Суду України вiд 22 червня 2017 року у справi № 201/14163/13-ц, що майновi права на торговельну марку є спiльним майном подружжя, Велика Палата Верховного Суду не вiдступила.

Вiдповiдно до частини другої статтi 5 Закон України «Про охорону прав на знаки для товарiв i послуг» об'єктом торговельної марки може бути будь-яке позначення або будь-яка комбiнацiя позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числi власнi iмена, лiтери, цифри, зображувальнi елементи, кольори, форма товарiв або iх пакування, звуки, за умови, що такi позначення придатнi для вiдрiзнення товарiв або послуг одних осiб вiд товарiв або послуг iнших осiб, придатнi для вiдображення iх у Реєстрi таким чином, що дає змогу визначити чiткий i точний обсяг правової охорони, що надається.

Отже, можна дiйти висновку, що торговельна марка є лише позначенням товару та не є ні майном, ні майновим правом у розумiннi ЦК та СК України.

Взаємовiдносини при використаннi торговельної марки, свідоцтво на яку належить кiлька особам, визначаються угодою мiж ними. У разi вiдсутностi такої угоди кожний власник свідоцтва може використовувати торговельну марку на свiй розсуд, але жоден з них не має права давати дозвiл (видавати лiцензiю) на використання торговельної марки та передавати право на торговельну марку iншiй особi без згоди решти власникiв свідоцтва.

Свідоцтво надає його власнику виключне право забороняти іншим особам використовувати без його згоди, якщо інше не передбачено цим Законом.

Отже, майнове право на торговельну марку має лише та особа, яка зазначена у свідоцтві, виданим на виконання і на підставі Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Право на торговельну марку не може бути об'єктом спільного майна подружжя.

Враховуючи наведене, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про необхідність передачі цієї справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступлення від правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду України від 22 червня 2017 року у справі № 201/14163/13, у постанові Верховного Суду України від 06 листопада 2019 року у справі № 161/11764/15, від 21 квітня 2022 року у справі № 161/11764/15, про те, що право на торговельну марку може бути об'єктом спільного майна подружжя та підлягає поділу за правилами, визначеними главою 8 СК України».¹

Політико-правовий підхід до віднесення майнових прав інтелектуальної власності до спільного майна подружжя може бути досить різним. Наприклад:

в ст. 428 ЦК Квебеку зокрема, встановлено, що інтелектуальні та промислові права є особистим майном, проте плоди та доходи є спільно набутими²;

у ст. L121-9 Кодексу інтелектуальної власності Франції визначено, зокрема, що право визначати як використовувати твір належить тому з подружжя який є його автором або набув право на нього. Грошові доходи, отримані в результаті використання інтелектуального твору або повної або часткової передачі права на використання, підпадають під дію загального права подружніх режимів, лише якщо вони були набуті під час шлюбу.³

На рівні як глави 44 ЦК, так і Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не передбачено певних винятків щодо невіднесення права на торговельну марку до спільного майна подружжя.

Тлумачення ст. 57, 58, 61 СК України свідчить, що:

спільним майном подружжя можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з них вони були набуті⁴:

¹ Ухвала КЦС ВС від 11.10.2023 у справі № 335/5841/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187342>

² Civil Code of Quebec. URL: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/ccq-1991>

³ Code de la propriete intellectuelle. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006069414/LEGISCTA000006161636/?anchor=LEGIARTI000006278902#LEGIARTI000006278902

⁴ Аналогічний підхід має місце і щодо жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Наприклад, КЦС зазначив, що «у статті 74 СК України регулюються тільки майнові права та обов'язки жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. При цьому на рівні статті 74 СК України передбачено загальне правило: майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності цих осіб, поширюються положення глави 8 СК України. у статті 74 СК України закріплено спеціальний прийом

законодавець визначив в статтях 57 та 58 СК України випадки для подружжя, за яких майно є особистою приватною власністю. Серед винятків, на які не поширюється правовий режим спільного майна подружжя, відсутнє право на торговельну марку.

Тому право на торговельну марку може відноситися до спільного майна подружжя. Таке право, у випадку перебування в чоловіка та жінки в шлюбі (чи якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), може, наприклад, набуватися «первісно» внаслідок реєстрації одним із подружжя певного позначення як торговельної марки чи похідним чином на підставі договору про передання прав на торговельну марку.

Належність прав на торговельну марку до спільного майна подружжя (чи жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) зумовлює появу в таких суб'єктів спільних прав на торговельну марку. Тобто, оскільки щодо таких об'єктів як «безтілесна річ» (зокрема, виключне право) виключається встановлення правового режиму речового права та використання речево-правових конструкцій, то правовий режим спільної сумісної власності так позначається на правах на торговельну марку, що зумовлює «появу» спільних прав (подружжя, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі).

До спільних прав на торговельну марку подружжя (жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) також мають застосовуватися положення статті 428 ЦК. Тобто вони можуть або визначити свої відносини щодо спільних прав на торговельну марку в договорі, або здійснювати їх спільно.

У разі коли право на торговельну марку зареєстровано за всіма співносіями (подружжя, жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі), слід застосовувати модель уповноваження (тобто, видачі довіреності). Відсутність такого одностороннього правочину як видача довіреності у цій ситуації свідчить, що співсуб'єкт, який вчиняє правочин щодо розпорядження спільними правами на торговельну марку, діє за відсутності повноважень. Звісно співсуб'єкти прав на торговельну марку не позбавлені можливості в договорі, вчиненому на підставі ст. 428 ЦК, визначити повноваження іншого співносія.

Якщо право на торговельну марку зареєстровано за одним із співносіїв (наприклад, одним із подружжя), то має застосовуватися модель згоди. Правовий режим спільності прав на торговельну марку в цьому випадку «прихований» для учасників цивільного обороту, їм може бути навіть не відомо хто є іншим співсуб'єктом. У такому разі логічним є використання моделі згоди. Тому один із подружжя може оспорювати укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо контрагент іншого з подружжя діяв недобросовісно.

юридичної техніки для того, щоб уникнути повторення норм СК України. Це означає, що майно, набуте цими особами за час спільного проживання, належить жінці та чоловікові, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, на праві спільної сумісної власності. Тобто і для жінки та чоловіка, які проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, передбачено презумпцію спільності права власності». Див.: Постанова КЦС ВС від 10.05.2023 у справі № 215/1191/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110807055>

§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право

Принцип розумності був загальним трендом при вирішенні іпотечних спорів останнім часом

<https://t.me/glossema/731>

Презентація

<https://bit.ly/3FR8fsc>

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат розповів про судову практику у сфері іпотеки на «Іпотечних читаннях – 2022», організованих Комітетом Асоціації правників України з цивільного, сімейного та спадкового права 27 грудня 2022 року.

Василь Крат виступив на тему «Право іпотеки: quo vadis?!». Оскільки минулорічні «Іпотечні читання» відбулися 23 квітня 2021 року, він побудував свою доповідь на аналізі практики Верховного Суду з того часу – за 20 останніх місяців.

Суддя відзначив такі зміни і тенденції за цей період:

стабільно застосовувався принцип добросовісності – як у судовій практиці загалом, так і в іпотечних спорах;

у судовій практиці було запроваджено кваліфікацію іпотеки як права на чужу річ;

важливе значення мали принципи еластичності й спеціалітету;

у праві іпотеки розпочалося застосування конструкцій «абстрактні правочини» та «каузальні правочини»;

на вирішенні спорів позначилося розмежування вимог про стягнення боргу за основним зобов'язанням (*actio in personam*) і про звернення стягнення на предмет іпотеки (*actio in rem*);

відбулася кваліфікація поновлення договору найму (*tacite reconduction*) як нікчемного правочину на підставі ст. 12 Закону України «Про іпотеку».

«Окрім зазначеного, загальним трендом у практиці як колегій, Об'єднаної палати КЦС ВС, так і Великої Палати ВС було застосування принципу розумності, зокрема і при вирішенні іпотечних спорів», – сказав Василь Крат.

Звичайно, як і на інших спорах, на цій категорії позначилася війна, в тому числі застосування внесених у профільне законодавство змін, пов'язаних із воєнним станом.

Доповідач звернув увагу на постанову ВП ВС від 15 червня 2021 року у справі № 922/2416/17. В цій справі на підставі судового рішення реєстратор скасував запис про обтяження нерухомого майна – іпотеку. Згодом судове рішення було скасоване вищою інстанцією. ВП вказала, що іпотека зберігає чинність незалежно від відсутності певний час відомостей про неї в державному реєстрі. Вирішуючи такі спори, необхідно враховувати наявність чи відсутність обставин, які можуть свідчити про недобросовісність набувача майна, придбаного за відсутності в державному реєстрі відомостей про обтяження.

При цьому ВП ВС визнала належною вимогою визнання права іпотекодержателя. «Тобто зроблено акцент на суб'єкті права, а не на самому праві. Хоча традиційно заявляються вимоги, наприклад, про визнання права оренди, права власності, а не права орендаря чи власника», – зазначив Василь Крат.

Також, додав він, важливим у цій постанові є висновок про правові наслідки скасованого судового рішення. Доповідач звернув увагу, що в таких ситуаціях часто намагаються застосувати конструкції, притаманні недійсності правочинів. Але судове рішення не може бути недійсним. «Базова позиція, яку висловила в цій постанові ВП ВС, – що саме собою скасоване судове рішення не повинно бути підставою для перегляду всіх юридичних фактів, які виникли, змінилися або припинилися на підставі відповідного рішення», – зауважив суддя. Цей підхід застосований і в постанові КЦС ВС від 29 вересня 2021 року у справі № 509/1157/18.

Постанова КЦС ВС від 16 жовтня 2021 року у справі № 263/11275/18 стосується поновлення договору найму на підставі ст. 764 ЦК України. «Специфіка цієї конструкції в тому, що поновлення, за своєю суттю, відбувається внаслідок вчинення правочину мовчанням (*tacite reconduction*). І ключовим питанням, яке постало перед касаційним судом, було: чи може такий правочин бути нікчемним внаслідок порушення ч. 3 ст. 12 Закону України "Про іпотеку", – сказав Василь Крат.

КЦС ВС дійшов висновку, що з урахуванням того, що іпотекодержатель не надавав своєї згоди на поновлення договору оренди, поновлення договору оренди (шляхом мовчазної згоди) є нікчемним та не створює жодних юридичних наслідків.

У постанові від 17 листопада 2021 року у справі № 937/5316/20 КЦС ВС звернув увагу, що по своїй суті вимога про стягнення боргу за основним зобов'язанням (*actio in personam*) – це зобов'язальний позов, водночас вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки (*actio in rem*) – речовий позов, і ці вимоги необхідно розмежувати.

Одним із ключових питань у цій справі було те, чи переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо позичальник вчиняє ті чи інші дії за основним зобов'язанням.

КЦС ВС вказав, що вчиненням позичальником дій, що свідчать про визнання ним свого боргу за основним зобов'язанням, не переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, оскільки вимога про стягнення боргу за основним зобов'язанням і вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки є різними вимогами (основною та додатковою), застосування до додаткових вимог наслідків переривання перебігу позовної давності за основною вимогою законом не передбачено.

Василь Крат зазначив, що іпотечних спорів, пов'язаних зі зміною в законодавстві через війну, у практиці Верховного Суду поки що небагато. Він навів як приклад постанову КЦС ВС від 13 липня

2022 року у справі № 202/939/18 щодо звернення стягнення на предмет іпотеки на період дії в Україні воєнного стану. Касаційний суд вказав, що існують підстави для зупинення виконання рішення суду першої інстанції в частині задоволення первісного позову про звернення стягнення на предмет іпотеки на період дії в Україні воєнного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

Трохи відео з Іпотечних читань 2022

<https://t.me/glossema/735>

Іпотечні Читання ' 2022

У відео йдеться про:

- практика Верховного Суду в іпотечних спорах;
- академічний погляд на практичні питання іпотеки;
- дороговкази 2022 року у вирішенні іпотечних спорі...

Трохи відео про недійсні правочини: проблемні аспекти судової практики із Круглого столу III «Реформування Цивільного кодексу України: правочини і договори» 29 листопада 2022 року

<https://t.me/glossema/752>

Василь Крат виступив із доповіддю на тему «Недійсні правочини: проблемні аспекти судової практики».

Він порушив питання, чи варто зберігати в ЦК України поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані та наскільки вдалим є такий поділ, з урахуванням того, що в Концепції оновлення ЦК України міститься пропозиція щодо трансформації підходу до інституту недійсності договору (правочину), зокрема, шляхом відмови від законодавчого поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані. В чинному ЦК України цілком логічна конструкція (статті 204, 215 Кодексу), згідно з якою спростування презумпції правомірності правочину відбувається, коли: недійсність правочину прямо

встановлена законом (тобто має місце його нікчемність); він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (оспорюваний правочин визнаний судом недійсним). Тож, на думку спікера, запроваджувати нові підходи та відмовлятися від поділу недійсних правочинів не варто.

Суддя наголосив, що сама собою недійсність, зокрема й правочинів, не є самоціллю, натомість вона завжди має мету – захист або охорону тих чи інших приватних прав та інтересів. Якщо говорити про добросовісних учасників цивільного обороту, то вони використовують конструкцію недійсності саме з цією метою. Тож якщо відмовлятися від поділу правочинів на нікчемні та оспорювані, то треба пояснити, як це допоможе ефективному захисту прав та інтересів та що, власне, покращиться при її застосуванні.

Спікер звернув увагу на те, що пропонується запровадити в ЦК України конструкцію негаційного позову (про визнання недійсним нікчемного правочину). І наголосив, що в практиці Великої Палати Верховного Суду запроваджено підхід, згідно з яким з такою вимогою звертатися до суду не потрібно, натомість суд має захистити порушене право, кваліфікувавши правочин як нікчемний у мотивувальній частині ([постанова ВП ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 463/5896/14-ц](#)). Крім того, і сам законодавець в абз. 1 ч. 1 ст. 809-1 ЦК України в 2021 році закріпив такий підхід. Тому навряд чи потрібно, відмовляючись від поділу правочинів на нікчемні та оспорювані, запроваджувати в ЦК України негаційний позов.

Василь Крат акцентував, що понад 100 років в нашому законодавстві немає вимоги про необхідність нотаріального посвідчення договору купівлі частки в праві спільної частковій власності на нерухомість, хоча в цивільному обороті така частка відчувається на підставі договору купівлі-продажу з нотаріальним посвідченням. Винятком є положення ЦК УРСР 1922 року, в якому передбачалося, що правочини про відчуження морського торгового судна або частки в судні для дійсності потрібно нотаріально посвідчити. Коли ці правочини вчиняються за кордоном, то їх потрібно посвідчити в консула Союзу РСР (ч. 1 ст. 66-1 ЦК УРСР 1922 року). Проте договір купівлі-продажу частки в праві спільної власності на нерухомість мав би бути нотаріально посвідченим. Відсутність у ЦК України регулювання форми такого договору з вимогою його нотаріального посвідчення, думаю, є помилкою. Виправляти ситуацію треба внесенням змін до ЦК України.

Суддя наголосив, що неможливо при рекодифікації оминати й залежну недійсність правочинів. Вона регулюється тільки в кількох нормах ЦК України (ч. 2 ст. 548, ч. 3 ст. 1119 ЦК України). Очевидно, що в сучасних умовах потребує більш детального регулювання залежна недійсність, зокрема, в тих випадках, коли в її основу покладається, наприклад, рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, чи про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю. Звісно, такі рішення суду можуть мати зворотну дію в часі й породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності правочину, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання ними законної сили.

Спір між Стівеном Тейлором та реєстраційним органом з приводу можливості зазначити винахідником патенту машину «DABUS»

<https://t.me/glossema/755>

Цікавий кейс розглядався Апеляційним судом Англії та Уельсу ([Thaler v Comptroller General of Patents Trade Marks And Designs \[2021\] EWCA Civ 1374 \(21 September 2021\)](#)) між Стівеном Тейлором та реєстраційним органом з приводу можливості зазначити винахідником патенту машину «DABUS» (Device for Autonomous Bootstrapping of Unified Sentience).

Стівен Тейлер подав заявки на отримання патентів винаходи та зазначив, що винахідником є його машина під назвою «DABUS», а права на винахід повинні належати йому, оскільки ця машина його.

Реєстраційний орган зазначив, що «DABUS» не є особою, як це передбачено законом, і тому не може вважатися винахідником. Оскільки «DABUS» не є особою, вона не може передати права на патент особі. Власник «DABUS» не має права на винахід, зроблений його машиною. З урахуванням того, що заявник не усунув недоліків заявки (не вказав винахідника і відповідних причин, чому права на винахід повинні належати заявнику) заявка вважається відкликаною.

Суд першої інстанції вказав, що «DABUS» не є і не може бути винахідником у розумінні закону просто тому, що «DABUS» не є особою. Для отримання патенту необхідно подати заявку – і це має зробити особа. Тому абсолютно неможливо сказати, що просто тому, що DABUS щось винайшов і доктор Тейлер володіє «DABUS», доктор Тейлер має право на видачу патенту. Повинна бути або заявка винахідника (яка не може бути подана, оскільки «DABUS» не є винахідником і не особою), або винахідник має передати право на подачу заявки, що дозволило б доктору Тейлеру подавати заявку. Питання про те, чи можна власника/контролера машини зі штучним інтелектом, яка щось «винаходить», назвати винахідником, не обговорювалося. Доктор Тейлер категорично відмовився висунути цю заяву не лише тому, що вважав її поганою з юридичної точки зору, але, що важливіше, тому, що (з точки зору моралі) він вважав, що він незаконно приписує винахід, який не належить йому. Зрозуміло, що заявник вирішує, які аргументи наводити щодо патентних заявок.

Більшість суддів апеляційного суду вважала, що у цій справі доктор Тейлер не вказав «особу або осіб, яких він вважає винахідником або винахідниками», як того вимагає закон. З огляду на форму, яку він подав, д-р Тейлер не виконав жодної з вимог закону, і неминучим наслідком цього є те, що заявки вважаються відкликаними. Це не для того, щоб запровадити якусь нову, не передбачену законом підставу для відмови у видачі патентних заявок. Навпаки, він надає чинності законодавчим вимогам, згідно з якими винахідник має бути фізичною особою та заявник, який не є винахідником, повинен мати можливість, принаймні в принципі, подати заявку на патент щодо винаходу. Якби д-р Тейлер міг встановити, що закон не вимагав, щоб винахідник був особою, і що, відповідно до закону,

він міг отримати своє право подати заявку на отримання патентів щодо винаходів виключно з його права власності на DABUS, тоді позиція була б іншою. Але, з урахуванням того, що заявки не відповідають двом важливим законодавчим вимогам, і було б неправильно дозволити їх продовжити, особливо тому, що закон не передбачає іншого механізму вирішення проблеми невідповідності.

Трохи про недійсність таємного заповіту і його перекваліфікацію

<https://t.me/glossema/759>

Цікавий кейс розглядався [Касаційним судом Франції щодо визнання недійсним таємного заповіту, його перекваліфікації в міжнародний заповіт та тягара доказування](#).

У статті 978 ЦК Франції вказано, що ті, хто не вміє або не може читати, не мають права вчиняти розпорядження у формі таємного заповіту.

Суд вважав, що підлягає визнанню недійсним і не може бути перекваліфікованим в міжнародну форму таємний заповіт, що переданий нотаріусу спадкодавцем який сліпне, за умови відсутності доказів поінформованості спадкодавця про зміст заповіту. При розподілі тягара доказування позивачу було достатньо довести сумніви щодо можливості спадкодавця прочитати текст заповіту самостійно, а не повну його неможливість прочитати текст заповіту. Документ визнаний недійсним як таємний заповіт, не може бути дійсним як міжнародний заповіт.

Експертне обговорення «Оновлення цивільного законодавства: досвід правозастосування» (презентація).

<https://t.me/glossema/770>

<https://t.me/glossema/779>

Експертне обговорення «Оновлення цивільного законодавства: досвід правозастосування» відбулось у Цивільному касаційному суді у складі Верховного Суду 17 січня 2023 року. Його організували КЦС ВС, робоча група з підготовки законопроекту з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, Науково-консультативна рада при Голові Верховної Ради України та Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України.

Суддя Касаційного цивільного суду у складі ВС к. ю. н., доцент Василь Крат зазначив, що ГК України не має реального практичного значення, написаний у дусі соціалістичного реалізму. Він звернув увагу, що порівняння ст. 174 ГК України із ЦК УРСР 1963 року дозволяє стверджувати, що в ГК практично відтворений зміст ст. 4 ЦК УРСР 1963 року, з невеликим уточненням про суб'єктів господарювання (див. презентацію). «Очевидний факт: тут дуже багато збігів», – сказав суддя.

Доповідач акцентував, що саме в цивільній юрисдикції за допомогою того приватноправового інструментарію, який міститься в ЦК України, створено сучасне «обличчя» українського приватного права. КЦС ВС, а згодом і Касаційний господарський суд у складі ВС та ВП ВС почали застосовувати у своїй практиці основний принцип приватного права – добросовісність та її прояви (зокрема, доктрину *uberrima fides, venire contra factum propter* – заборони суперечливої поведінки). Важливе значення має принцип розумності, що застосовується при тлумаченні як приватноправових, так і процесуальних норм. Застосовуються такі неписані принципи приватного права, як *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) та *contra proferentem* (слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав).

«Інструментарій, який містить ГК України, навряд чи дозволяє вести мову про допустимість застосування таких споконвічно приватноправових конструкцій», – сказав Василь Крат.

Саме в ЦК України договір сконструйований як універсальний регулятор, що дає змогу учасникам цивільного обороту регулювати, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору; юридично-значущі повідомлення (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим). Суддя зазначив, що під час рекодифікації варто подумати про допустимість регулювання певних відносин з урахуванням підходів, висловлених у практиці КЦС ВС, КГС, ВС та ВП ВС.

Василь Крат зауважив, що Концепція охоплює окремі «чуттєві» моменти щодо вдосконалення регулювання приватноправових відносин. Наприклад, це питання щодо збільшення позовної давності для особливо важливих для всього суспільства об'єктів навколишнього природного середовища – цінних земель, пам'яток природи, природних парків, земель водного і лісового фонду тощо. То ж здійснення перекаліфікації вимог за умови, що одна сутнісно виключає іншу, – це дуже небезпечний підхід, який, по суті, дозволяє перекаліфікувати будь-яку позовну вимогу і значно шкодить передбачуваності в застосуванні норм, що регулюють віндикаційний та негаторний позови, та й власне стабільності цивільного обороту. Тому очевидно, що у разі коли публічний власник втратив як фізичне, так і «юридичне» (інша особа зареєструвала на своє ім'я право власності в державному реєстрі прав на нерухомість) володіння, для захисту права власності має застосовуватися віндикаційний позов, на який поширюється позовна давність.

§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право

Разом із тим суддя не погодився із пропозицією в Концепції щодо трансформації підходу до інституту недійсності договору (правочину), зокрема, шляхом відмови від законодавчого поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані. «Судова практика ілюструє, що такий підхід є зручним», – зауважив доповідач. Цей поділ звичний для українського правопорядку та української традиції приватного права і застосовується вже протягом більш як 100 років.

В рамках [Школи практичного права](#) поговорили трохи про принципи приватного права

<https://t.me/glossema/785>

З черговою групою студентів в рамках [Школи практичного права](#) поговорили трохи про принципи приватного права (презентація).

Перспективи запровадження групових позовів в Україні

<https://t.me/glossema/786>

Трохи поговорили про пошук оптимальної конструкції захисту певного кола осіб в межах круглого столу «Перспективи запровадження групових позовів в Україні» (презентація).

<https://t.me/glossema/788>

Василь Крат звернув увагу, що чинне процесуальне законодавство дозволяє застосовувати групові позови.

Про це суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат розповів під час круглого столу «Перспективи запровадження групових позовів в Україні», що відбувся 27 січня 2023 року в онлайн-режимі.

Виступаючи з доповіддю на тему «Пошук оптимальної конструкції захисту певного кола осіб (representative actions)», він зауважив, що конструкція групового позову більше притаманна англосаксонській правовій традиції. Тому намагання впровадити її застосування в континентальній традиції іноді наштовхуються на певне несприйняття та нерозуміння. Водночас, зазначив доповідач, європейський підхід полягає в розширенні сфери групових позовів за межі регулювання захисту прав споживачів, але з урахуванням правової традиції окремих держав.

У процесуальному аспекті необхідність розширення механізмів доступу до правосуддя з дотриманням принципу процесуальної економії обумовлює привабливість застосування конструкції групових позовів. Однак виникає багато запитань щодо матеріальних правовідносин, у яких її доцільно застосовувати.

Суддя звернув увагу, що відносини, подібні до групових позовів, виникають під час конкурсного оспорування (actio Pauliana), і арбітражний керуючий «уособлює» визначене коло осіб та пред'являє вимоги про визнання правочинів боржника недійсними задля наповнення ліквідаційної маси.

«Застосування інституту групових позовів може бути ефективне з точки зору зменшення навантаження на судову систему. Наявний приватно-правовий інструментарій уже дозволяє використовувати інститут групових позовів осіб, заощаджувати час, забезпечувати процесуальну економію. Чи потрібні окремі норми і конструкції захисту певного кола осіб? Можна міркувати в такому ракурсі та розглядати, що потрібно вдосконалити, чи варто запровадити нову конструкцію», – сказав Василь Крат.

Можливо, додав він, доцільно внести «крапкові» законодавчі зміни, щоб зазначена конструкція працювала ефективніше. Але важливішою все ж є популяризація – треба донести до широкого загалу, що чинне законодавство не забороняє подавати групові позови. «Популяризація дасть ефект, і за нинішніх умов ця конструкція працюватиме. Навіть, наприклад, поки буде обговорюватися й розроблятися законопроект, що вдосконалив функціонування групового позову», – зазначив доповідач.

Поговорили трохи про добросовісність та venire contra factum proprium

<https://t.me/glossema/796>

З черговою групою студентів в рамках Школи практичного права поговорили трохи про добросовісність та venire contra factum proprium (презентація).

Трохи поговорили про конструкцію заповіту в судовій практиці на вебінарі організованому видавництвом «Екус»

<https://t.me/glossema/810>

Трохи поговорили про конструкцію заповіту в судовій практиці на вебінарі організованому видавництвом «Екус» (презентація).

Про заборону на спадкування права на компенсацію моральної шкоди

<https://t.me/glossema/815>

Конституційний Суд ФРН в рішенні від 24.10.2022 визнав конституційною заборону на спадкування права на компенсацію моральної шкоди. Така заборона стосується тих випадків, коли потерпіла особа померла як до, так і після пред'явлення позову.

Категорії спадкового права крізь призму практики Верховного Суду (презентація)

<https://t.me/glossema/816>

Трохи поговорив, як запрошений лектор, в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича на тему «Категорії спадкового права крізь призму практики Верховного Суду».

<https://t.me/glossema/823>

Про спадкову масу, що спадкується, і те, чи можна успадкувати право (обов'язок) на компенсацію моральної шкоди.

На початку він звернув увагу на постанову Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164, якою зупинено строк на прийняття спадщини, поки діє воєнний стан. Нещодавно КЦС ВС вказав, що відповідний пункт цієї постанови суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню ([постанова КЦС ВС від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21](#)).

Суддя зазначив, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їхній юридичній силі (вимір за вертикаллю). Вона поширюється на співвідношення, по-перше, закону та підзаконних актів і, по-друге, Конституції України та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно існує ієрархія між ЦК України як кодифікованим законом й іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Вона базується на визнанні ЦК України основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії за горизонталлю).

Що стосується виміру ієрархії за горизонталлю, то у ст. 4 ЦК України закріплено пріоритет його норм (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Такий спосіб вирішення колізії норм цього Кодексу та інших законів підтримав Конституційний Суд України.

Щодо виміру ієрархії за вертикаллю у ст. 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. А також зазначено, що якщо постанова КМУ суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення ЦК України або закону.

Правила стосовно строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються ЦК України. «Законодавець як у ст. 1270 ЦК України, що стосується строку прийняття спадщини, так і в інших нормах Кодексу не передбачив можливості наявності такої конструкції, як зупинення перебігу строку на прийняття спадщини. Тим паче, він не закріпив можливості визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини, ніж встановлені в Кодексі», – сказав Василь Крат.

Також він розповів, що може бути об'єктом спадкування. Суддя акцентував, що ним є саме права чи обов'язки, а не майно речі тощо, як це було до ухвалення ЦК України 2003 року. Відповідно до ст. 1218 Кодексу в чинній редакції до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини й не припинилися внаслідок його смерті. «Тобто спадкується не будинок чи його частина, як часто вказується, а відбувається перехід відповідних прав на таке майно», – зауважив Василь Крат.

Цікавим є питання про спадкування права на відшкодування моральної шкоди. «Специфіка цього об'єкта спадкування зумовлена сутністю самої конструкції моральної шкоди», – сказав доповідач. КЦС ВС вказав, що за своєю суттю право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті

немайнові блага фізичної особи. Саме тому в ч. 3 ст. 1230 ЦК України передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя. Якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи, не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди ([постанова КЦС ВС від 13 липня 2022 року у справі № 753/15095/17](#)).

Василь Крат розповів, що подібні підходи є і в європейських правопорядках. Він навів [рішення Конституційного суду ФРН від 24 жовтня 2022 року](#), яким визнано конституційною заборону на спадкування права на компенсацію моральної шкоди.

Свою специфіку має спадкування обов'язку компенсації моральної шкоди. Такий обов'язок не є нерозривно пов'язаним з особою спадкодавця і може бути виконаний іншими особами. «Тому на відміну від права на таку компенсацію обов'язок компенсувати моральну шкоду переходить до спадкоємців», – зауважив суддя.

Василь Крат розповів про конструкцію заповіту в судовій практиці

<https://t.me/glossema/820>

Крім складення заповіту, спадкодавець може зробити заповідальне розпорядження, зокрема банку чи фінансовій установі (ст. 1228 ЦК України). Розпорядження банку (фінансовій установі) за своєю суттю є одностороннім правочином, за допомогою якого здійснюється розпорядження правом на вклад. На такий односторонній правочин поширюються відповідні положення ЦК України про правочини (у тому числі, про форму, недійсність правочинів).

Розпорядження банку (фінансовій установі) – досить специфічний односторонній правочин, оскільки може втілюватися як в окремому документі, так і бути умовою договору. Доповідач зазначив, що може виникати питання щодо співвідношення заповіту й заповідального розпорядження.

Також суддя навів [постанову КЦС ВС від 2 серпня 2018 року у справі № 705/3890/16-ц](#), яка стосується співвідношення заповіту і права на обов'язкову частку в спадщині за законом.

Він звернув увагу, що необхідно розмежовувати: 1) втрату чинності частини заповіту (якщо потенційні суб'єкти права на обов'язкову частку «з'явилися» після вчинення заповіту); 2) нікчемність частини заповіту (коли потенційні суб'єкти права на обов'язкову частку існували на момент вчинення заповіту).

Василь Крат акцентував на [постанові КЦС ВС від 12 березня 2020 року у справі № 716/1051/17](#), у якій не підписаний заповідачем заповіт кваліфіковано як нікчемний (а не неукладений чи невчинений). Підпис є обов'язковим реквізитом правочину, вчиненого в письмовій формі. Наявність підпису підтверджує наміри та волю і фіксує волевиявлення учасника (-ів) правочину, забезпечує їх

ідентифікацію та цілісність документа, в якому втілюється правочин. У зв'язку із цим підписання правочину здійснюється стороною (сторонами) або ж уповноваженими особами. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем (абз. 1 ч. 2 ст. 1247 ЦК України). У ч. 1 ст. 1257 ЦК України передбачено, що заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми, є нікчемним. Непідписання заповіту заповідачем свідчить, що заповіт складено з порушенням вимог щодо його форми, і відповідно до ч. 1 ст. 1257 ЦК України це має наслідком його нікчемність. Суди встановили, що підпис від імені заповідача в заповіті виконаний не ним, а іншою особою, тож такий заповіт є нікчемним на підставі ч. 1 ст. 1257 ЦК України.

Також суддя звернув увагу на [постанову КЦС ВС від 6 липня 2022 року](#) у справі № 681/196/20. Однак «місце складення заповіту» не належить до форми та змісту заповіту, а за своєю суттю є реквізитом заповіту. Відсутність у заповіті вказівки на місце його складення не має наслідком його недійсність (нікчемність або оспорюваність). «Очевидно, що місце складення заповіту не належить до форми чи змісту заповіту, а є його реквізитом. Як, наприклад, час складення заповіту: він не належить ні до форми, ні до змісту заповіту, а виконує інші функції», – зазначив Василь Крат.

Розповідаючи про тлумачення заповіту, доповідач акцентував на принципі *favor testamenti* (тлумачення на користь дійсності заповіту). У [постанові від 5 грудня 2022 року у справі № 753/8945/19](#) ОП КЦС ВС вказала, що з урахуванням принципу *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності. У [постанові від 23 лютого 2022 року у справі № 474/454/18](#) КЦС ВС зробив висновок про те, що тлумачення заповіту може здійснюватися як при розгляді власне позовної вимоги про тлумачення змісту заповіту, так і іншої вимоги, зокрема про визначення додаткового строку для прийняття спадщини. Крім того, суд акцентував, що тлумачення має відбуватися на користь дійсності заповіту.

Трохи з виступу 17.02.2023 щодо процедури внесення конституційних подань

Верховним Судом

<https://t.me/glossema/833>

Доброго дня колеги! У нас давно виникало питання стосовно процедури голосування конституційних подань. На що я б хотів звернути увагу. В процесуальних кодексах змінилася процедура конституційних подань. Чому це має важливе значення? Бо в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Законі України «Про Конституційний Суд України» по суті відтворені ті норми, які були раніше і орієнтувалися на те процесуальне законодавство, яке було до цього.

Ми обговорювали це у Касаційному цивільному суді і була досить палка дискусія, вочевидь нам потрібно визначитися з критеріями, які мають бути при розгляді питань щодо внесення

конституційного подання до Конституційного Суду. Конституційні подання можуть стосуватися трьох випадків з урахуванням того, яким чином регулює це процесуальне законодавство.

Перший випадок – коли є рішення суду першої, апеляційної або касаційної інстанції, яке набрало законної сили. В цих випадках функція Верховного Суду є суцільно церемоніальною. Ми не можемо входити в обговорення того чи існують підстави передачі чи ні – ми виконуємо в даному випадку функцію, що покладена на нас і не можемо ставити під сумнів рішення, яке набрало законної сили. Звертаю увагу, що в цій ситуації сьогодні на Пленум винесено два таких питання про конституційне подання. Ми не можемо їх ставити під сумнів і перевіряти чи є чи немає підстав для внесення конституційного подання. Більше того, такий підхід із запровадженням критеріїв має бути зрозумілий для судді першої чи апеляційної інстанції.

Другий випадок – коли судові рішення скасовані і норми вже немає, де суд вказав про неконституційність цієї норми. В цих випадках відсутні підстави для внесення конституційного подання і таких випадків у нас також сьогодні два.

Третій випадок – коли сам Верховний Суд (в позапроцесуальному порядку) ініціює конституційне подання. Зрозуміло, що це не церемоніальна функція і потрібне вирішення по суті. Вчора була досить активна дискусія в цьому плані, обговорювалося, зокрема, питання щодо необхідності внесення змін до Регламенту Пленуму Верховного Суду. Я спеціально досить детально ознайомився з текстом Регламенту і дійшов висновку, що в ньому є лише випадок коли Верховний Суд ініціює внесення конституційного подання в межах поза процесуальної діяльності, тобто не охоплює всі ситуації. Тут можна було б міркувати що можна доповнити Регламент ситуацією коли будь-який суд в Україні констатує неконституційність норми. Вочевидь такий підхід має достатньо чіткої критерій і немає підстав витрачати час на обговорення конституційного подання за наявності рішення, яке набрало законної сили. Тому як на мене відсутні будь-які перешкоди сьогодні застосувати такий критерій.

Користуючись нагодою ініціюю створення робочої групи щодо внесення змін до Регламенту Пленуму Верховного Суду, таким чином ми підвищимо розуміння судами процедури внесення конституційного подання до Конституційного Суду.

Поговорили трохи про фразаторні конструкції

<https://t.me/glossema/843>

З черговою групою студентів в рамках [Школи практичного права](#) поговорили трохи про фразаторні конструкції (презентація).

Трохи поговорили з Цивілістичною платформою щодо захисту інтересів територіальної громади (презентація)

<https://t.me/glossema/846>

Трохи відео з обговорення щодо захисту інтересів територіальної громади

<https://t.me/glossema/847>

Василь Крат розповів про окремі аспекти захисту інтересів територіальної громади

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1393360>

У практиці виникає численна кількість ситуацій, коли після смерті особи, в якій немає спадкоємців, з'являються «солом'яні» спадкоємці, які спадкують право власності на нерухомість згідно із судовим рішенням про факт проживання «спадкоємця» із спадкодавцем протягом п'яти років, а потім ця нерухомість продається. З приводу способу захисту в подібних спорах виникла дискусія серед юристів – науковців і практиків. Суддя Верховного Суду у Касаційному цивільному суді к. ю. н., доцент Василь Крат висловив свою думку з цього питання на тематичному онлайн-заході, який організувала ГО «Цивілістична платформа» в онлайн-режимі 9 березня 2023 року.

У справі № 461/12525/15-ц, яку розглянула Велика Палата ВС (постанова від 14 грудня 2022 року) відповідач оформив право на спадщину на підставі рішення суду про встановлення факту його проживання зі спадкодавцем та продав успадковану квартиру. Після цього відповідне судове рішення було скасоване, і міська рада просила суд, зокрема, визнати спадщину відумерлою та витребувати квартиру в покупця на її користь. ВП ВС не задовольнила такі вимоги, натомість вказала, що, якщо застосовувати аналогію закону (ст. 1280 ЦК України), то територіальна громада має право на отримання грошової компенсації.

Василь Крат зазначив, що досить давно в практиці існує проблема «солом'яних чоловічків» (Strohmann, homme de paille, man of straw), чи «дерев'яної голови» (testa di legno) як «штучних» спадкоємців і, відповідно, того, як здійснювати захист інтересів територіальної громади.

До постанови у справі № 461/12525/15-ц, якщо після спадкування «солом'яним» спадкоємцем відповідне судове рішення скасовувалося, то суд задовольняв позовні вимоги територіальної громади про визнання спадщини відумерлою та передачу нерухомого майна в комунальну власність (див: окремі думки в справах № 200/14300/18, № 644/7992/17). ВП ВС цю практику змінила.

Доповідач зауважив, що ст. 1280 ЦК України (застосована за аналогією закону) передбачає захист права спадкоємця, який прийняв спадщину. Проте, якщо відмовлено в задоволенні вимог про визнання спадщини відумерлою та передання її в комунальну власність, постає питання – що має захистити суд. Аксиоматично, що будь-який спосіб захисту спрямований на захист приватних (цивільних) прав та інтересів. Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові. Василь Крат зазначив, що територіальна громада має публічний обов'язок прийняти відумерлу спадщину, який трансформується в інтерес. І саме конструкцією інтересу оперує ВП ВС у згаданій постанові.

Також він звернув увагу на те, що ч. 1 ст. 22 ЦК України передбачає відшкодування збитків саме за порушення цивільного права, а не інтересу. Але, на думку судді, тут можна говорити про недосконалу редакцію норми. Оскільки у п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України встановлено, що такий спосіб, як відшкодування збитків, може бути застосований для захисту інтересу.

Крім того, Василь Крат акцентував, що в цій справі ВП ВС вчергове підтвердила необхідність дотримання конструкції добросовісного набувача, вказавши, що в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна на користь добросовісного набувача територіальна громада має право на отримання лише грошової компенсації.

Натомість, зауважив він, відшкодувати завдані порушенням інтересу територіальної громади збитки мають особи, які оформили спадщину на підставі згодом скасованого судового рішення. «Саме "солом'яний" спадкоємець створив ситуацію, внаслідок якої територіальна громада не набула право комунальної власності», – сказав Василь Крат.

Голова ГО «Цивілістична платформа», д. ю. н., професор Інна Спасибо-Фатеева запитала, чи не варто було суду в цій справі все ж таки спочатку визнати спадщину відумерлою, а вже потім дійти висновку про відшкодування її вартості чи компенсації.

Василь Крат зазначив, що в ситуації, коли успадкована таким чином квартира вже пішла в оборот, визнавати спадщину відумерлою буде неефективним способом захисту. На його думку, про відумерлу спадщину достатньо вказати в мотивувальній частині рішення суду. Якщо ж майно не запущено в оборот, то можна говорити про визнання спадщини відумерлою та передачу нерухомого майна у комунальну власність – тоді територіальна громада набуває право власності.

Д. ю. н., професор Олександр Кухарев запитав, чи не доцільніше було б у цій ситуації застосувати ст. 1212 ЦК України (витребування майна власником із чужого незаконного володіння).

Василь Крат відповів, що кондикційний позов захищає право, яке було в особи на майно. У територіальної громади такого права не було, натомість у неї був обов'язок прийняти спадщину, який трансформується в інтерес. Тому з урахуванням захисту також інтересів добросовісного набувача,

який не повинен двічі сплачувати за майно, доцільним є стягнення коштів саме з особи, яка успадкувала майно за рішенням суду, пізніше скасованим, і продала його. Також суддя додав, що в цій справі ВП ВС не стягнула кошти саме тому, що не було заявлено такої позовної вимоги.

Д. ю. н., професор Юрій Заїка зазначив, що дійшов висновку про неможливість у цій ситуації визнання спадщини відумерлою. «У майна є власник, який на законних підставах зареєстрував право власності, і воно захищається. А тут могло би бути ухвалене судове рішення, що це майно є відумерлим. Тобто повинно йтися лише про захист інтересу, який виник у громади, оскільки вже немає майна. Є лише інтерес, який полягає в тому, що громада втратила це

Трохи поговорили в Школі суддів про заповіт (презентація)

<https://t.me/glossema/849>

Відео з онлайн-семінару суддів Касаційного цивільного суду із суддями місцевих та апеляційних судів, ВАКС «Проблемні питання правозастосування у цивільних справах»

<https://t.me/glossema/850>

Презентація

<https://t.me/glossema/851>

Про арбітраж і закон про санкції на розширеному засіданні Президій МКАС і МАК при ТПП України (презентація)

<https://t.me/glossema/855>

Трохи про приватну сутність санкцій

<https://t.me/glossema/865>

Під час розширеного засідання президій МКАС та МАК при ТПП України участь взяли судді Верховного Суду Костянтин Пільков і Василь Крат, представники бізнесової та юридичної спільноти, арбітри.

Суддя Василь Крат закликав присутніх досліджувати сутність санкцій з позицій приватного права для відповіді на питання про їх значення та вплив на приватноправові конструкції (зокрема, договір, зобов'язання, виконання чи припинення зобов'язання). На його переконання, санкції з позицій приватного права проходять еволюцію, подібну до тієї, якої зазнають інші схожі публічні «вкраплення» в приватне право (наприклад, конфіскація *in rem*, що втілилася в українському законодавстві в конструкцію необґрунтованих активів).

Під час виступу спікер звернув увагу на те, що Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей виведення з ринку системно важливого банку в умовах воєнного стану» (від 6 жовтня 2022 року № 2643-IX) розд. XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» доповнено п. 15-2. Відповідно до цих змін протягом дії в Україні воєнного стану правочини щодо фінансових інструментів, вчинені за участю, від імені та/або на користь осіб, до яких застосовано санкції, а також правочини щодо цінних паперів, емітентами яких є такі особи, є нікчемними. «Санкції як підстава для нікчемності правочину – це вже ближче до приватного права», – сказав Василь Крат. Він переконаний у тому, що визначення сутності допоможе краще з'ясувати вплив санкцій, які мають тимчасовий характер на, наприклад, зобов'язання чи договір.

Онлайн-семінар із суддями місцевих, апеляційних судів, ВАКС (10 березня 2023 року)

<https://t.me/glossema/863>

Про окремі категорії цивільних справ під час війни (презентація)

<https://t.me/glossema/870>

Трохи поговорили на вебінарі, організованому журналом "Право України", про окремі категорії цивільних справ під час війни

Трохи відео з вебінару про окремі категорії цивільних справ під час війни

<https://t.me/glossema/872>

Судді ВС [розповіли](#) про застосування норм процесуального і матеріального права в цивільних справах під час війни

<https://t.me/glossema/878>

Суддя ВС Василь Крат виступив з лекцією «Окремі категорії цивільних справ під час війни».

Розповідаючи про спадкові спори, він зауважив, що Кабінет Міністрів України прийняв постанову про зупинення строків на прийняття спадщини під час воєнного стану. [КЦС ВС вказав](#), що законодавець як у ст. 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України не передбачає допустимості існування такої конструкції, як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в

постанові КМУ визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини. «КМУ своєю постановою, по суті, змінив норми ЦК України», – сказав Василь Крат.

Він також навів [постанову КЦС ВС від 2 березня 2023 року у справі № 487/2224/22](#). Апеляційний суд, з яким погодився суд касаційної інстанції, відмовив у видачі обмежувального напису – заборони відповідачеві наблизитися до помешкання заявниці тощо, у зв'язку з перебуванням відповідача в складі Збройних Сил України та відсутністю його на території міста проживання заявниці.

Нещодавно [КЦС ВС ухвалив постанову від 9 лютого 2023 року в справі № 753/572/20](#). Апеляційний суд відмовив у визначенні місця проживання дитини, яка виїхала з матір'ю за кордон, з батьком, який перебуває на території України. КЦС ВС, враховуючи норми Конвенції про права дитини щодо забезпечення її якнайкращих інтересів та безпеки і права на життя, введення в Україні воєнного стану, перебування дитини з матір'ю в Румунії, її право бути заслуханою, бажання самої дитини, якій виповнилося 11 років на час ухвалення оскаржуваного рішення, дійшов висновку про обґрунтованість рішення суду апеляційної інстанції щодо недоведеності позовних вимог та відсутності підстав для задоволення позову. Касаційний суд вказав, що з огляду на введення воєнного стану в Україні при вирішенні спорів, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя.

Доповідач звернув увагу, що [КЦС ВС ухвалою від 8 березня 2023 року у справі № 757/64569/16-ц](#) передав на розгляд ВП ВС справу за позовом про компенсацію за мобілізоване (примусово відчужене) майно.

Крім того, Василь Крат сказав, що [в постанові Касаційного господарського суду у складі ВС від 14 лютого 2023 року у справі № 904/868/22](#) зроблено висновок про юрисдикцію спорів щодо визнання протиправними та скасування наказів, визнання недійсними актів про примусове відчуження майна. Суд виснував, що спір у цій справі фактично пов'язаний з реалізацією цивільних прав позивачів, компетентним судом для вирішення спору є суд господарської юрисдикції.

Трохи поговорили в Школі суддів про недійсність правочинів та позаконкурсне оспорювання (презентація)

<https://t.me/glossema/874>

Судді Верховного Суду розповіли про судову практику ВС у справах щодо спадкового права

<https://t.me/glossema/875>

Василь Крат розповів про заповіт у практиці Верховного Суду. Зокрема, він надав загальну характеристику заповіту, його форми, реквізитів і державної реєстрації. Особливу зацікавленість викликало питання стосовно посвідчення заповіту за кордоном, розглянуте колегією суддів КЦС ВС у справі № 461/2565/20 від 20 липня 2022 року. Щодо тлумачення заповіту суддя ВС навів кілька прикладів із судової практики Верховного Суду та звернув увагу на застосування принципу тлумачення правочину на користь дійсності. Непоодинокими є випадки, коли судам доводиться розглядати справи, котрі стосуються множинності заповітів, тож лектор пояснив, як з'ясувати, який із них визначає спадкоємця (спадкоємців) і/або спадкове майно. Обговорили й те, за яких підстав заповіт визнається недійсним чи кваліфікується як нікчемний та які можливі наслідки недійсності заповіту.

На завершення виступу Василь Крат розповів про новітню судову практику ВС, про те, що ЦК України не передбачає допустимості наявності такої конструкції, як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини», та про можливість в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини (див. постанову КЦС ВС від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21).

Семинар відбувся в межах підготовки Національною школою суддів України суддів і помічників суддів місцевих загальних та апеляційних судів.

Навіяно публічними дискусіями в соціальних мережах Космічної Держави щодо новітніх нормотворчих ініціатив

<https://t.me/glossema/881>

Зміни правовому регулюванню Космічної Держави, які дозволятимуть будь-якому громадянину чи служителю Космічної Держави добровільно відмовитися від наукового ступеня і, відповідно, від усіх надбавок – чудовий та необхідний крок.

Жодним чином не маю бажання вступати в дискусію про визнаний громадянським суспільством Космічної Держави факт, що раніше всі дисертації писались методом копіпасти один в одного (в 2009 і 2016 роках - «це не точно, але є питання»), та й вже й ніхто не згадає, що в тих дисертаціях писалось, і в принципі, принципово можна на це все закрити очі (академічна доброчесність вона то складова доброчесності, але в космічних державах з мотивів певної доцільності на це можна закрити очі), втім маю свої приватно-правові зауваги (виключно стосовно подій в Космічній Державі).

Будь-які дії в сфері популізму і права завжди мають і практичний аспект в Космічній Державі.

Надбавки за науковий ступінь плагіаторам є частиною заробітної плати та важливим фінансовим аспектом для платників податків Космічної Держави.

Втім, якщо факт плагіату встановлено, то очевидно, що така особа протиправно отримувала свої надбавки за науковий ступінь.

В пункті 1 частини першої статті 1215 ЦК Космічної Держави визначено, що не підлягають поверненню безпідставно набуті заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї. Тобто, і виплати плагіатору за науковий ступінь.

І, якщо в Космічній Державі декларують боротьбу з недоброчесністю, в тому числі недоброчесністю в академічній сфері, виступають проти плагіату, того щоб плагіатори ставали Космічними служителями, то цю боротьбу необхідно починати з дійсно ефективних методів. Наприклад, внести зміни в пункт 1 частини першої статті 1215 Цивільного кодексу Космічної Держави та розробити порядок повернення всіх отриманих від платників податків надбавок до казни Космічної Держави. Там ці надбавки дуже зараз потрібні. Вочевидь відразу всі згадають, що й на яких сторінках вони «запозичували» в своїх «творах».

Post scriptum: історія вигадана; всі персонажі та описувані події є вигаданими; будь-який збіг з реальними суб'єктами або подіями, є випадковістю.

Судді ВС розповіли про особливості визнання договорів недійсними та правові наслідки недійсності

<https://t.me/glossema/882>

Про недійсність правочинів та її наслідки, а також про позаконкурсне оспорювання правочинів прочитав лекцію суддя ВС Василь Крат. Він пояснив, зокрема, чого стосуються спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.

Суддя наголосив, що суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

Норма, яка містить підстави нікчемності, має бути чинною на момент вчинення правочину.

Суддя ВС Василь Крат виступив із доповіддю на тему «Строки в приватних відносинах: окремі ремарки в контексті судової практики».

<https://t.me/glossema/892>

Законом України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» Прикінцеві та перехідні положення ЦК України доповнені п. 19, яким продовжуються на період дії воєнного стану певні строки. Крім позовної давності, конструкція «продовження строків» поширюється, зокрема, на строк здійснення переважного права купівлі частки тощо, але законодавець не вніс зміни щодо продовження строків на прийняття спадщини.

Натомість зупинення строків на прийняття спадщини було встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану». КЦС ВС у постанові від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21 вказав, що ЦК України не передбачає допустимості існування такої конструкції, як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові КМУ визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини. «Як у доктрині, так і в судовій практиці є виміри ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі й горизонталі. І КЦС ВС не міг міркувати по-іншому», – сказав Василь Крат.

При цьому він зазначив, що строк на прийняття спадщини по суті є присічним (статті 1270, 1272 ЦК України), оскільки його вплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто вплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь, з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК України).

Тобто в разі пропусчення строку спадкоємці можуть застосувати універсальний регулятор у приватному праві – договір, і надати згоду на подачу заяви про прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк на прийняття спадщини. По своїй суті – це непомітований договір у сфері спадкування.

Якщо спадкоємці, які прийняли спадщину, не вчинили такий договір, то, за наявності поважних причин пропуску строку, додатковий строк на прийняття спадщини може визначити суд.

Про ефективні способи захисту (презентація)

<https://t.me/glossema/897>

Трохи поговорили з Цивілістичною платформою про ефективні способи захисту

Судді ВС розповіли про ефективні способи захисту порушених прав та інтересів

<https://t.me/glossema/906>

Суддя Верховного Суду Василь Крат під час свого виступу, зокрема, проаналізував способи захисту крізь призму їх закріплення в матеріальних і процесуальних нормах.

Спікер акцентував на тому, що спосіб захисту є матеріально-правовою конструкцією і має регулюватися в приватноправових матеріальних нормах, а не на рівні процесуальних норм. Натомість функціональним призначенням процесуальних норм є «обслуговування» приватноправових норм. З урахуванням того, що процесуальні норми виконують тільки функцію «обслуговування» приватноправових норм, у разі якщо існує суперечність, вона має вирішуватися на користь приватноправової норми.

Також Василь Крат проілюстрував законодавче регулювання та розвиток конструкції способу захисту в приватноправових нормах і судовій практиці Верховного Суду України, Великої Палати Верховного Суду, касаційних судів.

Суддя зауважив, що право вибору способу захисту не має перетворюватися на обов'язок його суб'єкта. Проілюстрував це тим, що у практиці Верховного Суду України існував усталений підхід, який цілком справедливо базувався на положеннях ч. 1 ст. 12 та ч. 2 ст. 14 ЦК України, без перетворення права потерпілого на його обов'язок, і полягав у тому, що при завданні шкоди в ДТП потерпілий вільно, на власний розсуд обирав, яким чином йому отримати відшкодування: а) шляхом звернення з вимогою (позовом) до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди; б) шляхом звернення із заявою (позовом) до страховика, в якого застрахована цивільна відповідальність особи, яка завдала шкоди. Підхід, за якого потерпілий повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, в якій застрахована цивільно-правова відповідальність особи, що завдала шкоди, по-перше, не розрахований на ті випадки, коли страхова компанія позбавлена ліцензії, виключена із МТСБУ, перебуває в стані припинення (банкрутства), фактично не здійснює діяльності.

У перелічених випадках підхід, за якого потерпілий у будь-якому випадку повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, є несправедливим. Адже очевидно, що потерпіла особа в ДТП, навіть стягнувши з такого страховика страхове відшкодування на підставі судового рішення, не отримає реального відшкодування завданої в ДТП шкоди. Натомість скасування судового рішення, яким стягнуто шкоду безпосередньо з винної особи, у такому разі призведе до неможливості відновлення прав потерпілого. Підхід, за якого потерпілий (кредитор) повинен звернутися із заявою (позовом) до страхової компанії, апріорі спрямований на захист інтересів боржника (особи, яка завдала шкоди), а не потерпілого (кредитора), що суперечить принципу розумності.

Василь Крат наголосив на тому, що важливе значення має перспективне застосування висновків касаційного суду. Чинне процесуальне законодавство не обмежує касаційний суд у тому, щоб визначити в постанові, з якого моменту та на які справи має поширюватися висновок (тобто зазначити про перспективне застосування висновку касаційного суду).

При цьому вибір на користь перспективного застосування висновків може бути зумовлений тим, якої сфери права він стосується (приватної чи публічної). Наприклад: те, що висновок касаційного суду «погіршує» становище приватних осіб у спорах із фіскальним органом або що висновок касаційного суду «погіршує» становище слабкої сторони (споживача); те, чи відбувається деструктивний вплив ретроспективного застосування висновків касаційного суду та які були очікування учасників обороту щодо вирішення певної категорії спорів.

Відео

<https://t.me/glossema/900>

Трохи обговорили цивілістичний аспект санкцій (презентація)

<https://t.me/glossema/902>

Трохи обговорили солідарність в судовій практиці (презентація)

<https://t.me/glossema/903>

Судді Верховного Суду розповіли про актуальну судову практику в цивільних і кримінальних справах у межах підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, організованої Національною школою суддів України.

<https://t.me/glossema/923>

Суддя ВС Василь Крат прочитав лекцію на тему «Солідарність: матеріальний і процесуальний аспект в практиці Верховного Суду».

Він зауважив, що виконання зобов'язання має бути проведене належними сторонами. При цьому зобов'язання можуть бути часткові та солідарні; солідарне зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання. При існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникають часткові зобов'язання, тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці (а не солідарно).

Негативне зобов'язання завжди є неподільним. Як наслідок, неможливим є виникнення часткової множинності осіб як на стороні боржника, так і на стороні кредитора. В обох сторін може виникнути тільки солідарна множинність осіб. Причому при пасивній множинності кожен із боржників повинен виконувати зобов'язання і утримуватися від певної дії не спільно з іншими, а індивідуально.

Доповідач проаналізував судову практику щодо часткових і солідарних зобов'язань, звернув увагу на норми деяких законів, що передбачають солідарні зобов'язання. Суддя навів рішення ВС щодо солідарного обов'язку боржника та іпотекодавця, боржника й поручителя, подружжя, такого обов'язку за договорами позики, довічного утримання, а також щодо солідарного обов'язку власників джерел підвищеної небезпеки, при відшкодуванні майнової чи моральної шкоди тощо.

Також він звернув увагу, що солідарне стягнення суми судових витрат законом не передбачено.

Василь Крат розповів студентам про застосування принципів приватного права в судовій практиці

<https://t.me/glossema/927>

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер, і інші джерела правового регулювання, насамперед акти цивільного законодавства, повинні відповідати їх змісту. Тому загальні засади (принципи) є, по суті, нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм цивільного законодавства.

Про це суддя Верховного Суду у к. ю. н., доцент Василь Крат сказав студентам, які навчаються за спеціальністю «Право» в Київському фаховому коледжі туризму та готельного господарства, під час лекції на тему «Принципи приватного права» 14 квітня 2023 року.

Лектор на прикладах пояснив, які принципи застосовує ВС у своїй практиці. Він розповів про принципи спеціалітету та еластичності в праві іпотеки; свободи правочину, заповіту і диспозитивності; розумності та добросовісності тощо. Також суддя наголосив на значенні принципів при тлумаченні правочинів і конструкцій, які з них випливають: *contra proferentem* (слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав), *favor contractus* (тлумачення договору на користь його дійсності, чинності та виконаності), ознайомив із таким проявом доброї совісті, як *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), та ін.

Презентація тому 3 науково-практичного коментаря за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої

<https://t.me/glossema/931>

Трохи долучився до коментування книги 3 ЦК України в тому 3 науково-практичного коментаря за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої.

Про судову практику в контексті поділу майна, кредиторів та зловживання правом (презентація)

<https://t.me/glossema/937>

Судді ВС Василь Крат і Ольга Ступак виступили під час вебінару, організованого Комітетом з цивільного, сімейного та спадкового права Асоціації правників України.

<https://t.me/glossema/946>

Василь Крат у своїй доповіді розповів про:

- кредит і поділ майна;
- недійсність правочинів, кредитори і борги подружжя;
- солідарність і борги подружжя;
- зловживання правом, добру совість і поділ майна.

Суддя зазначив, що на розгляді Об'єднаної палати КЦС ВС перебуває справа щодо можливості поділу коштів подружжя, витрачених під час шлюбу на погашення особистих зобов'язань одного з них, набутих до шлюбу. В цій справі один із подружжя оформив кредит до шлюбу, а заборгованість за кредитним договором погашалася під час шлюбу ([ухвала ОП КЦС ВС від 5 жовтня 2022 року у справі № 712/8602/19](#)).

Доповідач звернув увагу на Принципи європейського сімейного права ([Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities](#)). Зокрема, вони передбачають, що борги одного з подружжя є його особистими боргами; сплата особистих боргів відбувається за рахунок особистого майна, яке належить кожному з подружжя; майно вважається власністю подружжя, якщо не доведено, що воно є особистою власністю одного з подружжя (презумпція спільності майна подружжя) тощо.

Судова практика розвивалася таким чином, що коли кредитний договір було укладено до шлюбу одним із подружжя і борги за договором погашалися під час шлюбу за рахунок спільного майна подружжя, то інший із подружжя мав право на компенсацію. ОП КЦС, зокрема, має вирішити: інший із подружжя матиме право на частку у придбаному за кредитні кошти майні чи лише на грошову компенсацію.

Василь Крат навів також [постанову КЦС ВС від 26 вересня 2018 року у справі № 713/285/2012](#), у якій зроблено висновок, що для укладення договору позики (за яким позичальником

виступає один з подружжя) отримання згоди другого з подружжя не потрібне, оскільки той із подружжя, хто укладає договір позики (позичає кошти), не розпоряджається спільним майном подружжя, він стає учасником зобов'язальних правовідносин.

При цьому, на розгляді Великої Палати ВС перебувають питання: чи поширюються на грошові зобов'язання (передача в борг одним із подружжя без згоди іншого) приписи частин 2 та 3 ст. 65 СК України; чи може бути визнаний недійсним договір позики на суму, яка виходить за межі дрібного побутового правочину, укладений одним із подружжя без згоди іншого з подружжя на його укладення; чи виникає за таким договором позики грошових коштів у іншого з подружжя (того, хто не був його стороною) право на отримання коштів з чоловіка (дружини) сторони договору ([ухвала ВП ВС від 30 червня 2021 року у справі № 756/8056/19](#)).

Стосовно солідарної або часткової відповідальності доповідач зауважив, що існує презумпція часткового зобов'язання, а солідарність з'являється лише в разі неподільності предмета зобов'язання (якщо йдеться про грошові кошти, то вони завжди подільні) чи у прямо передбачених законом випадках.

Водночас суддя звернув увагу на висновок, викладений [у постанові ВП ВС від 30 червня 2020 року у справі № 638/18231/15-ц](#), про солідарний характер відповідальності подружжя за зобов'язаннями, що виникають із правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо інше не передбачене такими правочинами.

Крім того, Василь Крат розповів про судову практику щодо зловживання правом при поділі майна подружжя або одним із подружжя, або обома спільно. Зокрема, в кількох постановках як КЦС, так і ОП КЦС ВС у справах щодо фраздаторного поділу майна зроблено висновок, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Суддя навів конкретні кейси вирішення таких спорів.

Трохи відео з вебінару про кредит і поділ майна, недійсність правочинів, кредитори і борги подружжя, солідарність і борги подружжя, зловживання правом, добру совість і поділ майна.

<https://t.me/glossema/986>

Відбулося перше засідання робочої групи Науково-консультативної ради при ВС

<https://t.me/glossema/948>

Захід, до якого долучилися судді – представники господарської та цивільної юрисдикцій у Верховному Суді, а також науковці відповідних спеціалізацій, був присвячений обговоренню правової природи відступлення права вимоги та проблеми розмежування договорів факторингу і цесії.

Під час обговорення суддя ВС у Касаційному цивільному суді Василь Крат звернув увагу на те, що залежно від способу фінансування та функції, яку виконує відступлення, є два види договору факторингу. Функція договору «забезпечувального» факторингу виявляється в тому, що фактор надає або зобов'язується надати фінансування (відповідну грошову суму) за плату, а клієнт відступає чи зобов'язується відступити право грошової вимоги, що забезпечує повернення фінансування. Відступлення права грошової вимоги факторові здійснює функцію забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором щодо повернення фінансування. Сутність договору «купівельного» факторингу полягає в тому, що фактор надає або зобов'язується надати фінансування (відповідну грошову суму) за плату, а клієнт відступає чи зобов'язується відступити право грошової вимоги. Способом фінансування клієнта є купівля фактором права грошової вимоги. Відступлення права грошової вимоги є фактично платою за фінансування.

За словами судді, важливо, в контексті яких позовних вимог виникає необхідність розмежування факторингу і цесії. У більшості випадків це питання постає тоді, коли боржник (не сторона договору) заявляє вимогу про визнання недійсним договору відступлення права вимоги, факторингу чи купівлі-продажу права вимоги. Тобто йдеться про пред'явлення ресцисорного позову боржником для того, щоб нівелювати перехід права грошової вимоги від одного до іншого суб'єкта.

У разі якщо суб'єкт, якому продається право грошової вимоги, не є «спеціальним» суб'єктом (фінансовою установою), то такий договір має кваліфікуватися як договір купівлі-продажу з урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності – сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності). Очевидно, що в зазначених випадках підстави для визнання такого договору недійсним відсутні.

Василь Крат звернув увагу, що в імперативній нормі приватного права немає заборони на відступлення (купівлю-продаж, міну, дарування майнових прав) права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, будь-якій особі. Унаслідок відступлення права вимоги, яке виникло на підставі кредитного договору, не відбувається будь-якого порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу боржника, що є необхідним для застосування конструкції оспорювання правочину.

На цьому тижні суддя ВС Василь Крат [завітав](#) до КНУ імені Тараса Шевченка. Користуючись нагодою, студенти Інституту права розпитали, на що варто звертати увагу сучасному правнику та чи впливають цифрові тренди на роботу судді
<https://t.me/glossema/967>

Насамперед Василь Крат наголосив на важливості вивчення іноземної мови, адже це дасть можливість ознайомитися з актуальною міжнародною правовою практикою і новими підходами до вирішення кейсів

Також суддя зізнався, що є прихильником спеціалізації. Досконало знати все просто неможливо, але стати справжнім професіоналом в окремих сферах цілком реально. Студентам уже варто обирати напрям професії за спеціалізацією.

Акцентував Василь Крат і на важливості писати просто. «Вчіться вирішувати казуси, які задають зараз, пишучи їх простою мовою», – порадив суддя. Водночас, як зауважив Василь Крат, нині необхідно вміти аналізувати значні обсяги інформації.

Зважаючи на сучасні тенденції, студенти поцікавилися, чи застосовує суддя у своїй роботі ШІ та чи може ChatGPT допомогти написати судові рішення.

Василь Крат відповів: «Ні, ШІ не володіє всіма тими якостями, які має суддя касаційного суду. Йому поки ще рано».

З огляду на значне навантаження студенти запитали суддю і про те, чи відчуває він брак часу для написання рішень. «Я про це не думаю. У мене на це просто немає часу», – сказав Василь Крат

На завершення зустрічі найактивніший студент отримав приємний подарунок від лектора – книгу його авторства «FESTINA LENTE: збірка вибраних статей, публікацій, виступів».

Трохи поговорили про автомобіль в різних приватних правовідносинах (відео)
<https://t.me/glossema/974>

Судді Верховного Суду стали співавторами монографії про способи захисту права власності

<https://t.me/glossema/1012>

Василь Крат у монографії проаналізував питання щодо недійсності правочину у сфері захисту права власності. Під час презентації він зазначив, що приватноправова доктрина в контексті захисту права власності зазвичай досліджувала такі традиційні аспекти, як співвідношення реституції, віндикації, кондикції. Однак цим, очевидно, взаємодія захисту права власності та недійсності правочину не вичерпується. Розвивається оборот, законодавець запроваджує нові конструкції, що змушує подивитися на питання захисту права власності крізь призму недійсності правочину в різних аспектах.

При цьому автор застеріг, що конструкція недійсності правочину, безумовно, може мати руйнівний вплив на стабільність цивільного обороту. Очевидно, що при частому застосуванні недійсності можна легко «похитнути» стабільність обороту та, як наслідок, нівелювати дотичні до права власності конструкції (зокрема, добросовісного набувача). Він навів приклад, коли суд відмовив позивачу в задоволенні вимоги про витребування майна в добросовісного набувача. І після цього позивач оспорює попередній договір про відчуження спірного майна. «З якою метою? Щоб нівелювати рішення суду, яким уже відмовлено у витребуванні майна в добросовісного набувача», – сказав Василь Крат.

Очевидно, що для приватного права є неприйнятним використання правомірних приватноправових конструкцій (зокрема, конструкції оспорюваного правочину) з метою створення передумов для позбавлення права власності добросовісного набувача у випадку, коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача. Правопорядок не може допускати ситуації, коли нівелюється законна сила судового рішення та створюються передумови для виникнення «колізії» судових рішень. Застосування приватноправових конструкцій для позбавлення права власності добросовісного набувача у випадку, коли існує судове рішення, яким відмовлено в задоволенні позову про витребування майна в добросовісного набувача, та нівелювання законної сили судового рішення по своїй суті є недобросовісним і свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту.

Окремі конструкції в сфері права власності взагалі побудовані так, що вони не потребують застосування конструкції недійсності правочину при їх використанні (наприклад, необґрунтованість активів). Те ж саме стосується й певних конструкцій у сфері недійсності, які сконструйовані не для захисту права власності (зокрема, фраздаторні правочини). Це вимагає розумного та передбачуваного застосування недійсності правочину, яке має бути направлене для «поновлення» приватних прав та інтересів. Він нагадав, що ще донедавна договори визнавалися недійсними з якихось формальних підстав, коли не було порушеного права або інтересу.

Автор звертає увагу на те, яке значення rescisорний позов може мати у сфері спільної власності, порушує питання щодо можливості поєднання вимоги про оспорення правочину з певними іншими вимогами. Він зауважив, що для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа сама вирішує, пред'являти чи не пред'являти позов і який саме позов. На рівні приватноправових норм не міститься обов'язку поєднувати позов про оспорювання правочину з іншою позовною вимогою (реституцією, віндикацією, кондикцією).

Також Василь Крат проаналізував співвідношення конструкції необґрунтованих активів, або речової конфіскації (in rem), і конструкції недійсності правочину та звернув увагу на питання щодо фраздаторності правочинів.

Трохи поговорили на вебінарі, організованому журналом "Право України", про компенсацію моральної шкоди

<https://t.me/glossema/1030>

Трохи відео із вебінару про компенсацію моральної шкоди

<https://t.me/glossema/1033>

Трохи поговорили на вебінарі, організованому школою адвокатури, про специфіку захисту в сфері спільної власності

<https://t.me/glossema/1031>

Трохи відео із вебінару про специфіку захисту в сфері спільної власності

<https://t.me/glossema/1041>

Як «поживає» римське право?!

<https://t.me/glossema/1043>

Велика Палата Верховного Суду пише, що: (а) в практиці касаційного суду після постанови Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду **2018 року** послідовно застосовується тлумачення *contra proferentem* (слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав); (б) Об'єднана палата Касаційного цивільного суду в **2022 році** застосувала принцип тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) (див. [ухвалу ВП ВС від 13.06.2023 у справі № 753/2971/19](#)).

Пост Владислава Кисіля відновив дискусію про те, що римське приватне право та латинська мова мають бути обов'язковим дисциплінами в провідних юридичних вишах та факультетах. Дивно якось, що це до сих пір не сталося. Різні доктрини, що походять від римського права (*contra proferentem*, *favor contractus*, *venire contra factum proprium* та ін.), ефективно та досить широко застосовуються в практиці Верховного Суду і враховуючи це, викладання римського права необхідно удосконалювати відповідно до потреб юридичної практики, а не припиняти.

В цей час виявляється, що провідний український романіст Anton Guzhva проводить для дослідників Міжнародного центру вивчення історії та права Стародавнього Світу імені Вінченцо Аранджіо-Руїца в Неапольському університеті імені Фрідріха II семінар на тему «Римські юридичні максими у практиці українського Верховного Суду» і вчені-романісти з зацікавленістю сприймають матеріал як римське право отримало нове «звучання» в українській судовій практиці. Хоча в рідному його Харківському університеті до сих пір припинене викладання римського права. Дивні метаморфози...

Трохи поговорили про матеріальні та процесуальні аспекти довіреності (презентація).

<https://t.me/glossema/1067>

Трохи відео про довіреність

<https://t.me/glossema/1075>

Трохи про емодзі та підписання договору

<https://t.me/glossema/1087>

Цікавий кейс розглядав в Канаді суд: чи є емодзі однієї із сторін договору «підписом»?!

Суд вважав, що вимоги щодо підпису відповідали емодзі, що походять від сторони та її унікального номеру мобільного телефону, який використовувався для отримання договору.

Суд визнав, що емодзі є нетрадиційним засобом «підписати» документ, але, незважаючи на це, за обставин справи це був дійсний спосіб передати дві мети «підпису» – ідентифікувати підписувача (сторона використовувала її унікальний номер мобільного телефону) і, повідомити про акцепт.

На вебсайті European Commission опубліковано дослідження щодо пошуку та повернення активів боржника в межах банкрутних процедур.

<https://t.me/glossema/1099>

Звертається увага, що в багатьох юрисдикція повернення майна боржнику відбувається за допомогою actio pauliana. У юрисдикціях, де actio pauliana не використовується, часто застосовуються інші схожі конструкції.

Вказується, що на відміну від Німеччини, у Франції та Іспанії actio pauliana визначений як типовий засіб в рамках цивільного права для оспорення дій, що завдають шкоди кредиторам.

Презентація тому 4 науково-практичного коментаря за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої

<https://t.me/glossema/1220>

Трохи відео із презентації коментарю тому 4 ЦК України

<https://t.me/glossema/1224>

Суб'єкт права на торговельну марку повинен діяти добросовісно, не зловживати правами – Василь Крат

<https://t.me/glossema/1225>

Про це суддя ВС Василь Крат сказав під час презентації четвертого тому Науково-практичного коментаря до ЦК України «Право інтелектуальної власності» за редакцією д. ю. н., професора, члена-кореспондента НАПрН України Інни Спасибо-Фатєєвої, у підготовці якого суддя взяв участь. Василь Крат прокоментував у виданні гл. 44 ЦК «Право інтелектуальної власності на торговельну марку». «Я багато років із захопленням спостерігаю, яким чином розвивається, видозмінюється правове регулювання в цій сфері та як зміни відображаються в судовій практиці», – сказав він.

У коментарі суддя, зокрема, проаналізував характеристики ТМ. По-перше, це позначення, тобто певний символ. По-друге, ТМ є таким позначенням, яке здатне вирізнити з однорідних товарів (послуг) певні товари (послуги). Основна спрямованість ТМ – «індивідуалізація» товарів і послуг. У цьому виявляється її дистинктивний (розрізняльний) характер.

Суддя ВС зауважив, що при створенні ТМ може бути наявний творчий процес, але він нівелюється, законодавець змістив основний акцент на виключних правах, які належать відповідному суб'єкту або декільком суб'єктам. Цей підхід, що відображений у доктрині, підтримує і КЦС ВС. Відповідні характеристики ТМ наведені в [постанові суду від 26 січня 2022 року у справі № 750/13341/19](#).

Василь Крат акцентував, що суб'єкт, який планує зареєструвати те чи інше позначення, з урахуванням основоположних засад приватного права, які притаманні праву інтелектуальної власності, повинен діяти добросовісно, не допускати зловживань і враховувати, що позначення не має використовуватися не з метою індивідуалізації товарів і послуг. У постанові [від 17 листопада 2021 року у справі № 757/30424/18-ц](#) ВС вказав, що особа, яка заявляє вимогу про визнання недійсним свідоцтва України на знак для товарів і послуг, сама має діяти добросовісно, не допускати зловживання правом, зокрема й на реєстрацію певного позначення як знака для товарів та послуг не з метою індивідуалізації товарів і послуг, а з метою перешкоджання іншому суб'єкту у використанні певного позначення.

Цікавим є питання про застосування конструкції спільності до ТМ. У різних сферах приватного права законодавець конструює певні правові режими. З урахуванням сутності прав «збудовані» відповідні конструкції, зокрема: у сфері речового права – спільна власність (гл. 26 ЦК); у сфері зобов'язального права – зобов'язання із множинністю осіб (статті 540–544 ЦК); у сфері інтелектуальної власності – спільність прав (ст. 428 ЦК). Відповідно до ст. 493 ЦК право ІВ на певну торговельну марку може належати одночасно кільком фізичним та (або) юридичним особам. Тобто відповідне правове регулювання допускає спільність виключних прав на ТМ. У [постанові від 8 травня 2019 року у справі № 646/1750/17 КЦС ВС](#) вказав: тлумачення ст. 428 ЦК свідчить, що в ній передбачено конструкцію спільності прав інтелектуальної власності. При цьому законодавець не пов'язує спільну належність прав інтелектуальної власності з правовим режимом спільної власності, оскільки вона є притаманною для речових відносин.

У Коментарі порушено питання, як бути, коли перетинаються правові режими спільних прав і спільного сумісного майна подружжя. Інна Спасибо-Фатєєва аргументує, чому спільні права не можуть бути спільним майном подружжя. Натомість Василь Крат обґрунтовує протилежний підхід, оскільки на рівні як гл. 44 ЦК, так і Закону «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не передбачено певних винятків щодо невіднесення права на торговельну марку до спільного майна подружжя. «Ми довго дискутували з цього приводу і, зрештою, вирішили помістити до Коментаря дві

позиції, щоб читачі змогли з ними ознайомитися, погодитися або не погодитися. Це є приводом більше заглибитися в тематику», – сказав Василь Крат. Інна Спасибо-Фатеева зазначила: «Читач може побачити, які аргументи існують на користь тієї чи іншої позиції. Можливо, в нього будуть ще якісь аргументи. Принаймні він буде ознайомлений із обґрунтуванням позицій».

Обговорення про добросовісного іпотекодержателя (презентація)

<https://t.me/glossema/1241>

Поговорили зі студентами трохи про право іпотеки крізь призму судової практики (презентація).

<https://t.me/glossema/1248>

Добра совість має враховуватися при набутті права іпотеки – Василь Крат

<https://t.me/glossema/1251>

Якщо ЦК України допускає набуття права власності добросовісним набувачем найбільш повного та абсолютного речового права (права власності) від неуповноваженої особи, то набуття такого права на чужу річ, як право іпотеки, також має допускатися правопорядком. Про це сказав суддя Верховного Суду в касаційному цивільному суді Василь Крат на заході «Добросовісність іпотекодержателя».

Німецьке цивільне уложення (BGB) у § 1207 (Передача в заставу неправомочними особами) передбачає, що якщо річ не належить заставодавцю, то щодо застави відповідно діють розпорядження § 932, § 934, § 935 про набуття власності.

У Цивільному кодексі Української РСР 1922 року було передбачено, що власник має право відшукувати своє майно з чужого беззаконного володіння і вимагати від недобросовісного володільця повернення всіх прибутків, які він дістав і повинен був дістати за весь час володіння; від добросовісного ж володільця – всіх прибутків, які він дістав і повинен був дістати з часу, коли він дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність володіння. Володільець також має право вимагати від власника відшкодування зроблених ним необхідних витрат на майно. Василь Крат зауважив, що, за загальним правилом, до укладеного невластником договору застави застосовувалася конструкція недійсності, натомість у доктрині вказувалося, що добросовісність заставодержателя «лікує» правочин, відповідно добросовісний заставодержатель набуває права застави.

Подібний підхід застосовується в Законі про речове право Естонської Республіки, який містить ст. 282-1 «Добросовісне набуття права застави». Передбачено, що в певних випадках заставодержатель набуває права застави й тоді, коли заставодавець не був правомочний на встановлення застави, за винятком випадку, коли заставодержатель не був добросовісним при обтяженні предмета правом застави. Добросовісного придбання права застави не відбувається, якщо річ була викрадена, втрачена або іншим чином вибула з володіння власника без його волі.

Василь Крат наголосив, що по суті існує три допустимі варіанти для кваліфікації вчинення договору іпотеки іпотекодавцем-невластником у разі визнання недійсним договору купівлі-продажу, на підставі якого іпотекодавець набув права власності:

перший варіант – оскільки в момент вчинення договору іпотеки іпотекодавець був власником, а підстави недійсності мають існувати в момент вчинення правочину, то підстав для визнання такого правочину недійсним немає;

другий варіант – недійсність договору купівлі продажу не призводить до недійсності договору іпотеки, оскільки в українському праві відсутня залежна недійсність для таких випадків (має місце тільки в одиничних випадках, передбачених у законі). Тому повинна враховуватися добросовісність / недобросовісність іпотекодержателя, для того щоб вирішити питання про набуття ним права іпотеки. При цьому, очевидно, що добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки, як укладення договору невластником;

третій варіант – при визнанні недійсним договором іпотеки має враховуватися добросовісність іпотекодержателя. У разі відсутності підстав для кваліфікації іпотекодержателя як недобросовісного, добра совість «лікує» таку ваду договору, як укладення договору невластником.

Законодавча і судова правотворчість: чи є підстави для конфлікту? (презентація)

<https://t.me/glossema/1260>

Трохи відео з студентського наукового гуртка з цивільного права

29.09.2023

<https://t.me/glossema/1264>

Відео заходу 22 вересня 2023 року, «Добросовісність іпотекодержателя»

<https://t.me/glossema/1266>

Користь судового активізму та його межі: приклади із судової практики.

<https://t.me/glossema/1268>

Про це розповів суддя Верховного Суду у Касаційному цивільному суді Василь Крат на заході «Законодавча і судова правотворчість: чи є підстави для конфлікту?». Доповідач порушив питання, як судовий активізм співвідноситься із судовою дискрецією, та навіть [постанову ККС від 18 квітня 2023 року у справі № 124/6408/13-к](#). У ній міститься визначення, що таке судова дискреція (судовий розсуд), а також зроблено висновок, що одним із проявів судового розсуду є судовий активізм.

Василь Крат звернув увагу і на [постанову Великої Палати ВС від 14 червня 2023 року у справі № 125/1216/20](#), в якій сформульовано висновок, що договір найму транспортного засобу за участю ФОП не підлягає нотаріальному посвідченню. Відповідно до ч. 2 ст. 799 ЦК України договір найму транспортного засобу за участю фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню. Однак ВП ВС зазначила, що у випадку з ФОП важливим є зміст правовідносин, які є господарськими, сторона договору тут діє не як фізична особа, а як суб'єкт господарювання. Водночас в [окремій думці до цієї постанови](#) деякі судді зауважили про спрямованість гл. 58 ЦК України на регулювання всіх цивільних майнових відносин найму (оренди), незалежно від того, чи є вони підприємницькими (господарськими), чи ні.

Зрештою, доповідач порушив питання щодо логіки існування нотаріального посвідчення договорів найму транспортного засобу взагалі, з урахуванням того, що договори оренди приміщення посвідчуються нотаріально, лише коли строк їх дії більший ніж три роки. Положення ч. 2 ст. 799 ЦК України з'явилося давно, пізніше навіть у Кодекс внесли таку конструкцію, як «довіреність на користування транспортним засобом». «Генератором» необхідності внесення відповідних змін до ст. 245 ЦК України були зовсім не ті цивільні відносини, які склалися в суспільстві й потребували правового регулювання, а потреба забезпечити доказовість правомірності належності транспортного засобу особі перед органами поліції. Однак на сьогодні до ст. 245 ЦК України внесені зміни, й нотаріальне посвідчення відповідної довіреності та нотаріальне посвідчення договору найму за участю фізичної особи не має сенсу. Крім того, реальні суспільні відносини просунулися значно далі законодавчого регулювання: сьогодні підтвердити право користування ТЗ можна за допомогою застосунку «Дія».

Та головне, що дає змогу проявляти судовий активізм, – принципи приватного права. «Саме за допомогою принципів у численних ситуаціях можливо вирішувати ті чи інші конкретні проблеми, які виникають у цивільному обороті», – сказав Василь Крат. Як приклад він навів практику касаційного суду щодо фродаторних правочинів. Ця практика розвивається, а конструкція застосовується для різних, інколи екстраординарних, ситуацій. Наприклад, у [постанові від 18 грудня 2020 року у справі № 569/6427/16-ц КЦС ВС](#) указав на можливість визнавати недійсним як фродаторний правочин, який вже рішенням суду визнано дійсним. У [постанові ВП ВС від 8 червня 2022 року у справі № 2-591/11](#) зроблено висновки про те, що оспорювати фродаторний правочин можуть виконавці. «Це також прояв судового активізму. До того ж досить суттєвий, оскільки спрямований на те, щоб забезпечити виконання судового рішення», – сказав Василь Крат. Суд зазначив про те, що визнавати фродаторними можна як двосторонні, так і односторонні правочини, не тільки оплатні, але й безоплатні, як фродаторний можна кваліфікувати навіть шлюбний договір, якщо він вчинений на шкоду кредитору ([постанова КЦС ВС від 6 серпня 2023 року у справі № 755/3563/21](#)).

Про зміни до Регламенту щодо звернення до Конституційного Суду України.

<https://t.me/glossema/1271>

Нажаль Пленум Верховного Суду не підтримав альтернативний проєкт, згідно якого за наявності судового рішення будь-якої інстанції, що набрало законної сили, і в якому суд констатував неконституційність закону, Пленум Верховного Суду немає повноважень перевіряти чи є підстави для внесення подання і ревізувати судові рішення в позапроцесуальний спосіб.

Законодавче регулювання укладення, виконання та визнання недійсними договорів іпотеки обговорили на засіданні НКР при ВС

<https://t.me/glossema/1286>

Суддя ВС у КЦС Василь Крат зауважив, що позов про оспорювання договору іпотеки (ресцисорний позов) не може кваліфікуватися як негаторний.

При вирішенні спорів щодо недійсності договорів іпотеки по суті існує три допустимі варіанти для кваліфікації вчинення договору іпотеки іпотекодавцем-невласником (зокрема, у разі визнання недійсним договору купівлі-продажу, на підставі якого іпотекодавець набув права власності чи визнання незаконним рішення органу місцевого самоврядування та недійсним державного акта): 1) оскільки в момент вчинення договору іпотеки іпотекодавець був власником, а підстави недійсності мають існувати в момент вчинення правочину, то підстав для визнання такого правочину недійсним немає; 2) недійсність первісних юридичних фактів чи документів не призводить до недійсності договору іпотеки, оскільки в українському праві відсутня залежна недійсність для таких випадків (має місце тільки в одиничних випадках, передбачених у законі). Тому повинна враховуватися добросовісність / недобросовісність іпотекодержателя, для того щоб вирішити питання про набуття ним права іпотеки. При цьому очевидно, що добра совість «лікує» таку ваду набуття права іпотеки, як укладення договору невластником; 3) при визнанні недійсним договору іпотеки має враховуватися добросовісність іпотекодержателя. У разі відсутності підстав для кваліфікації іпотекодержателя як недобросовісного, добра совість «лікує» таку ваду договору, як укладення договору невластником.

У ст. IX.-2:108 Принципів, визначень та типових норм європейського приватного права (DCFR) закріплено, що кредитор не знав і не міг знати, що в момент встановлення забезпечення особа, яка його встановила, не мала права чи повноваження для цього. Добросовісне набуття забезпечувального права виключається у разі, якщо майно було вкрадене у власника або особи, якій власник передав це майно у володіння.

Суддя акцентував, що український правопорядок допускає набуття права власності як найповнішого абсолютного речового права від невластника завдяки конструкції, встановленій у ст. 330 ЦК України, то набуття такого права на чужу річ як права іпотеки також має допускатися правопорядком від невластника.

В контексті ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» вказав, що вона є публічною, процедурною нормою і не містить та й не може містити приватноправових способів захисту і одночасно та всупереч принципу диспозитивності зобов'язувати суб'єкта поєднувати позовні вимоги, яких приватно-правова норма не передбачає (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 1 лютого 2023 року в справі № 316/2082/19, провадження № 61-17264св21).

Суддя ВС у КЦС Василь Крат сказав, що для відступлення прав за іпотечним договором необхідним є вчинення правочину в письмовій формі з нотаріальним посвідченням. Законом України «Про іпотеку» не передбачено існування конструкції «абстрактної» іпотеки, за якої іпотека існує поза зв'язком із забезпеченням основного зобов'язання. Як ст. 125 ЦК УРСР 1922 року, так і ч. 3 ст. 197 ЦК УРСР 1963 року передбачали положення, що до набувача вимоги переходять права, які забезпечують виконання. Тобто був закріплений принцип, що забезпечувальні права слідує за боргом, який вони забезпечують.

Натомість чинний ЦК не містить норми, яка б стосувалася будь-яких видів забезпечення. Тому на рівні норм окремих законів передбачені різні підходи щодо переходу забезпечувальних прав. Зокрема, це може відбуватися: тільки шляхом укладення окремого договору (ст. 24 Закону України «Про іпотеку»); внаслідок автоматичного переходу (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень»).

Цікавий кейс розповідає [The Guardian](https://t.me/glossema/1346) про «великих дітей», яких в Італії називають «bamboccioni».

<https://t.me/glossema/1346>

На користь італійки винесено рішення суду про виселення двох повнолітніх синів із будинку, де вони проживали разом із нею та відмовлялися нести витрати по господарству та комуналці.

Мешканка м. Павії 75 років, яка стомилася вмовляти двох повнолітніх синів (40 і 42) вийти в самостійне життя або ділити з нею витрати на господарство (обидва працюють), звернулася до місцевого суду, щоб їх виселити.

Суд зазначив, що, хоча діти від самого початку мали право жити з позивачкою, з огляду на обов'язок батьків утримувати своїх дітей, але цей обов'язок не поширюється на повнолітніх. Синам надано час виселитися до 18.12.23.

Трохи поговорили на вебінарі, організованому журналом "Право України", про категорії спадкового права (презентація).

<https://t.me/glossema/1357>

Трохи відео про категорії спадкового права

<https://t.me/glossema/1371>

Трохи поговорили на круглому столі про добру совість в практиці касаційного суду (презентація)

<https://t.me/glossema/1386>

Трохи відео про добру совість в практиці касаційного суду

<https://t.me/glossema/1396>

Про сім'ю, шлюб та недійсність шлюбу (презентація)

<https://t.me/glossema/1413>

Про значення договору в приватному праві (презентація)

<https://t.me/glossema/1418>

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1529940/>

Суддя Верховного Суду в Касаційному цивільному суді **Василь Крат** провів захід для студентів, в межах якого прочитав лекцію на тему «Значення договору в приватному праві», а також провів інтерактивне заняття – модельне судове засідання.

Під час лекції суддя звернув увагу на пріоритетність норм ЦК України щодо договірної права над нормами інших законів і навіть декілька постанов, у яких КЦС ВС визнав акти органів влади такими, що не є актами цивільного законодавства, а тому не можуть регулювати договірні відносини.

Зокрема, у постанові від 23 листопада 2023 року у справі № 757/42452/20 КЦС ВС вказав, що на рівні Конституції України та закону не передбачено можливості НБУ регулювати вимоги щодо форми такого одностороннього правочину, як відмова від договору банківського вкладу.

Василь Крат звернув увагу й на постанову КЦС ВС від 26 квітня 2023 року у справі № 569/20334/2, яка стосується моменту виникнення права власності на автомобіль. Суд зазначив, що за загальним правилом право власності на рухому річ виникає з моменту передачі майна, але за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин, як договір, його сторони можуть самостійно визначити момент виникнення права власності на рухоме майно.

Сторони договору можуть також регулювати, зокрема, питання про: вчинення між ними односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови і коли ці правочини породжують відповідні правові наслідки щодо зміни договору (постанова КЦС ВС від 26 жовтня 2022 року у справі № 761/13409/15-ц); підстави для односторонньої відмови або їх відсутність, чи коли одна зі сторін набуває право на односторонню відмову (постанова КЦС ВС від 2 листопада 2022 року у справі № 146/1094/21); визначення моменту, з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок односторонньої відмови від договору. У випадку якщо сторони не встановили моменту, з якого договір вважатиметься розірваним внаслідок односторонньої відмови від нього, то, враховуючи, що такий односторонній правочин належить до тих, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, таким моментом є момент одержання іншою стороною повідомлення про відмову від договору (постанова КЦС ВС від 24 травня 2023 року у справі № 756/420/17).

У постанові від 13 квітня 2022 року у справі № 757/62043/18-ц КЦС ВС наголосив, що приватноправовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин і не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не має використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тобто в таких випадках договір не виконує функцію регулятора.

Василь Крат також проілюстрував, як формувалося застосування правила тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності), наголосив на його важливості для цивільного обороту. При цьому суддя звернув увагу на постанову КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17, в якій міститься висновок про те, що з урахуванням принципів цивільного права, зокрема добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) мають тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності. Згодом правило тлумачення *favor contractus* застосувала й ОП КЦС (постанова ОП КЦС ВС від 5 грудня 2022 року у справі № 753/8945/19).

У постанові від 2 листопада 2022 року у справі № 146/1094/21 КЦС ВС акцентував, що при застосуванні умов договору в процесі вирішення спору суд здійснює тлумачення змісту договору навіть за відсутності відповідної позовної вимоги.

Під час інтерактивної частини заходу Василь Крат провів модельне судове засідання, в якому студенти виступали на боці кожної сторони «справи» та наводили аргументи на користь їхньої правової позиції.

Захід VII All Ukrainian contract law school організував Харківський осередок Ліги студентів Асоціації правників України.

Трохи про приватне право в судовій практиці 2023
Випуск третій
(за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік)
Електронне видання.

Автор та редактор суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент,
В. І. Крат

Асистент редактора та дизайн обкладинки Ігор Голубовський

